നമോ തസ്സ ഭഗവതോ അരഹതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ

അഭിധമ്മപിടകേ

പഞ്ചപകരണ-അനുടീകാ

ധാതുകഥാപകരണ-അനുടീകാ

ഗന്ഥാരമ്ഭവണ്ണനാ

ധാതുകഥാപകരണദേസനായ ദേസദേസകപരിസാപദേസാ വുത്തപ്പകാരാ ഏവാതി കാലാപദേസം ദസ്സേന്തോ **“ധാതുകഥാപകരണം ദേസേന്തോ”**തിആദിമാഹ. ‘‘തസ്സേവ അനന്തരം അദേസയീ’’തി ഹി ഇമിനാ വിഭങ്ഗാനന്തരം ധാതുകഥാ ദേസിതാതി തസ്സാ ദേസനാകാലോ അപദിട്ഠോ ഹോതി. യേ പന ‘‘വിഭങ്ഗാനന്തരം കഥാവത്ഥുപകരണം ദേസിത’’ന്തി വദന്തി, തേസം വാദം പടിക്ഖിപന്തോ **“വിഭങ്ഗാനന്തരം…പേ॰… ദസ്സേതു”**ന്തി ആഹ.

‘‘കാമാ തേ പഠമാ സേനാ’’തിആദിവചനതോ (സു॰ നി॰ ൪൩൮; മഹാനി॰ ൨൮; ചൂളനി॰ നന്ദമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൪൭) കിലേസവിദ്ധംസനമ്പി ദേവപുത്തമാരസ്സ ബലവിധമനന്തി സക്കാ വത്തും, ‘‘അപ്പവത്തികരണവസേന കിലേസാഭിസങ്ഖാരമാരാന’’ന്തി പന വുച്ചമാനത്താ ഖന്തിബലസദ്ധാബലാദിആനുഭാവേന ഉസ്സാഹപരിസാബലഭഞ്ജനമേവ ദേവപുത്തമാരസ്സ ബലവിദ്ധംസനം ദട്ഠബ്ബം. **വിസയാതിക്കമനം** കാമധാതുസമതിക്കമോ. **സമുദയപ്പഹാനപരിഞ്ഞാവസേനാ**തി പഹാനാഭിസമയപരിഞ്ഞാഭിസമയാനം വസേന. നനു ചേതം പഞ്ചന്നം മാരാനം ഭഞ്ജനം സാവകേസുപി ലബ്ഭതേവാതി ചോദനം മനസി കത്വാ ആഹ **“പരൂപനിസ്സയരഹിത”**ന്തിആദി. വീരസ്സ ഭാവോ വീരിയന്തി കത്വാ വുത്തം **“മഹാവീരിയോതി മഹാവീരോ”**തി. മഹാവീരിയതാ ച പരിപുണ്ണവീരിയപാരമിതായ ചതുരങ്ഗസമന്നാഗതവീരിയാധിട്ഠാനേന അനഞ്ഞസാധാരണചതുബ്ബിധസമ്മപ്പധാനസമ്പത്തിയാ ച വേദിതബ്ബാ. തതോ ഏവ ഹിസ്സ വീരിയാഹാനിസിദ്ധിപീതി.

ഖന്ധാദികേ ധമ്മേ അധിട്ഠായ നിസ്സായ വിസയം കത്വാ അഭിധമ്മകഥാ പവത്താതി ആഹ **“അഭിധമ്മകഥാധിട്ഠാനട്ഠേന വാ”**തി. **തേസം കഥനതോ**തി തേസം ഖന്ധാദീനം കഥാഭാവതോ. ഏതേന അത്ഥവിസേസസന്നിസ്സയോ ബ്യഞ്ജനസമുദായോ പകരണന്തി വുത്തം ഹോതി. അഥ വാ ധാതുയോ കഥീയന്തി ഏത്ഥ, ഏതേന വാതി **ധാതുകഥാ,** തഥാപവത്തോ ബ്യഞ്ജനത്ഥസമുദായോ. യദി ഏവം സത്തന്നമ്പി പകരണാനം ധാതുകഥാഭാവോ ആപജ്ജതീതി ചോദനം സന്ധായാഹ **“യദിപീ”**തിആദി. തത്ഥ **സാതിസയ**ന്തി സവിസേസം വിചിത്താതിരേകവസേന അനവസേസതോ ച ദേസനായ പവത്തത്താ. തഥാ ഹി വുത്തം ‘‘സബ്ബാപി ധമ്മസങ്ഗണീ ധാതുകഥായ മാതികാ’’തി (ധാതു॰ ൫). തേനേവാഹ **“ഏകദേസകഥനമേവ ഹി അഞ്ഞത്ഥ കത”**ന്തി.

ഇദാനി സാസനേ യേസു ധാതു-സദ്ദോ നിരുള്ഹോ, തേസം വസേന അഞ്ഞേഹിപി അസാധാരണം ഇമസ്സ പകരണസ്സ ധാതുകഥാഭാവം ദസ്സേന്തോ **"ഖന്ധായതനധാതൂഹി വാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **തത്ഥാ**തി ഖന്ധായതനധാതൂസു. മഹന്തോ പഭേദാനുഗതോ വിസയോ ഏതാസന്തി **മഹാവിസയാ,** ധാതുയോ, ന ഖന്ധായതനാനി അപ്പതരപദത്താ. യേന വാ സഭാവേന ധമ്മാ സങ്ഗഹാസങ്ഗഹസമ്പയോഗവിപ്പയോഗേഹി ഉദ്ദേസനിദ്ദേസേ ലഭന്തി, സോ സഭാവോ ധാതു. സാ ധാതു ഇധ സാതിസയം ദേസിതാതി സവിസേസം ധാതുയാ കഥനതോ ഇദം പകരണം **"ധാതുകഥാ"**തി വുത്തം. സഭാവത്ഥോ ഹി അയം ധാതു-സദ്ദോ "ധാതുസോ, ഭിക്ഖവേ , സത്താ സംസന്ദന്തീ"തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൨.ൻവ്വ) വിയ. **ധാതുഭേദന്തി** ധാതുവിഭാഗം. പകരണന്തി വചനസേസോ. കുതോ പകരണ-സദ്ദോ ലബ്ഭതീതി ആഹ **"സത്തന്നം പകരണാനം കമേന വണ്ണനായ പവത്തത്താ"**തി. **തേന യോജനം കത്വാ**തി തേന പകരണ-സദ്ദേന "ധാതുകഥാവ പകരണം ധാതുകഥാപകരണ"ന്തി യോജനം കത്വാ. **തം ദീപനന്തി** തം ധാതുകഥാപകരണസ്സ അത്ഥദീപനം, അത്ഥദീപനാകാരേന പവത്തം വണ്ണനം. "അത്ഥം ദീപയിസ്സാമീ"തി വത്വാ "തം സുണാഥാ"തി വദന്തോ സോതദ്വാരാനുസാരേന തത്ഥ ഉപധാരണേ നിയോജേതീതി ആഹ **"തംദീപനവചനസവനേന ഉപധാരേഥാതി അത്ഥോ"**തി.

ഗന്ഥാരമ്ഭവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧. മാതികാവണ്ണനാ

൧. നയമാതികാവണ്ണനാ

൧. **ചുദ്ദസവിധേനാ**തി ചുദ്ദസപ്പകാരേന, ചുദ്ദസഹി പദേഹീതി അത്ഥോ. തത്ഥ "സങ്ഗഹോ അസങ്ഗഹോ"തി ഇദമേകം പദം, തഥാ "സമ്പയോഗോ വിപ്പയോഗോ"തി. "സങ്ഗഹിതേന സമ്പയുത്തം വിപ്പയുത്ത"ന്തിആദീനി പന തീണി തീണി പദാനി ഏകേകം പദം. ഇതരേസു പദവിഭാഗോ സുവിഞ്ഞേയ്യോവ. **ഏതേഹീ**തി സങ്ഗഹാദിപ്പകാരേഹി. നയനം പാപനം, തം പന പവത്തനം ഞാപനഞ്ച ഹോതീതി "പവത്തീയതി ഞായന്തീ"തി ച ദ്വിധാപി അത്ഥോ വുത്തോ. നയാ ഏവ ഉദ്ദിസിയമാനാ മാതികാ. അത്ഥദ്വയേപി പവത്തനഞാണകിരിയാനം കരണഭാവേന സങ്ഗഹാദിപ്പകാരാ നയാതി വുത്താ. തേനാഹ **അട്ഠകഥായം** "ഇമിനാ സങ്ഗഹാദികേന നയേനാ"തി (ധാതു॰ അട്ഠ॰ ൧). **പദാനന്തി** അത്ഥദീപകാനം വചനാനം. പജ്ജതി ഏതേന അത്ഥോതി ഹി പദം. **പദാനന്തി** ച സംസാമിസമ്ബന്ധേ സാമിവചനം, **പകരണസ്സാ**തി പന അവയവാവയവീസമ്ബന്ധേ.

൨. അബ്ഭന്തരമാതികാവണ്ണനാ

൨. **തദത്ഥാനീ**തി പടിച്ചസമുപ്പാദത്ഥാനി. പടിച്ച സമുപ്പജ്ജതി സങ്ഖാരാദികം ഏതസ്മാതി ഹി പടിച്ചസമുപ്പാദോ, പച്ചേകം അവിജ്ജാദികോ പച്ചയധമ്മോ. തഥാ ഹി വുത്തം സങ്ഖാരപിടകേ "ദ്വാദസ പച്ചയാ, ദ്വാദസ പടിച്ചസമുപ്പാദാ"തി. **തേസന്തി** ഖന്ധാദീനം. **തഥാദസ്സിതാനന്തി** ഗണനുദ്ദേസവിഭാഗമത്തേന ദസ്സിതാനം. കസ്മാ പനേത്ഥ പടിച്ചസമുപ്പാദോ ദ്വാദസഭാവേനേവ ഗഹിതോ, നനു തത്ഥ ഭവോ കമ്മഭവാദിഭേദേന, സോകാദയോ ച സരൂപതോയേവ ഇധ പാളിയം ഗഹിതാതി ചോദനം

സന്ധായാഹ **“തത്ഥാ”**തിആദി. തത്ഥ **തത്ഥാ**തി തസ്മിം “പഞ്ചവീസാധികേന പദസതേനാ”തി ഏവം വുത്തേ അട്ഠകഥാവചനേ. കമ്മഭവസ്സ ഭാവനഭാവേന, ഉപപത്തിഭവസ്സ ഭവനഭാവേന. പദത്ഥതോ പന കമ്മഭവോ ഭവതി ഏതസ്മാതി ഭവോ, ഇതരോ ഭവതി, ഭവനം വാതി. **തന്നിദാനദുക്ഖഭാവേനാ**തി ജരാമരണനിദാനദുക്ഖഭാവേന.

“സബ്ബാപി ധമ്മസങ്ഗണീ ധാതുകഥായ മാതികാ”തി ഇദമ്പി ധാതുകഥായ മാതികാകിത്തനമേവാതി “സബ്ബാപി...പേ॰... മാതികാതി അയം ധാതുകഥാമാതികാതോ ബഹിദ്ധാ വുത്താ”തി വചനം അസമ്ഭാവേന്തോ **“അഥ വാ”**തിആദിമാഹ . **പകരണന്തരഗതാ വുത്താ** ധാതുകഥായ മാതികാഭാവേനാതി അത്ഥോ. കാമഞ്ചേത്ഥ മാതികാഭാവേന വുത്താ, പകരണന്തരഗതത്താ പന അഞ്ഞതോ ഗഹേതബ്ബരൂപാ ഇതോ ബഹിഭൂതാ നാമ ഹോന്തി, സരൂപതോ ഗഹിതാവ പഞ്ചക്ഖന്ധാതിആദികാ അബ്ഭന്തരാ. തേനാഹ **“സരൂപതോ ദസ്സേത്വാ ഠപിതത്താ”**തി. **മാതികായ അസങ്ഗഹിതത്താ**തി മാതികായ സരൂപേന അസങ്ഗഹിതത്താ, ന അഞ്ഞഥാ. ന ഹി മാതികായ അസങ്ഗഹിതോ കോചി പദത്ഥോ അത്ഥി. **വികിണ്ണഭാവേനാ**തി ഖന്ധവിഭങ്ഗാദീസു വിസും വിസും കിണ്ണഭാവേന വിസടഭാവേന.

ന. നയമുഖമാതികാവണ്ണനാ

ന. നയാനം സങ്ഗഹാദിപ്പകാരവിസേസാനം **പവത്തി** ദേസനാ, തസ്സാ വിനിഗ്ഗമട്ഠാനതായ **ദ്വാരം**. യഥാവുത്തധമ്മാ യഥാരഹം ഖന്ധായതനധാതുയോ അരൂപിനോ ച ഖന്ധാതി **തേസം ഉദ്ദേസോ നയമുഖമാതികാ**. തേനാഹ “നയാന”ന്തിആദി. വിയുജ്ജനസീലാ, വിയോഗോ വാ ഏതേസം അത്ഥീതി വിയോഗിനോ, തഥാ സഹയോഗിനോ, സങ്ഗഹാസങ്ഗഹധമ്മാ ച വിയോഗീസഹയോഗീധമ്മാ **ച സങ്ഗഹാ...പേ॰... ധമ്മാ,** സങ്ഗണ്ഹനാസങ്ഗണ്ഹനവസേന വിയുജ്ജനസംയുജ്ജനവസേന ച പവത്തനകസഭാവാതി അത്ഥോ. **ചുദ്ദസപീ**തിആദിനാ തമേവത്ഥം പാകടതരം കരോതി. **യേഹീ**തി യേഹി ഖന്ധാദീഹി അരൂപക്ഖന്ധേഹി ച. **തേ ചത്താരോ**തി തേ സങ്ഗഹാദയോ ചത്താരോ. **സച്ചാദീഹിപീ**തി സച്ചഇന്ദ്രിയപടിച്ചസമുപ്പാദാദീഹിപി സഹ. **യഥാസമ്ഭവ**ന്തി സമ്ഭവാനുരൂപം, യം യം പദം സങ്ഗഹിതോ അസങ്ഗഹിതോതി ച വത്തും യുത്തം, തം തന്തി അത്ഥോ.

സോ പനാതി സങ്ഗഹാസങ്ഗഹോ. **സങ്ഗാഹകഭൂതേഹീ**തി സങ്ഗഹണകിരിയായ കത്തുഭൂതേഹി. **തേഹീ**തി സച്ചാദീഹി. **ന സങ്ഗഹഭൂതേഹീ**തി സങ്ഗഹണകിരിയായ കരണഭൂതേഹി സച്ചാദീഹി സങ്ഗഹാസങ്ഗഹോ ന വുത്തോ. തത്ഥാപി ഹി ഖന്ധായതനധാതുയോ ഏവ കരണഭൂതാതി ദസ്സേതി. **ഖന്ധാദീഹേവ സങ്ഗഹേഹീ**തി ഖന്ധാദീഹിയേവ സങ്ഗണ്ഹനകിരിയായ കരണഭൂതേഹി, “ഖന്ധസങ്ഗഹേന സങ്ഗഹിതാ, ആയതനസങ്ഗഹേന അസങ്ഗഹിതാ , ധാതുസങ്ഗഹേന അസങ്ഗഹിതാ, തേ ധമ്മാ ചതൂഹി ഖന്ധേഹി, ദ്വീഹായതനേഹി, അട്ഠഹി ധാതൂഹി അസങ്ഗഹിതാ”തി സങ്ഗഹാസങ്ഗഹോ നിയമേത്വാ വുത്തോ. **തസ്മാ**തി യസ്മാ സച്ചാദീനി സങ്ഗാഹകഭാവേന വുത്താനി, ന സങ്ഗഹഭാവേന, ഖന്ധാദീനിയേവ ച സങ്ഗഹഭാവേന വുത്താനി, തസ്മാ.

കസ്മാ പനേത്ഥ സച്ചാദയോ സങ്ഗഹവസേന ന വുത്താതി? തഥാദേസനായ അസമ്ഭവതോ. ന ഹി സക്കാ രൂപക്ഖന്ധാദീനം സമുദയസച്ചാദീഹി, സഞ്ഞാദീനം വാ ഇന്ദ്രിയാദീഹി സങ്ഗഹനയേന പുച്ഛിതും വിസ്സജ്ജിതും വാതി. തഥാ അരിയഫലാദീസു ഉപ്പന്നവേദനാദീനം സച്ചവിനിമുത്തതായ ''വേദനാക്ഖന്ധോ കതിഹി സച്ചേഹി സങ്ഗഹിതോ''തി പുച്ഛിത്വാപി ''ഏകേന സച്ചേന സങ്ഗഹിതോ''തിആദിനാ നിയമേത്വാ സങ്ഗഹം ദസ്സേതും ന സക്കാതി. **യഥാസമ്ഭവന്തി** യേഹി സമ്പയോഗോ, യേഹി ച വിപ്പയോഗോ, തദനുരൂപം.

രൂപം രൂപേന നിബ്ബാനേന വാ വിപ്പയുത്തം ന ഹോതി, നിബ്ബാനം വാ രൂപേന. കസ്മാ? സമ്പയുത്തന്തി അനാസങ്കനീയസഭാവത്താ. ചതുന്നഞ്ഹി ഖന്ധാനം അഞ്ഞമഞ്ഞം സമ്പയോഗീഭാവതോ ''രൂപനിബ്ബാനേഹിപി സോ അത്ഥി നത്ഥീ''തി സിയാ ആസങ്കാ, തസ്മാ തേസം ഇതരേഹി, ഇതരേസഞ്ച തേഹി വിപ്പയോഗോ വുച്ചതി, ന പന രൂപസ്സ രൂപേന, നിബ്ബാനേന വാ, നിബ്ബാനസ്സ വാ രൂപേന കത്ഥചി സമ്പയോഗോ അത്ഥീതി തദാസങ്കാഭാവതോ വിപ്പയോഗോപി രൂപസ്സ രൂപനിബ്ബാനേഹി, നിബ്ബാനസ്സ വാ തേന ന വുച്ചതി, അരൂപക്ഖന്ധേഹിയേവ പന വുച്ചതീതി ആഹ **''ചതൂഹേവാ''**തിആദി. **അനാരമ്മണസ്സ** ചക്ഖായതനാദികസ്സ. **അനാരമ്മണഅനാരമ്മണമിസ്സകേഹീ**തി അനാരമ്മണേന സോതായതനാദിനാ അനാരമ്മണമിസ്സകേന ച ധമ്മായതനാദിനാ. **മിസ്സകസ്സ** ധമ്മായതനാദികസ്സ. അനാരമ്മണഅനാരമ്മണമിസ്സകേഹി ന ഹോതീതി യോജേതബ്ബം. യേസം പന യേഹി ഹോതി, തം ദസ്സേതും **''അനാരമ്മണസ്സ പനാ''**തിആദി വുത്തം. യഥാ ഹി സാരമ്മണസ്സ അനാരമ്മണേന അനാരമ്മണമിസ്സകേന ച വിപ്പയോഗോ ഹോതി, ഏവം സാരമ്മണേനപി സോ ഹോതിയേവ. തേന വിയ അനാരമ്മണസ്സ അനാരമ്മണമിസ്സകസ്സ ചാതി ദട്ഠബ്ബം.

൪. ലക്ഖണമാതികാവണ്ണനാ

൪. വിസും യോജനാ കാതബ്ബാതി യോ തീഹി സങ്ഗഹോ ചതൂഹി ച സമ്പയോഗോ വുത്തോ, തം സഭാഗോ ഭാവോ പയോജേതി, യോ ച തീഹി അസങ്ഗഹോ ചതൂഹി ച വിപ്പയോഗോ വുത്തോ, തം വിസഭാഗോ ഭാവോതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **''സങ്ഗഹോ...പേ॰... വിഞ്ഞായതീ''**തി ആഹ. യസ്സ സങ്ഗഹോ, സോ ധമ്മോ ഖന്ധാദികോ **സഭാഗോ**. യസ്സ അസങ്ഗഹോ, സോ **വിസഭാഗോ**. തഥാ സമ്പയോഗേസുപി വേദിതബ്ബം. ഇദാനി യഥാവുത്തം സഭാഗതം സരൂപതോ നിദ്ധാരേത്വാ ദസ്സേതും **''തത്ഥാ''**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **സമാനഭാവോ സങ്ഗഹേ സഭാഗതാ, ഏകുപ്പാദാദികോ സമ്പയോഗേ**തി ഇമിനാ രുപ്പനാദിവിധുരോ അസമാനസഭാവോ അസങ്ഗഹേ വിസഭാഗതാ, നാനുപ്പാദാദികോ വിപ്പയോഗേതി അയമത്ഥോ അത്ഥസിദ്ധോതി ന വുത്തോതി.

൫. ബാഹിരമാതികാവണ്ണനാ

൫. ഏതേന ഠപനാകാരേനാതി സരൂപേന അഗ്ഗഹേത്വാ യഥാവുത്തേന പകരണന്തരമാതികായ ഇധ മാതികാഭാവകിത്തനസങ്ഖാതേന ഠപനാകാരേന. പകരണന്തരഠപിതായ മാതികായ അവിഭാഗേന പച്ഛതോ ഗഹണം ബഹി ഠപനന്തി ആഹ **''ബഹി പിട്ഠിതോ ഠപിതത്താ''**തി. **ഇധ അട്ഠപേത്വാതി** ഇമിസ്സാ ധാതുകഥായ സരൂപേന അവത്വാ. **തഥാ പകാസിതത്താതി** മാതികാഭാവേന ജോതിതത്താ. ധമ്മസങ്ഗണീസീസേന ഹി ധമ്മസങ്ഗണിയം ആഗതമാതികാവ ഗഹിതാതി. യേഹി നയേഹി ധാതുകഥായ നിദ്ദേസോ, തേസു നയേസു, തേഹി

വിഭജിതബ്ബേസു ഖന്ധാദീസു, തേസം നയാനം പവത്തിദ്വാരലക്ഖണേസു ച ഉദ്ദിട്ഠേസു ധാതുകഥായ ഉദ്ദേസവസേന വത്തബ്ബം വുത്തമേവ ഹോതീതി യം ഉദ്ദേസവസേന വത്തബ്ബം, തം വത്വാ പുന യഥാവുത്താനം ഖന്ധാദീനം കുസലാദിവിഭാഗദസ്സനത്ഥം ''സബ്ബാപി ധമ്മസങ്ഗണീ ധാതുകഥായ മാതികാ''തി വുത്തന്തി ഏവമേത്ഥ മാതികായ നിക്ഖേപവിധി വേദിതബ്ബോ.

''ഗാവീതി അയമാഹാ''തി ഏത്ഥ ഗാവീ-സദ്ദോ വിയ ''സങ്ഗഹോ അസങ്ഗഹോ''തി ഏത്ഥ പദത്ഥവിപല്ലാസകാരിനാ ഇതി-സദ്ദേന അത്ഥപദത്ഥകോ സങ്ഗഹാസങ്ഗഹ-സദ്ദോ സദ്ദപദത്ഥകോ ജായതീതി അധിപ്പായേനാഹ **''അനിദ്ധാരിതത്ഥസ്സ സദ്ദസ്സേവ വുത്തത്താ''**തി. തേന അത്ഥുദ്ധാരതോ സങ്ഗഹസദ്ദം സംവണ്ണേതീതി ദസ്സേതി. **അനിദ്ധാരിതവിസേസോതി** അസങ്ഗഹിതജാതിസഞ്ജാതിആദിവിസേസോ. **സാമഞ്ഞേന ഗഹേതബ്ബത**ന്തി സങ്ഗഹസദ്ദാഭിധേയ്യതാസാമഞ്ഞേന വിഞ്ഞായമാനോ വുച്ചമാനോ വാ. ന ചേത്ഥ സാമഞ്ഞഞ്ച ഏകരൂപമേവാതി ചോദനാ കാതബ്ബാ ഭേദാപേക്ഖത്താ തസ്സ. യത്തകാ ഹി തസ്സ വിസേസാ, തദപേക്ഖമേവ തന്തി. **''അത്തനോ ജാതിയാ''തി വിഞ്ഞായതി** യഥാ ''മത്തേയ്യാ''തി വുത്തേ അത്തനോ മാതു ഹിതാതി.

ധമ്മവിസേസം അനിദ്ധാരേത്വാതി സങ്ഗഹിതതാദിനാ പുച്ഛിതബ്ബവിസ്സജ്ജേതബ്ബധമ്മാനം വിസേസനം അകത്വാ. **സാമഞ്ഞേനാ**തി അവിസേസേന. **ധമ്മാന**ന്തി ഖന്ധാദിധമ്മാനം. **അവസേസാ നിദ്ധാരേത്വാ**തി ''സങ്ഗഹിതേന അസങ്ഗഹിത''ന്തിആദികാ അവസേസാ ദ്വാദസപി പുച്ഛിതബ്ബവിസ്സജ്ജേതബ്ബധമ്മവിസേസം നിദ്ധാരേത്വാ ധമ്മാനം പുച്ഛനവിസ്സജ്ജനനയഉദ്ദേസാതി യോജനാ. നനു ച ''സങ്ഗഹിതേന അസങ്ഗഹിത''ന്തിആദയോപി യഥാവുത്തവിസേസം അനിദ്ധാരേത്വാ സാമഞ്ഞേന ധമ്മാനം പുച്ഛനവിസ്സജ്ജനനയുദ്ദേസാതി ചോദനം സന്ധായാഹ **''സങ്ഗഹിതേന അസങ്ഗഹിത''**ന്തിആദി. യസ്സ അത്ഥോ ഞായതി, സദ്ദോ ച ന പയുജ്ജതി, സോ ലോപോതി വേദിതബ്ബോ, ആവുത്തിആദിവസേന വാ അയമത്ഥോ ദീപേതബ്ബോ. **തേനാ**തി ലുത്തനിദ്ദിട്ഠേന അസങ്ഗഹിത-സദ്ദേന. **സങ്ഗഹിതവിസേസവിസിട്ഠോതി** ചക്ഖായതനേന ഖന്ധസങ്ഗഹേന സങ്ഗഹിതതാവിസേസവിസിട്ഠോ, തേന സോതായതനാദിഭാവേന അസങ്ഗഹിതോ സോതപസാദാദികോ യോ രുപ്പനസഭാവോ ധമ്മവിസേസോ. **തന്നിസ്സിതോ** തം ധമ്മവിസേസം നിസ്സായ ലബ്ഭമാനോ. ''തേ ധമ്മാ കതിഹി ഖന്ധേഹി...പേ॰... ചതൂഹി ഖന്ധേഹി അസങ്ഗഹിതാ''തിആദിനാ അസങ്ഗഹിതതാസങ്ഖാതോ പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനനയോ പരതോ പുച്ഛിത്വാ വിസ്സജ്ജിയമാനോ ഇധ ഉദ്ദിട്ഠോ ഹോതി. **വിസേസനേ കരണവചന**ന്തി ഇമിനാ തസ്സ ധമ്മസ്സ യഥാവുത്തസങ്ഗഹിതതാവിസേസവിസിട്ഠതംയേവ വിഭാവേതി. ഏവമേതേ പുച്ഛിതബ്ബവിസ്സജ്ജേതബ്ബധമ്മവിസേസം നിദ്ധാരേത്വാ പുച്ഛനവിസ്സജ്ജനനയുദ്ദേസാ പവത്താതി വേദിതബ്ബാ.

നനു ച ''സങ്ഗഹിതേന അസങ്ഗഹിത''ന്തി ഏത്താവതാപി അയമത്ഥോ ലബ്ഭതീതി? ന ലബ്ഭതി തസ്സ ധമ്മമത്തദീപനതോ. നയുദ്ദേസോ ഹേസോ, ന ധമ്മുദ്ദേസോ. തഥാ ഹി **പാളിയം** സങ്ഗഹിതേനഅസങ്ഗഹിതപദനിദ്ദേസേ ''ചക്ഖായതനേന യേ ധമ്മാ ഖന്ധസങ്ഗഹേന സങ്ഗഹിതാ, ആയതന...പേ॰... ധാതുസങ്ഗഹേന അസങ്ഗഹിതാ''തി വത്വാ ''തേ ധമ്മാ കതിഹി ഖന്ധേഹി...

പേ॰… അസങ്ഗഹിതാ"തി (ധാതു॰ ൧൭൧) പുച്ഛിത്വാ "തേ ധമ്മാ ചതൂഹി ഖന്ധേഹി ദ്വീഹായതനേഹി അട്ഠഹി ധാതൂഹി അസങ്ഗഹിതാ"തി ദുതിയം അസങ്ഗഹിതപദം ഗഹിതം. അഞ്ഞഥാ "ചക്ഖായതനേന യേ ധമ്മാ ഖന്ധസങ്ഗഹേന സങ്ഗഹിതാ, തേ ധമ്മാ ആയതനസങ്ഗഹേന അസങ്ഗഹിതാ, ധാതുസങ്ഗഹേന അസങ്ഗഹിതാ. തേ കതമേ"ഇച്ചേവ നിദ്ദിസിതബ്ബം സിയാ.

ഏസ നയോതി അതിദേസേന ദസ്സിതമത്ഥം പാകടതരം കാതും **"തേസുപീ"**തിആദി വുത്തം. **തതിയപദേനാ**തി ലുത്തനിദ്ദേസേന ഗഹേതബ്ബന്തി വുത്തപദം സന്ധായാഹ. **കത്തുഅത്ഥേ കരണനിദ്ദേസോ** സങ്ഗഹിതാസങ്ഗഹിതേഹി തേഹി ധമ്മേഹി ധമ്മാനം സങ്ഗഹിതതാസങ്ഗഹിതതായ വുത്തത്താ. തഥാ ഹി തത്ഥ പാളിയം "തേഹി ധമ്മേഹി യേ ധമ്മാ"തി ധമ്മമുഖേനേവ സങ്ഗഹിതതാസങ്ഗഹിതതാ വുത്താ. ദുതിയതതിയേസു പന സങ്ഗഹിതതാസങ്ഗഹിതതാസങ്ഖാതവിസേസനദ്വാരേന ധമ്മാനം അസങ്ഗഹിതതാസങ്ഗഹിതതാ വുത്താതി തത്ഥ "വിസേസനേ കരണവചന"ന്തി വുത്തം. തേനാഹ **"തത്ഥ ഹി…പേ॰… ധമ്മന്തരസ്സാ"**തി. തത്ഥ **സഭാവന്തരേനാ**തി സങ്ഗഹിതതാസങ്ഗഹിതതാസങ്ഖാതേന സഭാവന്തരേന പകാരന്തരേന. **സഭാവന്തരസ്സാ**തി അസങ്ഗഹിതതാസങ്ഗഹിതതാസങ്ഖാതസ്സ സഭാവന്തരസ്സ. **ഏതേസൂ**തി ചതുത്ഥപഞ്ചമേസു. **ധമ്മന്തരേനാ**തി അഞ്ഞധമ്മേന. **ധമ്മന്തരസ്സാ**തി തതോ അഞ്ഞസ്സ ധമ്മസ്സ വിസേസനം കതം. തത്ഥ ഹി അന്തരേന പകാരവിസേസാമസനം ധമ്മേനേവ ധമ്മോ വിസേസിതോതി. **ആദിപദേനേവാ**തി "സങ്ഗഹിതേനാ"തിആദിനാ വുത്തേന പഠമപദേനേവ. **ഇതരേഹീ**തി "സമ്പയുത്തം വിപ്പയുത്ത"ന്തിആദിനാ വുത്തേഹി ദുതിയതതിയപദേഹി. **ഏത്ഥാ**തി ഏകാദസമാദീസു ചതൂസു. ദുതിയതതിയേസു വിയ വിസേസനേ ഏവ കരണവചനം ദട്ഠബ്ബം, ന ചതുത്ഥപഞ്ചമേസു വിയ കത്തുഅത്ഥേതി അധിപ്പായോ. **പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനാന**ന്തിആദിനാ തമേവത്ഥം വിഭാവേതി.

വിവിധകപ്പനതോതി വിവിധം ബഹുധാ കപ്പനതോ, സങ്ഗഹാസങ്ഗഹാനം വിസും സഹ ച വിസേസനവിസേസിതബ്ബഭാവകപ്പനതോതി അത്ഥോ. തം പന വികപ്പനം വുത്താകാരേന വിഭജനം ഹോതീതി ആഹ **"വിഭാഗതോതി അത്ഥോ"**തി. സന്നിട്ഠാനലക്ഖണേന അധിമോക്ഖേന സമ്പയുത്തധമ്മാ ആരമ്മണേ നിച്ഛയനാകാരേന പവത്തിയാ സന്നിട്ഠാനവസേന വുത്തധമ്മാ. തേ ച തേഹി സദ്ധിം തദവസിട്ഠേ ദ്വിപഞ്ചവിഞ്ഞാണവിചികിച്ഛാസഹഗതധമ്മേ ച സങ്ഗഹേത്വാ ആഹ **"സന്നിട്ഠാനവസേന വുത്താ ച സബ്ബേ ച ചിത്തുപ്പാദാ സന്നിട്ഠാനവസേന വുത്തസബ്ബചിത്തുപ്പാദാ"**തി. **ഇതരേ**തി ഫസ്സാദയോ. **സബ്ബേസ**ന്തി ഏകൂനനവുതിയാ ചിത്തുപ്പാദാനം. **പരിഗ്ഗഹേതബ്ബാ**തി സങ്ഗഹാദിവസേന പരിഗ്ഗണ്ഹിതബ്ബാ. **മഹാവിസയേന** അധിമോക്ഖേന. **അഞ്ഞേസ**ന്തി വിതക്കാദീനം. **വചനം സന്ധായാ**തി "അധിമുച്ചനം അധിമോക്ഖോ, സോ സന്നിട്ഠാനലക്ഖണോ"തി **ധമ്മസങ്ഗഹവണ്ണനായം** (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ യേവാപനകവണ്ണനാ) "തണ്ഹാപച്ചയാ അധിമോക്ഖോ, അധിമോക്ഖപച്ചയാ ഭവോ"തി **പടിച്ചസമുപ്പാദവിഭങ്ഗേ** ച ആഗതം വചനം സന്ധായ. **അത്ഥേ സതീ**തി "സന്നിട്ഠാന…പേ॰… സാധാരണതോ"തി ഏവമത്ഥേ വുച്ചമാനേ. **വത്തബ്ബേസൂ**തി സങ്ഗഹാദിപരിഗ്ഗഹത്ഥം വത്തബ്ബേസു. വുത്താ **ഫസ്സാദയോ** മനസികാരപരിയോസാനാ. **താദിസസ്സാ**തി ഫസ്സാദിസദിസസ്സ

സാധാരണസ്സ അധിമോക്ഖസദിസസ്സ അസാധാരണസ്സ അഞ്ഞസ്സ ധമ്മസ്സ അഭാവാ.

നനു ജീവിതിന്ദ്രിയചിത്തട്ഠിതിയോപി സാധാരണാതി? സച്ചം സാധാരണാ, അത്ഥി പന വിസേസോതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ജീവിതിന്ദ്രിയം പനാ"**തിആദി. അസമാധിസഭാവാ ബലഭാവം അപ്പത്താ സാമഞ്ഞസദ്ദേനേവ വത്തബ്ബാതി യോജനാ. **സാമഞ്ഞവിസേസസദ്ദേഹി ചാ**തി സാമഞ്ഞവിസേസസദ്ദേഹി വത്തബ്ബാ ച സമാധിസഭാവാ ചിത്തേകഗ്ഗതാ. **വിസേസസദ്ദവചനീയം അഞ്ഞ**ന്തി ബലപ്പത്തസമാധിതോ അഞ്ഞം സാമഞ്ഞസദ്ദേന ബ്യാപേതബ്ബം, വിസേസസദ്ദേന ച നിവത്തേതബ്ബം നത്ഥി സമാധിസഭാവായ ഏവ ചിത്തേകഗ്ഗതായ ഗഹിതത്താ. ന അഞ്ഞബ്യാപകനിവത്തകോ സാമഞ്ഞവിസേസോ **അനഞ്ഞ...പേ॰... വിസേസോ**, തസ്സ ദീപനതോ. **തസ്സേവ ധമ്മസ്സാ**തി തസ്സേവ ബലപ്പത്തസമാധിധമ്മസ്സ. **ഭേദദീപകേഹീ**തി വിസേസദീപകേഹി സമാധിബലാദിവചനേഹി വത്തബ്ബോ. **വുത്തലക്ഖണാ** അനഞ്ഞബ്യാപകനിവത്തകസാമഞ്ഞവിസേസദീപനാ സദ്ദാ. തതോ **വിപരീതേഹി** അഞ്ഞം ബ്യാപേതബ്ബം നിവത്തേതബ്ബഞ്ച ഗഹേത്വാ പവത്തേഹി സാമഞ്ഞവിസേസസദ്ദേഹേവ ന സുഖാദിസഭാവാ വേദനാ വിയ വത്തബ്ബാ. **തസ്മാ**തി യസ്മാ അസമാധിസഭാവാ സമാധിസഭാവാതി ദ്വേധാ ഭിന്ദിത്വാ ഗഹിതാ ചിത്തേകഗ്ഗതാ, തസ്മാ. **അസമാധിസഭാവമേവ പകാസേയ്യ** വിസേസസദ്ദനിരപേക്ഖം പവത്തമാനത്താ. **ഇതരോ**തി സമാധിബലാദികോ വിസേസസദ്ദോ. **ഇധാ**തി ഇമസ്മിം അബ്ഭന്തരമാതികുദ്ദേസേ, സാധാരണേ ഫസ്സാദികേ, മഹാവിസയേ വാ അധിമോക്ഖേ ഉദ്ദിസിയമാനേ. നനു ച അഭിന്ദിത്വാ ഗയ്ഹമാനാ ചിത്തേകഗ്ഗതാ വേദനാ വിയ സാധാരണാ ഹോതീതി ചോദനം സന്ധായാഹ **"അഭിന്നാപി വാ"**തിആദി. "ചിത്തസ്സ ഠിതി ചിത്തേകഗ്ഗതാ അവിസാഹടമാനസതാ (ധ॰ സ॰ ൧൧, ൧൫). അരൂപീനം ധമ്മാനം ആയു ഠിതീ"തി (ധ॰ സ॰ ൧൯) വചനതോ സമാധിജീവിതിന്ദ്രിയാനം **അഞ്ഞധമ്മനിസ്സയേന വത്തബ്ബതാ** വേദിതബ്ബാ. **ന അരഹതീ**തി ഇധ ഉദ്ദേസം ന അരഹതി സമുഖേനേവ വത്തബ്ബേസു ഫസ്സാദീസു ഉദ്ദിസിയമാനേസൂതി അത്ഥോ.

മാതികാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. നിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧. പഠമനയോ സങ്ഗഹാസങ്ഗഹപദവണ്ണനാ

൧. ഖന്ധപദവണ്ണനാ

൬. "അഭിഞ്ഞേയ്യധമ്മഭാവേന വുത്താ ചത്താരോ ഖന്ധാ ഹോന്തീ"തിആദിനാ, "രൂപക്ഖന്ധോ അഭിഞ്ഞേയ്യോ"തിആദിനാ ച അഭിഞ്ഞാതലക്ഖണവിസയാതി ആഹ **"സഭാവതോ അഭിഞ്ഞാതാന"**ന്തി. **പരിഞ്ഞേയ്യതാദീതി ആദി**-സദ്ദേന പഹാതബ്ബസച്ഛികാതബ്ബഭാവേതബ്ബതാ സങ്ഗയ്ഹതി. **അധിപതിയാദീ**തി അധിപതിപച്ചയഭാവഉപട്ഠാനപദഹനാദീനി. **സച്ചാദിവിസേസോ വിയാ**തി ദുക്ഖസച്ചാദിപരിയായോ അഭിഞ്ഞേയ്യപീളനട്ഠാദിവിസേസോ വിയ. **ഏവഞ്ച കത്വാ**തി നയമുഖമാതികായ അഭിഞ്ഞേയ്യനിസ്സയേന വുച്ചമാനത്താ ഏവ. **തേസം രൂപധമ്മാനം** പഞ്ചന്നം ഖന്ധാനം ഖന്ധഭാവേന വിയ **രൂപക്ഖന്ധഭാവേന സഭാഗതാ ഹോതി,** ന വേദനാക്ഖന്ധാദിഭാവേനാതി സങ്ഗഹലക്ഖണമാഹ. **ഇതീ**തി തസ്മാ, യസ്മാ

രൂപധമ്മാ അഞ്ഞമഞ്ഞം രൂപക്ഖന്ധഭാവേന സഭാഗാ, തസ്മാതി അത്ഥോ. **രൂപക്ഖന്ധഭാവസങ്ഖാതേന** രൂപക്ഖന്ധഭാവേന അത്ഥമുഖേനേവ ഗഹണേ. സദ്ദദ്വാരേന പന ഗഹണേ **രൂപക്ഖന്ധവചനസങ്ഖാതേന വാ** രൂപക്ഖന്ധവചനവചനീയതാസങ്ഖാതേന. ഇദാനി തമേവത്ഥം പാകടതരം കാതും **"രൂപക്ഖന്ധോതി ഹീ"**തിആദി വുത്തം.

പുരിമേനാതി രൂപക്ഖന്ധേന. **സഞ്ഞാക്ഖന്ധമൂലകാതി**ആദീസു ''പുരിമേന യോജിയമാനേ''തിആദിം ആനേത്വാ യഥാരഹം യോജേതബ്ബം. അഭേദതോ പഞ്ചകപുച്ഛാവിസ്സജ്ജനം ഖന്ധപദനിദ്ദേസേ സബ്ബപച്ഛിമമേവാതി ആഹ **"ഭേദതോ പഞ്ചകപുച്ഛാവിസ്സജ്ജനാനന്തര"**ന്തി.

ആയതനപദാദിവണ്ണനാ

൪൦. യദിപി ഏകകേപി സദിസം വിസ്സജ്ജനം വിസ്സജ്ജനം സമുദയമഗ്ഗസച്ചാനം ''സമുദയസച്ചം ഏകേന ഖന്ധേന…പേ॰… മഗ്ഗസച്ചം ഏകേന ഖന്ധേന ഏകേനായതനേന ഏകായ ധാതുയാ സങ്ഗഹിതം, ചതൂഹി ഖന്ധേഹി ഏകാദസഹി ആയതനേഹി സത്തരസഹി ധാതൂഹി അസങ്ഗഹിത''ന്തി (ധാതു॰ ൪൧) നിദ്ദിട്ഠത്താ. **ഏത്ഥാതി** ഏതസ്മിം ഇന്ദ്രിയപദനിദ്ദേസേ . **ചക്ഖുസോതചക്ഖുസുഖിന്ദ്രിയദുകാനന്തി** ചക്ഖുസോതദുകം ചക്ഖുസുഖിന്ദ്രിയദുകന്തി ഏതേസം ദുകാനം. ചക്ഖുസോതസുഖിന്ദ്രിയാനഞ്ഹി ''ഏകേന ഖന്ധേന ഏകേനായതനേന ഏകായ ധാതുയാ സങ്ഗഹിതം, ചതൂഹി ഖന്ധേഹി ഏകാദസഹി ആയതനേഹി സത്തരസഹി ധാതൂഹി അസങ്ഗഹിത''ന്തി ഏകകേ സദിസം വിസ്സജ്ജനം. ചക്ഖുസോതിന്ദ്രിയദുകസ്സ പന ''ചക്ഖുന്ദ്രിയഞ്ച സോതിന്ദ്രിയഞ്ച ഏകേന ഖന്ധേന ദ്വീഹായതനേഹി ദ്വീഹി ധാതൂഹി സങ്ഗഹിതാ, ചതൂഹി ഖന്ധേഹി ദസഹായതനേഹി സോളസഹി ധാതൂഹി അസങ്ഗഹിതാ''തി, ''ചക്ഖുന്ദ്രിയഞ്ച സുഖിന്ദ്രിയഞ്ച ദ്വീഹി ഖന്ധേഹി ദ്വീഹായതനേഹി ദ്വീഹി ധാതൂഹി സങ്ഗഹിതാ, തീഹി ഖന്ധേഹി ദസഹായതനേഹി സോളസഹി ധാതൂഹി അസങ്ഗഹിതാ''തി ചക്ഖുസുഖിന്ദ്രിയദുകസ്സ ച **അസദിസം വിസ്സജ്ജനം. നാപി ദുകേഹി തികസ്സാതി** ചക്ഖുസോതചക്ഖുസുഖിന്ദ്രിയാദിദുകേഹി ചക്ഖുസോതസുഖിന്ദ്രിയാദിതികസ്സ നാപി സദിസം വിസ്സജ്ജനം. **ഇധാതി** സച്ചപദനിദ്ദേസേ. **തികേന ചാതി** ദുക്ഖസമുദയമഗ്ഗാദിതികേന ച. ''പഞ്ചഹി ഖന്ധേഹി ദ്വാദസഹായതനേഹി അട്ഠാരസഹി ധാതൂഹി സങ്ഗഹിതാ, ന കേഹിചി ഖന്ധേഹി ന കേഹിചി ആയതനേഹി ന കാഹിചി ധാതൂഹി അസങ്ഗഹിതാ''തി സദിസം വിസ്സജ്ജനം.

൬൧. പടിച്ചസമുപ്പാദവണ്ണനാ

൬൧. അവിജ്ജാവചനേനാതി ''അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ''തി ഏത്ഥ അവിജ്ജാഗ്ഗഹണേന. **വിസേസനം ന കത്തബ്ബം,** ''സബ്ബമ്പി വിഞ്ഞാണ''ന്തി വത്തബ്ബന്തി അധിപ്പായോ. തത്ഥ കാരണമാഹ **"കുസലാദീനമ്പീ"**തിആദിനാ. **വിസ്സജ്ജനാസദിസേന** സബ്ബവിഞ്ഞാണാദിസങ്ഗഹണതോ. **തേസന്തി** വിഞ്ഞാണാദിപദാനം. **ഇധാതി** ഇമസ്മിം പഠമനയേ. **അകമ്മജാനമ്പി സങ്ഗഹിതതാ വിഞ്ഞായതി** സദ്ദായതനസ്സപി ഗഹിതത്താ.

൭൧. ജായമാന…പേ॰… മാനാനന്തി ജായമാനാദിഅവത്ഥാനം ധമ്മാനം. **ജായമാനാദിഭാവമത്തത്താതി** നിബ്ബത്തനാദിഅവത്ഥാമത്തഭാവതോ.

വിനിബ്ഭുജ്ജിത്വാതി അവത്ഥാഭാവതോ വിനിബ്ഭോഗം കത്വാ. പരമത്ഥതോ അവിജ്ജമാനാനി, **സഭാവമത്തഭൂതാനീ**തി പരമത്ഥധമ്മാനം അവത്ഥാഭാവമത്തഭൂതാനി . അപരമത്ഥസഭാവാനിപി രൂപധമ്മസ്സ നിബ്ബത്തിആദിഭാവതോ രുപ്പനഭാവേന ഗയ്ഹന്തി. തതോ "രൂപക്ഖന്ധസ്സ സഭാഗാനി, അരൂപാനം പന ജാതിജരാമരണാനീ"തി ആനേത്വാ യോജനാ. **ഏകേകഭൂതാനീ**തി യഥാ ഏകസ്മിം രൂപകലാപേ ജാതിആദീനി ഏകേകാനിയേവ ഹോന്തി, ഏവം ഏകസ്മിം അരൂപകലാപേപീതി വുത്തം. തേനാഹ **"രൂപകലാപജാതിആദീനി വിയാ"**തിആദി. അനുഭവനസഞ്ജാനനവിജാനനകിച്ചാനം വേദനാദീനം നിബ്ബത്തിആദിഭൂതാനിപി ജാതിആദീനി തഥാ ന ഗയ്ഹന്തീതി ആഹ **"വേദിയന...പേ॰... അഗയ്ഹമാനാനീ"**തി. തേന വേദനാക്ഖന്ധാദീഹി ജാതിആദീനം സങ്ഗഹാഭാവമാഹ. "ജാതി, ഭിക്ഖവേ, അനിച്ചാ സങ്ഖതാ"തിആദിവചനതോ ജാതിആദീനമ്പി സങ്ഖതപരിയായോ അത്ഥീതി സങ്ഖതാഭിസങ്ഖരണകിച്ചേന സങ്ഖാരക്ഖന്ധേന തേസം സങ്ഗഹോതി വുത്തം **"സങ്ഖതാ...പേ॰... സഭാഗാനീ"**തി. തേനേവ ച സങ്ഖാരക്ഖന്ധസ്സ അനേകന്തപരമത്ഥകിച്ചതാ വേദിതബ്ബാ. **തഥാ ദുവിധാനീ**തി വുത്തപ്പകാരേന രൂപാരൂപധമ്മാനം നിബ്ബത്തിആദിഭാവേന ദ്വിപ്പകാരാനി. **തേനാ**തി യഥാവുത്തസഭാഗത്ഥേന. **തേഹി ഖന്ധാദീഹീ**തി രൂപക്ഖന്ധസങ്ഖാരക്ഖന്ധധമ്മായതനധമ്മധാതൂഹി.

പഠമനയസങ്ഗഹാസങ്ഗഹപദവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ദുതിയനയോ സങ്ഗഹിതേനഅസങ്ഗഹിതപദവണ്ണനാ

൭൧. **"സങ്ഗഹിതേന അസങ്ഗഹിത"**ന്തി ഏത്ഥ സങ്ഗഹിതാസങ്ഗഹിതസദ്ദാ ഭിന്നാധികരണാ ന ഗഹേതബ്ബാ വിസേസനവിസേസിതബ്ബതായ ഇച്ഛിതത്താ. യോ ഹി ധമ്മോ സങ്ഗഹിതതാവിസേസവിസിട്ഠോ അസങ്ഗഹിതോ ഹേട്ഠാ ഉദ്ദിട്ഠോ, സ്വേവ ഇധ അസങ്ഗഹിതഭാവേന പുച്ഛിത്വാ വിസ്സജ്ജീയതീതി ദസ്സേന്തോ **"യം തം...പേ॰... തദേവ ദസ്സേന്തോ"**തി ആഹ. യേ ഹി ധമ്മാ ചക്ഖായതനേന ഖന്ധസങ്ഗഹേന സങ്ഗഹിതാ, ആയതനധാതുസങ്ഗഹേന ച അസങ്ഗഹിതാ, തേസംയേവ പുന ഖന്ധാദീഹി അസങ്ഗഹോ പുച്ഛിത്വാ വിസ്സജ്ജിതോ. തേന വുത്തം **"ചക്ഖായതനേന...പേ॰... ആഹാ"**തി. **സബ്ബത്ഥാ**തി സബ്ബേസു നയേസു വാരേസു ച. **ഖന്ധാദിസങ്ഗഹസാമഞ്ഞാന**ന്തി "ഖന്ധസങ്ഗഹേനാ"തിആദിനാ അവിസേസേന വുത്താനം ഖന്ധാദിസങ്ഗഹാനം. "സാമഞ്ഞജോതനാ വിസേസേ അവതിട്ഠതീ"തി ആഹ **"നിച്ചം വിസേസാപേക്ഖത്താ"**തി. വിസേസാവബോധനത്ഥാനി പഞ്ഹബ്യാകരണാനീതി വുത്തം **"ഭേദനിസ്സിതത്താ ച പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനാന"**ന്തി. **സവിസേസാവ ഖന്ധാദിഗണനാ**തി "ഖന്ധസങ്ഗഹേനാ"തിആദിനാ അവിസേസേന വുത്താപി രൂപക്ഖന്ധാദിനാ സവിസേസാവ ഖന്ധാദിഗണനാ, ഖന്ധാദിനാ സങ്ഗഹോതി അത്ഥോ. **സുദ്ധാ**തി കേവലാ അനവസേസാ, സാമഞ്ഞഭൂതാതി വുത്തം ഹോതി.

തത്ഥാതി യഥാധികതേ ദുതിയനയേ. സാമഞ്ഞജോതനായ വിസേസനിദ്ദിട്ഠത്താ ആഹ **"സങ്ഗഹി...പേ॰... നിദ്ധാരിതത്താ"**തി. **തീസു സങ്ഗഹേസൂ**തി ഖന്ധാദിസങ്ഗഹേസു തീസു. **അഞ്ഞേഹീ**തി വുത്താവസേസേഹി ദ്വീഹി ഏകേന വാ. **ഏത്തകേനേവ ദസ്സേതബ്ബാ സിയും**

താവതാപി സങ്ഗഹിതേന അസങ്ഗഹിതഭാവസ്സ പകാസിതത്താ. **തേസന്തി** സങ്ഗഹിതേനഅസങ്ഗഹിതഭാവേന വുത്തധമ്മാനം. **ഏവംവിധാനന്തി** "ചക്ഖായതനം സോതായതന"ന്തിആദിനാ അനിദ്ധാരിതവിസേസാനം. **അസമ്ഭവാതി** വുത്തപ്പകാരേന നിദ്ദിസിതും അസമ്ഭവാ. സങ്ഗഹാദിനയദസ്സനമത്തം നയമാതികായ ബ്യാപാരോ, യത്ഥ പന സങ്ഗഹാദയോ, തേ ഖന്ധാദയോ കുസലാദയോ ച തേസം വിസയഭൂതാതി തേഹി വിനാ സങ്ഗഹാദീനം പവത്തി നത്ഥി. തേനാഹ **"നയമാതികായ അബ്ഭന്തരബാഹിരമാതികാപേക്ഖത്താ"**തി. **സങ്ഗാഹകം** അസങ്ഗാഹകഞ്ചാതി വത്തബ്ബം. യോ ഹി ഇധ സങ്ഗാഹകഭാവേന വുത്തോ ധമ്മോ അസങ്ഗാഹകഭാവേനപി വുത്തോയേവാതി.

"യേ ധമ്മാ ഖന്ധസങ്ഗഹേന സങ്ഗഹിതാ, ആയതനധാതുസങ്ഗഹേന അസങ്ഗഹിതാ"തി, "യേ ധമ്മാ ഖന്ധസങ്ഗഹേന അസങ്ഗഹിതാ, ആയതനധാതുസങ്ഗഹേന സങ്ഗഹിതാ"തി ച **യത്ഥ പുച്ഛിതബ്ബവിസ്സജ്ജിതബ്ബധമ്മവിസേസനിദ്ധാരണം നത്ഥി, തത്ഥ പഠമനയേ ഛട്ഠനയേ ച** "രൂപക്ഖന്ധോ കതിഹി ഖന്ധേഹി സങ്ഗഹിതോ? ഏകേന ഖന്ധേനാ"തി (ധാതു॰ ന്റ), "രൂപക്ഖന്ധോ കതിഹി ഖന്ധേഹി സമ്പയുത്തോതി? നത്ഥി. ചതൂഹി ഖന്ധേഹി വിപ്പയുത്തോ"തി (ധാതു॰ ൨൨൨) ച ഏവം **പുച്ഛിതബ്ബവിസ്സജ്ജിതബ്ബഭാവേന. ഇതരേസൂ**തി ദുതിയാദിനയേസു. **തസ്സ തസ്സാ**തി യം പുച്ഛിതബ്ബം വിസ്സജ്ജിതബ്ബഞ്ച "യേ ധമ്മാ"തി അനിയമിതരൂപേന നിദ്ധാരിതം, തസ്സ തസ്സ "തേ ധമ്മാ"തി നിയാമകഭാവേന.

ഏത്ഥാതി ഏതസ്മിം പകരണേ. **യേന യേന** ചക്ഖായതനാദിനാ സങ്ഗാഹകേന. **ഖന്ധാദിസങ്ഗഹേസൂ**തി ഖന്ധായതനധാതുസങ്ഗഹേസു. **തേന തേനാ**തി ഖന്ധാദിസങ്ഗഹേന. **അഞ്ഞന്തി** തതോ തതോ സങ്ഗാഹകതോ അഞ്ഞം. തബ്ബിനിമുത്തം സങ്ഗഹേതബ്ബാസങ്ഗഹേതബ്ബം യം ധമ്മജാതം അത്ഥി, തം തദേവ "ചക്ഖായതനേന യേ ധമ്മാ ഖന്ധസങ്ഗഹേന സങ്ഗഹിതാ, ആയതനധാതുസങ്ഗഹേന അസങ്ഗഹിതാ"തി **സങ്ഗാഹകാസങ്ഗാഹകഭാവേന ഉദ്ധടം. അഞ്ഞോ ധമ്മോ നത്ഥി** തസ്സ സഭാഗഭാവേന സങ്ഗാഹകസ്സേവ അഭാവതോ. സിയാ പനേതം സഭാഗേന ഏകദേസേന സങ്ഗഹോതി, തം പടിക്ഖിപന്തോ ആഹ **"ന ച സോ...പേ॰... ഹോതീ"**തി. **യഞ്ചാ**തിആദിനാ വചനന്തരം പരിഹരതി.

യദി ചാതിആദിനാപി തസ്സേവ തേന സങ്ഗഹാഭാവം പാഠാഭാവദസ്സനേന വിഭാവേതി. തത്ഥ **സോ ഏവാ**തി യോ രൂപാദിക്ഖന്ധോ സങ്ഗാഹകഭാവേന വുത്തോ, സോ ഏവ തേന രൂപാദിക്ഖന്ധേന സങ്ഗയ്ഹേയ്യ സങ്ഗഹേതബ്ബോ ഭവേയ്യ, തേനേവ തസ്സ സങ്ഗഹാഭാവേ ലക്ഖണം ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ന ഹി സോ ഏവ തസ്സ സഭാഗോ വിസഭാഗോ ചാ"**തി. **ഏകദേസാ വിയ** ചക്ഖായതനാദയോ **സമുദായസ്സ** രൂപക്ഖന്ധാദികസ്സ. **രൂപക്ഖന്ധോ ചക്ഖായതനാദീനം ന സങ്ഗാഹകോ അസങ്ഗാഹകോ ച** സഭാഗവിസഭാഗഭാവാഭാവതോ. ഏസ നയോ സേസേസുപി. **സമുദായന്തോഗധാനന്തി**ആദിനാ വുത്തമേവത്ഥം പാകടതരം കരോതി. തത്ഥ **യേനാ**തി വിഭാഗേന. **തേതി** ഏകദേസാ. **തേസന്തി** ഏകദേസാനം. ഏത്ഥ തദന്തോഗധതായ വിഭാഗാഭാവോ, വിഭാഗാഭാവേന സഭാഗവിസഭാഗതാഭാവോ, തേന സങ്ഗാഹകാസങ്ഗാഹകതാഭാവോ ദസ്സിതോതി വേദിതബ്ബോ.

യഥാ സബ്ബേന സബ്ബം സഭാഗവിസഭാഗാഭാവേന ഏകദേസാനം സമുദായോ സങ്ഗാഹകോ അസങ്ഗാഹകോ ച ന ഹോതി, ഏവം ഏകദേസസഭാഗവിസഭാഗാനന്തി ദസ്സേന്തോ **"തഥാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **യഥാ**തിആദി ഉദാഹരണദസ്സനേന യഥാവുത്തസ്സ അത്ഥസ്സ പാകടകരണം. ഖന്ധസങ്ഗഹേന സങ്ഗാഹകം അസങ്ഗാഹകഞ്ചാതി യോജനാ. തഥാ സേസേസുപി. **ന ഹി ഏകദേസ...പേ॰... വിസഭാഗം** യേന സമുദായോ സങ്ഗാഹകോ അസങ്ഗാഹകോ ച സിയാതി അധിപ്പായോ. ഏത്ഥ ച സങ്ഗാഹകത്തം താവ മാ ഹോതു, അസങ്ഗാഹകത്തം പന കസ്മാ പടിക്ഖിപീയതീതി ചോദനം മനസി കത്വാ ആഹ **"തസ്മാ"**തിആദി. തത്ഥ **തസ്മാ**തി വുത്തമേവത്ഥം ഹേതുഭാവേന പരാമസതി. അത്തതോ അഞ്ഞസ്സ, അത്തനി അന്തോഗധതോ അഞ്ഞസ്സ, അത്തേകദേസസഭാഗതോ അഞ്ഞസ്സ സതിപി അസങ്ഗാഹകത്തേതി യോജനാ. തം പനേതം "രൂപക്ഖന്ധോ രൂപക്ഖന്ധേന സങ്ഗഹിതോ അസങ്ഗഹിതോ ച ന ഹോതീ"തിആദിനാ വുത്തേ തയോ പകാരേ സന്ധായ വുത്തം. **സങ്ഗാഹകത്തമേവ ഏതേസം നത്ഥീ**തി ഏതേസം അത്താ, അത്തനി അന്തോഗധോ, അത്തേകദേസസഭാഗോ ചാതി വുത്താനം സങ്ഗാഹകഭാവോ ഏവ നത്ഥി സഭാഗാഭാവതോ. തേന വുത്തം "ന ഹി സോ ഏവ തസ്സ സഭാഗോ"തിആദി. **യേനാ**തി സങ്ഗാഹകത്തേന. **ഏവരൂപാനന്തി** യഥാവുത്താനം തിപ്പകാരാനം **അഗ്ഗഹണം വേദിതബ്ബം** സതിപി വിസഭാഗഭാവേതി അധിപ്പായോ.

തേനാതി "ധമ്മായതന"ന്തിആദിനാ വചനേന. ഏകദേസസ്സ വേദനാക്ഖന്ധാദികസ്സ സമുദായസ്സ ധമ്മായതനസ്സ സങ്ഗാഹകത്തം ഏകദേസേന സമുദായസ്സ സങ്ഗഹിതഭാവന്തി അത്ഥോ, സമുദായസ്സ രൂപക്ഖന്ധസ്സ ഏകദേസസ്സ ചക്ഖായതനസ്സ സോതായതനസ്സ ച സങ്ഗാഹകത്തം സമുദായേന ഏകദേസസ്സ സങ്ഗഹിതഭാവന്തി വുത്തം ഹോതി. യദി ഏവം ന ദസ്സേതി, അഥ കിം ദസ്സേതീതി ആഹ **"ചതുക്ഖന്ധഗണനഭേദേഹീ"**തിആദി. തത്ഥ **ചതുക്ഖന്ധഗണനഭേദേഹീ**തി രൂപാദിചതുക്ഖന്ധഗണനവിഭാഗേഹി . **പഞ്ചധാ**തി രൂപാദിചതുക്ഖന്ധസങ്ഗഹോ വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധസങ്ഗഹോതി ഏവം പഞ്ചപ്പകാരേന ഭിന്നതം. തേനാഹ **"ഗണേതബ്ബാഗണേതബ്ബഭാവേനാ"**തി. "ഏകേന ഖന്ധേനാ"തിആദീസു കരണത്ഥേ കരണവചനം, ന കത്തുഅത്ഥേതി കത്വാ ആഹ **"സങ്ഗാഹകാസങ്ഗാഹകനിരപേക്ഖാന"**ന്തി. തേനേവാഹ **"കമ്മകരണമത്തസബ്ഭാവാ"**തി. **ദുതിയാദയോ പന** നയാ. **അഗണനാദിദസ്സനാനീ**തി അഗണനഗണനദസ്സനാനി. നനു ച ദുതിയാദീസു ഗണനാദീനിപി വിജ്ജന്തീതി? സച്ചം വിജ്ജന്തി, താനി പന വിസേസനഭൂതാനി അപ്പധാനാനീതി വിസേസിതബ്ബഭൂതാനം പധാനാനം വസേനേവം വുത്തം. "ചക്ഖായതനേന യേ ധമ്മാ ഖന്ധസങ്ഗഹേന സങ്ഗഹിതാ"തിആദിനാ കത്തുആദയോ നിദ്ദിട്ഠാതി ആഹ **"കത്തുകരണകമ്മത്തയസബ്ഭാവാ"**തി.

തഥാ തഥാതി തേന തേന രൂപക്ഖന്ധാദിപ്പകാരേന. **തംതംഖന്ധാദിഭാവാഭാവോ സഭാഗവിസഭാഗതാ**തി രൂപധമ്മാദീനം രൂപക്ഖന്ധാദിഭാവോ സഭാഗതാ, വേദനാക്ഖന്ധാദിഅഭാവോ വിസഭാഗതാതി അത്ഥോ. **യഥാനിദ്ധാരിതധമ്മദസ്സനേ**തി "യേ ധമ്മാ, തേ ധമ്മാ"തി നിദ്ധാരിതപ്പകാരധമ്മനിരൂപനേ. **സങ്ഗാഹകസങ്ഗഹേതബ്ബാന**ന്തി ചക്ഖായതനാദികസ്സ സങ്ഗാഹകസ്സ സോതായതനാദികസ്സ ച സങ്ഗഹേതബ്ബസ്സ. **സമാനക്ഖന്ധാദിഭാവോ**തി ഏകക്ഖന്ധാദിഭാവോ, രൂപക്ഖന്ധാദിഭാവോതി

അത്ഥോ. **തദഭാവോ**തി തസ്സ സമാനക്ഖന്ധാദിഭാവസ്സ അഭാവോ അഞ്ഞക്ഖന്ധാദിഭാവോ. **അയ**ന്തി യ്വായം പഠമനയേ തഥാ തഥാ ഗണേതബ്ബാഗണേതബ്ബതാസങ്ഖാതോ ദുതിയാദിനയേസു യഥാവുത്താനം സമാനക്ഖന്ധാദിഭാവാഭാവസങ്ഖാതോ തംതംഖന്ധാദിഭാവാഭാവോ വുത്തോ, അയമേതേസം ദ്വിപ്പകാരാനം നയാനം സഭാഗവിസഭാഗതാസു വിസേസോ.

സമുദയസച്ചസുഖിന്ദ്രിയാദീതി **ആദി**-സദ്ദേന മഗ്ഗസച്ചദുക്ഖിന്ദ്രിയാദി സങ്ഗയ്ഹതി. **അസങ്ഗാഹകത്താഭാവതോ**തി സങ്ഗഹിതതാവിസിട്ഠസ്സ അസങ്ഗാഹകത്തസ്സ അഭാവതോ . ന ഹി സക്കാ "സമുദയസച്ചേന യേ ധമ്മാ ഖന്ധസങ്ഗഹേന സങ്ഗഹിതാ, ആയതനധാതുസങ്ഗഹേന അസങ്ഗഹിതാ"തിആദി വത്തും. **ദുക്ഖസച്ചസദിസാനി** അബ്യാകതപദാദീനി. **ഇതരേഹീ**തി ആയതനധാതുസങ്ഗഹേഹി സങ്ഗാഹകത്താസങ്ഗാഹകത്താഭാവതോ ന ഉദ്ധടാനീതി യോജനാ. **ഏവ**ന്തിആദി യഥാവുത്തസ്സ അത്ഥസ്സ നിഗമനവസേന വുത്തം. **ന രൂപക്ഖന്ധോ**തി ന സബ്ബോ രൂപക്ഖന്ധധമ്മോതി അത്ഥോ.

"ഖന്ധപദേനാ"തി ഇദം കരണത്ഥേ കരണവചനം, ന കത്തുഅത്ഥേതി ആഹ **"ഖന്ധപദസങ്ഗഹേനാതി അത്ഥോ"**തി. തേനേവസ്സ കത്തുഅത്ഥതം പടിസേധേതും **"ന സങ്ഗാഹകേനാ"**തി വുത്തം. കരണം പന കത്തുരഹിതം നത്ഥീതി ആഹ **"കേനചി സങ്ഗാഹകേനാതി ഇദം പന ആനേത്വാ വത്തബ്ബ"**ന്തി. **സങ്ഗാഹകേസു ന യുജ്ജതി** ന സങ്ഗഹേതബ്ബേസൂതി അധിപ്പായോ. രൂപക്ഖന്ധധമ്മാ ഹി "യേ ധമ്മാ ഖന്ധസങ്ഗഹേന സങ്ഗഹിതാ"തി വുത്താതി. സമുദായേ വുത്തവിധി തദവയവേപി സമ്ഭവതീതി ചോദനം സമുട്ഠാപേന്തോ **"ഏതേന നയേനാ"**തിആദിമാഹ. പടിയോഗീനിവത്തനം ഏവ-സദ്ദേന കരീയതീതി ആഹ **"ന ഹി അഞ്ഞമത്തനിവാരണം ഏവ-സദ്ദസ്സ അത്ഥോ"**തി. തേനാഹ **"സങ്ഗാഹകതോ അഞ്ഞനിവാരണം ഏവ-സദ്ദസ്സ അത്ഥോ"**തി. **സോ ച...പേ॰... പേക്ഖ**ന്തി ഇമിനാ തമേവത്ഥം പാകടതരം കരോതി. സങ്ഗാഹകാപേക്ഖത്തേ ഹി "സോ ചാ"തിആദിവചനസ്സ "ചക്ഖായതനേന രൂപക്ഖന്ധോവ സങ്ഗഹിതോ"തി ഏത്ഥ ചക്ഖായതനം സങ്ഗാഹകന്തി യഥാധിപ്പേതസ്സ അത്ഥസ്സ അസമ്ഭവോ ഏവാതി ഇദാനി തം അസമ്ഭവം വിഭാവേന്തോ **"കഥ"**ന്തിആദിമാഹ, തം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ഏത്ഥാതി "അഡ്ഢേകാദസഹി ആയതനധാതൂഹീ"തി ഏത്ഥ. **"രൂപക്ഖന്ധേനാ"തി ആനേത്വാ വത്തബ്ബം** ആയതനധാതുവിസേസനത്ഥം. ന സോ ഏവ തസ്സ, സമുദായോ വാ തദേകദേസാനം സങ്ഗാഹകോ അസങ്ഗാഹകോ ച ഹോതീതി വുത്തോവായമത്ഥോതി ആഹ **"രൂപക്ഖന്ധോ...പേ॰... ന ഹോതീ"**തി. **ഇമിനാ പരിയായേനാ**തി യസ്മാ വുത്തപ്പകാരം സങ്ഗാഹകത്തം നത്ഥി "യേന സങ്ഗഹിതസ്സ അസങ്ഗാഹകം സിയാ"തി ഇമിനാ പരിയായേന. **അസങ്ഗഹിതതായ അഭാവോ വുത്തോ** അട്ഠകഥായം (ധാതു॰ അട്ഠ॰ ൧൭൧) "സോ ച...പേ॰... നത്ഥീ"തി. **സങ്ഗഹിതതായാ**തി നിപ്പരിയായേന സങ്ഗഹിതഭാവേന അസങ്ഗഹിതതായ അഭാവോ വുത്തോതി ന യുജ്ജതീതി യോജനാ. **സാ സങ്ഗഹിതതാ**തി അത്തനാ അത്തനോ, അത്തേകദേസാനം വാ സങ്ഗഹിതതാ. **തേനാ**തി രൂപക്ഖന്ധേന. **തേസ**ന്തി രൂപക്ഖന്ധതദേകദേസാനം. **അത്ഥി ച വിപ്പയുത്തതാ** വേദനാക്ഖന്ധാദീഹി. **ചക്ഖായതനാദീഹി വിയാ**തി

വിസദിസുദാഹരണം. **ഏതേഹി** രൂപവേദനാക്ഖന്ധാദീഹി **അഞ്ഞേഹി ച** ഏവരൂപേഹി. **ഏതാനി അഞ്ഞാനി ചാ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ.

തേനേവ തസ്സ സങ്ഗഹിതത്താഭാവദസ്സനേന ഹേട്ഠാ ദസ്സിതേന. **ഏത്ഥാ**തി ഏതസ്മിം വാരേ. **അഗ്ഗഹണേ**തി അകഥനേ, അദേസനായന്തി അത്ഥോ. **സമുദയസച്ചാദീസൂ**തി സമുദയസച്ചസുഖിന്ദ്രിയാദീസു യുജ്ജേയ്യ തം കാരണം. കസ്മാ? **തേഹി** സമുദയസച്ചാദീഹി ഖന്ധാദിസങ്ഗഹേന **സങ്ഗഹിതേ** ധമ്മജാതേ സതി തസ്സ ആയതനസങ്ഗഹാദീഹി അസങ്ഗഹിതത്തസ്സ അഭാവതോ. **രൂപക്ഖന്ധാദീഹീ**തി രൂപക്ഖന്ധവേദനാക്ഖന്ധാദീഹി. **സങ്ഗഹിതമേവ നത്ഥി,** കസ്മാ? ''സോ ഏവ തസ്സ സങ്ഗാഹകോ ന ഹോതീ''തി വുത്തോവായമത്ഥോ. യദിപി രൂപക്ഖന്ധാദിനാ രൂപക്ഖന്ധാദികസ്സ അത്തനോ...പേ॰... നത്ഥീതി സമ്ബന്ധോ. അഞ്ഞസ്സ പന വേദനാക്ഖന്ധാദികസ്സ രൂപക്ഖന്ധാദിനാ സങ്ഗഹിതത്താഭാവേന അസങ്ഗഹിതത്തം അത്ഥീതി യോജനാ. **ഉഭയാഭാവോ**തി സങ്ഗഹിതത്താസങ്ഗഹിതത്താഭാവോ. **ഏത്ഥ** ഏതസ്മിം വാരേ. **ധമ്മായതനജീവിതിന്ദ്രിയാദീന**ന്തി ധമ്മായതനാദീനം ഖന്ധചതുക്കസങ്ഗാഹകത്തേ, ജീവിതിന്ദ്രിയാദീനം ഖന്ധദുകസങ്ഗാഹകത്തേതി യോജനാ. പാളിയം അനാഗതത്താ **''സതീ''**തി സാസങ്കം വദതി. **ആദി**-സദ്ദേന പഠമേന ധമ്മധാതുസളായതനാദീനം സുഖിന്ദ്രിയാദീനഞ്ച, ദുതിയേന ഏകക്ഖന്ധസ്സ സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. സുഖിന്ദ്രിയഞ്ഹി വേദനാക്ഖന്ധസ്സേവ സങ്ഗാഹകം. **തേസ**ന്തി ഖന്ധചതുക്കഖന്ധദുകാദീനം **അസങ്ഗഹിതതാ ന നത്ഥി** അത്ഥേവാതി തസ്സാ അഭാവോ അനേകന്തികോ. **പുബ്ബേ വുത്തനയേനാ**തി ''രൂപക്ഖന്ധാദീഹി പനാ''തിആദിനാ വുത്തനയേന.

തത്ഥേവാതി തസ്മിംയേവ പുബ്ബേ വുത്തേ സനിദസ്സനസപ്പടിഘപദേ. **നിവത്തേത്വാ ഗണ്ഹന്തോ**തി പുബ്ബേ വുത്തം പടിനിവത്തേത്വാ ഗണ്ഹന്തോ പച്ചാമസന്തോ. **തദവത്ഥബ്ബതാ**തി തേസം സങ്ഗാഹകാസങ്ഗാഹകസങ്ഗഹിതത്താസങ്ഗഹിതത്താനം അവത്ഥബ്ബതാ. **അസങ്ഗാഹകത്താഭാവതോ ഏവ...പേ॰... ന സങ്ഗാഹകത്താഭാവതോ**തി യസ്മാ നേസം അസങ്ഗാഹകത്തം വിയ സങ്ഗാഹകത്തമ്പി നത്ഥി, തതോ ഏവ സങ്ഗഹിതത്താസങ്ഗഹിതത്തമ്പീതി ദസ്സേതി.

ദുതിയനയസങ്ഗഹിതേനഅസങ്ഗഹിതപദവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. തതിയനയോ അസങ്ഗഹിതേനസങ്ഗഹിതപദവണ്ണനാ

൭൧. രൂപക്ഖന്ധേന ഖന്ധസങ്ഗഹേന അസങ്ഗഹിതേസൂതി നിദ്ധാരണേ ഭുമ്മം. **തസ്മാ**തി യസ്മാ ഏകദേസസഭാഗതാ സമുദായസഭാഗതാ ന ഹോതി, തസ്മാ. **തേനാ**തി രൂപക്ഖന്ധേന. **താനീ**തി വേദനാദിക്ഖന്ധത്തയനിബ്ബാനാനി. യഥാ ച ഏകദേസവിസഭാഗതായ ന സങ്ഗഹിതതാ, ഏവം ഏകദേസസഭാഗതായ അസങ്ഗഹിതതാപി നത്ഥീതി ദസ്സേന്തോ **''ന കേവല''**ന്തിആദിമാഹ. സങ്ഗഹിതാനേവ ന ന ഹോന്തീതി യോജനാ. **തേ**തി വേദനാദിക്ഖന്ധത്തയനിബ്ബാനസുഖുമരൂപധമ്മാ. **തേഹീ**തി വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധചക്ഖായതനാദീഹി. **ന കഥഞ്ചി സമ്മിസ്സാ**തി കേനചിപി പകാരേന ന സമ്മിസ്സാതി അസമ്മിസ്സതായ സങ്ഗഹിതത്താഭാവം സാധേതി. **രൂപക്ഖന്ധേന വിയ...പേ॰... ന ഹോതീ**തി യഥാ രൂപക്ഖന്ധേന സഭാഗതാഭാവതോ

നിബ്ബാനം ന കേനചിപി സങ്ഗഹണേന സങ്ഗഹിതം, ഏവം വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധചക്ഖായതനാദീഹി തം ആയതനധാതുസങ്ഗഹേഹി സങ്ഗഹിതം ന ഹോതീതി ഖന്ധസങ്ഗഹാഭാവോ പാകടോ വുത്തോവാതി ഏവം വുത്തം.

ഏവരൂപാനന്തി രൂപക്ഖന്ധവിഞ്ഞാണക്ഖന്ധചക്ഖായതനാദീനം. ന ഹി നിബ്ബാനം സന്ധായ ''രൂപക്ഖന്ധേന വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധേന ചക്ഖായതനേന യേ ധമ്മാ ഖന്ധസങ്ഗഹേന അസങ്ഗഹിതാ, ആയതനധാതുസങ്ഗഹേന സങ്ഗഹിതാ''തി സക്കാ വത്തും. തേന വുത്തം **''സങ്ഗാഹകത്താഭാവതോ ഏവാ''**തി. തഥാ ''അബ്യാകതേഹി ധമ്മേഹി യേ ധമ്മാ ഖന്ധസങ്ഗഹേന അസങ്ഗഹിതാ, ആയതനധാതുസങ്ഗഹേന സങ്ഗഹിതാ''തിആദി ന സക്കാ വത്തും താദിസസ്സ ധമ്മസ്സ അഭാവതോതി ആഹ **''സനിബ്ബാന...പേ॰... ഭാവതോവാ''**തി. അഗ്ഗഹണം വേദിതബ്ബന്തി യോജനാ. തേനാഹ **''ന ഹീ''**തിആദി. **കഞ്ചീതി** കഞ്ചി ധമ്മജാതം. **തേതി** അബ്യാകതധമ്മാദയോ. **അത്തനോതി** അബ്യാകതധമ്മാദിം സന്ധായാഹ. **ഏകദേസോതി** രൂപക്ഖന്ധാദി. **അത്തേകദേസസഭാഗോതി** നിബ്ബാനം. തഞ്ഹി ധമ്മായതനധമ്മധാതുപരിയാപന്നതായ തദേകദേസസഭാഗോ. **അസങ്ഗഹിതസങ്ഗാഹകത്താതി** ഖന്ധസങ്ഗഹേന അസങ്ഗഹിതാനം സഞ്ഞാക്ഖന്ധാദീനം ആയതനധാതുസങ്ഗഹേന സങ്ഗാഹകത്താതി അത്ഥോ.

വിസഭാഗക്ഖന്ധനിബ്ബാനസമുദായത്താ ഖന്ധസങ്ഗഹേന ധമ്മായതനേന ന കോചി ധമ്മോ സങ്ഗഹിതോ അത്ഥീതി യോജനാ. **ഏതസ്സാതി** ''ധമ്മായതനേന സങ്ഗഹിതാ''തി ഏതസ്സ പദസ്സ ധമ്മായതനഗണനേന സങ്ഗഹിതാതി അത്ഥോ. ഓളാരികരൂപസമ്മിസ്സം **ധമ്മായതനേകദേസം.**

തതിയനയഅസങ്ഗഹിതേനസങ്ഗഹിതപദവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. ചതുത്ഥനയോ സങ്ഗഹിതേനസങ്ഗഹിതപദവണ്ണനാ

൯൩. തിണ്ണം സങ്ഗഹാനന്തി ഖന്ധായതനധാതുസങ്ഗഹാനം. സങ്ഗഹണപുബ്ബം അസങ്ഗഹണം, അസങ്ഗഹണപുബ്ബം സങ്ഗഹണഞ്ച വുച്ചമാനം സങ്ഗഹണാസങ്ഗഹണാനം പവത്തിവിസേസേന വുത്തം ഹോതീതി ആഹ **''സങ്ഗഹണാ...പേ॰... ഉദ്ദിട്ഠാ''**തി. സങ്ഗഹാഭാവകതോ അസങ്ഗഹോ സങ്ഗഹഹേതുകോ സങ്ഗഹസ്സ പവത്തിവിസേസോയേവ നാമ ഹോതീതി ആഹ **''സങ്ഗഹണപ്പവത്തിവിസേസവിരഹേ''**തി. **കേനചി** സമുദയസച്ചാദിനാ തീഹിപി സങ്ഗഹേഹി **സങ്ഗഹിതേന** സങ്ഖാരക്ഖന്ധപരിയാപന്നേന **ധമ്മവിസേസേന** പുന തഥേവ **സങ്ഗഹിതോ** സോ ഏവ സമുദയസച്ചാദികോ **ധമ്മവിസേസോ** സങ്ഗഹിതേന സങ്ഗഹിതോ. **സങ്ഗാഹകത്താഭാവസബ്ഭാവാ സങ്ഗാഹകഭാവേന ന ഉദ്ധടാ,** ന അസങ്ഗാഹകത്താ ഏവ. യഥാ ഹി തീഹി സങ്ഗഹേഹി ന സങ്ഗാഹകാ, ഏവം ദ്വീഹി, ഏകേനപി സങ്ഗഹേന ന സങ്ഗാഹകാ ഇധ ന ഉദ്ധടാ. **തേഹി സങ്ഗഹിതാതി** തേഹി തീഹി സങ്ഗഹേഹി സങ്ഗഹിതാ ധമ്മാ. **യസ്സാതി** യസ്സ അത്തനോ സങ്ഗാഹകസ്സ.

സകലവാചകേനാതി അനവസേസം ഖന്ധാദിഅത്ഥം വദന്തേന. **തേന ഖന്ധാദിപദേനാതി** ''തേനേവ സങ്ഗഹം ഗച്ഛേയ്യാ''തി ഏത്ഥ തേന ഖന്ധാദിപദേനാതി ഏവം യോജേതബ്ബം. ഏവം പന അയോജേത്വാ ''യം

അത്തനോ സങ്ഗാഹകം സങ്ഗണ്ഹിത്വാ പുന തേനേവ സങ്ഗഹം ഗച്ഛേയ്യ, തം അഞ്ഞം സങ്ഗഹിതം നാമ നത്ഥീ''തി ഏവം ന സക്കാ വത്തും. കസ്മാതി ചേ? ന ഹി **യേന** സമുദയസച്ചാദിനാ **യം** സങ്ഖാരക്ഖന്ധപരിയാപന്നം ധമ്മജാതം ഖന്ധാദിസങ്ഗഹേഹി **സങ്ഗഹിതം, തേനേവ** സമുദയസച്ചാദിനാ **തസ്സ** തദവസിട്ഠസ്സ സങ്ഖാരക്ഖന്ധധമ്മസ്സ, **ന ച തസ്സേവ** കേവലസ്സ സമുദയസച്ചാദികസ്സ സങ്ഗഹോ പുച്ഛിതോ വിസ്സജ്ജിതോതി യോജനാ, അഥ ഖോ **തേന** സങ്ഖാരക്ഖന്ധധമ്മേന ഫസ്സാദിനാ. **സങ്ഗഹിതസ്സാതി** സങ്ഗഹിതതാവിസിട്ഠസ്സാതി അത്ഥോ. തസ്മാ അത്തനോ സങ്ഗാഹകം സകലക്ഖണാദിം സങ്ഗണ്ഹിത്വാ പുന തേന ഖന്ധാദിപദേന യം സങ്ഗഹം ഗച്ഛേയ്യ, തം താദിസം നത്ഥീതി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **വേദനാ സദ്ദോ ച ഖന്ധോ ആയതനഞ്ചാതി** വേദനാ വിസും ഖന്ധോ, സദ്ദോ ച വിസും ആയതനന്തി അത്ഥോ. **അഞ്ഞേന** ഖന്ധന്തരാദിനാ. **അസമ്മിസ്സന്തി** അബ്യാകതദുക്ഖസച്ചാദി വിയ അമിസ്സിതം. **ന ഹി...പേ॰... ഏത്ഥാതി** സങ്ഗഹിതതാവിസിട്ഠേന ധമ്മേന യോ ധമ്മോ സങ്ഗഹിതോ, തസ്സ സങ്ഗഹിതതാവിസിട്ഠോയേവ യോ സങ്ഗഹോ, സോ ന ഏത്ഥ വാരേ പുച്ഛിതോ വിസ്സജ്ജിതോ ച. **സങ്ഗഹോവാതി** കേവലോ സങ്ഗഹോ , ന കത്താപേക്ഖോതി അത്ഥോ. **ന സങ്ഗാഹകേനാതി** ഇദം യഥാവുത്തേന അത്ഥേന നിവത്തിതസ്സ ദസ്സനം. **ന ഹീതിആദി** തംസമത്ഥനം.

ചതുത്ഥനയസങ്ഗഹിതേനസങ്ഗഹിതപദവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. പഞ്ചമനയോ അസങ്ഗഹിതേനഅസങ്ഗഹിതപദവണ്ണനാ

൧൯൩. **വുത്തനയേനാതി** യസ്മാ സങ്ഗഹപ്പവത്തിവിസേസവിരഹിതോ അസങ്ഗഹിതധമ്മവിസേസനിസ്സിതോ പഞ്ചമനയോ, തസ്മാ യോ ഏത്ഥ കേനചി അസങ്ഗഹിതേന ധമ്മവിസേസേന പുന അസങ്ഗഹിതോ ധമ്മവിസേസോ അസങ്ഗഹിതേന അസങ്ഗഹിതോ അസങ്ഗഹിതതായ പുച്ഛിതബ്ബോ വിസ്സജ്ജിതബ്ബോ ച. തമേവ താവ യഥാനിദ്ധാരിതം ദസ്സേന്തോ ''രൂപക്ഖന്ധേന യേ ധമ്മാ ഖന്ധ...പേ॰... അസങ്ഗഹിതാ, തേഹി ധമ്മേഹി യേ ധമ്മാ ഖന്ധ...പേ॰... അസങ്ഗഹിതാതി ആഹാ''തി ചതുത്ഥനയേ വുത്തനയാനുസാരേന. **യഥാനിദ്ധാരിതധമ്മദസ്സനന്തി** പാളിയം നിദ്ധാരിതപ്പകാരധമ്മദസ്സനം. സഹ സുഖുമരൂപേനാതി സസുഖുമരൂപം, തേന സുഖുമരൂപേന സദ്ധിം ഗഹിതം വിഞ്ഞാണം, തേന സഹിതധമ്മസമുദായാ **സസുഖുമ...പേ॰... ദായാ**. കേ പന തേതി ആഹ **''ദുക്ഖസച്ചാ''**തിആദി. **കേസഞ്ചീതി** നിബ്ബാനചക്ഖായതനാദീനം. **തീഹിപി** സങ്ഗഹേഹി. പരിപുണ്ണസങ്ഗഹേഹി തീഹിപി സങ്ഗഹേഹി അസങ്ഗാഹകാ **പരിപുണ്ണസങ്ഗഹാസങ്ഗാഹകാ**. **അബ്യാകതധമ്മസദിസാ** നേവദസ്സനേനനഭാവനായപഹാതബ്ബനേവസേക്ഖാനാസേക്ഖാദയോ. **ഇതരേതി** രൂപക്ഖന്ധാദയോ. **തബ്ബിപരിയായേനാതി** വുത്തവിപരിയായേന, തീഹിപി സങ്ഗഹേഹി അസങ്ഗഹേതബ്ബസ്സ അത്ഥിതായ പരിപുണ്ണസങ്ഗഹാസങ്ഗാഹകത്താതി അത്ഥോ.

അസങ്ഗാഹകേസു നിബ്ബാനം അന്തോഗധം, തസ്മാ തം അനിദസ്സനഅപ്പടിഘേഹി അസങ്ഗഹേതബ്ബം ന ഹോതീതി അത്ഥോ. തേനാഹ **''ന ച തദേവ തസ്സ അസങ്ഗാഹക''**ന്തി. ''വേദനാക്ഖന്ധേന യേ ധമ്മാ''തിആദയോ നവ പഞ്ഹാ ദുതിയപഞ്ഹാദയോ, തേ പഠമപഞ്ഹേന സദ്ധിം ദസ,

നാമരൂപപഞ്ഹാദയോ പന ചതുവീസതീതി ആഹ **"സബ്ബേപി ചതുത്തിംസ ഹോന്തീ"**തി. **രൂപക്ഖന്ധാദിവിസേസകപദ**ന്തി "രൂപക്ഖന്ധേനാ"തിആദിനാ അസങ്ഗാഹകത്തേന വിസേസകം രൂപക്ഖന്ധാദിപദം. **പുച്ഛായാ**തി ച പുച്ഛനത്ഥന്തി അത്ഥോ. "രൂപക്ഖന്ധേനാ"തിആദി സബ്ബമ്പി വാ വിഞ്ഞാപേതും ഇച്ഛിതഭാവേന വചനം പഞ്ഹഭാവതോ പുച്ഛാ. തേനാഹ അട്ഠകഥായം "പഞ്ഹാ പനേത്ഥ...പേ॰... ചതുത്തിംസ ഹോന്തീ"തി. **തേ ഹി ലക്ഖണതോ ദസ്സിതാ**തി തേ നിദ്ധാരിതധമ്മാ തേനേവ അസങ്ഗഹിതാസങ്ഗഹിതതായ നിദ്ധാരണസങ്ഖാതേന ലക്ഖണേന ദസ്സിതാ.

തദേവാതി ഏവ-സദ്ദേനാതി "തദേവാ"തി ഏത്ഥ ഏവ-സദ്ദേന. "യം പുച്ഛായ ഉദ്ധടം പദം, തം ഖന്ധാദീഹി അസങ്ഗഹിത"ന്തി ഏത്ഥ "ഖന്ധാദീഹേവാ"തി അവധാരണം നിപ്പയോജനം പകാരന്തരസ്സ അഭാവതോ. "തീഹി അസങ്ഗഹോ"തി ഹി വുത്തം. തഥാ "അസങ്ഗഹിതമേവാ"തി സങ്ഗഹിതതാനിവത്തനസ്സ അനധിപ്പേതത്താ. തദേവാതി പന ഇച്ഛിതം ഉദ്ധടസ്സേവ അസങ്ഗഹിതേനഅസങ്ഗഹിതഭാവസ്സ അവധാരേതബ്ബത്താതി ദസ്സേന്തോ **"ന കദാചീ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **അഞ്ഞസ്സാ**തി അനുദ്ധടസ്സ. **അനിയതതം ദസ്സേതീ**തി ഇദം അവധാരണഫലദസ്സനം. **നിയമതോതി സക്കാ വചനസേസോ യോജേതു**ന്തി ഇദമ്പി ഏവ-കാരേന സിദ്ധമേവത്ഥം പാകടതരം കാതും വുത്തം. യതോ ഹി ഏവ-കാരോ, തതോ അഞ്ഞത്ഥ നിയമോതി. **ഏവംപകാരമേവാ**തി പുച്ഛായ ഉദ്ധടപ്പകാരമേവ, യം പകാരം പുച്ഛായ ഉദ്ധടം, തംപകാരമേവാതി അത്ഥോ. **തസ്സാ**തി അസങ്ഗഹിതസ്സ. **അഞ്ഞസ്സാ**തി പുച്ഛായ അനുദ്ധടപ്പകാരസ്സ. ഏതേന യോ പുച്ഛായ ഉദ്ധടോ തീഹിപി സങ്ഗഹേഹി അസങ്ഗഹിതോ, തസ്സേവ ഇധ പുച്ഛിതബ്ബവിസ്സജ്ജിതബ്ബഭാവോ, ന അഞ്ഞസ്സാതി ദസ്സേതി. തേനാഹ **"പുച്ഛായ ഉദ്ധടഞ്ഹീ"**തിആദി. ആയതനധാതുസങ്ഗഹവസേന ചേത്ഥ രൂപക്ഖന്ധാദീനം **അഞ്ഞസഹിതതാ,** വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധാദീനം **അസഹിതതാ** ച വേദിതബ്ബാ.

അവസേസാ വേദനാദയോ തയോ ഖന്ധാ നിബ്ബാനഞ്ച സകലേന രൂപക്ഖന്ധേന തേസം സങ്ഗഹോ നത്ഥീതി "സങ്ഗഹിതാ"തി ന സക്കാ വത്തും, ഏകദേസേന പന സങ്ഗഹോ അത്ഥീതി **"അസങ്ഗഹിതാ ന ഹോന്തീതി ഏവം ദട്ഠബ്ബ"**ന്തി ആഹ. "രൂപധമ്മാവാ"തി നിയമനം പുച്ഛായ ഉദ്ധടഭാവാപേക്ഖന്തി ദസ്സേന്തോ **"പുച്ഛായ...പേ॰... അധിപ്പായോ"**തി ആഹ. തേന വുത്തം **"അനുദ്ധടാ വേദനാദയോപി ഹി അസങ്ഗഹിതാ ഏവാ"**തി. **ഏത്ഥാ**തി ഏതസ്മിം പഞ്ചമനയനിദ്ദേസേ. **പഠമേ നയേ**തി പഠമേ അത്ഥവികപ്പേ. തഥാ **ദുതിയേ**തി ഏത്ഥാപി. **രൂപവിഞ്ഞാണേഹീ**തി അസുഖുമരൂപധമ്മേഹി വിഞ്ഞാണേന ചാതി അയമേത്ഥ അധിപ്പായോതി ദസ്സേന്തോ **"ഓളാരിക...പേ॰... അത്ഥോ"**തി ആഹ. കഥം പന രൂപധമ്മാതി വുത്തേ ഓളാരികരൂപസ്സേവ ഗഹണന്തി ആഹ **"രൂപേകദേസോ ഹി ഏത്ഥ രൂപഗ്ഗഹണേന ഗഹിതോ"**തി.

൯൦. **അസങ്ഗാഹക**ന്തി "ചക്ഖായതനേന...പേ॰... അസങ്ഗഹിതാ"തി ഏവം അസങ്ഗാഹകഭാവേന വുത്തം പുച്ഛിതബ്ബവിസ്സജ്ജേതബ്ബഭാവേന വുത്തമ്പി കാമം വേദനാദീഹേവ ചതൂഹി അസങ്ഗഹിതം, തം പന ന ചക്ഖായതനമേവാതി ദസ്സേതും **"ചക്ഖായതനേന പനാ"**തിആദി വുത്തം. **യേഹി ധമ്മേഹീ**തി ഖന്ധാദീസു യേഹി. **സബ്ബം** ധമ്മജാതം **തേവ** രൂപാദികേ ധമ്മേ **ഉദാനേതി** പാളിയം. കസ്മാ പനേതം ഉദാനേതീതി ആഹ

“സദിസവിസ്സജ്ജനാ”തിആദി. **പഠമേന** ഉദാനേന. **ദ്വേതി** “ബാഹിരാ ഉപാദാ ദ്വേ”തി ഏത്ഥ വുത്തം ദ്വേ-സദ്ദം സന്ധായാഹ. **തസ്സ** അസങ്ഗഹിതസ്സ. **യഥാദസ്സിതസ്സാതി** “രൂപ”ന്തിആദിനാ ദസ്സിതപ്പകാരസ്സ. ധമ്മനയഞ്ഞാണുപ്പാദനം **നയദാനം**. “രൂപം ധമ്മായതന”ന്തിആദീനം പദാനം വസേന **ദ്വേവീസപദികോ ഏസ നയോ**.

പഞ്ചമനയഅസങ്ഗഹിതേനഅസങ്ഗഹിതപദവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. ഛട്ഠനയോ സമ്പയോഗവിപ്പയോഗപദവണ്ണനാ

൨൨൫. “തത്ഥാ”തി ഇമിനാ “സമ്പയോഗവിപ്പയോഗപദം ഭാജേത്വാ”തി ഏത്ഥ സമ്പയോഗവിപ്പയോഗപദം ഭാജിതം, സംവണ്ണേതബ്ബതായ ച പധാനഭൂതം പച്ചാമട്ഠം, ന രൂപക്ഖന്ധാദിപദന്തി ദസ്സേന്തോ **“യം ലബ്ഭതി…പേ॰… വേദിതബ്ബ”**ന്തി വത്വാ പുന **“രൂപക്ഖന്ധാദീസു ഹീ”**തിആദിനാ തമത്ഥം വിവരതി. തത്ഥ **ന ലബ്ഭതീ**തി “സമ്പയുത്തം വിപ്പയുത്ത”ന്തി വാ ഗഹേതും ന ലബ്ഭതി, **അലബ്ഭമാനമ്പി പുച്ഛായ ഗഹിതം** പടിക്ഖേപേന വിസ്സജ്ജേതും. പടിക്ഖേപോപി ഹി പുച്ഛായ വിസ്സജ്ജനമേവ. തഥാ ഹി **യമകേ** (യമ॰ ൧.ഖന്ധയമക.൪൯-൫൧) “യസ്സ രൂപക്ഖന്ധോ നുപ്പജ്ജിത്ഥ, തസ്സ വേദനാക്ഖന്ധോ നുപ്പജ്ജിത്ഥാ”തി പുച്ഛായ “നത്ഥീ”തി വിസ്സജ്ജിതം. തേന പനേത്ഥ രൂപധമ്മേസു സമ്പയോഗട്ഠോ ന ലബ്ഭതീതി അയമത്ഥോ ദസ്സിതോ ഹോതി. അലബ്ഭമാനമ്പി സമ്പയോഗപദം ഗഹിതന്തി സമ്ബന്ധോ. **സബ്ബത്ഥാതി** രൂപക്ഖന്ധവേദനാക്ഖന്ധാദീസു. **ഏതേസ**ന്തി രൂപനിബ്ബാനാനം. **വിസഭാഗതാതി** അതംസഭാഗതാ. ഏകുപ്പാദാദിഭാവോ ഹി സമ്പയോഗേ സഭാഗതാ, ന സങ്ഗഹേ വിയ സമാനസഭാഗതാ, തസ്മാ ഏകുപ്പാദാദിഭാവരഹിതാനം രൂപനിബ്ബാനാനം സാ ഏകുപ്പാദാദിതാ വിസഭാഗതാ വുത്താ. **തദഭാവതോതി** തസ്സാ വിസഭാഗതായ ഏകുപ്പാദാദിതായ അഭാവതോ. **വിപ്പയോഗോപി നിവാരിതോ ഏവ ഹോതി,** വിസഭാഗോ ഭാവോ വിപ്പയോഗോതി വുത്തോവായമത്ഥോതി. **“ചതൂസു ഹീ”**തിആദിനാ വുത്തമേവത്ഥം പാകടതരം കരോതി. തത്ഥ **തേസം തേഹീതി** ച അരൂപക്ഖന്ധേ ഏവ പരാമസതി. **വിസഭാഗതാ ച ഹോതി** രൂപനിബ്ബാനേസു അവിജ്ജമാനത്താതി അത്ഥോ. തേനാഹ **“ന ച രൂപേകദേസസ്സാ”**തിആദി. **തേനേവാതി** ചതുക്ഖന്ധസഭാഗത്താ ഏവ.

തീഹി വിഞ്ഞാണധാതൂഹീതി ഘാനജിവ്ഹാകായവിഞ്ഞാണധാതൂഹി വിപ്പയുത്തേ **അനാരമ്മണമിസ്സകേ** രൂപധമ്മമിസ്സകേ ധമ്മേ ദീപേതി രൂപഭവോതി യോജനാ. **പഞ്ചഹീ**തി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീഹി പഞ്ചഹി വിഞ്ഞാണധാതൂഹി. **ഏകായ** മനോധാതുയാ. **ന സമ്പയുത്തേ**തി ന സമ്പയുത്തേ ഏവ. തഥാ ഹി “വിപ്പയുത്തേ അഹോന്തേ സത്തഹിപി സമ്പയുത്തേ സത്തപി വാ താ”തി വുത്തം. **തേനാതി** വിപ്പയുത്തതാപടിക്ഖേപേന. **താഹീതി** സത്തവിഞ്ഞാണധാതൂഹി. **സമ്പയുത്തേ ദീപേന്തീ**തി സമ്പയുത്തേ ദീപേന്തിയേവ, ന സമ്പയുത്തേ ഏവാതി ഏവമവധാരണം ഗഹേതബ്ബം. ഏസ നയോ സേസേസുപി. **സമ്പയുത്തേ** വേദനാദികേ. **സമ്പയുത്തവിപ്പയുത്തഭാവേഹി നവത്തബ്ബം,** തംയേവ വിഞ്ഞാണധാതുസത്തകം. സമ്പയുത്തഭാവേന നവത്തബ്ബാനി **സമ്പയുത്തനവത്തബ്ബാനി,** ഭിന്നസന്താനികാനി, നാനാക്ഖണികാനി ച അരൂപാനിപി ധമ്മജാതാനി. **അനാരമ്മണമിസ്സകസബ്ബവിഞ്ഞാണധാതുതംസമ്പയുത്താ** ധമ്മായതനാദിപദേഹി ദീപേതബ്ബാ, **അനാരമ്മണമിസ്സകസബ്ബവിഞ്ഞാണധാതുയോ**

അചേതസികാദിപദേഹി ദീപേതബ്ബോ, **തദുഭയസമുദായാ** ദുക്ഖസച്ചാദിപദേഹി ദീപേതബ്ബാതി വേദിതബ്ബോ.

യദി ഏവന്തി യദി അനാരമ്മണമിസ്സാനം ധമ്മാനം വിപ്പയോഗോ നത്ഥി. **അനാരമ്മണമിസ്സോഭയധമ്മാ**തി രൂപനിബ്ബാനസഹിതസബ്ബവിഞ്ഞാണധാതുതംസമ്പയുത്തധമ്മാ. **ഖന്ധാദീഹേവാ**തി ഖന്ധായതനധാതൂഹി ഏവ, ന അരൂപക്ഖന്ധമത്തേന. അരൂപക്ഖന്ധേയേവ പന സന്ധായ ''തേഹി ധമ്മേഹി യേ ധമ്മാ വിപ്പയുത്താ''തി വുത്തന്തി നായം ദോസോതി ദസ്സേതി. **തദേകദേസാ**തി ''അനാരമ്മണമിസ്സാ''തിആദിനാ വുത്തധമ്മസമുദായസ്സ ഏകദേസാ. **തദേകദേസഞ്ഞസമുദായാ**തി തസ്സേവ യഥാവുത്തസ്സ സമുദായസ്സ ഏകദേസാ ഹുത്വാ അഞ്ഞേസം അവയവാനം രൂപക്ഖന്ധാദീനം സമുദായഭൂതാ. **വിഭാഗാഭാവതോ**തി ഭേദാഭാവതോ. ഭേദോതി ചേത്ഥ അച്ചന്തഭേദോ അധിപ്പേതോ. ന ഹി സമുദായാവയവാനം സാമഞ്ഞവിസേസാനം വിയ അച്ചന്തഭേദോ അത്ഥി ഭേദാഭേദയുത്തത്താ. തേസം അച്ചന്തഭേദമേവ ഹി സന്ധായ ''സമുദായന്തോഗധാനം ഏകദേസാനം ന വിഭാഗോ അത്ഥീ''തി സങ്ഗഹേപി വുത്തം. **തേനാ**തി അവിഭാഗസബ്ഭാവതോ സഭാഗവിസഭാഗത്താഭാവേന. **തേസന്തി** അനാരമ്മണമിസ്സകസബ്ബവിഞ്ഞാണധാതുആദീനം . **തേ ച** അകുസലാബ്യാകതാ. **തേസന്തി** കുസലാകുസലാബ്യാകതധമ്മാനം. **തസ്മാ**തി യസ്മാ വിഭത്തസഭാവാനം ന തേസം സമുദായേകദേസാദിഭാവോ, തസ്മാ. യസ്മാ പന കുസലാദയോ ഏവ ഖന്ധാദയോതി ഖന്ധാദിആമസനേന സമുദായേകദേസാദിഭാവോ ആപന്നോ ഏവാതി വുത്തനയേന വിപ്പയോഗാഭാവോ ഹോതി, തസ്മാ തം പരിഹരന്തോ **''ഖന്ധാദീനി അനാമസിത്വാ''**തിആദിമാഹ. **തേസന്തി** കുസലാദീനം. **അഞ്ഞമഞ്ഞവിപ്പയുത്തതാ വുത്താ** ''കുസലേഹി ധമ്മേഹി യേ ധമ്മാ വിപ്പയുത്താ''തിആദിനാ. **സബ്ബേസൂ**തി ദുതിയാദിസബ്ബപഞ്ഹേസു.

ഛത്തിംസായ പിട്ഠിദുകപദേസു വീസതി ദുകപദാനി ഇമസ്മിം നയേ ലബ്ഭന്തി, അവസിട്ഠാനി സോളസേവാതി ആഹ **''സോളസാതി വത്തബ്ബ''**ന്തി. തതോ ഏവ ''തേവീസപദസത''ന്തി ഏത്ഥ ''തേവീസ''ന്തി ഇദഞ്ച ''ഏകവീസ''ന്തി വത്തബ്ബന്തി യോജനാ. **സബ്ബത്ഥാ**തി സബ്ബപഞ്ഹേസു. ഏകകാലേകസന്താനാനം ഭിന്നകാലഭിന്നസന്താനാനഞ്ച അനേകേസം ധമ്മാനം സമുദായഭൂതാ സങ്ഖാരക്ഖന്ധധമ്മായതനധമ്മധാതുയോതി ആഹ **''കാലസന്താന...പേ॰... ധാതൂന''**ന്തി. **ഏകദേസസമ്മിസ്സാ**തി ചിത്തിദ്ധിപാദാദിനാ അത്തനോ ഏകദേസേനേവ ഖന്ധന്തരാദീഹി സമ്മിസ്സാ ഇദ്ധിപാദാദയോ, **അനാരമ്മണേഹി** രൂപനിബ്ബാനേഹി ച അസമ്മിസ്സാ. **സമാനകാലസന്താനേഹീ**തി ഏകകാലസന്താനേഹി കാലസന്താനഭേദരഹിതേഹി ഏകദേസന്തരേഹി, സങ്ഖാരക്ഖന്ധാദീനം ഏകദേസന്തരേഹി, സങ്ഖാരക്ഖന്ധാദീനം ഏകദേസവിസേസഭൂതേഹി സതിപട്ഠാനസമ്മപ്പധാനസഞ്ഞാക്ഖന്ധാദീഹി വിഭത്താ ഏവ സമുദയസച്ചാദയോ സമ്പയോഗീവിപ്പയോഗീഭാവേന, രൂപക്ഖന്ധാദയോ വിപ്പയോഗീഭാവേന ഗഹിതാതി യോജനാ. **തേഹി** സമുദയസച്ചാദീഹി. **തേ** സഞ്ഞാക്ഖന്ധാദയോ. **കേഹിചി** സഹുപ്പജ്ജനാരഹേഹി ഏകദേസന്തരേഹി വിഭത്തേഹി. ന ഹി സങ്ഖാരക്ഖന്ധാദിപരിയാപന്നത്തേപി സമുദയസച്ചാദയോ മഗ്ഗസച്ചാദീഹി സമ്പയോഗം ലഭന്തി. **തേസന്തി** വേദനാക്ഖന്ധസഞ്ഞാക്ഖന്ധാദീനം. **ഏകുപ്പാദാ...**

പേ॰... വിസഭാഗതാ ചാതി ഏകുപ്പാദാദിതാസങ്ഖാതാ യഥാരഹം സഭാഗതാ വിസഭാഗതാ ച. **തേന** യഥാവുത്തകാരണേന സമ്പയോഗസ്സ വിപ്പയോഗസ്സ ച ലഭനതോ.

ഭിന്നകാലാനം സമുദായീനം സമുദായാ **ഭിന്നകാലസമുദായാ**. **വത്തമാനാ ച** ഏകസ്മിം സന്താനേ **ഏകേകധമ്മാ** വത്തന്തി. **തസ്മാ**തി യസ്മാ ഏതദേവ, തസ്മാ. **തേസം** വേദനാക്ഖന്ധാദീനം **വിഭജിതബ്ബസ്സ** ഏകദേസഭൂതസ്സ അഭാവതോ. **സുഖിന്ദ്രിയാദീനി** വേദനാക്ഖന്ധേകദേസഭൂതാനിപി. **തേന** വിഭാഗാകരണേന . യദി സമാനകാലസ്സ വിഭജിതബ്ബസ്സ അഭാവതോ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതാദയോ വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധസ്സ വിഭാഗം ന കരോന്തി, അഥ കസ്മാ "ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതു...പേ॰... മനോവിഞ്ഞാണധാതു സോളസഹി ധാതൂഹി വിപ്പയുത്താ"തി വുത്തന്തി ചോദനം മനസി കത്വാ ആഹ **"ഖന്ധായതന...പേ॰... വിപ്പയുത്താതി വുത്ത"**ന്തി. **ഏവമേവ**ന്തി യഥാ ധാതുവിഭാഗേന വിഭത്തസ്സ വിഞ്ഞാണസ്സ, ഏവമേവം.

൨൩൫. തംസമ്പയോഗീഭാവന്തി തേഹി ഖന്ധേഹി സമ്പയോഗീഭാവം. യഥാ ഹി സമാനകാലസന്താനേഹി ഏകചിത്തുപ്പാദഗതേഹി വേദനാസഞ്ഞാവിഞ്ഞാണക്ഖന്ധേഹി സമുദയസച്ചസ്സ സമ്പയുത്തതാ, ഏവം ഭിന്നസന്താനേഹി ഭിന്നകാലേഹി ച തേഹി തസ്സ വിപ്പയുത്തതാതി ആഹ **"ഏവം തംവിപ്പയോഗീഭാവം...പേ॰... ന വുത്ത"**ന്തി. വിസഭാഗതാനിബന്ധസ്സ വിഭാഗസ്സ അഭാവേന **അവിഭാഗേഹി തേഹി** തീഹി ഖന്ധേഹി. **വിഭാഗേ ഹീ**തിആദിനാ തമേവത്ഥം പാകടതരം കരോതി. **വിഭാഗരഹിതേഹീ**തി സമാനകാലസന്താനേഹി ഏകചിത്തുപ്പാദഗതത്താ അവിഭത്തേഹി വേദനാക്ഖന്ധാദീഹി ന യുത്തം വിപ്പയുത്തന്തി വത്തും. തേനാഹ **"വിജ്ജമാനേഹി...പേ॰... ഭാവതോ"**തി. തത്ഥ **വിജ്ജമാനസ്സ** സമാനസ്സ സമാനജാതികസ്സാതി അധിപ്പായോ. ന ഹി വിജ്ജമാനം രൂപാരൂപം അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ വിസഭാഗം ന ഹോതി. **അനുപ്പന്നാ ധമ്മാ വിയാ**തി ഇദം വിസദിസുദാഹരണദസ്സനം. യഥാ "അനുപ്പന്നാ ധമ്മാ"തി അനാഗതകാലം വുച്ചതീതി ആമട്ഠകാലഭേദം, ഏവം യം ആമട്ഠകാലഭേദം ന ഹോതീതി അത്ഥോ. **ഉദ്ധരിതബ്ബം** ദേസനായ ദേസേതബ്ബന്തി വുത്തം ഹോതി. വിജ്ജമാനസ്സേവ വിജ്ജമാനേന സമ്പയോഗോ, സമ്പയോഗാരഹസ്സേവ ച വിപ്പയോഗോതി അത്ഥിഭാവസന്നിസ്സയാ സമ്പയുത്തവിപ്പയുത്തതാതി ആഹ **"പച്ചുപ്പന്നഭാവം നിസ്സായാ"**തി. തേനേവാഹ **"അവിജ്ജമാനസ്സാ"**തിആദി. **തഞ്ചാ**തി ഉദ്ധരണം.

വിഭാഗരഹിതേഹീതി വിസഭാഗതാഭാവതോ അവിഭാഗേഹി. **അനാമട്ഠകാലഭേദേ**തി അനാമട്ഠകാലവിസേസേ. **അവിജ്ജമാനസ്സ...പേ॰... സമ്പയോഗോ നത്ഥീ**തി ഏതേന പാരിസേസതോ വിജ്ജമാനസ്സ ച വിജ്ജമാനേന സമ്പയോഗോ ദസ്സിതോ. **അവിജ്ജമാനതാദീപകേ ഭേദേ ഗഹിതേ**തി യഥാഗഹിതേസു ധമ്മേസു തേഹി വിപ്പയോഗീനം അവിജ്ജമാനഭാവദീപകേ തേസംയേവ വിസേസേ "അരൂപഭവോ ഏകേന ഖന്ധേന ദസഹായതനേഹി സോളസഹി ധാതൂഹി വിപ്പയുത്തോ"തിആദിനാ (ധാതു॰ ൨൮൬) ഗഹിതേ തേനേവ രുപ്പനാദിനാ ഭേദേന തേസം അഞ്ഞമഞ്ഞം വിസഭാഗതാപി ഗഹിതാ ഏവാതി വിപ്പയോഗോ ഹോതീതി യോജനാ. **ഭേദേ പന അഗ്ഗഹിതേ തേന തേന ഗഹണേനാ**തി യഥാവുത്തേ അവിജ്ജമാനതാദീപകേ വിസേസേ, വിസഭാഗേ വാ

അഗ്ഗഹിതേ "വേദനാ, സഞ്ഞാ, സങ്ഖാരക്ഖന്ധോ തീഹി ഖന്ധേഹി ഏ്കേനായതനേന സത്തഹി ധാതൂഹി സമ്പയുത്തോ"തിആദിനാ തേന തേന ഗഹണേന സഭാഗതാദീപനേന വിസഭാഗതായ അഗ്ഗഹിതത്താ സഭാഗതാവ ഹോതി. തഥാ ച സതി സഭാഗത്തേ കാ പനേത്ഥ സഭാഗതാതി ആഹ **"വിജ്ജമാനതായ...പേ॰... ഹോതീ"**തി. **തസ്സാ**തി സഭാഗതായ. **തസ്മാ**തി വിസഭാഗതായ അലബ്ഭമാനത്താ, സഭാഗതായ ച ലബ്ഭമാനത്താ.

൨൬൨. **വിതക്കോ വിയാ**തി സവിതക്കസവിചാരേസു ചിത്തുപ്പാദേസു വിതക്കോ വിയ. സോ ഹി വിതക്കരഹിതത്താ അവിതക്കോ വിചാരമത്തോ ച. തേനാഹ **"കോട്ഠാസന്തരചിത്തുപ്പാദേസു അലീനാ"**തി. തതോ ഏ്വ സോ അപ്പധാനോ, ദുതിയജ്ഝാനധമ്മാ ഏ്വേത്ഥ പധാനാതി ആഹ **"യേ പധാനാ"**തി. **തേനേവാ**തി സവിതക്കസവിചാരേസു ചിത്തുപ്പാദേസു വിതക്കസ്സ അവിതക്കവിചാരമത്തഗ്ഗഹണേന ഇധ അഗ്ഗഹിതത്താ, വിതക്കത്തികേ ദുതിയരാസിയേവ ച അധിപ്പേതത്താ. **അനന്തരനയേ**തി സമ്പയുത്തേനവിപ്പയുത്തപദനിദ്ദേസേ. **സമുദയസച്ചേന സമാനഗതികാ** സദിസപ്പവത്തികാ. **ഇതീ**തി ഇമിനാ കാരണേന. **തേ** അവിതക്കവിചാരമത്താ ധമ്മാ ന ഗഹിതാ, സമുദയസച്ചം വിയ ന ദേസനാരുള്ഹാ. ന സവിതക്കസവിചാരേഹി സമാനഗതികാതി യോജനാ. യദി ഹി തേ സവിതക്കസവിചാരേഹി സമാനഗതികാ സിയും, "അവിതക്കവിചാരമത്തേഹി ധമ്മേഹി യേ ധമ്മാ സമ്പയുത്താ, തേഹി ധമ്മേഹി യേ ധമ്മാ വിപ്പയുത്താ, തേ ധമ്മാ ന കേഹിചി ഖന്ധേഹി, ന കേഹിചി ആയതനേഹി, ഏ്കായ ധാതുയാ വിപ്പയുത്താ"തി വത്തബ്ബാ സിയും. യസ്മാ പന തേ സമുദയസച്ചേന സമാനഗതികാ. യഥാ ഹി യേ സമുദയസച്ചേന സമ്പയുത്തേഹി വിപ്പയുത്താ, തേസം കേഹിചി വിപ്പയോഗം വത്തും ന സക്കാ, ഏ്വം തേഹിപി . തഥാ ഹി വക്ഖതി "സമുദയസച്ചാദീനീ"തിആദി. **ദസമോ...പേ॰... വുത്തോ**തി ഏ്ത്ഥ ദസമനയേ തേഹി അവിതക്കവിചാരമത്തേഹി വിപ്പയുത്തേഹി വിപ്പയുത്താനം സോളസഹി ധാതൂഹി വിപ്പയോഗോ വുത്തോ, ഓസാനനയേ തേഹി വിപ്പയുത്താനം അട്ഠാരസഹി ധാതൂഹി സങ്ഗഹോ ച വുത്തോതി തസ്മാ ന തേ സവിതക്കസവിചാരേഹി സമാനഗതികാതി ദസ്സേതി.

വിതക്കസഹിതേസൂതി സഹവിതക്കേസു. **തേസൂ**തി അവിതക്കവിചാരമത്തേസു സഹ വിതക്കേന ദുതിയജ്ഝാനധമ്മേസു, "അവിതക്കവിചാരമത്താ"തി ഗഹിതേസു വുത്തേസൂതി അത്ഥോ. **സബ്ബേപി തേ**തി ദുതിയജ്ഝാനധമ്മാ വിതക്കോ ചാതി സബ്ബേപി തേ ധമ്മാ സക്കാ വത്തും. തഥാ ഹി സമ്പയോഗവിപ്പയോഗപദനിദ്ദേസേ "അവിതക്കവിചാരമത്താ ധമ്മാ ഏ്കേന ഖന്ധേന ഏ്കേനായതനേന ഏ്കായ ധാതുയാ കേഹിചി സമ്പയുത്താ"തി വുത്തം. തത്ഥ **ഏ്കേന ഖന്ധേനാ**തി സങ്ഖാരക്ഖന്ധേന. **സോ ഹി സമുദായോ**തി "അവിതക്കവിചാരമത്താ ധമ്മാ"തി വുത്തധമ്മസമുദായോ. നനു വിതക്കോപേത്ഥ ധമ്മസങ്ഗഹം ഗതോ, സോ ച വിചാരതോ അഞ്ഞേനപി സമ്പയുത്തോതി ചോദനം സന്ധായാഹ **"ന ഹി തദേകദേസസ്സ...പേ॰... ഹോതീ"**തി. **യഥാ**തിആദിനാ തമേവത്ഥം ഇദ്ധിപാദനിദസ്സനേന വിഭാവേതി. തസ്സത്ഥോ - യഥാ ഇദ്ധിപാദസമുദായസ്സ ഏ്കദേസഭൂതാനം ഛന്ദിദ്ധിപാദാദീനം തീഹി ഖന്ധേഹി സമ്പയോഗോ വുത്തോ, തംസമുദായസ്സ ന ഹോതി, ഏ്വം ഇധാപി വിതക്കസ്സ അഞ്ഞേഹി സമ്പയോഗോ അവിതക്കവിചാരമത്തസ്സ സമുദായസ്സ ന ഹോതീതി.

യദി ഏവം ''ഇദ്ധിപാദോ ദ്വീഹി ഖന്ധേഹി സമ്പയുത്തോ''തിആദി ന വത്തബ്ബന്തി ചേ? നോ ന വത്തബ്ബന്തി ദസ്സേന്തോ **''യഥാ പനാ''**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **തേസൂ**തി ഇദ്ധിപാദേസു. **സമുദായസ്സാ**തി ഇദ്ധിപാദസമുദായസ്സ. **തേഹി** വേദനാക്ഖന്ധാദീഹി **സമ്പയുത്തതാ വുത്താ** ''ഇദ്ധിപാദോ ദ്വീഹി ഖന്ധേഹി സമ്പയുത്തോ''തിആദിനാ. **തേനാ**തി വിചാരേന. **ന ഹീ**തിആദിനാ യഥാധിഗതധമ്മാനം സമ്പയുത്തതായ നവത്തബ്ബാഭാവം ഉദാഹരണദസ്സനവസേന വിഭാവേതി. **കേചി** വിചികിച്ഛാ തംസഹഗതാ ച മോഹവജ്ജാ മോഹേന സമ്പയുത്താ, കേചി അസമ്പയുത്താ. **മോഹേനാ**തി വിചികിച്ഛാസഹഗതമോഹമേവ സന്ധായ വദതി. **ഇതി** ഇമിനാ കാരണേന ന സമുദായോ **തേന** മോഹേന സമ്പയുത്തോ. **അഞ്ഞോ കോചി ധമ്മോ** ഹേതുഭാവോ നാപി അത്ഥി, **യേന** ഹേതുനാ **സോ** ദസ്സനേനപഹാതബ്ബഹേതുകോതി വുത്തോ സമുദായോ. **ഏവന്തി** ഇമിനാ നയേന ''ഭാവനാ...പേ... യോപി സമ്പയുത്താ''തി നവത്തബ്ബതായ നിദസ്സേതബ്ബാതി അത്ഥോ. **ഏവന്തി** യഥാ ദസ്സനേനപഹാതബ്ബഹേതുകസമുദായസ്സ സമ്പയുത്തതാ ന വത്തബ്ബാ, ഏവം യേന ധമ്മേന അവിതക്ക...പേ... സിയാ, തം ന നത്ഥി. **തസ്മാ**തി യസ്മാ അവിതക്കവിചാരമത്തേസു കോചിപി വിചാരേന അസമ്പയുത്തോ നത്ഥി, തസ്മാ. **തേ**തി അവിതക്കവിചാരമത്താ ധമ്മാ. **ഏകധമ്മേപി...പേ... കതോ** യഥാ ''അപ്പച്ചയാ ധമ്മാ അസങ്ഖതാ ധമ്മോ''തി.

ഛട്ഠനയസമ്പയോഗവിപ്പയോഗപദവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. സത്തമനയോ സമ്പയുത്തേനവിപ്പയുത്തപദവണ്ണനാ

൱൦൩. തേഹി സമുദയസച്ചാദീഹി ഖന്ധത്തയഖന്ധേകദേസാദികേ **സമ്പയുത്തേ സതിപി, സമ്പയുത്തേഹി ച വിപ്പയുത്തേ** രൂപനിബ്ബാനാദികേ തദഞ്ഞധമ്മേ സതിപി വിപ്പയോഗാഭാവതോ. സങ്ഖേപേന വുത്തമത്ഥം വിത്ഥാരേന ദസ്സേതും **''ന ഹീ''**തിആദി വുത്തം. **തതോ** ലോഭസഹഗതചിത്തുപ്പാദതോ **അഞ്ഞധമ്മാനം** അവസിട്ഠാനം കുസലാകുസലാബ്യാകതധമ്മാനം **ഖന്ധാദീസു കേനചി വിപ്പയോഗോ ന ഹി അത്ഥി** ഖന്ധപഞ്ചകാദീനം സങ്ഗണ്ഹനതോ തേസം. **തേ ഏവ ചിത്തുപ്പാദാ**തി തേ ലോഭസഹഗതചിത്തുപ്പാദാ ഏവ. **തദഞ്ഞധമ്മാന**ന്തി തദഞ്ഞധമ്മാനമ്പീതി പി-സദ്ദലോപോ ദട്ഠബ്ബോ. **തഥാ**തി ഇമിനാ ന ച തേ ഏവ ധമ്മാ അഡ്ഢദുതിയായതനധാതുയോ, അഥ ഖോ തേ ച തതോ അഞ്ഞേ ചാതി ഇമമത്ഥം ഉപസംഹരതി.

നനു തദഞ്ഞഭാവതോ ഏവ തേഹി ഇതരേസം വിപ്പയോഗോ സിദ്ധോതി ആഹ **''ന ചാ''**തിആദി. **തദഞ്ഞസമുദായേഹീ**തി തതോ ലോഭസഹഗതചിത്തുപ്പാദതോ അഞ്ഞസമുദായേഹി **അഞ്ഞേ** ലോഭസഹഗതാ ധമ്മാ വിപ്പയുത്താ ന ഹോന്തി. കസ്മാ? **സമുദായേ...പേ... വിപ്പയോഗാഭാവതോ**. തസ്സത്ഥോ - **സമുദായേന** ലോഭസഹഗതതദഞ്ഞധമ്മരാസിനാ **ഏകദേസാനം** ലോഭസഹഗതധമ്മാനം വിപ്പയോഗാഭാവതോ, തഥാ യേ ഏകദേസാ ഹുത്വാ അഞ്ഞേസം അവയവാനം സമുദായഭൂതാ, തേസഞ്ച സമുദായേന വിപ്പയോഗാഭാവതോതി. അനേന സമുദായേന അവയവസ്സ സമുദായസ്സ അവയവേന ച തസ്സ ന വിപ്പയോഗോ, അവയവസ്സേവ പന അവയവേനാതി ദസ്സേതി. **ഏസ നയോ**തി യ്വായം സമുദയസച്ചേ വുത്തോ വിധി, ഏസേവ മഗ്ഗസച്ചസുഖിന്ദ്രിയാദീസു

അരൂപക്ഖന്ധേകദേസത്താ തേസന്തി ദസ്സേതി. **നിരവസേസേസൂതി** അബഹികതവിതക്കേസു. വിതക്കോ ഹി സമുദായതോ അബഹികതോ. “സോ ഹി സമുദായോ”തിആദികോ വുത്തനയോ ലബ്ഭതീതി ആഹ **“അഗ്ഗഹണേ കാരണം ന ദിസ്സതീ”**തി.

അഞ്ഞേസുപി സമുദയസച്ചാദീസു **വിസ്സജ്ജനസ്സ...പേ॰... ദട്ഠബ്ബം,** യതോ സമുദയസച്ചാദി ഇധ ന ഗഹിതന്തി അധിപ്പായോ. സമ്പയുത്താധികാരതോ “അഞ്ഞേനാ”തി പദം സമ്പയുത്തതോ അഞ്ഞം വദതീതി ആഹ **“അസമ്പയുത്തേന അസമ്മിസ്സന്തി അത്ഥോ”**തി. ഇദാനി ബ്യതിരേകേനപി തമത്ഥം പതിട്ഠാപേതും **“അദുക്ഖമസുഖാ...പേ॰... ഗഹിതാനീ”**തി വുത്തം. **ഏതേന ലക്ഖണേനാതി** “അസമ്പയുത്തേന അസമ്മിസ്സ”ന്തി വുത്തലക്ഖണേന. **ചിത്തന്തി** “ചിത്തേഹി ധമ്മേഹി യേ ധമ്മാ”തി പഞ്ഹം ഉപലക്ഖേതി. **സഹയുത്തപദേഹി സത്താതി** “ചേതസികേഹി ധമ്മേഹി യേ ധമ്മാ”തിആദിനാ ചിത്തേന സഹയുത്തേ ധമ്മേ ദീപേന്തേഹി പദേഹി ആഗതാ സത്ത പഞ്ഹാ. തിണ്ണം തികപദാനമഗ്ഗഹണേന **ഊനോതി കത്വാ.** യേ സന്ധായ **“തികേ തയോ”**തി വുത്തം. തം പന വേദനാപീതിത്തികേസു പച്ഛിമം, വിതക്കത്തികേ പഠമന്തി പദത്തയം വേദിതബ്ബം.

൩൦൯. ഉദ്ധടപദേന പകാസിയമാനാ അത്ഥാ അഭേദോപചാരേന “ഉദ്ധടപദ”ന്തി വുത്താതി ആഹ **“ഉദ്ധടപദേന സമ്പയുത്തേഹീ”**തി. **തേന** ച യഥാവുത്തേന ഉദ്ധടപദേന. **മനേന യുത്താതി** ഏത്ഥ മനനമത്തത്താ മനോധാതു “മനോ”തി വുത്താതി ആഹ **“മനോധാതുയാ ഏകന്തസമ്പയുത്താ”**തി.

സത്തമനയസമ്പയുത്തേനവിപ്പയുത്തപദവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. അട്ഠമനയോ വിപ്പയുത്തേനസമ്പയുത്തപദവണ്ണനാ

൩൧൭. രൂപക്ഖന്ധേന വിപ്പയുത്താ നാമ ചത്താരോ അരൂപിനോ ഖന്ധാ, തേസം അഞ്ഞേഹി സമ്പയോഗോ നാമ നത്ഥി താദിസസ്സ അഞ്ഞസ്സ സമ്പയോഗിനോ അഭാവതോ. സമുദായസ്സ ച ഏകദേസേന സമ്പയോഗോ നത്ഥീതി വുത്തോവായമത്ഥോ. വേദനാക്ഖന്ധാദീഹി വിപ്പയുത്തം രൂപം നിബ്ബാനഞ്ച, തസ്സ കേനചി സമ്പയോഗോ നത്ഥേവാതി ആഹ **“രൂപക്ഖന്ധാദീഹി...പേ॰... നത്ഥീ”**തി. **തേനാതി** “രൂപക്ഖന്ധേന യേ ധമ്മാ വിപ്പയുത്താ”തിആദിവചനേന.

അട്ഠമനയവിപ്പയുത്തേനസമ്പയുത്തപദവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. നവമനയോ സമ്പയുത്തേനസമ്പയുത്തപദവണ്ണനാ

൩൧൯. “സമാസപദം ഇദ”ന്തി വത്വാ അയം നാമ സമാസോതി ദസ്സേന്തോ **“യസ്സ ഖന്ധാദിനോ”**തിആദിമാഹ, യസ്സ വേദനാക്ഖന്ധാദിനോതി അത്ഥോ. **യം ഇധ സമ്പയുത്തം വുത്തന്തി** ഇമസ്മിം നവമനയേ യം ധമ്മജാതം സമ്പയുത്തന്തി വുത്തം. **രൂപക്ഖന്ധാദീസു അരണന്തേസു** അബ്ഭന്തരബാഹിരമാതികാധമ്മേസൂതി നിദ്ധാരണേ ഭുമ്മം. **തഞ്ഹി** ധമ്മജാതം **അത്തനാ സമ്പയുത്തേന** വേദനാക്ഖന്ധാദിനാ സയം സമ്പയുത്തന്തി നിദ്ധാരിതം. **അയോഗോതി** അസമ്പയോഗോ. **വക്ഖതി** ദസമനയേ. തത്ഥ ഹി

‘‘രൂപക്ഖന്ധേന വേദനാദയോ വിപ്പയുത്താ, തേഹി രൂപക്ഖന്ധോ വിപ്പയുത്തോ’’തി വത്വാ നിബ്ബാനം കഥന്തി ചോദനം സന്ധായാഹ **‘‘നിബ്ബാനം പന സുഖുമരൂപഗതികമേവാ’’**തി വുത്തം. ‘‘മനായതനം ഏകേനായതനേന ഏകായ ധാതുയാ കേഹിചി വിപ്പയുത്ത’’ന്തി ഏത്ഥ ഹി യഥാ സുഖുമരൂപം വിയ സരൂപതോ അനുദ്ധടമ്പി നിബ്ബാനം കേഹിചീതിപദേന ഗഹിതമേവ ഹോതീതി ഏദിസേസു ഠാനേസു നിബ്ബാനം സുഖുമരൂപഗതികന്തി വിഞ്ഞായതി, ഏവമിധാപി ‘‘രൂപമിസ്സകേഹി വാ’’തി ഏതേന അനുപാദിന്നഅനുപാദാനിയാദീഹി നിബ്ബാനമിസ്സകേഹിപി അസമ്പയോഗോ വുത്തോ ഹോതീതി ദട്ഠബ്ബോ. അവികലചതുക്ഖന്ധസങ്ഗാഹകേഹി പദേഹി സഹവത്തിനോ അഞ്ഞസ്സ സമ്പയോഗിനോ അഭാവതോ അതീതാനാഗതേഹി ച സമ്പയോഗോ നത്ഥേവാതി തസ്സ അയുജ്ജമാനതം ദസ്സേന്തോ **‘‘വത്തമാനാനമേവ... പേ... അരൂപഭവാദീഹീതി അത്ഥോ’’**തി ആഹ. **ഇതരേ**തി യേ സമ്പയോഗം ലഭന്തി, കേ പന തേ രൂപേന അസമ്മിസ്സാ അരൂപേകദേസഭൂതാ. തേനാഹ **‘‘വേദനാക്ഖന്ധാദയോ’’**തി.

നവമനയസമ്പയുത്തേനസമ്പയുത്തപദവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ദസമനയോ വിപ്പയുത്തേനവിപ്പയുത്തപദവണ്ണനാ

൩൭൫. യേ വിപ്പയുത്തേന വിപ്പയുത്തഭാവേന പാളിയം അഗ്ഗഹിതാ, തേസു കേചി വിപ്പയുത്തസ്സ ധമ്മന്തരസ്സ അഭാവതോ കേചി ഖന്ധാദീഹി വിപ്പയോഗസ്സേവ അസമ്ഭവതോതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **‘‘ധമ്മായതനാദിധമ്മാ’’**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **സബ്ബചിത്തുപ്പാദഗതധമ്മഭാവതോ**തി ഇമിനാ ഭിന്നകാലതാദിവിസേസവതോ അരൂപക്ഖന്ധസ്സ വിപ്പയുത്തസ്സ ധമ്മന്തരസ്സ അഭാവമാഹ, **അനാരമ്മണമിസ്സകഭാവതോ**തി ഇമിനാ പന സബ്ബസ്സപി. കാമഭവോ ഉപപത്തിഭവോ സഞ്ഞീഭവോ പഞ്ചവോകാരഭവോതി ഇമേ **ചത്താരോ മഹാഭവാ. വിപ്പയോഗാഭാവതോ**തി വിപ്പയോഗാസമ്ഭവതോ. ന ഹി യേ ദുക്ഖസച്ചാദീഹി വിപ്പയുത്താ, തേഹി വിപ്പയുത്താനം തേസംയേവ ദുക്ഖസച്ചാദീനം ഖന്ധാദീസു കേനചി വിപ്പയോഗോ സമ്ഭവതി.

ദസമനയവിപ്പയുത്തേനവിപ്പയുത്തപദവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൧. ഏകാദസമനയോ സങ്ഗഹിതേനസമ്പയുത്തവിപ്പയുത്തപദവണ്ണനാ

൪൦൯. **തേ**തി സങ്ഖാരക്ഖന്ധധമ്മാ. **സേസേഹീ**തി അവസിട്ഠേഹി വേദനാസഞ്ഞാവിഞ്ഞാണക്ഖന്ധേഹി. **‘‘ഏതേന സഹ സമ്ബന്ധോ’’**തി ഇമിനാ പദാനം സമ്ബന്ധദസ്സനമുഖേന ‘‘സമുദയസച്ചേന യേ ധമ്മാ സമ്പയുത്താ’’തി പാളിയാ അത്ഥവിവരണം പാകടതരം കത്വാ കേഹിചീതിപദസ്സത്ഥം കാതും **‘‘കേഹിചീതി ഏതസ്സ പനാ’’**തിആദിമാഹ. അത്ഥം ദസ്സേതും ആഹാതി സമ്ബന്ധോ. **വിസേസേത്വാ**തി ഏത്ഥ തേസം ധമ്മാനം തണ്ഹാവജ്ജാനം സങ്ഖാരക്ഖന്ധധമ്മായതനധമ്മധാതുപരിയാപന്നതാകിത്തനം വിസേസനം ദട്ഠബ്ബം, യതോ തേ സമുദയസച്ചേന ഖന്ധാദിസങ്ഗഹേന സങ്ഗഹിതാതി വുത്താ. സയം അത്തനാ സമ്പയുത്തോ ന ഹോതീതി വുത്തം **‘‘അത്തവജ്ജേഹീ’’**തി. തേന വുത്തം ‘‘ചിത്തം ന വത്തബ്ബം ചിത്തേന സമ്പയുത്തന്തിപി, ചിത്തേന വിപ്പയുത്തന്തിപീ’’തി. **സമ്പയോഗാരഹേഹീ**തി വിസേസനം സുഖുമരൂപം നിബ്ബാനന്തി ദ്വേ സന്ധായ കതം, ന തണ്ഹാദികേ.

ഏകാദസമനയസങ്ഗഹിതേനസമ്പയുത്തവിപ്പയുത്തപദവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൨. ദ്വാദസമനയോ സമ്പയുത്തേനസങ്ഗഹിതാസങ്ഗഹിതപദവണ്ണനാ

൪൧൭. നവമനയേ സമ്പയോഗവിസിട്ഠാ സമ്പയുത്താ ഉദ്ധടാ, ദ്വാദസമനയേ ച സമ്പയോഗവിസിട്ഠാ സങ്ഗഹിതാസങ്ഗഹിതാതി ഉഭയത്ഥാപി സമ്പയോഗവിസിട്ഠാവ ഗഹിതാതി ആഹ **"ദ്വാദസമ…പേ॰… ലബ്ഭന്തീ"**തി.

ദ്വാദസമനയസമ്പയുത്തേനസങ്ഗഹിതാസങ്ഗഹിതപദവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൩. തേരസമനയോ അസങ്ഗഹിതേനസമ്പയുത്തവിപ്പയുത്തപദവണ്ണനാ

൪൪൮. **യേഹീ**തി രൂപക്ഖന്ധധമ്മായതനാദീഹി. **തീഹിപി** ഖന്ധായതനാദിസങ്ഗഹേഹി. പുന **യേഹീ**തി അരൂപഭവാദീഹി. **ഓളാരികായതനാനേവ ഹോന്തി** ആയതനധാതുസങ്ഗഹേഹിപി അസങ്ഗഹിതത്താ. **തേ**തി ചതുവോകാരഭവാദയോ. **വുത്താവസേസാ**തി രൂപക്ഖന്ധധമ്മായതനാദീഹി അവസിട്ഠാ. സതിപി അസങ്ഗാഹകത്തേ തേഹി അസങ്ഗഹിതാനം സമ്പയോഗോ ന സമ്ഭവതീതി **വേദനാക്ഖന്ധാദയോ ഇധ** തേരസമനയേ **വിസ്സജ്ജനം ന രുഹന്തി** നാരോഹന്തി. തേനാഹ അട്ഠകഥായം "വേദനാക്ഖന്ധേന ഹി ഖന്ധാദിവസേന രൂപാരൂപധമ്മാ അസങ്ഗഹിതാ ഹോന്തി, തേസഞ്ച സമ്പയോഗോ നാമ നത്ഥീ"തി (ധാതു॰ ൪൪൮) **അസങ്ഗാഹകാ ഏവ ന ഹോന്തി** അവികലപഞ്ചക്ഖന്ധാദിസമുദായഭാവതോ.

തേതി "ദുക്ഖസച്ചാദീ"തി ആദി-സദ്ദേന വുത്തധമ്മാ. **അസബ്ബ…പേ॰… സിയും** അവിതക്കാവിചാരാദിധമ്മാ വിയ. **ന തേസം വിപ്പയോഗോ നത്ഥി** തബ്ബിനിമുത്തസ്സ ചിത്തുപ്പാദസ്സ സമ്ഭവതോ. **വേദനാക്ഖന്ധേന അസങ്ഗഹിതാനം** അനാരമ്മണമിസ്സകത്താ ന "വിപ്പയോഗസ്സ അത്ഥിതായാ"തി വുത്തം. തഥാ ചാഹ "രൂപാരൂപധമ്മാ അസങ്ഗഹിതാ"തി. **ഉഭയാഭാവതോ**തി സമ്പയോഗവിപ്പയോഗാഭാവതോ. **അനാരമ്മണസഹിതസബ്ബവിഞ്ഞാണതംധാതുസമ്പയുത്തതദുഭയധമ്മാ** അചേതസികചേതസികലോകിയപദാദീനം വസേന വേദിതബ്ബാ.

തേരസമനയഅസങ്ഗഹിതേനസമ്പയുത്തവിപ്പയുത്തപദവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൪. ചുദ്ദസമനയോ വിപ്പയുത്തേനസങ്ഗഹിതാസങ്ഗഹിതപദവണ്ണനാ

൪൬൩. **ധമ്മസഭാവമത്തത്താ**തി സഭാവധമ്മാനം ധമ്മമത്തത്താ അവത്ഥാവിസേസമത്തത്താ.

സമുച്ഛിജ്ജതി ഏതേനാതി **സമുച്ഛേദോ**. സങ്ഗഹാദിവിചാരപരിനിട്ഠാനഭൂതോ ചുദ്ദസമനയോ. തേനാഹ **"പരിയോസാനേ നയേ"**തി. വിസ്സജ്ജേതബ്ബധമ്മവിവിത്താ പുച്ഛാ **മോഘപുച്ഛാ,** സാ തഥാഭൂതാപി വിസ്സജ്ജേതബ്ബധമ്മാഭാവസ്സ ഞാപികാ ഹോതീതി ആഹ **"തേസം പുച്ഛായ മോഘത്താ തേ ന ലബ്ഭന്തീ"**തി. മോഘാ പുച്ഛാ ഏതസ്സാതി **മോഘപുച്ഛകോ. അട്ഠമോ നയോ** തത്ഥ സബ്ബപുച്ഛാനം മോഘത്താ . **തേന ച സഹാ**തി തേന അട്ഠമനയേന സദ്ധിം ഇമസ്മിം ഓസാനനയേ അട്ഠമനയേ ച

ഓസാനനയേ ച **ഏതേ** ധമ്മായതനാദയോ സബ്ബപ്പകാരേന ന ലബ്ഭന്തി. **വിപ്പയോഗസ്സപി അഭാവാ**തി തത്ഥ കാരണമാഹ.

ചുദ്ദസമനയവിപ്പയുത്തേനസങ്ഗഹിതാസങ്ഗഹിതപദവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ധാതുകഥാപകരണ-അനുടീകാ സമത്താ.

പുഗ്ഗലപഞ്ഞത്തിപകരണ-അനുടീകാ

൧. മാതികാവണ്ണനാ

൧. "ധാതുകഥം ദേസയിത്വാ അനന്തരം തസ്സ ആഹ പുഗ്ഗലപഞ്ഞത്തി"ന്തി വുത്തേ തത്ഥ കാരണം സമുദാഗമതോ പട്ഠായ വിഭാവേന്തോ **"ധമ്മസങ്ഗഹേ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ യദിപി ധമ്മസങ്ഗഹേ ഫസ്സാദീനം പഥവീആദീനഞ്ച ധമ്മാനം നാനാനയവിചിത്തോ അനുപദവിഭാഗോപി കതോ, ന സങ്ഗഹോ ഏവ, സോ പന തേസം കുസലത്തികാദിഹേതുദുകാദിതികദുകേഹി സങ്ഗഹസന്ദസ്സനത്ഥോതി വുത്തം **"ധമ്മസങ്ഗഹേ തികദുകാദിവസേന സങ്ഗഹിതാനം ധമ്മാന"**ന്തി. തേനേവ ഹി തം പകരണം "ധമ്മസങ്ഗഹോ"തി സമഞ്ഞം ലഭി. കാമഞ്ച ധമ്മസങ്ഗഹേപി "തസ്മിം ഖോ പന സമയേ ചത്താരോ ഖന്ധാ ഹോന്തീ"തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൫൮) ഖന്ധാദിവിഭാഗോ ദസ്സിതോ, സോ പന ന തഥാ സാതിസയോ, യഥാ വിഭങ്ഗപകരണേതി സാതിസയം തം ഗഹേത്വാ ആഹ **"വിഭങ്ഗേ ഖന്ധാദിവിഭാഗം ദസ്സേത്വാ"**തി, യതോ തം "വിഭങ്ഗോ"ത്വേവ പഞ്ഞായിത്ഥ. **ധാതുകഥായാ**തി ആധാരേ ഭുമ്മം, തഥാ "ധമ്മസങ്ഗഹേ വിഭങ്ഗേ"തി ഏത്ഥാപി. ആധാരോ ഹി സങ്ഗഹണവിഭജനപ്പഭേദവചനസങ്ഖാതാനം അവയവകിരിയാനം തംസമുദായഭൂതാനി പകരണാനി യഥാ "രുക്ഖേ സാഖാ"തി. കരണവചനം വാ ഏതം, ധാതുകഥായ കരണഭൂതായാതി അത്ഥോ.

ഏത്ഥ ച അഭിഞ്ഞേയ്യധമ്മേ ദേസേന്തോ ദേസനാകുസലോ ഭഗവാ തികദുകവസേന താവ നേസം സങ്ഗഹം ദസ്സേന്തോ **ധമ്മസങ്ഗണിം** ദേസേത്വാ സങ്ഗഹപുബ്ബകത്താ വിഭാഗസ്സ തദനന്തരം ഖന്ധാദിവസേന വിഭാഗം ദസ്സേന്തോ **വിഭങ്ഗം** ദേസേസി. പുന യഥാവുത്തവിഭാഗസങ്ഗഹയുത്തേ ധമ്മേ സങ്ഗഹാസങ്ഗഹാദിനയപ്പഭേദതോ ദസ്സേന്തോ **ധാതുകഥം** ദേസേസി തസ്സാ അബ്ഭന്തരബാഹിരമാതികാസരീരകത്താ. ന ഹി സക്കാ ഖന്ധാദികേ കുസലാദികേ ച വിനാ സങ്ഗഹാസങ്ഗഹാദിനയം നേതുന്തി. തേനാഹ **"തഥാസങ്ഗഹിതവിഭത്താന"**ന്തി. ഏവം സങ്ഗഹതോ വിഭാഗതോ പഭേദതോ ച ധമ്മാനം ദേസനാ യസ്സാ പഞ്ഞത്തിയാ വസേന ഹോതി, യോ ചായം യഥാവുത്തധമ്മുപാദാനോ പുഗ്ഗലവോഹാരോ, തസ്സ ച സമയവിമുത്താദിവസേന വിഭാഗോ, തം സബ്ബം വിഭാവേതും **പുഗ്ഗലപഞ്ഞത്തി** ദേസിതാതി ഇദമേതേസം ചതുന്നം പകരണാനം ദേസനാനുക്കമകാരണം ദട്ഠബ്ബം.

തേസന്തി ധമ്മാനം. **സഭാവതോ**തി "ഫസ്സോ വേദനാ"തിആദിസഭാവതോ. **ഉപാദായാ**തി "പുഗ്ഗലോ സത്തോ പോസോ"തിആദിനാ ഖന്ധേ ഉപാദായ. പഞ്ഞാപനം **യായ** തജ്ജാഉപാദാദിഭേദായ പഞ്ഞത്തിയാ ഹോതി, **തം** പഞ്ഞത്തിം. **പഭേദതോ**തി ഖന്ധാദിസമയവിമുത്താദിവിഭാഗതോ. യായ പഞ്ഞത്തിയാ സഭാവതോ ഉപാദായ ച പഞ്ഞാപനന്തി സങ്ഖേപതോ വുത്തമത്ഥം വിവരന്തോ **"തത്ഥ യേ ധമ്മേ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ അസഭാവപഞ്ഞത്തിയാപി മൂലഭൂതം ഉപാദാനം സഭാവധമ്മോ ഏവ, കേവലം പന തേസം പവത്തിആകാരഭേദസന്നിസ്സയതോ വിസേസോതി ദസ്സേന്തോ **"യേ ധമ്മേ...പേ॰... ഹോതീ"**തി ആഹ. തത്ഥ **പുബ്ബാപരിയഭാവേന പവത്തമാനേ**തി ഇമിനാ പബന്ധസന്നിസ്സയതം ദസ്സേന്തോ സന്താനപഞ്ഞത്തിം വദതി, **അസഭാവസമൂഹവസേനാ**തി ഇമിനാ സേസപഞ്ഞത്തിം. തിസ്സോ ഹി

പഞ്ഞത്തിയോ സന്താനപഞ്ഞത്തി സമൂഹപഞ്ഞത്തി അവത്ഥാവിസേസപഞ്ഞത്തീതി. തത്ഥ പബന്ധോ **സന്താനോ**. സമുദായോ **സമൂഹോ**. ഉപ്പാദാദികോ ദഹരഭാവാദികോ ച **അവത്ഥാവിസേസോ**. തേസു അസഭാവഗ്ഗഹണേന വിനാ പബന്ധസമൂഹാനം അസഭാവത്തേ സിദ്ധേ അസഭാവസമൂഹവസേനാതി അസഭാവഗ്ഗഹണം പബന്ധസമൂഹവിനിമുത്തപഞ്ഞത്തിസന്ദസ്സനത്ഥന്തി തേന അവത്ഥാവിസേസപഞ്ഞത്തിയാ പരിഗ്ഗഹോ വുത്തോതി വേദിതബ്ബോ.

തേസന്തി പുബ്ബേ യം-സദ്ദേന പരാമട്ഠാനം ഇന്ദ്രിയബദ്ധധമ്മാനം. തേനേവാഹ **"അഞ്ഞേസഞ്ച ബാഹിരരൂപനിബ്ബാനാന"**ന്തി. **സസഭാവസമൂഹസസഭാവപ്പഭേദവസേനാ**തി രൂപക്ഖന്ധാദിസസഭാവസമൂഹവസേന ചക്ഖായതനാദിസസഭാവവിസേസവസേന ച. "സസഭാവസമൂഹസഭാവഭേദവസേനാ"തി ച പാഠോ. തത്ഥ **സമൂഹസഭാവോ**തി സഭാവസന്താനം അവത്ഥാവിസേസവിധുരം സമൂഹവസേന ലക്ഖണമേവാഹ. തഥാ ഹി ഖന്ധപഞ്ഞത്തിയാപി സഭാവപഞ്ഞത്തിതാ വുത്താ. **തായാ**തി ആയതനപഞ്ഞത്തിആദിപ്പഭേദായ സഭാവപഞ്ഞത്തിയാ. **വിഭത്താ സഭാവപഞ്ഞത്തീ**തി "ഫസ്സോ ഫുസനാ"തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൨) വിഭത്താ ഫസ്സാദിസഭാവപഞ്ഞത്തി. **സബ്ബാപീ**തി **പി**-സദ്ദേന സഭാവധമ്മേസു സാമഞ്ഞവസേന പവത്തം കുസലാദിപഞ്ഞത്തിം സങ്ഗണ്ഹാതി. രൂപാദിധമ്മാനം സമൂഹോ സന്താനേന പവത്തമാനോ അവത്ഥാവിസേസസഹിതോ ഏകത്തഗ്ഗഹണനിബന്ധനോ സത്തോതി വോഹരീയതീതി സോ സഭാവധമ്മോ നാമ പന ന ഹോതീതി ആഹ **"പുഗ്ഗലപഞ്ഞത്തി പന അസഭാവപഞ്ഞത്തീ"**തി. **തായാ**തി പുഗ്ഗലപഞ്ഞത്തിയാ. യസ്മാ പന ധമ്മാനം പബന്ധോ സമൂഹോ ച ധമ്മസന്നിസ്സിതോതി വത്തബ്ബതം അരഹതി, തസ്മാ **"പരിഞ്ഞേയ്യാദിസഭാവധമ്മേ ഉപാദായ പവത്തിതോ"**തി വുത്തം.

വിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തി പന "സഭാവപഞ്ഞത്തീ"തി വുത്താ, **അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തി** "അസഭാവപഞ്ഞത്തീ"തി വുത്താ. **സബ്ബാ പഞ്ഞത്തിയോ**തി ഉപാദായപഞ്ഞത്തികിച്ചപഞ്ഞത്തിആദയോ സബ്ബാ പഞ്ഞത്തിയോ. യദി സബ്ബാ പഞ്ഞത്തിയോ ഇധ ദസ്സിതാ ഹോന്തി, കഥം "പുഗ്ഗലപഞ്ഞത്തീ"തി നാമം ജാതന്തി ആഹ **"ഖന്ധാദിപഞ്ഞത്തീസൂ"**തിആദി. **അഞ്ഞത്ഥാ**തി ധമ്മസങ്ഗഹാദീസു. **യേ ധമ്മേ**തി യേ ഖന്ധാദിധമ്മേ. **പഞ്ഞത്തിയാ വത്ഥുഭാവേനാ**തി പഞ്ഞാപനസ്സ അധിട്ഠാനഭാവേന. അധിട്ഠാനഞ്ഹി പഞ്ഞാപേതബ്ബധമ്മാ പഞ്ഞാപനസ്സ. ഏവഞ്ച കത്വാ ഖന്ധാദീഹി സദ്ധിം പുഗ്ഗലോ ഗഹിതോ. **യേ ധമ്മേ**തി വാ യേ പഞ്ഞത്തിധമ്മേ. **പഞ്ഞാപേതുകാമോ**തി നിക്ഖിപിതുകാമോ വത്ഥുഭേദതോ അസങ്കരതോ ഠപേതുകാമോ. **പഞ്ഞത്തിപരിച്ഛേദ**ന്തി ച വത്ഥുഭേദഭിന്നം പഞ്ഞത്തിഭൂതം പരിച്ഛേദം. ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

സാമഞ്ഞപ്പഭേദപഞ്ഞാപനാതി സാമഞ്ഞഭൂതാനം വിസേസഭൂതാനഞ്ച അത്ഥാനം പഞ്ഞാപനാ. **തേസ**ന്തി അത്ഥ-സദ്ദാപേക്ഖായ പുല്ലിങ്ഗനിദ്ദേസോ. **തത്ഥാ**തി പഞ്ഞാപനായ അത്ഥദസ്സനഭൂതേസു ദസ്സനാദീസു. **ഇദമേവംനാമക**ന്തി ഇദം രുപ്പനാദിഅത്ഥജാതം ഇത്ഥന്നാമകം രൂപക്ഖന്ധവേദനാക്ഖന്ധാദിസമഞ്ഞം.

തംതംകോട്ഠാസികകരണന്തി രൂപവേദനാദിതംതംഅത്ഥവിഭാഗപരിയാപന്നതാപാദനം. തഥാ സഞ്ജുപ്പാദാനമേവാതി ആഹ **“ബോധനമേവ നിക്ഖിപനാ”**തി. ബോധനഞ്ഹി ബോധനേയ്യസന്താനേ ബോധേതബ്ബസ്സ അത്ഥസ്സ ഠപനന്തി കത്വാ “നിക്ഖിപനാ”തി വുത്തം. “പഞ്ഞാപനാ”തിആദിനാ ഭാവസാധനേന വത്വാ സാധനന്തരാമസനേന അത്ഥന്തരപരികപ്പാസങ്കാ സിയാതി തം നിവാരേതും **“യോ പനായം…പേ॰… വേദിതബ്ബോ”**തി ആഹ. **തേസം തേസം ധമ്മാനന്തി** തംതംപഞ്ഞാപേതബ്ബധമ്മാനം. ദസ്സനഭൂതായ നാമപഞ്ഞത്തിയാ **ദിട്ഠതായ,** ഠപനഭൂതായ **ഠപിതതായ. തംനിമിത്തത**ന്തി തസ്സ ദസ്സനസ്സ ഠപനസ്സ ച നിമിത്തകാരണതം. നിമിത്തഞ്ഹി കത്തുഭാവേന വോഹരീയതി യഥാ “ഭിക്ഖാ വാസേതീ”തി, “അരിയഭാവകരാനി സച്ചാനി അരിയസച്ചാനീ”തി ച.

പാളിയം അനാഗതതന്തി വിജ്ജമാനതാദിവിസേസവചനേന സഹ പാഠാനാരുള്ഹതം. **വിജ്ജമാനസ്സ സതോ**തി വിജ്ജമാനസ്സ സമാനസ്സാതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **“വിജ്ജമാനഭൂതസ്സാതി അത്ഥോ”**തി ആഹ. **തഥാ**തി സച്ചികട്ഠപരമത്ഥവസേന **അവിജ്ജമാനസ്സ** അനുപലബ്ഭമാനസ്സ. തം പന അനുപലബ്ഭമാനതം തഥാ-സദ്ദേന ബ്യതിരേകവസേന ദീപിതം പാകടതരം കാതും **“യഥാ കുസലാദീനീ”**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **വിനിവത്തസഭാവാനീ**തി വിഭത്തസഭാവാനി. **ഉപലദ്ധീ**തി ഗഹണം. **തേനാകാരേനാ**തി തേന രൂപവേദനാദിആകാരേന അവിജ്ജമാനസ്സ. **അഞ്ഞേനാകാരേനാ**തി തതോ രൂപവേദനാദിതോ അഞ്ഞേന തബ്ബിനിമുത്തേന പഞ്ഞാപേതബ്ബപഞ്ഞാപനാകാരേന വിജ്ജമാനസ്സ. പഞ്ഞത്തിദുകേ വുത്തമേവ “അയഞ്ച വാദോ സേവത്ഥികഥായ പടിസിദ്ധോ”തിആദിനാ. **ലോകനിരുത്തിമത്തസിദ്ധസ്സാ**തി എത്ഥ **മത്ത**ഗ്ഗഹണം തസ്സ പഞ്ഞത്തിവത്ഥുസ്സ ന കേവലം വിജ്ജമാനസഭാവതാനിവത്തനത്ഥമേവ, അഥ ഖോ വിപരീതഗ്ഗാഹനിവത്തനത്ഥമ്പീതി ദസ്സേന്തോ **“അനഭിനിവേസേന ചിത്തേനാ”**തി ആഹ. ചതുസച്ചപഞ്ചക്ഖന്ധാദിവിനിമുത്തം സച്ചന്തരഖന്ധന്തരാദികം **പഞ്ചമസച്ചാദികം**. സചേ തം കോചി അത്ഥീതി പടിജാനേയ്യ, അയാഥാവഗഹിതസ്സ തം വാചാവത്ഥുമത്തമേവസ്സാതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **“സാഭിനിവേസേന…പേ॰… വുത്ത”**ന്തി. ഉദ്ദേസേ നിദ്ദേസേ ച സത്തവന്തം പധാനഭാവേന ആഗമനം സന്ധായാഹ **“സരൂപതോ തിസ്സന്നം ആഗതത”**ന്തി. ഗുണഭാവേന പന ഉദ്ധംസോതപഞ്ഞാവിമുത്തപാസാണലേഖാദിഗ്ഗഹണേസു ഇതരാപി തിസ്സോ പഞ്ഞത്തിയോ ഇമസ്മിം പകരണേ ആഗതാ എവ.

യഥാവുത്തസ്സ…പേ॰… അവിരോധേനാതി “വിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തി അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തീ”തി എവം വുത്തപ്പകാരസ്സ അവിലോമനേന. **ആചരിയവാദാ**തി ചേത്ഥ അത്തനോമതിയോ വേദിതബ്ബാ, അഞ്ഞത്ഥ പന അട്ഠകഥാ ച. യഥാ ച അവിരോധോ ഹോതി, തം ദസ്സേന്തോ **“തസ്മാ”**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **അവിജ്ജമാനത്താ പഞ്ഞാപേതബ്ബമത്തത്ഥേന പഞ്ഞത്തീ**തി എതേന “അവിജ്ജമാനാ പഞ്ഞത്തി അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തീ”തി ഇമം സമാസവികപ്പമാഹ. **അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തീ**തി എത്ഥ ഹി ദ്വേ സമാസാ അവിജ്ജമാനസ്സ, അവിജ്ജമാനാ വാ പഞ്ഞത്തീതി അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തി. തേസു പുരിമേന നാമപഞ്ഞത്തി വുത്താ, ദുതിയേന ഉപാദാപഞ്ഞത്തിആദിഭേദാ ഇതരാപി. **സസഭാവം** വേദനാദികം. **തജ്ജപരമത്ഥനാമലാഭതോ**തി തജ്ജസ്സ തദനുരൂപസ്സ പരമത്ഥസ്സ അന്വത്ഥസ്സ

നാമസ്സ ലഭനതോ, അനുഭവനാദിസഭാവാനം ധമ്മാനം പരമത്ഥികസ്സ വേദനാദിനാമസ്സ ലഭനത്താതി അത്ഥോ . ഏതേന വിസേസനിവത്തിഅത്ഥോ മത്ത-സദ്ദോ, തേന ചായം വിസേസോ നിവത്തിതോതി ദസ്സേതി. **പരതോ ലഭിതബ്ബ**ന്തി പരം ഉപാദായ ലദ്ധബ്ബം യഥാ രൂപാദികേ ഉപാദായ സത്തോതി നിസ്സഭാവസമൂഹസന്താനാദി പഞ്ഞത്തിവത്ഥു. **ഏകത്തേനാ**തി അനഞ്ഞത്തേന. **അനുപലബ്ഭസഭാവതാ** ഞാണേന അഗ്ഗഹേതബ്ബസഭാവതാ, യതോ തേ നവത്തബ്ബാതി വുച്ചന്തി.

സസൂകസാലിരാസിആദിആകാരേന സംകുചിതഗ്ഗോ വാസവവാസുദേവാദീനം വിയ മോലിവിസേസോ കിരീടം, സോ പന മകുടവിസേസോപി ഹോതിയേവാതി ആഹ **"കിരീടം മകുട"**ന്തി. **സബ്ബസമോരോധോ**തി സബ്ബാസം വിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തിആദീനം ഛന്നം പഞ്ഞത്തീനം അന്തോകരണം. **സങ്ഖാതബ്ബപ്പധാനത്താ**തി ഇദം ലക്ഖണവചനം. ന ഹി സബ്ബാപി ഉപനിധാപഞ്ഞത്തിസങ്ഖാവസേന പവത്താ, നാപി സബ്ബാ സങ്ഖാതബ്ബപ്പധാനാ. **ദുതിയം തതിയ**ന്തിആദികം പന ഉപനിധാപഞ്ഞത്തിയാ, **ദ്വേ തീണീ**തിആദികം ഉപനിക്ഖിത്തപഞ്ഞത്തിയാ ഏകദേസം ഉപലക്ഖണവസേന ദസ്സേന്തോ തസ്സ ച സങ്ഖ്യേയ്യപ്പധാനതായാഹ **"സങ്ഖാതബ്ബപ്പധാനത്താ"**തി. പൂരണത്ഥോ ഹി സദ്ദോ തദത്ഥദീപനമുഖേന പൂരേതബ്ബമത്ഥം ദീപേതി. സോ ച സങ്ഖാവിസയോ പധാനോവാതി ദുതിയാദീനം പഞ്ഞത്തീനം സങ്ഖാതബ്ബപ്പധാനതാ വുത്താ. യാവ ഹി ദസസങ്ഖാ സങ്ഖ്യേയ്യപ്പധാനാതി. തഥാ **ദ്വേ തീണീ**തിആദീനമ്പി പഞ്ഞത്തീനം. സങ്ഖാതബ്ബോ പന അത്ഥോ കോചി വിജ്ജമാനോ, കോചി അവിജ്ജമാനോ, കോചി സഹ വിസുഞ്ച തദുഭയം മിസ്സോതി **ഛപി പഞ്ഞത്തിയോ ഭജതീ**തി.

ഇതരാതി ഉപാദാസമോധാനതജ്ജാസന്തതിപഞ്ഞത്തിയോ വുത്താവസേസാ ഉപനിധാപഞ്ഞത്തിഉപനിക്ഖിത്തപഞ്ഞത്തിയോ ച. സത്തരഥാദിഭേദാ ഉപാദാപഞ്ഞത്തി, ദീഘരസ്സാദിഭേദാ ഉപനിധാപഞ്ഞത്തി ച അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തി. ഹത്ഥഗതാദിവിസിട്ഠാ ഉപനിധാപഞ്ഞത്തി, സമോധാനപഞ്ഞത്തി ച അവിജ്ജമാനേനഅവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തി. തഥേവ ''സുവണ്ണവണ്ണോ ബ്രഹ്മസ്സരോ''തിആദികാ വിജ്ജമാനഗബ്ഭാ വിജ്ജമാനേനഅവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തിം ഭജന്തീതി ആഹ **"യഥായോഗം തം തം പഞ്ഞത്തി"**ന്തി. തേന വുത്തം ''ദുതിയം തതിയം...പേ०... ഭജന്തീ''തി. **യഞ്ഹീ**തിആദി യഥാവുത്തഉപനിധാഉപനിക്ഖിത്തപഞ്ഞത്തീനം അവിജ്ജമാനേനഅവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തിഭാവസമത്ഥനം. തത്ഥ **തഞ്ച സങ്ഖാന**ന്തി യം ''പഠമം ഏക''ന്തിആദികം സങ്ഖാനം, തഞ്ച സങ്ഖാമുഖേന ഗഹേതബ്ബരൂപം. **ച**-സദ്ദേന സങ്ഖ്യേയ്യം സങ്ഗണ്ഹാതി. തമ്പി ഹി പഞ്ഞാപേതബ്ബം പഞ്ഞത്തീതി. തസ്സാ പന പരമത്ഥതോ അഭാവോ വുത്തോയേവ. **കിഞ്ചി നത്ഥീ**തി പരമത്ഥതോ കിഞ്ചി നത്ഥി. **തഥാ**തി ഇമിനാ അവിജ്ജമാനേനഅവിജ്ജമാനഭാവന്തി ഏതം ആകഡ്ഢതി. തേനാഹ **"ന ഹി... പേ०... വിജ്ജമാനോ"**തി.

ഓകാസേതി അവീചിപരനിമ്മിതവസവത്തീപരിച്ഛിന്നേ പദേസേ. സോ ഹി കാമാധിട്ഠാനതോ ''കാമോ''തി വുച്ചതി. **കമ്മനിബ്ബത്തക്ഖന്ധേസൂ**തി ഇമിനാ ഉത്തരപദലോപേന കാമഭവം ''കാമോ''തി വദതി. ഭണനം സദ്ദോ ചേതനാ വാ, തംസമങ്ഗിതായ തബ്ബിസിട്ഠേ പുഗ്ഗലേ ഭാണകോതി പഞ്ഞത്തീതി ആഹ

“വിജ്ജമാനേനഅവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തിപക്ഖം ഭജതീ”തി. യേഭുയ്യേന രൂപായതനഗ്ഗഹണമുഖേന രൂപസങ്ഖാതേന സണ്ഠാനം ഗയ്ഹതീതി തസ്സ തേന അഭേദോപചാരം കത്വാ വുത്തം **“രൂപായതനസങ്ഖാതേന സണ്ഠാനേനാ”**തി. യം അഭേദോപചാരം ഭിന്ദിതും അജാനന്താ നികായന്തരിയാ രൂപായതനം സണ്ഠാനസഭാവം പടിജാനന്തി. “കിസോ പുഗ്ഗലോ, ഥൂലോ പുഗ്ഗലോ, കിസോ ദണ്ഡോ, ഥൂലോ ദണ്ഡോ”തിആദിനാ പുഗ്ഗലാദീനം പഞ്ഞാപനാ തഥാതഥാസന്നിവിട്ഠേ രൂപസങ്ഖാതേ കിസാദിസണ്ഠാനപഞ്ഞത്തി, ന രൂപായതനമത്തേതി ആഹ **“സണ്ഠാനന്തി വാ രൂപായതനേ അഗ്ഗഹിതേ”**തി. **പച്ചത്തധമ്മനാമവസേനാ**തി “പഥവീ ഫസ്സോ”തിആദിനാ ധമ്മാനം തംതംനാമവസേന. കിച്ചപഞ്ഞത്തിആദിവിഭാഗേന പവത്തോ അയമ്പി ആചരിയവാദോ “കിച്ചപഞ്ഞത്തി ഏകച്ചാ ഭൂമിപഞ്ഞത്തി പച്ചത്തപഞ്ഞത്തി അസങ്ഖതപഞ്ഞത്തി ച വിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തി, ലിങ്ഗപഞ്ഞത്തി ഏകച്ചാ പച്ചത്തപഞ്ഞത്തി ച അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തി, ഏകച്ചാ കിച്ചപഞ്ഞത്തി വിജ്ജമാനേനഅവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തി, ഏകച്ചാ ഭൂമിസണ്ഠാനപഞ്ഞത്തി വിജ്ജമാനേന വാ അവിജ്ജമാനേന വാ അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തീ”തി ദസ്സിതത്താ “ധമ്മകഥാ ഇത്ഥിലിങ്ഗ”ന്തിആദീനം വിജ്ജമാനേനവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തിഭാവോ, അവിജ്ജമാനേനഅവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തിഭാവോ ച ദസ്സിതനയോതി ആഹ **“സബ്ബസങ്ഗാഹകോതി ദട്ഠബ്ബോ”**തി. ഉപാദാപഞ്ഞത്തിആദിഭാവോ ചേത്ഥ കിച്ചപഞ്ഞത്തിആദീനം കിച്ചപഞ്ഞത്തിആദിഭാവോ ച താസം യഥാരഹം വിഭാവേതബ്ബോ.

൨. **സങ്ഖേപപ്പഭേദവസേനാ**തി “യാവതാ പഞ്ചക്ഖന്ധാ”തി സബ്ബേപി ഖന്ധേ ഖന്ധഭാവസാമഞ്ഞേന സംഖിപനവസേന, “യാവതാ രൂപക്ഖന്ധോ”തിആദിനാ ഖന്ധാനം തതോ സാമഞ്ഞതോ പകാരേഹി ഭിന്ദനവസേന ച. **അയം അത്ഥോ**തി അയം പഞ്ഞത്തിസങ്ഖാതോ അത്ഥോ. സാമഞ്ഞതോ വാ ഹി ധമ്മാനം പഞ്ഞാപനം ഹോതി വിസേസതോ വാ. വിസേസോ ചേത്ഥ അത്തനോ സാമഞ്ഞാപേക്ഖായ വേദിതബ്ബോ, വിസേസാപേക്ഖായ പന സോപി സാമഞ്ഞം സമ്പജ്ജതീതി “കിത്താവതാ ഖന്ധാനം ഖന്ധപഞ്ഞത്തീ”തി പുച്ഛായ സങ്ഖേപതോ വിസ്സജ്ജനവസേന “യാവതാ പഞ്ചക്ഖന്ധാ”തി വുത്തന്തി തഥാപി “ഖന്ധാനം ഖന്ധപഞ്ഞത്തീ”തി ആനേത്വാ യോജേതബ്ബന്തി ആഹ **“യാവതാ…പേ॰… പഞ്ഞത്തീ”**തി. “യാവതാ പഞ്ചക്ഖന്ധാ, ഏത്താവതാ ഖന്ധാനം ഖന്ധപഞ്ഞത്തി. യാവതാ രൂപക്ഖന്ധോ…പേ॰… വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ, ഏത്താവതാ ഖന്ധാനം ഖന്ധപഞ്ഞത്തീ”തി ഏവമേത്ഥ പാളിയോജനാ കാതബ്ബാ. ഏവഞ്ഹി സങ്ഖേപതോ പഭേദതോ ച ഖന്ധപഞ്ഞത്തി വിസ്സജ്ജിതാ ഹോതി. തഥാ ഹി ഇമസ്സേവ അത്ഥസ്സ അട്ഠകഥായം വുത്തഭാവം ദസ്സേന്തോ **“യത്തകേന…പേ॰… ആദികേനാ”**തി ആഹ. **തത്ഥാ**തി തസ്മിം വിസ്സജ്ജനസ്സ അത്ഥവചനേ, തസ്മിം വാ വിസ്സജ്ജനപാഠേ തദത്ഥവചനേ ച. **പഭേദനിദസ്സനമത്ത**ന്തി പഭേദസ്സ ഉദാഹരണമത്തം. **അവുത്തോപി സബ്ബോ** ഭൂതുപാദികോ, സുഖാദികോ ച പഭേദോ. തം പന ഭൂമിമുഖേന ദസ്സേതും **“രൂപക്ഖന്ധോ കാമാവചരോ”**തിആദി വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം.

ഏവം അട്ഠകഥായം ആഗതനയേന പാളിയാ അത്ഥയോജനം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി തം പകാരന്തരേന ദസ്സേതും **“അയം വാ”**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **അയം വാ**തി വുച്ചമാനം സന്ധായാഹ. **ഏത്ഥാ**തി ഏതസ്മിം ഖന്ധപഞ്ഞത്തിവിസ്സജ്ജനേ. **ഇദ**ന്തി ഇദം പദം. **യത്തകോ…പേ॰…**

ഖന്ധപഞ്ഞത്തിയാ പഭേദോതി ഇമിനാ സങ്ഖേപതോ വിത്ഥാരതോ ച ഖന്ധാനം പഭേദം പതി പഞ്ഞത്തിവിഭാഗോതി ദസ്സിതം ഹോതി. തേനാഹ **"വത്ഥുഭേദേന... പേ॰... ദസ്സേതീ"**തി. **പകരണന്തരേ**തി വിഭങ്ഗപകരണേ. തത്ഥ ഹി സാതിസയം ഖന്ധാനം വിഭാഗപഞ്ഞത്തി വുത്താ. തേനാഹ അട്ഠകഥായം **"സമ്മാസമ്ബുദ്ധേന ഹി...പേ॰... കഥിതാ"**തി. ഏത്ഥ ച പഠമനയേ സമുഖേന, ദുതിയേ വത്ഥുമുഖേന പഞ്ഞത്തിയാ വിഭാഗാ ദസ്സിതാതി അയമേതേസം വിസേസോ.

ഏസ നയോതി ഇമിനാ ഖന്ധപഞ്ഞത്തിയാ വുത്തമത്ഥം ആയതനപഞ്ഞത്തിയാദീസു അതിദിസതി. തത്ഥ **"യാവതാ പഞ്ചക്ഖന്ധാ"**തി, **"ഖന്ധാനം ഖന്ധപഞ്ഞത്തീ"**തി ഇദം പഞ്ഞത്തിനിദ്ദേസപാളിയാ ആദിപരിയോസാനഗ്ഗഹണമുഖേന ദസ്സനം. **"യാവതാ ദ്വാദസായതനാനീ"**തി, **"ആയതനാനം ആയതനപഞ്ഞത്തീ"**തി ഇമസ്സ അത്ഥോ **"യത്തകേന പഞ്ഞാപനേന സങ്ഖേപതോ ദ്വാദസായതനാനീ"**തി ഏതേന ദസ്സിതോ, **"യാവതാ ചക്ഖായതന"**ന്തിആദികസ്സ പന **"പഭേദതോ ചക്ഖായതന"**ന്തിആദികേനാതി. തത്ഥ **"ചക്ഖായതനം...പേ॰... ധമ്മായതന"**ന്തി പഭേദനിദസ്സനമത്തമേതം. ഏതേന അവുത്തോപി സബ്ബോ സങ്ഗഹിതോ ഹോതീതി **"തത്രാപി ദസായതനാ കാമാവചരാ"**തിആദി വുത്തം. അയം വാ ഏത്ഥ പാളിയാ അത്ഥയോജനാ - "യാവതാ"തി ഇദം സബ്ബേഹി പദേഹി യോജേത്വാ "യത്തകാനി ദ്വാദസായതനാനി...പേ॰... യത്തകോ ദ്വാദസന്നം ആയതനാനം, തപ്പഭേദാനഞ്ച ചക്ഖായതനാദീനം പഭേദോ, തത്തകോ ആയതനാനം ആയതനപഞ്ഞത്തിയാ പഭേദോ"തി പകരണന്തരേ വുത്തേന വത്ഥുപഭേദേന ആയതനപഞ്ഞത്തിയാ പഭേദം ദസ്സേതീതിആദിനാ ഇതരപഞ്ഞത്തീസുപി നയോ യോജേതബ്ബോ.

൭. "ഛ പഞ്ഞത്തിയോ...പേ॰... പുഗ്ഗലപഞ്ഞത്തീ"തി ഇമം അപേക്ഖിത്വാ "കിത്താവതാ...പേ॰... ഏത്താവതാ ഇന്ദ്രിയാനം ഇന്ദ്രിയപഞ്ഞത്തീ"തി അയം പാളിപദേസോ നിദ്ദേസോപി സമാനോ പകരണന്തരേ വത്ഥുഭേദേന വുത്തം ഖന്ധാദിപഞ്ഞത്തിപ്പഭേദം ഉപാദായ ഉദ്ദേസോയേവ ഹോതീതി ആഹ **"ഉദ്ദേസമത്തേനേവാതി അത്ഥോ"**തി.

മാതികാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. നിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧. ഏകകനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧. പച്ചനീകധമ്മാനം ഝാപനട്ഠേന ഝാനം, തതോ സുട്ഠു വിമുച്ചനട്ഠേന വിമോക്ഖോതി നിപ്പരിയായേന ഝാനങ്ഗാനേവ വിമോക്ഖോതി അട്ഠകഥാഅധിപ്പായോ. ടീകാകാരേന പന "അഭിഭായതനം വിയ സസമ്പയുത്തം ഝാനം വിമോക്ഖോ"തി മഞ്ഞമാനേന **"അധിപ്പായേനാഹാ"**തി വുത്തം. ഝാനധമ്മാ ഹി സമ്പയുത്തധമ്മേഹി സദ്ധിംയേവ പടിപക്ഖതോ വിമുച്ചന്തി, ന വിനാ, തഥാ അഭിരതിവസേന ആരമ്മണേ നിരാസങ്കപ്പവത്തിപീതി അധിപ്പായോ. യഥാ വാ ഝാനങ്ഗാനം ഝാനപച്ചയേന പച്ചയഭാവതോ സവിസേസോ ഝാനപരിയായോ, ഏവം വിമോക്ഖകിച്ചയോഗതോ തേസം സവിസേസോ വിമോക്ഖപരിയായോ, തദുപചാരേന സമ്പയുത്താനം വേദിതബ്ബോ. **പഠമം സമങ്ഗിഭാവത്ഥ**ന്തി പടിലാഭം സന്ധായാഹ. "ഫുസിത്വാ

വിഹരതീതി പടിലഭിത്വാ ഇരിയതീ"തി ഹി വുത്തം. അട്ഠകഥായം "യേന ഹി സദ്ധിം...പേ॰... പടിലദ്ധാ നാമ ഹോന്തീ"തി തേഹി സാധേതബ്ബസഹജാതാദിപച്ചയലാഭോയേവേത്ഥ പടിലാഭോ ദട്ഠബ്ബോ. യഥാ ഫസ്സോ യത്ഥ ഉപ്പന്നോ, തം ആരമ്മണം ഫുസതീതി വുച്ചതി, ഏവം സമ്പയുത്തധമ്മേപി തംസഭാവത്താതി ആഹ **"സമ്ഫസ്സേന ഫുസനത്ഥ"**ന്തി. തസ്സ "വിവരതീ"തി ഇമിനാ സമ്ബന്ധോ. **ഇതരേഹീ**തി ഉപചാരമ്പീതിആദിനാ ഉപചാരപുരിമപ്പനാപരപ്പനാനം പടിലാഭകാരണന്തി വചനേഹി. **ഇതരേ കാരണത്ഥേ**തി "ഉപചാരേന...പേ॰... ഫുസതിയേവാ"തി വുത്തേ കാരണത്ഥദീപകേ അത്ഥേ. ഫുസതി ഫലം അധിഗച്ഛതി ഏതായാതി കാരണഭാവസ്സ ഫുസനാപരിയായോ വേദിതബ്ബോ.

പഠമത്ഥമേവാതി സമങ്ഗിഭാവത്ഥമേവ. **താനി അങ്ഗാനീ**തി ഇമിനാ ഝാനകോട്ഠാസഭാവേന വുത്തധമ്മായേവ ഗഹിതാ, ന ഫസ്സപഞ്ചമകഇന്ദ്രിയട്ഠകാദിഭാവേനാതി വുത്തം **"സേസാ...പേ॰... സങ്ഗഹിതാനീ"**തി. **ഏവം സതീ**തി സുഖസങ്ഖാതഝാനങ്ഗതോ വേദനാസോമനസ്സിന്ദ്രിയാനം സേസിതബ്ബഭാവേ സതി. ഏവഞ്ഹി നേസം ഫസ്സകതാ ഇതരസ്സ ഫസ്സിതബ്ബതാവ സിയാ. തേനാഹ **"സുഖസ്സ ഫുസിതബ്ബത്താ"**തി. **വേദയിതാധിപതേയ്യട്ഠേഹീ**തി ആരമ്മണാനുഭവനസങ്ഖാതേന വേദയിതസഭാവേന, തസ്സേവ സാതവിസേസസങ്ഖാതേന സമ്പയുത്തേഹി അനുവത്തനീയഭാവേന ച. **ഉപനിജ്ഝായനഭാവോപി** യഥാവുത്തവേദയിതാധിപതേയ്യട്ഠവിസിട്ഠോ ഓളാരികസ്സ ആരമ്മണസ്സ നിജ്ഝായനഭാവോ. അഭിന്നസഭാവോപി ഹി ധമ്മോ പുരിമവിസിട്ഠപച്ചയവിസേസസമ്ഭവേന വിസേസേന ഭിന്നാകാരോ ഹുത്വാ വിസിട്ഠഫലഭാവം ആപജ്ജതി. യഥേകംയേവ കമ്മം ചക്ഖാദിനിബ്ബത്തിഹേതുഭൂതം കമ്മം. തേന വുത്തം **"വേദയിതാ...പേ॰... വുത്തത്താ"**തി. **അങ്ഗാനീ**തി നായം തപ്പരഭാവേന ബഹുവചനനിദ്ദേസോ അനന്തഭാവതോ, കേവലഞ്ച അങ്ഗാനം ബഹുത്താ ബഹുവചനം, തേന കിം സിദ്ധം? പച്ചേകമ്പി യോജനാ സിദ്ധാ ഹോതി. തേന വുത്തം **"പച്ചേകമ്പി യോജനാ കാതബ്ബാ"**തി. യദി "സുഖം ഠപേത്വാ"തി യോജനായം സേസാ തയോ ഖന്ധാ ഹോന്തി, സേസാ തയോ, ചത്താരോ ച ഖന്ധാ ഹോന്തീതി വത്തബ്ബം സിയാതി? ന, ചതൂസു തിണ്ണം അന്തോഗധത്താ. തേനാഹ **"സബ്ബയോജനാ...പേ॰... വുത്ത"**ന്തി.

൨. **അസമയവിമോക്ഖേനാ**തി ഹേട്ഠാമഗ്ഗവിമോക്ഖേന. സോ ഹി ലോകിയവിമോക്ഖോ വിയ അധിഗമവളഞ്ജനത്ഥം പകപ്പേതബ്ബസമയവിസേസാഭാവതോ ഏവം വുത്തോ. അഗ്ഗമഗ്ഗവിമോക്ഖോ പന ഏകച്ചാസവവിമുത്തിവചനതോ ഇധ നാധിപ്പേതോ. തേനാഹ **"ഏകച്ചേ ആസവാ പരിക്ഖീണാ ഹോന്തീ"**തി. **ഏകച്ചേഹി ആസവേഹി വിമുത്തോ**തി ദിട്ഠാസവാദീഹി സമുച്ഛേദവിമുത്തിയാ വിമുത്തോ. **അസമയ...പേ॰... ലാഭേനാ**തി യഥാവുത്തഅസമയവിമോക്ഖസ്സ ഉപനിസ്സയഭൂതസ്സ അധിഗമേന. തതോ ഏവ **സാതിസയേന,** ഏകച്ചേഹി കാമാസവേഹി വിമുത്തോ വിക്ഖമ്ഭനവസേനാതി അത്ഥോ. **സോ ഏവ** ഏകച്ചസമയവിമോക്ഖലാഭീ യഥാവുത്തോ **സമയവിമുത്തോ** അസമയവിമോക്ഖവിസേസസ്സ വസേന സമയവിമോക്ഖപഞ്ഞത്തിയാ അധിപ്പേതത്താ. **സോ**തി അസമയവിമോക്ഖൂപനിസ്സയസമയവിമോക്ഖലാഭീ. **തേന** സാതിസയേന

സമയവിമോക്ഖേന. **തഥാവിമുത്തോവ ഹോതീ**തി എത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദോ ഹേതുഅത്ഥോ. യസ്മാ തഥാവിമുത്തോ ഹോതി, തസ്മാ സമയവിമുത്തപഞ്ഞത്തിം ലദ്ധും അരഹതീതി പരിഞ്ഞാതത്ഥം ഹേതുനാ പതിട്ഠാപേതി. ബ്യതിരേകമുഖേനപി തമത്ഥം പാകടതരം കാതും **"പുഥുജ്ജനോ പനാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **സമുദാചാരഭാവതോ**തി സമുദാചാരസ്സ സമ്ഭവതോ. **സോ**തി ഝാനലാഭീ പുഥുജ്ജനോ.

യദി പുനരാവത്തകധമ്മതായ പുഥുജ്ജനോ സമയവിമുത്തോതി ന വുത്തോ, തദഭാവതോ കസ്മാ അരഹാ തഥാ ന വുത്തോതി ആഹ **"അരഹതോ പനാ"**തിആദി. **തദകാരണഭാവ**ന്തി തേസം വിമോക്ഖാനം, തസ്സ വാ സമയവിമുത്തിഭാവസ്സ അകാരണഭാവം. **സബ്ബോ**തി സുക്ഖവിപസ്സകോപി സമഥയാനികോപി അട്ഠവിമോക്ഖലാഭീപി . ബഹിഅബ്ഭന്തരഭാവാ അപേക്ഖാസിദ്ധാ, വത്ഥു അധിപ്പായവസേന ഗഹേതബ്ബരൂപാ ചാതി ആഹ **"ബാഹിരാനന്തി ലോകുത്തരതോ ബഹിഭൂതാന"**ന്തി.

൩. രൂപതോ അഞ്ഞം ന രൂപന്തി തത്ഥ രൂപപടിഭാഗം കസിണരൂപാദി രൂപ-സദ്ദേന ഗഹിതന്തി തദഞ്ഞം പഠമതതിയാരുപ്പവിസയമത്തം അരൂപക്ഖന്ധനിബ്ബാനവിനിമുത്തം അരൂപ-സദ്ദേന ഗഹിതം ദട്ഠബ്ബം. പടിപക്ഖഭൂതേഹി കിലേസചോരേഹി അമൂസിതബ്ബം ഝാനമേവ **ചിത്തമഞ്ജൂസം. സമാധി**ന്തി വാ സമാധിസീസേന ഝാനമേവ വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം.

൪. അത്തനോ അനുരൂപേന പമാദേനാതി എത്ഥ അനാഗാമിനോ അധികുസലേസു ധമ്മേസു അസക്കച്ചഅസാതച്ചകിരിയാദിനാ. ഖീണാസവസ്സ പന താദിസേന പമാദപതിരൂപകേന, താദിസായ വാ അസക്കച്ചകിരിയായ. സാ ചസ്സ ഉസ്സുക്കാഭാവതോ വേദിതബ്ബാ. പടിപ്പസ്സദ്ധസബ്ബുസ്സുക്കാ ഹി തേ ഉത്തമപുരിസാ. **സമയേന സമയ**ന്തി സമയേ സമയേ. ഭുമ്മത്ഥേ ഹി എതം കരണവചനം ഉപയോഗവചനഞ്ച. **അനിപ്ഫത്തിതോ**തി സമാപജ്ജിതും അസക്കുണേയ്യതോ. **അസ്സാ**തി "തേസഞ്ഹീ"തിആദിനാ വുത്തസ്സ ഇമസ്സ അട്ഠകഥാവചനസ്സ. **തേനാ**തി യഥാഭതേന സുത്തേന.

൫. യേനാധിപ്പായേന **"ധമ്മേഹീ"തി വത്തബ്ബ**ന്തി വുത്തം, തം വിവരന്തോ **"ഇധാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഇധാ**തി "പരിഹാനധമ്മോ അപരിഹാനധമ്മോ"തി എതസ്മിം പദദ്വയേ. **തത്ഥാ**തി "കുപ്പധമ്മോ അകുപ്പധമ്മോ"തി പദദ്വയേ. സതി വചനനാനത്തേ അത്ഥേവ വചനത്ഥനാനത്തന്തി ആഹ **"വചനത്ഥനാനത്തമത്തേന വാ"**തി. വചനത്ഥഗ്ഗഹണമുഖേന ഗഹേതബ്ബസ്സ പന വിഭാവനത്ഥസ്സ നത്ഥേത്ഥ നാനത്തം, യതോ തേസം പരിയായന്തരതാസിദ്ധി.

൬-൭. സമാപത്തിചേതനാതി യായ ചേതനായ സമാപത്തിം നിബ്ബത്തേതി സമാപജ്ജതി ച. തേനാഹ **"തദായൂഹനാ"**തി. ആരക്ഖപച്ചുപട്ഠാനാ സതീതി കത്വാ ആഹ **"അനുരക്ഖണാ...പേ॰... സതീ"**തി. തേനാഹ "ഏകാരക്ഖോ സതാരക്ഖേന ചേതസാ വിഹരതീ"തി. തഥാ ഹി സാ "കുസലാകുസലാനം ധമ്മാനം ഗതിയോ സമന്നേസതീ"തി വുത്താ.

൧൧. അഗ്ഗമഗ്ഗട്ഠോപി ഇതരമഗ്ഗട്ഠാ വിയ അനുപച്ഛിന്നഭയത്താ ഭയൂപരതവോഹാരം ലഭതീതി ആഹ **"അരഹത്തമഗ്ഗട്ഠോ ച...പേ॰...**

ഭയൂപരതോ”തി.

൫൨. കേചീതി തിഹേതുകപടിസന്ധികേ മന്ദബുദ്ധികേ സന്ധായാഹ. തേന വുത്തം **“ദുപ്പഞ്ഞാതി ഇമിനാ ഗയ്ഹന്തീ”**തി. ദുബ്ബലാ പഞ്ഞാ യേസം തേ ദുപ്പഞ്ഞാതി.

൫൪. അനിയതധമ്മസമന്നാഗതസ്സേവ പച്ചയവിസേസേന നിയതധമ്മപടിലാഭോതി ആഹ **“യത്ഥ…പേ॰… ഹോന്തീ”**തി. **തദഭാവാ**തി നിയതാനിയതവോമിസ്സായ പവത്തിയാ അഭാവാ.

൫൭. പരിയാദിയിതബ്ബാനീതി പരിയാദകേന മഗ്ഗേന ഖേപേതബ്ബാനി. തണ്ഹാദീനം പലിബുധനാദികിരിയായ മത്ഥകപ്പത്തിയാ സീസഭാവോ വേദിതബ്ബോ, നിബ്ബാനസ്സ പന വിസങ്ഖാരഭാവതോ സങ്ഖാരസീസതാ. തേനാഹ **“സങ്ഖാരവിവേകഭൂതോ നിരോധോ”**തി. കേചി പന ‘‘സങ്ഖാരസീസം നിരോധസമാപത്തീ’’തി വദന്തി, തം തേസം മതിമത്തം പഞ്ഞത്തിമത്തസ്സ സീസഭാവാനുപപത്തിതോ തദുദ്ധഞ്ച സങ്ഖാരപ്പവത്തിസബ്ഭാവതോ. **സഹ വിയാ**തി ഏകജ്ഝം വിയ. ഏതേന സമ-സദ്ദസ്സ അത്ഥമാഹ. സഹത്ഥോ ഹേസ സമ-സദ്ദോ. **സംസിദ്ധിദസ്സനേനാ**തി സംസിദ്ധിയാ നിട്ഠാനസ്സ ഉപരമസ്സ ദസ്സനേന.

ഇധാതി ഇമിസ്സാ പുഗ്ഗലപഞ്ഞത്തിപാളിയാ, ഇമിസ്സാ വാ തദട്ഠകഥായ. **കിലേസപവത്തസീസാന**ന്തി കിലേസസീസപവത്തസീസാനം. തേസു ഹി ഗഹിതേസു ഇതരമ്പി പരിയാദിയിതബ്ബം കിലേസഭാവേന പരിയാദിയിതബ്ബതാസാമഞ്ഞേന ച ഗഹിതമേവ ഹോതീതി കിലേസവട്ടപരിയാദാനേന മഗ്ഗസ്സ ഇതരവട്ടാനമ്പി പരിയാദിയനം. വട്ടുപച്ഛേദകേന മഗ്ഗേനേവ ഹി ജീവിതിന്ദ്രിയമ്പി അനവസേസതോ നിരുജ്ഝതീതി. കസ്മാ പനേത്ഥ പവത്തസീസം വിസും ഗഹിതന്തി ചോദനം സന്ധായാഹ **“പവത്തസീസമ്പീ”**തിആദി. ഓധിസോ ച അനോധിസോ ച കിലേസപരിയാദാനേ സതി സിജ്ഝമാനാ പച്ചവേക്ഖണവാരാ തേന നിപ്ഫാദേതബ്ബാതി വുത്താ. തേനേവാഹ **“കിലേസപരിയാദാനസ്സേവ വാരാ”**തി. ഇദാനി തമത്ഥം ആഗമേന സാധേന്തോ **“വിമുത്തസ്മി”**ന്തിആദിമാഹ. **ചുതിചിത്തേന ഹോതീ**തി ഇദം യഥാവുത്തസ്സ കിലേസപരിയാദാനസമാപനഭൂതസ്സ പച്ചവേക്ഖണവാരസ്സ ചുതിചിത്തേന പരിച്ഛിന്നത്താ വുത്തം, തസ്മാ ചുതിചിത്തേന പരിച്ഛേദകേന പരിച്ഛിന്നം ഹോതീതി അത്ഥോ.

൫൮. തിട്ഠേയ്യാതി ന ഉപഗച്ഛേയ്യ. ഠാനഞ്ഹി ഗതിനിവത്തി. തേന വുത്തം **“നപ്പവത്തേയ്യാ”**തി.

൫൯. പയിരുപാസനായ ബഹൂപകാരത്താ **പയിരുപാസിതബ്ബത്താ**.

൬൦. അഗ്ഗവിജ്ജാ യസ്സ അനധിഗതവിജ്ജാദ്വയസ്സ ഹോതി, സോ ചേ പച്ഛാ വിജ്ജാദ്വയം അധിഗച്ഛതി, തസ്സ പഠമം അധിഗതവിജ്ജാദ്വയസ്സ വിയ അതേവിജ്ജതാഭാവാ യദിപി നിപ്പരിയായതാ തേവിജ്ജതാ, പഠമം അധിഗതവിജ്ജാദ്വയസ്സ പന സാ സവിസേസാതി ദസ്സേന്തോ **“യായ കതകിച്ചതാ”**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **അഗ്ഗവിജ്ജാ**തി ആസവക്ഖയഞാണം, അഗ്ഗമഗ്ഗഞാണമേവ വാ വേദിതബ്ബം. സാ ച തേവിജ്ജതാതി യോജനാ.

൨൨. **തഥേവാതി** സച്ചാഭിസമ്ബോധേ ഏവ.

൨൪. **തന്തി** നിരോധസമാപത്തിലാഭിനോ ഉഭതോഭാഗവിമുത്തതാവചനം. **വുത്തലക്ഖണൂപപത്തികോതി** ദ്വീഹി ഭാഗേഹി ദ്വേ വാരേ വിമുത്തോതി ഏവം വുത്തലക്ഖണേന ഉപപത്തിതോ യുത്തിതോ സമന്നാഗതോ. **ഏസേവ നയോതി** യഥാ ചതുന്നം അരൂപസമാപത്തീനം ഏകേകതോ നിരോധതോ ച വുട്ഠായ അരഹത്തം പത്താനം വസേന പഞ്ച ഉഭതോഭാഗവിമുത്താ വുത്താ, തഥാ സേക്ഖഭാവം പത്താനം വസേന പഞ്ച കായസക്ഖിനോ ഹോന്തീതി കത്വാ വുത്തം.

ദസ്സനകാരണാതി ഇമിനാ ''ദിസ്വാ''തി ഏത്ഥ ത്വാ-സദ്ദോ ഹേതുഅത്ഥോതി ദസ്സേതി യഥാ ''സീഹം ദിസ്വാ ഭയം ഹോതീ''തിആദീസു. ദസ്സനേ സതി പരിക്ഖയോ, നാസതീതി ആഹ **"ദസ്സനായത്തപരിക്ഖയത്താ"**തി. **പുരിമകിരിയാതി** ആസവാനം ഖയകിരിയായ പുരിമകിരിയാ. സമാനകാലത്തേപി ഹി കാരണകിരിയാ ഫലകിരിയായ പുരിമസിദ്ധാ വിയ വോഹരീയതി. **തതോ** നാമകായതോ മുച്ചനതോ. യതോ ഹി യേന മുച്ചിതബ്ബം, തം നിസ്സിതോ ഹോതീതി വുത്തം **"നാമനിസ്സിതകോ"**തി. **തസ്സാതി** കായദ്വയവിമുത്തിയാ ഉഭതോഭാഗവിമുത്തഭാവസ്സ. അരൂപലോകേ ഹി ഠിതാരഹന്തവസേനായമത്ഥോ വുത്തോ. തേനാഹ **"സുത്തേ ഹീ"**തിആദി.

ദ്വീഹി ഭാഗേഹീതി വിക്ഖമ്ഭനസമുച്ഛേദഭാഗേഹി. **ദ്വേ വാരേതി** കിലേസാനം വിക്ഖമ്ഭനസമുച്ഛിന്ദനവസേന ദ്വിക്ഖത്തും. **കിലേസേഹി വിമുത്തോതി** ഇദം പഠമതതിയവാദാനം വസേന വുത്തം, ഇതരം ദുതിയവാദസ്സ. അരൂപജ്ഝാനം യദിപി രൂപസഞ്ഞാദീഹി വിമുത്തം തംസമതിക്കമാദിനാ പത്തബ്ബത്താ, പവത്തിനിവാരകേഹി പന കാമച്ഛന്ദാദീഹിയേവസ്സ വിമുത്തി സാതിസയാതി ദസ്സേന്തോ **"നീവരണസങ്ഖാതനാമകായതോ വിമുത്ത"**ന്തി ആഹ. യഞ്ചാപി അരൂപജ്ഝാനം രൂപലോകേ വിവേകട്ഠതാവസേനപി രൂപകായതോ വിമുത്തം, തം പന രൂപപടിബന്ധഛന്ദരാഗവിക്ഖമ്ഭനേനേവ ഹോതീതി വിക്ഖമ്ഭനമേവ പധാനന്തി വുത്തം **"രൂപതണ്ഹാവിക്ഖമ്ഭനേന രൂപകായതോ ച വിമുത്തത്താ"**തി. **ഏകദേസേന ഉഭതോഭാഗവിമുത്തം നാമ ഹോതി** സമുച്ഛേദവിമുത്തിയാ അഭാവാ.

൨൫. ''സത്തിസയോ''തി വിയ സമുദായേ പവത്തോ വോഹാരോ അവയവേപി ദിസ്സതീതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"അട്ഠവിമോക്ഖേകദേസേന...പേ॰... വുച്ചതീ"**തി.

൨൬. **ഫുട്ഠാനന്തി** ഫസ്സിതാനം, അധിഗതാനന്തി അത്ഥോ. **അന്തോതി** അന്തസദിസോ ഫസ്സനായ പരകാലോ. തദനന്തരോ ഹി തപ്പരിയോസാനോ വിയ ഹോതീതി. കാലവിസയോ ചായം അന്ത-സദ്ദോ, ന പന കാലത്ഥോ. തേനാഹ **"അധിപ്പായോ"**തി. **നാമകായേകദേസതോതി** നീവരണസങ്ഖാതനാമകായേകദേസതോ. **ആലോചിതോ പകാസിതോ വിയ ഹോതി** വിബന്ധവിക്ഖമ്ഭനേന ആലോചനേ പകാസനേ സമത്ഥസ്സ ഞാണചക്ഖുനോ അധിട്ഠാനസമുപ്പാദനതോ. **ന തു വിമുത്തോതി** വിമുത്തോതി ന വുച്ചതേവ.

൨൮. **ഇമം പന നയ**ന്തി "അപിച തേസ"ന്തിആദിനാ ആഗതവിധിം. **യേന വിസേസേനാ**തി യേന കാരണവിസേസേന. **സോതി** ദിട്ഠിപ്പത്തസദ്ധാവിമുത്താനം യഥാവുത്തോ പഞ്ഞായ വിസേസോ. **പടിക്ഖേപോ കതോ** കാരണസ്സ അവിഭാവിതത്താ. ഉഭതോഭാഗവിമുത്തോ വിയ, പഞ്ഞാവിമുത്തോ വിയ വാ സബ്ബഥാ അവിമുത്തസ്സ സാവസേസവിമുത്തിയമ്പി ദിട്ഠിപ്പത്തസ്സ വിയ പഞ്ഞായ സാതിസയായ അഭാവതോ **സദ്ധാമത്തേന വിമുത്തഭാവോ** ദട്ഠബ്ബോ. **സദ്ധായ അധിമുത്തോ**തി ഇദം ആഗമനവസേന സദ്ധായ അധികഭാവം സന്ധായ വുത്തം, മഗ്ഗാധിഗമതോ പനസ്സ പച്ചക്ഖമേവ ഞാണദസ്സനം.

൩൧. "സോതോതി അരിയമഗ്ഗസ്സ നാമ"ന്തി നിപ്പരിയായേന തംസമങ്ഗീ സോതാപന്നോതി അധിപ്പായേന ചോദകോ "അപി-സദ്ദോ കസ്മാ വുത്തോ"തി ചോദനം ഉട്ഠാപേത്വാ **"നനൂ"**തിആദിനാ അത്തനോ അധിപ്പായം വിവരതി. ഇതരോ **"നാപന്ന"**ന്തിആദിനാ പരിഹരതി. **സമന്നാഗതോ ഏവ നാമ** ലോകുത്തരധമ്മാനം അകുപ്പസഭാവത്താ. **ഇതരേഹീ**തി ദുതിയമഗ്ഗട്ഠാദീഹി. **സോ ഏവാ**തി പഠമഫലട്ഠോ ഏവ. **ഇധാ**തി ഇമസ്മിം സത്തക്ഖത്തുപരമനിദ്ദേസേ. സോതം വാ അരിയമഗ്ഗം ആദിതോ പന്നോ അധിഗതോതി സോതാപന്നോതി വുച്ചമാനേ ദുതിയമഗ്ഗട്ഠാദീനം നത്ഥേവ സോതാപന്നഭാവാപത്തി. സുത്തേ പന **സോതം** അരിയമഗ്ഗം **ആദിതോ** മരിയാദം അമുഞ്ചിത്വാവ **പന്നോ** പടിപജ്ജതീതി കത്വാ മഗ്ഗസമങ്ഗീ "സോതാപന്നോ"തി വുത്തോ. പരിയായേന ഇതരോപി തസ്സ അപരിഹാനധമ്മത്താ സോതാപന്നോതി വേദിതബ്ബം. പഹീനാവസിട്ഠകിലേസപച്ചവേക്ഖണായ സമുദയസച്ചം വിയ ദുക്ഖസച്ചമ്പി പച്ചവേക്ഖിതം ഹോതി സച്ചദ്വയപരിയാപന്നത്താ കിലേസാനന്തി ആഹ **"ചതുസച്ചപച്ചവേക്ഖണാദീന"**ന്തി. **ആദി**-സദ്ദേന ഫലപച്ചവേക്ഖണഉപരിമഗ്ഗഫലധമ്മേ ച സങ്ഗണ്ഹാതി.

൩൨. **മഹാകുലമേവാ**തി ഉളാരകുലമേവ വുച്ചതി "കുലീനോ കുലപുത്തോ"തിആദീസു വിയ.

൩൩. സജ്ഝാനകോ അപരിഹീനജ്ഝാനോ കാലകതോ ബ്രഹ്മലോകൂപഗോ ഹുത്വാ വട്ടജ്ഝാസയോ ചേ, ഉപരൂപരി നിബ്ബത്തിത്വാ നിബ്ബായതീതി ആഹ **"അനാഗാമിസഭാഗോ"**തി. യതോ സോ ഝാനാനാഗാമീതി വുച്ചതി. തേനാഹ **"അനാവത്തിധമ്മോ"**തി.

൩൪. പരയോഗേ ത്വാ-സദ്ദോ തദന്തോ ഹുത്വാ **"പരസദ്ദയോഗേ"**തി വുത്തോ, അപ്പത്വാതി വുത്തം ഹോതീതി **"അപ്പത്തം ഹുത്വാ"**തി ഇമിനാ വുച്ചതി.

൩൭. **തേനാ**തി "ഉപഹച്ചാ"തി പദേന. നനു ച വേമജ്ഝാതിക്കമോ **"അതിക്കമിത്വാ വേമജ്ഝ"**ന്തി ഇമിനാ പകാസിതോ ഹോതീതി അധിപ്പായോ.

൪൦. **തണ്ഹാവട്ടസോതാ** തണ്ഹാവട്ടബന്ധാ. **തസ്സാ**തി സോതസ്സ. സമ്ബന്ധേ ചേതം സാമിവചനം. ഉദ്ധംസോതസ്സ ഉപരിഭവൂപഗതാ ഏകംസികാതി ആഹ **"യത്ഥ വാ തത്ഥ വാ ഗന്ത്വാ"**തി. **തസ്സാ**തി ഉദ്ധംസോതസ്സ. **തത്ഥാ**തി അവിഹേസു. **ലഹുസാലഹുസഗതികാ**തി ലഹുകാലഹുകായുഗതികാ, ലഹുകാലഹുകഞാണഗതികാ വാ. **ഉപ്പജ്ജിത്വാവ നിബ്ബായനകാദീഹീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന "ആകാസം ലങ്ഘിത്വാ നിബ്ബായതീ"തിആദിനാ വുത്താ തിസ്സോ ഉപമാ

സങ്ഗണ്ഹാതി. അന്തരാഉപഹച്ചപരിനിബ്ബായീഹി അധിമത്തതാ, ഉദ്ധംസോതതോ അനധിമത്തതാ ച അസങ്ഖാരസസങ്ഖാരപരിനിബ്ബായീനം ന വേദിതബ്ബാതി യോജനാ. **തേ ഏവാതി** അന്തരാഉപഹച്ചപരിനിബ്ബായിഉദ്ധംസോതാ ഏവ. യദി ഏവം അസങ്ഖാരസസങ്ഖാരപരിനിബ്ബായീനം ഉപമാവചനേന തതോ മഹന്തതരേഹി കസ്മാ വുത്തന്തി ചോദനം സന്ധായാഹ **"തതോ മഹന്ത...പേ॰... ദസ്സനത്ഥ"**ന്തി.

തേനാതി "നോ ചസ്സ, നോ ച മേ സിയാ"തി വചനേന. **തേനാതി** വാ യഥാവുത്തേന തസ്സ അത്ഥവചനേന. **ഇമസ്സ ദുക്ഖസ്സാതി** ഇമസ്സ സമ്പതി വത്തമാനസ്സ വിഞ്ഞാണാദിദുക്ഖസ്സ. **ഉദയദസ്സനം** ഞാണം. **ചതൂഹിപീതി** "നോ ചസ്സാ"തി ചതൂഹി പദേഹി. **യം അത്ഥീതി** യം പരമത്ഥതോ വിജ്ജതി . തേനാഹ **"ഭൂതന്തി സസഭാവ"**ന്തി, ഭൂതന്തി ഖന്ധപഞ്ചകന്തി അത്ഥോ. യഥാഹ "ഭൂതമിദന്തി, ഭിക്ഖവേ, സമനുപസ്സഥാ"തി. **വിവട്ടമാനസോ** വിവിച്ചമാനഹദയോ തണ്ഹാദിസോതതോ നിവത്തജ്ഝാസയോ. **ഉപേക്ഖകോ ഹോതീതി** ചത്തഭരിയോ വിയ പുരിസോ ഭയം നന്ദിഞ്ച പഹായ ഉദാസിനോ ഹോതി.

അവിസിട്ഠേതി ഹീനേ. **വിസിട്ഠേതി** ഉത്തമേ. "ഭവേ"തി വത്വാ "സമ്ഭവേ"തി വുച്ചമാനം അവുത്തവാചകം ഹോതീതി ദസ്സേന്തോ **"പച്ചുപ്പന്നോ"**തിആദിമാഹ. **ഭൂതമേവ വുച്ചതീതി** യം ഭൂതന്തി വുച്ചതി, തദേവ ഭവോതി ച വുച്ചതി, ഭവതി അഹോസീതി വാ. സമ്ഭവതി ഏതസ്മാതി **സമ്ഭവോ. തദാഹാരോ** തസ്സ ഭവസ്സ പച്ചയോ. **അനുക്കമേന മഗ്ഗപഞ്ഞായാതി** വിപസ്സനാനുക്കമേന ലദ്ധായ അരിയമഗ്ഗപഞ്ഞായ. **തേനാതി** സേക്ഖേന.

ഏകകനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ദുകനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൯൩. കസ്സചീതി കസ്സചിപി. **കഥഞ്ചീതി** കേനചി പകാരേന, വിക്ഖമ്ഭനമത്തേനാപീതി വുത്തം ഹോതി. **അജ്ഝത്തഗ്ഗഹണസ്സാതി** അത്താനം അധികിച്ച ഉദ്ദിസ്സ പവത്തഗ്ഗാഹസ്സ.

൯൬. പുരിമഗ്ഗഹിതന്തി "കരിസ്സതി മേ"തിആദിനാ ചിത്തേന പഠമം ഗഹിതം. **തം കതന്തി** തം താദിസം ഉപകാരം. പുഞ്ഞഫലം ഉപജീവന്തോ കതഞ്ഞുപക്ഖേ തിട്ഠതീതി വുത്തം **"പുഞ്ഞഫലം അനുപജീവന്തോ"**തി.

൯൦. ഗുണപാരിപൂരിയാ പരിപുണ്ണോ യാവദത്ഥോ ഇധ തിത്തോതി ആഹ **"നിട്ഠിതകിച്ചതായ നിരുസ്സുക്കോ"**തി.

ദുകനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. തികനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൯൯. സേസസംവരഭേദേനാതി കായികവാചസികവീതിക്കമതോ സേസേന സംവരവിനാസേന. സോ പന ദ്വാരവസേന വുച്ചമാനോ മനോദ്വാരികോ ഹോതീതി ആഹ **"മനോസംവരഭേദനാ"**തി. ഇദാനി തം പകാരഭേദേന ദസ്സേന്തോ **"സതിസംവരാദിഭേദേന വാ"**തി ആഹ, മുട്ഠസച്ചാദിപ്പവത്തിയാതി

അത്ഥോ. യം കിഞ്ചി സഭാവഭൂതം ചരിതമ്പി ''സീല''ന്തി വുച്ചതീതി അകുസലസ്സപി സീലപരിയായോ വുത്തോ.

൯൪. സമാനവിസയാനന്തി പഠമഫലാദികോ സമാനോ ഏവരൂപോ വിസയോ ഏതേസന്തി സമാനവിസയാ, തേസം.

൧൦൭. തദത്ഥോ തപ്പയോജനോ ലോകുത്തരസാധകോതി അത്ഥോ. **തസ്സ** പരമത്ഥസാസനസ്സ. **മൂലേകദേസത്താ**തി മൂലഭാവേന ഏകദേസത്താ.

൧൧൮. ഉന്നളോ ഉഗ്ഗതതുച്ഛമാനോ.

൧൨൩. സീലസ്സ അനുഗ്ഗണ്ഹനം അപരിസുദ്ധിയം സോധനം അപാരിപൂരിയം പൂരണഞ്ചാതി ആഹ **"സോധേതബ്ബേ ച വഡ്ഢേതബ്ബേ ചാ"**തി. **അധിസീലം നിസ്സായാ**തി അധിസീലം നിസ്സയം കത്വാ ഉപ്പന്നപഞ്ഞായ.

൧൨൪. ഗൂഥസദിസത്തമേവ ദസ്സേതി, ന ഗൂഥകൂപസദിസത്തന്തി അധിപ്പായോ. ഗൂഥവസേനേവ ഹി കൂപസ്സപി ജിഗുച്ഛനീയതാതി. അയഞ്ച അത്ഥോ ഗൂഥരാസിയേവ ഗൂഥകൂപോതി ഇമസ്മിം പക്ഖേ നവത്തബ്ബോ സിയാ.

൧൩൦. സരഭങ്ഗസത്ഥാരാദയോ രൂപഭവാദികാമാദിപരിഞ്ഞം കത്വാ പഞ്ഞപേന്തോ ലോകിയം പരിഞ്ഞം സമ്മദേവ പഞ്ഞപേന്തീതി ആഹ **"യേഭുയ്യേന ന സക്കോന്തീ"**തി. അസമത്ഥഭാവം വാ സന്ധായ നോ ച പഞ്ഞാപേതും സക്കോന്തീതി വുത്തന്തി യോജനാ.

തികനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. ചതുക്കനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൩൩. പരേനാതി അഞ്ഞേന, ആണത്തേനാതി അത്ഥോ. **ആണത്തിയാ അത്തനാ ചാ**തി ആണാപകസ്സ ആണത്തിയാ, അത്തനാ ച ആണത്തേന കതം തഞ്ച തസ്സ ആണാപകസ്സ യം വചീപയോഗേന കതന്തി യോജനാ. **ആണത്തിയാ പാപസ്സാ**തി ആണാപനവസേന പസുതപാപസ്സ.

൧൪൮. ദേസനായ കരണഭൂതായ. **ധമ്മാന**ന്തി ദേസനായ യഥാബോധേതബ്ബാനം സീലാദിധമ്മാനം.

൧൫൨. അനന്തരന്തി ഞാണസ്സ ഉപട്ഠിതന്തി അനന്തരം വുത്തം. കിം പന തന്തി ആഹ **"വചന"**ന്തി. **ലുജ്ജതീ**തി ഇദം യേന കാരണേന ലോക-സദ്ദോ തദത്ഥേ പവത്തോ, തം ദസ്സേതീതി ആഹ **"കാരണയുത്ത"**ന്തി.

൧൫൯. സഹിതാസഹിതസ്സാതി കുസലസദ്ദയോഗേന സാമിവചനം ഭുമ്മത്ഥേതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"സഹിതാസഹിതേതി അത്ഥോ"**തി. സഹിതഭാസനേന ദേസകസമ്പത്തി, സഹിതാസഹിതകോസല്ലേന സാവകസമ്പത്തി വേദിതബ്ബാ. പരിസസമ്പത്തിപി ഞാണസമ്പന്നസ്സ ധമ്മകഥികസ്സ പടിഭാനസമ്പദായ കാരണം ഹോതീതി ആഹ **"സാവകസമ്പത്തിയാ ബോധേതും സമത്ഥതായാ"**തി.

൧൭൦. കുസലധമ്മേഹീതി സമഥവിപസ്സനാധമ്മേഹി. **ചതുത്ഥോ വുത്തോ,** യോ നേവ സങ്ഘം നിമന്തേതി, ന ദാനം ദേതി.

൧൭൭. യമിദം "കാലേനാ"തി വുത്തന്തി "യോ തത്ഥ അവണ്ണോ, തമ്പി ഭണതി കാലേന. യോപി തത്ഥ വണ്ണോ, തമ്പി ഭണതി കാലേനാ"തി യം ഇദം പാളിയം വുത്തം, **തത്ര തസ്മിം വചനേ** വാക്യേ **യോ** പുഗ്ഗലോ "കാലേന ഭണതീ"തി വുത്തോ, **സോ കീദിസോ**തി വിചാരണായ തസ്സ ദസ്സനത്ഥം "കാലഞ്ഞൂ ഹോതീ"തിആദി പാളിയം വുത്തന്തി ദസ്സേന്തോ സങ്ഗഹേ ആഹാതി യോജനാ.

൧൭൮. പുബ്ബുപ്പന്നപച്ചയവിപത്തീതി തസ്മിം അത്തഭാവേ പഠമുപ്പന്നപച്ചയവിപത്തി. തേസം വിപത്തി പവത്തപ്പച്ചയവിപത്തീതി യോജനാ.

൧൭൯. തേസന്തി പഹീനാവസിട്ഠകിലേസാനം. **വിമുത്തിദസ്സനമേവ ഹോതി** വിമുത്തിഅത്ഥത്താ തംദസ്സനസ്സ.

൧൭൪. തന്താവുതാനം വത്ഥാനന്തി നിദ്ധാരണേ സാമിവചനം.

൧൭൮. നാമകായോതി നാമസമൂഹോ. **ഇദമേവ ച ദ്വയ**ന്തി സീലസംവരപൂരണം, സാജീവാവീതിക്കമനഞ്ചാതി ഇദമേവ ദ്വയം. **തതോ**തി സാജീവാവീതിക്കമനതോ. കഥായ ഹലിദ്ദരാഗാദിസദിസതാതി യോജനാ. തേനാഹ **"ന പുഗ്ഗലസ്സാ"**തി.

൧൭൯. ഇതി-സദ്ദേനാതി "ദാരുമാസകോ"തി ഏത്ഥ വുത്തഇതി-സദ്ദേന. **ഏവംപകാരേ**തി ഇമിനാപി സലാകാദികേ സങ്ഗണ്ഹാതി.

൧൮൧. അവിസടസുഖന്തി അവിക്ഖേപസുഖം.

൧൮൭. ഖന്ധധമ്മേസൂതി സങ്ഖതധമ്മേസു. **തദലാഭേനാ**തി മഗ്ഗഫലാലാഭേന. **അത്ഥേനാ**തി സീലാദിഅത്ഥേന.

ചതുക്കനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. പഞ്ചകനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൯൧. യഥാ തേസു പടിപജ്ജിതബ്ബന്തി തേസു പഞ്ചസു പുഗ്ഗലേസു യഥാരഹം ഉപമേയ്യോപമാദസ്സനമുഖേന ഹിതൂപദേസപടിപത്തിയാ യഥാ അഞ്ഞേഹി പടിപജ്ജിതബ്ബന്തി അത്ഥോ. കിരിയാവാചീ ആരമ്ഭ-സദ്ദോ അധിപ്പേതോ, ന "ആരമ്ഭകത്തുസ്സ കസാവപുച്ഛാ"തിആദീസു വിയ ധമ്മവാചീതി ആഹ **"ആരമ്ഭകിരിയാവാചകോ സദ്ദോ"**തി. "നിരുജ്ഝന്തീ"തി വുത്തത്താ **"മഗ്ഗകിച്ചവസേനാ"**തി വുത്തം.

൧൯൨. ഗഹണം "ഏവമേത"ന്തി സമ്പടിച്ഛനം.

൧൯൯. ന ഏവം സമ്ബന്ധോ അസമാനജാതികത്താ.

പഞ്ചകനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ഛക്കനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൦൨. **ഇദം** സച്ചാഭിസമ്ബോധാദികം **സങ്ഗഹിതം ഹോതി** ഫലസ്സ ഹേതുനാ അവിനാഭാവതോ. തേനാഹ **"സാമ"**ന്തിആദി. **അനാചരിയകേന അത്തനാ ഉപ്പാദിതേനാ**തി ഇദം സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണേ വിജ്ജമാനഗുണകഥനം, ന തബ്ബിധുരധമ്മന്തരനിവത്തനം തഥാരൂപസ്സ അഞ്ഞസ്സ അഭാവതോ. തേനസ്സ സാചരിയകതാ, പരതോ ച ഉപ്പത്തി പടിക്ഖിത്താതി ഇമമത്ഥമാഹ **"തഥാ"**തിആദിനാ. തത്ഥ **സാചരിയകത്തം** പരൂപദേസഹേതുകതാ, **പരതോ ഉപ്പത്തി** ഉപദേസേന വിനാപി സന്നിസ്സായ നിബ്ബത്തീതി അയമേതേസം വിസേസോ.

ഛക്കനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. സത്തകനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൦൩. **കുസലേസു ധമ്മേസൂ**തി ആധാരേ ഭുമ്മം, ന വിസയേതി ദസ്സേന്തോ **"കുസലേസു ധമ്മേസു അന്തോഗധാ"**തി ആഹ. ഇദാനി വിസയലക്ഖണം ഏതം ഭുമ്മന്തി ദസ്സേന്തോ **"ബോധിപക്ഖിയധമ്മേസു വാ"**തിആദിമാഹ. **"തദുപകാരതായാ"**തി ഇദം കുസലേസു ധമ്മേസു സാധേതബ്ബേസൂതി ഇമമത്ഥം സന്ധായ വുത്തം. **ഉമ്മുജ്ജനപഞ്ഞായാ**തി ഉമ്മുജ്ജാപനപഞ്ഞായ, ഉമ്മുജ്ജനാകാരേന വാ പവത്തപഞ്ഞായ. **തേനേവാ**തി ഉമ്മുജ്ജനമത്തത്താ ഏവ. യഥാ ഹി ഞാണുപ്പാദോ സംകിലേസപക്ഖതോ ഉമ്മുജ്ജനം, ഏവം സദ്ധുപ്പാദോപീതി ആഹ **"സദ്ധാസങ്ഖാതമേവ ഉമ്മുജ്ജന"**ന്തി. **ചിത്തവാരോ**തി ചിത്തപ്പബന്ധവാരോ. പച്ചേകം ഠാനവിപസ്സനാപതരണപതിഗാധപ്പത്തിനിട്ഠത്താ തേസം പുഗ്ഗലാനം **"അനേകേ പുഗ്ഗലാ"**തി വുത്തം. കസ്മാ? തേനത്തഭാവേന അരഹത്തസ്സ അഗ്ഗഹണതോ. **തതിയപുഗ്ഗലാദിഭാവന്തി** ഉമ്മുജ്ജിത്വാ ഠിതപുഗ്ഗലാദിഭാവം.

സത്തകനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. ദസകനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൦൯. **സോതാപന്നാദയോ**തി വുത്തവിസേസയുത്താ സോതാപന്നസകദാഗാമിഝാനാനാഗാമിനോ. **അസാ...പേ॰... പനാ**തി ഏത്ഥ **പന**-സദ്ദോ വിസേസത്ഥദീപനോ. തേന ''അജ്ഝത്തസംയോജനാനം സമുച്ഛിന്നത്താ''തി ഇദം വിസേസം ദീപേതീതി വേദിതബ്ബം.

ദസകനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പുഗ്ഗലപഞ്ഞത്തിപകരണ-അനുടീകാ സമത്താ.

കഥാവത്ഥുപകരണ-അനുടീകാ

ഗന്ഥാരമ്ഭവണ്ണനാ

സമുദായേ ഏകദേസോ അന്തോഗധാതി സമുദായോ തേസം അധിട്ഠാനഭാവേന വുത്തോ യഥാ "രുക്ഖേ സാഖാ"തി ദസ്സേതി **"കഥാസമുദായസ്സാ"**തിആദിനാ. തത്ഥ **കഥാന**ന്തി തിസ്സോ കഥാ വാദോ ജപ്പോ വിതണ്ഡാതി. തേസു യേന പമാണതക്കേഹി പക്ഖപടിപക്ഖാനം പതിട്ഠാപനപടിക്ഖേപാ ഹോന്തി, സോ **വാദോ**. ഏകാധികരണാ ഹി അഞ്ഞമഞ്ഞവിരുദ്ധാ ധമ്മാ പക്ഖപടിപക്ഖാ യഥാ "ഹോതി തഥാഗതോ പരം മരണാ, ന ഹോതി തഥാഗതോ പരം മരണാ"തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൬൫). നാനാധികരണാ പന അഞ്ഞമഞ്ഞവിരുദ്ധാപി പക്ഖപടിപക്ഖാ നാമ ന ഹോന്തി യഥാ "അനിച്ചം രൂപം, നിച്ചം നിബ്ബാന"ന്തി. യേന ഛലജാതിനിഗ്ഗഹട്ഠാനേഹി പക്ഖപടിപക്ഖാനം പതിട്ഠാപനം പടിക്ഖേപാരമ്ഭോ, സോ **ജപ്പോ**. ആരമ്ഭമത്തമേവേത്ഥ, ന അത്ഥസിദ്ധീതി ദസ്സനത്ഥം ആരമ്ഭഗ്ഗഹണം. യായ പന ഛലജാതിനിഗ്ഗഹട്ഠാനേഹി പടിപക്ഖപടിക്ഖേപായ വായമന്തി, സാ **വിതണ്ഡാ**. തത്ഥ അത്ഥവികപ്പുപപത്തിയാ വചനവിഘാതോ **ഛലം** യഥാ "നവകമ്ബലോയം പുരിസോ, രാജാ നോ സക്ഖീ"തി ഏവമാദി . ദൂസനഭാസാ **ജാതയോ,** ഉത്തരപതിരൂപകാതി അത്ഥോ. **നിഗ്ഗഹട്ഠാനാനി** പരതോ ആവി ഭവിസ്സന്തി. ഏവം വാദജപ്പവിതണ്ഡപ്പഭേദാസു തീസു കഥാസു ഇധ വാദകഥാ "കഥാ"തി അധിപ്പേതാ. സാ ച ഖോ അവിപരീതധമ്മതായ പതിട്ഠാപനവസേന, ന വിഗ്ഗാഹികകഥാഭാവേനാതി വേദിതബ്ബം. **മാതികാഠപനേനേവാ**തി ഉദ്ദേസദേസനായ ഏവ. **ഠപിതസ്സാ**തി ദേസിതസ്സ. ദേസനാ ഹി ദേസേതബ്ബമത്ഥം വിനേയ്യസന്താനേസു ഠപനതോ നിക്ഖിപനതോ ഠപനം, നിക്ഖേപോതി ച വുച്ചതി.

ഗന്ഥാരമ്ഭവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നിദാനകഥാവണ്ണനാ

പരിനിബ്ബാനമേവ ...പേ॰... **വുത്തം**. അഭിന്നസഭാവമ്പി ഹി അത്ഥം തദഞ്ഞധമ്മതോ വിസേസാവബോധനത്ഥം അഞ്ഞം വിയ കത്വാ വോഹരന്തി യഥാ "അത്തനോ സഭാവം ധാരേന്തീതി ധമ്മാ"തി (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൧). **സാ**തി അസങ്ഖതാ ധാതു. **കരണഭാവേന വുത്താ** യഥാവുത്തസ്സ ഉപസമസ്സ സാധകതമഭാവം സന്ധായ. **ധമ്മവാദീ...പേ॰... ദുബ്ബലതാ വുത്താ** തഥാരൂപായ പഞ്ഞായ ഭാവേ താദിസാനം പക്ഖഭാവാഭാവതോ. **ലദ്ധിയാ**തി "അത്ഥി പുഗ്ഗലോ സച്ചികട്ഠപരമത്ഥേന, പരിഹായതി അരഹാ അരഹത്താ"തിആദിലദ്ധിയാ. **സുത്തന്തേഹീ**തി ദേവതാസംയുത്താദീഹി. **ലിങ്ഗാകപ്പ**ഭേദം പരതോ സയമേവ വക്ഖതി.

ഭിന്ദിത്വാ മൂലസങ്ഗഹന്തി മൂലസങ്ഗീതിം വിനാസേത്വാ, ഭേദം വാ കത്വാ യഥാ സാ ഠിതാ, തതോ അഞ്ഞഥാ കത്വാ. **സങ്ഗഹിതതോ വാ അഞ്ഞത്രാ**തി മൂലസങ്ഗീതിയാ സങ്ഗഹിതതോ അഞ്ഞത്ര. തേനാഹ **"അസങ്ഗഹിതം സുത്ത"**ന്തി. **നീതത്ഥം** യഥാരുതവസേന വിഞ്ഞേയ്യത്ഥത്താ. **നേയ്യത്ഥം**

വിപരിണാമദുക്ഖതാദിവസേന നിദ്ധാരേതബ്ബത്ഥത്താ. **തീഹി ഠാനേഹീ**തി "സൂരാ സതിമന്തോ ഇധ ബ്രഹ്മചരിയവാസോ"തി (അം॰ നി॰ ൯.൨൧) ഏവം വുത്തേഹി തീഹി കാരണേഹി. **അഞ്ഞം സന്ധായ ഭണിത**ന്തി ഏകം പബ്ബജ്ജാസങ്ഖാതം ബ്രഹ്മചരിയവാസം സന്ധായ ഭണിതം. **അഞ്ഞം അത്ഥം ഠപയിംസൂ**തി സബ്ബസ്സപി ബ്രഹ്മചരിയവാസസ്സ വസേന "നത്ഥി ദേവേസു ബ്രഹ്മചരിയവാസോ"തിആദികം (കഥാ॰ ൨൭൦) അഞ്ഞം അത്ഥം ഠപയിംസു. സുത്തഞ്ച അഞ്ഞം സന്ധായ ഭണിതം തതോ അഞ്ഞം സന്ധായ ഭണിതം കത്വാ ഠപയിംസു, തസ്സ അത്ഥഞ്ച അഞ്ഞം ഠപയിംസൂതി ഏവമേത്ഥ യോജനാ വേദിതബ്ബാ. **സുഞ്ഞതാദീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന അനിച്ചതാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി.

ഗമ്ഭീരം ഏകദേസം മഹാപദേസപരിവാരാദിം. **ഏകച്ചേ സകലം അഭിധമ്മം വിസ്സജ്ജിംസു** ഛഡ്ഡയിംസു സേയ്യഥാപി സുത്തന്തികാ. തേ ഹി തം ന ജിനവചനന്തി വദന്തി. **കഥാവത്ഥുസ്സ സവിവാദത്തേ**തിആദി ഹേട്ഠാ നിദാനട്ഠകഥായ ആഗതനയം സന്ധായ വുത്തം. കേചി പന പുഗ്ഗലപഞ്ഞത്തിയാപി സവിവാദത്തം മഞ്ഞന്തി. **"തതിയസങ്ഗീതിതോ പുബ്ബേ പവത്തമാനാനം വസേനാ"**തി ഇദം കസ്മാ വുത്തം, നനു തതിയസങ്ഗീതിതോ പുബ്ബേപി തം മാതികാരൂപേന പവത്തതേവ? നിദ്ദേസം വാ സന്ധായ തഥാ വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. **അഞ്ഞാനീ**തി അഞ്ഞാകാരാനി അഭിധമ്മപകരണാദീനി അകരിംസു, പവത്തന്താനിപി താനി അഞ്ഞഥാ കത്വാ പഠിംസൂതി അത്ഥോ . **മഞ്ജുസിരീ**തി ഇദം കസ്മാ വുത്തം. ന ഹി തം നാമം പിടകത്തയം അനുവത്തന്തേഹി ഭിക്ഖൂഹി ഗയ്ഹതി? ഇതരേഹി ഗയ്ഹമാനമ്പി വാ സാസനികപരിഞ്ഞേഹി ന സാസനാവചരം ഗയ്ഹതീതി കത്വാ വുത്തം. **നികായനാമ**ന്തി മഹാസങ്ഘികാദിനികായനാമം, ദുത്തഗുത്താദിവഗ്ഗനാമഞ്ച.

സങ്കന്തികാനം ഭേദോ സുത്തവാദീതി സങ്കന്തികാനം അനന്തരേ ഏകോ നികായഭേദോ സുത്തവാദീ നാമ ഭിജ്ജിത്ഥ. **സഹാ**തി ഏകജ്ഝം കത്വാ, ഗണിയമാനാതി അത്ഥോ.

ഉപ്പന്നേ വാദേ സന്ധായാതി തതിയസങ്ഗീതികാലേ ഉപ്പന്നേ വാദേ സന്ധായ. **ഉപ്പജ്ജനകേ**തി തതോ പട്ഠായ യാവ സദ്ധമ്മന്തരധാനാ ഏത്ഥന്തരേ ഉപ്പജ്ജനകേ. **സുത്തസഹസ്സാഹരണ**ഞ്ചേത്ഥ പരവാദഭഞ്ജനത്ഥഞ്ച സകവാദപതിട്ഠാപനത്ഥഞ്ച. സുത്തേകദേസോപി ഹി "സുത്ത"ന്തി വുച്ചതി സമുദായവോഹാരസ്സ അവയവേസുപി ദിസ്സനതോ യഥാ "പടോ ദഡ്ഢോ, സമുദ്ദോ ദിട്ഠോ"തി ച. തേ പനേത്ഥ സുത്തപദേസാ "അത്ഥി പുഗ്ഗലോ അത്തഹിതായ പടിപന്നോ"തിആദിനാ ആഗതാ വേദിതബ്ബാ.

നിദാനകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

മഹാവഗ്ഗോ

൧. പുഗ്ഗലകഥാ

൧. സുദ്ധസച്ചികട്ഠോ

൧. അനുലോമപച്ചനീകവണ്ണനാ

൭. സമ്ബരാദീഹി പകപ്പിതവിജ്ജാ, തഥാഭിസങ്ഖതാനി ഓസധാനി ച “മായാ”തി വുച്ചന്തി, ഇധ പന മായായ ആഹിതവിസേസാ അഭൂതഞ്ഞേയ്യാകാരാ അധിപ്പേതാതി ദസ്സേന്തോ **“മായായ അമണിആദയോ മണിആദിആകാരേന ദിസ്സമാനാ മായാതി വുത്താ”**തി ആഹ. സച്ചഞ്ഞേവ സച്ചികം, സോ ഏവ അത്ഥോ അവിപരീതസ്സ ഞാണസ്സ വിസയഭാവട്ഠേനാതി **സച്ചികട്ഠോ**. തേനാഹ **“ഭൂതട്ഠോ”**തി. അവിപരീതഭാവതോ ഏവ പരമോ പധാനോ അത്ഥോതി **പരമത്ഥോ,** ഞാണസ്സ പച്ചക്ഖഭൂതോ ധമ്മാനം അനിദ്ദിസിതബ്ബസഭാവോ. തേന വുത്തം **“ഉത്തമത്ഥോ”**തി.

അത്ഥീതി വചനസാമഞ്ഞേനാതി “അത്ഥി പുഗ്ഗലോ അത്തഹിതായ പടിപന്നോ”തിആദീസു (അം॰ നി॰ ൪.൯൬; കഥാ॰ ൨൨) “അത്ഥീ”തി പവത്തവചനസാമഞ്ഞേന. അത്ഥവികപ്പുപപത്തിയാ വചനവിഘാതോ ഛലന്തി വദന്തി. **പതിട്ഠം പച്ഛിന്ദന്തോതി** ഹേതും ദൂസേന്തോ, അഹേതും കരോന്തോതി അത്ഥോ. ഹേതു ഹി പടിഞ്ഞായ പതിട്ഠാപനതോ പതിട്ഠാ, തം പന ഹേതും അത്ഥമത്തതോ ദസ്സേന്തോ **“യദി സച്ചികട്ഠേനാ”**തിആദിമാഹ. പയോഗതോ പന ദൂസനേന സദ്ധിം പരതോ ആവി ഭവിസ്സതി. **ഓകാസം അദദമാനോതി** യഥാനുരൂപം യുത്തിം വത്തും അവസരം അദേന്തോ. അഥ വാ **പതിട്ഠം പച്ഛിന്ദന്തോ,** പടിഞ്ഞം ഏവ പരിവത്തേന്തോതി അത്ഥോ. ഉപലബ്ഭതി പുഗ്ഗലോതി ഹി സകവാദിം ഉദ്ദിസ്സ പരവാദിനോ പടിഞ്ഞാവ ന യുത്താ അപ്പസിദ്ധത്താ വിസേസിതബ്ബസ്സ. തേനേവാഹ **“അനുപലബ്ഭനേയ്യതോ ന തവ വാദോ തിട്ഠതീതി നിവത്തേന്തോ”**തി. **രൂപഞ്ച ഉപലബ്ഭതി…പേ॰… ദസ്സേതീതി** ഏതേന പരവാദിനാ അധിപ്പേതഹേതുനോ വിപരീതത്ഥസാധകത്തം ദസ്സേതി.

ഉപലബ്ഭമാനം നാമ ഹോതീതി ആകാരതോ തംആകാരവന്താനം അനഞ്ഞത്താതി അധിപ്പായോ. **അഞ്ഞഥാതി** ആകാര, ആകാരവന്താനം ഭേദേ. **ഏതിസ്സാതി** “തതോ സോ പുഗ്ഗലോ ഉപലബ്ഭതി സച്ചികട്ഠപരമട്ഠേനാ”തി ഏവം വുത്തായ ദുതിയപുച്ഛായ. **ഏസ വിസേസോതി** യോ യഥാവുത്തോ ഭിന്നം പുച്ഛാനം വിസയസ്സ സഭാവാകാരഭേദോ, ഏസ ഭിന്നം പുച്ഛാനം വിസേസോ. സഭാവധമ്മാനം സാമഞ്ഞലക്ഖണേന അഭിന്നാനമ്പി സലക്ഖണതോ ഭേദോയേവാതി അഞ്ഞധമ്മസ്സ അഞ്ഞേനാകാരേന ന കദാചിപി ഉപലബ്ഭോ ഭവേയ്യ. യദി സിയാ, അഞ്ഞത്തമേവ ന സിയാതി രുപ്പനാദിസപച്ചയാദിആകാരേന അനുപലബ്ഭമാനോപി പുഗ്ഗലോ അത്തനോ ഭൂതസഭാവട്ഠേന ഉപലബ്ഭതേവാതി വദന്തം പരവാദിനം പതി “യോ സച്ചികട്ഠോ”തിആദി ചോദനാ അനോകാസാതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **“യഥാ പന… പേ॰… നിഗ്ഗഹോ ച ന കാതബ്ബോ”**തി. തത്ഥ **നിഗ്ഗഹോതി** “ആജാനാഹി നിഗ്ഗഹ”ന്തി ഏവം വുത്തനിഗ്ഗഹോ, പരാജയാരോപനേന പരവാദിനോ നിഗ്ഗണ്ഹനന്തി അത്ഥോ.

സ്വായം പന യസ്മാ തസ്സ വാദാപരാധഹേതുകോ, തസ്മാ തം ദസ്സേതും അട്ഠകഥായം ദോസാപരാധപരിയായേഹി വിഭാവിതോ. അവജാനനഞ്ഹേത്ഥ നിഗ്ഗഹട്ഠാനം. തഥാ ഹി പടിഞ്ഞാഹാനി, പടിഞ്ഞാന്തരം, പടിഞ്ഞാവിരോധോ, പടിഞ്ഞാസഞ്ഞാസോ, ഹേത്വന്തരം, അത്ഥന്തരം, നിരത്ഥകം, അവിഞ്ഞാതത്ഥം, അസമ്ബന്ധത്ഥം, അപ്പത്തകാലം, ഊനം, അധികം, പുനരുത്തം, അനനുഭാസനം, അവിഞ്ഞാതം, അപ്പടിഭാ, വിക്ഖേപോ, മതാനുഞ്ഞാ, അനുയുഞ്ജിതബ്ബസ്സ

ഉപേക്ഖനം, അനനുയുഞ്ജിതബ്ബസ്സ അനുയോഗോ, അപസിദ്ധന്തരം, ഹേത്വാഭാസാ ചാതി **ദ്വാവീസതി** നിഗ്ഗഹട്ഠാനാനി ഞായവാദിനോ വദന്തി.

തത്ഥ വിസദിസൂദാഹരണധമ്മാനുജാനനം പഠമുദാഹരണേ **പടിഞ്ഞാഹാനി**. പടിഞ്ഞാതത്ഥപടിസേധേ തദഞ്ഞത്ഥനിദ്ദേസോ **പടിഞ്ഞാന്തരം**. പടിഞ്ഞാവിരുദ്ധഹേതുകിത്തനം **പടിഞ്ഞാവിരോധോ**. പടിഞ്ഞാതത്ഥാപനയനം **പടിഞ്ഞാസഞ്ഞാസോ**. അവിസേസവുത്തേ ഹേതുമ്ഹി പടിസിദ്ധേ വിസേസഹേതുകഥനം **ഹേത്വന്തരം**. അധികതത്ഥാനുപയോഗിഅത്ഥകഥനം **അത്ഥന്തരം**. മാതികാപാഠോ വിയ അത്ഥഹീനം **നിരത്ഥകം**. തിക്ഖത്തും വുത്തമ്പി സക്ഖിപടിവാദീഹി അവിദിതം **അവിഞ്ഞാതത്ഥം**. പുബ്ബാപരവസേന സമ്ബന്ധരഹിതം **അസമ്ബന്ധത്ഥം**. അവയവവിപല്ലാസവചനം **അപ്പത്തകാലം**. അവയവവികലം **ഊനം**. അധികഹേതൂദാഹരണം **അധികം**. ഠപേത്വാ അനുവാദം സദ്ദത്ഥാനം പുനപ്പുനം വചനം അത്ഥാപന്നവചനഞ്ച **പുനരുത്തം**. പരിസായ വിദിതസ്സ തീഹി വുത്തസ്സ അപച്ചുദാഹാരോ **അനനുഭാസനം**. യം വാദിനാ വുത്തം പരിസായ വിഞ്ഞാതം പടിവാദിനാ ദുവിഞ്ഞാതം, തം **അവിഞ്ഞാതം**. തംവാദിനാ വത്തബ്ബേ വുത്തേ പരവാദിനോ പടിവചനസ്സ അനുപട്ഠാനം **അപ്പടിഭാ**. കിച്ചന്തരപ്പസങ്ഗേന കഥാവിച്ഛിന്ദനം **വിക്ഖേപോ**. അത്തനോ ദോസാനുജാനനേന പരപക്ഖസ്സ ദോസപ്പസഞ്ജനം പരമതാനുജാനനം **മതാനുഞ്ഞാ**. നിഗ്ഗഹപ്പത്തസ്സ നിഗ്ഗണ്ഹനം **അനുയുഞ്ജിതബ്ബസ്സ ഉപേക്ഖനം**. സമ്പത്തനിഗ്ഗഹസ്സ അനിഗ്ഗഹട്ഠാനേ ച നിഗ്ഗണ്ഹനം **അനുയുഞ്ജിതബ്ബസ്സ അനുയോഗോ**. ഏകം സിദ്ധന്തമനുജാനിത്വാ അനിയമതോ തദഞ്ഞസിദ്ധന്തകഥാപ്പസഞ്ജനം **അപസിദ്ധന്തരം**. അസിദ്ധാ അനേകന്തികാ വിരുദ്ധാ ച **ഹേത്വാഭാസാ,** ഹേതുപതിരൂപകാതി അത്ഥോ. തേസഞ്ച കഥനം നിഗ്ഗഹട്ഠാനന്തി.

ഇമേസു **ദ്വാവീസതിയാ** നിഗ്ഗഹട്ഠാനേസു ഇദം പടിഞ്ഞായ അപനയനതോ സയമേവ പച്ചക്ഖാനതോ പടിഞ്ഞാസഞ്ഞാസോ നാമ നിഗ്ഗഹട്ഠാനം. തേനേവാഹ **"അവജാനനേനേവ നിഗ്ഗഹം ദസ്സേതീ"**തി. **അസിദ്ധത്താ**തി ഏതേന പച്ചക്ഖതോ അനുമാനതോ ച പുഗ്ഗലസ്സ അനുപലബ്ഭമാഹ. ന ഹി സോ പച്ചക്ഖതോ ഉപലബ്ഭതി. യദി ഉപലബ്ഭേയ്യ, വിവാദോ ഏവ ന സിയാ, അനുമാനമ്പി താദിസം നത്ഥി, യേന പുഗ്ഗലം അനുമിനേയ്യും. തഥാ ഹി തം സാസനികോ പുഗ്ഗലവാദീ വദേയ്യ "പുഗ്ഗലോ ഉപലബ്ഭതി, അത്ഥി പുഗ്ഗലോ"തി ഭഗവതാ വുത്തത്താ രൂപവേദനാദി വിയ. യഞ്ഹി ഭഗവതാ "അത്ഥീ"തി യദി വുത്തം, തം പരമത്ഥതോ അത്ഥി യഥാ തം രൂപം വേദനാ സഞ്ഞാ സങ്ഖാരാ വിഞ്ഞാണം. യം പന പരമത്ഥതോ നത്ഥി, ന തം ഭഗവതാ "അത്ഥീ"തി വുത്തം യഥാ തം പകതിവാദിആദീനം പകതിആദീതി, തം മിച്ഛാ. ഏത്ഥ ഹി യദി വോഹാരതോ പുഗ്ഗലസ്സ അത്ഥിഭാവോ അധിപ്പേതോ, സിദ്ധം സാധനം, അഥ പരമത്ഥതോ, അസിദ്ധോ ഹേതു തഥാ അവുത്തത്താ. വിരുദ്ധോ ച തസ്സ അനിച്ചസങ്ഖതപടിച്ചസമുപ്പന്നാദിഭാവാസാധനതോ രൂപവേദനാദീസു തഥാ ദിട്ഠത്താതിആദിനാ തസ്സ അഹേതുകഭാവസ്സേവ പാകടഭാവതോ.

യം പന ബാഹിരകാ പുഥു അഞ്ഞതിത്ഥിയാ വദന്തി. അത്ഥേവ ച പരമത്ഥതോ അത്താ ഞാണാഭിധാനസ്സ പവത്തിയാ നിമിത്തഭാവതോ രൂപാദി വിയ. അഥ വാ അത്താതിരിത്തപദത്ഥന്തരോ രൂപക്ഖന്ധോ ഖന്ധസഭാവത്താ യഥാ തം ഇതരക്ഖന്ധാ. യഞ്ഹേത്ഥ പദത്ഥന്തരം, സോ പുഗ്ഗലോതി അധിപ്പായോ.

ഏത്ഥ ച പുരിമസ്സ ഹേതുനോ പഞ്ഞത്തിയാ അനേകന്തികതാ അസിദ്ധതാ ച. ന ഹി അസതോ സകവാദിനം പതി പരമത്ഥതോ ഞാണാഭിധാനപ്പവത്തിയാ നിമിത്തഭാവോ സിജ്ഝതി. വോഹാരതോ ചേ, തദസിദ്ധസാധനതാ രൂപാദിസഭാവവിനിമുത്തരൂപോപി പുഗ്ഗലോ ന ഹോതീതി ഏവമാദിവിരുദ്ധത്ഥതാ. പച്ഛിമസ്സ പന ഹേതുനോ സാധേതബ്ബത്ഥസാമഞ്ഞപരിഗ്ഗഹേ സിദ്ധസാധനതാ, രൂപക്ഖന്ധതോ പദത്ഥന്തരതോ പരമത്ഥന്തരഭൂതവേദനാദിസമ്ഭവസ്സ ഇച്ഛിതത്താ ച. തബ്ബിസേസപരിഗ്ഗഹേ ച സകവാദിനം പതി ഉദാഹരണാഭാവോ പരപരികപ്പിതജീവപദത്ഥവിരഹതോ. ഇതരക്ഖന്ധാനം വേദനാദിവിനിമുത്തഉഭയസിദ്ധജീവപദത്ഥസഹിതോപി രൂപക്ഖന്ധോ ന ഹോതി ഇതരക്ഖന്ധാ വിയാതി വിരുദ്ധത്ഥതാ ച.

യം പന കാണാദാ ''സുഖാദീനം നിസ്സയഭാവതോ''തി അനുമാനം വദന്തി, തേ ഇദം വത്തബ്ബാ - കിം സുഖാദീനം അത്തനി പടിബദ്ധം യതോ സുഖാദിനിസ്സയതായ അത്താ അനുമീയതി. യദി ഉപ്പാദോ, ഏവം സന്തേ സബ്ബേപി സുഖാദയോ ഏകതോ ഏവ ഭവേയ്യും കാരണസ്സ സന്നിഹിതഭാവതോ അഞ്ഞനിരപേക്ഖതോ ച. അഥ അഞ്ഞമ്പി കിഞ്ചി ഇന്ദ്രിയാദികാരണന്തരമപേക്ഖിതബ്ബം, തദേവ ഹോതു കാരണം, കിമഞ്ഞേന അദിട്ഠസാമത്ഥിയേന പരികപ്പിതേന പയോജനം. അഥ പന തേസം അത്താധീനാ വുത്തീതി വദേയ്യും, ഏവമ്പി ന സിജ്ഝതി ഉദാഹരണാഭാവതോ. ന ഹി രൂപാദിവിനിമുത്തോ താദിസോ കോചി സഭാവധമ്മോ സുഖാദിസന്നിസ്സയഭൂതോ അത്ഥി, യതോ അത്തനോ അത്തത്ഥസിദ്ധിയാ ഉദാഹരണം അപദിസേയ്യും. ഇമിനാ നയേന അസമാസപദാഭിധേയ്യത്താതിആദീനമ്പി അയുത്തത്താ നിവാരേതബ്ബാ. തഥാ ''അഞ്ഞസ്സ സച്ചികട്ഠസ്സ അസിദ്ധത്താ''തി ഇമിനാ ച പകതിഅണുആദീനമ്പി ബാഹിരപരികപ്പിതാനം അസിദ്ധതാ വുത്താവാതി വേദിതബ്ബാ. കഥം പന തേസം അസിദ്ധീതി? പമാണേന അനുപലബ്ഭനതോ. ന ഹി പച്ചക്ഖതോ പകതി സിദ്ധാ കപിലസ്സപി ഇസിനോ തസ്സ അപച്ചക്ഖഭാവസ്സ കാപിലേഹി അനുഞ്ഞായമാനത്താ.

യം പന ''അത്ഥി പധാനം ഭേദാനം അന്വയദസ്സനതോ സകലകലാപമത്തം വിയാ''തി തേ അനുമാനം വദന്തി. ഇമിനാ ഹി ഭേദാനം സത്വാദീനം വിജ്ജമാനപധാനതാ പടിഞ്ഞാതാ. ഏത്ഥ ച വുച്ചതേ - സകലാദീനം പധാനം തബ്ബിഭാഗേഹി കിം അഞ്ഞത്തം, ഉദാഹു അനഞ്ഞന്തി, കിഞ്ചേത്ഥ യദി അഞ്ഞത്തം, സബ്ബോ ലോകോ പധാനമയോതി സമയവിരോധോ സിയാ, സണ്ഠാനഭേദേന അഞ്ഞത്ഥ പടിജാനനതോ ന ദോസോതി ചേ? തം ന, വലയകടകാദിസണ്ഠാനഭേദേപി കനകാഭേദദസ്സനതോ. ന ഹി സണ്ഠാനം വത്ഥുഭേദനിമിത്തം തസ്സ അനുപാദാനത്താ. യം യസ്സ ഭേദനിമിത്തം, ന തം തസ്സ അനുപാദാനം യഥാ സുവണ്ണമത്തികാദിഘടാദീനം സുവണ്ണഘടോ മത്തികാഘടോ കോസേയ്യപടോ കപ്പാസപടോതി ച സാധേതബ്ബധമ്മരഹിതഞ്ച ഉദാഹരണം. ന ഹി പധാനേകകാരണപുബ്ബകത്തം സകലാദീനം പകതിവാദിനോ സിദ്ധം, നാപി കാപിലാനം കഥഞ്ചി അഞ്ഞത്താനുജാനനതോ. അനഞ്ഞത്തേ പന ഉദാഹരണാഭാവോ. ന ഹി തദേവ സാധേതബ്ബം തദേവ ച ഉദാഹരണം യുത്തം, അന്വയദസ്സനമ്പി അസിദ്ധം. ന ഹി തദേവ തേന അന്വിതം യുജ്ജതി. പധാനേന അന്വയദസ്സനമ്പി അസിദ്ധം പരവാദിനോതി ഗുണസ്സ പധാനസ്സ

അനനുജാനനതോ. അഥ യം കിഞ്ചി കാരണം പധാനം "പധീയതി എത്ഥ ഫല"ന്തി, ഏവമ്പി അസിദ്ധമേവ കാരണേ ഫലസ്സ അത്ഥിഭാവാനനുജാനനതോ, ഹേതുനോ ച അസിദ്ധനിസ്സയതാപരാഭിമതഭേദാനനുജാനനതോ. അഥ വിസേസേന കാരണായത്തവുത്തിതാ ഫലസ്സ സാധീയതി, ന കിഞ്ചി വിരുദ്ധം ധമ്മാനം യഥാസകം പച്ചയേന പടിച്ചസമുപ്പത്തിയാ ഇച്ഛിതത്താതി.

അപിച പകതിവാദിനോ "സത്വരജതമസങ്ഖാതാനം തിണ്ണം ഗുണാനം സമഭാവോ പകതി, സാ ച നിച്ചാ സത്വാദിവിസമസഭാവതോ അനിച്ചതോ മഹതാദിവികാരതോ അനഞ്ഞാ"തി പടിജാനന്തി. സാ തേസം വുത്തപ്പകാരാ പകതി ന സിജ്ഝതി തതോ വിരുദ്ധസഭാവതോ വികാരതോ അനഞ്ഞത്താ. ന ഹി അസ്സസ്സ വിസാണം ദീഘം, തഞ്ച രസ്സതോ ഗോവിസാണതോ അനഞ്ഞന്തി വുച്ചമാനം സിജ്ഝതി. കിഞ്ച ഭിയ്യോ? തിണ്ണം ഏകഭാവാഭാവതോ. സത്വാദിഗുണത്തയതോ ഹി പകതിയാ അനഞ്ഞത്തം ഇച്ഛന്താനം തേസം സത്വാദീനമ്പി പകതിയാ അനഞ്ഞത്തം ആപജ്ജതി, ന ച യുത്തം തിണ്ണം ഏകഭാവോതി. ഏവമ്പി പകതി ന സിജ്ഝതി. കഥം? അനേകദോസാപത്തിതോ. യദി ഹി ബ്യത്തസഭാവതോ വികാരതോ അബ്യത്തസഭാവാ പകതി അനഞ്ഞാ, ഏവം സന്തേ ഹേതുമന്തതാ അനിച്ചതാ അബ്യാപിതാ സകിരിയതാ അനേകതാ നിസ്സിതതാ ലിങ്ഗതാ സാവയവതാ പരതന്ത്രതാതി ഏവമാദയോ അനേകേ ദോസാ പകതിയാ ആപജ്ജന്തി, ന ജാതിവികാരതോ അനഞ്ഞാ പടിജാനിതബ്ബാ. തഥാ ച സതി സമയവിരോധോതി കപ്പനാമത്തം പകതീതി അസിദ്ധാ സാതി നിട്ഠമേത്ഥ ഗന്തബ്ബം.

പകതിയാ ച അസിദ്ധായ തംനിമിത്തകഭാവേന വുച്ചമാനാ മഹതാദയോപി അസിദ്ധാ ഏവ. യഥാ ച പകതി മഹതാദയോ ച, ഏവം ഇസ്സരപജാപതിപുരിസകാലസഭാവനിയതിയദിച്ഛാദയോപി. ഏതേസു ഹി ഇസ്സരോ താവ ന സിജ്ഝതി ഉപകാരസ്സ അദസ്സനതോ. സത്താനഞ്ഹി ജാതിയം മാതാപിതൂനം ബീജഖേത്തഭാവേന കമ്മസ്സ ഹീനതാദിവിഭാഗകരണേന, തതോ പരഞ്ച ഉതുആഹാരാനം ബ്രൂഹനുപത്ഥമ്ഭനേന, ഇന്ദ്രിയാനം ദസ്സനാദികിച്ചസാധനേന ഉപകാരോ ദിസ്സതി, ന, ഏവമിസ്സരസ്സ. ഹീനതാദിവിഭാഗകരണമിസ്സരസ്സാതി ചേ? തം ന, അസിദ്ധത്താ. യഥാവുത്തോ ഉപകാരവിസേസോ ഇസ്സരനിമ്മിതോ, ന കമ്മുനാതി സാധനീയമേതം. ഇതരത്രാപി സമാനമേതന്തി ചേ? ന, കമ്മതോ ഫലനിയമസിദ്ധത്താ . സതി ഹി കതൂപചിതേ കമ്മസ്മിം തത്ഥ യം അകുസലം, തതോ ഹീനതാ, യം കുസലം, തതോ പണീതതാതി സിദ്ധമേതം. ഇസ്സരവാദിനാപി ഹി ന സക്കാ കമ്മം പടിക്ഖിപിതും.

അപിചേതസ്സ ലോകവിചിത്തസ്സ ഇസ്സരനിമ്മാനഭാവേ ബഹൂ ദോസാ സമ്ഭവന്തി. കഥം? യദി സബ്ബമിദം ലോകവിചിത്തം ഇസ്സരനിമ്മിതം, സഹേവ വചനേന പവത്തിതബ്ബം, ന കമേന. ന ഹി സന്നിഹിതകാരണാനം ഫലാനം കമേന ഉപ്പത്തി യുത്താ, കാരണന്തരാപേക്ഖായ ഇസ്സരസ്സ സാമത്ഥിയഹാനി. ചക്ഖാദീനം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീസു കാരണഭാവോ ന യുത്തോ. കരോതീതി ഹി കാരണന്തി. ഇസ്സരോ ഏവ ച കാരകോതി സബ്ബകാരണാനം കാരണഭാവഹാനി. യേഹി പുഥുവിസേസേഹി ഇസ്സരോ പസീദേയ്യ, തേസഞ്ച സയംകാരതാ ആപജ്ജതി, തഥാ സബ്ബേസം ഹേതുകാനം കാരണഭാവോ. യഞ്ജേതം നിമ്മാനം, തഞ്ചേസ്സ അത്തദത്ഥം വാ സിയാ, പരത്ഥം വാ സിയാ. അത്തദത്ഥതായം അത്തനോ ഇസ്സരഭാവഹാനി അകതകിച്ചതായ

ഇസിതാവസിതാഭാവതോ. തേന വാ നിമ്മിതേന യം അത്തനോ കാതബ്ബം, തം കസ്മാ സയമേവ ന കരോതി. പരത്ഥതായം പന പരോ നാമേത്ഥ ലോകോ ഏവാതി കിമത്ഥിയം തസ്സ നിരയാദിരോഗാദിവിസാദിനിമ്മാനം. യാ ചസ്സ ഇസ്സരതാ, സാ സയംകതാ വാ സിയാ പരംകതാ വാ അഹേതുകാ വാ. തത്ഥ സയംകതാ ചേ, തതോ പുബ്ബേ അനിസ്സരഭാവാപത്തി. പരംകതാ ചേ, പച്ഛാപി അനിസ്സരഭാവാപത്തി സഉത്തരതാ ച സിയാ. അഹേതുകാ ചേ, ന കസ്സചി അനിസ്സരതാതി ഏവമിസ്സരസ്സപി അസിദ്ധി വേദിതബ്ബാ.

യഥാ ച ഇസ്സരോ, ഏവം പജാപതി പുരിസോ ച. നാമമത്തമേവ ഹേത്ഥ വിസേസോ. തേഹി വാദീഹി പകപ്പിതം യദിദം "പജാപതി പുരിസോ"തി. തംനിമിത്തകം പന ലോകപ്പവത്തിം ഇച്ഛന്താനം പജാപതിവാദേ പുരിസവാദേ ച ഇസ്സരവാദേ വിയ ദോസാ അസിദ്ധി ച വിധാതബ്ബാ. യഥാ ചേതേ ഇസ്സരാദയോ, ഏവം കാലോപി അസിദ്ധോ ലക്ഖണാഭാവതോ. പരമത്ഥതോ ഹി വിജ്ജമാനാനം ധമ്മാനം സഭാവസങ്ഖാതം ലക്ഖണം ഉപലബ്ഭതി. യഥാ പഥവിയാ കഥിനതാ, ന ഏവം കാലസ്സ, തസ്മാ നത്ഥി പരമത്ഥതോ കാലോതി. കാലവാദീ പനാഹ "വത്തനാലക്ഖണോ കാലോ"തി. സോ വത്തബ്ബോ "കാ പനായം വത്തനാ"തി. സോ ആഹ "സമയമുഹുത്താദീനം പവത്തീ"തി. തമ്പി ന, രൂപാദീഹി അത്ഥന്തരഭാവേന അനിദ്ധാരിതത്താ. പരമത്ഥതോ ഹി അനിദ്ധാരിതസഭാവസ്സ വത്തനാലക്ഖണതായം സസവിസാണാദീനമ്പി തംലക്ഖണതാ ആപജ്ജേയ്യ.

യം പന വദന്തി കാണാദാ "അപരസ്മിം അപരം യുഗപദി ചിരം ഖിപ്പമിതി കാലലിങ്ഗാനീതി ലിങ്ഗസബ്ഭാവതോ അത്ഥി കാലോ"തി, തം അയുത്തം ലിങ്ഗിനോ അനുപലബ്ഭമാനത്താ. സിദ്ധസമ്ബന്ധേസു ഹി ലിങ്ഗേസു ലിങ്ഗമത്തഗ്ഗഹണേന ലിങ്ഗിനി അവബോധോ ഭവേയ്യ. ന ച കേനചി അവിപരീതചേതസാ തേന ലിങ്ഗേന സഹ കദാചി കാലസങ്ഖാതോ ലിങ്ഗീ ഗഹിതപുബ്ബോതി. അതോ ന യുത്തം "ലിങ്ഗസബ്ഭാവതോ അത്ഥി കാലോ"തി. "അപരസ്മിം അപര"ന്തിആദികസ്സ വിസേസസ്സ നിമിത്തഭാവതോ യുത്തന്തി ചേ? ന, പഠമജാതതാദിനിമിത്തകത്താ തസ്സ. ന ച പഠമജാതതാദി നാമ കോചി ധമ്മോ അത്ഥി അഞ്ഞത്ര സമഞ്ഞാമത്തതോതി നത്ഥേവ പരമത്ഥതോ കാലോ. കിഞ്ച ഭിയ്യോ, ബഹൂനം ഏകഭാവാപത്തിതോ. അതീതാദിവിഭാഗേന ഹി ലോകസമഞ്ഞാവസേന ബഹൂ കാലഭേദാ. ത്വഞ്ചേതം ഏകം വദസീതി ബഹൂനം ഏകഭാവാഭാവതോ നത്ഥേവ പരമത്ഥതോ കാലോ. തഥാ ഏകസ്സ അനേകഭാവാപത്തിതോ. യോ ഹി അയം അജ്ജ വത്തമാനകാലോ, സോ ഹിയ്യോ അനാഗതോ അഹോസി, സ്വേ അതീതോ ഭവിസ്സതി. ഹിയ്യോ ച വത്തമാനോ അജ്ജ അതീതോ അഹോസി, തഥാ സ്വേ വത്തമാനോപി അപരജ്ജ. ന ചേകസഭാവസ്സ അനേകസഭാവതാ യുത്താതി അസിദ്ധോ പരമത്ഥതോ കാലോ. ധമ്മപ്പവത്തിം പന ഉപാദായ കപ്പനാമത്തസിദ്ധായ ലോകസമഞ്ഞായ അതീതാദിവിഭാഗതോ വോഹരീയതീതി വോഹാരമത്തകോതി ദട്ഠബ്ബോ.

സഭാവനിയതിയദിച്ഛാദയോപി അസിദ്ധാ. കിം കാരണാ? ലക്ഖണാഭാവാ. ന ഹി സഭാവതോ നിയതിയദിച്ഛാ സമ്ഭവതി. അഞ്ഞഥാ ഏവംവിധോ കോചി ഭാവോ അത്ഥി ചേ, തേസം സഭാവസങ്ഖാതേന ലക്ഖണേന ഭവിതബ്ബം, പതിട്ഠാപകഹേതുനാ ച ന ചത്ഥി. കേവലം പനേതേ വാദാ വിമദ്ദിയമാനാ അഹേതുവാദേ ഏവ തിട്ഠന്തി, ന ചാഹേതുകം ലോകവിചിത്തം

വിസേസാഭാവപ്പസങ്ഗതോ. അഹേതുകഭാവേ ഹി പവത്തിയാ യ്വായം നരസുരനിരയതിരച്ഛാനാദീസു ഇന്ദ്രിയാദീനം വിസേസോ, തസ്സ അഭാവോ ആപജ്ജതി, ന ചായം പണ്ഡിതേഹി ഇച്ഛിതോ. കിഞ്ച? ദിട്ഠഭാവതോ. ദിട്ഠാ ഹി ചക്ഖാദിതോ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം ബീജാദിതോ അങ്കുരാദീനം പവത്തി, തസ്മാപി ഹേതുതോവായം പവത്തി. തഥാ പുരേ പച്ഛാ ച അഭാവതോ. യതോ യതോ ഹി പച്ചയസാമഗ്ഗിതോ യം യം ഫലം നിബ്ബത്തതി, തതോ പുബ്ബേ പച്ഛാ ച ന തസ്സ നിബ്ബത്തി സമ്ഭവതി, കിഞ്ച ബഹുനാ. യദി അഹേതുതോ പവത്തി സിയാ, അഹേതുകാ പവത്തീതി ഇമാപി വാചാ യഥാസകപച്ചയസമവായതോ പുരേ പച്ഛാ ച ഭവേയ്യും, ന ച ഭവന്തി അലദ്ധപ്പച്ചയത്താ, മജ്ഝേ ഏവ ച ഭവന്തി ലദ്ധപ്പച്ചയത്താ. ഏവം സബ്ബേപി സങ്ഖതാ ധമ്മാതി ന സിജ്ഝതി അഹേതുവാദോ. തസ്മിഞ്ച അസിദ്ധേ പവത്തിയാ അഹേതുഭാവോ വിയ അഹേതുപരിയായവിസേസഭൂതാ സഭാവനിയതിയദിച്ഛാദയോപി അസിദ്ധാ ഏവ ഹോന്തീതി വേദിതബ്ബാ.

യം പന കാണാദാ ''പരമാണവോ നിച്ചാ, തേഹി ദ്വിഅണുകാദിഫലം നിബ്ബത്തതി, തഞ്ച അനിച്ചം , തസ്സ വസേനേതം ലോകവിചിത്ത''ന്തി വദന്തി, തമ്പി മിച്ഛാപരികപ്പമത്തം. ന ഹി പരമാണവോ നാമ സന്തി അഞ്ഞത്ര ഭൂതസങ്ഘാതാ. സോ പന അനിച്ചോവ, ന ച നിച്ചതോ അനിച്ചസ്സ നിബ്ബത്തി യുത്താ തസ്സ കാരണഭാവാനുപപത്തിതോ തഥാ അദസ്സനതോ ച. യദി ച സോ കസ്സചി കാരണഭാവം ഗച്ഛേയ്യ, അനിച്ചോ ഏവ സിയാ വികാരാപത്തിതോ. ന ചായം സമ്ഭവോ അത്ഥി, യം വികാരം അനാപജ്ജന്തമേവ കാരണം ഫലം നിബ്ബത്തേയ്യാതി. വികാരഞ്ചേ ആപജ്ജതി, കുതസ്സ നിച്ചതാവകാസോ, തസ്മാ വുത്തപ്പകാരാ പരമാണവോ സത്താ അനിച്ചാ, അഞ്ഞേപി നിച്ചാദിഭാവേന ബാഹിരകേഹി പരികപ്പിതാ അസിദ്ധാ ഏവാതി വേദിതബ്ബം. തേന വുത്തം **''ധമ്മപ്പഭേദതോ പന അഞ്ഞേസ്സ സച്ചികട്ഠസ്സ അസിദ്ധത്താ''**തി.

ഏത്ഥാഹ ''യദി പരമത്ഥതോ പുഗ്ഗലോ ന ഉപലബ്ഭതി, ഏവം പന പുഗ്ഗലേ അനുപലബ്ഭമാനേ അഥ കസ്മാ ഭഗവാ 'അത്ഥി പുഗ്ഗലോ അത്തഹിതായ പടിപന്നോ'തി (അം॰ നി॰ ൪.൯൬; കഥാ॰ ൨൨), 'ചത്താരോമേ, ഭിക്ഖവേ, പുഗ്ഗലാ സന്തോ സംവിജ്ജമാനാ ലോകസ്മി'ന്തി (അം॰ നി॰ ൪.൯൬; കഥാ॰ ൨൨) ച തത്ഥ തത്ഥ പുഗ്ഗലസ്സ അത്ഥിഭാവം പവേദേസീ''തി. വിനേയ്യജ്ഝാസയവസേന. തഥാ തഥാ വിനേതബ്ബാനഞ്ഹി പുഗ്ഗലാനം അജ്ഝാസയവസേന വിനേയ്യദമനകുസലോ സത്ഥാ ധമ്മം ദേസേന്തോ ലോകസമഞ്ഞാനുരൂപം തത്ഥ തത്ഥ പുഗ്ഗലഗ്ഗഹണം കരോതി, ന പരമത്ഥതോ പുഗ്ഗലസ്സ അത്ഥിഭാവതോ.

അപിച **അട്ഠഹി** കാരണേഹി ഭഗവാ പുഗ്ഗലകഥം കഥേതി ഹിരോത്തപ്പദീപനത്ഥം, കമ്മസ്സകതാദീപനത്ഥം, പച്ചത്തപുരിസകാരദീപനത്ഥം, ആനന്തരിയദീപനത്ഥം, ബ്രഹ്മവിഹാരദീപനത്ഥം, പുബ്ബേനിവാസദീപനത്ഥം, ദക്ഖിണാവിസുദ്ധിദീപനത്ഥം, ലോകസമ്മുതിയാ അപ്പഹാനത്ഥഞ്ചാതി. ''ഖന്ധാ ധാതൂ ആയതനാനി ഹിരീയന്തി ഓത്തപ്പന്തീ''തി ഹി വുത്തേ മഹാജനോ ന ജാനാതി, സമ്മോഹം ആപജ്ജതി, പടിസത്തു വാ ഹോതി ''കിമിദം ഖന്ധാ ധാതൂ ആയതനാനി ഹിരീയന്തി ഓത്തപ്പന്തി നാമാ''തി. ''ഇത്ഥീ ഹിരീയതി ഓത്തപ്പതി, പുരിസോ, ഖത്തിയോ, ബ്രാഹ്മണോ''തി പന വുത്തേ ജാനാതി, ന സമ്മോഹം ആപജ്ജതി, ന പടിസത്തു ഹോതി, തസ്മാ ഭഗവാ

ഹിരോത്തപ്പദീപനത്ഥം പുഗ്ഗലകഥം കഥേതി. "ഖന്ധാ കമ്മസ്സകാ, ധാതുയോ ആയതനാനീ"തി വുത്തേപി ഏസേവ നയോ. തസ്മാ **കമ്മസ്സകതാദീപനത്ഥമ്പി** പുഗ്ഗലകഥം കഥേതി. "വേളുവനാദയോ മഹാവിഹാരാ ഖന്ധേഹി കാരാപിതാ, ധാതൂഹി, ആയതനേഹീ"തി വുത്തേപി ഏസേവ നയോ. തഥാ "ഖന്ധാ മാതരം ജീവിതാ വോരോപേന്തി, പിതരം, അരഹന്തം, രുഹിരുപ്പാദകമ്മം, സങ്ഘഭേദകമ്മം കരോന്തി, ധാതുയോ, ആയതനാനീ"തി വുത്തേപി, "ഖന്ധാ മേത്തായന്തി , ധാതുയോ, ആയതനാനീ"തി വുത്തേപി, "ഖന്ധാ പുബ്ബേനിവാസം അനുസ്സരന്തി, ധാതുയോ, ആയതനാനീ"തി വുത്തേപി ഏസേവ നയോ. തസ്മാ ഭഗവാ **പച്ചത്തപുരിസകാരദീപനത്ഥം ആനന്തരിയദീപനത്ഥം ബ്രഹ്മവിഹാരദീപനത്ഥം പുബ്ബേനിവാസദീപനത്ഥഞ്ച** പുഗ്ഗലകഥം കഥേതി. "ഖന്ധാ ദാനം പടിഗ്ഗണ്ഹന്തി, ധാതുയോ, ആയതനാനീ"തി വുത്തേപി മഹാജനോ ന ജാനാതി, സമ്മോഹം ആപജ്ജതി, പടിസത്തു വാ ഹോതി "കിമിദം ഖന്ധാ ധാതൂ ആയതനാനി പടിഗ്ഗണ്ഹന്തി നാമാ"തി. "പുഗ്ഗലോ പടിഗ്ഗണ്ഹാതീ"തി പന വുത്തേ ജാനാതി, ന സമ്മോഹം ആപജ്ജതി, ന പടിസത്തു ഹോതി, തസ്മാ ഭഗവാ **ദക്ഖിണാവിസുദ്ധിദീപനത്ഥം** പുഗ്ഗലകഥം കഥേതി. ലോകസമ്മുതിഞ്ച ബുദ്ധാ ഭഗവന്തോ നപ്പജഹന്തി ലോകസമഞ്ഞായ ലോകാഭിലാപേ ഠിതായേവ ധമ്മം ദേസേന്തി, തസ്മാ ഭഗവാ **ലോകസമ്മുതിയാ അപ്പഹാനത്ഥമ്പി** പുഗ്ഗലകഥം കഥേതീതി ഇമേഹി **അട്ഠഹി** കാരണേഹി ഭഗവാ പുഗ്ഗലകഥം കഥേതി, ന പരമത്ഥതോ പുഗ്ഗലസ്സ അത്ഥിഭാവതോതി വേദിതബ്ബം.

ധമ്മപ്പഭേദാകാരേനേവാതി യഥാവുത്തരൂപാദിധമ്മപ്പഭേദതോ അഞ്ഞസ്സ സച്ചികട്ഠസ്സ അസിദ്ധത്താ രൂപാദിധമ്മപ്പഭേദാകാരേനേവ പുഗ്ഗലസ്സ ഉപലദ്ധിയാ ഭവിതബ്ബന്തി അത്ഥോ. തേന "കിം തവ പുഗ്ഗലോ ഉപലബ്ഭമാനോ രുപ്പനാകാരേന ഉപലബ്ഭതി, ഉദാഹു അനുഭവനസഞ്ജാനനാഭിസങ്ഖരണവിജാനനേസു അഞ്ഞതരാകാരേനാ"തി ദസ്സേതി തബ്ബിനിമുത്തസ്സ സഭാവധമ്മസ്സ ലോകേ അഭാവതോ. അവിസേസവിസേസേഹി പുഗ്ഗലൂപലബ്ഭസ്സ പടിഞ്ഞാപടിക്ഖേപപക്ഖാ അനുജാനനാവജാനനപക്ഖാ. യദിപിമേ ദ്വേപി പക്ഖാ അനുലോമപടിലോമനയേസു ലബ്ഭന്തി, ആദിതോ പന പഠമം ഠപേത്വാ പവത്തോ പഠമനയോ, ഇതരോ ദുതിയന്തി ഇമം നേസം വിസേസം ദസ്സേന്തോ **"അനുജാനനാ...പേ॰... വേദിതബ്ബോ"**തി ആഹ. യഥാധികതായ ലദ്ധിയാ അനുലോമനതോ ചേത്ഥ പഠമോ നയോ **അനുലോമപക്ഖോ,** തബ്ബിലോമനതോ ഇതരോ **പടിലോമപക്ഖോ**തി വുത്തോതി വേദിതബ്ബന്തി.

തേന വത രേതി ഏത്ഥ **തേനാ**തി കാരണവചനം. യേന പുഗ്ഗലൂപലബ്ഭോ പതിട്ഠപീയതി, തേന ഹേതുനാ. സ്വായം ഹേതു സാസനികസ്സ ബാഹിരകസ്സ ച വസേന ഹേട്ഠാ ദസ്സിതോ ഏവ. ഹേതുപതിരൂപകേ ചായം ഹേതുസമഞ്ഞാ പരമത്ഥസ്സ അധിപ്പേതത്താ. ഹേട്ഠാ "ആജാനാഹി നിഗ്ഗഹ"ന്തി നിഗ്ഗഹസ്സ സഞ്ഞാപനമത്തം കതം, തം ഇദാനി "യം തത്ഥ വദേസീ"തിആദിനാ നിഗമനരൂപേന മിച്ഛാഭാവദസ്സനേന ച വിഭാവിയമാനം പാകടഭാവകരണതോ ആരോപിതം പതിട്ഠാപിതം ഹോതീതി അട്ഠകഥായം "ആരോപിതത്താ"തി വുത്തം.

ഏത്ഥ ച "പുഗ്ഗലോ ഉപലബ്ഭതീ"തി **പടിഞ്ഞാവയവോ** സരൂപേനേവ ദസ്സിതോ. "തേനാ"തി ഇമിനാ സാമഞ്ഞതോ **ഹേതാവയവോ** ദസ്സിതോ. യ്വായം

യസ്മാ പടിഞ്ഞാധമ്മോ ഹുത്വാ സദിസപക്ഖേ വിജ്ജമാനോ, വിസദിസപക്ഖേ അവിജ്ജമാനോയേവ ഹേതു ലക്ഖണൂപപന്നോ നാമ ഹോതി, ന ഇതരോ, തസ്മാ യത്ഥ സോ വിജ്ജതി ന വിജ്ജതി ച, സോ സദിസാസദിസഭാവഭിന്നോ ദുവിധോ **ദിട്ഠന്താവയവോ**. യഥാ രൂപാദി ഉപലബ്ഭതി, തഥാ പുഗ്ഗലോ. യഥാ ച സസവിസാണം ന ഉപലബ്ഭതി, ന തഥാ പുഗ്ഗലോതി **ഉപനയോ**. സ്വായം "വത്തബ്ബേ ഖോ പുഗ്ഗലോ ഉപലബ്ഭതി സച്ചികട്ഠപരമത്ഥേനാ"തി ഇമായ പാളിയാ ദീപിതോ, യോ അട്ഠകഥായം സദ്ധിം ഹേതുദാഹരണേഹി "പാപനാ"തി വുത്തോ. **നിഗമനം** പാളിയം സരൂപേനേവ ആഗതം, യാ അട്ഠകഥായം "രോപനാ"തി വുത്താതി. ഏവം പോരാണേന ഞായക്കമേന സാധനാവയവാ നിദ്ധാരേത്വാ യോജേതബ്ബാ.

ഇദാനി വത്തനേന പരപക്ഖുപലക്ഖിതേ ഹേതുദാഹരണേ അന്വയബ്യതിരേകദസ്സനവസേന നിദ്ധാരേത്വാ സാധനപയോഗോ യോജേതബ്ബോ. **കാരണം വത്തബ്ബ**ന്തി കിമേത്ഥ വത്തബ്ബം. ഹേതുദാഹരണേഹിയേവ ഹി സപരപക്ഖാനം സാധനം ദൂസനം വാ, ന പടിഞ്ഞായ, തസ്സാ സാധേതബ്ബാദിഭാവതോ. തം പന ദ്വയം "തേന വത രേ"തിആദിപാളിയാ വിഭാവിതം. അട്ഠകഥായം പാപനാരോപനാസീസേന ദസ്സിതം. പടിഞ്ഞാഠപനാ പന തേസം വിസയദസ്സനം കഥായം തംമൂലതായാതി വേദിതബ്ബം. തേനാഹ **"യം പന വക്ഖതീ"**തിആദി. തേനേവ ച അട്ഠകഥായം "ഇദം അനുലോമ...പേ॰... ഏകം ചതുക്കം വേദിതബ്ബ"ന്തി വക്ഖതി. തഥാ ചാഹ **"യഥാ പന തത്ഥാ"**തിആദി. **നിഗ്ഗഹോവ വിസും വുത്തോ,** ന പടികമ്മന്തി അധിപ്പായോ. വിസും വുത്തോതി ച പാപനാരോപനാഹി അസമ്മിസ്സം കത്വാ വിസും അങ്ഗഭാവേന വുത്തോ, ന തദഞ്ഞതരോ വിയ തദന്തോഗധഭാവേന വുത്തോ, നാപി ഠപനാ വിയ അഗണനുപഗഭാവേനാതി അത്ഥോ. **യേ പനാ**തി പദകാരേ സന്ധായാഹ. **ദുതിയേ...പേ॰... ആപജ്ജതി** തത്ഥ നിഗ്ഗഹസ്സ അയഥാഭൂതത്താ പടികമ്മസ്സ ച യഥാഭൂതഭാവതോതി അധിപ്പായോ.

൨. പരമത്ഥതോ പുഗ്ഗലം നാനുജാനാതി, വോഹാരതോ പന അനുജാനാതീതി സകവാദിമതം ജാനന്തേനപി പരവാദിനാ ഛലവസേന വിഭാഗം അകത്വാ "പുഗ്ഗലോ നുപലബ്ഭതി സച്ചികട്ഠപരമത്ഥേനാ"തി പുച്ഛായ കതായ സകവാദീ തത്ഥ അയം പുഗ്ഗലവാദീ, ഇമസ്സ ലദ്ധി പടിക്ഖിപിതബ്ബാതി പരമത്ഥസച്ചം സന്ധായാഹ "ആമന്താ"തി. "ന ഉപലബ്ഭതീ"തി ഹി വുത്തം ഹോതി. പുന ഇതരോ സമ്മുതിസച്ചം സന്ധായ "യോ സച്ചികട്ഠോ"തിആദിമാഹ. തസ്സത്ഥോ - യോ ലോകവോഹാരസിദ്ധോ സച്ചികട്ഠോ, തതോ ഏവ കേനചി അപടിക്ഖിപിതബ്ബതോ പരമത്ഥതോ തതോ സോ പുഗ്ഗലോ നുപലബ്ഭതീതി. പുന സകവാദീ പുബ്ബേ പരമത്ഥസച്ചവസേന പുഗ്ഗലേ പടിക്ഖിത്തേ ഇദാനി സമ്മുതിസച്ചവസേനായം പുച്ഛാതി മന്ത്വാ തം അപ്പടിക്ഖിപന്തോ "ന ഹേവം വത്തബ്ബേ"തി ആഹ. തേനാഹ **"അത്തനാ അധിപ്പേതം സച്ചികട്ഠമേവാതി സമ്മുതിസച്ചം സന്ധായാതി അധിപ്പായോ"**തി . ഏവമവട്ഠിതേ **"യദി പരവാദിനാ...പേ॰... നാരഭിതബ്ബാ"**തി ഇദം ന വത്തബ്ബം പഠമപുച്ഛായ പരമത്ഥസച്ചസ്സ സച്ചികട്ഠോതി അധിപ്പേതത്താ. **"അഥ സകവാദിനാ...പേ॰... ആപജ്ജതീ"**തി ഇദമ്പി ന വത്തബ്ബം ദുതിയപുച്ഛായ സമ്മുതിസച്ചസ്സ സച്ചികട്ഠോതി അധിപ്പേതത്താ.

യദി ഉഭയം അധിപ്പേതന്തി ഇദം യദി പഠമപുച്ഛം സന്ധായ, തദയുത്തം തസ്സാ പരമത്ഥസച്ചസ്സേവ വസേന പവത്തത്താ. അഥ ദുതിയപുച്ഛം സന്ധായ, തസ്സാ സമ്മുതിസച്ചവസേന പഠമത്ഥം വത്വാ പുന മിസ്സകവസേന വത്തും **"സമ്മുതിസച്ചപരമത്ഥസച്ചാനി വാ ഏകതോ കത്വാപി ഏവമാഹാ"**തി വുത്തത്താ തമ്പി ന വത്തബ്ബമേവ. **ദ്വേപി സച്ചാനീ**തി സമ്മുതിപരമത്ഥസച്ചാനി. തേസു പരമത്ഥസച്ചസ്സേവ നിപ്പരിയായേന സച്ചികട്ഠപരമത്ഥഭാവോ, ഇതരസ്സ ഉപചാരേന. തഥാ ച വുത്തം "മായാ മരീചി...പേ॰... ഉത്തമട്ഠോ"തി. തസ്മാ സമ്മുതിസച്ചവസേന ഉപലദ്ധിം ഇച്ഛന്തേനപി പരമത്ഥസച്ചവസേന അനിച്ഛനതോ "പുഗ്ഗലോ ഉപലബ്ഭതി സച്ചികട്ഠപരമത്ഥേനാ"തിആദിനാ അനുയോഗോ യുത്തോ. "പധാനപ്പധാനേസു പധാനേ കിച്ചസിദ്ധീ"തി ഏതേനേവ **"ന ച സച്ചികട്ഠേകദേസേന അനുയോഗോ"**തിആദി നിവത്തിതഞ്ച ഹോതി സച്ചികട്ഠേകദേസഭാവസ്സേവ അസിദ്ധത്താ. **നാസ്സ പരമത്ഥസച്ചതാ അനുയുഞ്ജിതബ്ബാ**തി അസ്സ സച്ചികട്ഠസ്സ പരമത്ഥസച്ചതാ പരവാദിനാ ന അനുയുഞ്ജിതബ്ബാ "പുഗ്ഗലോ നുപലബ്ഭതി സച്ചികട്ഠപരമത്ഥേനാ"തി സകവാദിനോപി സച്ചികട്ഠപരമത്ഥതോ തസ്സ ഇച്ഛിതബ്ബത്താതി അധിപ്പായോ. **വോഹരിതസച്ചികട്ഠസ്സ അത്തനാ അധിപ്പേതസച്ചികട്ഠതാപി** യുത്താ തസ്സ തേന അധിപ്പേതത്താ. സ്വായമത്ഥോ ഹേട്ഠാ ദസ്സിതോയേവ. **വുത്തനയോവ ദോസോ**തി "ദ്വേപി സച്ചാനീ"തിആദിനാ അനന്തരമേവ വുത്തം സന്ധായാഹ. തസ്സ പന അദോസഭാവോ ദസ്സിതോയേവ. **അഥ ന** ഇതി അഥ ന ഭൂതസഭാവത്ഥേന ഉപലബ്ഭേയ്യാതി യോജനാ. **വത്തബ്ബോ**തി യദേത്ഥ വത്തബ്ബം, തം "യോ ലോകവോഹാരസിദ്ധോ"തിആദിനാ വുത്തമേവ, തസ്മാ ഏത്ഥ "പരമത്ഥതോ പുഗ്ഗലം നാനുജാനാതീ"തിആദിനാ അധിപ്പായമഗ്ഗനം ദട്ഠബ്ബം.

അനുഞ്ഞേയ്യമേതം സിയാതി ഏതം അനുപലബ്ഭനം പഠമപുച്ഛായം വിയ ദുതിയപുച്ഛായമ്പി അനുജാനിതബ്ബം സിയാ. **ന വാ കിഞ്ചി വത്തബ്ബ**ന്തി അഥ വാ കിഞ്ചി ന വത്തബ്ബം ഠപനീയത്താ പഞ്ഹസ്സ. തഥാ ഹിസ്സ ഠപനീയാകാരം ദസ്സേന്തോ **"യഥാ ഹീ"**തിആദിമാഹ. ഏത്ഥ ച കാമം സച്ചദ്വയാകാരേന പുഗ്ഗലോ നുപലബ്ഭതി, സമ്മുതിയാകാരേന പന നുപലബ്ഭതീതി ഉപലബ്ഭനഭാവസ്സ വസേന പടിക്ഖേപോ കതോതി അയമേത്ഥ അധിപ്പായോ ദട്ഠബ്ബോ. **അനുഞ്ഞാതം പടിക്ഖിത്തഞ്ചാ**തി പഠമപുച്ഛായം അനുഞ്ഞാതം, ദുതിയപുച്ഛായം പടിക്ഖിത്തം. **ഏതം ഛലവാദം നിസ്സായാ**തി ഏതം ഏകംയേവ വത്ഥും ഉദ്ദിസ്സ അനുജാനനപടിക്ഖിപനാകാരം ഛലവചനം നിസ്സായ. ത്വം നിഗ്ഗഹേതബ്ബോതി യോജനാ. **സമ്ഭവന്തസ്സ സാമഞ്ഞേനാ**തി നിഗ്ഗഹട്ഠാനഭാവേന സമ്ഭവന്തസ്സ അനുലോമനയേന അനുജാനനപടിക്ഖേപസ്സ സമാനഭാവേന. **അസമ്ഭവന്തസ്സ കപ്പന**ന്തി പച്ചനീകനയേന തസ്സ നിഗ്ഗഹട്ഠാനഭാവേന അസമ്ഭവന്തസ്സ തഥാ കപ്പനം സംവിധാനം ഛലവാദോ ഭവിതും അരഹതി. "അത്ഥവികപ്പുപപത്തിയാ വചനവിഘാതോ ഛല"ന്തി വുത്തോവായമത്ഥോ. **തേനാ**തി യഥാവുത്തകപ്പനം ഛലവാദോതി വുത്തത്താ. വചനസാമഞ്ഞമത്തം കപ്പിതം ഛലം വദതി ഏതേനാതി ഛലവാദോ. തേന വുത്തം **"ഛലവാദസ്സ കാരണത്താ ഛലവാദോ"**തി. **വചനസാമഞ്ഞമത്തം** അത്ഥഭൂതം തദത്ഥം ഛലവാദം നിസ്സായ. **"വിചാരേതബ്ബ"**ന്തി വുത്തം, കിമേത്ഥ വിചാരേതബ്ബം. യദിപി പക്ഖസ്സ ഠപനാമൂലകം അനുജാനനാവജാനനാനം മിച്ഛാഭാവദസ്സനം തബ്ബിസയത്താ, പാപനാരോപനാഹി ഏവ പന സോ വിഭാവീയതി, ന ഠപനായാതി പാകടോയമത്ഥോ.

൪-൫. തേനാതി സകവാദിനാ. **തേന നിയാമേനാ**തി യേന നിയാമേന സകവാദിനാ ചതൂഹി പാപനാരോപനാഹിസ്സ നിഗ്ഗഹോ കതോ, തേന നിയാമേന നയേന. സോ നിഗ്ഗഹോ ദുക്കടോ അനിഗ്ഗഹോയേവാതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"അനിഗ്ഗഹഭാവസ്സ വാ ഉപഗമിതത്താ"**തി, പാപിതത്താതി അത്ഥോ. **ഏവമേവാ**തി യഥാ "തയാ മമ കതോ നിഗ്ഗഹോ"തിആദിനാ അനിഗ്ഗഹഭാവൂപനയോ വുത്തോ, ഏവമേവ. **ഏതസ്സാ**തി "തേന ഹീ"തിആദിനാ ഇമായ പാളിയാ വുത്തസ്സ.

അനുലോമപച്ചനീകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. പച്ചനീകാനുലോമവണ്ണനാ

൭-൧൦. അഞ്ഞേനാതി സമ്മുതിസച്ചഭൂതേന. **പരസ്സാ**തി സകവാദിനോ. സോ ഹി പരവാദിനാ പരോ നാമ ഹോതി. പടിഞ്ഞാപടിക്ഖേപാനം ഭിന്നവിസയത്താ **"അവിരോധിതത്താ"**തി വുത്തം. അഭിന്നാധികരണം വിയ ഹി അഭിന്നവിസയമേവ വിരുദ്ധം നാമ സിയാ, ന ഇതരന്തി അധിപ്പായോ. തമേവത്ഥം വിഭാവേതും **"ന ഹി…പേ॰… ആപജ്ജതീ"**തി ആഹ. യദി ഏവം കഥമിദം നിഗ്ഗഹട്ഠാനം ജാതന്തി ആഹ **"അത്തനോ പനാ"**തിആദി. തേന പടിഞ്ഞാന്തരം നാമ അഞ്ഞമേവേതം നിഗ്ഗഹട്ഠാനന്തി ദസ്സേതി.

പച്ചനീകാനുലോമവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സുദ്ധസച്ചികട്ഠവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ഓകാസസച്ചികട്ഠോ

൧. അനുലോമപച്ചനീകവണ്ണനാ

൧൧. സാമഞ്ഞേന വുത്തം വിസേസനിവിട്ഠം ഹോതീതി ആഹ **"സബ്ബത്ഥാതി സബ്ബസ്മിം സരീരേതി അയമത്ഥോ"**തി. സാമഞ്ഞജോതനാ ഹി വിസേസേ അവതിട്ഠതീതി വിസേസത്ഥിനാ വിസേസോ അനുപയുജ്ജിതബ്ബോതി. **ഏതേനാ**തി ദേസവസേന സബ്ബത്ഥ പടിക്ഖേപവചനേന.

൩. കാലസച്ചികട്ഠോ

൧. അനുലോമപച്ചനീകവണ്ണനാ

൧൨. മജ്ഝിമജാതികാലേതി പച്ചുപ്പന്നത്തഭാവകാലേ. അത്തഭാവോ ഹി ഇധ "ജാതീ"തി അധിപ്പേതോ. തതോ അതീതോ പുരിമജാതികാലോ, അനാഗതോ പച്ഛിമജാതികാലോ. **ഇമേസു തീസൂ**തി സബ്ബത്ഥ, സബ്ബദാ, സബ്ബേസൂതി ഇമേസു തീസു നയേസു. പാഠസ്സ സംഖിത്തതാ സുവിഞ്ഞേയ്യാതി തം ഠപേത്വാ അത്ഥസ്സ സദിസതം വിഭാവേന്തോ **"ഇധാപി ഹി…പേ॰… യോജേതബ്ബ"**ന്തി ആഹ. ഏത്ഥാപി "ന കേനചി സഭാവേന പുഗ്ഗലോ ഉപലബ്ഭതീ"തി അയമത്ഥോ വുത്തോ ഹോതി. ന ഹി കേനചി സഭാവേന ഉപലബ്ഭമാനസ്സ സകലേകദേസവിനിമുത്തോ പവത്തികാലോ നാമ അത്ഥീതി.

൪. അവയവസച്ചികട്ഠോ

൧. അനുലോമപച്ചനീകവണ്ണനാ

൧൩. തതിയനയേ ന സബ്ബേകധമ്മവിനിമുത്തം പവത്തിട്ഠാനം നാമ അത്ഥീതി യോജേതബ്ബം.

ഓകാസാദിസച്ചികട്ഠോ

൨. പച്ചനീകാനുലോമവണ്ണനാ

൧൪. **അനുലോമപഞ്ചകസ്സാതിആദിമ്ഹി** അട്ഠകഥാവചനേ. പുന **തത്ഥാതി** യഥാവുത്തേ അട്ഠകഥാവചനേ, തേസു വാ അനുലോമപഞ്ചകപച്ചനീകേസു. **സബ്ബത്ഥ പുഗ്ഗലോ നുപലബ്ഭതീ**തിആദികസ്സ പാഠപ്പദേസസ്സ അത്ഥോ ''സരീരം സന്ധായാ''തിആദിനാ അട്ഠകഥായം വുത്തനയേന വേദിതബ്ബോ അത്ഥോ. **പടികമ്മാദിപാളി**ന്തി പടികമ്മനിഗ്ഗഹഉപനയനനിഗമനപാളിം. **തീസു മുഖേസൂ**തി ''സബ്ബത്ഥാ''തിആദിനാ വുത്തേസു തീസു വാദമുഖേസു. പച്ചനീകസ്സ പാളി വുത്താതി സമ്ബന്ധോ. **ത**ന്തി പാളിം. സങ്ഖിപിത്വാ ആഗതത്താ **സരൂപേന അവുത്തേ. സുദ്ധിക...പേ॰... വുത്തം ഹോതി** തത്ഥ ''സബ്ബത്ഥാ''തിആദിനാ സരീരാദിനോ പരാമസനം നത്ഥി, ഇധ അത്ഥീതി അയമേവ വിസേസോ, അഞ്ഞം സമാനന്തി.

സച്ചികട്ഠവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. സുദ്ധികസംസന്ദനവണ്ണനാ

൧൭-൨൭. സച്ചികട്ഠസ്സ, സച്ചികട്ഠേ വാ സംസന്ദനം സച്ചികട്ഠസംസന്ദനന്തി സമാസദ്വയം ഭവതീതി ദസ്സേന്തോ **''സച്ചികട്ഠസ്സാ''**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **സച്ചികട്ഠസ്സ പുഗ്ഗലസ്സാ**തി സച്ചികട്ഠസഭാവസ്സ പരമത്ഥതോ വിജ്ജമാനസഭാവസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ. **രൂപാദീഹി സദ്ധിം സംസന്ദന**ന്തി സച്ചികട്ഠതാസാമഞ്ഞേന രൂപാദീഹി സമീകരണം. **സച്ചികട്ഠേ**തി സച്ചികട്ഠഹേതു, തത്ഥ വാ തം അധിട്ഠാനം കത്വാ. ''തുല്യയോഗേ സമുച്ചയോ''തി സമുച്ചയത്ഥത്താ ഏവ ച-കാരസ്സ സച്ചികട്ഠേന ഉപലദ്ധിസാമഞ്ഞേന ഇധ രൂപമാഹടന്തി തസ്സ ഉദാഹടഭാവോ യുത്തോതി **''യഥാരൂപ''ന്തി നിദസ്സനവസേന അത്ഥോ വുത്തോ,** അഞ്ഞഥാ ഇധ രൂപസ്സ ആഹരണമേവ കിമത്ഥിയം. ഏവം സേസധമ്മേസുപി. യാ പനേത്ഥ അഞ്ഞത്തപുച്ഛാ, സാപി നിദസ്സനത്ഥം ഉപബ്രൂഹേതി അഞ്ഞത്തനിബന്ധനത്താ തസ്സ. ഓപമ്മസംസന്ദനേ പന നിദസ്സനത്ഥോ ഗാഹീയതീതി ഇമസ്മിം സുദ്ധികസംസന്ദനേ കേവലം സമുച്ചയവസേനേവ അത്ഥദസ്സനം യുത്തന്തി അധിപ്പായോ. രൂപാദീനി ഉപാദാപഞ്ഞത്തിമത്തത്താ പുഗ്ഗലസ്സ സോ തേഹി അഞ്ഞോ, അനഞ്ഞോ ചാതി ന വത്തബ്ബോതി അയം സാസനക്കമോതി ആഹ **''രൂപാദീഹി...പേ॰... സമയോ''**തി. **അനുഞ്ഞായമാനേ**തി തസ്മിം സമയേ സുത്തേ ച അപ്പടിക്ഖിപിയമാനേ. അയഞ്ച അത്ഥോ സാസനികസ്സ പരവാദിനോ വസേന വുത്തോതി വേദിതബ്ബം.

''ആജാനാഹി നിഗ്ഗഹ''ന്തി പാഠോ ദിട്ഠോ ഭവിസ്സതി, അഞ്ഞഥാ ''പടിലോമപഞ്ചകാനി ദസ്സിതാനി, പടികമ്മചതുക്കാദീനി സംഖിത്താനീ''തി ന സക്കാ വത്തുന്തി അധിപ്പായോ. ചോദനായ വിനാ പരവാദിനോ പടിജാനാപനം നത്ഥീതി വുത്തം **''പടിജാനാപനത്ഥന്തി...പേ॰... ചോദനത്ഥ''**ന്തി.

ചോദനാപുബ്ബകഞ്ഹി തസ്സ പടിജാനാപനം. തേന ഫലവോഹാരേന കാരണം വുത്തന്തി ദസ്സേതി. **അബ്യാകതത്താ**തി അബ്യാകരണീയത്താ, ഭഗവതാ വാ ന ബ്യാകതത്താ. **യദി ഠപനീയത്താ പടിക്ഖിപിതബ്ബ**ന്തി ഇമസ്മിം പച്ചനീകനയേ ഠപനീയത്താ പഞ്ഹസ്സ സകവാദിനാ പടിക്ഖിപിതബ്ബം. **പരേനപീ**തി പരവാദിനാപി ഠപനീയത്താ ലദ്ധിമേവ നിസ്സായ അനുലോമനയേ പടിക്ഖേപോ കതോതി **അയമേത്ഥ** സുദ്ധികസംസന്ദനായ **അധിപ്പായോ യുത്തോ** അനുലോമേപി രൂപാദീഹി അഞ്ഞത്തചോദനായമേവ പരവാദിനാ പടിക്ഖേപസ്സ കതത്താതി അധിപ്പായോ.

സുദ്ധികസംസന്ദനവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. ഓപമ്മസംസന്ദനവണ്ണനാ

൨൮-൩൩. ഉപലദ്ധിസാമഞ്ഞേന അഞ്ഞത്തപുച്ഛാ ചാതി ഇമിനാ ദ്വയമ്പി ഉദ്ധരതി ഉപലദ്ധിസാമഞ്ഞേന അഞ്ഞത്തപുച്ഛാ, ഉപലദ്ധിസാമഞ്ഞേന പുച്ഛാ ചാതി. തത്ഥ പച്ഛിമം സന്ധായാഹ **"ദ്വിന്നം സമാനതാ"**തിആദി. തസ്സത്ഥോ - ദ്വിന്നം രൂപവേദനാനം വിയ രൂപപുഗ്ഗലാനം സച്ചികട്ഠേന സമാനതാ തേസം അഞ്ഞത്തസ്സ കാരണം യുത്തം ന ഹോതി. **അഥ ഖോ...പേ॰... ഉപലബ്ഭനീയതാ**തി ഇദഞ്ച സംസന്ദനം വിചാരേതബ്ബം. അയം ഹേത്ഥ അധിപ്പായോ - യദി സച്ചികട്ഠസാമഞ്ഞേന രൂപപുഗ്ഗലാനം ഉപലദ്ധിസാമഞ്ഞം ഇച്ഛിതം, തേനേവ നേസം അഞ്ഞത്തമ്പി ഇച്ഛിതബ്ബം. അഥ പരമത്ഥവോഹാരഭേദതോ തേസം അഞ്ഞത്തം ന ഇച്ഛിതം, തതോ ഏവ ഉപലദ്ധിസാമഞ്ഞമ്പി ന ഇച്ഛിതബ്ബന്തി.

൩൭-൪൫. ഉപലദ്ധീതി പുഗ്ഗലസ്സ ഉപലദ്ധി വിജ്ജമാനതാ. ''പടികമ്മപഞ്ചക''ന്തി വിഞ്ഞായതീതി യോജനാ.

ഓപമ്മസംസന്ദനവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ചതുക്കനയസംസന്ദനവണ്ണനാ

൪൩-൫൨. ഏകധമ്മതോപീതി സത്തപഞ്ഞാസായ സച്ചികട്ഠേസു ഏകധമ്മതോപി. ഏതേന തതോ സബ്ബതോപി പുഗ്ഗലസ്സ അഞ്ഞത്താനനുജാനനം ദസ്സേതി. തേനാഹ അട്ഠകഥായം ''സകലം പരമത്ഥസച്ചം സന്ധായാ''തി. **രൂപാദിഏകേകധമ്മവസേന നാനുയുഞ്ജിതബ്ബോ** അവയവബ്യതിരേകേന സമുദായസ്സ അഭാവതോ. യസ്മാ പന സമുദായാവയവാ ഭിന്നസഭാവാ, തസ്മാ **"സമുദായതോ...പേ॰... നിഗ്ഗഹാരഹോ സിയാ"**തി പരവാദിനോ ആസങ്കമാഹ. **ഏതം വചനോകാസ**ന്തി യദിപി സത്തപഞ്ഞാസധമ്മസമുദായതോ പുഗ്ഗലസ്സ അഞ്ഞത്തം ന ഇച്ഛതി തബ്ബിനിമുത്തസ്സ സച്ചികട്ഠസ്സ അഭാവതോ, തദേകദേസതോ പനസ്സ അനഞ്ഞത്തമ്പി ന ഇച്ഛതേവ. ന ഹി സമുദായോ അവയവോ ഹോതീതി. തസ്മാ ''തം പടിക്ഖിപതോ കിം നിഗ്ഗഹട്ഠാനന്തി വത്തും മാ ലബ്ഭേഥാ''തി ദസ്സേതും **"അയഞ്ചാ"**തിആദി വുത്തം. രൂപാദിധമ്മപ്പഭേദവിഭാഗമുഖേനേവ അനവസേസതോ പുഗ്ഗലോതി ഗഹണാകാരദസ്സനവസേന പവത്തോ പഠമവികപ്പോ, ദുതിയോ പന അവിഭാഗതോ പരമത്ഥസച്ചഭാവസാമഞ്ഞേനാതി അയം ഇമേസം ദ്വിന്നം വികപ്പാനം വിസേസോ. **ഇതീ**തി വുത്തപ്പകാരപരാമസനന്തി ആഹ **"ഏവ"**ന്തി.

സഭാവവിനിബ്ഭോഗതോതി സഭാവേന വിനിബ്ഭുജ്ജിതബ്ബതോ. സഭാവഭിന്നോ ഹി ധമ്മോ തദഞ്ഞധമ്മതോ വിനിബ്ഭോഗം ലഭതി. തേനാഹ **"രൂപതോ അഞ്ഞസഭാഗത്താ"**തി. **രൂപവജ്ജേ**തി രൂപധമ്മവജ്ജേ . **തീസുപീ**തി "രൂപസ്മിം പുഗ്ഗലോ, അഞ്ഞത്ര രൂപാ, പുഗ്ഗലസ്മിം രൂപ"ന്തി ഇമേസു ഏവം പവത്തേസു തീസുപി അനുയോഗേസു. സാസനികോ ഏവായം പുഗ്ഗലവാദീതി കത്വാ ആഹ **"ന ഹി സോ സക്കായദിട്ഠിം ഇച്ഛതീ"**തി. "രൂപവാ"തി ഇമിനാ രൂപേന സകിഞ്ചനതാവ ഞാപീയതി, ന രൂപായത്തവുത്തിതാതി ആഹ **"അഞ്ഞത്ര രൂപാതി ഏത്ഥ ച രൂപവാ പുഗ്ഗലോതി അയമത്ഥോ സങ്ഗഹിതോ"**തി.

ചതുക്കനയസംസന്ദനവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നിട്ഠിതാ ച സംസന്ദനകഥാവണ്ണനാ.

൭. ലക്ഖണയുത്തിവണ്ണനാ

൭൪. ലക്ഖണയുത്തികഥായം "ഛലവസേന പന വത്തബ്ബം ആജാനാഹി നിഗ്ഗഹ"ന്തി പാഠോ ഗഹേതബ്ബോ.

ലക്ഖണയുത്തിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. വചനസോധനവണ്ണനാ

൭൫-൭൮. **പദദ്വയസ്സ അത്ഥതോ ഏകത്തേ**തി പദദ്വയസ്സ ഏകത്തത്ഥേ സതീതി അത്ഥോ. പരികപ്പവചനഞ്ഹേതം ദോസദസ്സനത്ഥം "ഏവം സന്തേ അയം ദോസോ"തി. തയിദം ഏകത്തം ഉപലബ്ഭതി ഏവാതി പച്ഛിമപദാവധാരണം വേദിതബ്ബം. "കേഹിചി പുഗ്ഗലോ കേഹിചി ന പുഗ്ഗലോ"തി ബ്യഭിചാരദസ്സനതോ പരേന ന സമ്പടിച്ഛിതന്തി കത്വാ തമേവ അസമ്പടിച്ഛിതത്തം വിഭാവേന്തോ **"പുഗ്ഗലസ്സ ഹീ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **അവിഭജിതബ്ബത**ന്തി "ഉപലബ്ഭതി ചാ"തി ഏവം അവിഭജിതബ്ബതം. **വിഭജിതബ്ബത**ന്തി "പുഗ്ഗലോ ച തദഞ്ഞഞ്ച ഉപലബ്ഭതീ"തി ഏവം വിഭജിതബ്ബതം. ഏതേന "പുഗ്ഗലോ ഉപലബ്ഭതി ഏവാ"തി പച്ഛിമപദാവധാരണം വേദിതബ്ബം, ന "പുഗ്ഗലോ ഏവ ഉപലബ്ഭതീ"തി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി. **തം വിഭാഗ**ന്തി യഥാവുത്തം വിഭജിതബ്ബാവിഭജിതബ്ബം വിഭാഗം **വദതോ** സകവാദിനോ, അഞ്ഞസ്സ വാ കസ്സചി. **ഏതസ്സാ**തി പരവാദിനോ . **യഥാവുത്തവിഭാഗ**ന്തി "പുഗ്ഗലോ ഉപലബ്ഭതി...പേ... കേഹിചി ന പുഗ്ഗലോ"തി ഏവം പാളിയം വുത്തപ്പകാരം വിഭാഗം. **യഥാആപാദിതേനാ**തി "പുഗ്ഗലോ ഉപലബ്ഭതീതി പദദ്വയസ്സ അത്ഥതോ ഏകത്തേ"തിആദിനാ ആപാദിതപ്പകാരേന. **ന ഭവിതബ്ബ**ന്തി യദിപി തേന പുഗ്ഗലോ ഉപലബ്ഭതി ഏവ വുച്ചതി, ഉപലബ്ഭതീതി പന പുഗ്ഗലോ ഏവ ന വുച്ചതി, അഥ ഖോ അഞ്ഞോപി, തസ്മാ യഥാവുത്തേന പസങ്ഗേന ന ഭവിതബ്ബം. തേനാഹ **"മഗ്ഗിതബ്ബോ ഏത്ഥ അധിപ്പായോ"**തി.

൮൦. അത്ഥതോ പുഗ്ഗലോ നത്ഥീതി വുത്തം ഹോതി അത്തസുഞ്ഞതാദസ്സനേന അനത്തലക്ഖണസ്സ വിഹിതത്താ.

വചനസോധനവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. പഞ്ഞത്താനുയോഗവണ്ണനാ

൩൧-൩൩. രൂപകായാവിരഹം സന്ധായ ആഹ, ന രൂപതണ്ഹാസബ്ഭാവം. തഥാ സതി അനേകന്തികത്താ പടിക്ഖിപിതബ്ബമേവ സിയാ, ന അനുജാനിതബ്ബന്തി. ''അത്ഥിതായാ''തി ആഹാതി സമ്ബന്ധോ. **കാമീഭാവസ്സ അനേകന്തികത്താ** കസ്സചി കാമധാതൂപപന്നസ്സ **കാമധാതുയാ ആയത്തത്താഭാവതോ ച** കദാചി ഭാവസ്സേവാതി യോജനാ.

൩൭. കായാനുപസ്സനായാതി കായാനുപസ്സനാദേസനായ. സാ ഹി കായകായാനുപസ്സീനം വിഭാഗഗ്ഗഹണസ്സ കാരണഭൂതാ, കായാനുപസ്സനാ ഏവ വാ. **ഏവംലദ്ധികത്താ**തി അഞ്ഞോ കായോ അഞ്ഞോ പുഗ്ഗലോതി ഏവംലദ്ധികത്താ. **ആഹച്ച ഭാസിത**ന്തി ഠാനകരണാനി ആഹന്ത്വാ കഥിതം, ഭഗവതാ സാമം ദേസിതന്തി അത്ഥോ.

പഞ്ഞത്താനുയോഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൧. ഗതിഅനുയോഗവണ്ണനാ

൩൯-൭൨. യാനിസ്സ സുത്താനി നിസ്സായ ലദ്ധി ഉപ്പന്നാ, തേസം ദസ്സനതോ പരതോ ''തേന ഹി പുഗ്ഗലോ സന്ധാവതീ''തിആദിനാ പാളി ആഗതാ, പുരതോ പന ''ന വത്തബ്ബം പുഗ്ഗലോ സന്ധാവതീ''തിആദിനാ, തസ്മാ വുത്തം **''ദസ്സേന്തോ...പേ... ഭവിതബ്ബ''**ന്തി. **ദസ്സേത്വാതി വാ വത്തബ്ബ**ന്തി ''യാനിസ്സ...പേ... താനി ദസ്സേത്വാ 'തേന ഹി പുഗ്ഗലോ സന്ധാവതീ'തിആദിമാഹാ''തി വത്തബ്ബന്തി അത്ഥോ. **ദസ്സേന്തോ**തി വാ ഇദം ദസ്സനകിരിയായ ന വത്തമാനതാമത്തവചനം, അഥ ഖോ തസ്സാ ലക്ഖണത്ഥവചനം, ഹേതുഭാവവചനം വാതി ന കോചി ദോസോ.

൯൧. സോ വത്തബ്ബോതി സോ ജീവസരീരാനം അനഞ്ഞതാപജ്ജനാകാരോ വത്തബ്ബോ, നത്ഥീതി അധിപ്പായോ. ''രൂപീ അത്താ''തി ഇമിസ്സാ ലദ്ധിയാ വസേന ''യേന രൂപസങ്ഖാതേന അത്തനോ സഭാവഭൂതേന സരീരേന സദ്ധിം ഗച്ഛതീ''തി ഏവം പന അത്ഥേ സതി സോ ആകാരോ വുത്തോ ഏവ ഹോതി, തഥാ ച സതി ''രൂപം പുഗ്ഗലോതി അനനുഞ്ഞാതത്താ''തി ഏവമ്പി വത്തും ന സക്കാ. യസ്മാ പന ''ഇധ സരീരനിക്ഖേപാ''തി അനന്തരം വക്ഖതി, തസ്മാ ''സോ വത്തബ്ബോ''തി വുത്തം. **നിരയൂപഗസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ അന്തരാഭവം ന ഇച്ഛതീ**തി ഇദം പുരാതനാനം അന്തരാഭവവാദീനം വസേന വുത്തം. അധുനാതനാ പന ''ഉദ്ധംപാദോ തു നാരകോ''തി വദന്താ തസ്സപി അന്തരാഭവം ഇച്ഛന്തേവ, കേചി പന അസഞ്ഞൂപഗാനം. അരൂപൂപഗാനം പന സബ്ബേപി ന ഇച്ഛന്തി. തത്ഥ യേ ''സഞ്ഞുപ്പാദാ ച പന തേ ദേവാ തമ്ഹാ കായാ ചവന്തീ''തി സുത്തസ്സ അത്ഥം മിച്ഛാ ഗഹേത്വാ ചുതൂപപാതകാലേസു അസഞ്ഞീനം സഞ്ഞാ അത്ഥീതി അന്തരാഭവതോവ അസഞ്ഞൂപപത്തിം ഇച്ഛന്തി, തദഞ്ഞേസം വസേന ''സവേദനോ...പേ... പടിക്ഖിപതീ''തി ദസ്സേന്തോ **''യേ പനാ''**തിആദിമാഹ. കേ പനേവം ഇച്ഛന്തി? സബ്ബത്ഥിവാദീസു ഏകച്ചേ.

൯൨. നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനേതി നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനേ ഭവേ, അചിത്തുപ്പാദേ വാ സഞ്ഞാ അത്ഥീതി ഇച്ഛന്തീതി ന വത്തബ്ബന്തി സമ്ബന്ധോ. യതോ സോ സഞ്ഞാഭവേന അസങ്ഗഹിതോ, ഭവന്തരഭാവേന ച സങ്ഗഹിതോ.

൯൩. **ഇന്ധനുപാദാനോ അഗ്ഗി വിയ ഇന്ധനേന രൂപാദിഉപാദാനോ പുഗ്ഗലോ രൂപാദിനാ വിനാ നത്ഥീ**തി ഏത്ഥ അയമധിപ്പായവിഭാവനാ - യഥാ ന വിനാ ഇന്ധനേന അഗ്ഗി പഞ്ഞാപീയതി, ന ച തം അഞ്ഞം ഇന്ധനതോ സക്കാ പടിജാനിതും, നാപി അനഞ്ഞം. യദി ഹി അഞ്ഞം സിയാ, ന ഉണ്ഹം ഇന്ധനം സിയാ, അഥ അനഞ്ഞം, നിദഹിതബ്ബംയേവ ദാഹകം സിയാ, ഏവം ന വിനാ രൂപാദീഹി പുഗ്ഗലോ പഞ്ഞാപീയതി, ന ച തേഹി അഞ്ഞോ, നാപി അനഞ്ഞോ സസ്സതുച്ഛേദഭാവപ്പസങ്ഗതോതി പരവാദിനോ അധിപ്പായോ. തത്ഥ യദി അഗ്ഗിന്ധനോപമാ ലോകവോഹാരേന വുത്താ, അപളിത്തം കട്ഠാദിഇന്ധനം നിദഹിതബ്ബഞ്ച, പളിത്തം ഭാസുരുണ്ഹം അഗ്ഗിദാഹകഞ്ച, തഞ്ച ഓജട്ഠമകരൂപം പബന്ധവസേന പവത്തം അനിച്ചം സങ്ഖതം പടിച്ചസമുപ്പന്നം. യദി ഏവം പുഗ്ഗലോ രൂപാദീഹി അഞ്ഞോ അനിച്ചോ ച ആപന്നോ, അഥ പരമത്ഥതോ ച, തസ്മിംയേവ കട്ഠാദിസഞ്ഞിതേ രൂപസങ്ഖാതപളിത്തേ യം ഉസുമം സോ അഗ്ഗി തംസഹജാതാനി തീണിഭൂതാനി ഇന്ധനം. ഏവമ്പി സിദ്ധം ലക്ഖണഭേദതോ അഗ്ഗിന്ധനാനം അഞ്ഞത്തന്തി അഗ്ഗി വിയ ഇന്ധനതോ രൂപാദീഹി അഞ്ഞോ പുഗ്ഗലോ അനിച്ചോ ച ആപജ്ജതീതി.

ഗതിഅനുയോഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൨. ഉപാദാപഞ്ഞത്താനുയോഗവണ്ണനാ

൯൭. നീലഗുണയോഗതോ നീലോ, നീലോ ഏവ നീലകോ, തസ്സ, അയം പനസ്സ നീലപഞ്ഞത്തി നീലരൂപുപാദാനാതി ആഹ **"നീലം...പേ॰... പഞ്ഞത്തീ"**തി. ഏവം പന പാഠേ ഠിതേ നീലം ഉപാദായ നീലോതി കഥമയം പദുദ്ധാരോതി ആഹ **"നീലം രൂപം...പേ॰... ഏത്ഥ യോ പുട്ഠോ നീലം ഉപാദായ നീലോ"**തി. **ഏത്ഥാ**തി ഏതസ്മിം വചനേ. **തദാദീസൂ**തി "പീതം രൂപം ഉപാദായാ"തിആദികം അട്ഠകഥായം **ആദി**-സദ്ദേന ഗഹിതമേവ തദത്ഥദസ്സനവസേന ഗണ്ഹാതി.

൯൮. **വുത്തന്തി** "മഗ്ഗകുസലോ"തിആദീസു ഛേകട്ഠം സന്ധായ വുത്തം. **കുസലപഞ്ഞത്തിം** കുസലവോഹാരം.

൧൧൨. **പുബ്ബപക്ഖം ദസ്സേത്വാ ഉത്തരമാഹാ**തി പരവാദീ പുബ്ബപക്ഖം ദസ്സേത്വാ സകവാദിസ്സ ഉത്തരമാഹ.

൧൧൩. "രൂപം രൂപവാ"തിആദിനയപ്പവത്തം പരവാദിവാദം ഭിന്ദിതും "യഥാ ന നിഗളോ നേഗളികോ"തിആദിനാ സകവാദിവാദോ ആരദ്ധോതി ആഹ **"യസ്സ രൂപം സോ രൂപവാതി ഉത്തരപക്ഖേ വുത്തം വചനം ഉദ്ധരിത്വാ"**തി.

൧൧൮. **വിഞ്ഞാണനിസ്സയഭാവൂപഗമനന്തി** ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ നിസ്സയഭാവൂപഗമനം. തയിദം വിസേസനം **ചക്ഖുസ്സാ**തി ഇമിനാവ സിദ്ധന്തി ന കതം ദട്ഠബ്ബം.

ഉപാദാപഞ്ഞത്താനുയോഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൩. പുരിസകാരാനുയോഗവണ്ണനാ

൧൨൩. കമ്മാനന്തി കുസലാകുസലകമ്മാനം. തഗ്ഗഹണേനേവ ഹി തംതംകിച്ചകരണീയേ കിരിയാനമ്പി സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. **നിപ്ഫാദകപ്പയോജകഭാവേനാ**തി കാരകകാരാപകഭാവേന.

൧൨൪. കമ്മകാരകസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ **യോ** അഞ്ഞോ പുഗ്ഗലോ കാരകോ. **തേനപീ**തി കാരകകാരകേനപി. **തസ്സാ**തി കാരകകാരകസ്സ. **അഞ്ഞ**ന്തി അഞ്ഞം കമ്മം. **ഏവ**ന്തി ഇമിനാ വുത്തപ്പകാരേന. തേഹി തേഹി കാരകേഹി പുഗ്ഗലാ വിയ അഞ്ഞാനി കമ്മാനി കരീയന്തീതി ദസ്സേതി. തേനാഹ **"കമ്മവട്ടസ്സ അനുപച്ഛേദം വദന്തീ"**തി. ഏവം സന്തേ പുഗ്ഗലസ്സ കാരകോ, കമ്മസ്സ കാരകോതി അയം വിഭാഗോ ഇധ അനാമട്ഠോ ഹോതി, തഥാ ച സതി കാരകപരമ്പരായ വചനം വിരുജ്ഝേയ്യാതി ആഹ **"പുഗ്ഗലസ്സ…പേ॰… വിചാരേതബ്ബമേത"**ന്തി. **തസ്സ കാരക**ന്തി പുഗ്ഗലസ്സ കാരകം. **ഇദഞ്ചാ**തി ന കേവലം പുഗ്ഗലകാരകസ്സ കമ്മകാരകതാപത്തിയേവ ദോസോ, അഥ ഖോ ഇദം കമ്മകാരകതായ കാരകപരമ്പരാപജ്ജനമ്പി വിചാരേതബ്ബം, ന യുജ്ജതീതി അത്ഥോ. പുഗ്ഗലാനഞ്ഹി പടിപാടിയാ കാരകഭാവോ കാരകപരമ്പരാ.

൧൩൦. ഏകോ അത്തോതി ''ഗാഹോ''തി സസ്സതഗാഹസങ്ഖാതോ അത്തോതി അത്ഥോ.

൧൩൫. സിയാ അഞ്ഞോ, സിയാ അനഞ്ഞോ, സിയാ ന വത്തബ്ബോ ''അഞ്ഞോതി വാ അനഞ്ഞോതി വാ''തി , ഏവം പവത്തനിഗണ്ഠവാദസദിസത്താ സോ ഏവ ഏകോ നേവ സോ ഹോതി, ന അഞ്ഞോതി ലദ്ധിമത്തം. തേനാഹ **"ഇദം പന നത്ഥേവാ"**തി. **പരസ്സ ഇച്ഛാവസേനേവാ**തി പരവാദിനോ ലദ്ധിവസേനേവ. **ഏകം അനിച്ഛന്തസ്സാ**തി ഏകം ''സോ കരോതി, സോ പടിസംവേദേതീ''തി ഗഹണം സസ്സതദിട്ഠിഭയേന പടിക്ഖിപന്തസ്സ **ഇതരം** ഉച്ഛേദഗ്ഗഹണം ആപന്നം. തഞ്ച പടിക്ഖിപന്തസ്സ അഞ്ഞം മിസ്സകം നിച്ചാനിച്ചഗ്ഗഹണം, വിക്ഖേപഗ്ഗഹണഞ്ച ആപന്നം. **കാരകവേദകിച്ഛായ ഠത്വാ**തി സ്വേവ കാരകോ വേദകോ ചാതി ഇമസ്മിം ആദായേ ഠത്വാ. **തംതംഅനിച്ഛായാ**തി തസ്സ തസ്സ വാദസ്സ അസമ്പടിച്ഛനേന. **ആപന്നവസേനപീ**തി ആപന്നഗാഹവസേനപി അയം അനുയോഗോ വുത്തോതി യോജനാ. **സബ്ബേസം ആപന്നത്താ**തി ഹേട്ഠാ വുത്തനയേന സബ്ബേസം വികപ്പാനം അനുക്കമേന ആപന്നത്താ നായമനുയോഗോ കതോതി യോജനാ. **ഏകേകസ്സേവാ**തി തേസു വിസും വിസും ഏകേകസ്സേവ ആപന്നത്താ. തന്തിവസേന പന തേ വികപ്പാ ഏകജ്ഝം ദസ്സേതബ്ബാതി അധിപ്പായോ. **ഏകതോ യോജേതബ്ബം** ചതുന്നമ്പി പഞ്ഹാനം ഏകതോ പുട്ഠത്താ.

പുരിസകാരാനുയോഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

കല്യാണവഗ്ഗോ നിട്ഠിതോ.

൧൯. അഭിഞ്ഞാനുയോഗവണ്ണനാ

൧൬൩. വികുബ്ബതീതി ഏത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദോ ആദിഅത്ഥോ, പകാരത്ഥോ വാ. തേന ''ദിബ്ബായ സോതധാതുയാ സദ്ദം സുണാതീ''തിആദികം സങ്ഗണ്ഹാതി. അഭിഞ്ഞാനുയോഗോ ദട്ഠബ്ബോതി യോജനാ. **തദഭിഞ്ഞാവതോ**തി ആസവക്ഖയാഭിഞ്ഞാവതോ. **അരഹതോ സാധന**ന്തി അരഹതോ

സച്ചികട്ഠപരമത്ഥേന പുഗ്ഗലത്താഭാവസാധനം. **തബ്ഭാവസ്സാതി** അരഹത്തസ്സ. അരഹത്തധാരാനഞ്ഹി ഖന്ധാ നാമ പുഗ്ഗലത്തം തസ്സപി ഹോതീതി.

അഭിഞ്ഞാനുയോഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൬-൧൭. ഞാതകാനുയോഗാദിവണ്ണനാ

൨൦൯. തതിയകോടിഭൂതസ്സാതി തതിയകോടിസഭാവസ്സ സങ്ഖതാസങ്ഖതവിനിമുത്തസഭാവസ്സ. **സഭാവസ്സാതി** ച സഭാവധമ്മസ്സ. **ലദ്ധിം നിഗൂഹിത്വാതി** പുഗ്ഗലോ നേവ സങ്ഖതോ, നാസങ്ഖതോതി ലദ്ധിം അവിഭാവേത്വാ.

ഞാതകാനുയോഗാദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൮. പടിവേധാനുയോഗാദിവണ്ണനാ

൨൧൭. പജാനനം നാമ ന ഹോതി നിബ്ബിദാദീനം അപ്പച്ചയത്താ. പരിച്ഛേദനസമത്ഥതഞ്ച ദസ്സേതീതി സമ്ബന്ധോ.

൨൨൭. സഹരൂപഭാവോ രൂപേന സമങ്ഗിതാ, **വിനാരൂപഭാവോ** തതോ വിനിസ്സടതാതി തദുഭയം രൂപസ്സ അബ്ഭന്തരഗമനം ബഹിനിക്ഖമനഞ്ച ഹോതി. തസ്മാ തം ദ്വയം സഹരൂപഭാവവിനാരൂപഭാവാനം ലക്ഖണവചനന്തി വുത്തം.

൨൩൯. ഓളാരികോതി ഥൂലോ. ആഹിതോ അഹം മാനോ എത്ഥാതി **അത്താ,** അത്തഭാവോ. സോ എവ യഥാസകം കമ്മുനാ പടിലഭിതബ്ബതോ **പടിലാഭോ**. പദദ്വയേനപി കാമാവചരത്തഭാവോ കഥിതോ. **മനോമയോ അത്തപടിലാഭോ** രൂപാവചരത്തഭാവോ. സോ ഹി ഝാനമനേന നിബ്ബത്തത്താ മനോമയോ. **അരൂപോ അത്തപടിലാഭോതി** അരൂപാവചരത്തഭാവോ. സോ ഹി രൂപേന അമിസ്സിതത്താ അരൂപോതി എവമേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ''അത്താ''തി പന ജീവേ ലോകവോഹാരോ നിരുള്ഹോ, അസതിപി ജീവേ തഥാനിരുള്ഹം ലോകവോഹാരം ഗഹേത്വാ സമ്മാസമ്ബുദ്ധാപി വോഹരന്തീതി ദസ്സേന്തോ **''ഇതി ഇമാ ലോകസ്സ സമഞ്ഞാ, യാഹി തഥാഗതോ വോഹരതീ''**തി വത്വാ ഇദാനി യഥാ വോഹരന്തി, തം പകാരം വിഭാവേന്തോ **''അപരാമസ''**ന്തിആദിമാഹ.

പച്ചത്തസാമഞ്ഞലക്ഖണവസേനാതി കക്ഖളഫുസനാദിസലക്ഖണവസേന അനിച്ചതാദിസാമഞ്ഞലക്ഖണവസേന ച. **ഇമിനാതി** ''പച്ചത്തസാമഞ്ഞലക്ഖണവസേനാ''തിആദിനാ വുത്തേന പരമത്ഥതോ പുഗ്ഗലാഭാവവചനേന . **ഇതോ പുരിമാതി** തത്ഥ തത്ഥ സകവാദിപടിക്ഖേപാദിവിഭാവനവസേന പവത്താ ഇതോ അത്ഥസംവണ്ണനതോ പുരിമാ. **ഇമിനാതി** വാ ''യഥാ രൂപാദയോ ധമ്മാ''തിആദിനാ അട്ഠകഥായം വുത്തവചനേന. **യഥാ ചാതി** എത്ഥ **ച**-സദ്ദോ സമുച്ചയത്ഥോ. തേന സമഞ്ഞാനതിധാവനം സമ്പിണ്ഡേതി. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യഥാ പരാമാസോ ച ന ഹോതി ജനപദനിരുത്തിയാ അഭിനിവിസിതബ്ബതോ, യഥാ ച സമഞ്ഞാതിധാവനം ന ഹോതി, എവം ഇതോ പുരിമാ ച അത്ഥവണ്ണനാ

യോജേതബ്ബോ. സമഞ്ഞാതിധാവനേ ഹി സതി സബ്ബലോകവോഹാരൂപച്ഛേദോ സിയാതി.

തസ്മാ സച്ചന്തി യസ്മാ തഥ പരമത്ഥാകാരം അനാരോപേത്വാ സമഞ്ഞം നാതിധാവന്തോ കേവലം ലോകസമ്മുതിയാവ വോഹരതി, തസ്മാ സച്ചം പരേസം അവിസംവാദനതോ. **തഥകാരണ**ന്തി തഥോ അവിതഥോ ധമ്മസഭാവോ കാരണം പവത്തിഹേതു ഏതസ്സാതി തഥകാരണം, പരമത്ഥവചനം, അവിപരീതധമ്മസഭാവവിസയന്തി അത്ഥോ. തേനാഹ **"ധമ്മാനം തഥതായ പവത്ത"**ന്തി.

പടിവേധാനുയോഗാദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പുഗ്ഗലകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. പരിഹാനികഥാ

൧. വാദയുത്തിപരിഹാനികഥാവണ്ണനാ

൨൬൫. ഇദം സുത്തന്തി ഇദം ലക്ഖണമത്തം ദട്ഠബ്ബം. ''പഞ്ചിമേ, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മാ സമയവിമുത്തസ്സ ഭിക്ഖുനോ പരിഹാനായ സംവത്തന്തീ''തി (അം॰ നി॰ ൫.൧൪൯-൧൫൦) ഇദമ്പി ഹി സുത്തം അനാഗാമിആദീനംയേവ പരിഹാനിനിസ്സയോ, ന അരഹതോ. **സമയവിമുത്തോ**തി അട്ഠസമാപത്തിലാഭിനോ സേക്ഖസ്സേതം നാമം. യഥാഹ -

''കതമോ ച പുഗ്ഗലോ സമയവിമുത്തോ? ഇധേകച്ചോ പുഗ്ഗലോ കാലേന കാലം സമയേന സമയം അട്ഠ വിമോക്ഖേ കായേന ഫുസിത്വാ വിഹരതി, പഞ്ഞായ ചസ്സ ദിസ്വാ ഏകച്ചേ ആസവാ പരിക്ഖീണാ ഹോന്തി. അയം വുച്ചതി പുഗ്ഗലോ സമയവിമുത്തോ''തി (പു॰ പ॰ ൧).

''പരിഹാനിധമ്മോ''തി ച പുഥുജ്ജനോ ച ഏകച്ചോ ച സേക്ഖോ അധിപ്പേതോ, ന അരഹാതി. **തസ്മാ**തി യസ്മാ യഥാദസ്സിതാനി സുത്താനി അനാഗാമിആദീനം പരിഹാനിലദ്ധിയാ നിസ്സയോ, ന അരഹതോ, തസ്മാ. തം നിസ്സായ തം അപേക്ഖിത്വാ യസ്മാ ''അരഹതോപീ''തി ഏത്ഥ അരഹതോപി പരിഹാനി, കോ പന വാദോ അനാഗാമിആദീനന്തി അയമത്ഥോ ലബ്ഭതി, തസ്മാ പി-സദ്ദസമ്പിണ്ഡിതമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"അരഹതോപി...പേ॰... യോജേതബ്ബ"**ന്തി ആഹ. യസ്മാ വാ കാമഞ്ചേത്ഥ ദുതിയസുത്തം സേക്ഖവസേന ആഗതം, പഠമതതിയസുത്താനി പന അസേക്ഖവസേനപി ആഗതാനീതി തേസം ലദ്ധി, തസ്മാ ''അരഹതോപീ''തി അട്ഠകഥായം വുത്തം. തേനാഹ **"ഇദം സുത്തം അരഹതോ"**തിആദി.

തതിയസ്മിന്തി ''സബ്ബേസഞ്ഞേവ അരഹന്താനം പരിഹാനീ''തി ഏതസ്മിം പഞ്ഹേ. സോ ഹി ''സബ്ബേവ അരഹന്തോ''തിആദിനാ ആഗതേസു തതിയോ പഞ്ഹോ. **തേസ**ന്തി മുദിന്ദ്രിയാനം. **തതിയസ്മിമ്പീ**തി **പി**-സദ്ദോ വുത്തത്ഥസമുച്ചയോ. തേന പഠമപഞ്ഹം സമുച്ചിനോതി ''തത്ഥപി തിക്ഖിന്ദ്രിയാ അധിപ്പേതാ''തി.

സോയേവ ന പരിഹായതീതി സോതാപന്നോയേവ സോതാപന്നഭാവതോ ന പരിഹായതീതി അത്ഥോ. ന ചേത്ഥ സകദാഗാമിഭാവാപത്തിയാ സോതാപന്നഭാവാപഗമോ പരിഹാനി ഹോതി വിസേസാധിഗമഭാവതോ. പത്തവിസേസതോ ഹി പരിഹാനീതി. **ഇതരേ**തി സകദാഗാമിആദികാ. **ഉപരിമഗ്ഗത്ഥായാ**തി ഉപരിമഗ്ഗത്തയപടിലാഭത്ഥായ ''നിയതോ''തി വുത്തമത്ഥം അഗ്ഗഹേത്വാ.

വാദയുത്തിപരിഹാനികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. അരിയപുഗ്ഗലസംസന്ദനപരിഹാനികഥാവണ്ണനാ

൨൪൫. തതോതി അരഹത്തതോ. **തത്ഥാ**തി ദസ്സനമഗ്ഗഫലേ. **വായാമേനാ**തി വിപസ്സനുസ്സാഹനേന. **തദനന്തര**ന്തി സോതാപത്തിഫലാനന്തരം. പഠമം ദസ്സനമഗ്ഗഫലാനന്തരം അരഹത്തം പാപുണാതി, തതോ പരിഹീനോ പുന വായമന്തോ തദനന്തരം ന അരഹത്തം പാപുണാതീതി കാ എത്ഥ യുത്തീതി അധിപ്പായോ. പരവാദീ നാമ യുത്തമ്പി വദതി അയുത്തമ്പീതി കിം തസ്സ വാദേ യുത്തിഗവേസനായാതി പന ദട്ഠബ്ബം. അപരിഹാനസഭാവോ ഭാവനാമഗ്ഗോ അരിയമഗ്ഗത്താ ദസ്സനാദസ്സനമഗ്ഗോ വിയ. ന ചേത്ഥ അസിദ്ധതാസങ്കാ ലോകുത്തരമഗ്ഗസ്സ പരസ്സപി അരിയമഗ്ഗഭാവസ്സ സിദ്ധത്താ, നാപി ലോകിയമഗ്ഗേന അനേകന്തികതാ അരിയസദ്ദേന വിസേസിതത്താ. തഥാ ന വിരുദ്ധതാ ദുതിയമഗ്ഗാദീനം ഭാവനാമഗ്ഗഭാവസ്സ ഓളാരികകിലേസപ്പഹാനാദീനഞ്ച പരസ്സപി ആഗമതോ സിദ്ധത്താ.

അരിയപുഗ്ഗലസംസന്ദനപരിഹാനികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. സുത്തസാധനപരിഹാനികഥാവണ്ണനാ

൨൬൫. പുഗ്ഗലപഞ്ഞത്തിഅട്ഠകഥായം ''പത്തി, ഫുസനാ''തി ച പച്ചക്ഖതോ അധിഗമോ അധിപ്പേതോതി വുത്തം **''പത്തബ്ബം വദതീതി ആഹ ഫുസനാരഹ''**ന്തി.

൨൬൭. കതസന്നിട്ഠാനസ്സാതി ഇമസ്മിം സത്താഹേ മാസേ ഉതുമ്ഹി അന്തോവസ്സേ വാ അഞ്ഞം ആരാധേസ്സാമീതി കതനിച്ഛയസ്സ.

സുത്തസാധനപരിഹാനികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പരിഹാനികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. ബ്രഹ്മചരിയകഥാ

൧. സുദ്ധബ്രഹ്മചരിയകഥാവണ്ണനാ

൨൬൮. ഹേട്ഠാപീതി പരനിമ്മിതവസവത്തിദേവേഹി ഹേട്ഠാപി. **മഗ്ഗഭാവനമ്പി ന ഇച്ഛന്തീതി വിഞ്ഞായതി** ''ഇധ ബ്രഹ്മചരിയവാസോ''തി ഇമിനാ ''ദേവേപി ബ്രഹ്മചരിയവാസാ നത്ഥി ദേവേസൂതി ഉപലദ്ധിവസേനാ''തി വുത്തത്താ.

൨൭൦. തസ്സേവാതി പരവാദിനോ ഏവ. **പുഗ്ഗലവസേനാതി** ''ഗിഹീനഞ്ചേവ ഏകച്ചാനഞ്ച ദേവാന''ന്തി ഏവം പുഗ്ഗലവസേന. **തസ്സാതി** പരവാദിനോ. **പടിക്ഖേപോ ന യുത്തോതി** ഏവം പുഗ്ഗലവസേന അത്ഥയോജനാ ന യുത്താതി അധിപ്പായോ. പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനേന പന കതാപി അത്ഥവണ്ണനാ ഓകാസവസേന പരിച്ഛിജ്ജതീതി നായം ദോസോ. **തസ്സായം അധിപ്പായോതി** അയം ''ഗിഹീനഞ്ചേവാ''തിആദിനാ വുത്തോ തസ്സ പരവാദിനോ യദി അധിപ്പായോ, ഏവം സഞ്ഞായ പരവാദിനോ സകവാദിനാ സമാനാദായോതി ന നിഗ്ഗഹാരഹോ സിയാ. തേനാഹ **''സക...പേ॰... തബ്ബോ''**തി. പഠമം പന അനുജാനിത്വാ പച്ഛാ പടിക്ഖേപേനേവ നിഗ്ഗഹേതബ്ബതാ വേദിതബ്ബാ. കേചി ''യത്ഥ നത്ഥി പബ്ബജ്ജാ, നത്ഥി തത്ഥ ബ്രഹ്മചരിയവാസോതി പുച്ഛായ ഏകച്ചാനം മനുസ്സാനം മഗ്ഗപ്പടിവേധം സന്ധായ പരവാദിനോ പടിക്ഖേപോ. യദിപി സോ ദേവാനം മഗ്ഗപ്പടിലാഭം ന ഇച്ഛതി, സമ്ഭവന്തം പന സബ്ബം ദസ്സേതും അട്ഠകഥായം 'ഗിഹീന'മിച്ചേവ അവത്വാ 'ഏകച്ചാനഞ്ച ദേവാന'ന്തി വുത്ത''ന്തി വദന്തി, തം ന സുന്ദരം ''സന്ധായാ''തി വുത്തത്താ, പുരിമോയേവത്ഥോ യുത്തോ.

സുദ്ധബ്രഹ്മചരിയകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. സംസന്ദനബ്രഹ്മചരിയകഥാവണ്ണനാ

൨൭൩. രൂപാവചരമഗ്ഗേനാതി രൂപാവചരജ്ഝാനേന. തഞ്ഹി രൂപഭവൂപപത്തിയാ ഉപായഭാവതോ മഗ്ഗോതി വുത്തോ. യഥാഹ ''രൂപുപപത്തിയാ മഗ്ഗം ഭാവേതീ''തി (ധ॰ സ॰ ൧൬൦). **ഇദന്തി** ഇദം രൂപാവചരജ്ഝാനം. ''ഇധവിഹായനിട്ഠഹേതുഭൂതോ രൂപാവചരമഗ്ഗോ''തിആദികം ദീപേന്തം വചനം അനാഗാമിമഗ്ഗസ്സ തബ്ഭാവദീപകേന ''ഇധ ഭാവിതമഗ്ഗോ''തിആദികേന കഥം സമേതീതി ചോദേത്വാ യഥാ സമേതി , തം ദസ്സേതും **''പുബ്ബേ പനാ''**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **''പുബ്ബേ''**തി ഇമിനാ ''ഇധ ഭാവിതമഗ്ഗോ''തിആദികം വദന്തി, ഇധാപി പന ''രൂപാവചരമഗ്ഗേനാ''തിആദികം. തത്ഥ **അനാഗാമീ ഏവാതി** അനാഗാമിഫലട്ഠോ ഏവ. **ഝാനാനാഗാമീതി** അസമുച്ഛിന്നജ്ഝത്തസംയോജനോപി രൂപഭവേ ഉപ്പജ്ജിത്വാ അനാവത്തിധമ്മമഗ്ഗം ഭാവേത്വാ തത്ഥേവ പരിനിബ്ബായനതോ. **അധിപ്പായോതി** യഥാവുത്തോ ദ്വിന്നം അട്ഠകഥാവചനാനം അവിരോധദീപകോ അധിപ്പായോ.

ഇധാതി കാമലോകേ. **തത്ഥാതി** ബ്രഹ്മലോകേ. ഏത്ഥ ച പരവാദീ ഏവം പുച്ഛിതബ്ബോ ''തീഹി, ഭിക്ഖവേ, ഠാനേഹീ''തി സുത്തം കിം യഥാരുതവസേന ഗഹേതബ്ബത്ഥം, ഉദാഹു സന്ധായഭാസിതന്തി? തത്ഥ ജാനമാനോ സന്ധായഭാസിതന്തി വദേയ്യ. അഞ്ഞഥാ ''പരനിമ്മിതവസവത്തിദേവേ ഉപാദായാ''തിആദി വത്തും ന സക്കാ ''ദേവേ ച താവതിംസേ''തി വുത്തത്താ. യഥാ ഹി തസ്സ ''സേയ്യഥാപി ദേവേഹി താവതിംസേഹി സദ്ധിം മന്തേത്വാ''തിആദീസു വിയ സക്കം ദേവരാജാനം ഉപാദായ കാമാവചരദേവേസു താവതിംസദേവാ പാകടാ പഞ്ഞാതാതി തേസം ഗഹണം, ന തേയേവ അധിപ്പേതാതി സുത്തപദസ്സ സന്ധായഭാസിതത്ഥം സമ്പടിച്ഛിതബ്ബം, ഏവം ''ഇധ ബ്രഹ്മചരിയവാസോ''തി ഏത്ഥാപി അനവജ്ജസുഖഅബ്യാസേകസുഖനേക്ഖമ്മസുഖാദിസന്നിസ്സയഭാവേന മഹാനിസംസതായ സാസനേ പബ്ബജ്ജാ ''ഇധ ബ്രഹ്മചരിയവാസോ''തി ഇമസ്മിം

സുത്തേ അധിപ്പേതാ. സാ ഹി ഉത്തരകുരുകാനം ദേവാനഞ്ച അനോകാസഭാവതോ ദുക്കരാ ദുല്ലഭാ ച. തഥ സൂരിയപരിവത്താദീഹിപി ദേവേസു മഗ്ഗപടിലാഭായ അത്ഥിതാ വിഭാവേതബ്ബാ, ഉത്തരകുരുകാനം പന വിസേസാനധിഗമഭാവോ ഉഭിന്നമ്പി ഇച്ഛിതോ ഏവാതി.

സംസന്ദനബ്രഹ്മചരിയകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ബ്രഹ്മചരിയകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ഓധിസോകഥാവണ്ണനാ

൨൭൪. ഓധിസോതി ഭാഗസോ, ഭാഗേനാതി അത്ഥോ. ഭാഗോ നാമ യസ്മാ ഏകദേസോ ഹോതി, തസ്മാ **"ഏകദേസേന ഏകദേസേനാ"**തി വുത്തം. തത്ഥ യദി ചതുന്നം മഗ്ഗാനം വസേന സമുദയപക്ഖികസ്സ കിലേസഗണസ്സ ചതുഭാഗേഹി പഹാനം "ഓധിസോ പഹാന"ന്തി അധിപ്പേതം, ഇച്ഛിതമേവേതം സകവാദിസ്സ "തിണ്ണം സംയോജനാനം പരിക്ഖയാ ദിട്ഠിഗതാനം പഹാനായാ"തി ച ആദിവചനതോ. യസ്മാ പന മഗ്ഗോ ചതൂസു സച്ചേസു നാനാഭിസമയവസേന കിച്ചകരോ, ന ഏകാഭിസമയവസേനാതി പരവാദിനോ ലദ്ധി, തസ്മാ യഥാ "മഗ്ഗോ കാലേന ദുക്ഖം പരിജാനാതി, കാലേന സമുദയം പജഹതീ"തിആദിനാ നാനക്ഖണവസേന സച്ചേസു പവത്തതീതി ഇച്ഛിതോ, ഏവം പച്ചേകമ്പി നാനക്ഖണവസേന പവത്തേയ്യ. തഥാ സതി ദുക്ഖാദീനം ഏകദേസഏകദേസമേവ പരിജാനാതി പജഹതീതി ദസ്സേതും പാളിയം "സോതാപത്തി...പേ॰... ഏകദേസേ പജഹതീ"തിആദി വുത്തം. സതി ഹി നാനാഭിസമയേ പഠമമഗ്ഗാദീഹി പഹാതബ്ബാനം സംയോജനത്തയാദീനം ദുക്ഖദസ്സനാദീഹി ഏകദേസഏകദേസപ്പഹാനം സിയാതി ഏകദേസസോതാപത്തിമഗ്ഗട്ഠാദിതാ, തതോ ഏവ ഏകദേസസോതാപന്നാദിതാ ച ആപജ്ജതി അനന്തരഫലത്താ ലോകുത്തരകുസലാനം, ന ച തം യുത്തം. ന ഹി കാലഭേദേന വിനാ സോ ഏവ സോതാപന്നോ, അസോതാപന്നോ ചാതി സക്കാ വിഞ്ഞാതും. തേനാഹ **"ഏകദേസം സോതാപന്നോ, ഏകദേസം ന സോതാപന്നോ"**തിആദി.

അപിചായം നാനാഭിസമയവാദീ ഏവം പുച്ഛിതബ്ബോ "മഗ്ഗഞാണം സച്ചാനി പടിവിജ്ഝന്തം കിം ആരമ്മണതോ പടിവിജ്ഝതി, ഉദാഹു കിച്ചതോ"തി. യദി ആരമ്മണതോതി വദേയ്യ, തസ്സ വിപസ്സനാഞാണസ്സ വിയ ദുക്ഖസമുദയാനം അച്ചന്തപരിച്ഛേദസമുച്ഛേദാ ന യുത്താ തതോ അനിസ്സടത്താ, തഥാ മഗ്ഗദസ്സനം. ന ഹി സയമേവ അത്താനം ആരബ്ഭ പവത്തതീതി യുത്തം, മഗ്ഗന്തരപരികപ്പനായം അനവട്ഠാനം ആപജ്ജതീതി, തസ്മാ തീണി സച്ചാനി കിച്ചതോ, നിരോധം കിച്ചതോ ആരമ്മണതോ ച പടിവിജ്ഝതീതി ഏവമസമ്മോഹതോ പടിവിജ്ഝന്തസ്സ മഗ്ഗഞാണസ്സ നത്ഥേവ നാനാഭിസമയോ. വുത്തഞ്ഹേതം "യോ, ഭിക്ഖവേ, ദുക്ഖം പസ്സതി, ദുക്ഖസമുദയമ്പി സോ പസ്സതീ"തിആദി. ന ചേതം കാലന്തരദസ്സനം സന്ധായ വുത്തം. "യോ നു ഖോ, ആവുസോ, ദുക്ഖം പസ്സതി, ദുക്ഖസമുദയമ്പി സോ പസ്സതി, ദുക്ഖനിരോധമ്പി...പേ॰... ദുക്ഖനിരോധഗാമിനിപടിപദമ്പി സോ പസ്സതീ"തി (സം॰ നി॰ ൫.൧൧൦൦) ഏകസച്ചദസ്സനസമങ്ഗിനോ അഞ്ഞസച്ചദസ്സനസമങ്ഗിഭാവവിചാരണായം തദത്ഥസാധനത്ഥം ആയസ്മതാ ഗവംപതിത്ഥേരേന ആഭതത്താ പച്ചേകഞ്ച സച്ചത്തയദസ്സനസ്സ യോജിതത്താ.

അഞ്ഞഥാ പുരിമദിട്ഠസ്സ പുന അദസ്സനതോ സമുദയാദിദസ്സനേ ദുക്ഖാദിദസ്സനമയോജനീയം സിയാ. ന ഹി ലോകുത്തരമഗ്ഗോ ലോകിയമഗ്ഗോ വിയ കതകാരിഭാവേന പവത്തതി സമുച്ഛേദകത്താ. തഥാ യോജനേ ച സബ്ബം ദസ്സനം ദസ്സനന്തരപരന്തി ദസ്സനാനുപരമോ സിയാ. ഏവം ആഗമതോ യുത്തിതോ ച നാനാഭിസമയസ്സ അസമ്ഭവതോ പച്ചേകം മഗ്ഗാനം ഓധിസോ പഹാനം നത്ഥീതി നിട്ഠമേത്ഥ ഗന്തബ്ബം.

ഓധിസോകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. ജഹതികഥാവണ്ണനാ

൧. നസുത്താഹരണകഥാവണ്ണനാ

൨൭൦. യദിപി പാളിയം "തയോ മഗ്ഗേ ഭാവേതീ"തി വുത്തം, മഗ്ഗഭാവനാ പന യാവദേവ കിലേസസമുച്ഛിന്ദനത്ഥാതി ഞത്വാ **"കിച്ചസബ്ഭാവന്തി തീഹി പഹാതബ്ബസ്സ പഹീനത"**ന്തി ആഹ. തത്ഥ **തീഹീ**തി ഹേട്ഠിമേഹി തീഹി അരിയമഗ്ഗേഹി **പഹാതബ്ബസ്സ** അജ്ഝത്തസംയോജനസ്സ പഹീനതം സമുച്ഛിന്ദനന്തി അത്ഥോ. **തം പന കിച്ച**ന്തി അധോഭാഗിയസംയോജനേസു മഗ്ഗസ്സ പഹാനാഭിസമയകിച്ചം. **തേനേവ മഗ്ഗേനാ**തി അനാഗാമിമഗ്ഗേനേവ. **ഏതം ന സമേതീ**തി ഏവം മഗ്ഗുപ്പാദതോ പഗേവ കാമരാഗബ്യാപാദാ പഹീയന്തീതി ലദ്ധികിത്തനം ഇമിനാ മഗ്ഗസ്സ കിച്ചസബ്ഭാവകഥനേന ന സമേതി ന യുജ്ജതി. **തസ്മാ**തി ഇമിനാ യഥാവുത്തമേവ വിരോധം പച്ചാമസതി. **പഹീനാന**ന്തി വിക്ഖമ്ഭിതാനം. യോ ഹി ഝാനലാഭീ ഝാനേന യഥാവിക്ഖമ്ഭിതേ കിലേസേ മഗ്ഗേന സമുച്ഛിന്ദതി, സോ ഇധാധിപ്പേതോ. തേനാഹ **"ദസ്സനമഗ്ഗേ…പേ॰… അധിപ്പായോ"**തി.

ജഹതികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. സബ്ബമത്ഥീതികഥാവണ്ണനാ

൧. വാദയുത്തിവണ്ണനാ

൨൭൨. **സബ്ബം അത്ഥീ**തി ഏത്ഥ യസ്മാ പച്ചുപ്പന്നം വിയ അതീതാനാഗതമ്പി ധരമാനസഭാവന്തി പരവാദിനോ ലദ്ധി, തസ്മാ **സബ്ബ**ന്തി കാലവിഭാഗതോ അതീതാദിഭേദം സബ്ബം. സോ പന "യമ്പി നത്ഥി, തമ്പി അത്ഥീ"തി കാലവിമുത്തസ്സ വസേന അനുയോഗോ, തം അതിപ്പസങ്ഗദസ്സനവസേന പരവാദിപടിഞ്ഞായ ദോസാരോപനം. നയദസ്സനം വാ അതീതാനാഗതാനം നത്ഥിഭാവസ്സ. **അത്ഥീ**തി പന അയം അത്ഥിഭാവോ യസ്മാ ദേസകാലാകാരധമ്മേഹി വിനാ ന ഹോതി, തസ്മാ തം താവ തേഹി സദ്ധിം യോജേത്വാ അനുയോഗം ദസ്സേതും "സബ്ബത്ഥ സബ്ബമത്ഥീ"തിആദിനാ പാളി പവത്താ. തത്ഥ യദിപി **സബ്ബത്ഥാ**തി ഇദം സാമഞ്ഞവചനം, തം പന യസ്മാ വിസേസനിവിട്ഠം ഹോതി, പരതോ ച **സബ്ബേസൂ**തി ധമ്മാ വിഭാഗതോ വുച്ചന്തി, തസ്മാ ഓളാരികസ്സ പാകടസ്സ രൂപധമ്മസമുദായസ്സ വസേന അത്ഥം ദസ്സേതും അട്ഠകഥായം "സബ്ബത്ഥാതി സബ്ബസ്മിം സരീരേ"തി വുത്തം, നിദസ്സനമത്തം വാ ഏതം ദട്ഠബ്ബം. തഥാ ച കാണാദകാപിലേഹി പടിഞ്ഞായമാനാ ആകാസകാലാദിസത്തപകതിപുരിസാ വിയ പരവാദിനാ

പടിഞ്ഞായമാനം സബ്ബം സബ്ബബ്യാപീതി ആപന്നമേവ ഹോതീതി. "സബ്ബത്ഥ സരീരേ"തി ച "തിലേ തേല"ന്തി വിയ ബ്യാപനേ ഭുമ്മന്തി സരീരപരിയാപന്നേന സബ്ബേന ഭവിതബ്ബന്തി വുത്തം **"സിരസി പാദാ...പേ॰... അത്ഥോ"**തി.

സബ്ബസ്മിം കാലേ സബ്ബമത്ഥീതി യോജനാ. ഏതസ്മിം പക്ഖേയേവസ്സ അഞ്ഞവാദോ പരിദീപിതോ സിയാ "യം അത്ഥി, അത്ഥേവ തം, യം നത്ഥി, നത്ഥേവ തം, അസതോ നത്ഥി സമ്ഭവോ, സതോ നത്ഥി വിനാസോ"തി. ഏവം സബ്ബേനാകാരേന സബ്ബം സബ്ബേസു ധമ്മേസു സബ്ബം അത്ഥീതി അത്ഥോതി സമ്ബന്ധോ. ഇമേഹി പന പക്ഖേഹി "സബ്ബം സബ്ബസഭാവം, അനേകസത്തിനിചിതാഭാവാ അസതോ നത്ഥി സമ്ഭവോ"തി വാദോ പരിദീപിതോ സിയാ. **യോഗരഹിത**ന്തി കേനചി യുത്തായുത്തലക്ഖണസംയോഗരഹിതം. **തം പന ഏകസഭാവ**ന്തി സംയോഗരഹിതം നാമ അത്ഥതോ ഏകസഭാവം, ഏകധമ്മോതി അത്ഥോ. ഏതേന ദേവവാദീനം ബ്രഹ്മദസ്സനം അത്ഥേവാതിവാദോ പരിദീപിതോ സിയാ. **അത്ഥീതി പുച്ഛതീ**തി യദി സബ്ബമത്ഥീതി തവ വാദോ, യഥാവുത്തായ മമ ദിട്ഠിയാ സമ്മാദിട്ഠിഭാവോ അത്ഥീതി ഏകന്തേന തയാ സമ്പടിച്ഛിതബ്ബോ, തസ്മാ "കിം സോ അത്ഥീ"തി പുച്ഛതീതി അത്ഥോ.

വാദയുത്തിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. കാലസംസന്ദനകഥാവണ്ണനാ

൨൮൩. **അതീതാ ...പേ॰... കരിത്വാ**തി ഏത്ഥായം സങ്ഖേപത്ഥോ - അതീതം അനാഗതന്തി രൂപസ്സ ഇമം വിസേസം, ഏവം വിസേസം വാ രൂപം അഗ്ഗഹേത്വാ പച്ചുപ്പന്നതാവിസേസവിസിട്ഠരൂപമേവ അപ്പിയം പച്ചുപ്പന്നരൂപഭാവാനം സമാനാധികരണത്താ ഏതസ്മിംയേവ വിസയേ അപ്പേതബ്ബം, വചീഗോചരം പാപേതബ്ബം സതിപി നേസം വിസേസനവിസേസിതബ്ബതാസങ്ഖാതേ വിഭാഗേ തഥാപി അവിഭജിതബ്ബം കത്വാതി. യസ്മാ പന പാളിയം "പച്ചുപ്പന്നന്തി വാ രൂപന്തി വാ"തി പച്ചുപ്പന്നരൂപസദ്ദേഹി തദത്ഥസ്സ വത്തബ്ബാകാരോ ഇതിസദ്ദേഹി ദസ്സിതോ, തസ്മാ **"പച്ചുപ്പന്നസദ്ദേന...പേ॰... വുത്തം ഹോതീ"**തി ആഹ. **രൂപപഞ്ഞത്തീ**തി രൂപായതനപഞ്ഞത്തി. സാ ഹി സഭാവധമ്മുപാദാനാ തജ്ജാപഞ്ഞത്തി. തേനേവാഹ **"സഭാവപരിച്ഛിന്നേ പവത്താ വിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തീ"**തി. **രൂപസമൂഹം ഉപാദായാ**തി തംതംഅത്തപഞ്ഞത്തിയാ ഉപാദാനഭൂതാനം അഭാവവിഭാവനാകാരേന പവത്തമാനാനം രൂപധമ്മാനം സമൂഹം ഉപാദായ. ഉപാദാനുപാദാനമ്പി ഹി ഉപാദാനമേവാതി. **തസ്മാ**തി സമൂഹുപാദായാധീനതായ അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തിഭാവതോ. **വിഗമാവത്തബ്ബതാ**തി വിഗമസ്സ വത്ഥഭാവാപഗമസ്സ അവത്തബ്ബതാ. ന ഹി ഓദാതതാവിഗമേന അവത്ഥം ഹോതി. ന പന യുത്താ രൂപഭാവസ്സ വിഗമാവത്തബ്ബതാതി യോജനാ. **രൂപഭാവോ**തി ച രൂപായതനസഭാവോ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ ഗോചരഭാവോ. ന ഹി തസ്സ പച്ചുപ്പന്നഭാവവിഗമേ വിഗമാവത്തബ്ബതാ യുത്താ.

കാലസംസന്ദനകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

വചനസോധനവണ്ണനാ

൨൮൨. **അനാഗതം വാ പച്ചുപ്പന്നം വാ**തി എത്ഥ വാ-സദ്ദോ അനിയമത്ഥോ യഥാ “ഖദിരേ വാ ബന്ധിതബ്ബം പലാസേ വാ”തി. തസ്മാ “ഹുത്വാ ഹോതീ”തി എത്ഥ ഹോതി-സദ്ദോ അനാഗതപച്ചുപ്പന്നേസു യം കിഞ്ചി പധാനം കത്വാ സമ്ബന്ധം ലഭതീതി ദസ്സേന്തോ **“അനാഗതം…പേ॰… ദട്ഠബ്ബ”**ന്തി ആഹ. തത്ഥ **പച്ചുപ്പന്നം ഹോന്ത**ന്തി പച്ചുപ്പന്നം ജായമാനം പച്ചുപ്പന്നഭാവം ലഭന്തം. തേനാഹ **“തഞ്ഞേവ അനാഗതം തം പച്ചുപ്പന്നന്തി ലദ്ധിവസേനാ”**തി. **തമ്പി ഹുത്വാ ഹോതീ**തി യം അനാഗതം ഹുത്വാ പച്ചുപ്പന്നഭാവപ്പത്തിയാ “ഹുത്വാ ഹോതീ”തി വുത്തം, കിം തദപി പുന ഹുത്വാ ഹോതീതി പുച്ഛതി. **തബ്ഭാവാവിഗമതോ**തി പച്ചുപ്പന്നഭാവതോ ഹുത്വാഹോതിഭാവാനുപഗമതോ. **പച്ചുപ്പന്നാഭാവതോ**തി പച്ചുപ്പന്നതായ അഭാവതോ.

വചനം അരഹതീതി ഇമിനാ വചനമത്തേ ന കോചി ദോസോതി ദസ്സേതി. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യദിപി തസ്സ പുന ഹുത്വാ ഭൂതസ്സ പുന ഹുത്വാഹോതിഭാവോ നത്ഥി, പുനപ്പുനം ഞാപേതബ്ബതായ പന ദുതിയം തതോ പരമ്പി തഥാ വത്തബ്ബതം അരഹതീതി “ആമന്താ”തി പടിജാനാതീതി. **ധമ്മേ**തി സഭാവധമ്മേ. തപ്പടിക്ഖേപതോ **അധമ്മേ** അഭാവധമ്മേ. തേനാഹ **“സസവിസാണേ”**തി.

പടിക്ഖിത്തനയേനാതി “ഹുത്വാ ഹോതി, ഹുത്വാ ഹോതീ”തി എത്ഥ പുബ്ബേ യദേതം തയാ “അനാഗതം ഹുത്വാ പച്ചുപ്പന്നം ഹോതീ”തി വദതാ “തംയേവ അനാഗതം തം പച്ചുപ്പന്ന”ന്തി ലദ്ധിവസേന “അനാഗതം വാ പച്ചുപ്പന്നം വാ ഹുത്വാ ഹോതീ”തി വുത്തം, “കിം തേ തമ്പി ഹുത്വാ ഹോതീ”തി പുച്ഛിതേ യോ പരവാദിനാ ഹുത്വാ ഭൂതസ്സ പുന ഹുത്വാഅഭാവതോ “ന ഹേവാ”തി പടിക്ഖേപോ കതോ, തേന പടിക്ഖിത്തനയേന. സ്വായം യദേവ രൂപാദി അനാഗതം, തദേവ പച്ചുപ്പന്നന്തി സതിപി അത്ഥാഭേദേ അനാഗതപച്ചുപ്പന്നന്തി പന അത്ഥേവ കാലഭേദോതി തംകാലഭേദവിരോധായ പടിക്ഖേപോ പവത്തോതി ആഹ **“പടിക്ഖിത്തനയേനാതി കാലനാനത്തേനാ”**തി. തേന ഹി സോ അയഞ്ച പടിക്ഖേപോ നീതോ പവത്തിതോതി. **പടിഞ്ഞാതനയേനാ**തി ഇദമ്പി യഥാവുത്തപടിക്ഖേപാനന്തരം യം പടിഞ്ഞാതം, തം സന്ധായാഹ. യഥാ ഹി സാ പടിഞ്ഞാ അത്ഥാഭേദേന നീതാ പവത്തിതാ, തഥായമ്പി. തേനേവാഹ **“അത്ഥാനാനത്തേനാ”**തി, അനാഗതാദിപ്പഭേദായ കാലപഞ്ഞത്തിയാ ഉപാദാനഭൂതസ്സ അത്ഥസ്സ അഭേദേനാതി അത്ഥോ. യഥാ ഉപാദാനഭൂതരൂപാദിഅത്ഥാഭേദേപി തേസം ഖണത്തയാനാവത്തി തംസമങ്ഗിതാ അനാഗതപച്ചുപ്പന്നഭാവാവത്തിതാ, തഥാ തത്ഥ വുച്ചമാനാ ഹുത്വാഹോതിഭാവാ യഥാക്കമം പുരിമപച്ഛിമേസു പവത്തിതാ പുരിമപച്ഛിമകിരിയാതി കത്വാതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **“അത്ഥാനാനത്തം…പേ॰… പടിജാനാതീ”**തി വത്വാ പുന **“അത്ഥാനാനത്തമേവ ഹീ”**തിആദിനാ തമേവ അത്ഥം സമത്ഥേതി. യഥാ പന “തം ജീവം തം സരീര”ന്തി പടിജാനന്തസ്സ ജീവോവ സരീരം, സരീരമേവ ജീവോതി ജീവസരീരാനം അനഞ്ഞത്തം ആപജ്ജതി, ഏവം “തഞ്ഞേവ അനാഗതം തം പച്ചുപ്പന്ന”ന്തി ച പടിജാനന്തസ്സ അനാഗതപച്ചുപ്പന്നാനം അനഞ്ഞത്തം ആപന്നന്തി പച്ചുപ്പന്നാനാഗതേസു വുത്താ ഹോതിഭാവഹുത്വാഭാവാ അനാഗതപച്ചുപ്പന്നേസുപി ആപജ്ജേയ്യുന്തി വുത്തം അട്ഠകഥായം “ഏവം

സന്തേ അനാഗതമ്പി ഹുത്വാഹോതി നാമ, പച്ചുപ്പന്നമ്പി ഹുത്വാഹോതിയേവ നാമാ''തി.

അനുഞ്ഞാതപഞ്ഹസ്സാതി ''തഞ്ഞേവ അനാഗതം തം പച്ചുപ്പന്നന്തി? ആമന്താ''തി ഏവം അത്ഥാനാനത്തം സന്ധായ അനുഞ്ഞാതസ്സ അത്ഥസ്സ. ഞാതും ഇച്ഛിതോ ഹി അത്ഥോ പഞ്ഹോ. **ദോസോ വുത്തോ**തി അനാഗതം ഹുത്വാ പച്ചുപ്പന്നഭൂതസ്സ പുന അനാഗതം ഹുത്വാ പച്ചുപ്പന്നഭാവാപത്തിസങ്ഖാതോ ദോസോ വുത്തോ പുരിമനയേ . പച്ഛിമനയേ പന അനാഗതപച്ചുപ്പന്നേസു ഏകേകസ്സ ഹുത്വാഹോതിഭാവാപത്തിസങ്ഖാതോ ദോസോ വുത്തോതി അത്ഥോ. **പടിക്ഖിത്തപഞ്ഹ**ന്തി ''തംയേവ അനാഗതം തം പച്ചുപ്പന്നന്തി? ന ഹേവം വത്തബ്ബേ''തി ഏവം കാലനാനത്തം സന്ധായ പടിക്ഖിത്തപഞ്ഹം. **തേനാ**തി അനാഗതപച്ചുപ്പന്നാനം ഹോതിഹുത്വാഭാവപടിക്ഖേപേന. **ചോദേതീ**തി അനാഗതം തേന ഹോതി നാമ, പച്ചുപ്പന്നം തേന ഹുത്വാ നാമ, ഉഭയമ്പി അനഞ്ഞത്താ ഉഭയസഭാവന്തി ചോദേതി. **ഏത്ഥാ**തി ''ഹുത്വാ ഹോതീ''തി ഏതസ്മിം പഞ്ഹേ **കഥം ഹോതി ദോസോ**തി ചോദേതീതി. **''തസ്സേവാ''**തി പരിഹരതി. കഥം കത്വാ ചോദനാ, കഥഞ്ച കത്വാ പരിഹാരോ? അനുജാനനപടിക്ഖേപാനം ഭിന്നവിസയതായ ചോദനാ, അത്ഥാഭേദകാലഭേദവിസയത്താ അഭിന്നാധാരതായ തേസം പരിഹാരോ. **തസ്സേവാ**തി ഹി പരവാദിനോ ഏവാതി അത്ഥോ.

തദുഭയം ഗഹേത്വാതി ''തം അനാഗതം തം പച്ചുപ്പന്ന''ന്തി ഉഭയം ഏകജ്ഝം ഗഹേത്വാ. **ഏകേക**ന്തി തേസു ഏകേകം. **ഏകേകമേവാ**തി ഉഭയം ഏകജ്ഝം അഗ്ഗഹേത്വാ ഏകേകമേവ വിസും വിസും ഇമസ്മിം പക്ഖേ തഥാ ന യുത്തന്തി അത്ഥോ. **ഏസ നയോ**തി അതിദേസം കത്വാ സംഖിത്തത്താ തം ദുബ്ബിഞ്ഞേയ്യന്തി **''അനാഗതസ്സ ഹീ''**തിആദിനാ വിവരതി. **പടിജാനിതബ്ബം സിയാ** അനാഗതപച്ചുപ്പന്നാനം യഥാക്കമം ഹോതിഹുത്വാഭാവതോതി അധിപ്പായോ. ''യദേതം തയാ''തിആദിനാ പവത്തോ സംവണ്ണനാനയോ **പുരിമനയോ,** തത്ഥ ഹി ''യദി തേ അനാഗതം ഹുത്വാ''തിആദിനാ ഹുത്വാഹോതിഭാവോ ചോദിതോ. ''അപരോ നയോ''തിആദികോ **ദുതിയനയോ**. തത്ഥ ഹി ''അനാഗതസ്സ...പേ॰... ഹുത്വാഹോതിയേവ നാമാ''തി അനാഗതാദീസു ഏകേകസ്സ ഹുത്വാഹോതിനാമതാ ചോദിതാ.

വചനസോധനവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അതീതഞാണാദികഥാവണ്ണനാ

൨൯൭. കഥം വുച്ചതീതി കസ്മാ വുത്തം. **തേനാ**തി ഹി ഇമിനാ ദുതിയപുച്ഛായ ''അതീതം ഞാണ''ന്തി ഇദം പച്ചാമട്ഠം, തഞ്ച പച്ചുപ്പന്നം ഞാണം, അതീതധമ്മാരമ്മണതായ അതീതന്തി വുത്തം. തേനാഹ അട്ഠകഥായം ''പുന പുട്ഠോ അതീതാരമ്മണം പച്ചുപ്പന്നം ഞാണ''ന്തിആദി.

അതീതഞാണാദികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അരഹന്താദികഥാവണ്ണനാ

൮൯. ''അരഹം ഖീണാസവോ''തിആദിനാ സുത്തവിരോധോ പാകടോതി ഇദമേവ ദസ്സേന്തോ **''യുത്തിവിരോധോ…പേ॰… ദട്ഠബ്ബോ''**തി ആഹ. തത്ഥ **അനാനത്ത**ന്തി അവിസേസോ. **ഏവമാദികോ**തി **ആദി**-സദ്ദേന കതകിച്ചതാഭാവോ അനോഹിതഭാരതാതി ഏവമാദീനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ.

അരഹന്താദികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പദസോധനകഥാവണ്ണനാ

൮൦. യോ അതീതസദ്ദാഭിധേയ്യോ അത്ഥോ, സോ അത്ഥിസദ്ദാഭിധേയ്യോതി ദ്വേപി സമാനാധികരണത്ഥാതി കത്വാ വുത്തം **''അതീതഅത്ഥിസദ്ദാനം ഏകത്ഥത്താ''**തി, ന, അതീതസദ്ദാഭിധേയ്യസ്സേവ അത്ഥിസദ്ദാഭിധേയ്യത്താ. തേനാഹ **''അത്ഥിസദ്ദത്ഥസ്സ ച നാതീതഭാവതോ''**തി. തേന കിം സിദ്ധന്തി ആഹ **''അതീതം നാതീതം, നാതീതഞ്ച അതീതം ഹോതീ''**തി. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യദി തവ മതേന അതീതം അത്ഥി, അത്ഥി ച നാതീതന്തി അതീതഞ്ച നോ അതീതം സിയാ, തഥാ അത്ഥി നോ അതീതം അതീതഞ്ച നോ അതീതം അതീതം സിയാതി, യഥാ ''അതീതം അത്ഥീ''തി ഏത്ഥ അതീതമേവ അത്ഥീതി നായം നിയമോ ഗഹേതബ്ബോ അനതീതസ്സാപി അത്ഥിഭാവസ്സ ഇച്ഛിതത്താ. തേനേവാഹ **''അത്ഥി സിയാ അതീതം, സിയാ നാതീത''**ന്തി. യേന ഹി ആകാരേന അതീതസ്സ അത്ഥിഭാവോ പരവാദിനാ ഇച്ഛിതോ, തേനാകാരേന അനതീതസ്സ അനാഗതസ്സ പച്ചുപ്പന്നസ്സ ച സോ ഇച്ഛിതോ. കേന പന ആകാരേന ഇച്ഛിതോതി ? സങ്ഖതാകാരേന. തേന വുത്തം ''തേനാതീതം നാതീതം, നാതീതം അതീത''ന്തി. തസ്മാ അതീതം അത്ഥിയേവാതി ഏവമേത്ഥ നിയമോ ഗഹേതബ്ബോ. അത്ഥിഭാവേ ഹി അതീതം നിയമിതം, ന അതീതേ അത്ഥിഭാവോ നിയമിതോ, ''ന പന നിബ്ബാനം അത്ഥീ''തി ഏത്ഥ പന നിബ്ബാനമേവ അത്ഥീതി അയമ്പി നിയമോ സമ്ഭവതീതി സോ ഏവ ഗഹേതബ്ബോ. യദിപി ഹി നിബ്ബാനം പരമത്ഥതോ അത്ഥിഭാവം ഉപാദായ ഉത്തരപദാവധാരണം ലബ്ഭതി തദഞ്ഞസ്സാപി അഭാവതോ, തഥാപി അസങ്ഖതാകാരേന അഞ്ഞസ്സ അനുപലബ്ഭനതോ തഥാ നിബ്ബാനമേവ അത്ഥീതി പുരിമപദാവധാരണേ അത്ഥേ ഗയ്ഹമാനേ ''അത്ഥി സിയാ നിബ്ബാനം, സിയാ നോ നിബ്ബാന''ന്തി ചോദനാ അനോകാസാ. അതീതാദീസു പന പുരിമപദാവധാരണം പരവാദിനാ ന ഗഹിതന്തി നത്ഥേത്ഥ അതിപ്പസങ്ഗോ. അഗ്ഗഹണഞ്ചസ്സ പാളിതോ ഏവ വിഞ്ഞായതി. ഏവമേത്ഥ അതീതാദീനം അത്ഥിതം വദന്തസ്സ പരവാദിസ്സേവായം ഇട്ഠവിഘാതദോസാപത്തി, ന പന നിബ്ബാനസ്സ അത്ഥിതം വദന്തസ്സ സകവാദിസ്സാതി. **പടിപാദനാ** പതിട്ഠാപനാ വേദിതബ്ബാ.

ഏത്ഥാഹ ''അതീതം അത്ഥീ''തിആദിനാ കിം പനായം അതീതാനാഗതാനം പരമത്ഥതോ അത്ഥിഭാവോ അധിപ്പേതോ, ഉദാഹു ന പരമത്ഥതോ. കിഞ്ചേത്ഥ - യദി താവ പരമത്ഥതോ, സബ്ബകാലം അത്ഥിഭാവതോ സങ്ഖാരാനം സസ്സതഭാവോ ആപജ്ജതി, ന ച തം യുത്തം ആഗമവിരോധതോ യുത്തിവിരോധതോ ച. അഥ ന പരമത്ഥതോ, ''സബ്ബമത്ഥീ''തിആദികാ ചോദനാ നിരത്ഥികാ സിയാ, ന നിരത്ഥികാ. സോ ഹി പരവാദീ ''യം കിഞ്ചി രൂപം അതീതാനാഗത''ന്തിആദിനാ അതീതാനാഗതാനമ്പി ഖന്ധഭാവസ്സ വുത്തത്താ അസതി ച അതീതേ കുസലാകുസലസ്സ കമ്മസ്സ ആയതിം ഫലം കഥം ഭവേയ്യ, തഥ ച പുബ്ബേനിവാസഞാണാദി അനാഗതേ ച അനാഗതംസഞാണാദി കഥം പവത്തേയ്യ, തസ്മാ അത്ഥേവ പരമത്ഥതോ അതീതാനാഗതന്തി യം പടിജാനാതി,

തം സന്ധായ അയം കതാതി. ഏകന്തേന ചേതം സമ്പടിച്ഛിതബ്ബം. യേപി "സബ്ബം അത്ഥീ"തി വദന്തി അതീതം അനാഗതം പച്ചുപ്പന്നഞ്ച, തേ സബ്ബത്ഥിവാദാതി.

ചതുബ്ബിധാ ചേതേ തേ സബ്ബത്ഥിവാദാ. തത്ഥ **കേചി ഭാവഞ്ഞത്തികാ**. തേ ഹി "യഥാ സുവണ്ണഭാജനസ്സ ഭിന്ദിത്വാ അഞ്ഞഥാ കരിയമാനസ്സ സണ്ഠാനസ്സേവ അഞ്ഞഥത്തം, ന വണ്ണാദീനം, യഥാ ച ഖീരം ദധിഭാവേന പരിണമന്തം രസവീരിയവിപാകേ പരിച്ചജതി, ന വണ്ണം, ഏവം ധമ്മാപി അനാഗതദ്ധുനോ പച്ചുപ്പന്നദ്ധം സങ്കമന്താ അനാഗതഭാവമേവ ജഹന്തി, ന അത്തനോ സഭാവം. തഥാ പച്ചുപ്പന്നദ്ധുനോ അതീതദ്ധം സങ്കമേ"തി വദന്തി. **കേചി ലക്ഖണഞ്ഞത്തികാ,** തേ പന "തീസു അദ്ധാസു പവത്തമാനോ ധമ്മോ അതീതോ അതീതലക്ഖണയുത്തോ, ഇതരലക്ഖണേഹി അയുത്തോ. തഥാ അനാഗതോ പച്ചുപ്പന്നോ ച. യഥാ പുരിസോ ഏകിസ്സാ ഇത്ഥിയാ രത്തോ അഞ്ഞാസു അരത്തോ"തി വദന്തി. **അഞ്ഞേ അവത്ഥഞ്ഞത്തികാ,** തേ "തീസു അദ്ധാസു പവത്തമാനോ ധമ്മോ തം തം അവത്ഥം പത്വാ അഞ്ഞോ അഞ്ഞം നിദ്ദിസീയതി അവത്ഥന്തരതോ, ന സഭാവതോ. യഥാ ഏകം അക്ഖം ഏകങ്ഗേ നിക്ഖിത്തം ഏകന്തി വുച്ചതി, സതങ്ഗേ സതന്തി, സഹസ്സങ്ഗേ സഹസ്സന്തി, ഏവംസമ്പദമിദ"ന്തി. **അപരേ അഞ്ഞഥഞ്ഞത്തികാ,** തേ പന "തീസു അദ്ധാസു പവത്തമാനോ ധമ്മോ തം തം അപേക്ഖിത്വാ തദഞ്ഞസഭാവേന വുച്ചതി. യഥാ തം ഏകാ ഇത്ഥീ മാതാതി ച വുച്ചതി ധീതാ"തി ച. ഏവമേതേ ചത്താരോ സബ്ബത്ഥിവാദാ.

തേസു പഠമോ പരിണാമവാദിതായ കാപിലപക്ഖികേസു പക്ഖിപിതബ്ബോതി. ദുതിയസ്സപി കാലസങ്കരോ ആപജ്ജതി സബ്ബസ്സ സബ്ബലക്ഖണയോഗതോ. ചതുത്ഥസ്സപി സങ്കരോവ. ഏകസ്സേവ ധമ്മസ്സ പവത്തിക്ഖണേ തയോപി കാലാ സമോധാനം ഗച്ഛന്തി. പുരിമപച്ഛിമക്ഖണാ ഹി അതീതാനാഗതാ, മജ്ഝിമോ പച്ചുപ്പന്നോതി. തതിയസ്സ പന അവത്ഥഞ്ഞത്തികസ്സ നത്ഥി സങ്കരോ ധമ്മകിച്ചേന കാലവവത്ഥാനതോ. ധമ്മോ ഹി സകിച്ചക്ഖണേ പച്ചുപ്പന്നോ, തതോ പുബ്ബേ അനാഗതോ, പച്ഛാ അതീതോതി.

തത്ഥ യദി അതീതമ്പി ധരമാനസഭാവതായ അത്ഥി അനാഗതമ്പി, കസ്മാ തം അതീതന്തി വുച്ചതി അനാഗതന്തി വാ, നനു വുത്തം "ധമ്മകിച്ചേന കാലവവത്ഥാനതോ"തി. യദി ഏവം പച്ചുപ്പന്നസ്സ ചക്ഖുസ്സ കിം കിച്ചം, അനവസേസപച്ചയസമവായേ ഫലുപ്പാദനം. ഏവം സതി അനാഗതസ്സപി ചസ്സ തേന ഭവിതബ്ബം അത്ഥിഭാവതോതി ലക്ഖണസങ്കരോ സിയാ. ഇദഞ്ചേത്ഥ വത്തബ്ബം, തേനേവ സഭാവേന സതോ ധമ്മസ്സ കിച്ചം, കിച്ചകരണേ കോ വിബന്ധോ, യേന കദാചി കരോതി കദാചി ന കരോതി പച്ചയസമവായഭാവതോ, കിച്ചസ്സ സമവായാഭാവതോതി ചേ? തം ന, നിച്ചം അത്ഥിഭാവസ്സ ഇച്ഛിതത്താ. തതോ ഏവ ച അദ്ധുനം അവവത്ഥാനം. ധമ്മോ ഹി തേനേവ സഭാവേന വിജ്ജമാനോ കസ്മാ കദാചി അതീതോതി വുച്ചതി കദാചി അനാഗതോതി കാലസ്സ വവത്ഥാനം ന സിയാ. യോ ഹി ധമ്മോ അജാതോ, സോ അനാഗതോ. യോ ജാതോ ന ച നിരുദ്ധോ, സോ പച്ചുപ്പന്നോ. യോ നിരുദ്ധോ, സോ അതീതോ. ഇദമേവേത്ഥ വത്തബ്ബം. യദി യഥാ വത്തമാനം അത്ഥി , തഥാ അതീതം അനാഗതഞ്ച അത്ഥി, തസ്സ തഥാ സതോ അജാതതാ നിരുദ്ധതാ ച കേന ഹോതീതി. തേനേവ ഹി സഭാവേന സതോ ധമ്മസ്സ കഥമിദം സിജ്ഝതി അജാതോതി വാ നിരുദ്ധോതി വാ. കിം തസ്സ

പുബ്ബേ നാഹോസി, യസ്സ അഭാവതോ അജാതോതി വുച്ചതി, കിഞ്ച പച്ഛാ നത്ഥി, യസ്സ അഭാവതോ നിരുദ്ധോതി വുച്ചതി. തസ്മാ സബ്ബഥാപി അദ്ധത്തയം ന സിജ്ഝതി, യദി അഹുത്വാ സങ്ഗതി ഹുത്വാ ച വിനസ്സതീതി ന സമ്പടിച്ഛന്തി. യം പന വുത്തം "സങ്ഖതലക്ഖണയോഗതോ ന സസ്സതഭാവപ്പസങ്ഗോ"തി, തയിദം കേവലം വാചാവത്ഥുമത്തം ഉദയവയാസമ്ഭവതോ, അത്ഥി ച നാമ സബ്ബദാ സോ ധമ്മോ, ന ച നിച്ചോതി കുതോയം വാചായുത്തി.

> സഭാവോ സബ്ബദാ അത്ഥി, നിച്ചോ ധമ്മോ ന വുച്ചതി;
> ധമ്മോ സഭാവതോ നാഞ്ഞോ, അഹോ ധമ്മേസു കോസലം.

യഞ്ച വുത്തം "യം കിഞ്ചി രൂപം അതീതാനാഗത"ന്തിആദിനാ അതീതാനാഗതാനം ഖന്ധഭാവസ്സ വുത്തത്താ അത്ഥേവാതി, വദാമ. അതീതം ഭൂതപുബ്ബം, അനാഗതം യം സതി പച്ചയേ ഭവിസ്സതി, തദുഭയസ്സപി രുപ്പനാദിസഭാവാനാതിവത്തനതോ രൂപക്ഖന്ധാദിഭാവോ വുത്തോ. യഥാധമ്മസഭാവാനാതിവത്തനതോ അതീതാ ധമ്മാ അനാഗതാ ധമ്മാതി, ന ധരമാനസഭാവതായ. കോ ച ഏവമാഹ "പച്ചുപ്പന്നം വിയ തം അത്ഥീ"തി. കഥം പനേതം അത്ഥീതി? അതീതാനാഗതസഭാവേന. ഇദം പന തവേവ ഉപട്ഠിതം, കഥം തം അതീതം അനാഗതഞ്ച വുച്ചതി, യദി നിച്ചകാലം അത്ഥീതി.

യം പന "ന താവ കാലം കരോതി, യാവ ന തം പാപം ബ്യന്തീ ഹോതീ"തി (മ॰ നി॰ ൩.൨൫൦) സുത്തേ വുത്തം, തം യസ്മിഞ്ച സന്താനേ കമ്മം കതൂപചിതം, തത്ഥ തേനാഹിതം തംഫലുപ്പാദനസമത്ഥതം സന്ധായ വുത്തം, ന അതീതസ്സ കമ്മസ്സ ധരമാനസഭാവത്താ. തഥാ സതി സകേന ഭാവേന വിജ്ജമാനം കഥം തം അതീതം നാമ സിയാ. ഇത്ഥഞ്ചേതം ഏവം സമ്പടിച്ഛിതബ്ബം, യം സങ്ഖാരാ അഹുത്വാ സമ്ഭവന്തി, ഹുത്വാ പതിവേന്തി തേസം ഉദയതോ പുബ്ബേ വയതോ ച പച്ഛാ ന കാചി ഠിതി നാമ അത്ഥി, യതോ അതീതാനാഗതം അത്ഥീതി വുച്ചേയ്യ. തേന വുത്തം -

> "അനിധാനഗതാ ഭഗ്ഗാ, പുഞ്ജോ നത്ഥി അനാഗതേ;
> ഉപ്പന്നാ യേപി തിട്ഠന്തി, ആരഗ്ഗേ സാസപൂപമാ"തി. (മഹാനി॰ ൧൦, ൩൯);

യദി ചാനാഗതം പരമത്ഥതോ സിയാ, അഹുത്വാ സമ്ഭവന്തീതി വത്തും ന സക്കാ. പച്ചുപ്പന്നകാലേ അഹുത്വാ സമ്ഭവന്തീതി ചേ? ന, ധമ്മപ്പവത്തിമത്തത്താ കാലസ്സ. അഥ അത്തനോ സഭാവേന അഹുത്വാ സമ്ഭവന്തീതി, സിദ്ധമേതം അനാഗതം പരമത്ഥതോ നത്ഥീതി. യഞ്ച വുത്തം "അസതി അതീതേ കുസലാകുസലസ്സ കമ്മസ്സ ആയതിം ഫലം കഥം ഭവേയ്യാ"തി, ന ഖോ പനേത്ഥ അതീതകമ്മതോ ഫലുപ്പത്തി ഇച്ഛിതാ, അഥ ഖോ തസ്സ കതത്താ തദാഹിതവിസേസതോ സന്താനതോ. വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ "കാമാവചരസ്സ കുസലസ്സ കമ്മസ്സ കതത്താ ഉപചിതത്താ വിപാകം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം ഉപ്പന്നം ഹോതീ"തി (ധ॰ സ॰ ൪൩൧). യസ്സ പന അതീതാനാഗതം പരമത്ഥതോ അത്ഥി, തസ്സ ഫലം നിച്ചമേവ അത്ഥീതി കിം തത്ഥ കമ്മസ്സ സാമത്ഥിയം. ഉപ്പാദനേ ചേ, സിദ്ധമിദം അഹുത്വാ ഭവതീതി. യം പന വുത്തം "അസതി അതീതാനാഗതേ കഥം തത്ഥ ഞാണം പവത്തേയ്യാ"തി,

യഥാ തം ആലമ്ബണം, തം തഥാ അത്ഥി, കഥഞ്ച തം ആലമ്ബണം, അഹോസി ഭവിസ്സതി ചാതി. ന ഹി കോചി അതീതം അനുസ്സരന്തോ അത്ഥീതി അനുസ്സരതി, അഥ ഖോ അഹോസീതി. യഥാ പന വത്തമാനം ആരമ്മണം അനുഭൂതം, തഥാ തം അതീതം അനുസ്സരതി. യഥാ ച വത്തമാനം ഭവിസ്സതി, തഥാ ബുദ്ധാദീഹി ഗയ്ഹതി. യദി ച തം തഥേവ അത്ഥി, വത്തമാനമേവ തം സിയാ. അഥ നത്ഥി, സിദ്ധം ''അസന്തം ഞാണസ്സ ആരമ്മണം ഹോതീ''തി. വിജ്ജമാനം വാ ഹി ചിത്തസഞ്ഞാതം അവിജ്ജമാനം വാ ആരമ്മണം ഏതേസം അത്ഥീതി ആരമ്മണാ, ചിത്തചേതസികാ, ന വിജ്ജമാനംയേവ ആരബ്ഭ പവത്തനതോ, തസ്മാ പച്ചുപ്പന്നമേവ ധരമാനസഭാവം ന അതീതാനാഗതന്തി ന തിട്ഠതി സബ്ബത്ഥിവാദോ. കേചി പന ''ന അതീതാദീനം അത്ഥിതാപടിഞ്ഞായ സബ്ബത്ഥിവാദാ, അഥ ഖോ ആയതനസബ്ബസ്സ അത്ഥിതാപടിഞ്ഞായാ''തി വദന്തി, തേസം മതേന സബ്ബേവ സാസനികാ സബ്ബത്ഥിവാദാ സിയുന്തി.

പദസോധനകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സബ്ബമത്ഥീതികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. അതീതക്ഖന്ധാദികഥാ

൧. നസുത്തസാധനകഥാവണ്ണനാ

൨൮൭. ''അതീതം അനാഗതം പച്ചുപ്പന്ന''ന്തി അയം കാലവിഭാഗപരിച്ഛിന്നോ വോഹാരോ ധമ്മാനം തം തം അവത്ഥാവിസേസം ഉപാദായ പഞ്ഞത്തോ. ധമ്മോ ഹി സകിച്ചക്ഖണേ പച്ചുപ്പന്നോ, തതോ പുബ്ബേ അനാഗതോ, പച്ഛാ അതീതോതി വുത്തോവായമത്ഥോ. തത്ഥ യദിപി ധമ്മാ അനിച്ചതായ അനവട്ഠിതാ, അവത്ഥാ പന തേസം യഥാവുത്താ വവത്ഥിതാതി തദുപാദാനാ കാലപഞ്ഞത്തിപി വവത്ഥിതാ ഏവ. ന ഹി അതീതാദി അനാഗതാദിഭാവേന വോഹരീയതി, ഖന്ധാദിപഞ്ഞത്തി പന അനപേക്ഖിതകാലവിസേസാ. തീസുപി ഹി കാലേസു രൂപക്ഖന്ധോ രൂപക്ഖന്ധോവ, തഥാ സേസാ ഖന്ധാ ആയതനധാതുയോ ച. ഏവമവട്ഠിതേ യസ്മാ പരവാദീ ''അത്ഥീ''തി ഇമം പച്ചുപ്പന്നനിയതം വോഹാരം അതീതാനാഗതേസുപി ആരോപേതി, തസ്മാ സോ അദ്ധസങ്കരം കരോതി. പരമത്ഥതോ അവിജ്ജമാനേ വിജ്ജമാനേ കത്വാ വോഹരതീതി തതോ വിവേചേതും **''അതീതം ഖന്ധാ''**തിആദികാ അയം കഥാ ആരദ്ധാ.

യസ്മാ പന രുപ്പനാദിസഭാവേ അതീതാദിഭേദഭിന്നേ ധമ്മേ ഏകജ്ഝം ഗഹേത്വാ തത്ഥ രാസട്ഠം ഉപാദായ ഖന്ധപഞ്ഞത്തി, ചക്ഖുരൂപാദീസു കാരണാദിഅത്ഥം സുഞ്ഞതട്ഠഞ്ച ഉപാദായ ആയതനപഞ്ഞത്തി ധാതുപഞ്ഞത്തി ച, തസ്മാ സാ അദ്ധത്തയസാധാരണാ, ന അതീതാദിപഞ്ഞത്തി വിയ അദ്ധവിസേസാധിട്ഠാനാതി ആഹ **''ഖന്ധാദിഭാവാവിജഹനതോ അതീതാനാഗതാന''**ന്തി. തേ പനേതേ അതീതാദികേ ഖന്ധാദികേ വിയ സഭാവധമ്മതോ സഞ്ജാനന്തോ പരവാദീ ''അത്ഥീ''തി പടിജാനാതീതി ആഹ **''അതീതാനാഗതാനം അത്ഥിതം ഇച്ഛന്തസ്സാ''**തി. സേസമേത്ഥ യം വത്തബ്ബം, തം ഹേട്ഠാ വുത്തനയമേവ.

“തയോമേ, ഭിക്ഖവേ, നിരുത്തിപഥാ”തി സുത്തം **നിരുത്തിപഥസുത്തം**. തഥ ഹി പച്ചുപ്പന്നസ്സേവ അത്ഥിഭാവോ വുത്തോ, ന അതീതാനാഗതാനം. തേന വുത്തം **“അത്ഥിതായ വാരിതത്താ”**തി. യദി ഏവം “അത്ഥി, ഭിക്ഖവേ, നിബ്ബാന”ന്തി ഇദം കഥന്തി? തം സബ്ബദാ ഉപലദ്ധിതോ വുത്തം നിച്ചസഭാവഞാപനത്ഥം അസങ്ഖതധമ്മസ്സ, ഇധ പന സങ്ഖതധമ്മാനം ഖണത്തയസമങ്ഗിതായ അത്ഥിഭാവോ ന തതോ പുബ്ബേ പച്ഛാ ചാതി പഞ്ഞാപനത്ഥം “യം, ഭിക്ഖവേ, രൂപം…പേ॰… ന തസ്സ സങ്ഖാ ഭവിസ്സതീ”തി വുത്തം. ഏതേന “അത്ഥീ”തി സമഞ്ഞായ അനുപാദാനതോ അതീതം അനാഗതം പരമത്ഥതോ നത്ഥീതി ദസ്സിതം ഹോതി. **ഇമിനാവൂപായേനാ**തി “ഖന്ധാദിഭാവാവിജഹനതോ”തി ഏവം വുത്തേന ഹേതുനാ. ഉപപത്തിസാധനയുത്തി ഹി ഇധ “ഉപായോ”തി വുത്താ.

നസുത്തസാധനകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. സുത്തസാധനകഥാവണ്ണനാ

൨൯൨. ഏതേ ധമ്മാതി ഏതേ ഖന്ധആയതനധാതുധമ്മാ. **സുത്താഹരണ**ന്തി നിരുത്തിപഥസുത്താഹരണം. **നേസ**ന്തി അതീതാനാഗതാനം.

സുത്തസാധനകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അതീതക്ഖന്ധാദികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ഏകച്ചംഅത്ഥീതികഥാ

൧. അതീതാദിഏകച്ചകഥാവണ്ണനാ

൨൯൫. യേ കതൂപചിതാ കുസലാകുസലാ ധമ്മാ വിപാകദാനായ അകതോകാസാ, കതോകാസാ ച യേ “ഓകാസകതുപ്പന്നാ”തി വുച്ചന്തി. യേ ച വിപ്പകതവിപാകാ, തേ സബ്ബേപി “അവിപക്കവിപാകാ”തി വേദിതബ്ബാ. തേസം വിപാകദാനസാമത്ഥിയം അനപഗതന്തി അധിപ്പായേന പരവാദീ അത്ഥിതം ഇച്ഛതി. യേ പന പരവാദീ സബ്ബേന സബ്ബം വിപക്കവിപാകാ കുസലാകുസലാ ധമ്മാ, തേസം അപഗതന്തി നത്ഥിതം ഇച്ഛതി. തേനാഹ “അത്ഥീതി ഏകച്ചം അത്ഥി ഏകച്ചം നത്ഥീ”തിആദി. ഏവം ഇച്ഛന്തസ്സ പന പരവാദിനോ യഥാ അവിപാകേസുപി ഏകച്ചം നത്ഥീതി ആപജ്ജതി, ഏവം വിപക്കവിപാകേസു അവിപക്കവിപാകേസു ച ആപജ്ജതേവാതി ദസ്സേതും “അവിപക്കവിപാകാ ധമ്മാ ഏകച്ചേ”തിആദിനാ പാളി പവത്താ. തേന വുത്തം **“തിണ്ണം രാസീനം വസേനാ”**തിആദി. **വോഹാരവസേനാ**തി ഫലസ്സ അനുപരമവോഹാരവസേന, ഹേതുകിച്ചം പന അനുപരതം അനുപച്ഛിന്നം അത്ഥീതി ലദ്ധിയം ഠിതത്താ ചോദേതബ്ബോവ. അവിച്ഛേദവസേന പവത്തമാനഞ്ഹി ഫലസ്സ പബന്ധവോഹാരം പരവാദീ വോഹാരതോ അത്ഥീതി ഇച്ഛതി, ഹേതു പനസ്സ കമ്മം പരമത്ഥതോ ച കമ്മൂപചയവാദിഭാവതോ പത്തിഅപ്പത്തിസഭാവതാദയോ വിയ ചിത്തവിപ്പയുത്തോ കമ്മൂപചയോ നാമ ഏകോ സങ്ഖാരധമ്മോ അവിപന്നോ, സോപി തസ്സേവ വേവചനന്തി പരവാദീ. യം സന്ധായാഹ -

“നപ്പചയന്തി കമ്മാനി, അപി കപ്പസഹസ്സതോ;

പത്വാ പച്ചയസാമഗ്ഗിം, കാലേ പച്ചന്തി പാണിന''ന്തി.

യഞ്ച സന്ധായ പരതോ പരിഭോഗമയപുഞ്ഞകഥായ ''പരിഭോഗമയം പന ചിത്തവിപ്പയുത്തം ഉപ്പജ്ജതീതി ലദ്ധിയാ പടിജാനാതീ''തി വക്ഖതി.

ഏകച്ചംഅത്ഥീതികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. സതിപട്ഠാനകഥാവണ്ണനാ

൩൦൫. പരമത്ഥസതിപട്ഠാനത്താതി ഏതേന ലോകുത്തരായ ഏവ സമ്മാസതിയാ തത്ഥാപി മഗ്ഗഭൂതായ നിപ്പരിയായേന സതിപട്ഠാനഭാവോ നിയ്യാനികത്താ ഇതരായ പരിയായേനാതി ദസ്സേതി. മഗ്ഗഫലസമ്മാസതിയാ ധമ്മാനുസ്സതിഭാവപരിയായോ അത്ഥീതി **''ലോകിയലോകുത്തരസതിപട്ഠാനസമുദായഭൂതസ്സാ''**തി വുത്തം. **സതിസമുദായഭൂതസ്സ** ന സതിഗോചരഭൂതസ്സാതി അധിപ്പായോ. സതിഗോചരസ്സ ഹി സതിപട്ഠാനതം ചോദേതും പാളിയം ''ചക്ഖായതനം സതിപട്ഠാന''ന്തി ആരദ്ധം. തേന വുത്തം **''സബ്ബധമ്മാനം പഭേദപുച്ഛാവസേന വുത്ത''**ന്തി. സുത്തസാധനായം പന പഠമം ലോകിയസതിപട്ഠാനവസേന, ദുതിയം മിസ്സകവസേന, തതിയം ലോകുത്തരവസേന ദസ്സിതന്തി വേദിതബ്ബം.

സതിപട്ഠാനകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. ഹേവത്ഥികഥാവണ്ണനാ

൩൦൭. ഹേവത്ഥികഥായം ''സബ്ബോ ധമ്മോ സകഭാവേന അത്ഥി പരഭാവേന നത്ഥീ''തി പവത്തോ പരവാദീവാദോ യഥാ വിഭജ്ജ പടിപുച്ഛാ വാ ന ബ്യാകാതബ്ബോ, ഏവം ഏകംസതോ ന ബ്യാകാതബ്ബോ വിസേസാഭാവതോ, കേവലം ഠപനീയപക്ഖേ തിട്ഠതീതി അധിപ്പായേനാഹ **''അവത്തബ്ബുത്തരേനാ''**തി. യഥാ ഹി സബ്ബേ വാദാ സപ്പടിവാദാവാതി പടിഞ്ഞാ ഭൂതകഥനത്താ അവത്തബ്ബുത്തരാ ഉപേക്ഖിതബ്ബാ, ഏവമയമ്പീതി വേദിതബ്ബം. തേനാഹ **''ഉപേക്ഖിതബ്ബേനാ''**തി. അഥ വാ അവത്തബ്ബം ഉത്തരം **അവത്തബ്ബുത്തരം**. യഥാ അനിച്ചവാദിനം പതി അനിച്ചോ സദ്ദോ പച്ചയാധീനവുത്തിതോതി, ഉത്തരം ന വത്തബ്ബം സിദ്ധസാധനഭാവതോ, ഏവം ഇധാപി ദട്ഠബ്ബം. സിദ്ധസാധനഞ്ഹി ദഡ്ഢസ്സ ഡഹനസദിസത്താ നിരത്ഥകമേവ സിയാ, അട്ഠകഥായം പന യസ്മാ പരവാദിനാ യേന സഭാവേന യോ ധമ്മോ അത്ഥി, തേനേവ സഭാവേന സോ വിനാ കാലഭേദാദിപരാമസനേന നത്ഥീതി പതിട്ഠാപീയതി, തസ്മാ **''അയോനിസോ പതിട്ഠാപിതത്താ''**തി വുത്തം.

ഏത്ഥ ച ''ഹേവത്ഥി, ഹേവം നത്ഥീ''തി പടിജാനന്തേന പരവാദിനാ യഥാ സപരഭാവേഹി രൂപാദീനം അത്ഥിതാ പടിഞ്ഞാതാ, ഏവം കാലദേസാദിഭേദേഹിപി സാ പടിഞ്ഞാതാ ഏവ. തേനേവാഹ **''അതീതം അനാഗതപച്ചുപ്പന്നവസേന, അനാഗതപച്ചുപ്പന്നാനി വാ അതീതാദിവസേന നത്ഥീ''**തി. ഏവം സതി നിഗണ്ഠാചേലകവാദോ പരിദീപിതോ സിയാ. തേ ഹി ''സിയാ അത്ഥി, സിയാ നത്ഥി, സിയാ അത്ഥി ച നത്ഥി ചാ''തിആദിനാ സബ്ബപദത്ഥേസു പത്തഭാഗേ പടിജാനന്തി. തത്ഥ യദി വത്ഥുനോ സഭാവേനേവ, ദേസകാലസന്താനവസേന വാ നത്ഥിതാ അധിപ്പേതാ, തം സിദ്ധസാധനം

സകവാദിനോപി ഇച്ഛിതത്താ. യസ്സ ഹി ധമ്മസ്സ യോ സഭാവോ, ന സോ തതോ അഞ്ഞഥാ ഉപലബ്ഭതി. യദി ഉപലബ്ഭേയ്യ, അഞ്ഞോ ഏവ സോ സിയാ. ന ചേത്ഥ സാമഞ്ഞലക്ഖണം നിദസ്സേതബ്ബം സലക്ഖണസ്സ അധിപ്പേതത്താ തസ്സ നത്ഥിഭാവസ്സ അഭാവതോ. യഥാ ച പരഭാവേന നത്ഥിതായ ന വിവാദോ, ഏവം ദേസകാലന്തരേസുപി ഇത്തരകാലത്താ സങ്ഖാരാനം. ന ഹി സങ്ഖാരാ ദേസന്തരം, കാലന്തരം വാ സങ്കമന്തി ഖണികഭാവതോ. ഏതേനേവ പരിയായന്തരേന നത്ഥിതാപി പടിക്ഖിത്താ വേദിതബ്ബാ. യഥാ ച അത്ഥിതാ, നത്ഥിതാ വിനാ കാലഭേദേന ഏകസ്മിം ധമ്മേ പതിട്ഠം ന ലഭന്തി അഞ്ഞമഞ്ഞവിരുദ്ധത്താ, ഏവം സബ്ബദാപി നിച്ചത്താ.

യം പന തേ വദന്തി "യഥാ സുവണ്ണം കടകാദിരൂപേന ഠിതം രുചകാദിഭാവം ആപജ്ജതീതി നിച്ചാനിച്ചം. തഞ്ഹി സുവണ്ണഭാവാവിജഹനതോ നിച്ചം കടകാദിഭാവഹാനിതോ അനിച്ചം, ഏവം സബ്ബധമ്മാ"തി. തേ ഇദം വത്തബ്ബാ "കിം കടകഭാവോ കടകസ്സ, ഉദാഹു സുവണ്ണസ്സാ"തി. യദി കടകസ്സ, സുവണ്ണനിരപേക്ഖോ സിയാ തദഞ്ഞഭാവോ വിയ. അഥ സുവണ്ണസ്സ, നിച്ചകാലം തത്ഥ ഉപലബ്ഭേയ്യ സുവണ്ണഭാവോ വിയ. ന ച സക്കാ ഉഭിന്നം ഏകഭാവോതി വത്തും കടകവിനാസേപി സുവണ്ണാവിനാസതോ. അഥ മതം, സുവണ്ണകടകാദീനം പരിയായീപരിയായഭാവതോ നായം ദോസോതി. യഥാ ഹി കടകപരിയായനിരോധേന രുചകപരിയായുപ്പാദേപി പരിയായീ തഥേവ തിട്ഠതി, ഏവം മനുസ്സപരിയായനിരോധേ ദേവപരിയായുപ്പാദേപി പരിയായീ ജീവദ്രബ്യം തിട്ഠതീതി നിച്ചാനിച്ചം, തഥാ സബ്ബദ്രബ്യാനീതി. തയിദം അമ്ബം പുട്ഠസ്സ ലബുജബ്യാകരണം. യം സ്വേവ നിച്ചോ അനിച്ചോതി വാ വദന്തോ അഞ്ഞത്ഥ നിച്ചതം അഞ്ഞത്ഥ അനിച്ചതം പടിജാനാതി, അഥ പരിയായപരിയായീനം അനഞ്ഞതാ ഇച്ഛിതാ, ഏവം സതി പരിയായോപി നിച്ചോ സിയാ പരിയായിനോ അനഞ്ഞത്താ പരിയായസരൂപം വിയ, പരിയായീ വാ അനിച്ചോ പരിയായതോ അനഞ്ഞത്താ പരിയായസരൂപം വിയാതി. അഥ നേസം അഞ്ഞാ അനഞ്ഞതാ, ഏവഞ്ച സതി വുത്തദോസദ്വയാനതിവത്തി. അപിച കോയം പരിയായോ നാമ, യദി സണ്ഠാനം, സുവണ്ണോ താവ ഹോതു, കഥം ജീവദ്രബ്യേ അരൂപിഭാവതോ. യദി തസ്സപി സണ്ഠാനവന്തം ഇച്ഛിതം, തഥാ സതിസ്സ ഏകസ്മിമ്പി സത്തസന്താനേ ബഹുതാ ആപജ്ജതി സരൂപതാ ച സണ്ഠാനവന്തേസുപി പീളകാദീസു തഥാദസ്സനതോ. അഥ പവത്തിവിസേസോ, ഏവമ്പി ബഹുതാ ഖണികതാ ച ആപജ്ജതി, തസ്മാ പരിയായസരൂപമേവ താവ പതിട്ഠപേതബ്ബം.

യം പന വുത്തം "സുവണ്ണം കടകാദിരൂപേന ഠിത"ന്തി, തത്ഥ സമ്പത്തിയോഗതോ വിഞ്ഞായമാനേസു വിസിട്ഠേസു രൂപഗന്ധരസഫോട്ഠബ്ബേസു കിം ഏകം, ഉദാഹു തേസം സമുദായോ, തബ്ബിനിമുത്തം വാ ധമ്മന്തരം സുവണ്ണന്തി? തത്ഥ ന താവ രൂപാദീസു ഏകേകം സുവണ്ണം തേന സുവണ്ണകിച്ചാസിദ്ധിതോ, നാപി തബ്ബിനിമുത്തം ധമ്മന്തരം താദിസസ്സ അഭാവതോ. അഥ സമുദായോ, തം പന പഞ്ഞത്തിമത്തന്തി ന തസ്സ നിച്ചതാ, നാപി അനിച്ചതാ സമ്ഭവതി. യഥാ ച സുവണ്ണസ്സ, ഏവം കടകസ്സപി പഞ്ഞത്തിമത്തത്താതി. തയിദം നിദസ്സനം പരവാദിനോ ജീവദ്രബ്യസ്സപി പഞ്ഞത്തിമത്തം തസ്സേവ സാധേതീതി കുതോ തസ്സ നിച്ചാനിച്ചതാതി അലമതിപ്പപഞ്ചേന.

ഹേവത്ഥികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

മഹാവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ദുതിയവഗ്ഗോ

൧. പരൂപഹാരവണ്ണനാ

൩൦൭. **വിക്ഖമ്ഭിതരാഗാവ** അവിക്ഖമ്ഭിതരാഗാനം അധിമാനികതായ അസമ്ഭവതോതി യാവ അധിമാനികം, താവ സമ്പജാനാ നിദ്ദം ഓക്കമന്തീതി അധിപ്പായോ. ''അധിമാനികാന''ന്തി ഇദം ഭൂതപുബ്ബഗതിയാ വുത്തന്തി ആഹ **''അധിമാനികപുബ്ബാ അധിപ്പേതാ സിയു''**ന്തി.

൩൦൮. യം വിമതിഗാഹകാരണം വുച്ചമാനം, തം ''ഹന്ദ ഹീ''തി പരം ജോതേതീതി അധിപ്പായേനാഹ **''കാരണത്ഥേതി യുത്ത''**ന്തി. വിമതിഗാഹസ്സ പന നിച്ഛിതതം ''ഹന്ദ ഹീ''തി പരം ജോതേതീതി വുത്തം **''വചസായത്ഥേ''**തി.

പരൂപഹാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. വചീഭേദകഥാവണ്ണനാ

൩൨൬. **സോതി** പഠമമഗ്ഗട്ഠോ. **തസ്മാതി** യസ്മാ ''വിരജം വീതമലം ധമ്മചക്ഖും ഉദപാദി 'യം കിഞ്ചി സമുദയധമ്മം, സബ്ബം തം നിരോധധമ്മ'''ന്തി സുത്തസ്സ അത്ഥം അഞ്ഞഥാ ഗഹേത്വാ ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനാനിസ്സന്ദേന മഗ്ഗക്ഖണേപി ദുക്ഖന്തി വിപസ്സനാ ഉപട്ഠാതി, തസ്മാ ''സോ ദുക്ഖമിച്ചേവ വാചം ഭാസതീ''തി വദന്തി.

൩൨൮. **ഇച്ഛിതേതി** പരവാദിനാ സമ്പടിച്ഛിതേ. **ആരോപിതേതി** യുത്തിനിദ്ധാരണേന തസ്മിം അത്ഥേ പതിട്ഠാപിതേ യുജ്ജതി, വചീസമുട്ഠാപനക്ഖണതോ പന പച്ഛാ തം സദ്ദം സുണാതീതി ഇച്ഛിതേ ന യുജ്ജതി സോതവിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണത്താതി അധിപ്പായോ. യസ്മാ പന അത്തനാ നിച്ഛാരിതം സദ്ദം അത്തനാപി സുണാതി, തസ്മാ സോതവിഞ്ഞാണം ''യേന തം സദ്ദം സുണാതീ''തി അട്ഠകഥായം വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം.

൩൩൨. **ലോകുത്തരമഗ്ഗക്ഖണേ**തി പഠമജ്ഝാനികസ്സ പഠമമഗ്ഗസ്സ ഖണേ. **അഭിഭൂസുത്താഹരണേ അധിപ്പായോ വത്തബ്ബോ**തി ഏതേന തദാഹരണസ്സ അസമ്ബന്ധതം ദസ്സേതി. തേനാഹ **''തസ്മാ അസാധക''**ന്തി.

വചീഭേദകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ചിത്തട്ഠിതികഥാവണ്ണനാ

൩൩൬. **ഏവന്തി** ''ഏകചിത്തം യാവതായുകം തിട്ഠതീ''തി വുത്താകാരേന. **അഞ്ഞത്ഥാതി** അരൂപഭവതോ അഞ്ഞസ്മിം. **ഏതേനാതി** ''ഏകമേവ ചിത്തം ആരുപ്പേ തിട്ഠതി , യാവതായുകം തിട്ഠതീ''തി ഏവംവാദിനാ **ദുതിയാപി അഡ്ഢകഥാ പസ്സിതബ്ബാ** പഠമകഥായ ചിരകാലാവട്ഠാനവചനസ്സ അഞ്ഞദത്ഥു ഭാവവിഭാവനതോതി അധിപ്പായോ. **പുരിമായാതി** ''യാവതായുകം തിട്ഠതീ''തി പഞ്ഹതോ പുരിമായ. തത്ഥ ഹി ''വസ്സസതം തിട്ഠതീ''തി പുച്ഛായ

“ആമന്താ”തി അനുഞ്ഞാ കതാ, പച്ഛിമായം പന “മനുസ്സാനം ഏകം ചിത്തം യാവതായുകം തിട്ഠതീ”തി “ന ഹേവം വത്തബ്ബേ”തി പടിക്ഖേപോ കതോ. **അവിരോധോ വിഭാവേതബ്ബോ,** യതോ തത്ഥേവ അനുഞ്ഞാ കതാ, ന പച്ഛാതി അധിപ്പായോ . **വസ്സസതാദീതി** ച **ആദി**-സദ്ദേന ന കേവലം “ദ്വേ വസ്സസതാനീ”തി ഏവമാദിയേവ സങ്ഗഹിതം, അഥ ഖോ “ഏകം ചിത്തം ദിവസം തിട്ഠതീ”തി ഏവമാദിപീതി ദട്ഠബ്ബം. **“മുഹുത്തം മുഹുത്തം ഉപ്പജ്ജതീതി പഞ്ഹോ സകവാദിനാ പുച്ഛിതോ വിയ വുത്തോ”**തി ഇദം വിചാരേതബ്ബം. “മുഹുത്തം മുഹുത്തം ഉപ്പജ്ജതീ”തി പഞ്ഹോ പരവാദിസ്സ. “ഉപ്പാദവയധമ്മിനോ”തിആദിസുത്തത്ഥവസേന പടിഞ്ഞാ സകവാദിസ്സാതി ഹി വുത്തം.

ചിത്തട്ഠിതികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. അനുപുബ്ബാഭിസമയകഥാവണ്ണനാ

൩൩൯. “താനി വാ ചത്താരിപി ഞാണാനി ഏകോ സോതാപത്തിമഗ്ഗോയേവാതി പടിജാനാതീ”തി ഇമം സന്ധായാഹ **“അഥ വാ”**തിആദി. **ചതുന്നം ഞാണാനന്തി** ദുക്ഖേഞാണാദീനം ചതുന്നം ഞാണാനം. **ഏകമഗ്ഗഭാവതോതി** സോതാപത്തിആദിഏകമഗ്ഗഭാവതോ. കമേന പവത്തമാനാനിപി ഹി താനി ഞാണാനി തംതംമഗ്ഗകിച്ചസ്സ സാധനതോ ഏകോയേവ മഗ്ഗോ ഹോതീതി അധിപ്പായോ. തേനാഹ **“ഏകമഗ്ഗസ്സ…പേ॰… പടിജാനാതീ”**തി.

൩൪൪. **ദസ്സനേതി** മഗ്ഗദസ്സനേ.

൩൪൭. ധമ്മത്ഥാനം ഹേതുഫലഭാവതോ ധമ്മത്ഥപടിസമ്ഭിദാനം സിയാ സോതാപത്തിഫലഹേതുതാ, തദഭാവതോ ന ഇതരപടിസമ്ഭിദാനന്തി ആഹ **“നിരുത്തി…പേ॰… വിചാരേതബ്ബ”**ന്തി. സബ്ബാസമ്പി പന പടിസമ്ഭിദാനം പഠമഫലസച്ഛികിരിയാഹേതുതാ വിചാരേതബ്ബാ മഗ്ഗാധിഗമേനേവ ലദ്ധബ്ബത്താ ഫലാനം വിയ, തസ്മാ “അട്ഠഹി ഞാണേഹീ”തി ഏത്ഥ നിക്ഖേപകണ്ഡേ ആഗതനയേന ദുക്ഖാദിഞാണാനം പുബ്ബന്താദിഞാണാനഞ്ച വസേന “അട്ഠഹി ഞാണേഹീ”തി യുത്തം വിയ ദിസ്സതി.

അനുപുബ്ബാഭിസമയകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. വോഹാരകഥാവണ്ണനാ

൩൪൯. **വിസയവിസയീസൂതി** രൂപചക്ഖാദികേ സന്ധായാഹ. തേ ഹി രൂപക്ഖന്ധപരിയാപന്നത്താ ഏകന്തേന ലോകിയാ. **വിസയസ്സേവാതി** സദ്ദസ്സേവ. സോ ഹി വോഹരിതബ്ബതോ വോഹാരകരണതായ ച “വോഹാരോ”തി പാളിയം വുത്തോ. **നത്ഥേത്ഥ കാരണം** വിസയീനം വിസയസ്സപി ആസവാദിഅനാരമ്മണതാഭാവതോ. **അസിദ്ധലോകുത്തരഭാവസ്സ** ഏകന്തസാസവത്താ **തസ്സ** സദ്ദായതനസ്സ യഥാ ലോകുത്തരതാ തവ മതേനാതി അധിപ്പായോ.

പടിഹഞ്ഞേയ്യാതി ഇദം പരികപ്പവചനം. പരികപ്പവചനഞ്ച അയാഥാവന്തി ആഹ **"ന ഹി…പേ॰… അത്ഥീ"**തി. ന ഹി ജലം അനലന്തി പരികപ്പിതം ദഹതി പചതി വാ. കിം ലോകിയേന ഞാണേന ജാനിതബ്ബതോ ലോകിയോ രൂപായതനാദി വിയ, ഉദാഹു ലോകുത്തരോ പച്ചവേക്ഖിയമാനമഗ്ഗാദി വിയാതി ഏവമേത്ഥ ഹേതുസ്സ **അനേകന്തഭാവോ** വേദിതബ്ബോ. തേനാഹ **"ലോകിയേ ലോകുത്തരേ ച സമ്ഭവതോ"**തി.

വോഹാരകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൧. നിരോധകഥാവണ്ണനാ

൩൭൪. യേസം ദ്വിന്നന്തി യേസം ദ്വിന്നം ദുക്ഖസച്ചാനം. **ദ്വീഹി നിരോധേഹീ**തി അപ്പടിസങ്ഖാപടിസങ്ഖാസങ്ഖാതേഹി ദ്വീഹി നിരോധേഹി. തത്ഥ ദുക്ഖാദീനം പടിസങ്ഖാതി പടിസങ്ഖാ, പഞ്ഞാവിസേസോ. തേന വത്തബ്ബോ നിരോധോ പടിസങ്ഖാനിരോധോ. യോ സാസവേഹി ധമ്മേഹി വിസംയോഗോതി വുച്ചതി, യോ പച്ചയവേകല്ലേന ധമ്മാനം ഉപ്പാദസ്സ അച്ചന്തവിബന്ധഭൂതോ നിരോധോ, സോ പടിസങ്ഖായ നവത്തബ്ബതോ അപ്പടിസങ്ഖാനിരോധോ നാമാതി പരവാദിനോ ലദ്ധി. **പടിസങ്ഖായ വിനാ നിരുദ്ധാ**തി പച്ചയവേകല്ലേന അനുപ്പത്തിം സന്ധായ വുത്തം. തേനാഹ **"ന ഉപ്പജ്ജിത്വാ ഭങ്ഗാ"**തി. അനുപ്പാദോപി ഹി നിരോധോതി വുച്ചതി യതോ "ഇമസ്സുപ്പാദാ ഇദം ഉപ്പജ്ജതീ"തി ലക്ഖണുദ്ദേസസ്സ പടിലോമേ "ഇമസ്സ നിരോധാ ഇദം നിരുജ്ഝതീ"തി ദസ്സിതോ. **തേനാ**തി പടിസങ്ഖായ നിരോധസ്സ ഖണികനിരോധസ്സ ച ഇധ നാധിപ്പേതത്താ.

നിരോധകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദുതിയവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. തതിയവഗ്ഗോ

൧. ബലകഥാവണ്ണനാ

൩൮൦. നിദ്ദേസതോതി "അട്ഠാനമേതം അനവകാസോ"തിആദിനാ നിദ്ദിട്ഠപ്പകാരതോ. സോ പന യസ്മാ വിത്ഥാരോ ഹോതി, തസ്മാ വുത്തം **"വിത്ഥാരതോ"**തി. **സബ്ബം** കിലേസാവരണാദിം, തമേവ പച്ചേകം പവത്തിആകാരഭേദതോ **സബ്ബാകാരം**. "സബ്ബ"ന്തി ഹി ഇദം സരൂപതോ ഗഹണം, "സബ്ബാകാരതോ"തി പവത്തിആകാരഭേദതോ. ഭഗവാ ഹി ധമ്മേ ജാനന്തോ തേസം ആകാരഭേദേ അനവസേസേത്വാവ ജാനാതി. യഥാഹ "സബ്ബേ ധമ്മാ സബ്ബാകാരതോ ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ ഞാണമുഖേ ആപാഥം ആഗച്ഛന്തീ"തി (മഹാനി॰ ൧൫൬; ചൂളനി॰ മോഘരാജമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൮൫; പടി॰ മ॰ ൩.൫). **ഉദ്ദേസതോ**തി ഏകദേസതോ. ഏകദേസോ ച വിത്ഥാരോ ന ഹോതീതി ആഹ **"സങ്ഖേപതോ"**തി. യഥാ ജാനന്തീതി സമ്ബന്ധോ. **ഉദ്ദേസമത്തേനപീ**തി ദിട്ഠിഗതയഥാഭൂതഞാണാദിപ്പഭേദാനം ആസയാദീനം ഉദ്ദേസമത്തേനപി. തേനാഹ **"ഇന്ദ്രിയാനം തിക്ഖമുദുഭാവജാനനമത്തം സന്ധായാ"**തി. **ഥേരേനാ**തി അനുരുദ്ധത്ഥേരേന. **ഏവമേവാ**തി ഉദ്ദേസതോ ഠാനാദിമത്തജാനനാകാരേനേവ.

സ്വായമത്ഥോ സകവാദിനാപി ഇച്ഛിതോയേവാതി ആഹ **"കഥമയം ചോദേതബ്ബോ സിയാ"**തി.

൩൭൩. സേസേസൂതി ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തഞാണതോ സേസേസു. **പടിക്ഖേപോ**തി അസാധാരണതാപടിക്ഖേപോ. നനു ച സേസാനം അസാധാരണതാപി അത്ഥീതി ചോദനം സന്ധായാഹ **"ഠാനാ...പേ॰... അധിപ്പായോ"**തി.

ബലകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. അരിയന്തികഥാവണ്ണനാ

൩൭൭. സങ്ഖാരേ സന്ധായ പടിജാനന്തസ്സാതി ദിട്ഠിയാ പരികപ്പിതേന സത്തേന സുഞ്ഞേ സങ്ഖാരേ സന്ധായ "സുഞ്ഞതഞ്ച മനസി കരോതീ"തി പുച്ഛായ "ആമന്താ"തി പടിജാനന്തസ്സ. **ദ്വിന്നം ഫസ്സാനം സമോധാനം കഥം ആപജ്ജതി** ഠാനാഠാനഭൂതേ സങ്ഖാരേ വുത്തനയേന സുഞ്ഞതം മനസി കരോന്തസ്സാതി അധിപ്പായോ. **യഥാവുത്തനയേനാ**തി "ദിട്ഠിയാ പരികപ്പിതേന സത്തേന സുഞ്ഞാ പഞ്ചക്ഖന്ധാ"തി പകാരേന നയേന. അഥ വാ **യഥാവുത്തനയേനാ**തി "ഠാനാഠാനമനസികാരോ സങ്ഖാരാരമ്മണോ, സുഞ്ഞതാമനസികാരോ നിബ്ബാനാരമ്മണോ"തി ഏവം വുത്തനയേന. "സങ്ഖാരേ സന്ധായ പടിജാനന്തസ്സാ"തി വുത്തത്താ **"ദ്വിന്നം ഫസ്സാനം സമോധാനം കഥം ആപജ്ജതീ"**തി ആഹ. സത്തസുഞ്ഞതായ സുഞ്ഞത്തേപി സങ്ഖാരാനം അഞ്ഞോവ ഠാനാഠാനമനസികാരോ, അഞ്ഞോ സുഞ്ഞതാമനസികാരോതി യുജ്ജതേവ ദ്വിന്നം ഫസ്സാനം സമോധാനാപത്തിചോദനാ, സങ്ഖാരേ സന്ധായ പടിജാനന്തസ്സ പന കഥം അരിയഭാവസിദ്ധി ഠാനാഠാനഞാണാദീനന്തി വിചാരേതബ്ബം. കിം വാ ഏതായ യുത്തിചിന്തായ. ഉമ്മത്തകപച്ഛിസദിസോ ഹി പരവാദിവാദോ. അഞ്ഞേസുപി ഠാനേസു ഈദിസേസു ഏസേവ നയോ. **ആരോപേത്വാ**തി ഇത്ഥിപുരിസാദിആകാരം, സത്താകാരമേവ വാ അസന്തം രൂപാദിഉപാദാനേ ആരോപേത്വാ. അഭൂതാരോപനഞ്ഹേത്ഥ പണിദഹനന്തി അധിപ്പേതം. തേനാഹ **"പരികപ്പനവസേനാ"**തി. **സോ**തി യഥാവുത്തോ പണിധി. **ഏകസ്മിമ്പി** ഖന്ധേ.

അരിയന്തികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. വിമുച്ചമാനകഥാവണ്ണനാ

൩൮൮. മഗ്ഗക്ഖണേ ചിത്തം ഏകദേസേന വിമുത്തം ഏകദേസേന അവിമുത്തന്തി അയം "വിമുത്തം വിമുച്ചമാന"ന്തി ലദ്ധിയാ ദോസോ. തഥാ ഹി വുത്തം **"ഏകദേസം വിമുത്തം, ഏകദേസം അവിമുത്ത"**ന്തി. അട്ഠകഥായഞ്ച "തഞ്ഹി തദാ സമുച്ഛേദവിമുത്തിയാ വിമുത്തേകദേസേന വിമുച്ചമാനന്തിസ്സ ലദ്ധീ"തി ദസ്സിതോവായമത്ഥോ. **വിപ്പകതനിദ്ദേസേ**തി വിമുച്ചനകിരിയായ അപരിയോസിതതാനിദ്ദേസേ. യം സന്ധായാഹ **"വിമുത്തം വിമുച്ചമാനന്തി വിപ്പകതഭാവേന വുത്തത്താ"**തി. **തേനാ**തി പരവാദിനാ. **വിമുച്ച...പേ॰... വുത്തം** വിമുച്ചമാനസ്സ വിമുത്തഭാവാഭാവതോ, വിമുത്തഭേദേന പന തഥാ വുത്തന്തി അധിപ്പായോ. സതി ച ദോസേ വിപ്പകതനിദ്ദേസേതി ആനേത്വാ യോജേതബ്ബം.

ഏകദേസോ വിസേസനം ഹോതി നിപ്പദേസവിമുത്തിയാ അവിച്ഛിന്നതോ. **ഫലചിത്തേനാ**തി പഠമഫലചിത്തേന ഉപ്പന്നേന.

വിമുച്ചമാനകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. അട്ഠമകകഥാവണ്ണനാ

൩൮൫. പഹീനാ നാമ ഭവേയ്യും, ന പഹിയ്യമാനാതി അധിപ്പായോ.

അട്ഠമകകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. അട്ഠമകസ്സ ഇന്ദ്രിയകഥാവണ്ണനാ

൩൯൧. ലോകുത്തരാനംയേവ സദ്ധാദീനം ഇന്ദ്രിയഭാവോ, ന ലോകിയാനന്തി പരവാദിനോ അധിപ്പായവസേനാഹ **"അപ്പടിലദ്ധിന്ദ്രിയത്താ"**തിആദി. തത്ഥ **നിയ്യാനികാനി ഭാവേന്തോ**തി യഥാ നിയ്യാനികാ ഹോന്തി, ഏവം ഉപ്പാദേന്തോ ബ്രൂഹേന്തോ വാ. ഇന്ദ്രിയഭാവം പന പത്തേസു തേസു പുന ഭാവനാകിച്ചം നത്ഥീതി തസ്സ അധിപ്പായോതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ന പന ഇന്ദ്രിയാനി ഭാവേന്തോ"**തി.

അട്ഠമകസ്സ ഇന്ദ്രിയകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ദിബ്ബചക്ഖുകഥാവണ്ണനാ

൩൯൩. വിസിനോതി വിസേസേന ബന്ധതി വിസയീനം അത്തപടിബന്ധം കരോതീതി **വിസയോ,** ആരമ്മണം , അനുഭവതി ഏതേനാതി **ആനുഭാവോ,** സാമത്ഥിയം, ബലന്തി അത്ഥോ, ഗോചരകരണം **ഗോചരോ,** വിസയേ ആനുഭാവഗോചരാ **വിസയ...പേ॰... ചരാ**തി. തേഹി യഥാ വിസിട്ഠം വിസേസം ഹോതി, തഥാ പച്ചയഭൂതേന ഝാനധമ്മേന ആഹിതബലം **കതബലാധാനം**. വിസയഗ്ഗഹണഞ്ചേത്ഥ ആനുഭാവഗോചരകരണാനം പവത്തിട്ഠാനദസ്സനം യത്ഥസ്സ തേഹി ഉപത്ഥദ്ധത്താ ബലാധാനം പാകടം ഹോതി. തേനാഹ **"യാദിസേ വിസയേ"**തിആദി. ബലാധാനഞ്ച ഉത്തരിമനുസ്സധമ്മതോ മഹഗ്ഗതധമ്മവിസേസതോ ഉപ്പന്നേഹി പണീതേഹി ചിത്തജരൂപേഹി വിസേസാപത്തി. യം നിസ്സായ പരാവുത്തീതി ഏകേ വദന്തി. **പുരിമം മംസചക്ഖുമത്തമേവാ**തി യഥാവുത്തബലാധാനതോ പുരിമം മംസചക്ഖുമത്തമേവ. **വദന്തോ** സങ്ഗഹകാരോ. **വിസയഗ്ഗഹണം** പാളിയം കതം. **ന വിസയവിസേസദസ്സനത്ഥ**ന്തി ന വിസയസ്സ വിസേസദസ്സനത്ഥം. യതോ ഉഭിന്നമ്പി രൂപായതനമേവ വിസയോതി വിസയസ്സ സദിസതം അവിസേസം ആഹ, സദിസസ്സ വാ വിസേസം ദീപേതീതി യോജനാ.

ധമ്മുപത്ഥദ്ധ ...പേ॰... **അധിപ്പായോ,** അഞ്ഞഥാ ലദ്ധിയേവ ന സിയാതി ഭാവോ. **മഗ്ഗോ**തി ഉപായോ, കാരണന്തി അത്ഥോ. പകതിചക്ഖുമതോ ഏവ ഹി ദിബ്ബചക്ഖു ഉപ്പജ്ജതി. കസ്മാ? കസിണാലോകം വഡ്ഢേത്വാ ദിബ്ബചക്ഖുഞാണസ്സ ഉപ്പാദനം, സോ ച കസിണമണ്ഡലേ ഉഗ്ഗഹനിമിത്തേന വിനാ നത്ഥി, തസ്മാ വുത്തം **"മംസചക്ഖുപച്ചയതാദസ്സനത്ഥമേവ വുത്ത"**ന്തി. **തേനാ**തി ''മഗ്ഗോ''തി വചനേന. **രൂപാവചരജ്ഝാനപച്ചയേനാ**തി രൂപാവചരജ്ഝാനേന പച്ചയഭൂതേന **ഉപ്പന്നാനി**

രൂപാവചരജ്ഝാനചിത്തസമുട്ഠിതാനി. ഝാനകമ്മസമുട്ഠിതേസു വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി. തസ്സ ഹേസാ ലദ്ധി.

൩൭൪. **യേന** ദിബ്ബചക്ഖുനോ പഞ്ഞാചക്ഖുഭാവസ്സ ഇച്ഛനേന പടിജാനനേന. **തീണി ചക്ഖൂനി** മംസദിബ്ബപഞ്ഞാചക്ഖൂനി **ചക്ഖുന്തരഭാവം വദതോ ഭവേയ്യും,** തസ്മാ തം ന ഇച്ഛതീതി അത്ഥോ.

ദിബ്ബചക്ഖുകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. യഥാകമ്മൂപഗതഞ്ഞാണകഥാവണ്ണനാ

൩൭൭. ദിബ്ബചക്ഖുപാദകത്താ **"യഥാകമ്മൂപഗതഞ്ഞാണസ്സ ഉപനിസ്സയേ ദിബ്ബചക്ഖുമ്ഹീ"**തി വുത്തം, **ന യഥാകമ്മൂപഗതജാനനകിച്ചകേ ദിബ്ബചക്ഖുമ്ഹി** തസ്സ തംകിച്ചകതാഭാവതോ. യതോ യം അനഞ്ഞം, തമ്പി തതോ അനഞ്ഞമേവാതി ആഹ **"ഇമിനാ...പേ०... ഭവിതബ്ബ"**ന്തി. തത്ഥ **അത്ഥന്തരഭാവം നിവാരേതീ**തി ദിബ്ബചക്ഖുഞാണസ്സ പക്ഖികത്താ യഥാകമ്മൂപഗതഞ്ഞാണസ്സ തതോ അത്ഥന്തരഭാവം നിവാരേതി. തസ്സ ഹി തം പരിഭണ്ഡഞാണം. **ദിബ്ബചക്ഖുസ്സ യഥാകമ്മൂപഗതഞ്ഞാണതോ അത്ഥന്തരഭാവം ന നിവാരേതി** അതപ്പക്ഖികത്താതി അധിപ്പായോ. ദിബ്ബചക്ഖുസ്സ യഥാകമ്മൂപഗതഞ്ഞാണകിച്ചതാ പരവാദിനാ ഇച്ഛിതാ, ന യഥാകമ്മൂപഗതഞ്ഞാണസ്സ ദിബ്ബചക്ഖുകിച്ചതാതി തമത്ഥം "യഥാകമ്മൂപഗതഞ്ഞാണമേവ ദിബ്ബചക്ഖു"ന്തി ഏത്ഥ യോജേത്വാ ദസ്സേന്തോ **"ഏവ-സദ്ദോ ചാ"**തിആദിമാഹ.

യഥാകമ്മൂപഗതഞ്ഞാണകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. സംവരകഥാവണ്ണനാ

൩൭൯. **ആടാനാടിയസുത്തേ** "സന്തി, ഭിക്ഖവേ, യക്ഖാ യേഭുയ്യേന പാണാതിപാതാ അപ്പടിവിരതാ"തി (ദീ० നി० ൩.൨൭൫, ൨൮൫) ആഗതത്താ ചാതുമഹാരാജികാനം സംവരാസംവരസബ്ഭാവോ അവിവാദസിദ്ധോ. യത്ഥ പന വിവാദോ, തമേവ ദസ്സേന്തേന താവതിംസാദയോ ഗഹിതാതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതും **"ചാതുമഹാരാജികാന"**ന്തി വുത്തം. **ഏവം സതീ**തി യദി താവതിംസേസു സംവരാസംവരോ നത്ഥി, ഏവം സന്തേ. **സുരാപാന**ന്തി ഏത്ഥാപി "സുയ്യതീ"തി പദം ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം. കഥം സുയ്യതീതി? വുത്തഞ്ഹേതം **കുമ്ഭജാതകേ** -

"യം വേ പിവിത്വാ പുബ്ബദേവാ പമത്താ,
തിദിവാ ചുതാ സസ്സതിയാ സമായാ;
തം താദിസം മജ്ജമിമം നിരത്ഥം,
ജാനം മഹാരാജ കഥം പിവേയ്യാ"തി. (ജാ० ൧.൧൬.൭൨);

തത്ഥ **പുബ്ബദേവാ** നാമ അസുരാ. തേ ഹി താവതിംസാനം ഉപ്പത്തിതോ പുബ്ബദേവാതി പഞ്ഞായിംസു. **പമത്താ**തി സുരാപാനേന പമാദം ആപന്നാ. **തിദിവാ**തി മനുസ്സചാതുമഹാരാജികലോകേ ഉപാദായ തതിയലോകഭൂതാ ദേവട്ഠാനാ, നാമമേവ വാ ഏതം തസ്സ ദേവട്ഠാനസ്സ. **സസ്സതിയാ**തി കേവലം

ദീഘായുകതം സന്ധായ വദതി. **സമായാ** സഹ അത്തനോ അസുരമായായ, അസുരമന്തേഹി സദ്ധിം ചുതാതി അത്ഥോ. അട്ഠകഥായഞ്ച വുത്തം ‘‘ആഗന്തുകദേവപുത്താ ആഗതാതി നേവാസികാ ഗന്ധപാനം സജ്ജയിംസു. സക്കോ സകപരിസായ സഞ്ഞമദാസീ’’തി. തേനാഹ **‘‘തേസം സുരാപാനം അസംവരോ ന ഹോതീതി വത്തബ്ബം ഹോതീ’’**തി. ഏത്ഥ ച താവതിംസാനം പാതുഭാവതോ പട്ഠായ സുരാപാനമ്പി തത്ഥ നാഹോസി, പഗേവ പാണാതിപാതാദയോതി വിരമിതബ്ബാഭാവതോ ഏവ താവതിംസതോ പട്ഠായ ഉപരി ദേവലോകേസു സമാദാനസമ്പത്തവിരതിവസേന പുരേതബ്ബാ സംവരാ ന സന്തി, ലോകുത്തരാ പന സന്തിയേവ. തഥാ തേഹി പഹാതബ്ബാ അസംവരാ. ന ഹി അപ്പഹീനാനുസയാനം മഗ്ഗവജ്ഝാ കിലേസാ ന സന്തീതി.

സംവരകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

തതിയവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. ചതുത്ഥവഗ്ഗോ

൧. ഗിഹിസ്സ അരഹാതികഥാവണ്ണനാ

൩൮൭. ഗിഹിഛന്ദരാഗസമ്പയുത്തതായാതി ഗിഹിഭാവേ കാമഭോഗിഭാവേ ഛന്ദരാഗസഹിതതായ.

ഗിഹിസ്സ അരഹാതികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. സമന്നാഗതകഥാവണ്ണനാ

൩൯൩. പത്തിന്തി അധിഗമോ. അധിഗമോ നാമ സമന്നാഗമോ ഹോതീതി പാളിയം ചതൂഹി ഫസ്സാദീഹി സമന്നാഗമോ ചോദിതോതി ദട്ഠബ്ബം.

സമന്നാഗതകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. ഉപേക്ഖാസമന്നാഗതകഥാവണ്ണനാ

൩൯൭. സബ്ബം യോജേതബ്ബന്തി ഏത്ഥ യദി തേ അരഹാ ചതൂഹി ഖന്ധേഹി വിയ ഛഹി ഉപേക്ഖാഹി സമന്നാഗതോ, ഏവം സന്തേ ഛ ഉപേക്ഖാ പച്ചേകം ഫസ്സാദിസഹിതാതി ‘‘ഛഹി ഫസ്സാദീഹി സമന്നാഗതോ’’തിആദിനാ യോജേതബ്ബം.

ഉപേക്ഖാസമന്നാഗതകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. ബോധിയാബുദ്ധോതികഥാവണ്ണനാ

൩൯൮. പത്തിധമ്മവസേനാതി ‘‘പത്തിധമ്മോ നാമാ’’തിആദിനാ വുത്തസ്സ ചിത്തവിപ്പയുത്തസ്സ സങ്ഖാരസ്സ വസേന. ‘‘ബോധിയാ ബുദ്ധോ’’തി **പുച്ഛാ**. ‘‘ബോധിയാ നിരുദ്ധായ വിഗതായ പടിപ്പസ്സദ്ധായ അബുദ്ധോ ഹോതീ’’തി **അനുയോഗോ**. ഏവമഞ്ഞത്ഥാപി പുച്ഛാനുയോഗാ വേദിതബ്ബാ.

ബോധിയാബുദ്ധോതികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ലക്ഖണകഥാവണ്ണനാ

൪൦൨. തസ്മാതി യസ്മാ അബോധിസത്തസ്സപി ചക്കവത്തിനോ ലക്ഖണേഹി സമന്നാഗമോ ബോധിസത്തസ്സപി ചരിമഭവതോ അഞ്ഞത്ഥ അസമന്നാഗമോ ഹോതി, തസ്മാ ലക്ഖണസമന്നാഗതോ ബോധിസത്തോവാതി ഇമസ്സത്ഥസ്സ അസാധകം. തേനാഹ **''ആഭതമ്പി അനാഭതസദിസമേവാ''**തി.

ലക്ഖണകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. നിയാമോക്കന്തികഥാവണ്ണനാ

൪൦൩. പാരമീപൂരണന്തി ഇദം ബോധിചരിയായ ഉപലക്ഖണം, ന പാരമീനം പുണ്ണഭാവദസ്സനം. തേന തേസം ആരമ്ഭസമാദാനാദീനമ്പി സങ്ഗഹോ കതോതി ദട്ഠബ്ബം. മഹാഭിനീഹാരതോ പട്ഠായ ഹി മഹാസത്താ നിയതാതി വുച്ചന്തി. യഥാഹ - ''ഏവം സബ്ബങ്ഗസമ്പന്നാ, ബോധിയാ നിയതാ നരാ''തി, ''ധുവം ബുദ്ധോ ഭവിസ്സതീ''തി ച, ന നിയാമസ്സ നാമ കസ്സചി ധമ്മസ്സ ഉപ്പന്നത്താ ബ്യാകരോന്തി, അഥ ഖോ ഏകംസേനായം പാരമിയോ പൂരേത്വാ ബുദ്ധോ ഭവിസ്സതീതി കത്വാ ബ്യാകരോന്തീതി പരവാദീപരികപ്പിതം ധമ്മന്തരം പടിസേധേതി, ന ബോധിയാ നിയതത്തം. തേനാഹ **''കേവലഞ്ഹി ന''**ന്തിആദി.

നിയാമോക്കന്തികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. സബ്ബസംയോജനപ്പഹാനകഥാവണ്ണനാ

൪൦൯. സതിപി കേസഞ്ചി സംയോജനാനം ഹേട്ഠിമമഗ്ഗേഹി പഹീനത്തേ ''പഞ്ചന്നം ഓരമ്ഭാഗിയാനം സംയോജനാനം പരിക്ഖയാ''തിആദീസു വിയ വണ്ണഭണനമുഖേന അനവസേസതഞ്ച സന്ധായ സബ്ബസംയോജനപ്പഹാനകിത്തനം പരിയായവചനന്തി ആഹ **''ഇമം പരിയായം അഗ്ഗഹേത്വാ''**തി. **അരഹത്തമഗ്ഗേന പജഹനതോ ഏവാതി ഗണ്ഹാതീ**തി അഗ്ഗമഗ്ഗോ ഏവ സബ്ബസംയോജനാനി പജഹതീതി ലദ്ധിം ഗണ്ഹാതീതി **വദന്തി** പദകാരാ. **ഏവം സതീ**തി യദി അനവസേസതാമത്തേന തഥാ പടിജാനാതി.

സബ്ബസംയോജനപ്പഹാനകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ചതുത്ഥവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. പഞ്ചമവഗ്ഗോ

൧. വിമുത്തികഥാവണ്ണനാ

൪൧൮. ഫലഞാണം ന ഹോതി, സേസാനി വിപസ്സനാമഗ്ഗപച്ചവേക്ഖണഞാണാനി വിമുത്താനീതി ന വത്തബ്ബാനീതി സമ്ബന്ധോ. **ഏത്ഥാ**തി ഏതേസു ചതൂസു ഞാണേസു. **വിപസ്സനാഗ്ഗഹണേന ഗഹിതം** മഗ്ഗാദികിച്ചവിദൂരകിച്ചത്താ വിപസ്സനാപരിയോസാനത്താ ച.

വിമുത്തികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. അസേഖഞാണകഥാവണ്ണനാ

൪൨൧. അസേഖേ ആരബ്ഭ പവത്തത്താ അസേഖഞാണന്തി പരസ്സ ലദ്ധി, ന അസേഖേ അസേഖധമ്മേ പരിയാപന്നന്തി ഇമമത്ഥമാഹ **“ഏതേന…പേ॰… ദസ്സേതീ”**തി.

അസേഖഞാണകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. വിപരീതകഥാവണ്ണനാ

൪൨൪. അസിവേ സിവാതി വോഹാരം വിയ **അഞ്ഞാണേ…പേ॰… വദതി**.

വിപരീതകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. നിയാമകഥാവണ്ണനാ

൪൨൮-൪൩൧. **യ**ന്തി യം ഞാണം. **സച്ചാനുലോമ**ന്തി സച്ചപ്പടിവേധാനുകൂലം. **വിപരീതാനുയോഗതോ പഭുതി ഗണേത്വാ “ചതുത്ഥ”ന്തി ആഹ** ന അനിയതസ്സ നിയാമഗമനായാതി അവിപരീതാനുയോഗതോ പഭുതി ഗണേത്വാ, തഥാ സതി പഞ്ചമഭാവതോ വിസേസഭാവതോ ച.

നിയാമകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. പടിസമ്ഭിദാകഥാവണ്ണനാ

൪൩൨-൪൩൩. **സബ്ബം ഞാണ**ന്തി ഇദം ‘‘അരിയാന’’ന്തി ഇമിനാ ന വിസേസിതന്തി അധിപ്പായേനാഹ **“അനരിയാനമ്പി ഹി ഞാണം ഞാണമേവാ”**തി. അഥ വാ പാളിയം അവിസേസേന സബ്ബം ഞാണന്തി വുത്തം ഗഹേത്വാ ഏവമാഹ. അരിയസ്സ ചേ ഞാണന്തി, സോ പന പടിക്ഖേപേയ്യാതി ആഹ **“അനരിയസ്സ ഏതം ഞാണം സന്ധായാ”**തി.

പടിസമ്ഭിദാകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. ചിത്താരമ്മണകഥാവണ്ണനാ

൪൩൭-൪൩൮. **വത്തബ്ബപടിഞ്ഞാ**തി ഫസ്സാരമ്മണേ ഞാണം വത്തബ്ബം ചേതോപരിയഞാണന്തി ഏവം പവത്താ പടിഞ്ഞാ.

ചിത്താരമ്മണകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. അനാഗതഞാണകഥാവണ്ണനാ

൪൩൯-൪൪൦. **അനന്തരാനാഗതേപി ചിത്തേ ഞാണം ഇച്ഛന്തി,** തത്ഥ പന ഖണപച്ചുപ്പന്നേ വിയ താദിസേന പരികമ്മേന കദാചി ഞാണം ഉപ്പജ്ജേയ്യ. തേനാഹ **“അനന്തരേ ഏകന്തേനേവ ഞാണം നത്ഥീ”**തി.

അനാഗതഞാണകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. പടുപ്പന്നഞാണകഥാവണ്ണനാ

൪൭൧-൪൭൨. ‘‘സബ്ബസങ്ഖാരേസു അനിച്ചതോ ദിട്ഠേസൂ’’തി വുത്തേ യം ദസ്സനഭൂതം ഞാണം, തമ്പി സങ്ഖാരസഭാവത്താ തഥാദിട്ഠം സിയാതി അത്ഥതോ ആപജ്ജതി, ഏവംഭൂതം വചനം സന്ധായാഹ **‘‘അത്ഥതോ ആപന്നം വചന’’**ന്തി. തം പന യസ്മാ ‘‘തമ്പി ഞാണം അനിച്ചതോ ദിട്ഠം ഹോതീ’’തി പടിജാനനവസേന പവത്തം, തസ്മാ **‘‘അനുജാനനവചന’’**ന്തി വുത്തം. **ഭങ്ഗാനുപസ്സനാനം** പബന്ധവസേന പവത്തമാനാനം.

പടുപ്പന്നഞാണകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ഫലഞാണകഥാവണ്ണനാ

൪൭൩-൪൭൪. **ഫലപരോപരിയത്തം** ഫലസ്സ ഉച്ചാവചതാ. **ബലേനാതി** ഞാണബലേന.

ഫലഞാണകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പഞ്ചമവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

മഹാപണ്ണാസകോ സമത്തോ.

൬. ഛട്ഠവഗ്ഗോ

൧. നിയാമകഥാവണ്ണനാ

൪൭൫-൪൭൭. **ഏതസ്സ** അരിയസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ.

നിയാമകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. പടിച്ചസമുപ്പാദകഥാവണ്ണനാ

൪൭൮. കാരണട്ഠേന ഠിതതാതി കാരണഭാവേന ബ്യഭിചരണാഭാവമാഹ. യോ ഹി ധമ്മോ യസ്സ ധമ്മസ്സ യദാ കാരണം ഹോതി, ന തസ്സ തദാ അഞ്ഞഥാഭാവോ അത്ഥി, സാ ച അത്ഥതോ കാരണഭാവോയേവാതി **‘‘കാരണഭാവോയേവാ’’**തി ആഹ.

പടിച്ചസമുപ്പാദകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. നിരോധസമാപത്തികഥാവണ്ണനാ

൪൮൦-൪൮൯. **സഭാവധമ്മതം പടിസേധേതി** തദുഭയലക്ഖണരഹിതസ്സ സഭാവധമ്മസ്സ അഭാവാ. ‘‘വോദാനമ്പി വുട്ഠാന’’ന്തി വചനതോ **‘‘വോദാനഞ്ച വുട്ഠാനപരിയായോവാ’’**തി ആഹ. സഭാവധമ്മത്തേ സിദ്ധേ സങ്ഖതവിദൂരതായ അസങ്ഖതം സിയാതി ആഹ **‘‘സഭാവധമ്മത്താസാധകത്താ’’**തി.

നിരോധസമാപത്തികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഛട്ഠവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. സത്തമവഗ്ഗോ

൧. സങ്ഗഹിതകഥാവണ്ണനാ

൪൭൧-൪൭൨. സങ്ഗഹിതാതി സങ്ഗഹണാദിവസേന സദ്ധിം ഗഹിതാ. തേ പന യസ്മാ ഏകവിധതാദിസാമഞ്ഞേന ബന്ധാ വിയ ഹോന്തി, തസ്മാ ആഹ **"സമ്ബന്ധാ"**തി.

സങ്ഗഹിതകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. സമ്പയുത്തകഥാവണ്ണനാ

൪൭൩-൪൭൪. അനുപ്പവിസിതബ്ബാനുപ്പവിസനഭാവോ തേസം ഭേദേ സതി യുജ്ജേയ്യ, നാഞ്ഞഥാതി ഉപമാഭിന്ദനേന ഉപമേയ്യസ്സ ഭിന്നതം ദസ്സേന്തോ **"നാനത്തവവത്ഥാ...പേ॰... ദസ്സേതീ"**തി ആഹ.

സമ്പയുത്തകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. ചേതസികകഥാവണ്ണനാ

൪൭൫-൪൭൭. **ഫസ്സികാദയോ**തി ഏത്ഥ **ആദി**-സദ്ദോ വവത്ഥാവാചീ. തേന ചിത്തുപ്പാദദേസനായം ദസ്സിതപ്പഭേദാ വേദനാദയോ ഗയ്ഹന്തി, ന തംസമുട്ഠാനാ രൂപധമ്മാതി ആഹ **"ഏകുപ്പാദതാദിവിരഹിതാ സഹജാതതാ നത്ഥീ"**തി.

ചേതസികകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. ദാനകഥാവണ്ണനാ

൪൭൮. **ഫലദാനഭാവദീപനത്ഥ**ന്തി ഫലദാനസബ്ഭാവദീപനത്ഥം. **ഫലദാനം വുത്തം വിയ ഹോതീ**തി ചിത്തേന ഫലദാനം പധാനഭാവേ വുത്തം വിയ ഹോതീതി അത്ഥോ. അഞ്ഞഥാ ദാനഭാവോതി ന സക്കാ വത്തും. ദാനഭാവോപി ഹി ''ദാനം അനിട്ഠഫല''ന്തിആദിനാ വുത്തോയേവാതി. **തന്നിവാരണത്ഥ**ന്തി ഫലദാനനിവാരണത്ഥം. **ഏത**ന്തി ''ദാനം അനിട്ഠഫല''ന്തിആദിവചനം. ഭേസജ്ജാദിവസേന ആബാധാനിട്ഠതാ ദേയ്യധമ്മസ്സ അനിട്ഠഫലതാപരിയായോ ദട്ഠബ്ബോ.

കഥം തഥേവ സുത്തം സകവാദിപരവാദിവാദേസു യുജ്ജതീതി ചോദനായ **"ന പന ഏകേനത്ഥേനാ"**തി വുത്തം വിഭാവേതും **"ദേയ്യധമ്മോവ ദാന"**ന്തിആദി വുത്തം. തത്ഥ നിവത്തനപക്ഖേയേവ ഏവ-കാരോ യുത്തോ, ന സാധനപക്ഖേ ദിന്നമ്പി ദാനഭാവസ്സ ഇച്ഛിതത്താ. തേനാഹ **"ചേതസികോവാതി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ, ദേയ്യധമ്മോവാ"**തി ച. തേനേവാഹ **"ദിന്നഞ്ഹി ദാനാന**ന്തിആദി. **സങ്കരഭാവമോചനത്ഥ**ന്തി സതിപി ദാനഭാവേ സഭാവസങ്കരമോചനത്ഥം. തേനാഹ **"ചേതസികസ്സാ"**തിആദി.

ദാനകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. പരിഭോഗമയപുഞ്ഞകഥാവണ്ണനാ

൪൮൫. തസ്സാ ലദ്ധിയാതി പഞ്ചന്നം വിഞ്ഞാണാനം സമോധാനം ഹോതീതി ലദ്ധിയാ. **ഏതേസ**ന്തി വത്തമാനചിത്തപരിഭോഗമയപുഞ്ഞാനം.

൪൮൬. അയം വാദോ ഹീയതി പരിഭോഗസ്സേവ അഭാവതോ. **ചാഗചേതനായ ഏവ പുഞ്ഞഭാവോ,** ന ചിത്തവിപ്പയുത്തസ്സ. **ഏവ**ന്തി ഇമിനാ പകാരേന, അപരിഭുത്തേ ദേയ്യധമ്മേ പുഞ്ഞഭാവേനാതി അത്ഥോ. അപരിഭുത്തേ ദേയ്യധമ്മേ പുഞ്ഞഭാവതോ ഏവ ഹി പുഥുജ്ജനകാലേ ദിന്നം അരഹാ ഹുത്വാ പരിഭുഞ്ജന്തേ തമ്പി പുഥുജ്ജനേ ദാനമേവാതി നിച്ഛിതം. പരവാദീപടിക്ഖേപമുഖേന സകവാദം പതിട്ഠാപേതി പഠമോ അത്ഥവികപ്പോ, ദുതിയോ പന ഉജുകമേവ സകവാദം പതിട്ഠാപേതീതി അയമേതേസം വിസേസോ.

പരിഭോഗമയപുഞ്ഞകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. ഇതോദിന്നകഥാവണ്ണനാ

൪൮൭-൪൯൧. തേനേവ ചീവരാദിദാനേനാതി അനുമോദനം വിനാ ദായകേന പവത്തിതചീവരാദിദാനേന. തേനാഹ **"സയംകതേന കമ്മുനാ വിനാപീ"**തി. **ഇമിനാ കാരണേനാ**തി അനുമോദിതത്താവ തേസം തത്ഥ ഭോഗാ ഉപ്പജ്ജന്തീതി ഏതേന കാരണേന. **യദി യ**ന്തിആദി പരവാദിനോ ലദ്ധിപതിട്ഠാപനാകാരദസ്സനം. തത്ഥ **യദി ന യാപേയ്യും, കഥം അനുമോദേയ്യും, ചിത്തം പസാദേയ്യും , പീതിം ഉപ്പാദേയ്യും, സോമനസ്സം പടിലഭേയ്യു**ന്തി ഏകച്ചേ അഞ്ഞേ പേതേ അനുമോദനാദീനി കത്വാ യാപേന്തേ ദിസ്വാ അനുമോദനാദീനി കരോന്തി, തസ്മാ തേ ഇതോ ദിന്നേന യാപേന്തീതി അധിപ്പായോ.

ഇതോദിന്നകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. പഥവീകമ്മവിപാകോതികഥാവണ്ണനാ

൪൯൨. അത്തവജ്ജേഹീതി ഫസ്സവജ്ജേഹി. ന ഹി സോ ഏവ തേന സമ്പയുത്തോ ഹോതി. **സോ**തി ഫസ്സമേവ പച്ചാമസതി. **സാവജ്ജനേ**തി ആവജ്ജനസഹിതേ, ആവജ്ജനം പുരേചാരികം കത്വാ ഏവ പവത്തനകേതി അത്ഥോ. **കമ്മൂപനിസ്സയഭൂതമേവാ**തി യേന കമ്മുനാ യഥാവുത്താ ഫസ്സാദയോ നിബ്ബത്തിതാ, തസ്സ കമ്മസ്സ ഉപനിസ്സയഭൂതമേവ. **ദുക്ഖസ്സാ**തി ആയതിം ഉപ്പജ്ജനകദുക്ഖസ്സ. ''മൂലതണ്ഹാ''തി ദസ്സേതീതി യോജനാ, തഥാ **"ഉപനിസ്സയഭൂത"**ന്തി ഏത്ഥാപി. കമ്മായൂഹനസ്സ കാരണഭൂതാ പുരിമസിദ്ധാ തണ്ഹാ കമ്മസ്സ **ഉപനിസ്സയോ,** കതൂപചിതേ കമ്മേ ഭവാദീസു നമനവസേന പവത്താ ഹി വിപാകസ്സ ഉപനിസ്സയോ.

൪൯൩. ഓകാസകതുപ്പന്നം അപേക്ഖിത്വാ പരിനിബ്ബാനഭാവോ **സകസമയവസേന ചോദനായ യുജ്ജമാനതാ.**

൪൯. കമ്മേ സതീതി ഇമിനാ കമ്മസ്സ പഥവീആദീനം പച്ചയതാമത്തമാഹ, ന ജനകത്തം. തേനാഹ **"തംസംവത്തനികം നാമ ഹോതീ"**തി.

പഥവീകമ്മവിപാകോതികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. ജരാമരണംവിപാകോതികഥാവണ്ണനാ

൪൭. ഏകാരമ്മണാതി ഇദം അനാരമ്മണതാസാധനവസേന സമ്പയോഗലക്ഖണാഭാവസ്സ ഉദ്ധടത്താ വുത്തം, ന തസ്സേവ സമ്പയോഗലക്ഖണത്താ.

൪൮. അബ്യാകതാനന്തി വിപാകാബ്യാകതാനം. ഇതരത്ഥ വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി.

൪൯. തന്തി ''അപരിസുദ്ധവണ്ണതാ ജരായേവാ''തി വചനം.

ജരാമരണംവിപാകോതികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. വിപാകോവിപാകധമ്മധമ്മോതികഥാവണ്ണനാ

൭൦. വിപാകോ വിപാകസ്സ പച്ചയോ ഹോന്തോ അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയോ ഹോതീതി അധിപ്പായേനാഹ **"യസ്സ വിപാകസ്സ വിപാകോ അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയോ ഹോതീ"**തി. ''തപ്പച്ചയാപി അഞ്ഞസ്സ വിപാകസ്സ ഉപ്പത്തിം സന്ധായാ''തിആദിവചനതോ പന ജാതിജരാമരണാദീനം ഉപനിസ്സയപച്ചയോതി സക്കാ വിഞ്ഞാതും. **പുരിമപടിഞ്ഞായാ**തി ''വിപാകോ വിപാകധമ്മധമ്മോ''തി പടിഞ്ഞായ. **ഇമസ്സ ചോദനസ്സാ**തി ''വിപാകോ ച വിപാകധമ്മധമ്മോ ചാ''തിആദിനാ പവത്തസ്സ ചോദനസ്സ.

വിപാകോവിപാകധമ്മധമ്മോതികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സത്തമവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. അട്ഠമവഗ്ഗോ

൧. ഛഗതികഥാവണ്ണനാ

൭൧-൭൪. വണ്ണാ ഏവ നീലാദിവസേന നിഭാതീതി **വണ്ണനിഭാ,** വണ്ണായതനന്തി അത്ഥോ. **സണ്ഠാനം** ദീഘാദി.

ഛഗതികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. അന്തരാഭവകഥാവണ്ണനാ

൭൭. അന്തരട്ഠാനാനീതി അന്തരികട്ഠാനാനി. നിവാരകട്ഠാനാനി ഭിന്ദിത്വാ ച ആകാസേന ച ഗമനതോ. **യദി സോ ഭവാനം അന്തരാ ന സിയാ**തി സോ അന്തരാഭവോ കാമഭവാദീനം ഭവാനം അന്തരേ യദി ന ഭവേയ്യ. **ന നാമ അന്തരാഭവോ**തി ''സബ്ബേന സബ്ബം നത്ഥി നാമ അന്തരാഭവോ''തി ഏവം പവത്തസ്സ സകവാദിവചനസ്സ **പടിക്ഖേപേ കാരണം നത്ഥി,** തസ്സ പടിക്ഖേപേ

കാരണം ഹദയേ ഠപേത്വാ ന പടിക്ഖിപതി, അഥ ഖോ തഥാ അനിച്ഛന്തോ കേവലം ലദ്ധിയാ പടിക്ഖിപതീതി അത്ഥോ.

൮൦൬. ജാതീതി ന ഇച്ഛതീതി സമ്ബന്ധോ.

൮൦൭. ഏവം തം തത്ഥ ന ഇച്ഛതീതി കാമഭവാദീസു വിയ തം ചുതിപടിസന്ധിപരമ്പരം തത്ഥ അന്തരാഭവാവത്ഥായ ന ഇച്ഛതി. സോ ഹി തസ്സ ഭാവിഭവനിബ്ബത്തകകമ്മതോ ഏവ പവത്തിം ഇച്ഛതി, തസ്മാ ജാതിജരാമരണാനി അനിച്ഛതോ കുതോ ചുതിപടിസന്ധിപരമ്പരാ. അയഞ്ച വാദോ അന്തരാഭവവാദീനം ഏകച്ചാനം വുത്തോ. യേ "അപ്പകേന കാലേന സത്താഹേനേവ വാ പടിസന്ധിം പാപുണാതീ"തി വദന്തി, യേ പന "തത്ഥേവ ചവിത്വാ ആയാതീതി സത്തസത്താഹാനീ"തി വദന്തി, തേഹി അനുഞ്ഞാതാവ ചുതിപടിസന്ധിപരമ്പരാതി തേ അധുനാതനാ ദട്ഠബ്ബാ പാളിയം "അന്തരാഭവേ സത്താ ജായന്തി ജീയന്തി മീയന്തി ചവന്തി ഉപപജ്ജന്തീതി? ന ഹേവം വത്തബ്ബേ"തി ആഗതത്താ. യഥാ ചേതം, ഏവം നിരയൂപഗാദിഭാവമ്പിസ്സ അധുനാതനാ പടിജാനന്തി. തഥാ ഹി തേ വദന്തി "ഉദ്ധംപാദോ തു നാരകോ"തിആദി. തത്ഥ യം നിസ്സായ പരവാദീ അന്തരാഭവം നാമ പരികപ്പേതി, തം ദസ്സേതും അട്ഠകഥായം "അന്തരാപരിനിബ്ബായീതി സുത്തപദം അയോനിസോ ഗഹേത്വാ"തി വുത്തം. ഇമസ്സ ഹി "അവിഹാദീസു തത്ഥ തത്ഥ ആയുവേമജ്ഝം അനതിക്കമിത്വാ അന്തരാ അഗ്ഗമഗ്ഗാധിഗമേന അനവസേസകിലേസപരിനിബ്ബാനേന പരിനിബ്ബായതി, അന്തരാപരിനിബ്ബായീ"തി സുത്തപദസ്സ അയമത്ഥോ, ന അന്തരാഭവഭൂതോതി. തസ്മാ വുത്തം "അന്തരാപരിനിബ്ബായീതി സുത്തപദം അയോനിസോ ഗഹേത്വാ"തി.

യേ പന "സമ്ഭവേസീതി വചനതോ അത്ഥേവ അന്തരാഭവോ. സോ ഹി സമ്ഭവം ഉപപത്തിം ഏസതീതി സമ്ഭവേസീ"തി വദന്തി, തേപി യേ ഭൂതാവ ന പുന ഭവിസ്സന്തി, തേ ഖീണാസവാ "ഭൂതാനം വാ സത്താനം ഠിതിയാ"തി ഏത്ഥ "ഭൂതാ"തി വുത്താ. തബ്ബിധുരതായ സമ്ഭവമേസന്തീതി സമ്ഭവേസിനോ, അപ്പഹീനഭവസംയോജനത്താ സേക്ഖാ പുഥുജ്ജനാ. ചതൂസു വാ യോനീസു അണ്ഡജജലാബുജാ സത്താ യാവ അണ്ഡകോസം വത്ഥികോസഞ്ച ന ഭിന്ദന്തി, താവ **സമ്ഭവേസീ** നാമ, അണ്ഡകോസതോ വത്ഥികോസതോ ച നിക്ഖന്താ **ഭൂതാ** നാമ. സംസേദജഓപപാതികാ ച പഠമചിത്തക്ഖണേ **സമ്ഭവേസീ** നാമ, ദുതിയചിത്തക്ഖണതോ പട്ഠായ **ഭൂതാ** നാമ. യേന വാ ഇരിയാപഥേന ജായന്തി, യാവ തതോ അഞ്ഞം ന പാപുണന്തി, താവ **സമ്ഭവേസീ** നാമ, തതോ പരം **ഭൂതാ** നാമാതി ഏവം ഉജുകേ പാളിഅനുഗതേ അത്ഥേ സതി കിം അനിദ്ധാരിതസ്സ പത്ഥിയേന അന്തരാഭവേന അത്തഭാവേന പരികപ്പിതേന പയോജനന്തി പടിക്ഖിപിതബ്ബാ.

യം പനേകേ "സന്താനവസേന പവത്തമാനാനം ധമ്മാനം അവിച്ഛേദേന ദേസന്തരേസു പാതുഭാവോ ദിട്ഠോ. യഥാ തം വീഹിആദിഅവിഞ്ഞാണകസന്താനേ, ഏവം സവിഞ്ഞാണകസന്താനേപി അവിച്ഛേദേന ദേസന്തരേ പാതുഭാവേന ഭവിതബ്ബം. അയഞ്ച നയോ സതി അന്തരാഭവേ യുജ്ജതി, നാഞ്ഞഥാ"തി യുത്തിം വദന്തി, തേഹി ഇദ്ധിമതോ ചേതോവസിപ്പത്തസ്സ ചിത്താനുഗതികം കായം അധിട്ഠഹന്തസ്സ ഖണേന ബ്രഹ്മലോകതോ ഇധൂപസങ്കമനേ ഇതോ വാ ബ്രഹ്മലോകൂപഗമനേ യുത്തി വത്തബ്ബാ. യദി സബ്ബത്ഥേവ വിച്ഛിന്നദേസേ ധമ്മാനം പവത്തി ന ഇച്ഛിതാ,

യദിപി സിയാ "ഇദ്ധിമന്താനം ഇദ്ധിവിസയോ അചിന്തേയ്യോ"തി, തം ഇധാപി സമാനം "കമ്മവിപാകോ അചിന്തേയ്യോ"തി വചനതോ, തസ്മാ തം തേസം മതിമത്തമേവ. അചിന്തേയ്യസഭാവാ ഹി സഭാവധമ്മാ, തേ കത്ഥചി പച്ചയവസേന വിച്ഛിന്നദേസേ പാതുഭവന്തി, കത്ഥചി അവിച്ഛിന്നദേസേ ച. തഥാ ഹി മുഖഘോസാദീഹി പച്ചയേഹി അഞ്ഞസ്മിം ദേസേ ആദാസപബ്ബതപദേസാദികേ പടിബിമ്ബപടിഘോസാദികം നിബ്ബത്തമാനം ദിട്ഠന്തി.

ഏത്ഥാഹ - പടിബിമ്ബം താവ അസിദ്ധത്താ അസദിസത്താ ച ന നിദസ്സനം. പടിബിമ്ബഞ്ഹി നാമ അഞ്ഞദേവ രൂപന്തരം ഉപ്പജ്ജതീതി അസിദ്ധമേതം. സിദ്ധിയമ്പി അസദിസത്താ ന നിദസ്സനം സിയാ ഏകസ്മിം ഠാനേ ദ്വിന്നം സഹഠാനാഭാവതോ. യത്ഥേവ ഹി ആദാസരൂപം പടിബിമ്ബരൂപഞ്ച ദിസ്സതി, ന ച ഏകസ്മിം ദേസേ രൂപദ്വയസ്സ സഹഭാവോ യുത്തോ നിസ്സയഭൂതദേസതോ, അസദിസഞ്ചേതം സന്ധാനതോ. ന ഹി മുഖസ്സ പടിബിമ്ബസന്ധാനഭൂതം ആദാസസന്ധാനസമ്ബന്ധത്താ സന്ധാനം ഉദ്ദിസ്സ അവിച്ഛേദേന ദേസന്തരേ പാതുഭാവോ വുച്ചതി, ന അസന്താനന്തി അസമാനമേവ തന്തി.

തത്ഥ യം വുത്തം "പടിബിമ്ബം നാമ അഞ്ഞദേവ രൂപന്തരം ഉപ്പജ്ജതീതി അസിദ്ധം ഏകസ്മിം ഠാനേ ദ്വിന്നം സഹഠാനഭാവതോ"തി, തയിദം അസന്താനമേവ സഹഠാനം ചോദിതം ഭിന്നനിസ്സയത്താ. ന ഹി ഭിന്നനിസ്സയാനം സഹഠാനം അത്ഥി. യഥാ അനേകേസം മണിദീപാദീനം പഭാരൂപം ഏകസ്മിം പദേസേ പവത്തമാനം അച്ഛിതമാനതായ നിരന്തരതായ ച അഭിന്നട്ഠാനം വിയ പഞ്ഞായതി, ഭിന്നനിസ്സയത്താ പന ഭിന്നട്ഠാനമേവ തം, ഗഹണവിസേസേന തഥാഅഭിന്നട്ഠാനമത്തം, ഏവം ആദാസരൂപപടിബിമ്ബരൂപേസുപി ദട്ഠബ്ബം. താദിസപച്ചയസമവായേന ഹി തത്ഥ തം ഉപ്പജ്ജതി ചേവ വിഗച്ഛതി ച, ഏവഞ്ചേതം സമ്പടിച്ഛിതബ്ബം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ ഗോചരഭാവൂപഗമനതോ. അഞ്ഞഥാ ആലോകേന വിനാപി പഞ്ഞായേയ്യ, ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ വാ ന ഗോചരോ വിയ സിയാ. തസ്സ പന സാമഗ്ഗിയാ സോ ആനുഭാവോ, യം തഥാ ദസ്സനം ഹോതീതി. അചിന്തേയ്യോ ഹി ധമ്മാനം സാമത്ഥിയഭേദോതി വദന്തേനപി അയമേവത്ഥോ സാധിതോ ഭിന്നനിസ്സയസ്സപി അഭിന്നട്ഠാനസ്സ വിയ ഉപട്ഠാനതോ. ഏതേനേവ ഉദകാദീസു പടിബിമ്ബരൂപാഭാവചോദനാ പടിക്ഖിത്താ വേദിതബ്ബാ.

സിദ്ധേ ച പടിബിമ്ബരൂപേ തസ്സ നിദസ്സനഭാവോ സിദ്ധോയേവ ഹോതി ഹേതുഫലാനം വിച്ഛിന്നദേസതാവിഭാവനതോ. യം പന വുത്തം "അസദിസത്താ ന നിദസ്സന"ന്തി, തദയുത്തം. കസ്മാ? ന ഹി നിദസ്സനം നാമ നിദസ്സിതബ്ബേന സബ്ബദാ സദിസമേവ ഹോതി. ചുതിക്ഖന്ധാധാനതോ വിച്ഛിന്നദേസേ ഉപപത്തിക്ഖന്ധാ പാതുഭവന്തീതി ഏതസ്സ അത്ഥസ്സ സാധനത്ഥം മുഖരൂപതോ വിച്ഛിന്നേ ഠാനേ തസ്സ ഫലഭൂതം പടിബിമ്ബരൂപം നിബ്ബത്തതീതി ഏത്ഥ തസ്സ നിദസ്സനത്ഥസ്സ അധിപ്പേതത്താ. ഏതേന അസന്താനചോദനാ പടിക്ഖിത്താ വേദിതബ്ബാ.

യസ്മാ വാ മുഖപടിബിമ്ബരൂപാനം ഹേതുഫലഭാവോ സിദ്ധോ, തസ്മാപി സാ പടിക്ഖിത്താവ ഹോതി. ഹേതുഫലഭാവസമ്ബന്ധേസു ഹി സന്താനവോഹാരോ. യഥാവുത്തദ്വീഹികാരണേഹി പടിബിമ്ബം ഉപ്പജ്ജതി

ബിമ്ബതോ ആദാസതോ ച, ന ചേവം ഉപപത്തിക്ഖന്ധാനം വിച്ഛിന്നദേസുപ്പത്തി. യഥാ ചേത്ഥ പടിബിമ്ബരൂപം നിദസ്സിതം, ഏവം പടിഘോസദീപമുദ്ദാദയോപി നിദസ്സിതബ്ബാ. യഥാ ഹി പടിഘോസദീപമുദ്ദാദയോ സദ്ദാദിഹേതുകാ ഹോന്തി, അഞ്ഞത്ര അഗന്ത്വാ ഹോന്തി, ഏവമേവ ഇദം ചിത്തന്തി.

അപിചായം അന്തരാഭവവാദീ ഏവം പുച്ഛിതബ്ബോ - യദി "ധമ്മാനം വിച്ഛിന്നദേസുപ്പത്തി ന യുത്താ"തി അന്തരാഭവോ പരികപ്പിതോ, രാഹുആദീനം സരീരേ കഥമനേകയോജനസഹസ്സന്തരികേസു പാദട്ഠാനഹദയട്ഠാനേസു കായവിഞ്ഞാണമനോവിഞ്ഞാണുപ്പത്തി വിച്ഛിന്നദേസേ യുത്താ. യദി ഏകസന്താനഭാവതോ, ഇധാപി തംസമാനം. ന ചേത്ഥ അരൂപധമ്മഭാവതോ അലം പരിഹാരായ പഞ്ചവോകാരേ രൂപാരൂപധമ്മാനം അഞ്ഞമഞ്ഞം സമ്ബന്ധത്താ. വത്തമാനേഹി താവ പച്ചയേഹി വിച്ഛിന്നദേസേ ഫലസ്സ ഉപ്പത്തി സിദ്ധാ, കിമങ്ഗം പന അതീതേഹി പഞ്ചവോകാരഭവേഹി. യത്ഥ വിപാകവിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയോ, തത്ഥസ്സ നിസ്സയഭൂതസ്സ വത്ഥുസ്സ സഹഭാവീനഞ്ച ഖന്ധാനം സമ്ഭവോതി ലദ്ധോകാസേന കമ്മുനാ നിബ്ബത്തിയമാനസ്സ അവസേസപച്ചയന്തരസഹിതസ്സ വിപാകവിഞ്ഞാണസ്സ ഉപ്പത്തിയം നാലം വിച്ഛിന്നദേസതാ വിബന്ധായ. യഥാ ച അനേകകപ്പസഹസ്സന്തരികാപി ചുതിക്ഖന്ധാ ഉപപത്തിക്ഖന്ധാനം അനന്തരപച്ചയോതി ന കാലദൂരതാ, ഏവം അനേകയോജനസഹസ്സന്തരികാപി തേ തേസം അനന്തരപച്ചയോ ഹോന്തീതി ന ദേസദൂരതാ. ഏവം ചുതിക്ഖന്ധനിരോധാനന്തരം ഉപപത്തിട്ഠാനേ പച്ചയന്തരസമവായേന പടിസന്ധിക്ഖന്ധാ പാതുഭവന്തീതി നത്ഥേവ അന്തരാഭവോ. അസതി ച തസ്മിം യം തസ്സ കേചി "ഭാവിഭവനിബ്ബത്തകകമ്മുനോ തതോ ഏവ ഭാവിപുരിമകാലഭവാകാരോ സജാതിസുദ്ധദിബ്ബചക്ഖുഗോചരോ അഹീനിന്ദ്രിയോ കേനചി അപ്പടിഹതഗമനോ ഗന്ധാഹാരോ"തി ഏവമാദികാരണാകാരാദിം വണ്ണേന്തി, തം വഞ്ഝാതനയസ്സ രസ്സദീഘസാമതാദിവിവാദസദിസന്തി വേദിതബ്ബം.

അന്തരാഭവകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. കാമഗുണകഥാവണ്ണനാ

൫൧൦. സബ്ബേപീതി കുസലാകുസലക്ഖന്ധാദയോപി. തേസമ്പി ഹി ആലമ്ബനത്ഥികതാലക്ഖണസ്സ കത്തുകമ്യതാഛന്ദസ്സ വസേന സിയാ കമനട്ഠതാതി അധിപ്പായോ. ധാതുകഥായം "കാമഭവോ പഞ്ചഹി ഖന്ധേഹി ഏകാദസഹി ആയതനേഹി സത്തരസഹി ധാതൂഹി സങ്ഗഹിതോ. കതിഹി അസങ്ഗഹിതോ? ന കേഹിചി ഖന്ധേഹി ഏകേനായതനേന ഏകായ ധാതുയാ അസങ്ഗഹിതോ"തി ആഗതത്താ ആഹ **"ഉപാദിന്നക്ഖന്ധാനമേവ കാമഭവഭാവോ ധാതുകഥായം ദസ്സിതോ"**തി. **പഞ്ചാ**തി ഗണനപരിച്ഛേദോ, തദഞ്ഞഗണനനിവത്തനത്ഥോതി "പഞ്ച കാമഗുണാ"തി വചനം തതോ അഞ്ഞേസം തബ്ഭാവം നിവത്തേതീതി ആഹ **"പഞ്ചേവ കാമകോട്ഠാസാ കാമോതി വുത്താ"**തി. തതോ ഏവ **കാമധാതൂതി വചനം ന അഞ്ഞസ്സ നാമം,** തേസംയേവ നാമന്തി അത്ഥോ. തയിദം പരവാദിനോ മതിമത്തന്തി വുത്തം **"ഇമിനാ അധിപ്പായേനാ"**തി. **ഏവം വചനമത്ത**ന്തി ഏവം "പഞ്ചിമേ കാമഗുണാ"തി വചനമത്തം നിസ്സായ, ന പനത്ഥസ്സ അവിപരീതം അത്ഥന്തി അത്ഥോ.

കാമഗുണകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. രൂപധാതുകഥാവണ്ണനാ

൪൫൫-൪൫൭. രൂപധാതൂതി വചനതോതി ''കാമധാതുരൂപധാതുഅരൂപധാതൂ''തി എത്ഥ രൂപധാതൂതി വുത്തത്താ. **രൂപീധമ്മേഹേവാതി** രുപ്പനസഭാവേഹിയേവ ധമ്മേഹി. **''തയോമേ ഭവാ''തിആദിനാ പരിച്ഛിന്നാതി** തയോമേ ഭവാ , തിസ്സോ ധാതുയോതി ച ഏവം പരിച്ഛിന്നാ. ''ധാതുയാ ആഗതട്ഠാനേ ഭവേന പരിച്ഛിന്ദിതബ്ബം, ഭവസ്സ ആഗതട്ഠാനേ ധാതുയാ പരിച്ഛിന്ദിതബ്ബ''ന്തി ഹി വുത്തം, തസ്മാ കാമരൂപാരൂപാവചരധമ്മാവ തംതംഭുമ്മഭാവേന പരിച്ഛിന്നാ ഏവം വുത്താ.

രൂപധാതുകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. അരൂപധാതുകഥാവണ്ണനാ

൪൫൮-൪൫൯. പുരിമകഥായന്തി രൂപധാതുകഥായം. **അവിസേസേനാതി** പവത്തിട്ഠാനവസേന വിസേസം അകത്വാ.

അരൂപധാതുകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. രൂപധാതുയാആയതനകഥാവണ്ണനാ

൪൬൦. **ഓകാസഭാവേനാ**തി വത്ഥുഭാവേന. **തഥാവിധ**ന്തി ഘാനാദിആകാരം.

രൂപധാതുയാആയതനകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. അരൂപേരൂപകഥാവണ്ണനാ

൪൬൪-൪൬൭. നിസ്സരണം നാമ നിസ്സരിതബ്ബേ സതി ഹോതി, ന അസതി, തസ്മാ **''അരൂപഭവേ സുഖുമരൂപം അത്ഥി, യതോ നിസ്സരണം തം ആരുപ്പ''**ന്തി ആഹ.

അരൂപേരൂപകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. രൂപംകമ്മന്തികഥാവണ്ണനാ

൪൬൮-൪൭൮. പകപ്പയമാനാതി പകാരേഹി കപ്പയമാനാ അത്തനോ സമ്പയുത്താനഞ്ച കിച്ചം സമത്ഥയമാനാ. തേനാഹ **''സമ്പയുത്തേസു അധികം ബ്യാപാരം കുരുമാനാ''**തി.

രൂപംകമ്മന്തികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ജീവിതിന്ദ്രിയകഥാവണ്ണനാ

൪൮൦. അന്തം ഗഹേത്വാ വദതീതി ''അത്ഥി അരൂപധമ്മാനം ആയു ഠിതി യപനാ യാപനാ ഇരിയനാ വത്തനാ പാലനാ, അത്ഥി അരൂപജീവിതിന്ദ്രിയ''ന്തി തസ്മിം പഞ്ഹേ ''അത്ഥി അരൂപജീവിതിന്ദ്രിയ''ന്തി ഇമം അന്തം

പരിയോസാനം ഗഹേത്വാ വദതി. **വത്തും യുത്തോ** സമുദായസ്സ ഇച്ഛന്തോ തദവയവസ്സ ഇച്ഛതീതി. ന ഹി അവയവേഹി വിനാ സമുദായോ നാമ അത്ഥി.

൪൮൭. തമേവാതി അരൂപം ചിത്തവിപ്പയുത്തമേവ.

൪൮൮. തദാപീതി സമാപജ്ജനവുട്ഠാനകാലേപി.

൪൮൯-൪൯൦. സോ യുത്തോ ദ്വിന്നം രൂപാരൂപജീവിതിന്ദ്രിയാനം സകസമയേ ഇച്ഛിതത്താ.

ജീവിതിന്ദ്രിയകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. കമ്മഹേതുകഥാവണ്ണനാ

൪൯൧. ''പാണാതിപാതകമ്മസ്സ ഹേതൂ''തിആദികസ്സ പരിഹാനികഥായം അനാഗതത്താ യോ തത്ഥ ആഗതനയോ, തമേവ ദസ്സേന്തോ **''സേസന്തി...പേ॰... വദതീ''**തി ആഹ. **സമ്പടിച്ഛനവചനന്തി** സമ്പടിച്ഛാപനവചനം. **തം** പരവാദിം. തംതംലദ്ധിസമ്പടിച്ഛാപനം വാ ഗാഹാപനന്തി ദസ്സേന്തോ **''പക്ഖ''**ന്തിആദിമാഹ.

കമ്മഹേതുകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അട്ഠമവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. നവമവഗ്ഗോ

൧. ആനിസംസദസ്സാവീകഥാവണ്ണനാ

൪൯൨. ദട്ഠബ്ബസ്സ ആദീനവതോ ആനിസംസതോ ച യദിപി പരവാദിനാ പച്ഛാ നാനാചിത്തവസേന പടിഞ്ഞാതം, പുബ്ബേ പന ഏകതോ കത്വാ പടിജാനി, ന ച തം ലദ്ധിം പരിച്ചജി. തേനസ്സ **അധിപ്പായമദ്ദനം യുത്തന്തി** ദട്ഠബ്ബം. തേനേവാഹ **''അനിച്ച...പേ॰... പടിഞ്ഞാതത്താ''**തി. **ആരമ്മണവസേനാതി** ആരമ്മണകരണവസേന, ന കിച്ചനിപ്ഫത്തിവസേനാതി അധിപ്പായോ. **ഇദം** ആനിസംസകഥാനുയുഞ്ജനം ആനിസംസദസ്സനഞ്ച. **ഞാണം വിപസ്സനാ** പടിവേധഞാണസ്സ വിയ അനുബോധഞാണസ്സപി യഥാരഹം പവത്തിനിവത്തീസു കിച്ചകരണം യുത്തന്തി അധിപ്പായോ.

ആനിസംസദസ്സാവീകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. അമതാരമ്മണകഥാവണ്ണനാ

൪൯൫. ഏവമാദിനാ സുത്തഭയേനാതി ഏത്ഥ **ആദി**-സദ്ദേന ''അനാസവഞ്ച വോ, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മം ദേസേസ്സാമി അനാസവഗാമിനിഞ്ച പടിപദ''ന്തിആദീനി സുത്തപദാനി സങ്ഗണ്ഹാതി.

അമതാരമ്മണകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. രൂപംസാരമ്മണന്തികഥാവണ്ണനാ

൭൨-൭൩. ‘‘തദപ്പതിട്ഠം അനാരമ്മണ’’ന്തിആദീസു പച്ചയത്ഥോ ആരമ്മണ-സദ്ദോ. ‘‘രൂപായതനം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതുയാ തംസമ്പയുത്തകാനഞ്ച ധമ്മാനം ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ’’തിആദീസു ഓലുബ്ഭട്ഠോതി ആഹ **‘‘പച്ചയട്ഠോ ഓലുബ്ഭട്ഠോ’’**തി. **ഏവം വിഭാഗേ വിജ്ജമാനേ**തി തത്ഥ പച്ചയായത്തവുത്തിതാ പച്ചയട്ഠോ, ദണ്ഡരജ്ജുആദി വിയ ദുബ്ബലസ്സ ചിത്തചേതസികാനം ആലമ്ബിതബ്ബതായ ഉപത്ഥമ്ഭനട്ഠോ ഓലുബ്ഭട്ഠോ. **വിസേസാഭാവം** പച്ചയഭാവസാമഞ്ഞേന കപ്പേത്വാ വാ.

രൂപംസാരമ്മണന്തികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. അനുസയാഅനാരമ്മണാതികഥാവണ്ണനാ

൭൪-൭൭. ‘‘ഇമസ്മിം സതീ’’തി ഇമിനാ മഗ്ഗേന അനിരുദ്ധതാപി സങ്ഗഹിതാതി ആഹ **‘‘അപ്പഹീനത്താവ അത്ഥീതി വുച്ചതീ’’**തി. **ന പന വിജ്ജമാനത്താ**തി അവധാരണേന നിവത്തിതം ദസ്സേതി, വിജ്ജമാനത്താ ധരമാനത്താ ഖണത്തയസമങ്ഗിഭാവതോതി അത്ഥോ.

അനുസയാഅനാരമ്മണാതികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. ഞാണംഅനാരമ്മണന്തികഥാവണ്ണനാ

൭൮-൭൯. യസ്സ അധിഗതത്താ അരഹതോ പരിഞ്ഞേയ്യാദീസു അനവസേസതോ സമ്മോഹോ വിഗതോ, തം അഗ്ഗമഗ്ഗഞാണം സന്ധായ **‘‘മഗ്ഗഞാണസ്സാ’’**തി വദന്തി. യസ്മാ തസ്സ സബ്ബസ്സ സതോകാരിതാ വിയ സമ്പജാനകാരിതാ, തസ്മാ തേന ഞാണേന സോ ഞാണീ. സതിപഞ്ഞാവേപുല്ലപ്പത്തോ ഹി സോ ഉത്തമപുരിസോ.

ഞാണംഅനാരമ്മണന്തികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. വിതക്കാനുപതിതകഥാവണ്ണനാ

൮൨. **ദീഹിപീ**തി ദീഹി വിസേസേഹി, വിസേസേന വിസേസം അകത്വാതി അത്ഥോ.

വിതക്കാനുപതിതകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. വിതക്കവിപ്ഫാരസദ്ദകഥാവണ്ണനാ

൮൩. **സബ്ബസോ**തി സബ്ബപ്പകാരതോ, സോ പന പകാരോ പവത്തിട്ഠാനകാലവസേന ഗഹേതബ്ബോതി ആഹ **‘‘സബ്ബത്ഥ സബ്ബദാ വാ’’**തി. തേ ച ഠാനകാലാ ‘‘വിതക്കയതോ’’തിആദിവചനതോ ചിത്തവിസേസവസേന ഗഹേതബ്ബാതി വുത്തം **‘‘സവിതക്കചിത്തേസൂ’’**തി. ‘‘വിതക്കേത്വാ വാചം ഭിന്ദതീ’’തി സുത്തപദം അയോനിസോ ഗഹേത്വാ ‘‘വിതക്കവിപ്ഫാരമത്തം സദ്ദോ’’തി ആഹ.

വിതക്കവിപ്ഫാരസദ്ദകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. നയഥാചിത്തസ്സവാചാതികഥാവണ്ണനാ

൭൩൭. മുസാവാദോ ന ഹോതീതി വുത്തം അനാപത്തീതി സമ്ബന്ധോ.

നയഥാചിത്തസ്സവാചാതികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൧. അതീതാനാഗതസമന്നാഗതകഥാവണ്ണനാ

൭൩൮-൭൪൦. സമന്നാഗതപഞ്ഞത്തിയാതി സമങ്ഗിഭാവപഞ്ഞത്തിയാ. തേനേവാഹ **"പച്ചുപ്പന്നധമ്മസമങ്ഗീ സമന്നാഗതോതി വുച്ചതീ"**തി. **പടിലാഭപഞ്ഞത്തിയാ**തി അധിഗമനപഞ്ഞത്തിയാ. **അയ**ന്തി "സമന്നാഗതോ"തി വുച്ചമാനപുഗ്ഗലസ്സ യോ തഥാ വത്തബ്ബാകാരോ, അയം സമന്നാഗതപഞ്ഞത്തി നാമ. ഏസ നയോ സേസേസുപി.

അതീതാനാഗതസമന്നാഗതകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നവമവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ദസമവഗ്ഗോ

൧. നിരോധകഥാവണ്ണനാ

൭൪൧-൭൪൨. സകസമയേ "പുരിമചിത്തസ്സ നിരോധാനന്തരം പച്ഛിമചിത്തം ഉപ്പജ്ജതീ"തി ഇച്ഛിതം, പരവാദീ പന "യസ്മിം ഖണേ ഭവങ്ഗചിത്തം, തസ്മിംയേവ ഖണേ കിരിയമയചിത്തം ഉപ്പജ്ജതീ"തി വദതി. ഏവം സതി പുരിമപച്ഛിമചിത്താനം **സഹഭാവോപി** അനുഞ്ഞാതോ ഹോതി. തേനാഹ **"ഭങ്ഗക്ഖണേന സഹേവാ"**തി. തഥാ ച സതി വിപാകകിരിയക്ഖന്ധാനം വിയ കിരിയവിപാകക്ഖന്ധാനം വിപാകവിപാകക്ഖന്ധാനം കിരിയകിരിയക്ഖന്ധാനഞ്ച വുത്തനയേന സഹഭാവോ വത്തബ്ബോതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"ഭവങ്ഗചിത്തസ്സാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ ഉപപത്തിഭവഭാവേന ഏസിയാ ഇച്ഛിതബ്ബാതി ഉപപത്തേസിയാ വിപാകക്ഖന്ധാ, തേ ച യേഭുയ്യേന ഭവങ്ഗപരിയായകാതി അട്ഠകഥായം വുത്തം "ഉപപത്തേസിയന്തി സങ്ഖം ഗതസ്സ ഭവങ്ഗചിത്തസ്സാ"തി. ആദിപരിയോസാനമത്തഞ്ഹി തസ്സ പടിസന്ധിചുതിചിത്തം, തദാരമ്മണം ഭവങ്ഗന്ത്വേവ വുച്ചതീതി. **ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം** കിരിയാവേമജ്ഝേ പതിതത്താ **കിരിയാചതുക്ഖന്ധഗ്ഗഹണേന ഗഹണം യുത്ത**ന്തി വുത്തം. **ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീന**ന്തി ഹി **ആദി**-സദ്ദേന ന സോതവിഞ്ഞാണാദീനംയേവ ഗഹണം, അഥ ഖോ സമ്പടിച്ഛനസന്തീരണാനമ്പീതി ദട്ഠബ്ബം.

നിരോധകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. പഞ്ചവിഞ്ഞാണസമങ്ഗിസ്സമഗ്ഗകഥാവണ്ണനാ

൭൪൩. **ലക്ഖണ**ന്തി പഞ്ചവിഞ്ഞാണാനം ഉപ്പന്നാരമ്മണതാദിഅവിതഥേകപ്പകാരതാലക്ഖണം. കാമം മനോവിഞ്ഞാണം അവത്ഥുകമ്പി ഹോതി, സവത്ഥുകത്തേ പന തമ്പി ഉപ്പന്നവത്ഥുകമേവ. തഥാ ഹി പാളിയം ഠപനായം "ഹഞ്ചി പഞ്ചവിഞ്ഞാണാ ഉപ്പന്നാരമ്മണാ"ത്വേവ

വുത്തം. മനോവിഞ്ഞാണസ്സപി ഉപ്പന്നവത്ഥുകതാപരിയായോ അത്ഥീതി ''പഞ്ച വിഞ്ഞാണാ''തി അവത്വാ ''ഛ വിഞ്ഞാണാ ഉപ്പന്നവത്ഥുകാ''തി വുത്തേ ''നോ ച വത രേ വത്തബ്ബേ പഞ്ചവിഞ്ഞാണസമങ്ഗിസ്സ അത്ഥി മഗ്ഗഭാവനാ''തി വത്തും ന സക്കാതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **''ഛ വിഞ്ഞാണാ...പേ॰... അധിപ്പേത''**ന്തി.

൫൭൭. ''അനിമിത്തം സുഞ്ഞതം അപ്പണിഹിത''ന്തി നിബ്ബാനസ്സ തേ പരിയായാ. ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ അനിമിത്തഗാഹിഭാവേ സുഞ്ഞതാരമ്മണതാപി സിയാതി വുത്തം **''തദേവ സുഞ്ഞതന്തി അധിപ്പായോ''**തി.

പഞ്ചവിഞ്ഞാണസമങ്ഗിസ്സമഗ്ഗകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. പഞ്ചവിഞ്ഞാണാസാഭോഗാതികഥാവണ്ണനാ

൫൭൮-൫൭൯. **സാ പന** നമിത്വാ പവത്തി. **ആരമ്മണപ്പകാരഗ്ഗഹണ**ന്തി ആരമ്മണസ്സ ഇട്ഠാനിട്ഠപ്പകാരസ്സ ഗഹണം. **യേന** ആരമ്മണപ്പകാരഗ്ഗഹണേന കുസലചിത്തസ്സ **അലോഭാദീഹി സമ്പയോഗോ** അകുസലചിത്തസ്സ **ലോഭാദീഹി സമ്പയോഗോ ഹോതി,** സോ ആഭോഗോതി ദസ്സേതി.

പഞ്ചവിഞ്ഞാണാസാഭോഗാതികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. ദ്വീഹിസീലേഹീതികഥാവണ്ണനാ

൫൭൭-൫൭൮. **അപ്പവത്തിനിരോധ**ന്തി അനുപ്പാദനിരോധം. സീലസ്സ വീതിക്കമോയേവ നിരോധോ **സീലവീതിക്കമനിരോധോ. നിന്നാനം** ഖണികനിരോധം സല്ലക്ഖേന്തോ.

ദ്വീഹിസീലേഹീതികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. സീലംഅചേതസികന്തികഥാവണ്ണനാ

൫൯൦-൫൯൮. **ഠിതേന** അവിനട്ഠേന. **ഉപചയേനാ**തി സീലഭൂതേന കമ്മൂപചയേന. **''ദാനം അചേതസിക''ന്തി കഥായം വുത്തനയേനാ**തി യഥാ ''ന വത്തബ്ബം ചേതസികോ ധമ്മോ ദാനന്തി? ആമന്താ. ദാനം അനിട്ഠഫലന്തി...പേ॰... തേന ഹി ചേതസികോ ധമ്മോ ദാന''ന്തി പാളി പവത്താ, ഏവം തദനുസാരേന ''ന വത്തബ്ബം ചേതസികം സീലന്തി? ആമന്താ. സീലം അനിട്ഠഫല''ന്തിആദിനാ സീലസ്സ ചേതസികഭാവസാധകാനി സുത്തപദാനി ച ആനേത്വാ തദത്ഥദസ്സനവസേന അചേതസികോ രൂപാദിധമ്മോ ആയതിം വിപാകം ദേതി. യദി സോ സീലം ഭവേയ്യ, വിനാ സംവരസമാദാനേന വിനാ വിരതിയാ സീലവാ നാമ സിയാ. യസ്മാ പന സമാദാനചേതനാ വിരതി സംവരോ സീലം, തസ്മാ ''സീലം ഇട്ഠഫലം കന്തഫല''ന്തിആദിനാ യോജനാ കാതബ്ബാതി ഇമമത്ഥം സന്ധായ വുത്തം **''വുത്തനയേനാ''**തി, വുത്തനയാനുസാരേനാതി അത്ഥോ. യസ്മാ പന പാളിയം യഥാ ''സീലം അചേതസിക''ന്തി കഥാ ആഗതാ, തഥാ ''ദാനം അചേതസിക''ന്തി വിസും ആഗതാ കഥാ നത്ഥി, തസ്മാ **''സാ പന കഥാ മഗ്ഗിതബ്ബാ''**തി വുത്തം.

സീലംഅചേതസികന്തികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. സമാദാനഹേതുകഥാവണ്ണനാ

൫൮൮-൬൦൦. സമാദാനഹേതുകഥായം "ഫസ്സോ ദേതീ"തി ആരഭിത്വാ യാവ കണ്ഹസുക്കസപ്പടിഭാഗാ ധമ്മാ സമ്മുഖീഭാവം ആഗച്ഛന്തീതി ആരാമരോപാദിസുത്താഹരണഞ്ചാതി ഏത്തകമേവ പരിഭോഗകഥായ സദിസന്തി ആഹ **"സമാദാന...പേ॰... ദട്ഠബ്ബാ"**തി.

സമാദാനഹേതുകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൧. അവിഞ്ഞത്തിദുസ്സീല്യന്തികഥാവണ്ണനാ

൬൦൧-൬൦൪. മഹാഭൂതാനി ഉപാദായ പവത്തോ അഞ്ഞചിത്തക്ഖണേപി ലബ്ഭമാനോ കുസലാകുസലാനുബന്ധോ അവിഞ്ഞത്തീതി അയം വാദോ "ചിത്തവിപ്പയുത്തോ അപുഞ്ഞൂപചയോ"തി ഇമിനാ സങ്ഗഹിതോതി തതോ അഞ്ഞാനുബന്ധായം "ആണത്തിയാ"തിആദി വുത്തന്തി തം ദസ്സേതും **"ആണത്തിയാ...പേ॰... അധിപ്പായോ"**തി വുത്തം. തത്ഥ ആണത്തോ യദാ ആണത്തഭാവേന വിഹിംസാദികിരിയം സാധേതി, തദാ ആണത്തിയാ പാണാതിപാതാദീസു അങ്ഗഭാവോ വേദിതബ്ബോ. സാ പനാണത്തി പാരിവാസികഭാവേന വിഞ്ഞത്തിരഹിതാ നാമ ഹോതീതി പരവാദിനോ അധിപ്പായോ, തം ദസ്സേതും **"ഏകസ്മിം ദിവസേ"**തിആദി വുത്തം.

അവിഞ്ഞത്തിദുസ്സീല്യന്തികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദസമവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദുതിയോ പണ്ണാസകോ സമത്തോ.

൧൧. ഏകാദസമവഗ്ഗോ

൪. ഞാണകഥാവണ്ണനാ

൬൧൪-൬൧൭. "അന്ധകാ"തി വുത്താ പുബ്ബസേലിയഅപരസേലിയരാജഗിരികസിദ്ധത്ഥികാപി യേഭുയ്യേന മഹാസങ്ഘികാ ഏവാതി വുത്തം **"പുബ്ബേ...പേ॰... ഭവേയ്യു"**ന്തി. തത്ഥ **അഞ്ഞേതി** വചനം ദ്വിന്നം കഥാനം ഉജുവിപച്ചനീകഭാവതോ. പുരിമകാനഞ്ഹി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദിസമങ്ഗീ "ഞാണീ"തി വുച്ചതി, ഇമേസം സോ ഏവ "ഞാണീ"തി ന വത്തബ്ബോതി വുത്തോ. **രാഗവിഗമോ** രാഗസ്സ സമുച്ഛിന്ദനം, തഥാ **അഞ്ഞാണവിഗമോ**. യഥാ സമുച്ഛിന്നാവിജ്ജോ "ഞാണീ"തി, പടിപക്ഖതോ "അഞ്ഞാണീ"തി, ഏവം അസമുച്ഛിന്നാവിജ്ജോ "അഞ്ഞാണീ"തി, പടിപക്ഖതോ "ഞാണീ"തി വുത്തോ. **അഞ്ഞാണസ്സ വിഗതത്താ സോ "ഞാണീ"തി വത്തബ്ബതം** ആപജ്ജതി, ന പന സതതം സമിതം ഞാണസ്സ പവത്തനതോതി അധിപ്പായോ.

ഞാണകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ഇദ്ധിബലകഥാവണ്ണനാ

൩൨൧-൩൨൪. യസ്മിം ആയുകപ്പേ കമ്മക്ഖയേന മരണം ഹോതി, തം സന്ധായ വുത്തം **“കമ്മസ്സ വിപാകവസേനാ”**തി, യസ്മിം പന ആയുക്ഖയേന മരണം ഹോതി, തം സന്ധായ **“വസ്സഗണനായാ”**തി. തഥ “ന ച താവ കാലം കരോതി, യാവ ന തം പാപകമ്മം ബ്യന്തീ ഹോതീ”തി (മ॰ നി॰ ൩.൨൫൦; അ॰ നി॰ ൩.൩൬) വചനതോ യേഭുയ്യേന നിരയേ കമ്മക്ഖയേന മരണം ഹോതീതി ആഹ **“കമ്മസ്സ വിപാകവസേന വാതി നിരയംവ സന്ധായ വുത്ത”**ന്തി. “വസ്സസതം വസ്സസഹസ്സം വസ്സസതസഹസ്സാനീ”തിആദിനാ മനുസ്സാനം ദേവാനഞ്ച ആയുപരിച്ഛേദവചനതോ യേഭുയ്യേന തേസം ആയുക്ഖയേന മരണം ഹോതീതി വുത്തം **“വസ്സഗണനായ വാതി മനുസ്സേ ചാതുമഹാരാജികാദിദേവേ ച സന്ധായാ”**തി. “വുത്ത”ന്തി ആനേത്വാ യോജേതബ്ബം.

ഇദ്ധിബലകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. സമാധികഥാവണ്ണനാ

൩൨൫-൩൨൬. **സമം ഠപനട്ഠേനാ**തി സമം വിസമം ലീനുദ്ധച്ചാദിം പടിബാഹിത്വാ, വിക്ഖേപമേവ വാ വിദ്ധംസേത്വാ ഠപനട്ഠേന. “ചിത്തസന്തതി സമാധീ”തി വദന്തേന തസ്സ ചേതസികഭാവോ പടിക്ഖിത്തോ ഹോതീതി ആഹ **“ചേതസികന്തരം അത്ഥീതി അഗ്ഗഹേത്വാ”**തി. ഭാവനായ ആഹിതവിസേസായ ഏകഗ്ഗതായ വിജ്ജമാനവിസേസപടിക്ഖേപോ **ഛലം,** സോ പനസ്സ അനാഹിതവിസേസായ ഏകഗ്ഗതായ സാമഞ്ഞേനാതി ആഹ **“സാമഞ്ഞമത്തേനാ”**തി.

സമാധികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. ധമ്മട്ഠിതതാകഥാവണ്ണനാ

൩൨൭. **അവിജ്ജായ യാ ഠിതതാ**തി അവിജ്ജായ സങ്ഖാരാനം അനന്തരപച്ചയഭാവേ യാ നിയതതാ ധമ്മനിയാമതാസങ്ഖാതാ, യാ ഠിതസഭാവതാ നിപ്ഫന്നാ , ന ധമ്മമത്തതാട്ഠിതതായ നിപ്ഫന്നായ വസേന, **അനന്തരപച്ചയഭാവസങ്ഖാതാ ഠിതതാ പച്ചയതാ ഹോതീ**തി അത്ഥോ. **അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയഭാവരഹിതസ്സാ**തി ഇദം സഹജാതനിസ്സയാദിപച്ചയാനം പടിക്ഖേപപദം ദട്ഠബ്ബം, ന അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയതാമത്തസ്സ. **സബ്ബോ താദിസോ**തി ഇമിനാ സമനന്തരഅനന്തരൂപനിസ്സയനത്ഥിവിഗതാസേവനാദികം സങ്ഗണ്ഹാതി. **അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയതഞ്ചാ**തി ഏത്ഥാപി വുത്തനയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ഏത്ഥ പന പച്ചയുപ്പന്നസ്സപി പച്ചയഭാവതോ സങ്ഖാരാനമ്പി വസേന യോജേതബ്ബം. തേനാഹ **“തസ്സാ ച ഇതരാ”**തി.

ധമ്മട്ഠിതതാകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. അനിച്ചതാകഥാവണ്ണനാ

൩൨൭. രൂപാദീനം അനിച്ചതാ രൂപാദികേ സതി ഹോതി, അസതി ന ഹോതീതി ഇമിനാ പരിയായേന തസ്സാ തേഹി സഹ ഉപ്പാദനിരോധോ വുത്തോ, ഉപ്പാദാദീസു തീസു ലക്ഖണേസു അനിച്ചതാവോഹാരോ ഹോതീതി യഥാ തയോ ദണ്ഡേ ഉപാദായ പവത്തോ തിദണ്ഡവോഹാരോ തേസു സബ്ബേസു

ഹോതി, ഏവം ജാതിജരാമരണധമ്മോ ന നിച്ചോ അനിച്ചോ, തസ്സ ജാതിആദിപകതിതാ അനിച്ചതാസദ്ദേന വുച്ചതീതി ഉപ്പാദാദീസു ലക്ഖണേസു അനിച്ചതാവോഹാരോ സമ്ഭവതീതി വുത്തം **"തീസു…പേ॰… ഹോതീ"**തി. **വിഭാഗാനുയുഞ്ജനവസേനാ**തി പഭേദാനുയുഞ്ജനവസേന. തത്ഥ യഥാ ജരാഭങ്ഗവസേന അനിച്ചതാ പാകടാ ഹോതി, ന തഥാ ജാതിവസേനാതി പാളിയം ജരാമരണവസേനേവ അനിച്ചതാവിഭാഗോ ദസ്സിതോതി ദട്ഠബ്ബം.

അനിച്ചതാകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഏകാദസമവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൨. ദ്വാദസമവഗ്ഗോ

൧. സംവരോകമ്മന്തികഥാവണ്ണനാ

൬൩൦-൬൩൨. സബ്ബസ്സപി മനസോ മനോദ്വാരഭാവതോ **"വിപാകദ്വാരന്തി ഭവങ്ഗമനം വദതീ"**തി ആഹ.

സംവരോകമ്മന്തികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. കമ്മകഥാവണ്ണനാ

൬൩൩-൬൩൬. സവിപാകാപി ദസ്സിതായേവ നാമ ഹോതി വുത്താവസിട്ഠാ സവിപാകാതി അത്ഥസിദ്ധത്താ.

കമ്മകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. സളായതനകഥാവണ്ണനാ

൬൩൯-൬൪൦. മനായതനേകദേസസ്സ വിപാകസ്സ അത്ഥിതായ **"അവിസേസേനാ"**തി വുത്തം.

സളായതനകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. സത്തക്ഖത്തുപരമകഥാവണ്ണനാ

൬൪൧-൬൪൬. അസ്സാതി ഇമസ്സ സത്തക്ഖത്തുപരമസ്സ. തേനാഹ **"സത്തക്ഖത്തുപരമഭാവേ ച നിയാമം ഇച്ഛസീ"**തി. **യേന** ആനന്തരിയകമ്മേന. **അന്തരാ**തി സത്ത ഭവേ അനിബ്ബത്തേത്വാ തേസം അന്തരേയേവ. **കേചീ**തി അഭയഗിരിവാസിനോ. **അപരേ**തി പദകാരാ. **തസ്സാ**തി യോ സത്തക്ഖത്തുപരമോതി വാ, കോലംകോലോതി വാ, ഏകബീജീതി വാ ഭഗവതാ ഞാണേന പരിച്ഛിന്ദിത്വാ ബ്യാകതോ, തസ്സ യഥാവുത്തപരിച്ഛേദാ അന്തരാ ഉപരിമഗ്ഗാധിഗമോ നത്ഥി അവിതഥദേസനത്താ. യഥാപരിച്ഛേദമേവ തസ്സ അഭിസമയോ, സ്വായം വിഭാഗോ തേസംയേവ പുഗ്ഗലാനം ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തേന വേദിതബ്ബോ ഭവനിയാമേന താദിസസ്സ കസ്സചി അഭാവതോ. യസ്മാ കസ്സചി മുദുകാനിപി ഇന്ദ്രിയാനി പച്ചയവിസേസേന തിക്ഖഭാവം ആപജ്ജേയ്യും, തസ്മാ താദിസം സന്ധായ **"ഭബ്ബോതി വുച്ചതി, ന**

സോ അഭബ്ബോ നാമാ"തി ച വുത്തം. യസ്മാ പന ഭഗവാ ന താദിസം ''സത്തക്ഖത്തുപരമോ''തിആദിനാ നിയമേത്വാ ബ്യാകരോതി, തസ്മാ ആഹ **"ന പന അന്തരാ അഭിസമേതും ഭബ്ബതാ വുത്താ"**തി. അയഞ്ച നയോ ഏകന്തേന ഇച്ഛിതബ്ബോ. അഞ്ഞഥാ പുഗ്ഗലസ്സ സങ്കരോ സിയാതി ദസ്സേന്തോ **"യദി ചാ"**തിആദിമാഹ.

സത്തക്ഖത്തുപരമകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദ്വാദസമവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൩. തേരസമവഗ്ഗോ

൧. കപ്പട്ഠകഥാവണ്ണനാ

൬൪൧-൬൪൨. ''ഹേട്ഠാ വുത്താധിപ്പായമേവാ''തി ഇദം ഇദ്ധിബലകഥായം യം വുത്തം ''അതീതം അനാഗതന്തി ഇദം അവിസേസേന കപ്പം തിട്ഠേയ്യാതി പടിഞ്ഞാതത്താ ചോദേതീ''തിആദി, തം സന്ധായ വുത്തന്തി ആഹ **"ഹേട്ഠാതി ഇദ്ധിബലകഥായ"**ന്തി. തത്ഥ ''ദ്വേ കപ്പേ''തിആദിആയുപരിച്ഛേദാതിക്കമസമത്ഥതാചോദനാവസേന ആഗതാ, ഇധ പന സങ്ഘഭേദകോ ആയുകപ്പമേവ അട്ഠത്വാ യദി ഏകം മഹാകപ്പം തിട്ഠേയ്യ, യഥാ ഏകം, ഏവം അനേകേപി കപ്പേ തിട്ഠേയ്യാതി ചോദനാ കാതബ്ബാ.

കപ്പട്ഠകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. നിയതസ്സനിയാമകഥാവണ്ണനാ

൬൬൮-൬൬൪. അപ്പത്തനിയാമാനന്തി യേ അനുപ്പന്നമിച്ഛത്തസമ്മത്തനിയതധമ്മാ പുഗ്ഗലാ, തേസം ധമ്മേ. കേ പന തേ? യഥാവുത്തപുഗ്ഗലസന്താനപരിയാപന്നാ ധമ്മാ. തേ ഹി ഭൂമിത്തയപരിയാപന്നതായ **"തേഭൂമകാ"**തി വുത്താ. യേ പന പത്തനിയാമാനം സന്താനേ പവത്താ അനിയതധമ്മാ, ന തേസമേത്ഥ സങ്ഗഹോ കതോ. ന ഹി തേഹി സമന്നാഗമേന അനിയതതാ അത്ഥി. തേനേവാഹ **"തേഹി സമന്നാഗതോപി അനിയതോയേവാ"തി. ഇമം വോഹാരമത്ത**ന്തി ഇമിനാ നിയാമോ നാമ കോചി ധമ്മോ നത്ഥി, ഉപചിതസമ്ഭാരതായ അഭിസമ്ബുജ്ഝിതും ഭബ്ബതാവ തഥാ വുച്ചതീതി ദസ്സേതി. നിയതോതി വചനസ്സ കാരണഭാവേന വുത്തോതി യോജനാ. **ഉഭയസ്സപീ**തി നിയതോ നിയാമം ഓക്കമതീതി വചനദ്വയസ്സ.

നിയതസ്സനിയാമകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. അസാതരാഗകഥാവണ്ണനാ

൬൭൪. ഏവം പവത്തമാനോതി ''അഹോ വത മേ ഭവേയ്യാ''തി ഏവം പത്ഥനാകാരേന പവത്തമാനോ. **അഞ്ഞഥാ**തി നന്ദനാദിആകാരേന.

അസാതരാഗകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ധമ്മതണ്ഹാഅബ്യാകതാതികഥാവണ്ണനാ

൬൭൬-൬൮. ഗഹേത്വാതി എതേന ഗഹണമത്തമേവ തം, ന പന സാ താദിസീ അത്ഥീതി ദസ്സേതി. ന ഹി ലോകുത്തരാരമ്മണാ അബ്യാകതാ വാ തണ്ഹാ അത്ഥീതി. **തീഹി കോട്ഠാസേഹീ**തി കാമഭവവിഭവതണ്ഹാകോട്ഠാസേഹി. രൂപതണ്ഹാദിഭേദാ **ഛപി തണ്ഹാ**.

ധമ്മതണ്ഹാഅബ്യാകതാതികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

തേരസമവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൪. ചുദ്ദസമവഗ്ഗോ

൧. കുസലാകുസലപടിസന്ദഹനകഥാവണ്ണനാ

൬൮൬-൬൯൦. അനന്തരപച്ചയഭാവോയേവേത്ഥ പടിസന്ധാനം ഘടനഞ്ചാതി ആഹ **"അനന്തരം ഉപ്പാദേതീ"**തി.

കുസലാകുസലപടിസന്ദഹനകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. സളായതനുപ്പത്തികഥാവണ്ണനാ

൬൯൧-൬൯൨. കേചി വാദിനോതി കാപിലേ സന്ധായാഹ. തേ ഹി അഭിബ്യത്തവാദിനോ വിജ്ജമാനമേവ കാരണേ ഫലം അനഭിബ്യത്തം ഹുത്വാ ഠിതം പച്ഛാ അഭിബ്യത്തിം ഗച്ഛതീതി വദന്താ ബീജാവത്ഥായ വിജ്ജമാനാപി രുക്ഖാദീനം ന അങ്കുരാദയോ ആവിഭവന്തി, ബീജമത്തം ആവിഭാവം ഗച്ഛതീതി കഥേന്തി.

സളായതനുപ്പത്തികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. അനന്തരപച്ചയകഥാവണ്ണനാ

൬൯൩-൬൯൭. അനന്തരുപ്പത്തിം സല്ലക്ഖേന്തോതി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാനന്തരം സോതവിഞ്ഞാണുപ്പത്തിം മഞ്ഞമാനോ. **സോതവിഞ്ഞാണ**ന്തി വചനേനേവ തസ്സ ചക്ഖുസന്നിസ്സയതാ രൂപാരമ്മണതാ ച പടിക്ഖിത്താ, പടിഞ്ഞാതാ ച സോതസന്നിസ്സയതാ സദ്ദാരമ്മണതാ ചാതി ആഹ **"ന സോ ചക്ഖുമ്ഹി സദ്ദാരമ്മണ"**ന്തി. തത്ഥ **സദ്ദാരമ്മണ**ന്തി "സോതവിഞ്ഞാണം ഇച്ഛതീ"തി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം. തയിദം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ അനന്തരം സോതവിഞ്ഞാണം ഉപ്പജ്ജതീതി ലദ്ധിയാ ഏവം ഞായതീതി ആഹ **"അനന്തരൂപലദ്ധിവസേന ആപന്നത്താ"**തി.

അനന്തരപച്ചയകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. അരിയരൂപകഥാവണ്ണനാ

൬൯൮-൬൯൯. സമ്മാവാചാദീതി സമ്മാവാചാകമ്മന്താ. തത്ഥ സമ്മാവാചാ സദ്ദസഭാവാ, ഇതരോ ച കായവിഞ്ഞത്തിസഭാവോ, ഉഭയമ്പി വാ വിഞ്ഞത്തീതി അധിപ്പായേന രൂപന്തിസ്സ ലദ്ധി.

അരിയരൂപകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. അഞ്ഞോഅനുസയോതികഥാവണ്ണനാ

൭൦൦-൭൦൧. തസ്മിം സമയേതി കുസലാബ്യാകതചിത്തക്ഖണേ. **സോ ഹീ**തി പച്ഛിമപാഠോ.

അഞ്ഞോഅനുസയോതികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. പരിയുട്ഠാനംചിത്തവിപ്പയുത്തന്തികഥാവണ്ണനാ

൭൦൨. തേതി രാഗാദയോ. **തസ്മാ**തി യസ്മാ വിപസ്സന്തസ്സപി രാഗാദയോ ഉപ്പജ്ജന്തി, തസ്മാ.

പരിയുട്ഠാനംചിത്തവിപ്പയുത്തന്തികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. പരിയാപന്നകഥാവണ്ണനാ

൭൦൩-൭൦൭. കിലേസവത്ഥുഓകാസവസേനാതി കിലേസകാമവത്ഥുകാമഭൂമിവസേന. **രൂപധാതുസഹഗതവസേന അനുസേതീ**തി കാമരാഗോ യഥാ കാമവിതക്കസങ്ഖാതായ കാമധാതുയാ സഹ പച്ചയസമവായേ ഉപ്പജ്ജനാരഹോ, തമേവ രൂപധാതുയാപീതി അത്ഥോ. രാഗാദികാരണലാഭേ ഉപ്പത്തിഅരഹതാ ഹി അനുസയനം.

പരിയാപന്നകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. അബ്യാകതകഥാവണ്ണനാ

൭൦൮-൭൦൯. സബ്ബഥാപീതി അവിപാകഭാവേനപി സസ്സതാദിഭാവേനപി.

അബ്യാകതകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൧. അപരിയാപന്നകഥാവണ്ണനാ

൭൧൦-൭൧൧. തസ്മാ ദിട്ഠി ലോകിയപരിയാപന്നാ ന ഹോതീതി അത്ഥം വദന്തി, ഏവം സതി അതിപ്പസങ്ഗോ ഹോതി വീതദോസാദിവോഹാരഭാവതോതി. തതോ അഞ്ഞഥാ അത്ഥം വദന്തോ **"രൂപദിട്ഠിയാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ആദി-**സദ്ദേന അരൂപദിട്ഠിആദിം സങ്ഗണ്ഹാതി. പരവാദിഅധിപ്പായവസേന അയമത്ഥവിഭാവനാതി ആഹ **"യദി ച പരിയാപന്നാ സിയാ"**തി. **തഥാ ച സതീ**തി ദിട്ഠിയാ കാമധാതുപരിയാപന്നത്തേ സതീതി അത്ഥോ. **തസ്മാ**തി "വീതദിട്ഠികോ"തി ഏവം വോഹാരാഭാവതോ. **ന ഹി സാ തസ്സ അവിഗതാ ദിട്ഠി,** യതോ സോ വീതദിട്ഠികോതി ന വുച്ചതി. **യേനാ**തി കാമദിട്ഠിഭാവേന.

അപരിയാപന്നകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ചുദ്ദസമവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൫. പന്നരസമവഗ്ഗോ

൭. പച്ചയതാകഥാവണ്ണനാ

൭൧൧-൭൧൨. വവത്ഥിതോതി അസംകിണ്ണോ. യോ ഹി ധമ്മോ യേന പച്ചയഭാവേന പച്ചയോ ഹോതി, തസ്സ തതോ അഞ്ഞേനപി പച്ചയഭാവേ സതി പച്ചയതാ സംകിണ്ണാ നാമ ഭവേയ്യ. വിരുദ്ധാസമ്ഭവീനം വിയ തബ്ബിധുരാനം പച്ചയഭാവാനം സഹഭാവം പടിക്ഖിപതി.

പച്ചയതാകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയകഥാവണ്ണനാ

൭൧൩-൭൧൪. സഹജാതാതി വുത്തത്താ ന സങ്ഖാരപച്ചയാ ച അവിജ്ജാതി വുത്തത്താതി അധിപ്പായോ. അനന്തരാദിനാപി ഹി സങ്ഖാരാ അവിജ്ജായ പച്ചയാ ഹോന്തിയേവ. അഞ്ഞമഞ്ഞാനന്തരം അവത്വാ അവിഗതാനന്തരം സമ്പയുത്തസ്സ വചനം **കമഭേദോ, അത്ഥിഗ്ഗഹണേനേവ ഗഹിതോ** അത്ഥിപച്ചയഭൂതോയേവ ധമ്മോ നിസ്സയപച്ചയോ ഹോതീതി. **അസാധാരണതായാ**തി പദന്തരാസാധാരണതായ. തേനാഹ **"വക്ഖതി ഹീ"**തിആദി.

അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. തതിയസഞ്ഞാവേദയിതകഥാവണ്ണനാ

൭൨൮. യദിപി സേസം നാമ ഗഹിതതോ അഞ്ഞം, തഥാപി പകരണപരിച്ഛിന്നമേവേത്ഥ തം ഗയ്ഹതീതി ദസ്സേന്തോ **"യേസം…പേ॰… അധിപ്പായോ"**തി വത്വാ പുന അനവസേസമേവ സങ്ഗണ്ഹന്തോ **"അസഞ്ഞസത്താനമ്പി ചാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ സബ്ബസത്തേ സന്ധായാതി അധിപ്പായോതി യോജനാ. പാണിസമ്ഫസ്സാപി കമന്തീതിആദികം സരീരപകതീതി സമ്ബന്ധോ.

൭൨൨-൭൨൪. പഞ്ചഹി വിഞ്ഞാണേഹി ന ചവതി, ന ഉപപജ്ജതീതി വാദം പരവാദീ നാനുജാനാതീതി ആഹ **"സുത്ത…പേ॰… വത്തബ്ബ"**ന്തി.

തതിയസഞ്ഞാവേദയിതകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. അസഞ്ഞസത്തുപികാകഥാവണ്ണനാ

൭൨൫. യഥാ വിതക്കവിചാരപീതിസുഖവിരാഗവസേന പവത്താ സമാപത്തി വിതക്കാദിരഹിതാ ഹോതി, ഏവം സഞ്ഞാവിരാഗവസേന പവത്താപി സഞ്ഞാരഹിതാവ സിയാതി തസ്സ ലദ്ധീതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"സാപി അസഞ്ഞിതാ…പേ॰… ദസ്സേതീ"**തി.

൭൨൭. യദി ചതുത്ഥജ്ഝാനസമാപത്തി കഥം അസഞ്ഞസമാപത്തീതി ചോദനം സന്ധായാഹ **"സഞ്ഞാവിരാഗവസേന സമാപന്നത്താ അസഞ്ഞിതാ, ന സഞ്ഞായ അഭാവതോ"**തി.

അസഞ്ഞസത്തുപികാകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൧. കമ്മൂപചയകഥാവണ്ണനാ

൭൩൮-൭൩൯. "കമ്മൂപചയോ കമ്മേന സഹജാതോ"തി പുട്ഠോ സമ്പയുത്തസഹജാതതം സന്ധായ പടിക്ഖിപതി, വിപ്പയുത്തസഹജാതതം സന്ധായ പടിജാനാതീതി. വിപ്പയുത്തസ്സപി ഹി അത്ഥി സഹജാതതാ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപസ്സ വിയാതി അധിപ്പായോ.

൭൪൧. തിണ്ണന്തി കമ്മകമ്മൂപചയകമ്മവിപാകാനം.

കമ്മൂപചയകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പന്നരസമവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

തതിയോ പണ്ണാസകോ സമത്തോ.

൧൬. സോളസമവഗ്ഗോ

൩. സുഖാനുപ്പദാനകഥാവണ്ണനാ

൭൪൭-൭൪൮. ന തസ്സാതി യസ്സ തം അനുപ്പദിസ്സതി, ന തസ്സ. യോ ഹി അനുപ്പദേതി, യസ്സ ച അനുപ്പദേതി, തദുഭയവിനിമുത്താ ഇധ പരേതി അധിപ്പേതാ.

സുഖാനുപ്പദാനകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. അധിഗയ്ഹമനസികാരകഥാവണ്ണനാ

൭൪൯-൭൫൦. തംചിത്തതായാതി ഏത്ഥ മനസികരോന്തോ യദി സബ്ബസങ്ഖാരേ ഏകതോ മനസി കരോതി, യേന ചിത്തേന മനസി കരോതി, സബ്ബസങ്ഖാരന്തോഗധത്താ തസ്മിംയേവ ഖണേ തം ചിത്തം മനസി കാതബ്ബം ഏതസ്സാതി തംചിത്തതാ നാമ ദോസോ ആപജ്ജതീതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"തദേവ ആരമ്മണഭൂത"**ന്തിആദി. ഏതേന തസ്സേവ തേന മനസികരണാസമ്ഭവമാഹ, **തം വാ**തിആദിനാ പന സസംവേദനാവാദാപത്തിന്തി അയമേതേസം വിസേസോ.

അധിഗയ്ഹമനസികാരകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സോളസമവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൭. സത്തരസമവഗ്ഗോ

൧. അത്ഥിഅരഹതോപുഞ്ഞൂപചയകഥാവണ്ണനാ

൭൭൨-൭൭൯. കിരിയചിത്തം അബ്യാകതം അനാദിയിത്വാതി "കിരിയചിത്തം അബ്യാകത"ന്തി അഗ്ഗഹേത്വാ, ദാനാദിപവത്തനേന ദാനമയാദിപുഞ്ഞത്തേന ച ഗഹേത്വാതി അത്ഥോ.

അത്ഥിഅരഹതോപുഞ്ഞൂപചയകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. നത്ഥിഅരഹതോഅകാലമച്ചൂതികഥാവണ്ണനാ

൭൫൦. അലദ്ധവിപാകവാരാനന്തി വിപാകദാനം പതി അലദ്ധോകാസാനം. **ബ്യന്തീഭാവ**ന്തി വിഗതന്തതം, വിഗമം അവിപാകന്തി അത്ഥോ.

൭൫൪. തതോ പരന്തി ബ്യതിരേകേന അത്ഥസിദ്ധി, ന കേവലേന അന്വയേനാതി ആഹ **"താവ ന കമതി, തതോ പരം കമതീതി ലദ്ധിയാ പടിക്ഖിപതീ"**തി. തത്ഥ **തതോ പര**ന്തി പുബ്ബേ കതസ്സ കമ്മസ്സ പരിക്ഖയഗമനതോ പരം. **നത്ഥി പാണാതിപാതോ** പാണാതിപാതലക്ഖണാഭാവതോതി അധിപ്പായോ. തമേവ ലക്ഖണാഭാവം ദസ്സേതും **"പാണോപാണസഞ്ഞിതാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ന തേനാ**തി യോ പരേന ഉപക്കമോ കതോ , തേന ഉപക്കമേന ന മതോ, ധമ്മതാമരണേനേവ മതോതി **ദുബ്ബിഞ്ഞേയ്യം** അവിസേസവിദൂഹി, ദുബ്ബിഞ്ഞേയ്യം വാ ഹോതു സുവിഞ്ഞേയ്യം വാ, അങ്ഗപാരിപൂരിയാവ പാണാതിപാതോ.

നത്ഥിഅരഹതോഅകാലമച്ചൂതികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. സബ്ബമിദംകമ്മതോതികഥാവണ്ണനാ

൭൫൭. അബീജതോതി സബ്ബേന സബ്ബം അബീജതോ അഞ്ഞബീജതോ ച. **ത**ന്തി ദേയ്യധമ്മം, ഗിലാനപച്ചയന്തി അത്ഥോ.

സബ്ബമിദംകമ്മതോതികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. ഇന്ദ്രിയബദ്ധകഥാവണ്ണനാ

൭൬൦. വിനാപി അനിച്ചട്ഠേനാതി അനിച്ചട്ഠം ഠപേത്വാപി അട്ഠപേത്വാപീതി അത്ഥോ, ന അനിച്ചട്ഠവിരഹേനാതി. ന ഹി അനിച്ചട്ഠവിരഹിതം അനിന്ദ്രിയബദ്ധം അത്ഥി.

ഇന്ദ്രിയബദ്ധകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. നവത്തബ്ബംസങ്ഘോദക്ഖിണംവിസോധേതീതികഥാവണ്ണനാ

൭൯൩-൭൯൪. അപ്പടിഗ്ഗഹണതോതി പടിഗ്ഗാഹകത്താഭാവതോ.

നവത്തബ്ബംസങ്ഘോദക്ഖിണംവിസോധേതീതികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൧. ദക്ഖിണാവിസുദ്ധികഥാവണ്ണനാ

൮൦൦-൮൦൧. പടിഗ്ഗാഹകനിരപേക്ഖാതി പടിഗ്ഗാഹകസ്സ ഗുണവിസേസനിരപേക്ഖാ, തസ്സ ദക്ഖിണേയ്യഭാവേന വിനാതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"പടിഗ്ഗാഹകേന പച്ചയഭൂതേന വിനാ"**തി. **സച്ചമേത**ന്തി ലദ്ധികിത്തനേന വുത്തഭാവമേവ പടിജാനാതി. പടിഗ്ഗാഹകസ്സ **വിപാകനിബ്ബത്തനം** ദാനചേതനായ മഹാഫലതാ. പച്ചയഭാവോയേവ ഹി തസ്സ, ന തസ്സാ കാരണത്തം. തേനാഹ **"ദാനചേതനാനിബ്ബത്തനേന യദി ഭവേയ്യാ"**തിആദി.

ദക്ഖിണാവിസുദ്ധികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സത്തരസമവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൮. അട്ഠാരസമവഗ്ഗോ

൧. മനുസ്സലോകകഥാവണ്ണനാ

൮൦൨-൮൦൩. ഗഹണന്തി മിച്ഛാഗഹണം.

മനുസ്സലോകകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ധമ്മദേസനാകഥാവണ്ണനാ

൮൦൪-൮൦൫. തസ്സ ച നിമ്മിതബുദ്ധസ്സ ദേസനം സമ്പടിച്ഛിത്വാ ആയസ്മതാ ആനന്ദേന സയമേവ ച ദേസിതോ.

ധമ്മദേസനാകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. ഝാനസങ്കന്തികഥാവണ്ണനാ

൮൧൩-൮൧൫. വിതക്കവിചാരേസു വിരത്തചിത്തതാ തത്ഥ ആദീനവമനസികാരോ, തദാകാരോ ച ദുതിയജ്ഝാനൂപചാരോതി ആഹ **"വിതക്കവിചാരാ ആദീനവതോ മനസി കാതബ്ബാ, തതോ ദുതിയജ്ഝാനേന ഭവിതബ്ബ"**ന്തി.

ഝാനസങ്കന്തികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. ഝാനന്തരികകഥാവണ്ണനാ

൮൧൬-൮൧൮. ന പഠമജ്ഝാനം വിതക്കാഭാവതോ, നാപി ദുതിയജ്ഝാനം വിചാരസബ്ഭാവതോതി ഝാനമേതം ന ഹോതീതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"പഠമജ്ഝാനാദീസു അഞ്ഞതരഭാവാഭാവതോ ന ഝാന"**ന്തി.

ഝാനന്തരികകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. ചക്ഖുനാരൂപംപസ്സതീതികഥാവണ്ണനാ

൮൨൫-൮൨൬. "ചക്ഖുനാ രൂപം ദിസ്വാ"തി ഇമിനാ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണേന പടിജാനനസ്സ അഗ്ഗഹണേ അരുചിം സൂചേന്തോ ആഹ **"മനോവിഞ്ഞാണപടിജാനനം കിര സന്ധായാ"**തി. തേനേവാഹ **"മനോവിഞ്ഞാണപടിജാനനം പനാ"**തിആദി. **തസ്മാതി** മനോവിഞ്ഞാണപടിജാനനസ്സേവ അധിപ്പേതത്താതി അത്ഥോ. **ഏവം സന്തേതി** യദി രൂപേന രൂപം പടിവിജാനാതി, രൂപം പടിവിജാനന്തമ്പി മനോവിഞ്ഞാണം രൂപവിജാനനം ഹോതി, ന രൂപദസ്സനന്തി ആഹ **"മനോവിഞ്ഞാണപടിജാനനം പന രൂപദസ്സനം കഥം ഹോതീ"**തി.

ചക്ഖുനാരൂപംപസ്സതീതികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അട്ഠാരസമവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൯. ഏകൂനവീസതിമവഗ്ഗോ

൧. കിലേസപജഹനകഥാവണ്ണനാ

൮൨൮-൮൩൧. തേ പനാതി യേ അരിയമഗ്ഗേന പഹീനാ കിലേസാ, തേ പന. കാമഞ്ചേത്ഥ മഗ്ഗേന പഹാതബ്ബകിലേസാ മഗ്ഗഭാവനായ അസതി ഉപ്പജ്ജനാരഹാ ഖണത്തയം ന ആഗതാതി ച അനാഗതാ നാമ സിയും, യസ്മാ പന തേ ന ഉപ്പജ്ജിസ്സന്തി, തസ്മാ തഥാ ന വുച്ചന്തീതി ദട്ഠബ്ബം. തേനേവാഹ **''നാപി ഭവിസ്സന്തീ''**തി.

കിലേസപജഹനകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. സുഞ്ഞതകഥാവണ്ണനാ

൮൩൨. യേന അവസവത്തനട്ഠേന പരപരികപ്പിതോ നത്ഥി ഏതേസം അത്തനോ വിസയന്തി അനത്താതി വുച്ചന്തി സഭാവധമ്മാ, സ്വായം അനത്തതാതി ആഹ **''അവസവത്തനാകാരോ അനത്തതാ''**തി. സാ പനായം യസ്മാ അത്ഥതോ അസാരകതാവ ഹോതി, തസ്മാ തദേകദേസേന തം ദസ്സേതും **''അത്ഥതോ ജരാമരണമേവാ''**തി ആഹ. ഏവം സതി ലക്ഖണസങ്കരോ സിയാ, തേസം പനിദം അധിപ്പായകിത്തനന്തി ദട്ഠബ്ബം. അരൂപധമ്മാനം അവസവത്തനാകാരതായ ഏവ ഹി അനത്തലക്ഖണസ്സ സങ്ഖാരക്ഖന്ധപരിയാപന്നതാ.

സുഞ്ഞതകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. സാമഞ്ഞഫലകഥാവണ്ണനാ

൮൩൩-൮൩൪. പത്തിധമ്മന്തി ഹേട്ഠാ വുത്തം സമന്നാഗമമാഹ.

സാമഞ്ഞഫലകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. തഥതാകഥാവണ്ണനാ

൮൪൧-൮൪൩. രൂപാദീനം സഭാവതാതി ഏതേന രൂപാദയോ ഏവ സഭാവതാതി ഇമമത്ഥം പടിക്ഖിപതി . യതോ തം പരവാദീ രൂപാദീസു അപരിയാപന്നം ഇച്ഛതി. തേനാഹ **''ഭാവം ഹേസ തഥതാതി വദതി, ന ഭാവയോഗ''**ന്തി. തത്ഥ **ഭാവ**ന്തി ധമ്മമത്തം, പകതീതി അത്ഥോ ''ജാതിധമ്മ''ന്തിആദീസു വിയ. രൂപാദീനഞ്ഹി രുപ്പനാദിപകതി തഥാ അസങ്ഖതാതി ച പരവാദിനോ ലദ്ധി. തേന വുത്തം **''ന ഭാവയോഗ''**ന്തി. യേന ഹി ഭാവോ സഭാവധമ്മോ യുജ്ജതി, ഏകീഭാവമേവ ഗച്ഛതി, തം രുപ്പനാദിലക്ഖണം ഭാവയോഗോ. തം പന രൂപാദിതോ അനഞ്ഞം, തതോ ഏവ സങ്ഖതം, അവിപരീതട്ഠേന പന ''തഥ''ന്തി വുച്ചതി.

തഥതാകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. കുസലകഥാവണ്ണനാ

വ്ഠ൪-വ്ഠ൫. അനവജ്ജഭാവമത്തേനേവ കുസലന്തി യോജനാ. **തസ്മാതി** യസ്മാ അവജ്ജരഹിതം അനവജ്ജം, അനവജ്ജഭാവമത്തേനേവ ച കുസലം, തസ്മാ നിബ്ബാനം കുസലന്തി.

കുസലകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. അച്ചന്തനിയാമകഥാവണ്ണനാ

വ്ഠ൭. യം ''ഏകവാരം നിമുഗ്ഗോ തഥാ നിമുഗ്ഗോവ ഹോതി, ഏതസ്സ പുന ഭവതോ വുട്ഠാനം നാമ നത്ഥീ''തി അട്ഠകഥായം ആഗതം, സോ പന ആചരിയവാദോ, ന അട്ഠകഥാനയോതി ദസ്സേന്തോ **''തായ ജാതിയാ…പേ॰… മഞ്ഞമാനോ''**തി ആഹ. തത്ഥ **തായ ജാതിയാ**തി യസ്സം ജാതിയം പുഗ്ഗലോ കമ്മാവരണാദിആവരണേഹി സമന്നാഗതോ ഹോതി, തായ ജാതിയാ. **സംസാരഖാണുകഭാവോ** വസ്സഭഞ്ഞാദീനം വിയ മക്ഖലിആദീനം വിയ ച ദട്ഠബ്ബോ. സോ ച അഹേതുകാദിമിച്ഛാദസ്സനസ്സ ഫലഭാവേനേവ വേദിതബ്ബോ, ന അച്ചന്തനിയാമസ്സ നാമ കസ്സചി അത്ഥിഭാവതോ. യഥാ ഹി വിമുച്ചന്തസ്സ കോചി നിയാമോ നാമ നത്ഥി ഠപേത്വാ മഗ്ഗേന ഭവപരിച്ഛേദം, ഏവം അവിമുച്ചന്തസ്സപി കോചി സംസാരനിയാമോ നാമ നത്ഥി. താദിസസ്സ പന മിച്ഛാദസ്സനസ്സ ബലവഭാവേ അപരിമിതകപ്പപരിച്ഛേദേ ചിരതരം സംസാരപ്പബന്ധോ ഹോതി, അപായൂപപത്തി ച യത്ഥ സംസാരഖാണുസമഞ്ഞാ.

യം പനേകേ വദന്തി ''അത്ഥേവ അച്ചന്തം സംസരിതാ അനന്തത്താ സത്തനികായസ്സാ''തി, തമ്പി അപുഞ്ഞബഹുലം സത്തസന്താനം സന്ധായ വുത്തം സിയാ. ന ഹി മാതുഘാതകാദീനം തേനത്തഭാവേന സമ്മത്തനിയാമോക്കമനന്തരായഭൂതോ മിച്ഛത്തനിയാമോ വിയ സത്താനം വിമുത്തന്തരായകരോ സംസാരനിയാമോ നാമ നത്ഥി. യാവ പന ന മഗ്ഗഫലസ്സ ഉപനിസ്സയോ ഉപലബ്ഭതി, താവ സംസാരോ അപരിച്ഛിന്നോ. യദാ ച സോ ഉപലദ്ധോ, തദാ സോ പരിച്ഛിന്നോ ഏവാതി ദട്ഠബ്ബം.

യഥാ നിയതസമ്മാദസ്സനം, ഏവം നിയതമിച്ഛാദസ്സനേനപി സവിസയേ ഏകംസഗാഹവസേന ഉക്കംസഗതേന ഭവിതബ്ബന്തി തേന സമന്നാഗതസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ സതി അച്ചന്തനിയാമേ കഥം തസ്മിം അഭിനിവേസവിസയേ അനേകംസഗാഹോ ഉപ്പജ്ജേയ്യ, അഭിനിവേസന്തരം വാ വിരുദ്ധം യദി ഉപ്പജ്ജേയ്യ, അച്ചന്തനിയാമോ ഏവ ന സിയാതി പാളിയം വിചികിച്ഛുപ്പത്തിനിയാമന്തരുപ്പത്തിചോദനാ കതാ. ന ഹി വിചികിച്ഛാ വിയ സമ്മത്തനിയതപുഗ്ഗലാനം യഥാക്കമം മിച്ഛത്തസമ്മത്തനിയതപുഗ്ഗലാനം സമ്മത്തമിച്ഛത്തനിയതാ ധമ്മാ കദാചിപി ഉപ്പജ്ജന്തി, അവിരുദ്ധം പന നിയാമന്തരമേവ ഹോതീതി ആനന്തരികന്തരം വിയ മിച്ഛാദസ്സനന്തരം സമാനജാതികം ന നിവത്തേതീതി വിരുദ്ധംയേവ ദസ്സേതും പാളിയം വിചികിച്ഛാ വിയ സസ്സതുച്ഛേദദിട്ഠിയോ ഏവ ഉദ്ധടാ. ഏവമേത്ഥ വിചികിച്ഛുപ്പത്തിനിയാമന്തരുപ്പത്തീനം നിയാമന്തരുപ്പത്തിനിവത്തകഭാവോ വേദിതബ്ബോ, അച്ചന്തേനിയാമോ ച നിവത്തിസ്സതീതി ച വിരുദ്ധമേതന്തി പന **''വിചാരേത്വാവ ഗഹേതബ്ബാ''**തി വുത്തം സിയാ.

അച്ചന്തനിയാമകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. ഇന്ദ്രിയകഥാവണ്ണനാ

൮൭൬-൮൭൭. യഥാ ലോകുത്തരാ സദ്ധാദയോ ഏവ സദ്ധിന്ദ്രിയാദീനി, ഏവം ലോകിയാപി. കസ്മാ ? തഥാപി അധിമോക്ഖലക്ഖണാദിനാ ഇന്ദട്ഠസബ്ഭാവതോ. സദ്ധേയ്യാദിവത്ഥൂസു സദ്ദഹനാദിമത്തമേവ ഹി തന്തി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ ആഹ **“ലോകുത്തരാനം…പേ॰… ദട്ഠബ്ബോ”**തി.

ഇന്ദ്രിയകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഏകൂനവീസതിമവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨൦. വീസതിമവഗ്ഗോ

൨. ഞാണകഥാവണ്ണനാ

൮൮൬-൮൮൯. കാമം പുബ്ബഭാഗേപി അത്ഥേവ ദുക്ഖപരിഞ്ഞാ, അത്ഥസാധികാ പന സാ മഗ്ഗക്ഖണികാ ഏവാതി ഉക്കംസഗതം ദുക്ഖപരിഞ്ഞം സന്ധായ അവധാരേന്തോ ആഹ **“ദുക്ഖം…പേ॰… മഗ്ഗഞാണമേവ ദീപേതീ”**തി. തം പന അവധാരണം ന ഞാണന്തരനിവത്തനം, അഥ ഖോ ഞാണന്തരസ്സ യഥാധിഗതകിച്ചനിവത്തനം ദട്ഠബ്ബം. തേനാഹ **“ന തസ്സേവ ഞാണഭാവ”**ന്തിആദി.

ഞാണകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. നിരയപാലകഥാവണ്ണനാ

൮൯൦-൮൯൮. നേരയികേ നിരയേ പാലേന്തി, തതോ നിഗ്ഗന്തും അപ്പദാനവസേന രക്ഖന്തീതി **നിരയപാലാ**. നിരയപാലതായ വാ നേരയികാനം നരകദുക്ഖേന പരിയോനദ്ധായ അലം സമത്ഥാതി **നിരയപാലാ**. കിം പനേതേ നിരയപാലാ നേരയികാ, ഉദാഹു അനേരയികാതി. കിഞ്ചേത്ഥ - യദി താവ നേരയികാ, നിരയസംവത്തനിയേന കമ്മേന നിബ്ബത്താതി സയമ്പി നിരയദുക്ഖം പച്ചനുഭവേയ്യും, തഥാ സതി അഞ്ഞേസം നേരയികാനം യാതനായ അസമത്ഥാ സിയും, “ഇമേ നേരയികാ, ഇമേ നിരയപാലാ”തി വവത്ഥാനഞ്ച ന സിയാ. യേ ച യേ യാതേന്തി, തേഹി സമാനരൂപബലപ്പമാണേഹി ഇതരേസം ഭയസന്താസാ ന സിയും. അഥ അനേരയികാ, തേസം തത്ഥ കഥം സമ്ഭവോതി? വുച്ചതേ - അനേരയികാ നിരയപാലാ അനിരയഗതിസംവത്തനിയകമ്മനിബ്ബത്താ. നിരയൂപപത്തിസംവത്തനിയകമ്മതോ ഹി അഞ്ഞേനേവ കമ്മുനാ തേ നിബ്ബത്തന്തി രക്ഖസജാതികത്താ. തഥാ ഹി വദന്തി -

“കോധനാ കുരൂരകമ്മന്താ, പാപാഭിരുചിനോ തഥാ;
ദുക്ഖിതേസു ച നന്ദന്തി, ജായന്തി യമരക്ഖസാ”തി.

തത്ഥ യദേകേ വദന്തി “യാതനാദുക്ഖസ്സ അപ്പടിസംവേദനതോ, അഞ്ഞഥാ പുന അഞ്ഞമഞ്ഞം യാതേയ്യു”ന്തി ച ഏവമാദി, തയിദം ആകാസരോമട്ഠനം നിരയപാലാനം നേരയികഭാവസ്സേവ അഭാവതോ. യേ പന വദേയ്യും - യദിപി അനേരയികാ നിരയപാലാ, അയോമയായ പന ആദിത്തായ സമ്പജ്ജലിതായ സജോതിഭൂതായ നിരയഭൂമിയാ പരിവത്തമാനാ കഥം നാമ ദുക്ഖം നാനുഭവന്തീതി? കമ്മാനുഭാവതോ. യഥാ ഹി ഇദ്ധിമന്തോ ചേതോവസിപ്പത്താ

മഹാമോഗ്ഗല്ലാനാദയോ നേരയികേ അനുകമ്പന്താ ഇദ്ധിബലേന നിരയഭൂമിം ഉപഗതാ തത്ഥ ദാഹദുക്ഖേന ന ബാധീയന്തി, ഏവം സമ്പദമിദം ദട്ഠബ്ബം.

തം ഇദ്ധിവിസയസ്സ അചിന്തേയ്യഭാവതോതി ചേ? ഇദമ്പി തംസമാനം കമ്മവിപാകസ്സ അചിന്തേയ്യഭാവതോ. തഥാരൂപേന ഹി കമ്മുനാ തേ നിബ്ബത്താ യഥാ നിരയദുക്ഖേന അബാധിതാ ഏവ ഹുത്വാ നേരയികേ യാതേന്തി, ന ചേത്തകേന ബാഹിരവിസയാഭാവോ വിജ്ജതി ഇട്ഠാനിട്ഠതായ പച്ചേകം ദ്വാരപുരിസേസു വിഭത്തസഭാവത്താ. തഥാ ഹി ഏകച്ചസ്സ ദ്വാരസ്സ പുരിസസ്സ ഇട്ഠം ഏകച്ചസ്സ അനിട്ഠം, ഏകച്ചസ്സ ച അനിട്ഠം ഏകച്ചസ്സ ഇട്ഠം ഹോതി. ഏവഞ്ച കത്വാ യദേകേ വദന്തി "നത്ഥി കമ്മവസേന തേജസാ പരൂപതാപന"ന്തിആദി, തദപാഹതം ഹോതി. യം പന വദന്തി "അനേരയികാനം തേസം കഥം തത്ഥ സമ്ഭവോ"തി നേരയികാനം യാതകഭാവതോ. നേരയികസത്തയാതനായോഗ്ഗഞ്ഹി അത്തഭാവം നിബ്ബത്തേന്തം കമ്മം താദിസനികന്തിവിനാമിതം നിരയട്ഠാനേയേവ നിബ്ബത്തേതി. തേ ച നേരയികേഹി അധികതരബലാരോഹപരിണാഹാ അതിവിയ ഭയാനകസന്താസകുരൂരതരപയോഗാ ച ഹോന്തി. ഏതേനേവ തത്ഥ കാകസുനഖാദീനമ്പി നിബ്ബത്തി സംവണ്ണിതാതി ദട്ഠബ്ബം.

കഥമഞ്ഞഗതികേഹി അഞ്ഞഗതികബാധനന്തി ച ന വത്തബ്ബം അഞ്ഞത്ഥാപി തഥാ ദസ്സനതോ. യം പനേകേ വദന്തി "അസത്തസഭാവാ നിരയപാലാ നിരയസുനഖാദയോ ചാ"തി, തം തേസം മതിമത്തം അഞ്ഞത്ഥ തഥാ അദസ്സനതോ. ന ഹി കാചി അത്ഥി താദിസീ ധമ്മപ്പവത്തി, യാ അസത്തസഭാവാ, സമ്പതിസത്തേഹി അപ്പയോജിതാ ച അത്ഥകിച്ചം സാധേന്തീ ദിട്ഠപുബ്ബാ. പേതാനം പാനീയനിവാരകാനം ദണ്ഡാദിഹത്ഥപുരിസാനമ്പി അസത്തഭാവേ വിസേസകാരണം നത്ഥി. സുപിനൂപഘാതോപി അത്ഥകിച്ചസമത്ഥതായ അപ്പമാണം ദസ്സനാദിമത്തേനപി തദത്ഥസിദ്ധിതോ. തഥാ ഹി സുപിനേ ആഹാരൂപഭോഗാദിനാ ന അത്ഥസിദ്ധി അത്ഥി, നിമ്മാനരൂപം പനേത്ഥ ലദ്ധപരിഹാരം ഇദ്ധിവിസയസ്സ അചിന്തേയ്യഭാവതോ. ഇധാപി കമ്മവിപാകസ്സ അചിന്തേയ്യഭാവതോതി ചേ? തം ന, അസിദ്ധത്താ. നേരയികാനം കമ്മവിപാകോ നിരയപാലാതി അസിദ്ധമേതം, വുത്തനയേന പന നേസം സത്തഭാവോ ഏവ സിദ്ധോ. സക്കാ ഹി വത്തും സത്തസങ്ഖാതാ നിരയപാലസഞ്ഞിതാ ധമ്മപ്പവത്തി സാഭിസന്ധികാ പരൂപഘാതി അത്ഥകിച്ചസബ്ഭാവതോ ഓജാഹാരാദിരക്ഖസസന്തതി വിയാതി. അഭിസന്ധിപുബ്ബകതാ ചേത്ഥ ന സക്കാ പടിക്ഖിപിതും തഥാ തഥാ അഭിസന്ധിയാ യാതനതോ, തതോ ഏവ ന സങ്ഘാടപബ്ബതാദീഹി അനേകന്തികതാ. യേ പന വദന്തി "ഭൂതവിസേസാ ഏവ തേ വണ്ണസണ്ഠാനാദിവിസേസവന്തോ ഭേരവാകാരാ നരകപാലാതി സമഞ്ഞം ലഭന്തീ"തി, തദസിദ്ധം. ഉജുകമേവ പാളിയം "അത്ഥി നിരയേ നിരയപാലാ"തി വാദസ്സ പതിട്ഠാപിതത്താ.

അപിച യഥാ അരിയവിനയേ നരകപാലാനം ഭൂതമത്തതാ അസിദ്ധാ, തഥാ പഞ്ഞത്തിമത്തവാദിനോപി തേസം ഭൂതമത്തതാ അസിദ്ധാവ. ന ഹി തസ്സ ഭൂതാനി നാമ സന്തി. യദി പരമത്ഥം ഗഹേത്വാ വോഹരതി, അഥ കസ്മാ വേദനാദികേ ഏവ പടിക്ഖിപതീതി? തിട്ഠതേസാ അനവട്ഠിതതക്കാനം അപ്പഹീനസമ്മോഹവിപല്ലാസാനം വാദവീമംസാ, ഏവം അത്ഥേവ നിരയപാലാതി നിട്ഠമേത്ഥ ഗന്തബ്ബം. സതി ച നേസം സബ്ഭാവേ, അസതിപി

ബാഹിരേ വിസയേ നരകേ വിയ ദേസാദിനിയമോ ഹോതീതി വാദോ ന സിജ്ഝതി ഏവാതി ദട്ഠബ്ബം.

നിരയപാലകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. തിരച്ഛാനകഥാവണ്ണനാ

൮൬൩-൮൭൧. തസ്സാതി ഏരാവണനാമകസ്സ ദേവപുത്തസ്സ. തഹിം കീളനകാലേ ഹത്ഥിവണ്ണേന വികുബ്ബനം സന്ധായ **"ഹത്ഥിനാഗസ്സാ"**തി വുത്തം. **ദിബ്ബയാനസ്സാതി** ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. ന ഹി ഏകന്തസുഖപ്പച്ചയട്ഠാനേ സഗ്ഗേ ദുക്ഖാധിട്ഠാനസ്സ അകുസലകമ്മസമുട്ഠാനസ്സ അത്തഭാവസ്സ സമ്ഭവോ യുത്തോ. തേനാഹ **"ന തിരച്ഛാനഗതസ്സാ"**തി.

തിരച്ഛാനകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. ഞാണകഥാവണ്ണനാ

൮൭൫-൮൭൭. "ദ്വാദസവത്ഥുകം ഞാണം ലോകുത്തര"ന്തി ഏത്ഥ ദ്വാദസവത്ഥുകസ്സ ഞാണസ്സ ലോകുത്തരതാ പതിട്ഠാപീയതീതി ദസ്സേന്തോ പഠമവികപ്പം വത്വാ പുന ലോകുത്തരഞാണസ്സ ദ്വാദസവത്ഥുകതാ പതിട്ഠാപീയതീതി ദസ്സേതും **"തം വാ…പേ॰… അത്ഥോ"**തി ആഹ. **പരിഞ്ഞേയ്യ**ന്തി ഏത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദോ ആദിഅത്ഥോ, പകാരത്ഥോ വാ. തേന "പഹാതബ്ബ"ന്തി ഏവമാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി. **പരിഞ്ഞാതന്തി** ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. "പരിഞ്ഞേയ്യം പരിഞ്ഞാത"ന്തിആദിനാ പരിജാനനാദികിരിയായ നിബ്ബത്തേതബ്ബതാ നിബ്ബത്തിതതാ ച ദസ്സിതാ, ന നിബ്ബത്തിയമാനതാതി. യേന പന സാ ഹോതി, തം ദസ്സേതും **"സച്ചഞാണം പനാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **സച്ചഞാണന്തി** ദുക്ഖാദിസച്ചസഭാവാവബോധകം ഞാണം, യം സന്ധായ "ഇദം ദുക്ഖ"ന്തിആദി വുത്തം. **മഗ്ഗക്ഖണേപീതി അപി**-സദ്ദേന തതോ പുബ്ബാപരഭാഗേപീതി ദട്ഠബ്ബം. **പരിജാനനാദികിച്ചസാധനവസേന ഹോതി** അസമ്മോഹതോ വിസയതോ ചാതി അധിപ്പായോ.

ഞാണകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

വീസതിമവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ചതുത്ഥോ പണ്ണാസകോ സമത്തോ.

൨൧. ഏകവീസതിമവഗ്ഗോ

൧. സാസനകഥാവണ്ണനാ

൮൭൮. സമുദായാതി "സാസനം നവം കത"ന്തിആദിനാ പുച്ഛാവസേന പവത്താ വചനസമുദായാ. **ഏകദേസാനന്തി** തദവയവാനം. "തീസുപി പുച്ഛാസൂ"തി ഏവം **അധികരണഭാവേന വുത്താ**.

സാസനകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. ഇദ്ധികഥാവണ്ണനാ

൮൮൬-൮൮൭. **അധിപ്പായവസേനാ**തി തഥാ തഥാ അധിമുച്ചനാധിപ്പായവസേന.

ഇദ്ധികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ധമ്മകഥാവണ്ണനാ

൮൮൭-൮൮൮. രൂപസഭാവോ രൂപട്ഠോതി ആഹ **"രൂപട്ഠോ നാമ കോചി രൂപതോ അഞ്ഞോ നത്ഥീ"**തി. യം പന യതോ അഞ്ഞം, ന തം തംസഭാവന്തി ആഹ **"രൂപട്ഠതോ അഞ്ഞം രൂപഞ്ച ന ഹോതീ"**തി, രൂപമേവ ന ഹോതീതി അത്ഥോ. ഏതേന ബ്യതിരേകതോ തമത്ഥം സാധേതി. **തസ്മാ**തി യസ്മാ രൂപതോ അഞ്ഞോ രൂപട്ഠോ നത്ഥി, രൂപട്ഠതോ ച അഞ്ഞം രൂപം, തസ്മാ **രൂപം രൂപമേവ** രൂപസഭാവമേവാതി **ഏവ**-കാരേന നിവത്തിതം ദസ്സേതി **"ന വേദനാദിസഭാവ"**ന്തി. **അധിപ്പായേനാ**തി രൂപരൂപട്ഠാനം അനഞ്ഞത്താധിപ്പായേന. **അഞ്ഞഥാ**തി തേസം അഞ്ഞത്തേ രൂപട്ഠേന നിയമേന രൂപം നിയതന്തി വത്തബ്ബന്തി യോജനാ. **ദസ്സിതോയേവ ഹോതി** അത്ഥതോ ആപന്നത്താ. ന ഹി അഭിന്നേ വത്ഥുസ്മിം പരിയായന്തരഭേദം കരോതി. **അഞ്ഞത്ത**ന്തി രൂപസഭാവാനം രൂപരൂപട്ഠാനഞ്ച. സസാമിനിദ്ദേസസിദ്ധാഭേദാ "സിലാപുത്തകസ്സ സരീര"ന്തി വിയ, കപ്പനാമത്തതോ ചായം ഭേദോ, ന പരമത്ഥതോതി ആഹ **"ഗഹേത്വാ വിയ പവത്തോ"**തി. **വേദനാദീഹി നാനത്തമേവാ**തി വേദനാദീഹി അഞ്ഞത്തമേവ. **സോ സഭാവോ**തി സോ രൂപസഭാവോ. **നാനത്തസഞ്ഞാപനത്ഥ**ന്തി രൂപസ്സ സഭാവോ, ന വേദനാദീനന്തി ഏവം ഭേദസ്സ ഞാപനത്ഥം. **തഞ്ച വചന**ന്തി "രൂപം രൂപട്ഠേന ന നിയത"ന്തി വചനം. **വുത്തപ്പകാരേനാ**തി "രൂപട്ഠതോ അഞ്ഞസ്സ രൂപസ്സ അഭാവാ"തിആദിനാ വുത്താകാരേന. യദി സദോസം, അഥ കസ്മാ പടിജാനാതീതി യോജനാ.

വുത്തമേവ കാരണന്തി "രൂപം രൂപമേവ, ന വേദനാദിസഭാവ"ന്തി ഏവം വുത്തമേവ യുത്തിം. **പരേന ചോദിത**ന്തി "ന വത്തബ്ബം രൂപം രൂപട്ഠേന നിയത"ന്തിആദിനാ പരവാദിനോ ചോദനം സന്ധായാഹ. **തമേവ കാരണം ദസ്സേത്വാ**തി തമേവ യഥാവുത്തം യുത്തിം "ഏത്ഥ ഹീ"തിആദിനാ ദസ്സേത്വാ. **ചോദനം നിവത്തേതീ**തി "അഥ കസ്മാ പടിജാനാതീ"തി വുത്തം ചോദനം നിവത്തേതി. യമത്ഥം സന്ധായ "ഇതോ അഞ്ഞഥാ"തി വുത്തം, തം ദസ്സേതും **"രൂപാദീ"**തിആദി വുത്തം.

ധമ്മകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഏകവീസതിമവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨൨. ബാവീസതിമവഗ്ഗോ

൧. കുസലചിത്തകഥാവണ്ണനാ

൮൯൮-൮൯൯. **പുരിമജവനക്ഖണേ**തി പരിനിബ്ബാനചിത്തതോ അനന്തരാതീതപുരിമജവനവാരക്ഖണേ.

കുസലചിത്തകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. ആനേഞ്ജകഥാവണ്ണനാ

൮൪൩. ഹേതുസരൂപാരമ്മണസമ്പയുത്തധമ്മാരമ്മണാദിതോ ഭവങ്ഗസദിസത്താ **ചുതിചിത്തം "ഭവങ്ഗചിത്ത"ന്തി ആഹ**.

ആനേഞ്ജകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪-൭. തിസ്സോപികഥാവണ്ണനാ

൮൪൮-൮൫൦. അരഹത്തപ്പത്തിപി ഗബ്ഭേയേവ അത്ഥീതി മഞ്ഞതി. സത്തവസ്സികാ ഹി സോപാകസാമണേരാദയോ അരഹത്തം പത്താ. സത്തവസ്സികോപി ഗബ്ഭോ അത്ഥീതി പരവാദിനോ അധിപ്പായോ. ആകാസേന ഗച്ഛന്തോ വിയ സുപിനം **ആകാസസുപിനം**. തം അഭിഞ്ഞാനിബ്ബത്തം മഞ്ഞതീതി നിദസ്സനം കത്വാ ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ആകാസഗമനാദിഅഭിഞ്ഞാ വിയാ"**തി. ഹേട്ഠിമാനം ചതുന്നം വാ മഗ്ഗാനം അധിഗമേന ധമ്മാഭിസമയോ അഗ്ഗഫലാധിഗമേന അരഹത്തപ്പത്തി ച സുപിനേ അത്ഥീതി മഞ്ഞതീതി യോജനാ.

തിസ്സോപികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. ആസേവനപച്ചയകഥാവണ്ണനാ

൮൫൩-൮൫൪. ബീജം ചതുമധുരഭാവം ന ഗണ്ഹാതീതി ഇദം സകസമയവസേന വുത്തം, പരസമയേ പന രൂപധമ്മാപി അരൂപധമ്മേഹി സമാനക്ഖണാ ഏവ ഇച്ഛിതാ. തേനേവാഹ **"സബ്ബേ ധമ്മാ ഖണികാ"**തി. ഖണികത്തേപി വാ അചേതനേസുപി അനിന്ദ്രിയബദ്ധരൂപേസു ഭാവനാവിസേസോ ലബ്ഭതി, കിമങ്ഗം പന സചേതനേസൂതി ദസ്സേതും **"യഥാ ബീജം ചതുമധുരഭാവം ന ഗണ്ഹാതീ"**തി നിദസ്സനന്തി ദട്ഠബ്ബം. **ആസേവേന്തോ നാമ കോചി ധമ്മോ നത്ഥി** ഇത്തരതായ അനവട്ഠാനതോതി അധിപ്പായോ. ഇത്തരഖണതായ ഏവ പന ആസേവനം ലബ്ഭതി. കുസലാദിഭാവേന ഹി അത്തസദിസസ്സ പയോഗേന കരണീയസ്സ പുനപ്പുനം കരണപ്പവത്തനം അത്തസദിസതാപാദനം വാസനം വാ ആസേവനം പുരേ പരിചിതഗന്ഥോ വിയ പച്ഛിമസ്സാതി.

ആസേവനപച്ചയകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ഖണികകഥാവണ്ണനാ

൮൫൫-൮൫൭. പഥവിയാദിരൂപേസൂതി അനേകകലാപസമുദായഭൂതേസു സസമ്ഭാരപഥവീആദിരൂപേസു. തത്ഥ ഹി കേസുചി പുരിമുപ്പന്നേസു ഠിതേസു കേസഞ്ചി തദഞ്ഞേസം ഉപ്പാദോ, തതോ പുരിമന്തരുപ്പന്നാനം കേസഞ്ചി നിരോധോ ഹോതി ഏകേകകലാപരൂപേസു സമാനുപ്പാദനിരോധത്താ തേസം. **ഏവം പതിട്ഠാനന്തി** ഏവം വുത്തപ്പകാരേന അസമാനുപ്പാദനിരോധേന പബന്ധേന പതിട്ഠാനപവത്തീതി അത്ഥോ. സാ പനായം യഥാവുത്താ പവത്തി കസ്മാ രൂപസന്തതിയാ ഏവാതി ആഹ **"ന ഹി രൂപാന"**ന്തിആദി. തസ്സത്ഥോ - യദി സബ്ബേ സങ്ഖതധമ്മാ സമാനക്ഖണാ, തഥാ സതി അരൂപസന്തതിയാ വിയ

രൂപസന്തതിയാപി അനന്തരാദിപച്ചയേന വിധിനാ പവത്തി സിയാ, ന ചേതം അത്ഥി. യദി സിയാ, ചിത്തക്ഖണേ ചിത്തക്ഖണേ പഥവീആദീനം ഉപ്പാദനിരോധേഹി ഭവിതബ്ബന്തി.

ഖണികകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ബാവീസതിമവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨൩. തേവീസതിമവഗ്ഗോ

൧. ഏകാധിപ്പായകഥാവണ്ണനാ

൯൦൫. **ഏക**-സദ്ദോ അഞ്ഞത്ഥോപി ഹോതി ''ഇത്ഥേകേ അഭിവദന്തീ''തിആദീസു വിയ, അഞ്ഞത്തഞ്ചേത്ഥ രാഗാധിപ്പായതോ വേദിതബ്ബം, പുഥുജ്ജനസ്സ പന സഛന്ദരാഗപരിഭോഗഭാവതോ ആഹ **''രാഗാധിപ്പായതോ അഞ്ഞാധിപ്പായോവാതി വുത്തം ഹോതീ''**തി. കോ പന സോ അഞ്ഞാധിപ്പായോതി? കരുണാധിപ്പായോ. തേന വുത്തം **''കരുണാധിപ്പായേന ഏകാധിപ്പായോ''**തി. അയഞ്ച നയോ ഇത്ഥിയാ ജീവിതരക്ഖണത്ഥം കാരുഞ്ഞേന മനോരഥം പൂരേന്തസ്സ ബോധിസത്തസ്സ സംവരവിനാസോ ന ഹോതീതി ഏവംവാദിനം പരവാദിം സന്ധായ വുത്തോ, പണിധാനാധിപ്പായവാദിനം പന സന്ധായ **''ഏകോ അധിപ്പായോതി ഏത്ഥാ''**തിആദി വുത്തം. പുത്തമുഖദസ്സനാധിപ്പായോപി ഏത്ഥേവ സങ്ഗഹം ഗതോതി ദട്ഠബ്ബം. **ഏകതോഭാവേ**തി സഹഭാവേ.

ഏകാധിപ്പായകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨-൩. ഇസ്സരിയകാമകാരികാകഥാവണ്ണനാ

൯൦൬-൯൦൭. **ഇസ്സരിയേനാ**തി ചിത്തിസ്സരിയേന, ന ചേതോവസിഭാവേനാതി അത്ഥോ. **കാമകാരികം** യഥിച്ഛിതനിപ്ഫാദനം. **ഇസ്സരിയകാമകാരികാഹേതൂ**തി ഇസ്സരിയകാമകാരിഭാവനിമിത്തം, തസ്സ നിബ്ബത്തനത്ഥന്തി അത്ഥോ. **മിച്ഛാദിട്ഠിയാ കരീയതീ**തി മിച്ഛാഭിനിവേസേനേവ യാ കാചി ദുക്കരകാരികാ കരീയതീതി അത്ഥോ.

ഇസ്സരിയകാമകാരികാകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. പതിരൂപകഥാവണ്ണനാ

൯൦൮-൯൦൯. **മേത്താദയോ വിയാ**തി യഥാ മേത്താ കരുണാ മുദിതാ ച സിനേഹസഭാവാപി അരഞ്ജനസഭാവത്താ അസംകിലിട്ഠത്താ ച ന രാഗോ, ഏവം രാഗപതിരൂപകോ കോചി ധമ്മോ നത്ഥി ഠപേത്വാ മേത്താദയോ, അഞ്ഞചിത്തസ്സ സിനിയ്ഹനാകാരോ രാഗസ്സേവ പവത്തിആകാരോതി അത്ഥോ. തേനേവാഹ **''രാഗമേവ ഗണ്ഹാതീ''**തി. **ഏവം ദോസേപീ**തി ഏത്ഥ ഇസ്സാദയോ വിയ ന ദോസോ ദോസപതിരൂപകോ കോചി അത്ഥീതി ദോസമേവ ഗണ്ഹാതീതി യോജേതബ്ബം. ഠപേത്വാ ഹി ഇസ്സാദയോ അഞ്ഞചിത്തസ്സ ദുസ്സനാകാരോ ദോസസ്സേവ പവത്തിആകാരോതി.

പതിരൂപകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. അപരിനിപ്ഫന്നകഥാവണ്ണനാ

൯൭൩-൯൭൪. അനിച്ചാദികോ ഭാവോതി അനിച്ചസങ്ഖാരപടിച്ചസമുപ്പന്നതാദികോ ഭാവോ ധമ്മോ പകതി ഏതസ്സാതി അത്ഥോ. **ദുക്ഖഞ്ഞേവ പരിനിപ്ഫന്ന**ന്തി ''ദുക്ഖസച്ചം സന്ധായ പുച്ഛാ കതാ, ന ദുക്ഖതാമത്ത''ന്തി അയമത്ഥോ വിഞ്ഞായതി ''ന കേവലഞ്ഹി പഠമസച്ചമേവ ദുക്ഖ''ന്തി വചനേന. തഥാ സതി പരവാദിനാ ചക്ഖായതനാദീനം അഞ്ഞേസഞ്ച തംസരിക്ഖകാനം ധമ്മാനം പരിനിപ്ഫന്നതാ നാനുജാനിതബ്ബാ സിയാ. കസ്മാ? തേസമ്പി ഹി ദുക്ഖസച്ചേന സങ്ഗഹോ, ന ഇതരസച്ചേഹി. യഞ്ഹി സമുദയസച്ചതോ നിബ്ബത്തം, തം നിപ്പരിയായതോ ദുക്ഖസച്ചം , ഇതരം സങ്ഖാരദുക്ഖതായ ദുക്ഖന്തി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **''ന കേവലഞ്ഹീ''**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ന ഹി അനുപാദിന്നാനീ**തി ഇമിനാ ചക്ഖായതനാദീനം സമുദയസച്ചേന സങ്ഗഹാഭാവമാഹ. **ലോകുത്തരാനീ**തി ഇമിനാ നിരോധമഗ്ഗസച്ചേഹി. യദി ഏവമേത്ഥ യുത്തി വത്തബ്ബാ, കിമേത്ഥ വത്തബ്ബം? സഭാവോ ഹേസ പരവാദിവാദസ്സ, യദിദം പുബ്ബേനാപരമസംസന്ദനം. തഥാ ഹി സോ വിഞ്ഞൂഹി പടിക്ഖിത്തോ. തഥാ ചേവ തം അമ്ഹേഹി തത്ഥ തത്ഥ വിഭാവിതം. **ഏത**ന്തി ''രൂപം അപരിനിപ്ഫന്നം, ദുക്ഖഞ്ഞേവ പരിനിപ്ഫന്ന''ന്തി യദേതം തയാ വുത്തം, ഏതം നോ വത രേ വത്തബ്ബേ. കസ്മാ? രൂപസ്സ ച ദുക്ഖത്താ. രൂപഞ്ഹി അനിച്ചം ദുക്ഖാധിട്ഠാനഞ്ച. തേന വുത്തം ''യദനിച്ചം തം ദുക്ഖം. സംഖിത്തേന പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധാ ദുക്ഖാ''തി ച.

അപരിനിപ്ഫന്നകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

തേവീസതിമവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

കഥാവത്ഥുപകരണ-അനുടീകാ സമത്താ.

നമോ തസ്സ ഭഗവതോ അരഹതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ

യമകപകരണ-അനുടീകാ

ഗന്ഥാരമ്ഭവണ്ണനാ

സങ്ഖേപേനേവാതി ഉദ്ദേസേനേവ. യം ''മാതികാഠപന''ന്തി വുത്തം. **ധമ്മേസൂ**തി ഖന്ധാദിധമ്മേസു കുസലാദിധമ്മേസു ച. അവിപരീതതോ ഗഹിതേസു ധമ്മേസു മൂലയമകാദിവസേന പവത്തിയമാനാ ദേസനാ വേനേയ്യാനം നാനപ്പകാരകോസല്ലാവഹാ പരിഞ്ഞാകിച്ചസാധനീ ച ഹോതി, ന വിപരീതതോതി ആഹ **''വിപരീതഗ്ഗഹണം...പേ॰... ആരദ്ധ''**ന്തി. ഏതേന കഥാവത്ഥുപകരണദേസനാനന്തരം യമകപകരണദേസനായ കാരണമാഹ. തത്ഥ **വിപരീതഗ്ഗഹണ**ന്തി പുഗ്ഗലപരിഗ്ഗഹണാദിമിച്ഛാഗാഹം. **ധമ്മപുഗ്ഗലോകാസാദിനിസ്സയാന**ന്തി ''യേ കേചി കുസലാ ധമ്മാ, സബ്ബേ തേ കുസലമൂലാ''തിആദിനാ (യമ॰ ൧.മൂലയമക.൧) ധമ്മേ, ''യസ്സ രൂപക്ഖന്ധോ ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ വേദനാക്ഖന്ധോ ഉപ്പജ്ജതീ''തിആദിനാ (യമ॰ ൧.ഖന്ധയമക.൪൦) പുഗ്ഗലം ''യത്ഥ രൂപക്ഖന്ധോ ഉപ്പജ്ജതി, തത്ഥ വേദനാക്ഖന്ധോ ഉപ്പജ്ജതീ''തിആദിനാ (യമ॰ ൧.ഖന്ധയമക.൪൧) ഓകാസം നിസ്സായ ആരബ്ഭ പവത്താനം. **ആദി**-സദ്ദേന പുഗ്ഗലോകാസഉപ്പാദനിരോധതദുഭയപരിഞ്ഞാദീനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. **സന്നിട്ഠാനസംസയാന**ന്തി പാളിഗതിപടിവചനസരൂപദസ്സനപടിക്ഖിപനപടിസേധനനയേഹി യഥാപുച്ഛിതസ്സ അത്ഥസ്സ നിച്ഛയകരണം സന്നിട്ഠാനം, തദഭാവതോ സംസയനം സംസയോ. തേസം സന്നിട്ഠാനസംസയാനം.

കാമഞ്ചേത്ഥ ധമ്മപടിഗ്ഗാഹകാനം സംസയപുബ്ബകം സന്നിട്ഠാനന്തി പഠമം സംസയോ വത്തബ്ബോ, ദേസേന്തസ്സ പന ഭഗവതോ സന്നിട്ഠാനപുബ്ബകോ സംസയോതി ദസ്സനത്ഥം അയം പദാനുക്കമോ കതോ. സബ്ബഞ്ഞ്ഹി പരിഞ്ഞേയ്യം ഹത്ഥാമലകം വിയ പച്ചക്ഖം കത്വാ ഠിതസ്സ ധമ്മസാമിനോ ന കത്ഥചി സംസയോ, വിസ്സജ്ജേതുകാമതായ പന വിനേയ്യജ്ഝാസയഗതം സംസയം ദസ്സേന്തോ സംസയിതവസേന പുച്ഛം കരോതീതി ഏവം വിസ്സജ്ജനപുച്ഛനവസേന ന സന്നിട്ഠാനസംസയാ ലബ്ഭന്തീതി അയമത്ഥോ ദസ്സിതോ, നിച്ഛിതസംസയധമ്മവസേനേവ പനേത്ഥ സന്നിട്ഠാനസംസയാ വേദിതബ്ബാ. തേനാഹ **അട്ഠകഥായം** ''കുസലേസു കുസലാ നു ഖോ, ന നു ഖോ കുസലാതി സന്ദേഹാഭാവതോ''തിആദി. തേനേവ ച ''സന്നിട്ഠാനസംസയാന''ന്തി, ''സന്നിട്ഠാനസംസയവസേനാ''തി ച പഠമം സന്നിട്ഠാനഗ്ഗഹണം കതം.

തന്തി യമകപകരണം. തസ്സ യേ സമയാദയോ വത്തബ്ബാ, തേ കഥാവത്ഥുപകരണദേസനാനന്തരോ ദേസനാസമയോ, താവതിംസഭവനമേവ ദേസനാദേസോ, കുസലാകുസലമൂലാദിയമകാകാരേന ദേസനാതി വിഭാഗതോ ''സങ്ഖേപേനേവാ''തിആദിഗാഥാഹി വിഭാവിതാ നിമിത്തേന സദ്ധിം സംവണ്ണനപടിഞ്ഞാ ചാതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **''സമയദേസദേസനാവസേനാ''**തിആദിമാഹ. നിമിത്തഞ്ഹേതം ഇധ സംവണ്ണനായ, യദിദം കമാനുപ്പത്തി ആഗതഭാരവാഹിതാ ച പണ്ഡിതാനം പണ്ഡിതകിച്ചഭാവതോ. തത്ഥ അനുപ്പത്തം ദസ്സേത്വാതി സമ്ബന്ധോ.

തത്ഥാതി തസ്മിം സമയാദിദസ്സനേ. യമനം ഉപരമനന്തി യമോ മരണന്തി ആഹ **''ജാതിയാ സതി മരണം ഹോതീതി...പേ॰... വിസയോ''**തി. തത്ഥ യഥാ

“ജാതിയാ സതി മരണം ഹോതീ”തി ജാതി യമസ്സ വിസയോ, ഏവം “ഉപാദാനക്ഖന്ധേസു സന്തേസു മരണം ഹോതീ”തി ഉപാദാനക്ഖന്ധാ യമസ്സ വിസയോതി യോജേതബ്ബം. തേ ഹി മരണധമ്മിനോതി. അനുപ്പത്തമരണംയേവ കിബ്ബിസകാരിനം പുഗ്ഗലം യമപുരിസാ വിവിധാ കമ്മകാരണാ കരോന്തി, ന അപ്പത്തമരണന്തി മരണം യമസ്സ വിസയോ വുത്തോ. **ആണാപവത്തിട്ഠാന**ന്തി ഇദം വിസയ-സദ്ദസ്സ അത്ഥവചനം. **ദേസം വാ**തി കാമാദിധാതുത്തയദേസം സന്ധായാഹ. ധാതുത്തയിസ്സരോ ഹി മച്ചുരാജാ. പഞ്ചാനന്തരിയാനി അഞ്ഞസത്ഥാരുദ്ദേസോ ച, തേന വാ സദ്ധിം പഞ്ച വേരാനി **ഛ അഭബ്ബട്ഠാനാനി. ആവത്താ**തി പദക്ഖിണാവത്താ. **തനുരുഹാ**തി ലോമാ.

ഗന്ഥാരമ്ഭവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧. മൂലയമകം

ഉദ്ദേസവാരവണ്ണനാ

൧. **യമകസമൂഹസ്സാ**തി മൂലയമകാദികസ്സ യമകസമൂഹസ്സ. മൂലയമകാദയോ ഹി പകരണാപേക്ഖായ അവയവഭൂതാപി നിച്ചാവയവാപേക്ഖായ യമകസമൂഹോതി വുത്തോ. തേനാഹ **“തംസമൂഹസ്സ ച സകലസ്സ പകരണസ്സാ”**തി.

കുസലാകുസലമൂലവിസേസാനന്തി ദുതിയപുച്ഛായ വുത്താനം സംസയപദസങ്ഗഹിതാനം കുസലസങ്ഖാതാനം, തഥാ പഠമപുച്ഛായ വുത്താനം കുസലമൂലസങ്ഖാതാനം വിസേസാനം അത്ഥയമകഭാവസ്സ വുത്തത്താതി യോജനാ. യഥാ ഹി പഠമപുച്ഛായ വിസേസവന്തഭാവേന വുത്തായേവ കുസലധമ്മാ ദുതിയപുച്ഛായം വിസേസഭാവേന വുത്താ, ഏവം പഠമപുച്ഛായം വിസേസഭാവേന വുത്തായേവ കുസലമൂലധമ്മാ ദുതിയപുച്ഛായം വിസേസവന്തഭാവേന വുത്താ. വത്ഥുവചനിച്ഛാവസേന ഹി ധമ്മാനം വിസേസവിസേസവന്തതാവിഭാഗാ ഹോന്തീതി. **കുസലമൂലകുസലവിസേസേഹി** സംസയിതപദസങ്ഗഹിതേഹി കുസലകുസലമൂലാനം വിസേസവന്താനന്തി അധിപ്പായോ. ഏത്ഥ ച വിസേസവന്താപേക്ഖവിസേസവസേന പഠമോ അത്ഥവികപ്പോ വുത്തോ, ദുതിയോ പന വിസേസാപേക്ഖവിസേസവന്തവസേനാതി അയമേതേസം വിസേസോ. തേനാഹ **“ഞാതും ഇച്ഛിതാനം ഹീ”**തിആദി.

തത്ഥ **ഞാതും ഇച്ഛിതാന**ന്തി പുച്ഛായ വിസയഭൂതാനന്തി അത്ഥോ. **വിസേസാന**ന്തി കുസലകുസലമൂലവിസേസാനം. **വിസേസവന്താപേക്ഖാന**ന്തി കുസലമൂലകുസലസങ്ഖാതേഹി വിസേസവന്തേഹി സാപേക്ഖാനം. **വിസേസവത**ന്തി കുസലമൂലകുസലാനം. **വിസേസാപേക്ഖാന**ന്തി കുസലകുസലമൂലവിസേസേഹി സാപേക്ഖാനം. **ഏത്ഥാ**തി ഏതസ്മിം മൂലയമകേ. **പധാനഭാവോ**തി പഠമവികപ്പേ താവ സംസയിതപ്പധാനത്താ പുച്ഛായ വിസേസാനം പധാനഭാവോ വേദിതബ്ബോ. തേ ഹി സംസയിതാനം വിസേസവന്തോതി. ദുതിയവികപ്പേ പന വിസേസാ നാമ വിസേസവന്താധീനാതി വിസേസവന്താനം തത്ഥ പധാനഭാവോ ദട്ഠബ്ബോ. ഭിന്നം പന ഏകജ്ഝം പധാനഭാവോ ന യുജ്ജതി. സതി ഹി അപ്പധാനേ പധാനം നാമ സിയാ. തേനാഹ **“ഏകേകായ പുച്ഛായ ഏകേകോ ഏവ അത്ഥോ സങ്ഗഹിതോ ഹോതീ”**തി. ഏവഞ്ചേതം സമ്പടിച്ഛിതബ്ബം, അഞ്ഞഥാ വിനിച്ഛിതവിസേസിതബ്ബഭാവേഹി ഇധ

പധാനഭാവോ ന യുജ്ജതേവാതി. **ന ധമ്മവാചകോ**തി ന സഭാവധമ്മവാചകോ. സഭാവധമ്മോപി ഹി അത്ഥോതി വുച്ചതി "ഗമ്ഭീരപഞ്ഞം നിപുണത്ഥദസ്സി"ന്തിആദീസു (സും നിം ൧൭൮). "ഹേതുഫലേ ഞാണം അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ"തിആദീസു (വിഭം ൭൨൦) അത്ഥ-സദ്ദസ്സ ഹേതുഫലവാചകതാ ദട്ഠബ്ബാ. **ആദി**-സദ്ദേനസ്സ "അത്ഥാഭിസമയാ"തിആദീസു (സംം നിം ൧.൧൨൯) ആഗതാ ഹിതാദിവാചകതാ സങ്ഗയ്ഹതി. **തേനേവാ**തി പാളിഅത്ഥവാചകത്താ ഏവ.

തീണിപി പദാനീതി ഏത്ഥ **പി**-സദ്ദോ സമുച്ചയത്ഥോ, സമുച്ചയോ ച തുല്യയോഗേ സിയാ. കിം നാമ-പദേന അനവസേസതോ കുസലാദീനം സങ്ഗഹോതി ആസങ്കായ തദാസങ്കാനിവത്തനത്ഥമാഹ **"തീണിപി...പേ॰... സങ്ഗാഹകത്ത"**ന്തി. തത്ഥ **സങ്ഗാഹകത്തമത്ത**ന്തി **മത്ത**-സദ്ദോ വിസേസനിവത്തിഅത്ഥോതി. തേന നിവത്തിതം വിസേസം ദസ്സേതും **"ന നിരവസേസസങ്ഗാഹകത്ത"**ന്തി വുത്തം. ന ഹി രൂപം നാമ-പദേന സങ്ഗയ്ഹതി. കുസലാദിയേവ നാമന്തി നിയമോ ദട്ഠബ്ബോ, ന നാമംയേവ കുസലാദീതി ഇമമേവ ച നിയമം സന്ധായാഹ **"കുസലാദീനം സങ്ഗാഹകത്തമത്തമേവ സന്ധായ വുത്ത"**ന്തി. യദിപി നാമ-പദം ന നിരവസേസകുസലാദിസങ്ഗാഹകം, കുസലാദിസങ്ഗാഹകം പന ഹോതി, തദത്ഥമേവ ച തം ഗഹിതന്തി നാമസ്സ കുസലത്തികപരിയാപന്നതാ വുത്താതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"കുസലാദി...പേ॰... വുത്ത**"ന്തി.

ഉദ്ദേസവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നിദ്ദേസവാരവണ്ണനാ

൧൦. **ദുതിയയമകേ**തി ഏകമൂലയമകേ. **ഏവമിധാപീ**തി യഥാ ഏകമൂലയമകേ "യേ കേചി കുസലാ"ഇച്ചേവ പുച്ഛാ ആരദ്ധാ, ഏവം ഇധാപി അഞ്ഞമഞ്ഞമൂലയമകേപി "യേ കേചി കുസലാ"ഇച്ചേവ പുച്ഛാ ആരഭിതബ്ബാ സിയാ. കസ്മാ? **പുരിമയമക...പേ॰... അപ്പവത്തത്താ**തി. ഇദഞ്ച ദുതിയയമകസ്സ തഥാ അപ്പവത്തത്താ വുത്തം, തതിയയമകം പന തഥേവ പവത്തം. **കേചീ**തി പദകാരാ. തേ ഹി യഥാ പഠമദുതിയയമകേസു പുരിമപുച്ഛാ ഏവ പരിവത്തനവസേന പച്ഛിമപുച്ഛാ കതാതി പച്ഛിമപുച്ഛായ പുരിമപുച്ഛാ സമാനാ ഠപേത്വാ പടിലോമഭാവം, ന തഥാ അഞ്ഞമഞ്ഞയമകേ. തത്ഥ ഹി ദ്വേപി പുച്ഛാ അഞ്ഞമഞ്ഞവിസദിസാ. യദി തത്ഥാപി ദ്വീഹിപി പുച്ഛാഹി സദിസാഹി ഭവിതബ്ബം , "യേ കേചി കുസലാ"തി പഠമപുച്ഛാ ആരഭിതബ്ബാ, പച്ഛിമപുച്ഛാ വാ "സബ്ബേ തേ ധമ്മാ കുസലമൂലേന ഏകമൂലാ"തി വത്തബ്ബാ സിയാ. ഏവം പന അവത്വാ പഠമദുതിയയമകേസു വിയ പുരിമപച്ഛിമപുച്ഛാ സദിസാ അകത്വാ തതിയയമകേ താസം വിസദിസതാ "യേ കേചി കുസലാ"തി അനാരദ്ധത്താ, തസ്മാ പടിലോമപുച്ഛാനുരൂപായ അനുലോമപുച്ഛായ ഭവിതബ്ബന്തി ഇമമത്ഥം സന്ധായ "യേ കേചി കുസലാതി അപുച്ഛിത്വാ"തി വുത്തന്തി വദന്തി.

അത്ഥവസേനാതി സമ്ഭവന്താനം നിച്ഛിതസംസയിതാനം അത്ഥാനം വസേന. **തദനുരൂപായാ**തി തസ്സാ പുരിമപുച്ഛായ അത്ഥതോ ബ്യഞ്ജനതോ ച അനുച്ഛവികായ. പുരിമഞ്ഹി അപേക്ഖിത്വാ പച്ഛിമായ ഭവിതബ്ബം. **തേനാ**തി തസ്മാ. യസ്മാ അനുലോമേ സംസയച്ഛേദേ ജാതേപി പടിലോമേ സംസയോ

ഉപ്പജ്ജതി, യദി ന ഉപ്പജ്ജേയ്യ, പടിലോമപുച്ഛായ പയോജനമേവ ന സിയാ, തസ്മാ ന പച്ഛിമപുച്ഛാനുരൂപാ പുരിമപുച്ഛാ, അഥ ഖോ വുത്തനയേന പുരിമപുച്ഛാനുരൂപാ പച്ഛിമപുച്ഛാ, തായ ച അനുരൂപതായ അത്ഥാദിവസേന ഭിന്നം പദാനം സമ്ബന്ധത്താ അത്ഥാദിയമകതാ വുത്താ. ദേസനാക്കമതോ ചേത്ഥ അനുലോമപടിലോമതാ വേദിതബ്ബാ "കുസലാ കുസലമൂലാ"തി വത്വാ "കുസലമൂലാ കുസലാ"തി ച വുത്തത്താ. സേസയമകേസുപി ഏസേവ നയോ. വിസേസവന്തവിസേസ, വിസേസവിസേസവന്തഗ്ഗഹണതോ വാ ഇധ അനുലോമപടിലോമതാ വേദിതബ്ബാ. പഠമപുച്ഛായഞ്ഹി യേ ധമ്മാ വിസേസവന്തോ, തേ നിച്ഛയാധിട്ഠാനേ കത്വാ ദസ്സേന്തോ "യേ കേചി കുസലാ ധമ്മാ"തി വത്വാ തേസു യസ്മിം വിസേസോ സംസയാധിട്ഠാനോ, തംദസ്സനത്ഥം "സബ്ബേ തേ കുസലമൂലാ"തി പുച്ഛാ കതാ. ദുതിയപുച്ഛായം പന തപ്പടിലോമതോ യേന വിസേസേന തേ വിസേസവന്തോ, തം വിസേസം സന്നിട്ഠാനം കത്വാ ദസ്സേന്തോ "യേ വാ പന കുസലമൂലാ"തി വത്വാ തേ വിസേസവന്തേ സംസയാധിട്ഠാനഭൂതേ ദസ്സേതും "സബ്ബേ തേ ധമ്മാ കുസലാ"തി പുച്ഛാ കതാ. അനിയതവത്ഥുകാ ഹി സന്നിട്ഠാനസംസയാ അനേകജ്ഝാസയത്താ സത്താനം.

ഇമിനാപി ബ്യഞ്ജനേനാതി "യേ കേചി കുസലമൂലേന ഏകമൂലാ"തി ഇമിനാപി വാക്യേന. **ഏവം ന സക്കാ വത്തു**ന്തി യേനാധിപ്പായേന വുത്തം, തമേവാധിപ്പായം വിവരതി **"ന ഹീ"**തിആദിനാ. തത്ഥ **തേനേവാ**തി കുസലബ്യഞ്ജനത്ഥസ്സ കുസലമൂലേന ഏകമൂലബ്യഞ്ജനത്ഥസ്സ ഭിന്നത്താ ഏവ. **വിസ്സജ്ജന**ന്തി വിഭജനം . **ഇതരഥാ**തി കുസലമൂലേന ഏകമൂലബ്യഞ്ജനേന പുച്ഛായ കതായ. **താനി വചനാനീ**തി കുസലവചനം കുസലമൂലേന ഏകമൂലവചനഞ്ച. കുസലചിത്തസമുട്ഠാനരൂപവസേന ചസ്സ അബ്യാകതദീപനതാ ദട്ഠബ്ബാ. **ഏത്ഥാ**തി "ഇമിനാപി ബ്യഞ്ജനേന തസ്സേവത്ഥസ്സ സമ്ഭവതോ"തി ഏതസ്മിം വചനേ. **യേ കേചി കുസലാ...പേ॰... സമ്ഭവതോ**തി ഏതേന കുസലാനം കുസലമൂലേന ഏകമൂലതായ ബ്യഭിചാരാഭാവം ദസ്സേതി. തേനേവാഹ **"ന ഹി...പേ॰... സന്തീ"**തി. **വുത്തബ്യഞ്ജനത്ഥസ്സേവ സമ്ഭവതോ**തി ഹി ഇമിനാ അവുത്തബ്യഞ്ജനത്ഥസ്സ സമ്ഭവാഭാവവചനേന സ്വായമധിപ്പായമത്ഥോ വിഭാവിതോ. യഥാ ഹി കുസലമൂലേന ഏകമൂലബ്യഞ്ജനത്ഥോ കുസലബ്യഞ്ജനത്ഥം ബ്യഭിചരതി, ന ഏവം തം കുസലബ്യഞ്ജനത്ഥോ. കഥം കത്വാ ചോദനാ, കഥഞ്ച കത്വാ പരിഹാരോ? കുസലമൂലേന ഏകമൂലാ കുസലാ ഏവാതി ചോദനാ കതാ, കുസലമൂലേന ഏകമൂലാ ഏവ കുസലാതി പന പരിഹാരോ പവത്തോതി വേദിതബ്ബം. **ദുതിയയമകേ വിയ അപുച്ഛിത്വാ**തി "യേ കേചി കുസലാ"തി അപുച്ഛിത്വാ. **കുസലമൂലേഹീ**തി കുസലേഹി മൂലേഹി. **തേ**തി കുസലമൂലേന ഏകമൂലാ.

ഏകതോ ഉപ്പജ്ജന്തീതി ഏത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദോ ആദിഅത്ഥോ പകാരത്ഥോ വാ. തേന "കുസലമൂലാനി ഏകമൂലാനി ചേവ അഞ്ഞമഞ്ഞമൂലാനി ചാ"തിആദിപാളിസേസം ദസ്സേതി. യം സന്ധായ **"ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ വിസ്സജ്ജനം കാതബ്ബം ഭവേയ്യാ"**തി വുത്തം. തത്ഥ **ഹേട്ഠാ**തി അനുലോമപുച്ഛാവിസ്സജ്ജനേ. **വുത്തനയേനാ**തി "മൂലാനി യാനി ഏകതോ ഉപ്പജ്ജന്തീ"തിആദിനാ വുത്തനയേന. **തമ്പീ**തി "കുസലമൂലേനാ"തിആദി അട്ഠകഥാവചനമ്പി. **തഥാ**തി തേന പകാരേന, അനുലോമപുച്ഛായം വിയ വിസ്സജ്ജനം കാതബ്ബം ഭവേയ്യാതി ഇമിനാ പകാരേനാതി അത്ഥോ. യേന

കാരണേന ''ന സക്കാ വത്തു''ന്തി വുത്തം, തം കാരണം ദസ്സേതും **"യേ വാ പനാ"**തിആദിമാഹ. തഥ **"ആമന്താ"ഇച്ചേവ വിസ്സജ്ജനേന ഭവിതബ്ബ**ന്തി ''സബ്ബേ തേ ധമ്മാ കുസലാ''തി പുച്ഛായം വിയ ''സബ്ബേ തേ ധമ്മാ കുസലമൂലേന ഏകമൂലാ''തി പുച്ഛിതേപി പടിവചനവിസ്സജ്ജനമേവ ലബ്ഭതി, ന അനുലോമപുച്ഛായം വിയ സരൂപദസ്സനവിസ്സജ്ജനം വിഭജിത്വാ ദസ്സേതബ്ബസ്സ അഭാവതോ. യേ ഹി ധമ്മാ കുസലമൂലേന ഏകമൂലാ, ന തേ ധമ്മാ കുസലമൂലേന അഞ്ഞമഞ്ഞമൂലാവ. യേ പന കുസലമൂലേന അഞ്ഞമഞ്ഞമൂലാ, തേ കുസലമൂലേന ഏകമൂലാവ. തേനാഹ **"ന ഹി...പേ॰... വിഭാഗോ കാതബ്ബോ ഭവേയ്യാ"**തി.

തഥ **യേനാ**തി യേന അഞ്ഞമഞ്ഞമൂലേസു ഏകമൂലസ്സ അഭാവേന. **യത്ഥാ**തി യസ്മിം ഞാണസമ്പയുത്തചിത്തുപ്പാദേ. അഞ്ഞമഞ്ഞമൂലകത്താ ഏകമൂലകത്താ ചാതി അധിപ്പായോ. ദ്വിന്നം ദ്വിന്നഞ്ഹി ഏകേകേന അഞ്ഞമഞ്ഞമൂലകത്തേ വുത്തേ തേസം ഏകേകേന ഏകമൂലകത്തമ്പി വുത്തമേവ ഹോതി സമാനത്ഥോ ഏകസദ്ദോതി കത്വാ. തേനേവാഹ **"യത്ഥ പന...പേ॰... ന ഏകമൂലാനീ"**തി. തയിദം മിച്ഛാ, ദ്വീസുപി ഏകേകേന ഇതരസ്സ ഏകമൂലകത്തം സമ്ഭവതി ഏവാതി. തേനാഹ **"ഏതസ്സ ഗഹണസ്സ നിവാരണത്ഥ"**ന്തിആദി. ''യേ ധമ്മാ കുസലമൂലേന അഞ്ഞമഞ്ഞമൂലാ, തേ കുസലമൂലേന ഏകമൂലാ''തി ഇമമത്ഥം വിഭാവേന്തേന ഇധ ''ആമന്താ''തി പദേന യത്ഥ ദ്വേ മൂലാനി ഉപ്പജ്ജന്തി, തത്ഥ ഏകേകേന ഇതരസ്സ ഏകമൂലകത്തം പകാസിതമേവാതി ആഹ **"ആമന്താതി ഇമിനാവ വിസ്സജ്ജനേന തംഗഹണനിവാരണതോ"**തി . **നിച്ഛിതത്താ**തി ഏത്ഥ ഏകതോ ഉപ്പജ്ജമാനാനം തിണ്ണന്നം താവ മൂലാനം നിച്ഛിതം ഹോതു അഞ്ഞമഞ്ഞേകമൂലകത്തം, ദ്വിന്നം പന കഥന്തി ആഹ **"അഞ്ഞമഞ്ഞമൂലാനം ഹീ"**തിആദി. **സമാനമൂലതാ ഏവാ**തി അവധാരണേന നിവത്തിതത്ഥം ദസ്സേതും **"ന അഞ്ഞമഞ്ഞസമാനമൂലതാ"**തി വുത്തം. തേന അഞ്ഞമഞ്ഞമൂലാനം സമാനമൂലതാമത്തവചനിച്ഛായ ഏകമൂലഗ്ഗഹണം, ന തേസം അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയതാവിസിട്ഠസമാനമൂലതാദസ്സനത്ഥന്തി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി. **ദ്വിന്നം മൂലാന**ന്തി ദ്വിന്നം ഏകമൂലാനം ഏകതോ ഉപ്പജ്ജമാനാനം. യഥാ തേസം സമാനമൂലതാ, തം ദസ്സേതും **"തേസു ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **തംമൂലേഹി അഞ്ഞേഹീ**തി ഇതരമൂലേഹി മൂലദ്വയതോ അഞ്ഞേഹി സഹജാതധമ്മേഹി.

ഇദാനി യേന അധിപ്പായേന പടിലോമേ ''കുസലാ''ഇച്ചേവ പുച്ഛാ കതാ, ന ''കുസലമൂലേന ഏകമൂലാ''തി, തം ദസ്സേതും **"അഞ്ഞമഞ്ഞമൂലത്തേ പന...പേ॰... കതാതി ദട്ഠബ്ബ"**ന്തി ആഹ. ന ഹി കുസലമൂലേന അഞ്ഞമഞ്ഞമൂലേസു കിഞ്ചി ഏകമൂലം ന ഹോതീതി വുത്തോവായമത്ഥോ. **മൂലയുത്തതമേവ വദതി,** ന മൂലേഹി അയുത്തന്തി അധിപ്പായോ. അഞ്ഞഥാ പുബ്ബേനാപരം വിരുജ്ഝേയ്യ. **തേനേവാ**തി മൂലയുത്തതായ ഏവ വുച്ചമാനത്താ. **ഉഭയത്ഥാപീ**തി അഞ്ഞമഞ്ഞമൂലാ ഏകമൂലാതി ദ്വീസുപി പദേസു. **"കുസലമൂലേനാ"തി വുത്തം,** കുസലമൂലേന സമ്പയുത്തേനാതി ഹി അത്ഥോ. യദി ഉഭയമ്പി വചനം മൂലയുത്തതമേവ വദതി, അഥ കസ്മാ അനുലോമപുച്ഛായമേവ ഏകമൂലഗ്ഗഹണം കതം, ന പടിലോമപുച്ഛായന്തി ഉഭയത്ഥാപി തം ഗഹേതബ്ബം ന വാ ഗഹേതബ്ബം. ഏവഞ്ഹി മൂലേകമൂലയമകദേസനാഹി അയം അഞ്ഞമഞ്ഞയമകദേസനാ സമാനരസാ സിയാതി ചോദനം മനസി കത്വാ ആഹ **"തത്ഥാ"**തിആദി.

തത്ഥ **തത്ഥാ**തി തസ്മിം അഞ്ഞമഞ്ഞയമകേ. യദിപി ഏകമൂലാ അഞ്ഞമഞ്ഞമൂലാതി ഇദം പദദ്വയം വുത്തനയേന മൂലയുത്തതമേവ വദതി, തഥാപി സാമഞ്ഞവിസേസലക്ഖണേ അത്ഥേവ ഭേദോതി ദസ്സേതും **"മൂലയോഗസാമഞ്ഞേ"**തിആദി വുത്തം. സമൂലകാനം സമാനമൂലതാ ഏകമൂലത്തന്തി ഏകമൂലവചനം തേസു അവിസേസതോ മൂലസബ്ഭാവമത്തം വദതി, ന അഞ്ഞമഞ്ഞമൂലസദ്ദോ വിയ മൂലേസു ലബ്ഭമാനം വിസേസം, ന ച സാമഞ്ഞേ നിച്ഛയോ വിസേസേ സംസയം വിധമതീതി ഇമമത്ഥമാഹ **"മൂലയോഗസാമഞ്ഞേ…പേ॰… പവത്താ"**തി ഇമിനാ. വിസേസേ പന നിച്ഛയോ സാമഞ്ഞേ സംസയം വിധമന്തോ ഏവ പവത്തതീതി ആഹ **"മൂലയോഗവിസേസേ പന…പേ॰… നിച്ഛിതമേവ ഹോതീ"**തി. **തസ്മാ**തി വുത്തസ്സേവ തസ്സ ഹേതുഭാവേന പരാമസനം, വിസേസനിച്ഛയേനേവ അവിനാഭാവതോ, സാമഞ്ഞസ്സ നിച്ഛിതത്താ തത്ഥ വാ സംസയാഭാവതോതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"ഏകമൂലാതി പുച്ഛം അകത്വാ"**തി. **കുസലഭാവദീപകം ന ഹോതീ**തി കുസലഭാവസ്സേവ ദീപകം ന ഹോതി തദഞ്ഞജാതികസ്സപി ദീപനതോ. തേനാഹ **"കുസലഭാവേ സംസയസബ്ഭാവാ"**തി. **അഞ്ഞമഞ്ഞമൂലവചന**ന്തി കേവലം അഞ്ഞമഞ്ഞമൂലവചനന്തി അധിപ്പായോ. **കുസലാധികാരസ്സ അനുവത്തമാനത്താ**തി ഇമിനാ "സബ്ബേ തേ ധമ്മാ കുസലാ"തി കുസലഗ്ഗഹണേ കാരണമാഹ. ഏകമൂലഗ്ഗഹണേ ഹി പയോജനാഭാവോ ദസ്സിതോ, കുസലസ്സ വസേന ചായം ദേസനാതി.

൧-൧൭. **മൂലനയേ വുത്തേ ഏവ അത്ഥേ**തി മൂലനയേ വുത്തേ ഏവ കുസലാദിധമ്മേ. കുസലാദയോ ഹി സഭാവധമ്മാ ഇധ പാളിഅത്ഥതായ അത്ഥോതി വുത്തോ. കുസലമൂലഭാവേന, മൂലസ്സ വിസേസനേന, മൂലയോഗദീപനേന ച പകാസേതും. കുസലമൂലഭൂതാ മൂലാ കുസലമൂലമൂലാതി സമാസയോജനാ. മൂലവചനഞ്ഹി നിവത്തേതബ്ബഗഹേതബ്ബസാധാരണം. അകുസലാബ്യാകതാപി മൂലധമ്മാ അത്ഥീതി കുസലമൂലഭാവേന മൂലധമ്മാ വിസേസിതാ. മൂലഗ്ഗഹണേന ച മൂലവന്താനം മൂലയോഗോ ദീപിതോ ഹോതി. സമാനേന മൂലേന, മൂലസ്സ വിസേസനേന, മൂലയോഗദീപനേന ച പകാസേതും "ഏകമൂലമൂലാ"തി, അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ മൂലേന മൂലഭാവേന, മൂലസ്സ വിസേസനേന, മൂലയോഗദീപനേന ച പകാസേതും "അഞ്ഞമഞ്ഞമൂലമൂലാ"തി മൂലമൂലനയോ വുത്തോതി യോജനാ. തീസുപി യമകേസു യഥാവുത്തവിസേസനമേവേത്ഥ പരിയായന്തരം ദട്ഠബ്ബം.

മൂലയോഗം ദീപേതുന്തി മൂലയോഗമേവ പധാനം സാതിസയഞ്ച കത്വാ ദീപേതുന്തി അധിപ്പായോ. യഥാ ഹി കുസലാനി മൂലാനി ഏതേസന്തി കുസലമൂലകാനീതി ബാഹിരത്ഥസമാസേ മൂലയോഗോ പധാനഭാവേന വുത്തോ ഹോതി, ന ഏവം "കുസലസങ്ഖാതാ മൂലാ കുസലമൂലാ"തി കേവലം, "കുസലമൂലമൂലാ"തി സവിസേസനം വാ വുത്തേ ഉത്തരപദത്ഥപ്പധാനസമാസേ. തേനാഹ **"അഞ്ഞപദത്ഥ…പേ॰… ദീപേതു"**ന്തി. **വുത്തപ്പകാരോ വാ**തി "കുസലമൂലഭാവേന മൂലസ്സ വിസേസനേനാ"തിആദിനാ മൂലമൂലനയേ ച, "അഞ്ഞപദത്ഥസമാസന്തേന ക-കാരേനാ"തിആദിനാ മൂലകനയേ ച വുത്തപ്പകാരോ ഏവ. **വചനപരിയായോ** മൂലമൂലകനയേ ഏകജ്ഝം കത്വാ യോജേതബ്ബോ.

൩൪-൮൯. ന ഏകമൂലഭാവം ലഭമാനേഹീതി അബ്യാകതമൂലേന ന ഏകമൂലകം തഥാവത്തബ്ബതം ലഭമാനേഹി അട്ഠാരസഅഹേതുകചിത്തുപ്പാദാഹേതുകസമുട്ഠാനരൂപനിബ്ബാനേഹി ഏകതോ അലബ്ഭമാനത്താ. യഥാ ഹി യഥാവുത്തചിത്തുപ്പാദാദയോ ഹേതുപച്ചയവിരഹിതാ അഹേതുകവോഹാരം ലഭന്തി, ന ഏവം സഹേതുകസമുട്ഠാനം രൂപം. തേനാഹ **"അഹേതുകവോഹാരരഹിതം കത്വാ"**തി. ഏത്ഥ ച "സബ്ബം രൂപം ന ഹേതുകമേവ, അഹേതുകമേവാ"തി വുത്തത്താ കിഞ്ചാപി സഹേതുകസമുട്ഠാനമ്പി രൂപം അഹേതുകം, "അബ്യാകതോ ധമ്മോ അബ്യാകതസ്സ ധമ്മസ്സ ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോ, വിപാകാബ്യാകതാ കിരിയാബ്യാകതാ ഹേതൂ സമ്പയുത്തകാനം ഖന്ധാനം ചിത്തസമുട്ഠാനാനഞ്ച രൂപാനം ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോ"തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൧൩) പന വചനതോ ഹേതുപച്ചയയോഗേന സഹേതുകസമുട്ഠാനസ്സ രൂപസ്സ അഹേതുകവോഹാരാഭാവോ വുത്തോ. കേചി പന **"അബ്ബോഹാരികം കത്വാ**തി സഹേതുകവോഹാരേന അബ്ബോഹാരികം കത്വാതി അത്ഥം വത്വാ അഞ്ഞഥാ 'അഹേതുകം അബ്യാകതം അബ്യാകതമൂലേന ഏകമൂല'ന്തി ന സക്കാ വത്തു"ന്തി വദന്തി. തത്ഥ യം വത്തബ്ബം, തം വുത്തമേവ അഹേതുകവോഹാരാഭാവേന സഹേതുകതാപരിയായസ്സ അത്ഥസിദ്ധത്താ. അപിച ഹേതുപച്ചയസബ്ഭാവതോ തസ്സ സഹേതുകതാപരിയായോ ലബ്ഭതേവ. തേനാഹ **"ന വാ സഹേതുകദുകേ വിയ...പേ॰... അബ്ബോഹാരികം കത"**ന്തി. ഏത്ഥ **ഏത്ഥാ**തി ഏതസ്മിം ഏകമൂലകദുകേ. **ഹേതുപച്ചയയോഗായോഗവസേനാ**തി ഹേതുപച്ചയേന യോഗായോഗവസേന, ഹേതുപച്ചയസ്സ സബ്ഭാവാസബ്ഭാവവസേനാതി അത്ഥോ. **സഹേതുകവോഹാരമേവ ലഭതി** പച്ചയഭൂതഹേതുസബ്ഭാവതോ.

അപരേ പന ഭണന്തി "സഹേതുകചിത്തസമുട്ഠാനം രൂപം അഹേതുകം അബ്യാകതന്തി ഇമിനാ വചനേന സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തമ്പി സമൂലകത്താ 'അബ്യാകതമൂലേന ന ഏകമൂല'ന്തി ന സക്കാ വത്തും, സതിപി സമൂലകത്തേ നിപ്പരിയായേന സഹേതുകം ന ഹോതീതി 'അബ്യാകതമൂലേന ഏകമൂല'ന്തി ച ന സക്കാ വത്തും, തസ്മാ 'അഹേതുകം അബ്യാകതം അബ്യാകതമൂലേന ന ഏകമൂലം, സഹേതുകം അബ്യാകതം അബ്യാകതമൂലേന ഏകമൂല'ന്തി ദ്വീസുപി പദേസു അനവരോധതോ അബ്ബോഹാരികം കത്വാതി വുത്ത"ന്തി, തം തേസം മതിമത്തം "സഹേതുകഅബ്യാകതസമുട്ഠാനം രൂപം അബ്യാകതമൂലേന ഏകമൂലം ഹോതീ"തി **അട്ഠകഥായം** തസ്സ ഏകമൂലഭാവസ്സ നിച്ഛിതത്താ, തസ്മാ വുത്തനയേനേവ ചേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

൫൩-൫൪. കുസലാകുസലാബ്യാകതരാസിതോ നമനനാമനസങ്ഖാതേന വിസേസേന അരൂപധമ്മാനം ഗഹണം നിദ്ധാരണം നാമ ഹോതീതി ആഹ **"നാമാനം നിദ്ധാരിതത്താ"**തി. തേന തേസം അധികഭാവമാഹ വിഞ്ഞായമാനമേവ പകരണേന അപരിച്ഛിന്നത്താ. യദി ഏവം "അഹേതുകം നാമം സഹേതുകം നാമ"ന്തി പാഠന്തരേ കസ്മാ നാമഗ്ഗഹണം കതന്തി ആഹ **"സുപാകടഭാവത്ഥ"**ന്തി, പരിബ്യത്തം കത്വാ വുത്തേ കിം വത്തബ്ബന്തി അധിപ്പായോ.

നിദ്ദേസവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

മൂലയമകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ഖന്ധയമകം

൧. പണ്ണത്തിവാരോ

ഉദ്ദേസവാരവണ്ണനാ

൨-൩. ഖന്ധയമകേ ...പേ॰... പരിഞ്ഞാ ച വത്തബ്ബാതി ഇദം പധാനഭാവേന വത്തബ്ബദസ്സനം. അഭിഞ്ഞേയ്യകഥാ ഹി അഭിധമ്മോ, സാ ച യാവദേവ പരിഞ്ഞത്ഥാതി പരിഞ്ഞാസു ച ന വിനാ തീരണപരിഞ്ഞായ പഹാനപരിഞ്ഞാ, തീരണഞ്ച സമ്പുണ്ണപരാനുഗ്ഗഹസ്സ അധിപ്പേതത്താ കാലപുഗ്ഗലോകാസവിഭാഗമുഖേന ഖന്ധാനം വിസും സഹ ച ഉപ്പാദനിരോധലക്ഖണപരിഗ്ഗഹവസേന സാതിസയം സമ്ഭവതി, നാഞ്ഞഥാതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"ഛസു കാലഭേദേസു...പേ॰... പരിഞ്ഞാ ച വത്തബ്ബാ"**തി പധാനം വത്തബ്ബം ഉദ്ധരതി. തത്ഥ പന യഥാ ന തീരണപരിഞ്ഞായ വിനാ പഹാനപരിഞ്ഞാ, ഏവം തീരണപരിഞ്ഞാ വിനാ ഞാതപരിഞ്ഞായ. സാ ച സുതമയഞാണമൂലികാതി ദേസനാകുസലോ സത്ഥാ അന്വയതോ ബ്യതിരേകതോ ച സമുദായാവയവപദത്ഥാദിവിഭാഗദസ്സനമുഖേന ഖന്ധേസു പരിഞ്ഞാപ്പഭേദം പകാസേതുകാമോ "പഞ്ചക്ഖന്ധാ"തിആദിനാ ദേസനം ആരഭീതി ദസ്സേന്തോ **"തേ പന ഖന്ധാ"**തിആദിമാഹ. **പഞ്ചഹി പദേഹീ**തി പഞ്ചഹി സമുദായപദേഹി.

തത്ഥാതി തേസു സമുദായാവയവപദേസു. **ധമ്മോ**തി രുപ്പനാദികോ ഞേയ്യധമ്മോ. **സമുദായപദസ്സാ**തി രൂപക്ഖന്ധാദിസമുദായപദസ്സ. യദിപി അവയവവിനിമുത്തോ പരമത്ഥതോ സമുദായോ നാമ നത്ഥി, യഥാ പന അവയവോ സമുദായോ ന ഹോതി, ഏവം ന സമുദായോപി അവയവോതി സതിപി സമുദായാവയവാനം ഭേദേ ഭിന്നം പദാനം സമാനാധികരണഭാവതോ അത്ഥേവാഭേദോതി പദദ്വയസ്സ സമാനത്ഥതായ സിയാ ആസങ്കാതി ആഹ **"ഏതസ്മിം സംസയട്ഠാനേ"**തി. "ചക്ഖായതനം രൂപക്ഖന്ധഗണനം ഗച്ഛതി, വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ തജ്ജാ മനോവിഞ്ഞാണധാതൂ"തിആദീസു ഏകദേസോ സമുദായപദത്ഥോ വുത്തോ, "യം കിഞ്ചി രൂപം...പേ॰... അയം വുച്ചതി രൂപക്ഖന്ധോ"തിആദീസു (വിഭ॰ ൨) പന സകലോതി ആഹ **"രൂപാദി...പേ॰... അത്ഥോ"**തി. അവയവപദാനഞ്ചേത്ഥ വിസേസനവിസേസിതബ്ബവിസയാനം സമാനാധികരണതായ സമുദായപദത്ഥതാ വുത്താ, തതോ ഏവ സമുദായപദാനമ്പി അവയവപദത്ഥതാ. ന ഹി വിസേസനവിസേസിതബ്ബാനം അത്ഥാനം അച്ചന്തം ഭേദോ അഭേദോ വാ ഇച്ഛിതോ, അഥ ഖോ ഭേദാഭേദോ, തസ്മാ അഭേദദസ്സനവസേന പഠമനയോ വുത്തോ, ഭേദദസ്സനവസേന ദുതിയനയോ. യോ ഹി രുപ്പനാദിസങ്ഖാതോ രാസട്ഠോ അവയവപദേഹി രൂപാദിസദ്ദേഹി ച ഖന്ധസദ്ദേന ച വിസേസനവിസേസിതബ്ബഭാവേന ഭിന്ദിത്വാ വുത്തോ, സ്വായം അത്ഥതോ രാസിഭാവേന അപേക്ഖിതോ രുപ്പനാദിഅത്ഥോ ഏവാതി.

യഥാ അവയവപദേഹി വുച്ചമാനോപി സമുദായപദസ്സ അത്ഥോ ഹോതി, ഏവം സമുദായപദേഹി വുച്ചമാനോപി അവയവപദസ്സ അത്ഥോതി "രൂപക്ഖന്ധോ രൂപഞ്ചേവ രൂപക്ഖന്ധോ ച, രൂപക്ഖന്ധോ രൂപന്തി? ആമന്താ"തിആദിനാ പദസോധനാ കതാതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"രൂപാദിഅവയവപദേഹി...പേ॰... പദസോധനവാരോ വുത്തോ"**തി. തത്ഥ ഏകച്ചസ്സ അവയവപദസ്സ അഞ്ഞത്ഥ വുത്തിയാ അവയവപദത്ഥസ്സ സമുദായപദത്ഥതായ

സിയാ അനേകന്തികതാ, സമുദായപദസ്സ പന തം നത്ഥീതി സമുദായപദത്ഥസ്സ അവയവപദത്ഥതായ ബ്യഭിചാരാഭാവോ “രൂപക്ഖന്ധോ രൂപന്തി? ആമന്താ”തി **പാളിയാ** പകാസിതോതി വുത്തം **“രൂപാദി…പേ॰… ദസ്സേതു”**ന്തി.

“രൂപക്ഖന്ധോ”തിആദീസു ഖന്ധത്ഥസ്സ വിസേസിതബ്ബത്താ വുത്തം **“പധാനഭൂതസ്സ ഖന്ധപദസ്സാ”**തി. **വേദനാദിഉപപദത്ഥസ്സ ച സമ്ഭവതോ** “വേദനാക്ഖന്ധോ”തിആദീസു. **രൂപാവയവപദേന വുത്തസ്സാ**തി രൂപസങ്ഖാതേന അവയവപദേന വിസേസനഭാവേന വുത്തസ്സ ഖന്ധത്ഥസ്സ രൂപക്ഖന്ധഭാവോ ഹോതി. തേന വുത്തം “രൂപക്ഖന്ധോ രൂപന്തി? ആമന്താ”തി. **തത്ഥാ**തി തസ്മിം രൂപക്ഖന്ധപദേ. പധാനഭൂതേന വിസേസിതബ്ബത്താ ഖന്ധാവയവപദേന വുത്തസ്സ രുപ്പനട്ഠസ്സ കിം വേദനാക്ഖന്ധാദിഭാവോ ഹോതീതി യോജനാ. സമാനേ അവയവപദാഭിധേയ്യഭാവേ അപ്പധാനേന പദേന യോ അത്ഥോ വിഞ്ഞായതി, സോ കസ്മാ പധാനേന ന വിഞ്ഞായതീതി അധിപ്പായോ. **ഖന്ധാവയവപദേന വുത്തോ ധമ്മോ**തി രാസട്ഠമാഹ. തത്ഥ **കോചീ**തി രുപ്പനട്ഠോ. **കേനചി സമുദായപദേനാ**തി രൂപക്ഖന്ധപദേന, ന വേദനാക്ഖന്ധാദിപദേന. തേനാഹ **“ന സബ്ബോ സബ്ബേനാ”**തി. ഏസ നയോ വേദനാക്ഖന്ധാദീസു. രൂപരൂപക്ഖന്ധാദിഅവയവസമുദായപദസോധനമുഖേന തത്ഥ ച ചതുക്ഖന്ധവസേന പവത്താ പാളിഗതി **പദസോധനമൂലചക്കവാരോ. ഏവഞ്ച ദസ്സേന്തേനാ**തി ഇമിനാ യ്വായം രൂപാദിഅവയവപദേഹി രൂപക്ഖന്ധാദിസമുദായപദേഹി ച ദസ്സിതാകാരോ അത്ഥവിസേസോ, തം പച്ചാമസതി. **വിസേസനഭാവോ** ഭേദകതായ സാമഞ്ഞതോ അവച്ഛേദകത്താ, **വിസേസിതബ്ബഭാവോ** അഭേദയോഗേന ഭേദന്തരതോ അവിച്ഛിന്ദിതബ്ബത്താ, **സമാനാധികരണഭാവോ** തേസം ഭേദാഭേദാനം ഏകവത്ഥുസന്നിസ്സയത്താ.

തേനാതി യഥാവുത്തേന വിസേസനവിസേസിതബ്ബഭാവേന. **ഏത്ഥാ**തി ഏതസ്മിം സമാനാധികരണേ. **തേനാ**തി വാ സമാനാധികരണഭാവേന. **ഏത്ഥാ**തി രൂപക്ഖന്ധപദേ. യഥാ നീലുപ്പലപദേ ഉപ്പലവിസേസനഭൂതം നീലം വിസിട്ഠമേവ ഹോതി, ന യം കിഞ്ചി, ഏവമിധാപി ഖന്ധവിസേസനഭൂതം രൂപമ്പി വിസിട്ഠമേവ സിയാതി ദസ്സേന്തോ **“കിം ഖന്ധതോ…പേ॰… ഹോതീ”**തി ആഹ. തഥാ “രൂപഞ്ച തം ഖന്ധോ ചാ”തി സമാനാധികരണഭാവേനേവ യം രൂപം, സോ ഖന്ധോ. യോ ഖന്ധോ, തം രൂപന്തി അയമ്പി ആപന്നോ ഏവാതി ആഹ **“സബ്ബേവ…പേ॰… വിസേസിതബ്ബോ”**തി. വിസേസനേന ച നാമ നിദ്ധാരിതരൂപേന ഭവിതബ്ബം അവച്ഛേദകത്താ, ന അനിദ്ധാരിതരൂപേനാതി ആഹ **“കിം പന ത”**ന്തിആദി, തസ്സേവ ഗഹിതത്താ ന പിയരൂപസാതരൂപസ്സാതി അധിപ്പായോ. ന ഹി തം ഖന്ധവിസേസനഭാവേന ഗഹിതം, വിസ്സജ്ജനം കതം തസ്സേവാതി യോജനാ. **ന ഖന്ധതോ അഞ്ഞം രൂപം അത്ഥീ**തി ഇദം രുപ്പനട്ഠോ രൂപന്തി കത്വാ വുത്തം, ന ഹി സോ ഖന്ധവിനിമുത്തോ അത്ഥി. **തേനേവാ**തി യഥാവുത്തരൂപസ്സ ഖന്ധവിനിമുത്തസ്സ അഭാവേനേവ. “പിയരൂപം സാതരൂപം, ദസ്സേന്തേനപ്പക”ന്തി ച ആദീസു അതദത്ഥസ്സ രൂപസദ്ദസ്സ ലബ്ഭമാനത്താ “തേന രൂപസദ്ദേനാ”തി വിസേസേത്വാ വുത്തം. **വുച്ചമാനം** ഭൂതുപാദായമ്പി ഭേദം ധമ്മജാതം. **സുദ്ധേനാ**തി കേവലേന, രൂപസദ്ദേന വിനാപീതി അത്ഥോ. തയിദം പകരണാദിഅവച്ഛിന്നതം സന്ധായ വുത്തം, സമാനാധികരണതം വാ. യോ ഹി രൂപസദ്ദേന സമാനാധികരണോ ഖന്ധസദ്ദോ, തേന യഥാവുത്തരൂപസദ്ദേന വിയ തദത്ഥോ വുച്ചതേവ. തേനാഹ **“ഖന്ധാ രൂപക്ഖന്ധോ”**തി. യദിപി യഥാവുത്തം രൂപം ഖന്ധോ ഏവ ച, ഖന്ധോ പന ന രൂപമേവാതി ആഹ **“ന ച സബ്ബേ…**

പേ॰… വിസേസിതബ്ബാ"തി. **തേനേവാതി** അരൂപസഭാവസ്സ ഖന്ധസ്സ അത്ഥിഭാവേനേവ. **തേതി** ഖന്ധാ. **വിഭജിതബ്ബാതി** "ഖന്ധാ രൂപക്ഖന്ധോ"തി പദം ഉദ്ധരിത്വാ "രൂപക്ഖന്ധോ ഖന്ധോ ചേവ രൂപക്ഖന്ധോ ച, അവസേസാ ഖന്ധാ ന രൂപക്ഖന്ധോ"തിആദിനാ വിഭാഗേന ദസ്സേതബ്ബാ.

ഖന്ധാനം രൂപവിസേസന…പേ॰… സംസയോ ഹോതീതി ഏത്ഥ കിം ഖന്ധതോ അഞ്ഞാപി വേദനാ അത്ഥി, യതോ വിനിവത്താ വേദനാ ഖന്ധവിസേസനം ഹോതി, സബ്ബേ ച ഖന്ധാ കിം ഖന്ധവിസേസനഭൂതായ വേദനായ വിസേസിതബ്ബാതി ഏവം യോജനാ വേദിതബ്ബാ. **കേചീ**തി അനുഭവനാദിപ്പകാരാ. **കേനചി വിസേസനേനാ**തി വേദനാദിനാ വിസേസനേന.

ഏത്ഥ ച രൂപാദിപണ്ണത്തി ഖന്ധപണ്ണത്തി ച "രൂപം ഖന്ധോ, ഖന്ധാ രൂപക്ഖന്ധോ"തിആദിനാ വിസും സഹ ച രുപ്പനാദികേ അത്ഥേ പവത്തമാനാ കദാചി അവയവഭൂതേ പവത്തതി, കദാചി സമുദായഭൂതേ, തസ്സാ പന തഥാ പവത്തനാകാരേ നിദ്ധാരിതേ യസ്മാ രൂപാദിക്ഖന്ധാ പദതോ അത്ഥതോ ച വിസോധിതാ നാമ ഹോന്തി തബ്ബിസയകങ്ഖാപനോദനതോ, തസ്മാ "രൂപക്ഖന്ധോ രൂപഞ്ചേവ രൂപക്ഖന്ധോ ച, രൂപക്ഖന്ധോ രൂപന്തി? ആമന്താ"തിആദിനയപ്പവത്തേന പഠമവാരേന രൂപാദിഅവയവപദേഹി അവയവത്ഥോ വിയ സമുദായത്ഥോപി വുച്ചതി, തഥാ സമുദായപദേഹിപീതി അയമത്ഥോ ദസ്സിതോ. "രൂപം രൂപക്ഖന്ധോ, ഖന്ധാ വേദനാക്ഖന്ധോ"തിആദിനയപ്പവത്തേന പന ദുതിയവാരേന വിസേസവാചീ വിയ രൂപാദിഅവയവപദേഹി സാമഞ്ഞഭൂതേനപി തംതംവിസിട്ഠേന ഖന്ധാവയവപദേന സോ സോ ഏവ സമുദായത്ഥോ വുച്ചതി, ന സബ്ബോതി അയമത്ഥോ ദസ്സിതോ. ഖന്ധവിനിമുത്തസ്സ യഥാധിപ്പേതസ്സ അഭാവാ യദിപി ഖന്ധോയേവ രൂപം, സോ പന ന സബ്ബോ രൂപം, അഥ ഖോ തദേകദേസോ, തഥാ വേദനാദയോപീതി അയമത്ഥോ "രൂപം ഖന്ധോ, ഖന്ധാ രൂപ"ന്തിആദിനയപ്പവത്തേന തതിയവാരേന ദസ്സിതോ. "രൂപം ഖന്ധോ, ഖന്ധാ വേദനാക്ഖന്ധോ"തിആദിനയപ്പവത്തേന പന ചതുത്ഥവാരേന "രൂപം ഖന്ധോ"തി രൂപസ്സ ഖന്ധഭാവേ നിച്ഛിതേ ഖന്ധോ നാമായം ന കേവലം രൂപമേവ, അഥ ഖോ വേദനാദി ചാതി വേദനാദീനമ്പി ഖന്ധഭാവപ്പകാസനേ ന സബ്ബേ ഖന്ധാ വേദനാദിവിസേസവന്തോ, കേചിദേവ പന തേന തേന വിസേസേന തഥാ വുച്ചന്തീതി അയമത്ഥോ ദസ്സിതോ. ഏവം ദസ്സേന്തീ ചേസാ പാളി ഖന്ധാനം യഥാവുത്തപണ്ണത്തിസോധനമുഖേന സരൂപാവധാരണായ സംവത്തതി, തഞ്ച തേസം യാവദേവ ഉപ്പാദാദിനിച്ഛയത്ഥന്തി ദസ്സേന്തോ **"ഏവം യേസം…പേ॰… വേദിതബ്ബോ"**തി ആഹ.

ഏകദേസേപി സമുദായവോഹാരോ ദിസ്സതി യഥാ പടോ ദഡ്ഢോ, സമുദ്ദോ ദിട്ഠോതി ആഹ **"ചക്കാവയവഭാവതോ ചക്കാനീതി യമകാനി വുത്താനീ"**തി. **ബന്ധിത്വാതി** യമകഭാവേന ബന്ധിത്വാ, യമകമൂലഭാവേനേവ വാ. മൂലഭാവേന ഗഹണം സമ്ബന്ധഭാവോ, തംസമ്ബന്ധതാ ച മൂലപദാദീനം നാഭിആദിസദിസതാ ദട്ഠബ്ബാ. അപുബ്ബസ്സ വത്തബ്ബസ്സ അഭാവതോ നയിധ ദേസനാ മണ്ഡലഭാവേനേവ സമ്ബജ്ഝതീതി ആഹ **"ന മണ്ഡലഭാവേന സമ്ബജ്ഝനതോ"**തി. യദിപി രൂപക്ഖന്ധമൂലകേ അപുബ്ബം നത്ഥി, വേദനാക്ഖന്ധാദിമൂലകേസു പന സഞ്ഞാദിമുഖേന ദേസനപ്പവത്തിയം അപുബ്ബവസേനേവ ഗതോ സിയാ മണ്ഡലഭാവേന സമ്ബന്ധോ, ന തഥാ പാഠോ

പവത്തോതി ആഹ **“വേദനാക്ഖന്ധ…പേ॰… സമ്ബന്ധേനാ”**തി. പച്ഛിമസ്സ പുരിമേന അസമ്ബജ്ഝനമേവ ഹി ഹേട്ഠിമസോധനം. **സുദ്ധക്ഖന്ധലാഭമത്തമേവ ഗഹേത്വാ**തി “ഖന്ധാ രൂപ”ന്തി ഏത്ഥ ഖന്ധാതി ഖന്ധസദ്ദേന ലബ്ഭമാനം രൂപാദീഹി അസമ്മിസ്സം ഖന്ധട്ഠമത്തമേവ ഉദ്ദേസവസേന ഗഹേത്വാ. യദിപി ഉദ്ദേസേ ഖന്ധവിസേസനം രൂപാദി “ഖന്ധാ രൂപ”ന്തി സുദ്ധരൂപാദിമത്തമേവ ഗഹിതം, തഥാപി വിസേസരഹിതസ്സ സാമഞ്ഞസ്സ അഭാവതോ തത്ഥ **സുദ്ധരൂപാദിമത്തതായ അട്ഠത്വാ. ഖന്ധവിസേസനഭാവസങ്ഖാതന്തി** യഥാധിഗതം ഖന്ധാനം വിസേസനഭാവേന കഥിതം രുപ്പനാദികം വിസേസനത്ഥം ദസ്സേതും. കേവലമേവ തം അഗ്ഗണ്ഹന്തോ ഖന്ധസദ്ദേന സഹ യോജേത്വാ…പേ॰… വിഭത്തത്താ സുദ്ധക്ഖന്ധവാരോതി വുത്തോതി യോജനാ.

ഉദ്ദേസവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧. പണ്ണത്തിവാരോ

നിദ്ദേസവാരവണ്ണനാ

൨൬. ഏവം വുത്തന്തി ഏവം ദ്വാരാലമ്ബനേഹി സദ്ധിം ദ്വാരപ്പവത്തധമ്മവിഭാഗവസേന വുത്തം. പിയസഭാവം പിയജാതികം “കഥം രൂപേന ഖോ, ആവുസോ”തിആദീസു വിയ പിയസഭാവട്ഠേന രൂപം, ന രുപ്പനട്ഠേനാതി വുത്തം **“പിയരൂപം…പേ॰… രൂപം ന രൂപക്ഖന്ധോ”**തി. രുപ്പനട്ഠേന രൂപക്ഖന്ധപരിയാപന്നമ്പി ചക്ഖാദി പിയസഭാവമത്തവചനിച്ഛാവസേന പിയരൂപമേവ അനുപ്പവിസതി, ന രൂപക്ഖന്ധന്തി ആഹ **“പിയസഭാവ…പേ॰… ന രൂപക്ഖന്ധോതി വുത്ത”**ന്തി. “യോ പന യത്ഥ വിസേസോ”തി വുത്തോ വിസേസസദ്ദോ നാനുവത്തതീതി അധിപ്പായേനാഹ **“വചനസേസോ”**തി. ന ഹി അധികാരതോ ലബ്ഭമാനസ്സ അജ്ഝാഹരണകിച്ചം അത്ഥി. ദിട്ഠിസഞ്ഞാതി വാ പദുദ്ധാരോയം വേദിതബ്ബോ. വിസേസതാ പനസ്സാ “വിസേസം വണ്ണയിസ്സാമാ”തി പടിഞ്ഞായ ഏവ പാകടാ. “അവസേസാ സങ്ഖാരാ”തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. സംയോജനവസേന ജാനാതി അഭിനിവിസതീതി സഞ്ഞാ ദിട്ഠീതി ആഹ **“ദിട്ഠി ഏവ സഞ്ഞാ”**തി. **ദിട്ഠി ചാ**തി **ച**-സദ്ദേന അവസിട്ഠം പപഞ്ചം സങ്ഗണ്ഹാതി. തഥാ ഹി “പപഞ്ചസഞ്ഞാസങ്ഖാ”തി ഏത്ഥ **പപഞ്ചസൂദനിയം** (മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൨൦൧) വുത്തം “സഞ്ഞാനാമേന വാ പപഞ്ചാ ഏവ വുത്താ”തി.

൨൭. “ഖന്ധാ വേദനാക്ഖന്ധോ”തി ഏതസ്മിം അനുലോമേ യഥാ സരൂപദസ്സനേന വിസ്സജ്ജനം ലബ്ഭതി, ന ഏവം “ന ഖന്ധാ ന വേദനാക്ഖന്ധോ”തി പടിലോമേ, ഇധ പന പടിവചനേന വിസ്സജ്ജനന്തി തദത്ഥം വിവരന്തോ **“ഖന്ധസദ്ദപ്പവത്തിയാ ച അഭാവേ വേദനാക്ഖന്ധസദ്ദപ്പവത്തിയാ ച അഭാവോ”**തി ആഹ. തേന സത്താപടിസേധേ അയം ന-കാരോതി ദസ്സേതി. സദ്ദഗ്ഗഹണഞ്ചേത്ഥ സദ്ദനിബന്ധനത്താ പഞ്ഞത്തിയാ സദ്ദസഭാഗതം വാ സന്ധായ കതം. പണ്ണത്തിസോധനഞ്ഹേതം. തേനാഹ **“പണ്ണത്തിസോധനമത്തമേവ കരോതീ”**തി. തേന നിദ്ധാരേതബ്ബസ്സ ധമ്മന്തരസ്സ അഭാവം ദസ്സേതി. യതോ വുത്തം **“ന അഞ്ഞധമ്മസബ്ഭാവോ ഏവേത്ഥ പമാണ”**ന്തി. **ഏവഞ്ച കത്വാ**തിആദിനാ യഥാവുത്തമത്ഥം പാഠന്തരേന സമത്ഥേതി. കാമം കത്ഥചി സതിപി ഖന്ധേ നത്ഥി വേദനാക്ഖന്ധോ, അഖന്ധത്തസഭാവാ പന നത്ഥി വേദനാതി “ന ഖന്ധാ ന വേദനാക്ഖന്ധോതി? ആമന്താ”തി വുത്തന്തി ഏവം

വാ ഏതം ദട്ഠബ്ബം. തേനാഹ **അട്ഠകഥായം** “പഞ്ഞത്തിനിബ്ബാനസങ്ഖാതാ”തിആദി.

൩൯. “രൂപതോ അഞ്ഞേ”തി ഏത്ഥ ഭൂതുപാദായ ധമ്മോ വിയ പിയസഭാവോപി രൂപസദ്ദാഭിധേയ്യതാസാമഞ്ഞേന ഗഹിതോതി ആഹ **“ലോകുത്തരാ വേദനാദയോ ദട്ഠബ്ബാ”**തി. **അപ്പവത്തിമത്തമേവാ**തി ഖന്ധസദ്ദപ്പവത്തിയാ അഭാവേ രൂപസദ്ദപ്പവത്തിയാ ച അഭാവോതി പണ്ണത്തിസോധനമത്തതംയേവ സന്ധായ വദതി, തഥാ ചാഹ **“ഏവഞ്ച കത്വാ”**തിആദി. തേനേതം ദസ്സേതി - യഥാ ചക്ഖുതോ അഞ്ഞസ്സ സബ്ബസ്സപി സഭാവധമ്മസ്സ ആയതനഗ്ഗഹണേന ഗഹിതത്താ തദുഭയവിനിമുത്തം കിഞ്ചി നത്ഥീതി കേവലം പഞ്ഞത്തിസോധനത്ഥം തമേവ അഭാവം ദസ്സേതും “ചക്ഖുഞ്ച ആയതനേ ച ഠപേത്വാ അവസേസാ ന ചേവ ചക്ഖു ന ച ആയതന”ന്തി വുത്തം, ഏവമിധാപി തദത്ഥമേവ ഉഭയവിനിമുത്തസ്സ അഭാവം ദസ്സേതും “രൂപഞ്ച ഖന്ധേ ച ഠപേത്വാ അവസേസാ ന ചേവ രൂപം ന ച ഖന്ധാ”തി വുത്തന്തി. വിസമോപഞ്ഞാസോ. “ചക്ഖുഞ്ച ആയതനേ ച ഠപേത്വാ”തി ഏത്ഥ ഹി അവസേസഗ്ഗഹണേന ഗയ്ഹമാനം കിഞ്ചി നത്ഥീതി സക്കാ വത്തും ആയതനവിനിമുത്തസ്സ സഭാവധമ്മസ്സ അഭാവാ. തേനാഹ **“യദി സിയാ”**തി. “രൂപഞ്ച ഖന്ധേ ച ഠപേത്വാ”തി ഏത്ഥ പന ന തഥാ സക്കാ വത്തും ഖന്ധവിനിമുത്തസ്സ സഭാവധമ്മസ്സ അത്ഥിഭാവതോ. യദി പന താദിസം ഖന്ധഗതം ധമ്മജാതം നത്ഥീതി ഏവമിദം വുത്തം സിയാ, ഏവം സതി യുത്തമേതം സിയാ. തഥാ ഹി **“അട്ഠകഥായം പനാ”**തിആദിനാ പഞ്ഞത്തിഗ്ഗഹണമേവ ഉദ്ധരീയതി. തണ്ഹാവത്ഥു ച ന സിയാ അവസേസഗ്ഗഹണേന ഗയ്ഹമാനന്തി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധോ. ഖന്ധോ ച സിയാതി യോജനാ.

നിദ്ദേസവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. പവത്തിവാരവണ്ണനാ

൫൦-൨൦൫. മിസ്സകകാലഭേദേസു യമകേസു പദാനം ഭിന്നകാലത്താ സിയാ അത്ഥവിസേസോതി ആഹ **“അമിസ്സകകാലഭേദേസു വാരേസു അത്ഥവിസേസാഭാവതോ”**തി. ഇദാനി തമേവത്ഥം **“പുരിമസ്സ ഹീ”**തിആദിനാ വിവരതി. **തേനാ**തി അത്ഥവിസേസാഭാവേന. **ഏത്ഥാ**തി ഏതസ്മിം പവത്തിവാരപാഠേ, ഏതിസ്സം വാ പവത്തിവാരവണ്ണനായം. **ഛ ഏവ വുത്താ,** ന നവാതി അധിപ്പായോ. തേനാഹ **“അതീതേനാ”**തിആദി. **ഏതേ പന തയോ**തി അത്തനാ വിസും അനന്തരം ദസ്സിതേ സന്ധായാഹ. **യഥാദസ്സിതാ**തി അട്ഠകഥായം നിദ്ധാരേത്വാ ദസ്സിതബ്ബാകാരാ പച്ചുപ്പന്നേനാതീതാദയോ യേ പാളിയം ഉജുകമേവ ആഗതാ. **“ന വിസും വിജ്ജന്തീ”**തി വുത്തമേവത്ഥം **“തത്ഥ തത്ഥ ഹീ”**തിആദിനാ പാകടതരം കരോതി. തത്ഥ **പടിലോമപുച്ഛാഹീ**തി “യസ്സ വാ പന വേദനാക്ഖന്ധോ ഉപ്പജ്ജിത്ഥ, തസ്സ രൂപക്ഖന്ധോ ഉപ്പജ്ജതീ”തി ഏവമാദികാഹി പഠമപദേ വുത്തസ്സ പടിലോമവസേന പവത്താഹി. **തേനേവാ**തി നയതോ യോജേതും സക്കുണേയ്യത്താ ഏവ. **മിസ്സകകാലഭേദേസു ചാ**തി ന കേവലം അമിസ്സകകാലഭേദേസുയേവ, അഥ ഖോ മിസ്സകകാലഭേദേസു ചാതി അത്ഥോ. ന യോജനാസുകരതായ ഏവ പുരിമേ അയോജനാ, അഥ ഖോ സുഖഗ്ഗഹണത്ഥമ്പീതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **“അമിസ്സക...പേ... വുത്താനീ”**തി.

യേന കാരണേനാതി യേന ഏകപദദ്വയസങ്ഗഹിതാനം ഖന്ധാനം ഉപ്പാദസ്സ നിരോധസ്സ ലാഭസങ്ഖാതേന കാരണേന. യഥാക്കമം പുരേപഞ്ഹോ പച്ഛാപഞ്ഹോതി ച നാമം വുത്തം. ച-സദ്ദേന പുരേപച്ഛാപഞ്ഹോതി ച നാമം വുത്തന്തി നിദ്ധാരേത്വാ യോജേതബ്ബം. തത്ഥ പന "ഏകപദദ്വയസങ്ഗഹിതാന"ന്തി ഇദം ഏകജ്ഝം കത്വാ ഗഹേതബ്ബം. തമേവത്ഥമ്പി വിവരതി **"യസ്സ ഹീ"**തിആദിനാ. തത്ഥ **യസ്സാ**തി യസ്സ പഞ്ഹസ്സ. "പഞ്ഹോ"തി ചേത്ഥ പുച്ഛനവസേന പവത്തം വചനം വേദിതബ്ബം. തേനേവാഹ **"പരിപൂരേത്വാ വിസ്സജ്ജേതബ്ബത്ഥസങ്ഗണ്ഹനതോ"**തി. തം സരൂപദസ്സനേന വിസ്സജ്ജനം തംവിസ്സജ്ജനം, തം വാ യഥാവുത്തം വിസ്സജ്ജനം ഏതസ്സാതി തംവിസ്സജ്ജനോ, തസ്സ **തംവിസ്സജ്ജനസ്സ. പുരിമകോട്ഠാസേനാ**തി പുരിമേന ഉദ്ദേസപദേന. തേന ഹി വിസ്സജ്ജനപദസ്സ സമാനത്ഥതാ ഇധ സദിസത്ഥതാ. **ഏകേന പദേനാ**തി ഏകേന പധാനാപ്പധാനേന യമകപദേന, ന പഠമപദേനേവാതി അത്ഥോ. **ഉപ്പാദനിരോധലാഭസാമഞ്ഞമത്തേനാ**തി ഉപ്പാദസ്സ വാ നിരോധസ്സ വാ ലബ്ഭമാനതായ സമാനതാമത്തേന. **സന്നിട്ഠാനപദ...പേ॰... യുത്ത**ന്തി ഇദം അട്ഠകഥായം "യത്ഥ രൂപക്ഖന്ധോ നുപ്പജ്ജതീ"തിആദിനാ പുരേപഞ്ഹസ്സ ദസ്സിതത്താ വുത്തം. യദിപി തത്ഥ "ഉപ്പജ്ജതീ"തി വിസ്സജ്ജിതത്താ വേദനാക്ഖന്ധസ്സ ഉപ്പാദോ ലബ്ഭതീതി വുത്തം, യോ പന സന്നിട്ഠാനപദസങ്ഗഹിതോ രൂപക്ഖന്ധസ്സ അനുപ്പാദോ പാളിയം അനുഞ്ഞാതരൂപേന ഠിതോ, തസ്സ വസേന പുരേപഞ്ഹോ യുത്തോതി അധിപ്പായോ. ഏവഞ്ഹി പുരിമകോട്ഠാസേന സദിസത്ഥതാ ഹോതി.

"യസ്സ രൂപക്ഖന്ധോ നുപ്പജ്ജിത്ഥ, തസ്സ വേദനാക്ഖന്ധോ നുപ്പജ്ജിത്ഥാ"തി ഏത്ഥ രൂപക്ഖന്ധസ്സ അനുപ്പന്നപുബ്ബതാപടിക്ഖേപമുഖേന ഇതരസ്സ പടിക്ഖിപീയതീതി രൂപക്ഖന്ധസ്സേവ യഥാവുത്തപടിക്ഖേപോ പധാനഭാവേന വുത്തോ. ഏസേവ നയോ അഞ്ഞേസുപി ഏദിസേസു ഠാനേസൂതി ആഹ **"സന്നിട്ഠാനത്ഥസ്സേവ പടിക്ഖിപനം പടിക്ഖേപോ"**തി . "യസ്സ രൂപക്ഖന്ധോ ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ വേദനാക്ഖന്ധോ നിരുജ്ഝതീ"തി ഏത്ഥ പന രൂപക്ഖന്ധസ്സ ഉപ്പാദലക്ഖണം കത്വാ വേദനാക്ഖന്ധസ്സ നിരോധോ പുച്ഛീയതീതി സോ ഏവ "നോ"തി പടിസേധീയതി. ഏസ നയോ അഞ്ഞേസുപി ഏദിസേസു ഠാനേസൂതി വുത്തം **"സംസയത്ഥനിവാരണം പടിസേധോ"**തി. "ന-കാരവിരഹിത"ന്തി ഏതേന പടിസേധസ്സ പടിസേധിതമാഹ. യദി ഏവം പാളിഗതിപടിസേധവിസ്സജ്ജനാനം കോ വിസേസോതി ആഹ **"തത്ഥ ഉപ്പത്തീ"**തിആദി.

തദേകദേസപക്ഖേപവസേനാതി തേസം ചതുന്നം പഞ്ഹാനം പഞ്ചന്നഞ്ച വിസ്സജ്ജനാനം ഏകദേസസ്സ പക്ഖിപനവസേന. തേനാഹ **അട്ഠകഥായം** "പഠമേ ഠാനേ പരിപുണ്ണപഞ്ഹസ്സ പുരിമകോട്ഠാസേ സരൂപദസ്സനേനാ"തിആദി. യോ പനേത്ഥ പഞ്ഹേസു വിസ്സജ്ജനേസു ച സത്തവീസതിയാ ഠാനേസു പക്ഖേപം ലഭതി, തം ദസ്സേതും **"പരിപുണ്ണപഞ്ഹോ ഏവാ"**തിആദി വുത്തം. **പാളിവവത്ഥാനദസ്സനാദിതോ**തി ഏത്ഥ **ആദി**-സദ്ദേന പുച്ഛാവിഭങ്ഗോ വിസ്സജ്ജനാഠാനാനി ഏകസ്മിം പഞ്ഹേ യോജനാനയോതി ഇമേസം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ.

സുദ്ധാവാസാനന്തിആദി പാളിയാ പദം ഉദ്ധരിത്വാ അത്ഥദസ്സനത്ഥം ആരദ്ധം. "യസ്സ യത്ഥ രൂപക്ഖന്ധോ നുപ്പജ്ജിത്ഥ, തസ്സ തത്ഥ വേദനാക്ഖന്ധോ നുപ്പജ്ജിത്ഥാ"തി ഇമസ്സ വിസ്സജ്ജനം ഹോതി "സുദ്ധാവാസാനം തേസം

തഥാ''തി. തഥ **ഏകഭൂമിയം ദുതിയാ ഉപപത്തി നത്ഥീ**തി ഏകിസ്സാ ഭൂമിയാ ഏകസ്സ അരിയപുഗ്ഗലസ്സ ദുതിയവാരം പടിസന്ധിഗ്ഗഹണം നത്ഥീതി അത്ഥോ. തതിയവാരാദീസു വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി. സ്വായമത്ഥോ യഥാ ഞാപിതോ ഹോതി, തം ദസ്സേതും **"പടിസന്ധിതോ പഭുതി ഹി...പേ॰... പവത്താ"**തി വുത്തം. തേന അദ്ധാപച്ചുപ്പന്നവസേനായം ദേസനാ പവത്താതി ദസ്സേതി.
ആദാനനിക്ഖേപപരിച്ഛിന്നം കമ്മജസന്താനം ഏകത്തേന ഗഹേത്വാ തസ്സ വസേന ഉപ്പാദനിരോധേസു വുച്ചമാനേസു അകമ്മജേസു കുസലാദീസു കഥന്തി ചോദനായം തേപി ഇധ തംനിസ്സിതാ ഏവ കതാതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"തസ്മിഞ്ഹി...പേ॰... ദസ്സിതാ"**തി. **തേനേവാ**തി കമ്മജസന്താനേനേവ. **തസ്മാ**തി ഏകകമ്മനിബ്ബത്തസ്സ വിപാകസന്താനസ്സ ഏകത്തേന ഗഹിതത്താ. **തസ്സാ**തി കമ്മജസന്താനസ്സ. പഞ്ചസു സുദ്ധാവാസേസു യഥാ പച്ചേകം ''ഏകിസ്സാ ഭൂമിയാ ദുതിയാ ഉപപത്തി നത്ഥീ''തി യഥാവുത്തപാളിയാ വിഞ്ഞായതി, ഏവം ''സുദ്ധാവാസാന''ന്തി അവിസേസവചനതോ സകലേപി സുദ്ധാവാസേ സാ നത്ഥീതി തായ കസ്മാ ന വിഞ്ഞായതീതി ചോദനം സമുട്ഠാപേത്വാ സയമേവ പരിഹരിതും **"കസ്മാ പനാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ സുദ്ധാവാസേസു ഹേട്ഠാഭൂമികസ്സ അസതി ഇന്ദ്രിയപരിപാകേ ഉപരിഭൂമിസമുപ്പത്തി ന സക്കാ പടിസേധേതും ഉദ്ധംസോതവചനതോ. ഉദ്ധമസ്സ തണ്ഹാസോതം വട്ടസോതഞ്ചാതി ഹി ഉദ്ധംസോതോ. തേനാഹ **"ഉദ്ധംസോതപാളിസബ്ഭാവാ"**തി. **സംസന്ദേതബ്ബാ**തി യഥാ ന വിരുജ്ഝന്തി, ഏവം നേതബ്ബാ. തഥാ ചേവ സംവണ്ണിതം.

ഏതേന സന്നിട്ഠാനേനാതി അങ്കിതോകാസഭാവിരൂപുപ്പാദസന്നിസ്സയേന നിച്ഛയേന. **വിസേസിതാ** തഥാഭാവിരൂപഭാവിനോ. **അസഞ്ഞസത്താപീ**തി ന കേവലം പഞ്ചവോകാരാ ഏവ, അഥ ഖോ അസഞ്ഞസത്താപി. **തേ ഏവ** അസഞ്ഞസത്തേ ഏവ ഗഹേത്വാ പുരിമകോട്ഠാസേതി അധിപ്പായോ. **തേന യേ സന്നിട്ഠാനേന വജ്ജിതാ**തി തേന യഥാവുത്തസന്നിട്ഠാനേന യേ വിരഹിതാ, തേ തഥാ ന വത്തബ്ബാതി അത്ഥോ. ഇദാനി **"തേ തതോ"**തിആദിനാ ദസ്സേതി. **തതോ**തി അസഞ്ഞാഭവതോ. **പച്ഛിമഭവികാന**ന്തി ഏത്ഥ പച്ഛിമഭവം സരൂപതോ ദസ്സേതും **"കിം പഞ്ചവോകാരാദീ"**തിആദി വുത്തം. അപച്ഛിമഭവികാനമ്പി അരൂപാനം അരൂപഭവേ യഥാ രൂപക്ഖന്ധോ നുപ്പാദി, ഏവം തത്ഥ പച്ഛിമഭവികാനം വേദനാക്ഖന്ധോപീതി ആഹ **"ഏതേന സന്നിട്ഠാനേന സങ്ഗഹിതത്താ"**തി. തേനാഹ **"തേസം...പേ॰... ആഹാ"**തി. തത്ഥ **തേസ**ന്തി പച്ഛിമഭവികാനം. **തത്ഥാ**തി അരൂപഭവേ. **ഇതരാനുപ്പത്തിഭാവഞ്ചാ**തി ഇതരസ്സ വേദനാക്ഖന്ധസ്സ അനുപ്പജ്ജനസബ്ഭാവമ്പി. സപ്പടിസന്ധികാനമ്പി സുദ്ധാവാസാനം ഖന്ധഭേദസ്സ പരിനിബ്ബാനപരിയായോ ഓളാരികദോസപ്പഹാനതോ കിലേസൂപസമസാമഞ്ഞേന വുത്തോതി വേദിതബ്ബം.

സബ്ബേസഞ്ഹി തേസന്തി തംതംഭൂമിയം ഠിതാനം സബ്ബേസം സുദ്ധാവാസാനം. **യഥാ പനാ**തിആദിനാ വുത്തമേവത്ഥം പാകടതരം കരോതി. **അനന്താ ലോകധാതുയോ**തി ഇദം ഓകാസസ്സ പരിച്ഛേദാഭാവംയേവ ദസ്സേതും വുത്തം. പുഗ്ഗലവസേന സമാനാധാരതായ സമാനകാലത്തേന അസമ്ഭവന്തോ ഓകാസവസേന പന സമ്ഭവന്തോ സംകിണ്ണാ വിയ ഹോന്തീതി ആഹ **"സംകിണ്ണതാ ഹോതീ"**തി.

പവത്തിവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. പരിഞ്ഞാവാരവണ്ണനാ

൨൩-൨൪. തസ്സാപീതി പുഗ്ഗലോകാസവാരസ്സപി. **ഓകാസേ പുഗ്ഗലസ്സേവാ**തി യഥാഗഹിതേ ഓകാസേ യോ പുഗ്ഗലോ, തസ്സേവ ഓകാസവിസിട്ഠപുഗ്ഗലസ്സേവാതി അത്ഥോ. യഥാ പന പുഗ്ഗലവാരേ ലബ്ഭമാനേ പുഗ്ഗലോകാസവാരോപി ലബ്ഭതി, ഏവം ഓകാസവാരോപി ലബ്ഭേയ്യാതി ചോദനം സന്ധായാഹ **"ഓകാസവാരോപി ചാ"**തി. **തസ്മാ**തി യസ്മാ വുച്ചമാനോപി ഓകാസോ പുഗ്ഗലസ്സ വിസേസഭാവേനേവ വുച്ചേയ്യ, ന വിസും, തസ്മാ.

അഞ്ഞഥാതി പവത്തിവാരേ വിയ ആദാനനിക്ഖേപപരിച്ഛിന്നം കമ്മജസന്താനം ഏകത്തേന ഗഹേത്വാ തസ്സ ഉപ്പാദനിരോധവസേന പരിഞ്ഞാവചനേ. "യോ രൂപക്ഖന്ധം പരിജാനാതീ"തി സന്നിട്ഠാനപദസങ്ഗഹിതത്ഥാഭാവദസ്സനമുഖേന ഇതരസ്സപി അഭാവം ദസ്സേതും **"രുപക്ഖന്ധപരിജാനനസ്സ അഭാവാ"**തി വുത്തം. "ആമന്താ"തി ച കതം, തസ്മാ പവത്തേ ചിത്തക്ഖണവസേനേവേത്ഥ തയോ അദ്ധാ ലബ്ഭന്തീതി അത്ഥോ. "അഗ്ഗമഗ്ഗസമങ്ഗിഞ്ച അരഹന്തഞ്ചാ"തി ദ്വിന്നം പദാനം "രൂപക്ഖന്ധഞ്ച ന പരിജാനന്തി വേദനാക്ഖന്ധഞ്ച ന പരിജാനിത്ഥാ"തി ദ്വീഹി പദേഹി യഥാക്കമം സമ്ബന്ധോ. "ഠപേത്വാ അവസേസാ പുഗ്ഗലാ"തി പന പച്ചേകം യോജേതബ്ബം. **അഗ്ഗമഗ്ഗ...പേ॰... നത്ഥീ**തി ഇമിനാ അരഹത്തമഗ്ഗഞാണസ്സേവ പരിഞ്ഞാമത്ഥകപ്പത്തിയാ പരിഞ്ഞാകിച്ചം സാതിസയം, തദഭാവാ ന ഇതരേസന്തി ദസ്സേതി. യതോ തസ്സേവ വജിരൂപമതാ വുത്താ, സേസാനഞ്ച വിജ്ജൂപമതാ. **തേനാ**തി തേന യഥാവുത്തേന വചനേന. **തദവസേസസബ്ബപുഗ്ഗലേ**തി തതോ അഗ്ഗമഗ്ഗസമങ്ഗിതോ അവസേസസബ്ബപുഗ്ഗലേ. ഇമം പന യഥാവുത്തദോസം പരിഹരന്താ "പുഥുജ്ജനാദയോ സന്ധായാ"തി വദന്തി.

പരിഞ്ഞാവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഖന്ധയമകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. ആയതനയമകം

൧. പണ്ണത്തിവാരോ

ഉദ്ദേസവാരവണ്ണനാ

൧-൯. വുത്തനയേനാതി "അവയവപദേഹി വുത്തോ ഏകദേസോ സകലോ വാ സമുദായപദാനം അത്ഥോ, സമുദായപദേഹി പന വുത്തോ ഏകന്തേന അവയവപദാനം അത്ഥോ"തിആദിനാ വുത്തേന നയേന. ഏതേന യഥാവുത്തഅത്ഥവണ്ണനാനയദസ്സനതായ സബ്ബപണ്ണത്തിവാരാദീസു യഥാരഹം അത്ഥോ നേതബ്ബോതി ദസ്സേതി.

ഉദ്ദേസവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നിദ്ദേസവാരവണ്ണനാ

൧൦-൧൭. വായനം സവിസയം ബ്യാപേത്വാ പവത്തനം, തയിദം യഥാ ഗന്ധായതനേ ലബ്ഭതി, ഏവം സീലാദീസുപീതി പാളിയം "സീലഗന്ധോ"തിആദി

വുത്തം ''സീലാദിയേവ ഗന്ധോ''തി കത്വാ. തേനാഹ അട്ഠകഥായം ''സീലഗന്ധോ... പേ॰... നാമാനീ''തി. യസ്മാ പന സവിസയബ്യാപനം തത്ഥ പസടഭാവോ പാകടഭാവോ വാ ഹോതി, തസ്മാ ''പസാരണട്ഠേന പാകടഭാവട്ഠേന വാ''തി വുത്തം. അത്തനോ വത്ഥുസ്സ സൂചനം വാ **വായനം**. ''ദേവകായാ സമാഗതാ (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൩൨; സം॰ നി॰ ൧.൩൭), പണ്ണത്തിധമ്മോ''തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ദുകമാതികാ ൧൦൮) സമൂഹപഞ്ഞത്തീസുപി കായധമ്മസദ്ദാ ആഗതാതി **''സസഭാവ''**ന്തി വിസേസേതി. **കായവചനേന...പേ॰... നത്ഥീ**തി ഇദം ''ന ധമ്മോ നായതന''ന്തി എത്ഥ ധമ്മസദ്ദസ്സ വിനിവത്തവിസേസസമ്ബന്ധസഭാവധമ്മവാചകതം സന്ധായ വുത്തം, ന ധമ്മായതനസങ്ഖാതധമ്മവിസേസവാചകതന്തി ദട്ഠബ്ബം.

നിദ്ദേസവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. പവത്തിവാരവണ്ണനാ

൧൦-൨൧. **ഏതസ്മി**ന്തി പവത്തിവാരേ. **പുച്ഛാമത്തലാഭേനാ**തി മോഘപുച്ഛാഭാവമാഹ. **ഏകേക**ന്തി ''യസ്സ ചക്ഖായതനം ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ സദ്ദായതനം ഉപ്പജ്ജതീ''തിആദികം ഏകേകം. **പഞ്ചാ**തി ''യസ്സ സദ്ദായതനം ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ ഗന്ധായതനം ഉപ്പജ്ജതീ''തിആദീനി പഞ്ച. പുച്ഛാമത്തലാഭേന സങ്ഗഹം അനുജാനന്തോ **''വിസ്സജ്ജനവസേന ഹാപേതബ്ബാനീ''**തി ആഹ. **''വക്ഖതി ഹീ''**തിആദിനാ യഥാവുത്തമത്ഥം അട്ഠകഥായ സമത്ഥേതി.

സദിസവിസ്സജ്ജനന്തി സാമഞ്ഞവചനം വിസേസനിവിട്ഠമേവ ഹോതീതി തം വിസേസം ദസ്സേന്തോ ''പുഗ്ഗലവാരമേവ സന്ധായ വുത്ത''ന്തി വത്വാ തസ്സാ പന സദിസവിസ്സജ്ജനതായ അബ്യാപിതത്താ യത്ഥ സദിസം, തത്ഥാപി വിസ്സജ്ജിതന്തി ദസ്സേന്തോ **''ഓകാസവാരേ പന...പേ॰... വിസ്സജ്ജിത''**ന്തി ആഹ. തത്ഥ **ത**ന്തി ദുതിയം. **പുഗ്ഗലവാരേപീ**തി യത്ഥ സദിസം വിസ്സജ്ജനം, തത്ഥ പുഗ്ഗലവാരേപി വിസ്സജ്ജിതം, പഗേവ ഓകാസവാരേതി അധിപ്പായോ. **വിരത്തകാമകമ്മനിബ്ബത്തസ്സാ**തി ഭാവനാബലേന വിരത്തോ കാമോ ഏതേനാതി വിരത്തകാമം, രൂപാവചരകമ്മം, തതോ നിബ്ബത്തസ്സ. പടിസന്ധി ഏവ ബീജം **പടിസന്ധിബീജം,** തസ്സ. **''ഏവംസഭാവത്താ''**തി ഏത്തേന ഏകന്തതോ കാമതണ്ഹാനിദാനകമ്മഹേതുകാനി ഘാനാദീനീതി ദസ്സേതി. **ഗന്ധാദയോ ച ന സന്തീ**തി സബ്ബേന സബ്ബം തേസമ്പി അഭാവം സന്ധായ വദതി. തത്ഥ യം വത്തബ്ബം, തം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ.

''സച്ച''ന്തി യഥാവുത്തവസേന ഗഹേതബ്ബം ചോദകേന വുത്തമത്ഥം സമ്പടിച്ഛിത്വാ പുന യേനാധിപ്പായേന താനി യമകാനി സദിസവിസ്സജ്ജനാനി, തം ദസ്സേതും **''യഥാ പനാ''**തിആദി വുത്തം. തത്രായം സങ്ഖേപത്ഥോ - തത്ഥ ചക്ഖായതനമൂലകേസു ഘാനായതനയമകേന ''സചക്ഖുകാനം അഘാനകാനം ഉപപജ്ജന്താന''ന്തിആദിനാ നയേന ജിവ്ഹാകായായതനയമകാനി യഥാ സദിസവിസ്സജ്ജനാനി, തഥാ ഇധ ഘാനായതനമൂലകേസു ഘാനായതനയമകേന താനി ജിവ്ഹാകായായതനയമകാനി ''യസ്സ ഘാനായതനം ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ ജിവ്ഹായതനം ഉപ്പജ്ജതീതി? ആമന്താ''തിആദിനാ നയേന സദിസവിസ്സജ്ജനാനീതി. ഏവമേത്ഥ ഉഭയേസം വിസും അഞ്ഞമഞ്ഞം സദിസവിസ്സജ്ജനതായ ഇദം വുത്തം, ന ഏകജ്ഝം അഞ്ഞമഞ്ഞം സദിസവിസ്സജ്ജനതായ. തേനാഹ **''തസ്മാ തത്ഥ തത്ഥേവ സദിസവിസ്സജ്ജനതാ പാളിഅനാരുള്ഹതായ കാരണ''**ന്തി. ഏവഞ്ച സതി ചക്ഖായതനമൂലഗ്ഗഹണം

കിമത്ഥിയന്തി ആഹ **“നിദസ്സനഭാവേനാ”**തിആദി. തത്ഥ **നിദസ്സനഭാവേനാതി** നിദസ്സനഭൂതാനം അഞ്ഞമഞ്ഞസദിസവിസ്സജ്ജനതാസങ്ഖാതേന നിദസ്സനഭാവേനേവ, ന പന തേസം നിദസ്സിതബ്ബേഹി സബ്ബഥാ സദിസവിസ്സജ്ജനതായാതി അധിപ്പായോ. **“യേഭുയ്യതായാ”**തി വുത്തം യേഭുയ്യതം ദസ്സേതും **“തേസു ഹീ”**തിആദി വുത്തം.

ഏവന്തി ഇമിനാ “ആമന്താ”തി പടിവചനവിസ്സജ്ജനേന യഥാവുത്തവചനസ്സേവ വിസ്സജ്ജനഭാവാനുജാനനം കത്തബ്ബന്തി ഇമമത്ഥം ആകഡ്ഢതി. **സാതി** ദുതിയപുച്ഛാ. **ഘാനായതനയമകേനാതി** ചക്ഖായതനമൂലകേസു ഘാനായതനയമകേനേവ. **തംസേസാനീതി** തേന ഘാനായതനമൂലകകായായതനയമകേന സദ്ധിം സേസാനി. **സദിസവിസ്സജ്ജനത്താ അനാരുള്ഹാനീതി** ഏത്ഥ **“അനാരുള്ഹാനീ”**തി ഏത്തകമേവ **തഥാ**-സദ്ദേന അനുകഡ്ഢീയതി, ന “സദിസവിസ്സജ്ജനത്താ”തി ദസ്സേന്തോ **“തഥാതി...പേ०... സമഞ്ഞേനാ”**തി വത്വാ ഇദാനി **“കാരണസാമഞ്ഞേനാ”**തി വുത്തസ്സ സദിസവിസ്സജ്ജനത്തസ്സ തത്ഥ അഭാവം ദസ്സേതും **“ഘാനജിവ്ഹാകായായതനാനം പനാ”**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **അഗബ്ഭസേയ്യകേസു പവത്തമാനാനന്തി** ഏത്ഥാപി **“സഹചാരിതായാ”**തി പദം ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം, തഥാ **“ഗബ്ഭസേയ്യകേസു ച പവത്തമാനാന”**ന്തി. **ഇതരാനി** ഘാനായതനമൂലകാനി ജിവ്ഹാകായായതനയമകാനി **ദ്വേ** ന വിസ്സജ്ജീയന്തി, ഘാനായതനമൂലകേസു ച യമകേസു വിസ്സജ്ജിതേസു **ഇതരദ്വയമൂലകാനി** ജിവ്ഹാകായായതനമൂലകാനി ന വിസ്സജ്ജീയന്തി അവിസേസത്താ അപ്പവിസേസത്താ ചാതി യോജേതബ്ബം. തത്ഥ കായായതനയമകേ ദുതിയപുച്ഛാവസേന അപ്പവിസേസോ, ഇതരവസേന അവിസേസോ വേദിതബ്ബോ. **രൂപായതനമനായതനേഹി സദ്ധിന്തി** ഇദം രൂപായതനമൂലകമനായതനവസേന വുത്തന്തി ആഹ **“രൂപായതന...പേ०... അധിപ്പായോ”**തി. തേനേവാഹ **“രൂപായതനമൂലകേസു ഹീ”**തിആദി. **യമകാനന്തി** രൂപായതനമൂലകഗന്ധരസഫോട്ഠബ്ബായതനയമകാനം. **ദുതിയപുച്ഛാനന്തി** യഥാവുത്തയമകാനംയേവ ദുതിയപുച്ഛാനം. **വുത്തനയേനാതി** “സരൂപകാനം അചിത്തകാന”ന്തിആദിനാ വുത്തേന നയേന. **ആദിപുച്ഛാനന്തി** തേസംയേവ യമകാനം പഠമപുച്ഛാനം.

ഹേട്ഠിമേഹീതി ഇദം അവിസേസവചനമ്പി യേസു സദിസവിസ്സജ്ജനതാ സമ്ഭവതി, തദപേക്ഖന്തി ആഹ **“ഗന്ധരസ...പേ०... അത്ഥോ”**തി. ഉദ്ദിട്ഠധമ്മേസു ഉദ്ദേസാനുരൂപം ലബ്ഭമാനവിസേസകഥനം വിസ്സജ്ജനം, യോ തത്ഥ ന സബ്ബേന സബ്ബം ഉദ്ദേസാനുരൂപഗുണേന ഉപലബ്ഭതി, തസ്സ അകഥനമ്പി അത്ഥതോ വിസ്സജ്ജനമേവ നാമ ഹോതീതി ആഹ **“അവിസ്സജ്ജനേനേവ അലബ്ഭമാനതാദസ്സനേന വിസ്സജ്ജിതാനി നാമ ഹോന്തീ”**തി.

ചക്ഖുവികലസോതവികലാ വിയ ചക്ഖുസോതവികലോപി ലബ്ഭതീതി സോ പന അട്ഠകഥായം പി-സദ്ദേന സങ്ഗഹിതോതി ദസ്സേന്തോ **“ജച്ചന്ധമ്പി... പേ०... വേദിതബ്ബോ”**തി ആഹ. പരിപുണ്ണായതനമേവ ഓപപാതികം സന്ധായ വുത്തന്തി ഏത്ഥ അട്ഠാനപ്പയുത്തോ **ഏവ**-സദ്ദോതി തസ്സ ഠാനം ദസ്സേന്തോ **“വുത്തമേവാതി അത്ഥോ”**തി വത്വാ തേന പരിപുണ്ണായതനസ്സ തത്ഥ അനിയതത്താ അപരിപുണ്ണായതനസ്സപി സങ്ഗഹോ സിദ്ധോതി ദസ്സേന്തോ **“തേന ജച്ചന്ധബധിരമ്പി സന്ധായ വുത്തതാ ന നിവാരിതാ ഹോതീ”**തി ആഹ.

൨൨-൨൭. **തസ്മിം പുഗ്ഗലസ്സ അനാമട്ഠത്താ**തി കസ്മാ വുത്തം, യാവതാ "രൂപീബ്രഹ്മലോകം പുച്ഛതീ"തി ഇമിനാപി ഓകാസോയേവ ആമട്ഠോതി. "ആമന്താ"തി പടിഞ്ഞായ കാരണവിഭാവനാധിപ്പായേനേവ "കസ്മാ പടിഞ്ഞാത"ന്തി ചോദനം സമുട്ഠാപേത്വാ തം കാരണം ദസ്സേതുകാമോ **"നനൂ"**തിആദിമാഹ . **ഗബ്ഭസേയ്യകഭാവം ഗന്ത്വാ പരിനിബ്ബായിസ്സതീ**തി പച്ഛിമഭവികം സന്ധായാഹ. **തദവത്ഥസ്സാ**തി പച്ഛിമഭവാവത്ഥസ്സ. **ഭവിസ്സന്തസ്സാ**തി ഭാവിനോ. **പടിഞ്ഞാതബ്ബത്താ**തി "ഉപ്പജ്ജിസ്സതീ"തി പടിഞ്ഞാതബ്ബത്താ.

അഥ കസ്മാതി ഏത്ഥായം സങ്ഖേപത്ഥോ - യദി "യസ്സ രൂപായതനം ഉപ്പജ്ജിസ്സതി, തസ്സ ചക്ഖായതനം ഉപ്പജ്ജിസ്സതീ"തി പുച്ഛായം വുത്തേന വിധിനാ പടിഞ്ഞാതബ്ബം, അഥ കസ്മാ അഥ കേന കാരണേന പടിലോമേ "യസ്സ വാ പന രൂപായതനം നുപ്പജ്ജിസ്സതി, തസ്സ ചക്ഖായതനം നുപ്പജ്ജിസ്സതീ"തി പുച്ഛായ "ആമന്താ"തി പടിഞ്ഞാതം, നനു ഇദം അഞ്ഞമഞ്ഞം വിരുദ്ധന്തി? **നനൂ**തിആദിനാപി ചോദകോ തമേവ വിരോധം വിഭാവേതി. **നോ ച നുപ്പജ്ജിസ്സതി** ഉപ്പജ്ജിസ്സതി ഏവാതി അത്ഥോ. **"തസ്മിം ഭവേ"**തിആദി തസ്സ പരിഹാരോ. തത്ഥ **തസ്മിം ഭവേ**തി യസ്മിം ഭവേ "രൂപായതനം നുപ്പജ്ജിസ്സതീ"തി വുത്തം പവത്തമാനത്താ, തസ്മിം ഭവേ. **അനാഗതഭാവേന അവചനതോ**തി ഭാവീഭാവേന അവത്തബ്ബതോ ആരദ്ധുപ്പാദഭാവേന പവത്തമാനത്താതി അധിപ്പായോ. തേനേവാഹ **"ഭവന്തരേ ഹീ"**തിആദി. ന പന വുച്ചതീതി സമ്ബന്ധോ. **ഏവഞ്ച കത്വാ**തിആദിനാ പാഠന്തരേന യഥാവുത്തമത്ഥം സമത്ഥേതി.

യസ്മിം അത്തഭാവേ യേഹി ആയതനേഹി ഭവിതബ്ബം, **തംതംആയതനനിബ്ബത്തകകമ്മേന അവസ്സംഭാവീആയതനസ്സ** സത്തസ്സ, സന്താനസ്സ വാ, "യസ്സ വാ പന രൂപായതനം ഉപ്പജ്ജിസ്സതി, തസ്സ ചക്ഖായതനം ഉപ്പജ്ജിസ്സതീതി? ആമന്താ, യസ്സ വാ പന രൂപായതനം നുപ്പജ്ജിസ്സതി, തസ്സ ചക്ഖായതനം നുപ്പജ്ജിസ്സതീതി? ആമന്താ"തി ച ഏവം പവത്തം പുച്ഛാദ്വയവിസ്സജ്ജനം ആയതനപടിലാഭസ്സ ജാതിഭാവതോ സുട്ഠു ഉപപന്നം ഭവതി. **പച്ഛിമഭവികാദയോ**തി ഏത്ഥ **ആദി**-സദ്ദേന അരൂപേ ഉപ്പജ്ജിത്വാ പരിനിബ്ബായനകാ സങ്ഗയ്ഹന്തി. **ഇദമ്പി** വിസ്സജ്ജനം. **അഭിനന്ദിതബ്ബത്താ**തി "ആമന്താ"തി സമ്പടിച്ഛിതബ്ബത്താ.

യം പന അഘാനകാനം കാമാവചരം ഉപപജ്ജന്താനന്തി വുത്തന്തി സമ്ബന്ധോ. യസ്സ വിപാകോ ഘാനായതനുപ്പത്തിതോ പുരേതരമേവ ഉപച്ഛിജ്ജിസ്സതി, തം ഘാനായതനാനിബ്ബത്തകകമ്മന്തി വുത്തം. കഥം പനീദിസം കമ്മം അത്ഥീതി വിഞ്ഞായതീതി ആഹ **"യസ്സ യത്ഥാ"**തിആദി. ഏവമ്പി ഗബ്ഭസേയ്യകോ ഏവ ഇധ അഘാനകോതി അധിപ്പേതോതി കഥമിദം വിഞ്ഞായതീതി ചോദനായ **"ന ഹീ"**തിആദിം വത്വാ തമത്ഥം സാധേതും **"ധമ്മഹദയവിഭങ്ഗേ"**തിആദി വുത്തം. അവചനത്തമ്പി ഹി യഥാധമ്മസാസനേ അഭിധമ്മേ പടിക്ഖേപോയേവാതി . **ഇധാ**തി ഇമസ്മിം ആയതനയമകേ. **യഥാദസ്സിതാസൂ**തി "യസ്സ വാ പന സോതായതനം നുപ്പജ്ജിസ്സതി, തസ്സ ചക്ഖായതനം നുപ്പജ്ജതി, യസ്സ യത്ഥ ഘാനായതനം ന നിരുജ്ഝതി, തസ്സ തത്ഥ രൂപായതനം ന നിരുജ്ഝിസ്സതീ"തി ച ദസ്സിതപ്പകാരാസു പുച്ഛാസു. **ആമന്താതി വുത്ത**ന്തി അഥ കസ്മാ ന വിഞ്ഞായതീതി യോജനാ. ഏതാസു പുച്ഛാസു കസ്മാ പടിവചനേന വിസ്സജ്ജനം ന കതന്തി അധിപ്പായോ. **സന്നിട്ഠാനേന ഗഹിതത്ഥസ്സാ**തി "യസ്സ വാ പന സോതായതനം നുപ്പജ്ജിസ്സതി,

യസ്സ യത്ഥ ഘാനായതനം ന നിരുജ്ഝിസ്സതീ"തി ച ഏവമാദികേന സന്നിട്ഠാനപദേന ഗഹിതസ്സ അത്ഥസ്സ. **ഏകദേസേ സംസയത്ഥസ്സ സമ്ഭവേനാതി** ഏകദേസേ സംസയിതബ്ബസ്സ അത്ഥസ്സ സമ്ഭവേന സന്നിട്ഠാനത്ഥപടിയോഗഭൂതസംസയത്ഥസ്സ പടിവചനസ്സ അകരണതോ "ആമന്താ"തി പടിവചനവിസ്സജ്ജനസ്സ അകത്തബ്ബതോ അത്ഥസ്സ അഭിന്ദിത്വാ ഏകജ്ഝം കത്വാ അവത്തബ്ബതോ. തേനാഹ **"ഭിന്ദിതബ്ബേഹി ന പടിവചനവിസ്സജ്ജനം ഹോതീ"**തി.

യദി സിയാതി ഭിന്ദിത്വാ വത്തബ്ബേപി അത്ഥേ യദി പടിവചനവിസ്സജ്ജനം സിയാ, **പരിപുണ്ണവിസ്സജ്ജനമേവ ന സിയാ** അനോകാസഭാവതോ ഭിന്ദിതബ്ബതോ ചാതി അത്ഥോ. തഥാ ഹി "പഞ്ചവോകാരേ പരിനിബ്ബന്താനം, അരൂപേ പച്ഛിമഭവികാനം, യേ ച അരൂപം ഉപപജ്ജിത്വാ പരിനിബ്ബായിസ്സന്തി, തേസം ചവന്താനം തേസം സോതായതനഞ്ച നുപ്പജ്ജിസ്സതി, ചക്ഖായതനഞ്ച നുപ്പജ്ജതീ"തി ച, തഥാ "രൂപാവചരേ പരിനിബ്ബന്താനം, അരൂപാനം തേസം തത്ഥ ഘാനായതനഞ്ച ന നിരുജ്ഝതി, രൂപായതനഞ്ച ന നിരുജ്ഝിസ്സതീ"തി ച തത്ഥ വിഭാഗവസേന പവത്തോ പാഠസേസോ. **അഥ കസ്മാ**തി യദി അഭിന്ദിതബ്ബേ പടിവചനവിസ്സജ്ജനം, ന ഭിന്ദിതബ്ബേ, ഏവം സന്തേ "യസ്സ വാ പന സോമനസ്സിന്ദ്രിയം ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ ചക്ഖുന്ദ്രിയം ഉപ്പജ്ജതീതി? ആമന്താ"തി ഇമിനാ പടിവചനവിസ്സജ്ജനേന ഗബ്ഭസേയ്യകാനം സോമനസ്സപടിസന്ധി നത്ഥീതി കസ്മാ ന വിഞ്ഞായതി, ഭിന്ദിതബ്ബേ ന പടിവചനവിസ്സജ്ജനം ഹോതീതി സമ്പടിച്ഛിതബ്ബന്തി? തം ന, അഞ്ഞായ പാളിയാ തദത്ഥസ്സ വിഞ്ഞായമാനത്താതി ദസ്സേന്തോ **"കാമധാതുയാ"**തിആദിമാഹ.

"യം ചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി, ന നിരുജ്ഝതി, തം ചിത്തം നിരുജ്ഝിസ്സതി, നുപ്പജ്ജിസ്സതീതി? ആമന്താ"തി തസ്സേവ ചിത്തസ്സ നിരോധോ അനാഗതഭാവേന തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ യഥാ വുത്തോ, ഏവം തസ്സേവ കമ്മജസന്താനസ്സ നിരോധോ തസ്സ ഉപ്പാദേ അനാഗതഭാവേന വത്തബ്ബോ. തേനേതം ദസ്സേതി "ഏകചിത്തസ്സ നാമ ഉപ്പാദക്ഖണേ നിരോധോ അനാഗതഭാവേന വുച്ചതി, കിമങ്ഗം പന ഏകസന്താനസ്സാ"തി . **സബ്ബത്ഥ** സബ്ബസ്മിം അനാഗതവാരേ. ഉപപജ്ജന്താനം ഏവ വസേന **സോ** നിരോധോ **തഥാ** അനാഗതഭാവേന വുത്തോ, കസ്മാ പനേത്ഥ നിരോധോ ഉപപന്നാനം വസേന ന വുത്തോതി ആഹ **"ഉപ്പന്നാനം പനാ"**തിആദി. **തസ്സേവ** യഥാപവത്തസ്സ കമ്മജസന്താനസ്സ ഏവ. **തസ്മാ**തി യസ്മാ ഉപ്പാദക്ഖണതോ ഉദ്ധം നിരോധോ ആരദ്ധോ നാമ ഹോതി, തസ്മാ. **ഭേദേ സതിപി** കാലഭേദാമസനസ്സ കാരണേ സതിപി. അനാഗതകാലാമസനവസേനേവ നിരോധസ്സേവ വസേന വിസ്സജ്ജനദ്വയം **ഉപപന്നമേവ** യുത്തമേവ ഹോതീതി. അഞ്ഞേസം വസേന നിരോധസ്സേവ വത്തും അസക്കുണേയ്യത്താ **"അരഹത"**ന്തി വുത്തം.

യദി ഉപപത്തിഅനന്തരം നിരോധോ ആരദ്ധോ നാമ ഹോതി, അഥ കസ്മാ ചുതിയാ നിരോധവചനന്തി ചോദനം സന്ധായാഹ **"തന്നിട്ഠാനഭാവതോ പന ചുതിയാ നിരോധവചന"**ന്തി. **തന്നിട്ഠാനഭാവതോ**തി തസ്സ സന്താനസ്സ നിട്ഠാനഭാവതോ. **പവത്തേ**തിആദി വുത്തസ്സേവത്ഥസ്സ പാകടകരണം. തത്ഥ **തസ്സാ**തി സന്താനസ്സ. **വക്ഖതീ**തിആദിപി പവത്തേ നിരോധം അനാദിയിത്വാ ചുതിനിരോധസ്സേവ ഗഹിതതായ കാരണവചനം. **തേനാ**തി തേന യഥാവുത്തേന പാഠന്തരവചനേന. **ഏത്ഥാ**തി ഏതസ്മിം "യസ്സ ചക്ഖായതനം നിരുജ്ഝിസ്സതീ"തിആദികേ ആയതനയമകേ. യദി പവത്തേ നിരുദ്ധസ്സപി

ചുതിയാ ഏവ നിരോധോ ഇച്ഛിതോ, ‘‘സചക്ഖുകാന’’ന്തിആദി കഥന്തി ആഹ **‘‘സചക്ഖുകാനന്തിആദീസു ച പടിലദ്ധചക്ഖുകാനന്തിആദിനാ അത്ഥോ വിഞ്ഞായതീ’’**തി. **തേതി** അരൂപേ പച്ഛിമഭവികാ. അചക്ഖുകവചനഞ്ച സാവസേസന്തി യോജനാ.

പവത്തിവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ആയതനയമകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. ധാതുയമകം

൧-൧൯. സദ്ദധാതുസമ്ബന്ധാനന്തി ഇദം യാനി ചക്ഖുധാതാദിമൂലകേസു സദ്ദയമകാനി, സബ്ബാനി ച സദ്ദധാതുമൂലകാനി, താനി സന്ധായ വുത്തം. ന ഹി താനി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതാദിസമ്ബന്ധാനി വിയ ചുതിപടിസന്ധിവസേന ലബ്ഭന്തി, ഏതേനേവ ആയതനയമകേപി പവത്തിവാരേ സദ്ദധാതുസമ്ബന്ധാനം യമകാനം അലബ്ഭമാനതാ ച വേദിതബ്ബാ.

ധാതുയമകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. സച്ചയമകം

൧. പണ്ണത്തിവാരവണ്ണനാ

൧൦-൨൭. സോതി ദുക്ഖസദ്ദോ. **അഞ്ഞത്ഥാ**തി സങ്ഖാരദുക്ഖവിപരിണാമദുക്ഖദുക്ഖാധിട്ഠാനേസു. **അഞ്ഞനിരപേക്ഖോ**തി സങ്ഖാരാദിപദന്തരാനപേക്ഖോ. **തേനാ**തി അഞ്ഞനിരപേക്ഖദുക്ഖപദഗ്ഗഹണതോ. **തസ്മിം ദുക്ഖദുക്ഖേ** വിസയഭൂതേ. **ഏസ ദുക്ഖസദ്ദോ** ‘‘ദുക്ഖം ദുക്ഖസച്ച’’ന്തി ഏത്ഥ പഠമോ ദുക്ഖസദ്ദോ. **തഞ്ച** ദുക്ഖദുക്ഖം. ‘‘ദുക്ഖം ദുക്ഖസച്ച’’ന്തി ഏത്ഥ ദുക്ഖമേവ ദുക്ഖസച്ചന്തി നയിദം അവധാരണം ഇച്ഛിതബ്ബം, ദുക്ഖം ദുക്ഖസച്ചമേവാതി പന ഇച്ഛിതബ്ബന്തി ആഹ **‘‘ഏകന്തേന ദുക്ഖസച്ചമേവാ’’**തി. **സച്ചവിഭങ്ഗേ വുത്തേസു സമുദയേസു കോചി ഫലധമ്മേസു നത്ഥീ**തി സച്ചവിഭങ്ഗേ പഞ്ചധാ വുത്തേസു സമുദയേസു ഏകോപി ഫലസഭാവേസു നത്ഥി, ഫലസഭാവോ നത്ഥീതി അത്ഥോ. ‘‘ഫലധമ്മോ നത്ഥീ’’തി ച പാഠോ. **മഗ്ഗസദ്ദോ ച ഫലങ്ഗേസൂ**തി സാമഞ്ഞഫലങ്ഗേസു സമ്മാദിട്ഠിആദീസു ‘‘മഗ്ഗങ്ഗം മഗ്ഗപരിയാപന്ന’’ന്തിആദിനാ (വിഭ॰ ൪൯൨, ൪൯൬) ആഗതോ മഗ്ഗസദ്ദോ **മഗ്ഗഫലത്താ പവത്തതി** കാരണൂപചാരേനാതി അധിപ്പായോ. തേനാഹ **‘‘ന മഗ്ഗകിച്ചസബ്ഭാവാ’’**തിആദി. **തസ്മാ**തി യസ്മാ സച്ചദേസനായ പഭവാദിസഭാവാ ഏവ ധമ്മാ സമുദയാദിപരിയായേന വുത്താ, ന അപ്പഭവാദിസഭാവാ, തസ്മാ . ഏത്ഥ ച തേഭൂമകധമ്മാനം യഥാരഹം ദുക്ഖസമുദയസച്ചന്തോഗധത്താ അസച്ചസഭാവേ സഭാവധമ്മേ ച ഉദ്ധരന്തോ ഫലധമ്മേ ഏവ ഉദ്ധരി. നനു ച മഗ്ഗസമ്പയുത്താപി ധമ്മാ അസച്ചസഭാവാതി തേപി ഉദ്ധരിതബ്ബാതി? ന, തേസം മഗ്ഗഗതികത്താ. ‘‘ഫലധമ്മേസൂ’’തി ഏത്ഥ ധമ്മഗ്ഗഹണേന വാ ഫലസമ്പയുത്തധമ്മാനം വിയ തേസമ്പി ഗഹണം ദട്ഠബ്ബം.

പദസോധനേന…പേ॰… ഇധ ഗഹിതാതി ഏതേന അസച്ചസഭാവാനം ധമ്മാനം പകരണേന നിവത്തിതതം ആഹ. **തേസ**ന്തി ദുക്ഖാദീനം. **തബ്ബിസേസനയോഗവിസേസ**ന്തി തേന ദുക്ഖാദിവിസേസനയോഗേന വിസിട്ഠതം. സച്ചവിസേസനഭാവേനേവ ദുക്ഖാദീനം പരിഞ്ഞേയ്യതാദിഭാവോ സിദ്ധോതി ആഹ **"ഏകന്തസച്ചത്താ"**തി. **യഥാ ചേത്ഥാ**തി യഥാ ഏതസ്മിം സച്ചയമകേ സുദ്ധസച്ചവാരേ സച്ചവിസേസനഭൂതാ ഏവ ദുക്ഖാദയോ ഗഹിതാ. **ഏവം ഖന്ധയമകാദീസുപീ**തി ന സുദ്ധസച്ചവാരേ ഏവ അയം നയോ ദസ്സിതോതി അത്ഥോ. പദസോധനവാരേ തംമൂലചക്കവാരേ ച "രൂപം രൂപക്ഖന്ധോ"തിആദിനാ സമുദായപദാനംയേവ വുത്തത്താ വത്തബ്ബമേവ നത്ഥീതി **"സുദ്ധക്ഖന്ധാദിവാരേസൂ"**തി വുത്തം. തഥാ ചേത്ഥാപി സുദ്ധവാരേ ഏവ അയം നയോ ദസ്സിതോ. യദി സുദ്ധക്ഖന്ധാദിവാരേസു ഖന്ധാദിവിസേസനഭൂതാനമേവ രൂപാദീനം ഗഹണേന ഭവിതബ്ബം, അഥ കസ്മാ ഖന്ധാദിവിസേസനതോ അഞ്ഞേസമ്പി രൂപാദീനം വസേന അത്ഥോ ദസ്സിതോതി ചോദനം സന്ധായാഹ **"അട്ഠകഥായം പനാ"**തിആദി. പുരിമോ ഏവ അത്ഥോ യുത്തോ, യുത്തിതോ പാഠോവ ബലവാതി.

പണ്ണത്തിവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. പവത്തിവാരവണ്ണനാ

൨൭-൫൩൪. ദുക്ഖപരിഞ്ഞാ യാവ ദുക്ഖസമതിക്കമനത്ഥാതി സപ്പദേസം പവത്താപി സാ തദത്ഥാവഹാ ഭവേയ്യാതി കസ്സചി ആസങ്കാ സിയാതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"അരിയത്താ…പേ॰… കത്വാ വുത്ത"**ന്തി. കേചി പനേത്ഥ "അന്തിമഭവേ ഠിതത്താ"തി കാരണം വദന്തി, തം ന യുജ്ജതി ഉപപത്തിയാ ദുക്ഖവിചാരത്താ, ന ച സബ്ബേ സുദ്ധാവാസാ അന്തിമഭവികാ ഉദ്ധംസോതവചനതോ. "യസ്സ ദുക്ഖസച്ചം ഉപ്പജ്ജതീ"തി ഉപ്പാദാവത്ഥാ. അവിസേസേന ദുക്ഖസച്ചപരിയാപന്നാ ധമ്മാ സമ്ബന്ധീഭാവേനേവ തംസമങ്ഗീ ച പുഗ്ഗലോ വുത്തോതി ദസ്സേന്തോ **"സബ്ബേ ഉപപജ്ജന്താ"**തിആദിം വത്വാ സ്വായമത്ഥോ യസ്മാ നിച്ഛയരൂപേന ഗഹിതോ, നിച്ഛിതസ്സേവ ച അത്ഥസ്സ വിഭാഗദസ്സനേന ഭവിതബ്ബം, തസ്മാ **"തേസ്വേവ…പേ॰… ഉപപന്നമേവാ"**തി ആഹ. തത്ഥ തേസ്വേവ കേചി ദസ്സീയന്തീതി സമ്ബന്ധോ. **ഏകകോട്ഠാസുപ്പത്തിസമങ്ഗിനോ**തി ദുക്ഖകോട്ഠാസുപ്പത്തിസമങ്ഗിനോ. **തേസൂ**തി സന്നിട്ഠാനേന ഗഹിതേസു. **മഗ്ഗഫലുപ്പാദസമങ്ഗീസൂ**തി മഗ്ഗഫലുപ്പാദസമങ്ഗീനം, അയമേവ വാ പാഠോ.

ഏത്ഥ ചാതിആദിനാ "സബ്ബേസ"ന്തിആദിപാളിയാ പിണ്ഡത്ഥം ദസ്സേതി. തത്ഥ **സമുദയസച്ചുപ്പാദവോമിസ്സസ്സ ദുക്ഖസച്ചുപ്പാദസ്സാ**തി ഇദം അനാദരേ സാമിവചനം. കത്ഥചി സമുദയസച്ചുപ്പാദവോമിസ്സേപി ദുക്ഖസച്ചേ തംരഹിതസ്സ സമുദയസച്ചുപ്പാദരഹിതസ്സ ദുക്ഖസച്ചുപ്പാദസ്സ ദസ്സനവസേന വുത്തന്തി യോജനാ. കേചി പന "സമുദയസച്ചാവോമിസ്സസ്സാ"തി പഠന്തി, തേസം **"തംരഹിതസ്സാ"**തി ഇദം പുരിമപദസ്സ അത്ഥവിവരണം വേദിതബ്ബം. **തംസഹിതസ്സാ**തി സമുദയസച്ചുപ്പാദസഹിതസ്സ ദുക്ഖസച്ചുപ്പാദസ്സ ദസ്സനവസേന വുത്തന്തി യോജനാ. **തേസ**ന്തി അസഞ്ഞസത്താനം, **പവത്തിയം ദുക്ഖസച്ചസ്സ ഉപ്പാദോ** "പവത്തേ"തിആദിനാ വുത്തേസു ദ്വീസുപി കോട്ഠാസേസു ന ഗഹിതോതി അത്ഥോ. പടിസന്ധിയം പന തേസം ഉപ്പാദസ്സ പഠമകോട്ഠാസേന ഗഹിതതാ ദസ്സിതാ ഏവ. **തഥാ നിരോധോ ചാ**തി യഥാ അസഞ്ഞസത്താനം

പടിസന്ധിയം ദുക്ഖസച്ചസ്സ ഉപ്പാദോ പഠമകോട്ഠാസേന ഗഹിതോ, പവത്തിയം പന സോ ദ്വീഹി കോട്ഠാസേഹി ന ഗഹിതോ, തഥാ തേസം ദുക്ഖസച്ചസ്സ നിരോധോപീതി അത്ഥോ. തഥാ ഹി "സബ്ബേസം ചവന്താനം പവത്തേ തണ്ഹാവിപ്പയുത്തചിത്തസ്സ ഭങ്ഗക്ഖണേ"തിആദിനാ (യമ॰ ൧.സച്ചയമക.൮൮) നിരോധവാരേ പാളി പവത്താ. **ഏസേവ നയോ**തി യ്വായം "ഏത്ഥ ചാ"തിആദിനാ സമുദയസച്ചയമകേ പാളിയാ അത്ഥനയോ വുത്തോ, മഗ്ഗസച്ചയമകേപി ഏസേവ നയോ, ഏവമേവ തത്ഥാപി അത്ഥോ നേതബ്ബോതി അത്ഥോ. തഥാ ഹി "സബ്ബേസം ഉപപജ്ജന്താന"ന്തിആദിനാ തത്ഥ പാളി പവത്താ.

ഏവഞ്ച സതീതി ഏവം ഖണവസേന ഓകാസഗ്ഗഹണേ സതീതി യഥാവുത്തമത്ഥം അനനുജാനനവസേന പച്ചാമസതി. **ഏതസ്സ വിസ്സജ്ജനേ**തി ഏതസ്സ യമകപദസ്സ വിസ്സജ്ജനേ. "അഗ്ഗമഗ്ഗസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ, അരഹന്താനം ചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ, യസ്സ ചിത്തസ്സ അനന്തരാ അഗ്ഗമഗ്ഗം പടിലഭിസ്സന്തി, തസ്സ ചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ, അസഞ്ഞസത്തം ഉപപജ്ജന്താനം തേസം തത്ഥ ദുക്ഖസച്ചം ഉപ്പജ്ജതി, നോ ച തേസം തത്ഥ സമുദയസച്ചം ഉപ്പജ്ജിസ്സതീ"തി (യമ॰ ൧.സച്ചയമക.൭൫) പുരിമകോട്ഠാസസ്സ ആഗതത്താ വിരോധോ നത്ഥീതി **"പച്ഛിമകോട്ഠാസേ"**തിആദി വുത്തം . തത്ഥ **തസ്മാ**തി യസ്മാ ന ഉപപത്തിചിത്തുപ്പാദക്ഖണോ ഭാവിനോ സമുദയപച്ചുപ്പാദസ്സ ആധാരോ, അഥ ഖോ കാമാവചരാദിഓകാസോ, തസ്മാ. **പുഗ്ഗലോകാസവാരോ ഹേസാ**തി യസ്മാ പുഗ്ഗലോകാസവാരോ ഏസ, തസ്മാ "തേസം തത്ഥാ"തി ഏത്ഥ ഓകാസവസേന തത്ഥ-സദ്ദസ്സ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. യദി പുഗ്ഗലോകാസവാരേ കാമാവചരാദിഓകാസവസേനേവ അത്ഥോ ഗഹേതബ്ബോ, ന ഖണവസേന, അഥ കസ്മാ "സബ്ബേസം ഉപപജ്ജന്താന"ന്തിആദിനാ ഓകാസം അനാമസിത്വാ തത്ഥ വിസ്സജ്ജനം പവത്തന്തി ചോദനം സന്ധായാഹ **"തത്ഥ…പേ॰… സോ ഏവാ"**തി. തത്ഥ **തത്ഥാ**തി ഓകാസവാരേ. **പുഗ്ഗലവിസേസദസ്സനത്ഥ**ന്തി പുഗ്ഗലസങ്ഖാതവിസേസദസ്സനത്ഥം. **യത്ഥ തേ**തി യസ്മിം കാമാവചരാദിഓകാസേ തേ പുഗ്ഗലാ.

കേചീതി ധമ്മസിരിത്ഥേരം സന്ധായാഹ. സോ ഹി "പവത്തേ ചിത്തസ്സ ഭങ്ഗക്ഖണേ ദുക്ഖസച്ചം നുപ്പജ്ജതീ"തി ഏത്ഥ ചിത്തജരൂപമേവ അധിപ്പേതം ചിത്തപടിബദ്ധവുത്തിത്താതി കാരണം വദതി. അപരേ "അരൂപേതി ഇമം പുരിമാപേക്ഖമ്പി ഹോതീതി തേന പവത്തം വിസേസേത്വാ അരൂപഭവവസേന അയമത്ഥോ വുത്തോ , തസ്മാ 'യസ്സ വാ പന സമുദയസച്ചം നിരുജ്ഝതി, തസ്സ ദുക്ഖസച്ചം ഉപ്പജ്ജതീതി? നോ'തിആദീസുപി ഏവമത്ഥോ വേദിതബ്ബോ"തി വദന്തി. **പുഗ്ഗലോ ന ചിത്തം അപേക്ഖിത്വാവ ഗഹിതോ**തി ഇദം ചിത്തസ്സ അനധികതത്താ വുത്തം. യത്ഥ പന സമുദയസച്ചസ്സ ഉപ്പാദനിച്ഛയോ, തത്ഥേവ തസ്സ അനുപ്പാദനിച്ഛയേനപി ഭവിതബ്ബം ചിത്തേന ച വിനാ പുഗ്ഗലസ്സേവ അനുപലബ്ഭനതോതി "യസ്സ സമുദയസച്ചം നുപ്പജ്ജതീ"തി ഏത്ഥ സമുദയസച്ചാധാരം ചിത്തം അത്ഥതോ ഗഹിതമേവാതി സക്കാ വിഞ്ഞാതും. അപിച ഇന്ദ്രിയബദ്ധേപി ന സബ്ബോ രൂപുപ്പാദോ ഏകന്തേന ചിത്തുപ്പാദാധീനോതി സക്കാ വത്തും ചിത്തുപ്പത്തിയാ വിനാപി തത്ഥ രൂപുപ്പത്തിദസ്സനതോ, തസ്മാ ചിത്തജരൂപമേവ ചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ ഉപ്പജ്ജതി, ന ഇതരം, ഇതരം പന തസ്സ തീസുപി ഖണേസു ഉപ്പജ്ജതീതി നിട്ഠമേത്ഥ ഗന്തബ്ബം. വിഭജിതബ്ബോ അവിഭത്തോ നാമ നത്ഥീതി സിയായം

പസങ്ഗോ പഠമവാരേ, ദുതിയവാരേ പന വിഭജനാ ഏവ സാതി നായം പസങ്ഗോ ലബ്ഭതി, പഠമവാരേപി വാ നായം പസങ്ഗോ. കസ്മാ? ഏസാ ഹി യമകസ്സ പകതി, യദിദം യഥാലാഭവസേന യോജനാ.

ദുതിയേ ചിത്തേ വത്തമാനേതി ഏത്ഥ "പഠമം ഭവങ്ഗം, ദുതിയം ചിത്ത"ന്തി വദന്തി. ഭവനികന്തിയാ ആവജ്ജനമ്പി വിപാകപ്പവത്തിതോ വിസദിസത്താ "ദുതിയ"ന്തി വത്തും സക്കാ, തതോ പട്ഠായ പുബ്ബേ തസ്സ തത്ഥ സമുദയസച്ചം നുപ്പജ്ജിത്ഥാതി വത്തബ്ബാതി അപരേ. ഭവനികന്തിയാ പന സഹജാതം പഠമം ചിത്തം ഇധ ദുതിയം ചിത്തന്തി അധിപ്പേതം. തതോ പുബ്ബേ പവത്തം സബ്ബം അബ്യാകതഭാവേന സമാനജാതികത്താ ഏകന്തി കത്വാ തതോ പട്ഠായ ഹേട്ഠാ തസ്സ തത്ഥ സമുദയസച്ചം നുപ്പജ്ജിത്ഥേവാതി . തേനാഹ **"സബ്ബന്തിമേന പരിച്ഛേദേനാ"**തിആദി. **തസ്മി**ന്തി ദുതിയേ ചിത്തേ. **തേന സമാനഗതികത്താ**തി തേന യഥാവുത്തദുതിയചിത്തേന ച തംസമങ്ഗിനോ വാ ദുക്ഖസച്ചം ഉപ്പജ്ജിത്ഥ, നോ ച സമുദയസച്ചന്തി വത്തബ്ബഭാവേന സമാനഗതികത്താ. **ഏവഞ്ച കത്വാ**തി തേന സമാനഗതികതായ ദസ്സിതത്താ ഏവ. **യഥാവുത്താ**തി ദുതിയാകുസലചിത്തതോ പുരിമസബ്ബചിത്തസമങ്ഗിനോ അഗ്ഗഹിതാ ഹോന്തി ഇതരഭാവാഭാവതോ. വുത്തമേവത്ഥം പാഠന്തരേന സമത്ഥേതും **"യഥാ"**തിആദി വുത്തം. **തേ**തി ചതുവോകാരാ. **വജ്ജേതബ്ബാ**തി "ഇതരേസ"ന്തി വിസേസനേന നിവത്തേതബ്ബാ. **പഞ്ചവോകാരാ വിയ യഥാവുത്താ സുദ്ധാവാസാ**തി ദുതിയചിത്തക്ഖണസമങ്ഗിഭാവേന വുത്തപ്പകാരാ യഥാ സുദ്ധാവാസസങ്ഖാതാ പഞ്ചവോകാരാ പുബ്ബേ വുത്താ സന്തി, ഏവം ചതുവോകാരാ പുബ്ബേ വുത്താ ന ഹി സന്തീതി യോജനാ.

"യസ്സ യത്ഥാ"തി പുഗ്ഗലോകാസാ ആധേയ്യാധാരഭാവേന അപേക്ഖിതാതി ആഹ **"പുഗ്ഗലോകാസാ അഞ്ഞമഞ്ഞപരിച്ഛിന്നാ ഗഹിതാ"**തി. **കാമാവചരേ…പേ॰… ഉപപന്നാ**തി ഏത്ഥ കാമാവചരേ അഭിസമേതാവിനോ രൂപാവചരം ഉപപന്നാ, രൂപാവചരേ അഭിസമേതാവിനോ അരൂപാവചരം ഉപപന്നാ, വാ-സദ്ദേന കാമാവചരേ അഭിസമേതാവിനോ അരൂപാവചരം ഉപപന്നാതി ച യോജേതബ്ബം. **തത്ഥാ**തി ഉപപന്നോകാസേ. **അഭിസമയോ**തി ഉപരിമഗ്ഗാഭിസമയോ യാവ ഉപപന്നോ ന ഭവിസ്സതി, താവ **തേ** തത്ഥ ഉപപന്നപുഗ്ഗലാ **ഏത്ഥ** ഏതസ്മിം "അഭിസമേതാവീന"ന്തിആദിനാ വുത്തേ ദുതിയകോട്ഠാസേ **ന ഗയ്ഹന്തി** പുഗ്ഗലോകാസാനം അഞ്ഞമഞ്ഞം പരിച്ഛിന്നത്താ. യദി ഏവം കിം തേ ഇമസ്മിം യമകേ അസങ്ഗഹിതാതി ആഹ **"തേ പനാ"**തിആദി. തത്ഥ യം വുത്തം "സമാനഗതികാതി വിസും ന ദസ്സിതാ"തി, തം പാകടതരം കാതും **"അനഭിസമേതാവീന"**ന്തിആദി വുത്തം. തസ്സത്ഥോ - "അനഭിസമേതാവീന"ന്തി ഇമിനാ പഠമപദേന ഗഹിതാ സബ്ബത്ഥ മഗ്ഗുപ്പത്തിരഹേ സമ്പത്തിഭവേ തത്ഥ സുദ്ധാവാസേ യേ അനഭിസമേതാവിനോ, തേസു ദ്വിപ്പകാരേസു സുദ്ധാവാസാ യസ്മിം കാലേ തത്ഥ അനഭിസമേതാവിനോതി ഗഹേതബ്ബാ, തത്ഥ നേസം തഥാ ഗഹേതബ്ബകാലസ്സ വിസേസനത്ഥം "സുദ്ധാവാസാനം ദുതിയേ ചിത്തേ വത്തമാനേ"തി വുത്തന്തി.

ഏതേനാതി ഏതേന വചനേന. വോദാനചിത്തം നാമ മഗ്ഗചിത്താനം അനന്തരപച്ചയഭൂതം ചിത്തം, ഇധ പന അഗ്ഗമഗ്ഗചിത്തസ്സ. **തതോ**തി യഥാവുത്തവോദാനചിത്തതോ **പുരിമതരചിത്തസമങ്ഗിനോ,** അനുലോമഞാണസമ്പയുത്തചിത്തസമങ്ഗിനോ,

അവസിട്ഠവുട്ഠാനഗാമിനിവിപസ്സനാചിത്താദിസമങ്ഗിനോപി. തേനാഹ **"യാവ സബ്ബന്തിമതണ്ഹാസമ്പയുത്തചിത്തസമങ്ഗീ, താവ ദസ്സിതാ"**തി.

പടിസന്ധിചുതിചിത്താനം ഭങ്ഗുപ്പാദക്ഖണാ പവത്തേ ചിത്തസ്സ ഭങ്ഗുപ്പാദക്ഖണേഹി ദുക്ഖസച്ചാദീനം നുപ്പാദാദീസു സമാനഗതികാതി കത്വാ വുത്തം **"പവത്തേ ചിത്തസ്സാ"**തിആദി. തത്ഥ ചുതിചിത്തസ്സപി ഉപ്പാദക്ഖണസ്സ ഗഹണം ദട്ഠബ്ബന്തി യോജനാ. **ദ്വീസുപി കോട്ഠാസേസൂ**തി സമുദയസച്ചസ്സ ഭാവിനോ നിരോധസ്സ അപ്പടിക്ഖേപപടിക്ഖേപവസേന പവത്തേസു പുരിമപച്ഛിമകോട്ഠാസേസു. **ന വിസേസിത**ന്തി യഥാവുത്തേ അപ്പടിക്ഖേപേ ച സതിപി വിസേസേത്വാ ന വുത്തന്തി അത്ഥോ. **ഏകസ്സപി** പുഗ്ഗലസ്സ താദിസസ്സ **മഗ്ഗസ്സ ച ഫലസ്സ ച ഭങ്ഗക്ഖണസമങ്ഗിനോ** പുരിമകോട്ഠാസസ്സേവ അഭജനതോ കോട്ഠാസദ്വയസമ്ഭവാഭാവതോതി അത്ഥോ. ഇദാനി തമേവത്ഥം വിവരിതും **"യസ്സ ദുക്ഖസച്ച"**ന്തിആദി വുത്തം. **കേസഞ്ചി** പുഗ്ഗലാനം. നിദ്ധാരണേ ചേതം സാമിവചനം. ''മഗ്ഗസ്സ ച ഫലസ്സ ചാ''തി വുത്തമഗ്ഗഫലാനി ദസ്സേന്തോ **"തിണ്ണം ഫലാനം ദ്വിന്നഞ്ച മഗ്ഗാന"**ന്തി ആഹ. താനി പന ഹേട്ഠിമാനി തീണി ഫലാനി മജ്ഝേ ച ദ്വേ മഗ്ഗാ വേദിതബ്ബാ. **നിരന്തരം അനുപ്പാദേത്വാ**തി പടിപക്ഖധമ്മേഹി അവോകിണ്ണം കത്വാ സഹ വിപസ്സനായ മഗ്ഗം ഉപ്പാദേന്തേന യാ സാതച്ചകിരിയാ കാതബ്ബാ, തം അകത്വാതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"അന്തരന്തരാ…പേ॰… ഉപ്പാദേത്വാ"**തി. ''അരൂപേ മഗ്ഗസ്സ ച ഫലസ്സ ച ഭങ്ഗക്ഖണേ''തി അവിസേസതോ വുത്തേ കഥമയം വിസേസോ ലബ്ഭതീതി ആഹ **"സാമഞ്ഞവചനേനപീ"**തിആദി. തേന അപവാദവിസയപരിയായേന ഉപസഗ്ഗാ അഭിനിവിസന്തീതി ലോകസിദ്ധോയം ഞായോതി ദസ്സേതി.

പവത്തിവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. പരിഞ്ഞാവാരവണ്ണനാ

൧൩൭-൧൪൦. ഏത്ഥേവാതി ഇമസ്മിം സച്ചയമകേ ഏവ. **അപരിഞ്ഞേയ്യതാദസ്സനത്ഥ**ന്തി ഏത്ഥ **അ**-കാരോ ന പരിഞ്ഞേയ്യാഭാവവചനോ, നാപി പരിഞ്ഞേയ്യപടിപക്ഖവചനോ, അഥ ഖോ തദഞ്ഞവചനോതി യഥാരഹം സച്ചേസു ലബ്ഭമാനാനം പഹാതബ്ബതാദീനമ്പി ദസ്സനേ ആപന്നേയേവ സമയവാരോ ദസ്സനപരോ, യേസഞ്ച ന ദസ്സനപരോ, തേസു കേസുചി സച്ചേസു ലബ്ഭമാനാനമ്പി കേസഞ്ചി വിസേസാനം അയം വാരോ ന ദസ്സനപരോതി ദസ്സേന്തോ **"സച്ഛികരണ…പേ॰… ദസ്സനത്ഥഞ്ചാ"**തി ആഹ. **സമുദയേ പഹാനപരിഞ്ഞാവ വുത്താ, ന തീരണപരിഞ്ഞാ**തി യുത്തം താവേതം സമുദയസ്സപി തീരേതബ്ബസഭാവത്താ, **"ദുക്ഖേ തീരണപരിഞ്ഞാവ വുത്താ, ന പഹാനപരിഞ്ഞാ"**തി ഇദം പന കസ്മാ വുത്തം, നനു ദുക്ഖം അപ്പഹാതബ്ബമേവാതി? സമുദയസച്ചവിഭങ്ഗേ വുത്താനം കേസഞ്ചി സമുദയകോട്ഠാസാനം ദുക്ഖസച്ചേ സങ്ഗഹണതോ ദുക്ഖസമുദയേ വാ അസങ്കരതോവ ഗഹേത്വാ ഭൂതകഥനമേതം ദട്ഠബ്ബം. **ഉഭയത്ഥാ**തി ദുക്ഖേ സമുദയേ ച വുത്താ. കസ്മാ? തേസം സാധാരണാതി. ഏവം സാധാരണാസാധാരണഭേദഭിന്നം യഥാവുത്തം പരിഞ്ഞാകിച്ചം പുബ്ബഭാഗേ നാനക്ഖണേ ലബ്ഭമാനമ്പി മഗ്ഗകാലേ ഏകക്ഖണേ ഏവ ലബ്ഭതി ഏകഞാണകിച്ചത്താതി ദസ്സേതും **"മഗ്ഗഞാണഞ്ഹീ"**തിആദി വുത്തം.

പരിഞ്ഞാവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സച്ചയമകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. സങ്ഖാരയമകം

൧. പണ്ണത്തിവാരവണ്ണനാ

൧. സതിപി കുസലമൂലാദീനമ്പി വിഭത്തഭാവേ ഖന്ധാദിവിഭാഗോ തതോ സാതിസയോതി ദസ്സേന്തോ **"ഖന്ധാദയോ വിയ പുബ്ബേ അവിഭത്താ"**തി ആഹ. പകാരത്ഥോ വാ എത്ഥ **ആദി**-സദ്ദോ "ഭൂവാദയോ"തിആദീസു വിയാതി കുസലമൂലാദീനമ്പി സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. **അവിഞ്ഞാതത്താ** നിസാമേന്തേഹി. ഹേതുഅത്ഥോ വാ എത്ഥ ലുത്തനിദ്ദിട്ഠോ അവിഞ്ഞാപിതത്താതി അത്ഥോ. യദിപി കായസങ്ഖാരാനം വികപ്പദ്വയേപി ഹേതുഫലഭാവോയേവ ഇച്ഛിതോ, സാമിവചനരൂപാവിഭൂതോ പന അത്ഥേവ അത്ഥഭേദോതി ദസ്സേന്തോ **"കായസ്സ... പേ॰... കത്തുഅത്ഥേ"**തി ആഹ. **സോ പനാതി** കത്തുഅത്ഥോ.

൨-൩. സുദ്ധികഏകേകപദവസേനാതി "കായോ സങ്ഖാരോ"തിആദീസു ദ്വീസു ദ്വീസു പദേസു അഞ്ഞമഞ്ഞം അസമ്മിസ്സഏകേകപദവസേന. **അത്ഥാഭാവതോതി** യഥാധിപ്പേതത്ഥാഭാവതോ. അഞ്ഞഥാ കരജകായാദികോ അത്ഥോ അത്ഥേവ. തേനേവാഹ **"പദസോധന...പേ॰... അവചനീയത്താ"**തി. ഇദാനി തമേവ അത്ഥാഭാവം ബ്യതിരേകവസേന ദസ്സേന്തോ **"യഥാ"**തിആദിമാഹ. കസ്മാ പന ഉഭയത്ഥ സമാനേ സമാസപദഭാവേ തത്ഥ അത്ഥോ ലബ്ഭതി, ഇധ ന ലബ്ഭതീതി? ഭിന്നലക്ഖണത്താ. തത്ഥ ഹി രൂപക്ഖന്ധാദിപദാനി സമാനാധികരണാനീതി പദദ്വയാധിട്ഠാനോ ഏകോ അത്ഥോ ലബ്ഭതി, ഇധ പന കായസങ്ഖാരാദിപദാനി ഭിന്നാധികരണാനീതി തഥാരൂപോ അത്ഥോ ന ലബ്ഭതീതി. തേനാഹ **"യഥാധിപ്പേതത്ഥാഭാവതോ"**തി.

വിസും അദീപേത്വാതി "കായസങ്ഖാരോ"തിആദിനാ സഹ വുച്ചമാനോപി കായസങ്ഖാരസദ്ദോ വിസും വിസും അത്തനോ അത്ഥം അജോതേത്വാ ഏകം അത്ഥം യദി ദീപേതീതി പരികപ്പവസേന വദതി. തേന കായസങ്ഖാരസദ്ദാനം സമാനാധികരണതം ഉല്ലിങ്ഗേതി. **"കായസങ്ഖാരസദ്ദോ കായസങ്ഖാരത്ഥേ വത്തമാനോ"**തി കസ്മാ വുത്തം, "സങ്ഖാരസദ്ദോ സങ്ഖാരത്ഥേവ വത്തമാനോ"തി പന വത്തബ്ബം സിയാ. ഏവഞ്ഹി സതി ഖന്ധത്ഥേ വത്തമാനോ ഖന്ധസദ്ദോ വിയ രൂപസദ്ദേന കായസദ്ദേന വിസേസിതബ്ബോതി ഇദം വചനം യുജ്ജേയ്യ, കായസങ്ഖാരസദ്ദാനം പന സമാനാധികരണത്തേ ന കേവലം സങ്ഖാരസദ്ദോയേവ സങ്ഖാരത്ഥേ വത്തതി, അഥ ഖോ കായസദ്ദോപീതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതും **"കായസങ്ഖാരസദ്ദോ കായസങ്ഖാരത്ഥേ വത്തമാനോ"**തി വുത്തം സിയാ, കായസദ്ദേന സമാനാധികരണേനാതി അധിപ്പായോ. ബ്യധികരണേന പന സങ്ഖാരസ്സ വിസേസിതബ്ബതാ അത്ഥേവാതി.

ഇമസ്സ വാരസ്സാതി സുദ്ധസങ്ഖാരവാരസ്സ. **പദസോധനേന ദസ്സിതാനന്തി** ഏത്തകേവ വുച്ചമാനേ തത്ഥ ദസ്സിതഭാവസാമഞ്ഞേന സുദ്ധകായാദീനമ്പി ഗഹണം ആപജ്ജേയ്യാതി തംനിവാരണത്ഥം **"യഥാധിപ്പേതാനമേവാ"**തി ആഹ. **കായാദിപദേഹി അഗ്ഗഹിതത്താതി** സുദ്ധകായാദിപദേഹി അഗ്ഗഹിതത്താ. **ഇധ പനാതി** അട്ഠകഥായം. സുദ്ധസങ്ഖാരവാരം സന്ധായ വുത്തമ്പി സുദ്ധസങ്ഖാരവാരമേവേത്ഥ അനനുജാനന്തോ സകലസങ്ഖാരയമകവിസയന്തി ആഹ **"ഇധ പന സങ്ഖാരയമകേ"**തി. **അധിപ്പേതത്ഥപരിച്ചാഗോതി**

അസ്സാസപസ്സാസാദികസ്സ അധിപ്പേതത്ഥസ്സ അഗ്ഗഹണം ചേതനാകായഅഭിസങ്ഖരണസങ്ഖാരാദി **അനധിപ്പേതത്ഥപരിഗ്ഗഹോ**. യദി ''കായോ സങ്ഖാരോ''തിആദിനാ സുദ്ധസങ്ഖാരതംമൂലചക്കവാരാ അത്ഥാഭാവതോ ഇധ ന ഗഹേതബ്ബാ, അഥ കസ്മാ പവത്തിവാരമേവ അനാരഭിത്വാ അഞ്ഞഥാ ദേസനാ ആരദ്ധാതി ആഹ **''പദസോധനവാരതംമൂലചക്കവാരേഹീ''**തിആദി. **സംസയോ ഹോതി** സങ്ഖാരസദ്ദവചനീയതാസാമഞ്ഞതോ കായസങ്ഖാരാദിപദാനം ബ്യധികരണഭാവതോ ച. തേനേവാഹ **''അസമാനാധികരണേഹി...പേ०... ദസ്സിതായാ''**തി.

പണ്ണത്തിവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. പവത്തിവാരവണ്ണനാ

൧൯. സങ്ഖാരാനം പുഗ്ഗലാനഞ്ച ഓകാസത്താതി സമ്പയുത്താനം നിസ്സയപച്ചയതായ, സങ്ഖാരാനം സമാപജ്ജിതബ്ബതായ പുഗ്ഗലാനം ഝാനസ്സ ഓകാസതാ വേദിതബ്ബാ, ഭൂമി പന യദഗ്ഗേന പുഗ്ഗലാനം ഓകാസോ, തദഗ്ഗേന സങ്ഖാരാനമ്പി ഓകാസോ. ''ദുതിയേ ഝാനേ തതിയേ ഝാനേ''തിആദിനാ **ഝാനം,** ''കാമാവചരേ രൂപാവചരേ''തിആദിനാ **ഭൂമി** ച വിസും ഓകാസഭാവേന ഗഹിതാ. **ഇതീതി** ഹേതുഅത്ഥോ, യസ്മാ ഝാനമ്പി ഓകാസഭാവേന ഗഹിതം, തസ്മാതി അത്ഥോ. **പുഗ്ഗലവാരേ ച ഓകാസവസേന പുഗ്ഗലഗ്ഗഹണേ**തി പുഗ്ഗലവാരേ ച യദാ പുഗ്ഗലോകാസസങ്ഖാരാദീനം ഓകാസഭാവേന ഗയ്ഹതി, തദാ തേസം ദ്വിന്നം ഓകാസാനം വസേന ഗയ്ഹനം ഹോതീതി യത്ഥ സോ പുഗ്ഗലോ, യഞ്ച തസ്മിം പുഗ്ഗലേ ഝാനം ഉപലബ്ഭതി, തേസം ദ്വിന്നം ഭൂമിഝാനസങ്ഖാതാനം ഓകാസാനം വസേന യഥാരഹം കായസങ്ഖാരാദീനം ഗഹണം കഥനം ഹോതീതി. **തസ്മാ**തി യസ്മാ ഏതദേവ, തസ്മാ. **ദുതിയതതിയജ്ഝാനോകാസവസേനാതി** ദുതിയതതിയജ്ഝാനസങ്ഖാതഓകാസവസേന **ഗഹിതാ**. കഥം? ''വിനാ വിതക്കവിചാരേഹി അസ്സാസപസ്സാസാനം ഉപ്പാദക്ഖണേ''തി ഏവം ഗഹിതാ **പുഗ്ഗലാ വിസേസേത്വാ ദസ്സിതാ**. കേന? തേനേവ വിതക്കവിചാരരഹിതഅസ്സാസപസ്സാസുപ്പാദക്ഖണേനാതി യോജേതബ്ബം.

പഠമകോട്ഠാസേ ഝാനോകാസവസേന പുഗ്ഗലദസ്സനം കതന്തി വുത്തം **''പുന... പേ०... ദസ്സേതീ''**തി. ഭൂമിഓകാസവസേന പുഗ്ഗലം ദസ്സേതീതി സമ്ബന്ധോ. **ദ്വിപ്പകാരാനന്തി** ഝാനഭൂമിഓകാസഭേദേന ദുവിധാനം. **തേസന്തി** പുഗ്ഗലാനം. ''പഠമം ഝാനം സമാപന്നാനം കാമാവചരാന''ന്തി ച ഇദം നിവത്തേതബ്ബഗഹേതബ്ബസാധാരണവചനം, തസ്സ ച അവച്ഛേദകം ''അസ്സാസപസ്സാസാനം ഉപ്പാദക്ഖണേ''തി ഇദന്തി വുത്തം **''വിസേസ...പേ०... ഖണേ''**തി. **തേന** വിസേസനേന. **കാമാവചരാനമ്പീതി** **പി**-സദ്ദോ സമ്പിണ്ഡനത്ഥോ. തേന ന കേവലം രൂപാരൂപാവചരേസു പഠമജ്ഝാനം സമാപന്നാനം, അഥ ഖോ കാമാവചരാനമ്പീതി വുത്തമേവത്ഥം സമ്പിണ്ഡേതി. കീദിസാനം കാമാവചരാനന്തി ആഹ **''ഗബ്ഭഗതാദീന''**ന്തി. **ആദി**-സദ്ദേന ഉദകനിമുഗ്ഗവിസഞ്ഞിഭൂതാ സങ്ഗഹിതാ, ന മതചതുത്ഥജ്ഝാനസമാപന്നനിരോധസമാപന്നാ. തേ ഹി അകാമാവചരതായ വിയ രൂപാരൂപഭവസമങ്ഗിനോ വിതക്കവിചാരുപ്പത്തിയാവ നിവത്തിതാ. **ഏകന്തികത്താതി** അസ്സാസപസ്സാസാഭാവസ്സ ഏകന്തികത്താ. **നിദസ്സിതാതി**

രൂപാരൂപാവചരാ നിദസ്സനഭാവേന വുത്താ, ന തബ്ബിരഹിതാനം അഞ്ഞേസം അഭാവതോതി അധിപ്പായോ. പഠമജ്ഝാനോകാസാ അസ്സാസപസ്സാസവിരഹവിസിട്ഠാതി യോജനാ. പഠമഞ്ചേത്ഥ പഠമജ്ഝാനസമങ്ഗീനം രൂപാരൂപാവചരാനം ഗഹണം, ദുതിയം യഥാവുത്തഗബ്ഭഗതാദീനം. **ഇമിനാ നയേനാ**തി യ്വായം "സങ്ഖാരാനം പുഗ്ഗലാനഞ്ചാ"തിആദിനാ ഝാനോകാസഭൂമിഓകാസവസേന പുഗ്ഗലവിഭാഗനയോ വുത്തോ, ഇമിനാ നയേന ഉപായേന. **സബ്ബത്ഥ** സബ്ബപുച്ഛാസു.

൨൧. **ഏതസ്മിം പന അത്ഥേ സതീ**തി യ്വായം ഉപ്പത്തിഭൂമിയാ ഝാനം വിസേസേത്വാ അത്ഥോ വുത്തോ, ഏതസ്മിം അത്ഥേ ഗയ്ഹമാനേ അഞ്ഞത്ഥപി ഉപ്പത്തിഭൂമിയാ ഝാനം വിസേസിതബ്ബം ഭവേയ്യ, തഥാ ച അനിട്ഠം ആപജ്ജതീതി ദസ്സേന്തോ **"ചതുത്ഥജ്ഝാനേ"**തിആദിമാഹ. കിം പന തം അനിട്ഠന്തി ആഹ **"ഭൂമീനം ഓകാസഭാവസ്സേവ അഗ്ഗഹിതതാപത്തിതോ"**തി. യത്ഥ യത്ഥ ഹി ഝാനം ഗയ്ഹതി, തത്ഥ തത്ഥ തം ഉപ്പത്തിഭൂമിയാ വിസേസിതബ്ബം ഹോതി. തഥാ സതി ഝാനോകാസോവ ഗഹിതോ സിയാ, ന ഭൂമിഓകാസോ ഗുണഭൂതത്താ. കിഞ്ച "ചതുത്ഥജ്ഝാനേ രൂപാവചരേ അരൂപാവചരേ"തി ഏത്ഥ രൂപാരൂപഭൂമിയാ ചതുത്ഥജ്ഝാനേ വിസേസിയമാനേ തദേകദേസോവ ഓകാസവസേന ഗഹിതോ സിയാ, ന സബ്ബം ചതുത്ഥജ്ഝാനം. തേനാഹ **"സബ്ബചതുത്ഥജ്ഝാനസ്സ ഓകാസവസേന അഗ്ഗഹിതതാപത്തിതോ ചാ"**തി. **ഝാനഭൂമോകാസാനന്തി** ഝാനോകാസഭൂമിഓകാസാനം.

നനു ച ഝാനഭൂമിഓകാസേ അസങ്കരതോ യോജിയമാനേ ന സബ്ബസ്മിം പഠമജ്ഝാനോകാസേ കായസങ്ഖാരോ വചീസങ്ഖാരോ ച അത്ഥി, തഥാ സബ്ബസ്മിം കാമാവചരോകാസേതി ചോദനുപ്പത്തിം സന്ധായ തസ്സ പരിഹാരം വത്തും **"യദിപീ"**തിആദിമാഹ. **തത്ഥാ**തി പഠമജ്ഝാനോകാസേ കാമാവചരോകാസേ ച. **തംദ്വയുപ്പത്തീ**തി തസ്സ കായവചീസങ്ഖാരദ്വയസ്സ ഉപ്പത്തി. ഓകാസദ്വയസ്സ അസങ്കരതോ ഗഹണേ അയഞ്ച ഗുണോ ലദ്ധോ ഹോതീതി ആഹ **"വിസും...പേ॰... ന വത്തബ്ബം ഹോതീ"**തി. തത്ഥ **അങ്ഗമത്തവസേനാ**തി വിതക്കാദിഝാനങ്ഗമത്തവസേന. തത്ഥ വത്തബ്ബം അട്ഠകഥായം വുത്തമേവ. വിതക്കരഹിതോപി വിചാരോ വചീസങ്ഖാരോയേവാതി ആഹ **"അവിതക്ക...പേ॰... ഗച്ഛതീ"**തി. **മുദ്ധഭൂതം ദുതിയജ്ഝാനന്തി** ചതുക്കനയേ ദുതിയജ്ഝാനമാഹ. തഞ്ഹി സകലക്ഖോഭകരധമ്മവിഗമേന വിതക്കേകങ്ഗപ്പഹായികതോ സാതിസയത്താ "മുദ്ധഭൂത"ന്തി വത്തബ്ബതം ലഭതി. **അസഞ്ഞസത്താ വിയാ**തി ഇദം വിസദിസുദാഹരണം ദട്ഠബ്ബം.

൨൭. ആവജ്ജനതോ പുബ്ബേ പവത്തം സബ്ബം ചിത്തം പടിസന്ധിചിത്തേന സമാനഗതികത്താ ഏകം കത്വാ വുത്തം **"പഠമതോ"**തി. തേനാഹ **"അവിതക്കഅവിചാരതോ"**തിആദി. **ചിത്തസങ്ഖാരസ്സ ആദിദസ്സനത്ഥന്തി** സുദ്ധാവാസേ ചിത്തസങ്ഖാരസ്സ ആദിദസ്സനത്ഥം. തഥാ **"വചീസങ്ഖാരസ്സ ആദിദസ്സനത്ഥ"**ന്തി ഏത്ഥാപി.

പവത്തിവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സങ്ഖാരയമകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. അനുസയയമകം

പരിച്ഛേദപരിച്ഛിന്നുദ്ദേസവാരവണ്ണനാ

൧. ''അവിജ്ജാസമുദയാ രൂപസമുദയോ, തണ്ഹാസമുദയാ രൂപസമുദയോ, കമ്മസമുദയാ രൂപസമുദയോ. ലോഭോ നിദാനം കമ്മാനം സമുദയായാ''തി ച ഏവമാദിനാ കുസലമൂലകുസലാദീനം പച്ചയഭാവോ വുത്തോതി ആഹ **''പച്ചയദീപകേന മൂലയമകേനാ''**തി. ''സോ 'അനിച്ചം രൂപം, അനിച്ചം രൂപ'ന്തി യഥാഭൂതം പജാനാതി. ചക്ഖു അനിച്ചം, രൂപാ അനിച്ചാ''തി ച ആദിനാ ബഹുലഖന്ധാദിമുഖേന അനിച്ചാനുപസ്സനാദയോ വിഹിതാതി വുത്തം **''ഖന്ധാദീസു തീരണബാഹുല്ലതോ''**തി. കിലേസാനം സമുച്ഛിന്ദനതോ പരം പഹാനകിച്ചം നത്ഥീതി ആഹ **''അനുസയപഹാനന്താ പഹാനപരിഞ്ഞാ''**തി. യദിപി അനുസയേഹി സമ്പയോഗതോ ആരമ്മണതോ വാ പഹാനപരിഞ്ഞാ നപ്പവത്തതി, അനുസയാഭാവേ പന തദാരമ്ഭോ ഏവ നത്ഥീതി കത്വാ വുത്തം **''അനുസയേഹി പഹാനപരിഞ്ഞം വിഭാവേതു''**ന്തി. **അനുസയഭാവേന ലബ്ഭമാനാനന്തി** അനുസയഭാവേന വിജ്ജമാനാനം, അനുസയസഭാവാനന്തി അത്ഥോ. **തീഹാകാരേഹീ**തി പരിച്ഛേദാദീഹി തീഹി പകാരേഹി. അനുസയേസു ഗണനസരൂപപ്പവത്തിട്ഠാനതോ അബോധിതേസു പുഗ്ഗലോകാസാദിവസേന പവത്തിയമാനാ തബ്ബിസയാ ദേസനാ ന സുവിഞ്ഞേയ്യാ ഹോതീതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **''തേസു തഥാ...പേ॰... ദുരവബോധത്താ''**തി.

ഏത്ഥ പുരിമേസൂതി പദുദ്ധാരോ അനന്തരസ്സ വിധി പടിസേധോ വാതി കത്വാ സാനുസയവാരാദിഅപേക്ഖോ, ന അനുസയവാരാദിഅപേക്ഖോ അനുസയവാരേ പാളിവവത്ഥാനസ്സ പഗേവ കതത്താതി ദസ്സേന്തോ **''ഏതേസു സാനുസയവാരാദീസു പുരിമേസൂതി അത്ഥോ''**തി ആഹ. സാനുസയവാരാദീസു ഹി തീസു പുരിമേസു ഓകാസവാരേ യതോ തതോതി ദേസനാ പവത്താ, ന അനുസയവാരാദീസു. **അത്ഥവിസേസാഭാവതോതി** ''കാമധാതുയാ ചുതസ്സാ''തിആദിനാ (യമ॰ ൨.അനുസയയമക.൩൦൨) പാളിആഗതപദസ്സ, ''കാമധാതും വാ പന ഉപപജ്ജന്തസ്സാ''തിആദിനാ യമകഭാവേന അട്ഠകഥാആദിഗതപദസ്സ ച അത്ഥവിസേസാഭാവതോ. **കഥമയം യമകദേസനാ സിയാ** ദുതിയസ്സ പദസ്സ അഭാവതോതി അത്ഥോ. യദി നായം യമകദേസനാ, അഥ കസ്മാ ഇധാഗതാതി ആഹ **''പുരിമവാരേ ഹീ''**തിആദി. തത്ഥ **അനുസയട്ഠാനപരിച്ഛേദദസ്സനന്തി** അനുസയട്ഠാനതായ പരിച്ഛേദദസ്സനം. ഏവമ്പി കഥമിദം അനുസയയമകം യമകദേസനാസബ്ഭാവതോതി ആഹ **''യമകദേസനാ... പേ॰... നാമം ദട്ഠബ്ബ''**ന്തി . **അത്ഥവസേനാ**തി പടിലോമത്ഥവസേന. പഠമപദേന ഹി വുത്തസ്സ വിപരിവത്തനവസേനപി യമകദേസനാ ഹോതി ''രൂപം രൂപക്ഖന്ധോ, രൂപക്ഖന്ധോ രൂപ''ന്തിആദീസു (യമ॰ ൧.ഖന്ധയമക.൨), തത്ഥ പന അത്ഥവിസേസോ അത്ഥി, ഇധ നത്ഥി, തസ്മാ ന തഥാ ദേസനാ കതാതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **''അത്ഥവിസേസാഭാവതോ പന ന വുത്താ''**തി. **ലബ്ഭമാനതാവസേനാ**തി പുച്ഛായ ലബ്ഭമാനതാവസേന.

ഉപ്പത്തിഅരഹതം ദസ്സേതീതി ഇമിനാ നിപ്പരിയായേന അനുസയാ അനാഗതാതി ദസ്സിതം ഹോതി യതോ തേ മഗ്ഗവജ്ഝാ, ന ച അതീതപച്ചുപ്പന്നാ ഉപ്പത്തിരഹാതി വുച്ചന്തി ഉപ്പന്നത്താ. യംസഭാവാ പന ധമ്മാ അനാഗതാ അനുസയാതി വുച്ചന്തി, തംസഭാവാ ഏവ തേ അതീതപച്ചുപ്പന്നാ വുത്താ. ന ഹി ധമ്മാനം അദ്ധാഭേദേന സഭാവഭേദോ അത്ഥി, തസ്മാ അനുസയാനം

അതീതപച്ചുപ്പന്നഭാവാ പരിയായതോ ലബ്ഭന്തീതി **അട്ഠകഥായം** (യമ॰ അട്ഠ॰ അനുസയയമക ൫) ''അതീതോപി ഹോതീ''തിആദി വുത്തം. **ഏവംപകാരാതി** അനുസയപ്പകാരാ, കാരണലാഭേ സതി ഉപ്പജ്ജനാരഹാഇച്ചേവ അത്ഥോ. **സോ ഏവംപകാരോ** ഉപ്പജ്ജനവാരേ **ഉപ്പജ്ജതി-സദ്ദേന ഗഹിതോ** ഉപ്പജ്ജനാരഹതായ അവിച്ഛിന്നഭാവദീപനത്ഥന്തി അധിപ്പായോ. തേനാഹ **"ന ഖന്ധയമകാദീസു വിയ ഉപ്പജ്ജമാനതാ"**തി, പച്ചുപ്പന്നതാതി അത്ഥോ. **തേനേവാതി**ആദിനാ യഥാവുത്തമത്ഥം പാകടതരം കരോതി. തത്ഥ **നിന്നാനാകരണോതി** നിബ്ബിസേസോ. ഉപ്പജ്ജനാനുസയാനം നിന്നാനാകരണത്താ ഏവ ഹി ''ഏത്ഥേസാ തണ്ഹാ ഉപ്പജ്ജമാനാ ഉപ്പജ്ജതി, ഏത്ഥ നിവിസമാനാ നിവിസതീ''തി **വിഭങ്ഗേ** (വിഭ॰ ൨൦൩) ആഗതം. അനുസയനഞ്ഹി ഏത്ഥ നിവിസനന്തി അധിപ്പേതം.

ഇദാനി യേന പരിയായേന അതീതപച്ചുപ്പന്നേസു അനുസയവോഹാരോ, തം ദസ്സേതുകാമോ അനാഗതമ്പി തേഹി സദ്ധിം ഏകജ്ഝം കത്വാ ദസ്സേന്തോ **"അനുരൂപം കാരണം പന...പേ॰... വുച്ചന്തീ"**തി ആഹ. ഏതേന ഭൂതപുബ്ബഗതിയാ അതീതപച്ചുപ്പന്നേസു ഉപ്പത്തിരഹതാ വേദിതബ്ബാതി ദസ്സേതി. ഉപ്പത്തിഅരഹതാ നാമ കിലേസാനം മഗ്ഗേന അസമുച്ഛിന്നതായ വേദിതബ്ബാ. സാ ച അതീതപച്ചുപ്പന്നേസുപി അത്ഥേവാതി പകാരന്തരേനപി തേസം പരിയായതോവ അനുസയഭാവം പകാസേതി. തേനേവാഹ **"മഗ്ഗസ്സ പനാ"**തിആദി. **താദിസാനന്തി** യേ മഗ്ഗഭാവനായ അസതി ഉപ്പത്തിരഹാ, താദിസാനം. **ധമ്മോ ഏവ ച ഉപ്പജ്ജതി,** ന ധമ്മാകാരോതി അധിപ്പായോ. ന ഹി ധമ്മാകാരാ അനിച്ചതാദയോ ഉപ്പജ്ജന്തീതി വുച്ചന്തി. യദി പന തേ ഉപ്പാദാദിസമങ്ഗിനോ സിയും, ധമ്മാ ഏവ സിയും. തേന വുത്തം ''അപ്പഹീനാകാരോ ച ഉപ്പജ്ജതീതി വത്തും ന യുജ്ജതീ''തി.

വുത്തമ്പി ഥാമഗമനം അഗ്ഗഹേത്വാ അപ്പഹീനട്ഠമത്തമേവ ഗഹേത്വാ ചോദകോ ചോദേതീതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"സത്താനുസയ...പേ॰... ആപജ്ജതീതി ചേ"**തി. ന ഹി ഥാമഗമനേ ഗഹിതേ ചോദനായ ഓകാസോ അത്ഥി. തേനാഹ **"നാപജ്ജതീ"**തിആദി. വുത്തം അട്ഠകഥായം, ന കേവലമട്ഠകഥായമേവ പാഠഗതോവായമത്ഥോ, തസ്മാ ഏവമേവ ഗഹേതബ്ബോതി ദസ്സേന്തോ **"ഥാമഗതോ...പേ॰... യുത്ത"**ന്തി വത്വാ കിം പന തം ഥാമഗമനന്തി പരാസങ്കം നിവത്തേന്തോ **"ഥാമഗതന്തി ച...പേ॰... വുത്താ"**തി ആഹ. തത്ഥ **അഞ്ഞേഹി അസാധാരണോതി** കിലേസവത്ഥുആദീനം കിലേസതാദിസഭാവോ വിയ കാമരാഗാദിതോ അഞ്ഞത്ഥ അലബ്ഭമാനോ തേസംയേവ ആവേണികോ സഭാവോ, യതോ തേ ഭവബീജം ഭവമൂലന്തി ച വുച്ചന്തി. യസ്മാ ച ഥാമഗമനം തേസം അനഞ്ഞസാധാരണോ സഭാവോ, തസ്മാ അനുസയനന്തി വുത്തം ഹോതീതി ദസ്സേന്തോ **"ഥാമഗതോതി അനുസയസമങ്ഗീതി അത്ഥോ"**തി ആഹ.

''യസ്സ കാമരാഗാനുസയോ അനുസേതി, തസ്സ പടിഘാനുസയോ അനുസേതീതി? ആമന്താ''തിആദിനാ (യമ॰ ൨.അനുസയയമക.൩) അനുസയവാരേ വുത്തോ ഏവ അത്ഥോ ''യസ്സ കാമരാഗാനുസയോ ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ പടിഘാനുസയോ ഉപ്പജ്ജതീതി? ആമന്താ''തിആദിനാ (യമ॰ ൨.അനുസയയമക.൩൦൦) വുത്തോതി അനുസയനാകാരോ ഏവ ഉപ്പജ്ജനവാരേ ഉപ്പജ്ജതി-സദ്ദേന ഗഹിതോതി ''ഉപ്പജ്ജനവാരോ അനുസയവാരേന നിന്നാനാകരണോ വിഭത്തോ''തി യം വുത്തം, തത്ഥ വിചാരം ആരഭതി

“അനുസയഉപ്പജ്ജനവാരാനം സമാനഗതികത്താ”തിആദിനാ. **“ഉപ്പജ്ജതീ”തി വചനം സിയാ**തി ഉപ്പജ്ജനവാരേ “ഉപ്പജ്ജതീ”തി വചനം അപ്പഹീനാകാരദീപകം സിയാ. തഥാ ച സതി യഥാ “ഇമസ്സ ഉപ്പാദാ”തി ഏത്ഥ ഇമസ്സ അനിരോധാതി അയമത്ഥോപി ഞായതി, ഏവം “ഉപ്പജ്ജതീ”തി വുത്തേ അത്ഥതോ “ന ഉപ്പജ്ജതീ”തി അയമത്ഥോ വുത്തോ ഹോതി അപ്പഹീനാകാരസ്സ ഉപ്പത്തിരഹഭാവസ്സ അനുപ്പജ്ജമാനസഭാവത്താതി ചോദനം ദസ്സേന്തോ **“ഉപ്പജ്ജതീതി വചനസ്സ അവുത്തതാ ന സക്കാ വത്തുന്തി ചേ”**തി ആഹ. **വചനത്ഥവിസേസേന തംദ്വയസ്സ വുത്തത്താ**തി ഏതേന ധമ്മനാനത്താഭാവേപി പദത്ഥനാനത്തേന വാരന്തരദേസനാ ഹോതി യഥാ സഹജാതസംസട്ഠവാരേസൂതി ദസ്സേതി. **അനുരൂപം കാരണം ലഭിത്വാ**തിആദി തമേവ വചനത്ഥവിസേസം വിഭാവേതും ആരദ്ധം. **ഉപ്പത്തിയോഗ്ഗ**ന്തി ഉപ്പത്തിയാ യോഗ്ഗം, ഉപ്പജ്ജനസഭാഗതന്തി അത്ഥോ. യതോ അനുസയാ ഉപ്പത്തിരഹാതി വുച്ചന്തി, ഏകന്തേന ചേതദേവ സമ്പടിച്ഛിതബ്ബം “യസ്സ കാമരാഗാനുസയോ ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ പടിഘാനുസയോ ഉപ്പജ്ജതീതി? ആമന്താ”തിആദിവചനതോ (യമ॰ ૨.അനുസയയമക.൩൦൦). “അനുസേന്തീതി അനുസയാ”തി ഏത്തകേ വുത്തേ സദാ വിജ്ജമാനാ നു ഖോ തേ അപരിനിപ്ഫന്നാനുസയനട്ഠേന “അനുസയാ”തി വുച്ചന്തീതി അയമത്ഥോ ആപജ്ജതീതി തംനിസേധനത്ഥം **“അനുരൂപം കാരണം ലഭിത്വാ ഉപ്പജ്ജന്തീ”**തി വുത്തം. ഉപ്പത്തിഅരഹഭാവേന ഥാമഗതതാ അനുസയട്ഠോതി യം തേസം ഉപ്പത്തിയോഗവചനം വുത്തം, തം സമ്മദേവ വുത്തന്തി ഇമമത്ഥമാഹ **“അനുസയസദ്ദസ്സാ”**തിആദിനാ. തേന വാരദ്വയദേസനുപ്പാദികാ അനുസയസദ്ദത്ഥനിദ്ധാരണാതി ദസ്സേതി. **തമ്പി സുവുത്തമേവ ഇമിനാ തന്തിപ്പമാണേനാ**തി ഇദമ്പി “അഭിധമ്മേ താവാ”തിആദിനാ ആഗതം തിവിധമേവ തന്തിം സന്ധായാഹാതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **“തന്തിത്തയേനപി ഹി ചിത്തസമ്പയുത്തതാ ദീപിതാ ഹോതീ”**തി.

പരിച്ഛേദപരിച്ഛിന്നുദ്ദേസവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഉപ്പത്തിട്ഠാനവാരവണ്ണനാ

૨. **ഏവം സതീ**തി വേദനാനം വിസേസിതബ്ബഭാവേ കാമധാതുയാ ച വിസേസനഭാവേ സതി. **കാമാധാതുയാ അനുസയനട്ഠാനതാ ന വുത്താ ഹോതി** അപ്പധാനഭാവതോ, പധാനാപ്പധാനേസു പധാനേ കിച്ചദസ്സനതോ, വിസേസനഭാവേന ചരിതബ്ബതായ ചാതി അധിപ്പായോ. ഹോതു കോ ദോസോതി കദാചി വദേയ്യാതി ആസങ്കമാനോ ആഹ **“ദ്വീസു പനാ”**തിആദി. **ദ്വീസൂ**തി നിദ്ധാരണേ ഭുമ്മം, തഥാ **“തീസു ധാതൂസൂ”**തി ഏത്ഥാപി. **തസ്മാ**തി യസ്മാ ധാതുആദിഭേദേന തിവിധം അനുസയട്ഠാനം, തത്ഥ ച രൂപാരൂപധാതൂനം ഭവരാഗസ്സ അനുസയട്ഠാനതാ വുത്താതി കാമധാതുയാ കാമരാഗസ്സ അനുസയട്ഠാനതാ ഏകന്തേന വത്തബ്ബാ, തസ്മാ. **തീസു ധാതൂസു തീസു വേദനാസൂ**തി ച നിദ്ധാരണേ ഭുമ്മം, **കാമധാതുയാ ദ്വീസു വേദനാസൂ**തി ച ആധാരേ.

ദ്വീസ്വേവാതി ദ്വീസു സുഖോപേക്ഖാസു ഏവ. **സബ്ബാസു ദ്വീസൂ**തി യാസു കാസുചി ദ്വീസു. **തേനാ**തി “കാമരാഗോ ദ്വീസു വേദനാസു അനുസേതീ”തി വചനസാമത്ഥിയലദ്ധേന വിസേസനിച്ഛയേനേവ. **ഭവരാഗാനുസയട്ഠാനം** രൂപാരൂപധാതുയോ തദനുരൂപാ ച വേദനാ. ന ഹി ദ്വീസു വേദനാസു കാമരാഗാനുസയോവ അനുസേതീതി അവധാരണം ഇച്ഛിതം, ദ്വീസു ഏവ പന

വേദനാസൂതി ഇച്ഛിതം. തേനേവാഹ **“ദ്വീസ്വേവ അനുസേതി, ന തീസൂ”**തി. **അട്ഠാനഞ്ച** അനുസയാനം, കിം തം അപരിയാപന്നം സക്കായേ? സബ്ബോ ലോകുത്തരോ ധമ്മോ. **ച**-സദ്ദേന പടിഘാനുസയട്ഠാനം സങ്ഗണ്ഹാതി. തേന വുത്തം **“യഥാ ചാ”**തിആദി. **അഞ്ഞാ**തി കാമരാഗാനുസയട്ഠാനഭൂതാ ദ്വേ വേദനാ.

അഞ്ഞേസു ദ്വീഹി വേദനാഹി വിപ്പയുത്തേസു. **പിയരൂപസാതരൂപേസൂ**തി പിയായിതബ്ബമധുരസഭാവേസു. വിസേസനഞ്ചേതം രൂപാദീനം സബ്ബദ്വാരസബ്ബപുരിസേസു ഇട്ഠഭാവസ്സ അനിയതതായ കതം. **സാതസന്തസുഖഗിദ്ധിയാ**തി സാതസുഖേ സന്തസുഖേ ച ഗിജ്ഝനാകാരേന അഭികങ്ഖനാകാരേന. തത്ഥ സാതസുഖം കായികം, സന്തസുഖം ചേതസികം. സാതസുഖം വാ കായികസുഖം, സന്തസുഖം ഉപേക്ഖാസുഖം. തഥാ ചാഹു “ഉപേക്ഖാ പന സന്തത്താ, സുഖമിച്ചേവ ഭാസിതാ”തി (വിസുദ്ധി॰ ൨.൬൪൪; മഹാനി॰ അട്ഠ॰ ൨൭). പരിത്തം വാ ഓളാരികം സുഖം സാതസുഖം, അനോളാരികം സന്തസുഖം. പരിത്തഗ്ഗഹണഞ്ചേത്ഥ കാമരാഗാനുസയസ്സ അധിപ്പേതത്താ. **അഞ്ഞത്ഥാ**തി വേദനാഹി അഞ്ഞത്ഥ. **സോ**തി കാമരാഗാനുസയോ. **വേദനാസു അനുഗതോ ഹുത്വാ സേതീ**തി വേദനാപേക്ഖോ ഏവ ഹുത്വാ പവത്തതി യഥാ പുത്താപേക്ഖായ ധാതിയാ അനുഗ്ഗണ്ഹനപ്പവത്തി, സയനസങ്ഖാതാ പവത്തി ച കാമരാഗസ്സ നികാമനമേവ. തേനാഹ **“സുഖമിച്ചേവ അഭിലപതീ”**തി. യഥാ തസ്സ, ഏവം പടിഘാനുസയാദീനമ്പി വുത്തനിയാമേന യഥാസകം കിച്ചകരണമേവ ദുക്ഖവേദനാദീസു അനുസയനം ദട്ഠബ്ബം. തേന വുത്തം **“ഏവം പടിഘാനുസയോ ചാ”**തിആദി. **തീസു വേദനാസു അനുസയനവചനേനാ**തി തീസു വേദനാസു യഥാരഹം അനുസയനവചനേന. **ഇട്ഠാദിഭാവേന ഗഹിതേസൂ**തി ഇട്ഠാദീസു ആരമ്മണപകതിയാ വസേന ഇട്ഠാദിഭാവേന ഗഹിതേസു വിപരീതസഞ്ഞായ വസേന അനിട്ഠാദീസു ഇട്ഠാദിഭാവേന ഗഹിതേസൂതി യോജനാ. ന ഹി ഇട്ഠാദിഭാവേന ഗഹണം വിപരീതസഞ്ഞാ.

തത്ഥാതി ഇട്ഠാരമ്മണാദീസു. **ഏത്ഥാ**തി അനുസയനേ. **കാമസ്സാദാദിവത്ഥുഭൂതാനം കാമഭവാദീനന്തി** കാമസ്സാദഭവസ്സാദവത്ഥുഭൂതാനം കാമരൂപാരൂപഭവാനം ഗഹണം വേദിതബ്ബന്തി യോജനാ. **തത്ഥാ**തി വേദനാത്തയധാതുത്തയേസു. നിദ്ധാരണേ ചേതം ഭുമ്മം. **ദുക്ഖപടിഘാതോ** ദുക്ഖേ അനഭിരതി. **യത്ഥ തത്ഥാ**തി ദുക്ഖവേദനായ തംസമ്പയുത്തേസു അനിട്ഠരൂപാദീസു വാതി യത്ഥ തത്ഥ. മഹഗ്ഗതാ ഉപാദിന്നക്ഖന്ധാ **രൂപാരൂപഭവാ,** അനുപാദിന്നക്ഖന്ധാ **രൂപാരൂപാവചരധമ്മാ. തത്ഥാ**തി യഥാവുത്തേസു മഹഗ്ഗതധമ്മേസു ഭവരാഗോഇച്ചേവ വേദിതബ്ബോ. തേന വുത്തം **“രൂപധാതുയാ അരൂപധാതുയാ ഏത്ഥ കാമരാഗാനുസയോ നാനുസേതീ”**തി. **ദിട്ഠാനുസയാദീനന്തി ആദി**-സദ്ദേന വിചികിച്ഛാനുസയഅവിജ്ജാനുസയാദീനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ.

ധാതുത്തയവേദനാത്തയവിനിമുത്തം ദിട്ഠാനുസയാദീനം അനുസയനട്ഠാനം ന വുത്തന്തി സുവുത്തമേതം ദിട്ഠാനുസയാദീനം ഉപ്പത്തിട്ഠാനപുച്ഛായം “സബ്ബസക്കായപരിയാപന്നേസു ധമ്മേസു”ഇച്ചേവ വിസ്സജ്ജിതത്താ. കാമരാഗോ പന യത്ഥ നാനുസേതി, തം ദുക്ഖവേദനാരൂപാരൂപധാതുവിനിമുത്തം ദിട്ഠാനുസയാദീനം അനുസയനട്ഠാനം അത്ഥീതി ദസ്സേതും **“നനു ചാ”**തിആദി

ആരദ്ധം. തത്ഥ **തദനുസയനട്ഠാനതോ**തി തസ്സ കാമരാഗാനുസയസ്സ അനുസയനട്ഠാനതോ. **അഞ്ഞോ** നേക്ഖമ്മസ്സിതസോമനസ്സുപേക്ഖാസങ്ഖാതാ. അയമേത്ഥ സങ്ഖേപത്ഥോ - നേക്ഖമ്മസ്സിതദോമനസ്സേ വിയ പടിഘാനുസയോ നേക്ഖമ്മസ്സിതസോമനസ്സുപേക്ഖാസു കാമരാഗാനുസയോ നാനുസേതീതി "യത്ഥ കാമരാഗാനുസയോ നാനുസേതി, തത്ഥ ദിട്ഠാനുസയോ നാനുസേതീ"തി സക്കാ വത്തുന്തി തസ്മാ തം ഉദ്ധരിത്വാ ന വുത്തന്തി. **ഹോന്തൂ**തി താസം വേദനാനം അത്ഥിതം പടിജാനിത്വാ ഉദ്ധരിത്വാ അവചനസ്സ കാരണം ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ന പന...പേ... തം ന വുത്ത"**ന്തി. **തദനുസയനട്ഠാന**ന്തി തേസം ദിട്ഠാനുസയാദീനം അനുസയനട്ഠാനം. **തസ്മാ**തി യസ്മാ സതിപി കാമരാഗാനുസയനട്ഠാനതോ അഞ്ഞസ്മിം ദിട്ഠാനുസയാദീനം അനുസയനട്ഠാനേ തം പന ധാതുത്തയവേദനാത്തയവിനിമുത്തം നത്ഥി വേദനാദ്വയഭാവതോ, തസ്മാ. **തം** വേദനാദ്വയം **ന വുത്തം** വിസും ന ഉദ്ധടന്തി അത്ഥോ. **തസ്മാ**തി യസ്മാ "യത്ഥ കാമരാഗാദയോ നാനുസേന്തി, തത്ഥ ദിട്ഠിവിചികിച്ഛാ നാനുസേന്തീ"തി അയമത്ഥോ "ആമന്താ"തി ഇമിനാ പടിവചനവിസ്സജ്ജനേന അവിഭാഗതോ വുത്തോതി "യത്ഥ കാമരാഗാദയോ അനുസേന്തി, തത്ഥ ദിട്ഠിവിചികിച്ഛാ അനുസേന്തീ"തി അയമ്പി അത്ഥോ അവിഭാഗതോവ ലബ്ഭതി, തസ്മാ. അവിഭാഗതോ ച ദുക്ഖം പടിഘസ്സ അനുസയനട്ഠാനന്തി ദീപിതം ഹോതി. തേനാഹ **"അവിസേസേന...പേ... വേദിതബ്ബ"**ന്തി. തത്ഥ **അവിസേസേനാ**തി ഗേഹസ്സിതം നേക്ഖമ്മസ്സിതന്തി വിസേസം അകത്വാ. **സമുദായവസേന ഗഹേത്വാ**തി യഥാവുത്തഅവയവാനം സമൂഹവസേന ദുക്ഖന്ത്വേവ ഗഹേത്വാ. "അവിസേസേന സമുദായവസേന ഗഹേത്വാ"തി ഇമമത്ഥം **തഥാ**-സദ്ദേന അനുകഡ്ഢതി "ദ്വീസു വേദനാസൂ"തി ഏത്ഥാപി ഗേഹസ്സിതാദിവിഭാഗസ്സ അനിച്ഛിതത്താ.

യദി ഏവം "പടിഘം തേന പജഹതി, ന തത്ഥ പടിഘാനുസയോ അനുസേതീ"തി ഇദം സുത്തപദം കഥന്തി ചോദനം സന്ധായ **"അപി ചാ"**തിആദി വുത്തം. **തത്ഥാ**തി തസ്മിം ദോമനസ്സേ, തംസമ്പയുത്തേ വാ പടിഘേ. **നേക്ഖമ്മസ്സിതം ദോമനസ്സ**ന്തിആദിനാ നേയ്യത്ഥമിദം സുത്തം, ന നീതത്ഥന്തി ദസ്സേതി. യഥാ പന സുത്തം ഉദാഹടം, തഥാ ഇധ കസ്മാ ന വുത്തന്തി ആഹ **"പടിഘുപ്പത്തിരഹട്ഠാനതായാ"**തിആദി. ഏവമ്പി സുത്താഭിധമ്മപാഠാനം കഥമവിരോധോതി ആഹ **നിപ്പരിയായദേസനാ ഹേസാ, സാ പന പരിയായദേസനാ**തി. **ഏവഞ്ച കത്വാ**തി പരിയായദേസനത്താ ഏവ. **രാഗാനുസയോ**തി കാമരാഗാനുസയോ അധിപ്പേതോ. യതോ "അനാഗാമിമഗ്ഗേന സമുഗ്ഘാതനം സന്ധായാ"തി വുത്തം, തസ്മാ തസ്സ ന മഹഗ്ഗതധമ്മാ അനുസയനട്ഠാനന്തി തം പഠമജ്ഝാനഞ്ച അനാമസിത്വാ **"ന ഹി ലോകിയാ...പേ... നാനുസേതീതി സക്കാ വത്തു"**ന്തി വുത്തം. **അവത്ഥുഭാവതോ**തി സഭാവേനേവ അനുപ്പത്തിട്ഠാനത്താ. **ഇധാ**തി ഇമസ്മിം അനുസയയമകേ. **വുത്തനയേനാ**തി "നേക്ഖമ്മസ്സിതം ദോമനസ്സം ഉപ്പാദേത്വാ"തിആദിനാ വുത്തേന നയേന . **തംപടിപക്ഖഭാവതോ**തി തേസം പടിഘാദീനം പടിപക്ഖസ്സ മഗ്ഗസ്സ സബ്ഭാവതോ. ന കേവലം മഗ്ഗസബ്ഭാവതോ, അഥ ഖോ ബലവവിപസ്സനാസബ്ഭാവതോപീതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"തംസമുഗ്ഘാ...പേ... ഭാവതോ ചാ"**തി.

ഇദാനി യദേതം തത്ഥ തത്ഥ "അനുസയനട്ഠാന"ന്തി വുത്തം, തം ഗഹേതബ്ബധമ്മവസേന വാ സിയാ ഗഹണവിസേസേന വാതി ദ്വേ വികപ്പാ,

തേസു പഠമം സന്ധായാഹ **"ആരമ്മണേ അനുസയനട്ഠാനേ സതീ"**തി. രൂപാദിആരമ്മണേ അനുസയാനം അനുസയനട്ഠാനന്തി ഗയ്ഹമാനേ യമത്ഥം സന്ധായ "ന സക്കാ വത്തു"ന്തി വുത്തം, തം ദസ്സേതും **"ദുക്ഖായ ഹീ"**തിആദിമാഹ. **യദി സിയാ**തി യദി കാമരാഗാനുസയോ സിയാ. **ഏതസ്സപീ**തി ദിട്ഠാനുസയസമ്പയുത്തലോഭസ്സപി "സബ്ബസക്കായപരിയാപന്നേസു ധമ്മേസൂ"തി കാമരാഗസ്സ ഠാനം വത്തബ്ബം സിയാ, ന ച വുത്തം. **അഥ പനാ**തിആദി ദുതിയവികപ്പം സന്ധായ വുത്തം. **അജ്ഝാസയവസേന തംനിന്നതായാ**തി അസതിപി ആരമ്മണകരണേ യത്ഥ കാമരാഗാദയോ അജ്ഝാസയതോ നിന്നാ, തം തേസം അനുസയനട്ഠാനം. തേന വുത്തം "അനുഗതോ ഹുത്വാ സേതീ"തി. അഥ പന വുത്തന്തി സമ്ബന്ധോ. **യഥാ**തിആദി യഥാവുത്തസ്സ അത്ഥസ്സ ഉദാഹരണവസേന നിരൂപനം. **ദുക്ഖേ പടിഹഞ്ഞനവസേനേവ പവത്തതി,** നാരമ്മണകരണവസേനാതി അധിപ്പായോ. **ദുക്ഖമേവ തസ്സ അനുസയനട്ഠാനം വുത്ത**ന്തി അജ്ഝാസയസ്സ തത്ഥ നിന്നത്താ ദുക്ഖമേവ തസ്സ പടിഘസ്സ അനുസയനട്ഠാനം വുത്തം, **നാലമ്ബിതം** രൂപാദി സുഖവേദനാ ചാതി അധിപ്പായോ. **ഏവ**ന്തി യഥാ അഞ്ഞാരമ്മണസ്സപി പടിഘസ്സ അജ്ഝാസയതോ ദുക്ഖനിന്നതായ ദുക്ഖമേവ അനുസയനട്ഠാനം വുത്തം, ഏവം. **ദുക്ഖാദീസു...പേ°... വുത്ത**ന്തി "ദുക്ഖേന സുഖം അധിഗന്തബ്ബം. നത്ഥി ദിന്ന"ന്തി ച ആദിനാ കായകിലമനദുക്ഖേ ദാനാനുഭാവാദികേ ച മിച്ഛാഭിനിവേസനവസേന ഉപ്പജ്ജമാനേന ദിട്ഠാനുസയേന സമ്പയുത്തോ അഞ്ഞാരമ്മണോപി ലോഭോ "ഏവം സുഖം ഭവിസ്സതീ"തി അജ്ഝാസയതോ സുഖാഭിസങ്ഗവസേനേവ പവത്തതീതി സുഖുപേക്ഖാഭേദം സാതസന്തസുഖദ്വയമേവ അസ്സ ലോഭസ്സ അനുസയനട്ഠാനം വുത്തം പാളിയം, ന യഥാവുത്തം ദുക്ഖാദി, തസ്മാ **ഭവരാഗ...പേ°... ന വിരുജ്ഝതി**. **ഏകസ്മിംയേവ ചാ**തിആദി ദുതിയവികപ്പംയേവ ഉപബ്രൂഹനത്ഥം വുത്തം. തത്ഥ രാഗസ്സ സുഖജ്ഝാസയതാ തംസമങ്ഗിനോ പുഗ്ഗലസ്സ വസേന വേദിതബ്ബാ, തന്നിന്നഭാവേന വാ ചക്ഖുസ്സ വിസമജ്ഝാസയതാ വിയ. ഏസ നയോ സേസേസുപി. **തേസം** രാഗപടിഘാനം **നാനാനുസയട്ഠാനതാ ഹോതി** ഏകസ്മിമ്പി ആരമ്മണേതി അത്ഥോ.

ഏവഞ്ച കത്വാതി അസതിപി ഗഹേതബ്ബഭേദേ ഗഹണവിസേസേന അനുസയനട്ഠാനസ്സ ഭിന്നത്താ ഏവ. **"യത്ഥ...പേ°... നോ"തി വുത്തം,** അഞ്ഞഥാ വിരുജ്ഝേയ്യ. ഗഹേതബ്ബഭേദേന ഹി രാഗപടിഘാനം അനുസയനട്ഠാനഭേദേ ഗയ്ഹമാനേ വിപാകമത്തേ ഠാതബ്ബം സിയാ, ന ച തം യുത്തം, നപി സബ്ബേസം പുരിസദ്വാരാനം ഇട്ഠാനിട്ഠം നിയതന്തി. യദിപി യഥാവുത്തലോഭസ്സ വുത്തനയേന കാമരാഗാനുസയതാ സമ്ഭവതി, യഥാ പന സുഖുപേക്ഖാസു ഇട്ഠാരമ്മണേ ച ഉപ്പജ്ജന്തേന ദോമനസ്സേന സഹ പവത്തോ ദോസോ ദുബ്ബലഭാവേന പടിഘാനുസയോ ന ഹോതി, ഏവം യഥാവുത്തലോഭോപി കാമരാഗാനുസയോ ന ഹോതീതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതും **"അട്ഠകഥായം പനാ"**തിആദി വുത്തം. **ന പടിഘാനുസയോ**തി ഏത്ഥ **ന**-കാരോ പടിസേധനത്ഥോ, ന അഞ്ഞത്ഥോ, ഇതരത്ഥ പന സമ്ഭവോ ഏവ നത്ഥീതി ദസ്സേന്തോ **"യം പനേത"**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ **"ന ഹി ദോമനസ്സസ്സ പടിഘാനുസയഭാവാസങ്കാ അത്ഥീ"**തി ഇമിനാ **ന**-കാരസ്സ അഞ്ഞത്ഥതാഭാവദസ്സനമുഖേന അഭാവത്ഥതം സമത്ഥേതി.

ദേസനാ സംകിണ്ണാ വിയ ഭവേയ്യാതി ഏത്ഥ ദേസനാസങ്കരം ദസ്സേതും **"ഭവരാഗസ്സപി...പേ°... ഭവേയ്യാ"**തി വുത്തം. തസ്സത്ഥോ - യഥാ കാമരാഗസ്സ

കാമധാതുയാ ദ്വീസു വേദനാസു ആരമ്മണകരണവസേന ഉപ്പത്തി വുത്താ "കാമരാഗോ കാമധാതുയാ ദ്വീസു വേദനാസു അനുസേതീ"തി, ഏവം യദി "ഭവരാഗോ കാമധാതുയാ ദ്വീസു വേദനാസു അനുസേതീ"തി വുച്ചേയ്യ, ഭവരാഗസ്സപി...പേ॰... ഭവേയ്യ. തതോ ച കാമരാഗേന സദ്ധിം ഭവരാഗസ്സ ദേസനാ സംകിണ്ണാ ഭവേയ്യ, കാമരാഗതോ ച ഭവരാഗസ്സ വിസേസോ ദസ്സേതബ്ബോ. സോ ച സഹജാതാനുസയവസേന ന സക്കാ ദസ്സേതുന്തി ആരമ്മണകരണവസേന ദസ്സേതബ്ബോ. തേന വുത്തം **"തസ്മാ ആരമ്മണേ...പേ॰... അധിപ്പായോ"**തി. തത്ഥ **ആരമ്മണവിസേസേനാ**തി രൂപാരൂപധാതുസങ്ഖാതആരമ്മണവിസേസേന. **വിസേസദസ്സനത്ഥ**ന്തി കാമരാഗതോ ഭവരാഗസ്സ വിസേസദസ്സനത്ഥം. **ഏവം ദേസനാ കതാ**തി "രൂപധാതുയാ അരൂപധാതുയാ ഏത്ഥ ഭവരാഗാനുസയോ അനുസേതീ"തി ഏവം വിസയേ ഭുമ്മം കത്വാ ദേസനാ കതാ. തേനാഹ **"സഹജാതവേദനാവിസേസാഭാവതോ"**തി.

ഉപ്പത്തിട്ഠാനവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

മഹാവാരോ

൧. അനുസയവാരവണ്ണനാ

൯. **പവത്താവിരാമവസേനാ**തി അനുസയപ്പവത്തിയാ അവിരാമവസേന, അവിച്ഛേദവസേനാതി അത്ഥോ. കഥം പന കുസലാബ്യാകതചിത്തക്ഖണേ അനുസയാനം പവത്തീതി ആഹ **"മഗ്ഗേനേവ...പേ॰... പുബ്ബേ"**തി.

൨൦. ചിത്തചേതസികാനഞ്ച ഠാനം നാമ ചിത്തുപ്പാദോതി ആഹ **"ഏകസ്മിം ചിത്തുപ്പാദേ"**തി. **തേസം തേസം പുഗ്ഗലാന**ന്തി പുഥുജ്ജനാദീനം പുഗ്ഗലാനം. **പകതിയാ** സഭാവേന. സഭാവസിദ്ധാ ഹി ദുക്ഖായ വേദനായ കാമരാഗസ്സ അനനുസയനട്ഠാനതാ. ഏവം സേസേസുപി യഥാരഹം വത്തബ്ബം. വക്ഖതി ഹി "പകതിയാ ദുക്ഖാദീനം കാമരാഗാദീനം അനനുസയനട്ഠാനതം സന്ധായ വുത്ത"ന്തി. **പഹാനേനാ**തി തസ്സ തസ്സ അനുസയസ്സ സമുച്ഛിന്ദനേന. **തിണ്ണം പുഗ്ഗലാന**ന്തി പുഥുജ്ജനസോതാപന്നസകദാഗാമീനം. **ദ്വിന്നം പുഗ്ഗലാന**ന്തി അനാഗാമിഅരഹന്താനം. **ഏത്ഥാ**തി ഏതസ്മിം പുഗ്ഗലോകാസവാരേ. **പുരിമനയേ**തി "തിണ്ണം പുഗ്ഗലാന"ന്തിആദികേ പുരിമസ്മിം വിസ്സജ്ജനനയേ. **ഓകാസ**ന്തി ഉപ്പത്തിട്ഠാനം, ഇധ പന ദുക്ഖവേദനാ വേദിതബ്ബാ. **പച്ഛിമനയേ**തി "ദ്വിന്നം പുഗ്ഗലാന"ന്തിആദികേ വിസ്സജ്ജനനയേ. **അനോകാസതാ** അനനുസയനട്ഠാനതാ.

അനുസയവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. സാനുസയവാരവണ്ണനാ

൩൩-൫൯൧. **"സാനുസയോ, പജഹതി, പരിജാനാതീ"തി പുഗ്ഗലോ വുത്തോ**തി "കാമരാഗേന സാനുസയോ, കാമരാഗം പജഹതി, കാമരാഗം പരിജാനാതീ"തിആദീസു അനുസയസമങ്ഗിഭാവേന പഹാനപരിഞ്ഞാകിരിയായ കത്തുഭാവേന ച പുഗ്ഗലോ വുത്തോ, ന ധമ്മോ. **ഭവവിസേസേന വാ**തി കേവലേന ഭവവിസേസേന വാ. **ഇതരേസൂ**തി പടിഘാനുസയാദീസു. **ഭവാനുസയവിസേസേന വാ**തി കാമഭവാദിഭവവിസിട്ഠാനുസയവിസേസേന വാ.

സാനുസയതാനിരനുസയതാദികാതി ഏത്ഥ **ആദി**-സദ്ദേന പഹാനാപഹാനപരിഞ്ഞാപരിഞ്ഞാ സങ്ഗയ്ഹന്തി. നനു ച ഭവവിസേസേ കേസഞ്ചി അനുസയാനം അപ്പഹാനന്തി? ന തം അനുസയകതം, അഥ ഖോ പച്ചയവേകല്ലതോ അനോകാസതായ ചാതി നായം വിരോധോ. **ദ്വീസു വേദനാസൂ**തി സുഖഉപേക്ഖാസു വേദനാസു ദുക്ഖായ വേദനായ കാമരാഗാനുസയേന നിരനുസയോതി യോജേതബ്ബം. **ഇദമ്പി നത്ഥി** പുഗ്ഗലവസേന വുച്ചമാനത്താ. തേനാഹ **"ന ഹി പുഗ്ഗലസ്സ…പേ॰… അനുസയാന"**ന്തി. യദിപി പുഗ്ഗലസ്സ അനുസയനോകാസോ അനോകാസോ, തസ്സ പന സാനുസയതാദിഹേതു ഹോതീതി ദസ്സേന്തോ **"അനുസയസ്സ പനാ"**തിആദിമാഹ. **നിരനുസയതാദീന**ന്തി **ആദി**-സദ്ദേന അപ്പഹാനാപരിഞ്ഞാ സങ്ഗണ്ഹാതി. **പരിജാനനം** സമതിക്കമനന്തി പരിഞ്ഞാവാരേപി "അപാദാനേ നിസ്സക്കവചന"ന്തി വുത്തം.

അനുസയനട്ഠാനതോതി അനുസയനട്ഠാനഹേതു. **"അനനുസയനട്ഠാനതോ"**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **നിമിത്താപാദാനഭാവദസ്സനത്ഥ**ന്തി സാനുസയവാരേ നിമിത്തഭാവദസ്സനത്ഥം, പജഹനപരിഞ്ഞാവാരേസു അപാദാനഭാവദസ്സനത്ഥഞ്ചാതി യോജേതബ്ബം. **പജഹതീ**തി ഏത്ഥ "രൂപധാതുയാ അരൂപധാതുയാ തതോ മാനാനുസയം പജഹതീ"തി പാളിപദം ആഹരിത്വാ യോജേതബ്ബം, **ന പജഹതീ**തി ഏത്ഥ പന "ദുക്ഖായ വേദനായ തതോ കാമരാഗാനുസയം നപ്പജഹതീ"തി. **ഏവമാദീസൂ**തി **ആദി**-സദ്ദേന പരിഞ്ഞാവാരമ്പി സങ്ഗണ്ഹാതി. **ഭുമ്മനിദ്ദേസേനേവ** ഹേതുഅത്ഥേനേവ നിദ്ദിട്ഠാതി അത്ഥോ.

ചതുത്ഥപഞ്ഹവിസ്സജ്ജനേനാതി "യതോ വാ പന മാനാനുസയേന സാനുസയോ, തതോ കാമരാഗാനുസയേന സാനുസയോ"തി ഏതസ്സ പഞ്ഹസ്സ വിസ്സജ്ജനേന. തത്ഥ ഹി "രൂപധാതുയാ അരൂപധാതുയാ"തിആദിനാ സരൂപതോ അനുസയനട്ഠാനാനി ദസ്സിതാനി. **തദത്ഥേ**തി തം അനുസയനട്ഠാനദസ്സനം അത്ഥോ ഏതസ്സാതി തദത്ഥോ, തസ്മിം തദത്ഥേ. "അനുസയസ്സ ഉപ്പത്തിട്ഠാനദസ്സനത്ഥം അയം വാരോ ആരദ്ധോ"തിആദിനാ "യതോ"തി ഏതേന **അനുസയനട്ഠാനം വുത്തന്തി ഇമമത്ഥം വിഭാവേത്വാ. പമാദലിഖിതം വിയ ദിസ്സതി** ഉപ്പന്ന-സദ്ദേന വത്തമാനുപ്പന്നേ വുച്ചമാനേ. യഥാ പന ഉപ്പജ്ജനവാരേ ഉപ്പജ്ജതി-സദ്ദേന ഉപ്പത്തിയോഗദീപകത്താ ഉപ്പത്തിരഹാ വുച്ചന്തി, ഏവമിധാപി ഉപ്പത്തിഅരഹേ വുച്ചമാനേ ന കോചി വിരോധോ. യം പന വക്ഖതി "ന ഹി അപരിയാപന്നാനം അനുസയുപ്പത്തിരഹട്ഠാനതാ"തി, സോപി ന ദോസോ. യത്ഥ യത്ഥ ഹി അനുസയാ ഉപ്പത്തിരഹാ, തദേവ ഏകജ്ഝം ഗഹേത്വാ "സബ്ബത്ഥാ"തി വുത്തന്തി. **തഥേവ ദിസ്സതീ**തി തം പമാദലിഖിതം വിയ ദിസ്സതീതി അത്ഥോ.

യതോ ഉപ്പന്നേന ഭവിതബ്ബന്തി യതോ അനുസയനട്ഠാനതോ കാമഗാരാനുസയേന ഉപ്പന്നേന ഭവിതബ്ബം, തേന കാമരാഗാനുസയേന ഉപ്പത്തിരഹട്ഠാനേ നിസ്സക്കവചനം കതം "യതോ"തി. **തഥാ**തി ഏത്ഥ **തഥാ**-സദ്ദോ യഥാ "യതോ ഉപ്പന്നേനാ"തി ഏത്ഥ ഉപ്പത്തിരഹട്ഠാനതോ അനുസയസ്സ ഉപ്പത്തിരഹതാ വുത്താ, തഥാ "ഉപ്പജ്ജനകേനാ"തി ഏത്ഥാപി സാ ഏവ വുച്ചതീതി ദീപേതീതി ആഹ **"സബ്ബധമ്മേസു…പേ॰… ആപന്നേനാ"**തി. തത്ഥ "ഉപ്പജ്ജനകോ"തി വുത്തേ അനുപ്പജ്ജനകോ ന ഹോതീതി അയമത്ഥോ വിഞ്ഞായതി, തഥാ ച സതി തേന അനുപ്പത്തി നിച്ഛിതാതി ഉപ്പന്നസഭാവതാ ച

പകാസിതാ ഹോതീതി. തേനാഹ **“സബ്ബധമ്മേസു…പേ॰… അപനേതീ”**തി. ‘‘യോ യതോ കാമരാഗാനുസയേന നിരനുസയോ, സോ തതോ മാനാനുസയേന നിരനുസയോ’’തി പുച്ഛായ ‘‘യതോ തതോ’’തി ആഗതത്താ വിസ്സജ്ജനേ ‘‘സബ്ബത്ഥാ’’തി പദസ്സ നിസ്സക്കവസേനേവ സക്കാ യോജേതുന്തി ദസ്സേന്തോ **“സബ്ബത്ഥാതി…പേ॰… ന ന സമ്ഭവതീ”**തി ആഹ. **ഭുമ്മതോ അഞ്ഞത്ഥാപി സദ്ദവിദൂ ഇച്ഛന്തി,** യതോ സബ്ബേസം പാദകം ‘‘സബ്ബത്ഥപാദക’’ന്തി വുച്ചതി, ഇധ പന നിസ്സക്കവസേന വേദിതബ്ബം.

സാനുസയവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. പജഹനവാരവണ്ണനാ

൧൩൭-൧൪൭. **അപ്പജഹനസബ്ഭാവാ**തി അപ്പഹാനസ്സ, അപ്പഹീയമാനസ്സ വാ സബ്ഭാവാ. **തസ്മാ**തി യസ്മാ യോ കാമരാഗാനുസയം പജഹതി, ന സോ മാനാനുസയം നിരവസേസതോ പജഹതി, യോ ച മാനാനുസയം നിരവസേസതോ പജഹതി, ന സോ കാമരാഗാനുസയം പജഹതി പഗേവ പഹീനത്താ, തസ്മാ ‘‘യോ വാ പന മാനാനുസയം പജഹതി, സോ കാമരാഗാനുസയം പജഹതീതി? നോ’’തി വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. യദി ഏവം പഠമപുച്ഛായം കഥന്തി ആഹ **“യസ്മാ പന…പേ॰… വുത്ത”**ന്തി. തത്ഥ **പഹാനകരണമത്തമേവാ**തി പഹാനകിരിയാസമ്ഭവമത്തമേവ, ന നിരവസേസപ്പഹാനന്തി അധിപ്പായോ. **തേ ഠപേത്വാ**തി ദിട്ഠിവിചികിച്ഛാനുസയാദീനം നിരവസേസപജഹനകേ അട്ഠമകാദികേ ഠപേത്വാ. **അവസേസാ**തി തസ്സ തസ്സ അനുസയസ്സ നിരവസേസപ്പജഹനകേഹി അവസിട്ഠാ. തേസു യേസം ഏകച്ചേ അനുസയാ പഹീനാ, തേപി **അപ്പജഹനസബ്ഭാവേനേവ നപ്പജഹന്തീതി വുത്താ. ന ച യഥാവിജ്ജമാനേനാ**തി മഗ്ഗകിച്ചഭാവേന വിജ്ജമാനപ്പകാരേന പഹാനേന വജ്ജിതാ രഹിതാ ഏവ വുത്താതി യോജനാ.

കേസഞ്ചീതി സോതാപന്നസകദാഗാമിമഗ്ഗസമങ്ഗിസകദാഗാമീനം. പുന **കേസഞ്ചീ**തി അനാഗാമിഅഗ്ഗമഗ്ഗസമങ്ഗിഅരഹന്താനം. **ഉഭയ**ന്തി കാമരാഗവിചികിച്ഛാനുസയദ്വയം. **സേസാന**ന്തി ‘‘സേസാ’’തി വുത്താനം യഥാവുത്തപുഗ്ഗലാനം. **തേസ**ന്തി വുത്തപ്പകാരാനം ദ്വിന്നം അനുസയാനം. **ഉഭയാപ്പജഹനസ്സാ**തി കാമരാഗവിചികിച്ഛാനുസയാപ്പജഹനസ്സ. **കാരണം ന ഹോതീ**തി യേസം വിചികിച്ഛാനുസയോ പഹീനോ, തേസം തസ്സ പഹീനതാ, യേസം യഥാവുത്തം ഉഭയപ്പഹീനം, തേസം തദപ്പജഹനസ്സ കാരണം ന ഹോതീതി അത്ഥോ. തേനാഹ **“തേസം പഹീനത്താ ‘നപ്പജഹന്തീ’തി ന സക്കാ വത്തു”**ന്തി. അഥ പന ന തത്ഥ കാരണം വുത്തം, യേന കാരണവചനേന യഥാവുത്തദോസാപത്തി സിയാ, കേവലം പന സന്നിട്ഠാനേന തേസം പുഗ്ഗലാനം ഗഹിതതാദസ്സനത്ഥം വുത്തം **“കാമരാഗാനുസയഞ്ച നപ്പജഹന്തീ”**തി, ഏവമ്പി പുച്ഛിതസ്സ സംസയത്ഥസ്സ കാരണം വത്തബ്ബം. തഥാ ച സതി ‘‘സേസപുഗ്ഗലാ തസ്സ അനുസയസ്സ പഹീനത്താ നപ്പജഹന്തീ’’തി കാരണം വത്തബ്ബമേവാതി ചോദനം സന്ധായാഹ **“ന വത്തബ്ബ”**ന്തിആദി. തത്ഥ **ന വത്തബ്ബ**ന്തി വുത്തനയേന കാരണം ന വത്തബ്ബം കാരണഭാവസ്സേവ അഭാവതോ. ‘‘ഉഭയാപ്പജഹനസ്സ കാരണം ന ഹോതീ’’തി വുത്തം, യഥാ പന വത്തബ്ബം, തം ദസ്സേതും **“യോ കാമരാഗാനുസയം…പേ॰… വത്തബ്ബത്താ”**തി ആഹ. തേന പഹീനാപ്പഹീനവസേന കാരണം ന വത്തബ്ബം, പഹീനാനംയേവ പന വസേന വത്തബ്ബന്തി ദസ്സേതി. **സംസയത്ഥസങ്ഗഹിതേ**തി സംസയത്ഥേന പദേന

സങ്ഗഹിതേ. സന്നിട്ഠാനപദസങ്ഗഹിതം പന പഹീയമാനത്താ ''നപ്പജഹതീ''തി ന സക്കാ വത്തുന്തി.

പജഹനവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. പഹീനവാരവണ്ണനാ

൨൩൪-൨൩൫. ഫലട്ഠവസേനേവ ദേസനാ ആരദ്ധാ, ന മഗ്ഗട്ഠവസേന, കുതോ പുഥുജ്ജനവസേന. കസ്മാ? ഫലക്ഖണേ ഹി അനുസയാ പഹീനാതി വുച്ചന്തി, മഗ്ഗക്ഖണേ പന പഹീയന്തീതി. തേനേവാഹ **"മഗ്ഗസമങ്ഗീനം അഗ്ഗഹിതതം ദീപേതീ"**തി. **പടിലോമേ ഹി പുഥുജ്ജനവസേനപി ദേസനാ ഗഹിതാ** ''യസ്സ ദിട്ഠാനുസയോ അപ്പഹീനോ, തസ്സ വിചികിച്ഛാനുസയോ അപ്പഹീനോതി? ആമന്താ''തിആദിനാ. **അനുസയച്ചന്തപടിപക്ഖേകചിത്തക്ഖണികാനന്തി** അനുസയാനം അച്ചന്തം പടിപക്ഖഭൂതഏകചിത്തക്ഖണികാനം. **മഗ്ഗസമങ്ഗീനന്തി** മഗ്ഗട്ഠാനം. ഏത്ഥ ച അനുസയാനം അച്ചന്തപടിപക്ഖതാഗ്ഗഹണേന ഉപ്പത്തിരഹതം പടിക്ഖിപതി. ന ഹി തേ അച്ചന്തപടിപക്ഖസമുപ്പത്തിതോ പരതോ ഉപ്പത്തിരഹാ ഹോന്തി. മഗ്ഗസമങ്ഗിതാഗ്ഗഹണേന അനുപ്പത്തിരഹതാപാദിതതം പടിക്ഖിപതി. ന ഹി മഗ്ഗക്ഖണേ തേ അനുപ്പത്തിരഹതം ആപാദിതാ നാമ ഹോന്തി, അഥ ഖോ ആപാദീയന്തീതി. ഏകചിത്തക്ഖണികതാഗ്ഗഹണേന സന്താനബ്യാപാരം. തേനാഹ **"ന കോചീ"**തിആദി. തത്ഥ **തേതി** മഗ്ഗസമങ്ഗിനോ. ന കേവലം പഹീനവാരേയേവ, അഥ ഖോ അഞ്ഞേസുപീതി ദസ്സേന്തോ **"അനുസയ…പേ॰… ഗഹിതാ"**തി ആഹ.

൨൩൬-൨൩൭. യത്ഥ അനുസയോ ഉപ്പത്തിരഹോ, തത്ഥേവസ്സ അനുപ്പത്തിരഹതാപാദനന്തി **"അത്തനോ അത്തനോ ഓകാസേ ഏവ അനുപ്പത്തിധമ്മതം ആപാദിതോ"**തി ആഹ. തഥാ ഹി വുത്തം ''ചക്ഖും ലോകേ പിയരൂപം സാതരൂപം, ഏത്ഥേസാ തണ്ഹാ ഉപ്പജ്ജമാനാ ഉപ്പജ്ജതി, ഏത്ഥ നിവിസമാനാ നിവിസതീ''തി (വിഭ॰ ൨൦൩) വത്വാ പുന വുത്തം ''ചക്ഖും ലോകേ പിയരൂപം സാതരൂപം, ഏത്ഥേസാ തണ്ഹാ പഹീയമാനാ പഹീയതി, ഏത്ഥ നിരുജ്ഝമാനാ നിരുജ്ഝതീ''തി (വിഭ॰ ൨൦൪). **തസ്മാതി** യസ്മാ തദോകാസത്തമേവ കാമധാതുആദിഓകാസത്തമേവ അനുസയാനം ദീപേന്തി പഹീനാപ്പഹീനവചനാനി, തസ്മാ. **അനോകാസേ തദുഭയാവത്തബ്ബതാ വുത്താതി** യസ്മാ കാമരാഗപടിഘാനുസയാനം ഭിന്നം ഉപ്പത്തിട്ഠാനം, സോ ഏവ പഹാനോകാസോതി സ്വായം തേസം അഞ്ഞമഞ്ഞം അനോകാസോ, തസ്മിം അനോകാസേ തദുഭയസ്സ പഹാനാപ്പഹാനസ്സ നവത്തബ്ബതാ വുത്താ. കാമരാഗാനുസയോകാസേ ഹി പടിഘാനുസയസ്സ അപ്പഹീനത്താ സോ ''തത്ഥ പഹീനോ''തി ന വത്തബ്ബോ, അട്ഠിതത്താ പന ''തത്ഥ അപ്പഹീനോ''തി ച, തസ്മാ അനോകാസേ തദുഭയാവത്തബ്ബതാ വുത്താതി. **തേന സദ്ധിം സമാനോകാസേതി** തേന കാമരാഗേന സദ്ധിം സമാനോകാസേ. ''സാധാരണട്ഠാനേ''തി വുത്തേ കാമധാതുയം സുഖുപേക്ഖാസു പഹീനോ നാമ ഹോതി, ന സമാനകാലേ പഹീനോ തതിയചതുത്ഥമഗ്ഗവജ്ഝത്താ കാമരാഗമാനാനുസയാനം.

പഹീനവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ധാതുവാരവണ്ണനാ

൩൩൨-൩൮൦. അപ്പഹീനുപ്പത്തിരഹഭാവാ ഇധ അനുഗമനസയനാനീതി ദസ്സേന്തോ **"യസ്മിം ...പേ॰... അത്ഥോ"**തി ആഹ. **ഇധാപി യുത്താ**തി പുബ്ബേ വുത്തമേവത്ഥം പരാമസതി. തഥാ ഹി വുത്തം "കാരണലാഭേ ഉപ്പത്തിഅരഹതം ദസ്സേതീ"തി (യമ॰ മൂലടീ॰ അനുസയയമക ൧). **ഛ പടിസേധവചനാനീ**തി തിസ്സന്നം ധാതൂനം ചുതൂപപാതവിസിട്ഠാനം പടിസേധനവസേന വുത്തവചനാനി, തതോ ഏവ ധാതുവിസേസനിദ്ധാരണാനി ന ഹോന്തി. പടിസേധോതി ഹി ഇധ സത്താപടിസേധോ വുത്തോതി അധിപ്പായേന വദതി. അഞ്ഞത്ഥേ പന ന-കാരേ നായം ദോസോ. **ഇമം നാമ** ധാതും. **തംമൂലികാസൂ**തി പടിസേധമൂലികാസു. **ഏവഞ്ഹീ**തി "ന കാമധാതുയാ ചുതസ്സ കാമധാതും ഉപപജ്ജന്തസ്സാ"തിആദിനാ പഠമയോജനായ സതി. നകാമധാതുആദീസു ഉപപത്തികിത്തനേനേവ നകാമധാതുആദിഗ്ഗഹണേനപി ധാതുവിസേസസ്സേവ ഗഹിതതായ അത്ഥതോ വിഞ്ഞായമാനത്താ. തേനാഹ **"ന കാമധാതു...പേ॰... വിഞ്ഞായതീ"**തി. **ഭഞ്ജിതബ്ബാ**തി വിഭജിതബ്ബാ. വിഭാഗോ പനേത്ഥ ദുവിധോ ഇച്ഛിതോതി ആഹ **"ദ്വിധാ കാതബ്ബാതി അത്ഥോ"**തി. പുച്ഛാ ച വിസ്സജ്ജനാനി ച **പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനാനി**. യഥാ അവുത്തേ ഭങ്ഗാഭാവസ്സ അവിഞ്ഞാതത്താ "അനുസയാ ഭങ്ഗാ നത്ഥീ"തി വത്തബ്ബം, തഥാ തയിദം "കതി അനുസയാ ഭങ്ഗാ"തി ഏതദപേക്ഖന്തി തദപി വത്തബ്ബം. പുച്ഛാപേക്ഖഞ്ഹി വിസ്സജ്ജനന്തി.

ധാതുവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അനുസയയമകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. ചിത്തയമകം

ഉദ്ദേസവാരവണ്ണനാ

൧-൬൨. **സരാഗാദീ**തി ഏത്ഥ **ആദി**-സദ്ദേന "യസ്സ സരാഗം ചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി, ന നിരുജ്ഝതീ"തി ആരഭിത്വാ യാവ "യസ്സ അവിമുത്തം ചിത്ത"ന്തി വാരോ, താവ സങ്ഗണ്ഹാതി. **കുസലാദീ**തി പന **ആദി**-സദ്ദേന "യസ്സ കുസലം ചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി, ന നിരുജ്ഝതീ"തി ആരഭിത്വാ യാവ "യസ്സ സരണം ചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി, ന നിരുജ്ഝതീ"തി വാരോ, താവ സങ്ഗണ്ഹാതി, തസ്മാ **സരാഗാദികുസലാദീഹീ**തി സരാഗാദീഹി അവിമുത്തന്തേഹി, കുസലാദീഹി അരണന്തേഹി പദേഹി **മിസ്സകാ** വാരാ. **സുദ്ധികാ**തി കേവലാ യഥാവുത്തസരാഗാദീഹി കുസലാദീഹി ച അമിസ്സകാ. **തയോ തയോ**തി പുഗ്ഗലധമ്മവസേന തയോ തയോ മഹാവാരാ. യദി ഏവം കഥം സോളസ പുഗ്ഗലവാരാതി ആഹ **"തത്ഥ തത്ഥ പന വുത്തേ സമ്പിണ്ഡേത്വാ"**തി. **തത്ഥ തത്ഥ** സോളസവിധേ സരാഗാദിമിസ്സകചിത്തേ **വുത്തേ** പുഗ്ഗലേ ഏവ ഏകജ്ഝം **സമ്പിണ്ഡേത്വാ** സങ്ഗഹേത്വാ "സോളസ പുഗ്ഗലവാരാ"തി വുത്തം. "ധമ്മപുഗ്ഗലധമ്മവാരാ"തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **ന നിരന്തരം വുത്തേ**തി ധമ്മേ പുഗ്ഗലധമ്മേ ച അനാമസിത്വാ സോളസസുപി ഠാനേസു നിരന്തരം പുഗ്ഗലേ ഏവ വുത്തേ സമ്പിണ്ഡേത്വാ സോളസ പുഗ്ഗലവാരാ ന വുത്താതി അത്ഥോ.

സംസഗ്ഗവസേനാതി സംസജ്ജനവസേന ദേസനായ വിമിസ്സനവസേന. അഞ്ഞഥാ ഹി ഉപ്പാദനിരോധാ പച്ചുപ്പന്നാനാഗതകാലാ ച കഥം സംസജ്ജീയന്തി. **സേസാനമ്പി വാരാന**ന്തി ഉപ്പാദുപ്പന്നവാരാദീനം. **തംതംനാമതാ**തി യഥാ ''യസ്സ ചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ ചിത്തം ഉപ്പന്ന''ന്തിആദിനാ ഉപ്പാദഉപ്പന്നഭാവാമസനതോ ഉപ്പാദഉപ്പന്നവാരോതി നാമം പാളിതോ ഏവ വിഞ്ഞായതി, ഏവം സേസവാരാനമ്പീതി ആഹ **"തംതംനാമതാ പാളിഅനുസാരേന വേദിതബ്ബാ"**തി.

ഉദ്ദേസവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നിദ്ദേസവാരവണ്ണനാ

൹. തഥാരൂപസ്സേവാതി പച്ഛിമചിത്തസമങ്ഗിനോ ഏവ. **തഞ്ച ചിത്ത**ന്തി തഞ്ച യഥാവുത്തക്ഖണം പച്ഛിമചിത്തം. **"ഏവംപകാര"**ന്തി ഇമസ്സ അത്ഥം ദസ്സേതും **"ഭങ്ഗക്ഖണസമങ്ഗിമേവാ"തി വുത്തം** നിരുജ്ഝമാനാകാരസ്സ ''ഏവംപകാര''ന്തി വുത്തത്താ.

൹൭-൮൨. ദ്വയമേതന്തി യം ''ഖണപച്ചുപ്പന്നമേവ ചിത്തം ഉപ്പാദക്ഖണാപഗമേന ഉപ്പജ്ജിത്ഥ നാമ, തദേവ ഉപ്പാദക്ഖണേ ഉപ്പാദം പത്തത്താ ഉപ്പജ്ജിത്ഥ, അനതീതത്താ ഉപ്പജ്ജതി നാമാ''തി വുത്തം, ഏതം ഉഭയമ്പി. **ഏവം ന സക്കാ വത്തു**ന്തി ഇമിനാ വുത്തപ്പകാരേന ന സക്കാ വത്തും, പകാരന്തരേന പന സക്കാ വത്തുന്തി അധിപ്പായോ. തത്ഥ **"ന ഹീ"**തിആദിനാ പഠമപക്ഖം വിഭാവേതി. **വിഭജിതബ്ബം സിയാ**തി ''ഭങ്ഗക്ഖണേ തം ചിത്തം ഉപ്പജ്ജിത്ഥ, നോ ച ഉപ്പജ്ജതി, ഉപ്പാദക്ഖണേ തം ചിത്തം ഉപ്പജ്ജിത്ഥ ചേവ ഉപ്പജ്ജതി ചാ''തി വിഭജിതബ്ബം സിയാ, ന ച വിഭത്തം . **"ആമന്താ"തി വത്തബ്ബം സിയാ** ഖണപച്ചുപ്പന്നേ ചിത്തേ വുത്തനയേന ഉഭയസ്സപി ലബ്ഭമാനത്താ, ന ച വുത്തം. ഇദാനി യേന പകാരേന സക്കാ വത്തും, തം ദസ്സേതും **"ചിത്തസ്സ ഭങ്ഗക്ഖണേ"**തിആദിമാഹ. **പുഗ്ഗലോ വുത്തോ,** പുഗ്ഗലവാരോ ഹേസോതി അധിപ്പായോ. **തസ്സാ**തി പുഗ്ഗലസ്സ. **ന ച കിഞ്ചി ചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി** ചിത്തസ്സ ഭങ്ഗക്ഖണസമങ്ഗിഭാവതോ. **തം പന ചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി,** യം ചിത്തസമങ്ഗീ സോ പുഗ്ഗലോതി **ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ**. യദി അനേകചിത്തവസേനായം യമകദേസനാ പവത്താതി ചോദനം സന്ധായാഹ **"ചിത്തന്തി ഹി...പേ॰... തിട്ഠതീ"**തി. **സന്നിട്ഠാനവസേന നിയമോ വേദിതബ്ബോ,** അഞ്ഞഥാ ''നോ ച തേസം ചിത്തം ഉപ്പജ്ജതീ''തിആദിനാ പടിസേധോ ന യുജ്ജേയ്യാതി അധിപ്പായോ. **താദിസ**ന്തി തഥാരൂപം, യദവത്ഥോ ഉപ്പന്നഉപ്പജ്ജമാനതാദിപരിയായേഹി വത്തബ്ബോ ഹോതി, തദവത്ഥന്തി അത്ഥോ.

൮൩-൧൧൩. ഇമസ്സ പുഗ്ഗലവാരത്താതി ''യസ്സ ചിത്തം ഉപ്പജ്ജമാന''ന്തിആദിനയപ്പവത്തസ്സ ഇമസ്സ അതിക്കന്തകാലവാരസ്സ പുഗ്ഗലവാരത്താ. **പുഗ്ഗലോ പുച്ഛിതോ**തി ''യസ്സ ചിത്തം ഉപ്പജ്ജമാനം...പേ॰... തസ്സ ചിത്ത''ന്തി ചിത്തസമങ്ഗിപുഗ്ഗലോ പുച്ഛിതോതി **പുഗ്ഗലസ്സേവ വിസ്സജ്ജനേന ഭവിതബ്ബം,** ഇതരഥാ അഞ്ഞം പുച്ഛിതം അഞ്ഞം വിസ്സജ്ജിതം സിയാ. **ന കോചി പുഗ്ഗലോ ന ഗഹിതോ** സബ്ബസത്താനം അനിബ്ബത്തചിത്തതാഭാവതോ. **തേ ച പന** സബ്ബേ പുഗ്ഗലാ. **നിരുജ്ഝമാനക്ഖണാതീതചിത്താ**തി നിരുജ്ഝമാനക്ഖണാ ഹുത്വാ അതീതചിത്താ. **തഥാ ദുതിയതതിയാ**തി യഥാ പഠമപഞ്ഹോ അനവസേസപുഗ്ഗലവിസയത്താ പടിവചനേന വിസ്സജ്ജേതബ്ബോ സിയാ, തഥാ

തതോ ഏവ ദുതിയതതിയപഞ്ഹാ ‘‘ആമന്താ’’ഇച്ചേവ വിസ്സജ്ജേതബ്ബാ സിയുന്തി അത്ഥോ. ചതുത്ഥോ പന പഞ്ഹോ ഏവം വിഭജിത്വാ പുഗ്ഗലവസേനേവ വിസ്സജ്ജേതബ്ബോതി ദസ്സേന്തോ **‘‘പച്ഛിമചിത്തസ്സാ’’**തിആദിം വത്വാ തഥാ അവചനേ കാരണം ദസ്സേന്തോ **‘‘ചിത്തവസേന പുഗ്ഗലവവത്ഥാനതോ’’**തിആദിമാഹ. ‘‘ഭങ്ഗക്ഖണേ ചിത്തം ഉപ്പാദക്ഖണം വീതിക്കന്ത’’ന്തി ഇമിനാ **വത്തമാനസ്സ ചിത്തസ്സ വസേന പുഗ്ഗലോ ഉപ്പാദക്ഖണാതീതചിത്തോ,** ‘‘അതീതം ചിത്തം ഉപ്പാദക്ഖണഞ്ച വീതിക്കന്തന്തി ഭങ്ഗക്ഖണഞ്ച വീതിക്കന്ത’’ന്തി ഇമിനാ പന **അതീതസ്സ ചിത്തസ്സ വസേന പുഗ്ഗലോ ഉപ്പാദക്ഖണാതീതചിത്തോ വുത്തോ.**

തത്ഥാതി തേസു ദ്വീസു പുഗ്ഗലേസു. **പുരിമസ്സാ**തി പഠമം വുത്തസ്സ സന്നിട്ഠാനപദസങ്ഗഹിതസ്സ ചിത്തം ന ഭങ്ഗക്ഖണം വീതിക്കന്തം. ‘‘നോ ച ഭങ്ഗക്ഖണം വീതിക്കന്ത’’ന്തി ഹി വുത്തം. പച്ഛിമസ്സ വീതിക്കന്തം ചിത്തം ഭങ്ഗക്ഖണന്തി സമ്ബന്ധോ. ‘‘ഭങ്ഗക്ഖണഞ്ച വീതിക്കന്ത’’ന്തി ഹി വുത്തം. **ഏവമാദികോ പുഗ്ഗലവിഭാഗോ**തി ദുതിയപഞ്ഹാദീസു വുത്തം സന്ധായാഹ. **തസ്സ ചിത്തസ്സ തംതംഖണവീതിക്കമാവീതിക്കമദസ്സനവസേനാ**തി തസ്സ തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണസ്സ ഭങ്ഗക്ഖണസ്സ ച യഥാരഹം വീതിക്കമസ്സ അവീതിക്കമസ്സ ച ദസ്സനവസേന ദസ്സിതോ ഹോതി പുഗ്ഗലവിഭാഗോതി യോജനാ. **ഇധാ**തി ഇമസ്മിം അതിക്കന്തകാലവാരേ. **പുഗ്ഗലവിസിട്ഠം ചിത്തം പുച്ഛിതം** ‘‘യസ്സ ചിത്തം തസ്സ ചിത്ത’’ന്തി വുത്തത്താ. **യദിപി പുഗ്ഗലപ്പധാനാ പുച്ഛാ** പുഗ്ഗലവാരത്താ. **അഥാപി ചിത്തപ്പധാനാ** പുഗ്ഗലം വിസേസനഭാവേന ഗഹേത്വാ ചിത്തസ്സ വിസേസിതത്താ. **ഉഭയഥാപി ദുതിയപുച്ഛായ ‘‘ആമന്താ’’തി വത്തബ്ബം സിയാ** അനവസേസപുഗ്ഗലവിസയത്താ. തഥാ പന അവത്വാ ‘‘അതീതം ചിത്ത’’ന്തി വുത്തം, കസ്മാ നിരോധക്ഖണ...പേ॰... ദസ്സനത്ഥന്തി ദട്ഠബ്ബന്തി യോജനാ. **ഏസ നയോ ‘‘ന നിരുജ്ഝമാന’’ന്തി ഏത്ഥാപീ**തി നിരുജ്ഝമാനം ഖണം നിരോധക്ഖണം ഖണം വീതിക്കന്തകാലം കിം തസ്സ ചിത്തം ന ഹോതീതി അത്ഥോ.

൬൭-൬൮. സരാഗപച്ഛിമചിത്തസ്സാതി സരാഗചിത്തേസു പച്ഛിമസ്സ ചിത്തസ്സ, ഏകസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ രാഗസമ്പയുത്തചിത്തേസു യം സബ്ബപച്ഛിമം ചിത്തം, തസ്സ. സോ പന പുഗ്ഗലോ അനാഗാമീ വേദിതബ്ബോ. **ന നിരുജ്ഝതി** നിരോധാസമങ്ഗിതായ. **നിരുജ്ഝിസ്സതി** ഇദാനി നിരോധം പാപുണിസ്സതി. അപ്പടിസന്ധികത്താ പന തതോ അഞ്ഞം **നുപ്പജ്ജിസ്സതി. ഇതരേസ**ന്തി യഥാവുത്തസരാഗപച്ഛിമചിത്തസമങ്ഗിം വീതരാഗചിത്തസമങ്ഗിഞ്ച ഠപേത്വാ അവസേസാനം ഇതരസേക്ഖാനഞ്ചേവ പുഥുജ്ജനാനഞ്ച.

നിദ്ദേസവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ചിത്തയമകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ധമ്മയമകം

൧. പണ്ണത്തിവാരോ

ഉദ്ദേസവാരവണ്ണനാ

൧-൧൩. യഥാ മൂലയമകേ കുസലാദിധമ്മാ ദേസിതാതി കുസലാകുസലാബ്യാകതാ ധമ്മാ കുസലകുസലമൂലാദിവിഭാഗതോ മൂലയമകേ യമകവസേന യഥാ ദേസിതാ. **അഞ്ഞഥാ**തി കുസലകുസലമൂലാദിവിഭാഗതോ അഞ്ഞഥാ, ഖന്ധാദിവസേനാതി അത്ഥോ.

ഉദ്ദേസവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. പവത്തിവാരവണ്ണനാ

൩൩-൩൪. തം പന കമ്മസമുട്ഠാനാദിരൂപം അഗ്ഗഹേത്വാ. **കേചീ**തി ധമ്മസിരിത്ഥേരം സന്ധായാഹ. സോ ഹി ''ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപവസേന വുത്ത''ന്തി അട്ഠകഥം ആഹരിത്വാ ''ഇമസ്മിം പഞ്ഹേ കമ്മസമുട്ഠാനാദിരൂപഞ്ച ലബ്ഭതീ''തി അവോച. തഥാ ച വത്വാ പടിലോമപാളിം ദസ്സേത്വാ ''ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപമേവ ഇധാധിപ്പേതം. കമ്മസമുട്ഠാനാദിരൂപേ ന വിധാനം, നാപി പടിസേധോ''തി ആഹ. **തഥാ**തി യഥാ വുത്തപ്പകാരേ പാഠേ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപമേവ അധിപ്പേതം, തഥാ എത്ഥാപീതി അത്ഥോ. നോതി വുത്തന്തി വദന്തീതി സമ്ബന്ധോ. **തം പനേത**ന്തി യഥാ ഉദ്ധടസ്സ പാഠസ്സ അത്ഥവചനം, എവം ന സക്കാ വത്തും. കസ്മാതി ആഹ **''ചിത്തസ്സ ഭങ്ഗക്ഖണേ…പേ॰… പടിസേധസിദ്ധിതോ''**തി. സ്വായം പടിസേധോ ഹേട്ഠാ ദസ്സിതോയേവാതി അധിപ്പായോ.

യേ ച വദന്തീതി എത്ഥ **യേ ചാ**തി വജിരബുദ്ധിത്ഥേരം സന്ധായാഹ. സോ ഹി ''സോതാപത്തിമഗ്ഗക്ഖണേ''തിആദിനാ പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗപാളിം ആഹരിത്വാ ''യഥാ തത്ഥ സതിപി കമ്മജാദിരൂപേ ഠപേത്വാ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപന്തി ചിത്തപടിബദ്ധത്താ ചിത്തജരൂപമേവ ഠപേതബ്ബഭാവേന ഉദ്ധടം, എവമിധാപി ചിത്തജരൂപമേവ കഥിത''ന്തി വദതി. **തഞ്ച നേസം വചനം തഥാ ന ഹോതി,** യഥാ തേഹി ഉദാഹടം, വിസമോയം ഉപഞ്ഞാസോതി അത്ഥോ. യഥാ ച തം തഥാ ന ഹോതി, തം ദസ്സേതും **''യേസഞ്ഹീ''**തിആദി വുത്തം. **തേസ**ന്തി കമ്മജാദീനം. **തസ്സാ**തി മഗ്ഗസ്സ. **തേ**തി അബ്യാകതാ, യേ ഉപ്പാദനിരോധവന്തോ. **അവിജ്ജമാനേസു ച** ഉപ്പാദനിരോധേസു നിബ്ബാനസ്സ വിയ.

സന്നിട്ഠാനേന ഗഹിതേസു പുഗ്ഗലേസു. തേസു ഹി കേചി അകുസലാബ്യാകതചിത്താനം ഉപ്പാദക്ഖണസമങ്ഗിനോ, കേചി അബ്യാകതചിത്തസ്സ, കേചി കുസലാബ്യാകതചിത്തസ്സ, തേസു പുരിമാ ദ്വേ പഠമകോട്ഠാസേന സങ്ഗഹിതാ തസ്സ കുസലുപ്പത്തിപടിസേധപരത്താ, തേ പന ഭവവസേന വിഭജിത്വാ വത്തബ്ബാതി ദസ്സേന്തോ **''പഞ്ചവോകാരേ''**തിആദിമാഹ. **എവ**ന്തി യഥാവുത്തനയേന. **സബ്ബത്ഥാ**തി സബ്ബപഞ്ഹേസു.

൩൯. **തതോ**തി എകാവജ്ജനവീഥിതോ. **പുരിമതരജവനവീഥി** യായ വുട്ഠാനഗാമിനീ സങ്ഗഹിതാ, തത്ഥ ഉപ്പന്നസ്സപി ചിത്തസ്സ. **കുസലാനാഗതഭാവപരിയോസാനേനാ**തി കുസലധമ്മാനം അനാഗതഭാവസ്സ പരിയോസാനഭൂതേന അഗ്ഗമഗ്ഗാനന്തരപച്ചയത്തേന **ദീപിതം ഹോതി സമാനലക്ഖണം സബ്ബം**. കേന? **തായ എവ സമാനലക്ഖണതായ. എസ നയോ**തി യഥാ കുസലാനുപ്പാദോ കുസലാനാഗതഭാവസ്സ പരിയോസാനഭൂതതോ വുത്തപരിച്ഛേദതോ ഓരമ്പി ലബ്ഭതീതി സോ യഥാവുത്തപരിച്ഛേദോ ലക്ഖണമത്തന്തി സ്വായം നയോ ദസ്സിതോ. എസ നയോ അകുസലാതീതഭാവസ്സ

ആദിമ്ഹി ''ദുതിയേ അകുസലേ''തി വുത്തട്ഠാനേ, അബ്യാകതാതീതഭാവസ്സ ആദിമ്ഹി ''ദുതിയേ ചിത്തേ''തി വുത്തട്ഠാനേപീതി യോജനാ. ഇദാനി ''ഏസ നയോ''തി യഥാവുത്തമതിദേസം **''യഥാ ഹീ''**തിആദിനാ പാകടതരം കരോതി. **ഭാവനാപഹാനാനി ദസ്സിതാനി ഹോന്തി** ''അഗ്ഗമഗ്ഗസമങ്ഗീ കുസലഞ്ച ധമ്മം ഭാവേതി, അകുസലഞ്ച പജഹതീ''തി. **ഇധാ**തി ഇമസ്മിം പവത്തിവാരേ. **തം തന്തി** അകുസലാതീതതാദി കുസലാനാഗതതാദി ച. **തേന തേനാ**തി ''ദുതിയേ അകുസലേ അഗ്ഗമഗ്ഗസമങ്ഗീ''തി ഏവമാദിനാ അന്തേന ച.

൧൦൦. പടിസന്ധിചിത്തതോതി ഇദം മരിയാദഗ്ഗഹണം, ന അഭിവിധിഗ്ഗഹണം, യതോ **''സോളസമ''**ന്തി ആഹ. അഭിവിധിഗ്ഗഹണമേവ വാ സോളസചിത്തക്ഖണായുകമേവ രൂപന്തി ഇമസ്മിം പക്ഖേ അധിപ്പേതേ പടിക്ഖിത്തോവായം വാദോതി ദസ്സേന്തോ **''തതോ പരമ്പി വാ''**തി ആഹ. അയഞ്ച വിചാരോ ഹേട്ഠാ ദസ്സിതോ ഏവ. **ന തതോ ഓരന്തി വിഞ്ഞായതി** തതോ ഓരം അകുസലനിരോധസമകാലം അബ്യാകതനിരോധസ്സ അസമ്ഭവതോ.

പവത്തിവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ധമ്മയമകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ഇന്ദ്രിയയമകം

൧. പണ്ണത്തിവാരോ

ഉദ്ദേസവാരവണ്ണനാ

൧. ഇന്ദ്രിയയമകേ വിഭങ്ഗേ വിയാതി യഥാ ഇന്ദ്രിയവിഭങ്ഗേ പുരിസിന്ദ്രിയാനന്തരം ജീവിതിന്ദ്രിയം ഉദ്ദിട്ഠം, ന മനിന്ദ്രിയാനന്തരം, ഏവം ഇമസ്മിം ഇന്ദ്രിയയമകേ. തഞ്ച സുത്തദേസനാനുരോധേനാതി ദസ്സേന്തോ **''തീണിമാനി...പേ॰... സുത്തേ ദേസിതക്കമേനാ''**തി ആഹ. സോയം യദത്ഥം തസ്സ സുത്തേ ദേസിതക്കമേന ഉദ്ദേസോ, തം ദസ്സേതും **''പവത്തിവാരേഹീ''**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ യഥാ ''ജീവിതിന്ദ്രിയ''ന്തി ഇദം രൂപജീവിതിന്ദ്രിയസ്സ അരൂപജീവിതിന്ദ്രിയസ്സ ച സാമഞ്ഞതോ ഗഹണം, ഏവം ഉപാദിന്നസ്സ അനുപാദിന്നസ്സ ചാതി ആഹ **''കമ്മജാനം അകമ്മജാനഞ്ച അനുപാലക''**ന്തി. അഥ വാ സഹജധമ്മാനുപാലകമ്പി ജീവിതിന്ദ്രിയം ന കേവലം ഖണട്ഠിതിയാ ഏവ കാരണം, അഥ ഖോ പബന്ധാനുപച്ഛേദസ്സപി കാരണമേവ. അഞ്ഞഥാ ആയുക്ഖയമരണം ന സമ്ഭവേയ്യ, തസ്മാ ''കമ്മജാനഞ്ച അനുപാലക''ന്തി അവിസേസതോ വുത്തം, ചുതിപടിസന്ധീസു ച പവത്തമാനാനം കമ്മജാനം അനുപാലകം. **ഇതീ**തി തസ്മാ. **തംമൂലകാനീ**തി ജീവിതിന്ദ്രിയമൂലകാനി. **ചുതിപടിസന്ധിപവത്തിവസേനാ**തി ചുതിപടിസന്ധിവസേന പവത്തിവസേന ച. തത്ഥ യം ഉപാദിന്നം, തം ചുതിപടിസന്ധിവസേനേവ, ഇതരം ഇതരവസേനപി വത്തബ്ബം. യസ്മാ ചക്ഖുന്ദ്രിയാദീസു പുരിസിന്ദ്രിയാവസാനേസു ഏകന്തഉപാദിന്നേസു അതംസഭാവത്താ യം മനിന്ദ്രിയം മൂലമേവ ന ഹോതി, തസ്മാ തം ഠപേത്വാ **അവസേസമൂലകാനി** ചക്ഖുന്ദ്രിയാദിമൂലകാനി. **ആയതനയമകേ വിയാ**തി യഥാ ആയതനയമകേ പടിസന്ധിവസേനായതനാനം ഉപ്പാദോ, മരണവസേന ച നിരോധോ വുത്തോ, ഏവമിധാപി ചുതിഉപപത്തിവസേനേവ വത്തബ്ബാനി, തസ്മാ അതംസഭാവത്താ

ജീവിതിന്ദ്രിയം **തേസം** ചക്ഖുന്ദ്രിയാദീനം മജ്ഝേ അനുദ്ദിസിത്വാ **അന്തേ** പുരിസിന്ദ്രിയാനന്തരം ഉദ്ദിട്ഠം. യം പന ചക്ഖുന്ദ്രിയാദിമൂലകേസു മനിന്ദ്രിയം സബ്ബപച്ഛാ ഏവ ഗഹിതം, തത്ഥ കാരണം അട്ഠകഥായം വുത്തമേവ.

ഉദ്ദേസവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നിദ്ദേസവാരവണ്ണനാ

൯൪. കോചി സഭാവോ നത്ഥീതി കോചി സഭാവധമ്മോ നത്ഥി. യദി ഏവം ''നത്ഥീ''തി പടിക്ഖേപോ ഏവ യുത്തോതി ആഹ **''ന ച രൂപാദീ''**തിആദി. ''സുഖാ ദുക്ഖാ അദുക്ഖമസുഖാ''തിആദീസു സുഖദുക്ഖസദ്ദാനം സാമഞ്ഞവചനഭാവേപി ഇന്ദ്രിയദേസനായം തേ വിസിട്ഠവിസയാ ഏവാതി ദസ്സേന്തോ **''സുഖസ്സ...പേ॰... ഗഹിതോയേവാ''**തി ആഹ. **ദുക്ഖസ്സ ച** ഭേദം കത്വാ.

൯൫. പഞ്ചിന്ദ്രിയാനി ഹോന്തീതി ആമന്താതി വുത്തന്തി പജാനനട്ഠേന അധിപതേയ്യട്ഠേന ച പഞ്ചിന്ദ്രിയാനി ഹോന്തി, ദസ്സനട്ഠേന പന ചക്ഖൂനി ചാതി ചക്ഖു, ഇന്ദ്രിയന്തി പുച്ഛായ ''ആമന്താ''തി വുത്തന്തി അധിപ്പായോ. **''തണ്ഹാസോതമേവാഹാ''**തി വുത്തം, ''യസ്സ ഛത്തിംസതി സോതാ''തിആദീസു (ധ॰ പ॰ ൩൩൯) പന ദിട്ഠിആദീനമ്പി സോതഭാവോ ആഗതോ.

പണ്ണത്തിനിദ്ദേസവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. പവത്തിവാരവണ്ണനാ

൯൭-൧൨൦. അഞ്ഞധമ്മനിസ്സയേനാതി ''യോ തേസം രൂപീനം ധമ്മാനം ആയു ഠിതീ''തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൧൯൪൬) അഞ്ഞധമ്മനിസ്സയേന ഗഹേതബ്ബം. **പവത്തിഞ്ച ഗഹേത്വാ ഗതേസു** വിസ്സജ്ജനേസു, ചുതിപടിസന്ധിയോ ഗഹേത്വാ ഗതേസു യോജനാ ന ലബ്ഭതീതി അധിപ്പായോ. അലബ്ഭമാനാ ച സുഖദുക്ഖദോമനസ്സിന്ദ്രിയേഹേവ ന ലബ്ഭതി. **തംമൂലകാ ച നയാ**തി സുഖിന്ദ്രിയാദിമൂലകാ ച നയാ. **തേഹീ**തി സുഖിന്ദ്രിയാദീഹി. **യോജനാ**തി ''പവത്തേ സുഖിന്ദ്രിയവിപ്പയുത്തചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ''തിആദിനാ ഉപ്പജ്ജമാനേഹി യോജനാ. **തംമൂലകാ ച** തഥായോജനാമൂലഭൂതാ ച നയാ ജീവിതിന്ദ്രിയാദിമൂലകാ ച നയാ. **പാകടായേവാ**തി പാളിഗതിയാ ഏവ വിഞ്ഞായമാനയോജനത്താ സുവിഞ്ഞേയ്യാ ഏവ.

തം വചനം. **സോമനസ്സവിരഹിതസചക്ഖുകപടിസന്ധിനിദസ്സനവസേനാ**തി സോമനസ്സവിരഹിതസചക്ഖുകപടിസന്ധിയേവ നിദസ്സനന്തി യോജേതബ്ബം. കഥം പനേതം ജാനിതബ്ബം ''നിദസ്സനമത്തമേതം, ന പന ഗണനപരിച്ഛിന്ദന''ന്തി ആഹ **''ന ഹി ചതുന്നംയേവാതി നിയമോ കതോ''**തി. **തംസമാനലക്ഖണാ**തി തായ സചക്ഖുകപടിസന്ധിതായ സമാനലക്ഖണാതി പരിത്തവിപാകഗ്ഗഹണം. തത്ഥ സസോമനസ്സപടിസന്ധിയോ സന്ധായ ഉപേക്ഖാപടിസന്ധിയോ നിദസ്സനഭാവേന വുത്താതി കേചി. പരിത്തവിപാകപടിസന്ധി ച കുസലവിപാകാഹേതുകപടിസന്ധി വേദിതബ്ബാ. സാപി ഹി സചക്ഖുകാ സിയാ. **തംസമാനലക്ഖണാ**തി വാ തായ ഉപേക്ഖാസഹഗതായ സമാനലക്ഖണാ യഥാവുത്തഅഹേതുകപടിസന്ധി ച പഞ്ചമജ്ഝാനപടിസന്ധി ച. യദി ഏവം ''ചതുന്ന''ന്തി കസ്മാ ഗണനപരിച്ഛേദോതി ആഹ

“കാമാവചരേ…പേ॰… നിദസ്സനം കത”ന്തി. **തേനാതി** ഉപേക്ഖാസഹഗതമഹാവിപാകനിദസ്സനേന, യേഹി സമാനതായ ഇമേ നിദസ്സനഭാവേന വുത്താ, തേ ഏകംസേന തംസഭാവാ ഏവാതി അയമേത്ഥ അധിപ്പായോ. തേനാഹ **“യഥാ സസോമനസ്സ…പേ॰… തോ ഹോതീ”**തി.

നനു ച ഗബ്ഭസേയ്യകേസു അയമത്ഥോ ഏകംസതോ ന ലബ്ഭതീതി ആസങ്കം സന്ധായാഹ **“ഗബ്ഭസേയ്യകാനഞ്ച…പേ॰… ദസ്സിതാ ഹോതീ”**തി. തേനാഹ **“സചക്ഖുകാന”**ന്തിആദി. തത്ഥ യദി സഹേതുകപടിസന്ധികാനം കാമാവചരാനം നിയമതോ സചക്ഖുകാദിഭാവദസ്സനം ഗബ്ഭസേയ്യകവസേന ലബ്ഭേയ്യ, യുത്തമേതം സിയാതി ചോദനം സന്ധായാഹ **“ഗബ്ഭസേയ്യകേപി ഹീ”**തിആദി. **തഥാ ആയതനയമകേ ദസ്സിത**ന്തി ഇദം ആയതനയമകവണ്ണനായം അത്തനാ വുത്തം “ഏവഞ്ച കത്വാ ഇന്ദ്രിയയമകേ”തിആദിവചനം സന്ധായ വുത്തം. തത്ഥ ഹി സോമനസ്സിന്ദ്രിയുപ്പാദകകമ്മസ്സ ഏകന്തേന ചക്ഖുന്ദ്രിയുപ്പാദനതോ ഗബ്ഭേപി യാവ ചക്ഖുന്ദ്രിയുപ്പത്തി, താവ ഉപ്പജ്ജമാനതായ “അഭിനന്ദിതബ്ബത്താ”തി വുത്തം. **സന്നിട്ഠാനേന സങ്ഗഹിതാന**ന്തി “യസ്സ വാ പന സോമനസ്സിന്ദ്രിയം ഉപ്പജ്ജതീ”തി ഏതേന സന്നിട്ഠാനേന സങ്ഗഹിതാനം. **ഇത്ഥീനം അഘാനകാനം ഉപപജ്ജന്തീനന്തി ആദീസൂ**തി **ആദി**-സദ്ദേന “ഇത്ഥീനം അചക്ഖുകാനം ഉപപജ്ജന്തീന”ന്തിആദിം സങ്ഗണ്ഹാതി. **തേ ഏവാ**തി ഗബ്ഭസേയ്യകാ ഏവ.

തംസമാനലക്ഖണന്തി സോപേക്ഖഅചക്ഖുകപടിസന്ധിഭാവേന സമാനലക്ഖണം. **തത്ഥാ**തി അഹേതുകപടിസന്ധിചിത്തേ. **സമാധിലേസോ** ദുബ്ബലസമാധി യോ ചിത്തട്ഠിതിമത്തോ. **തസ്മാ**തി യസ്മാ ചിത്തട്ഠിതി വിയ ദുബ്ബലം വീരിയം നത്ഥി, യോ “വീരിയലേസോ”തി വത്തബ്ബോ, തസ്മാ, ലേസമത്തസ്സപി വീരിയസ്സ അഭാവാതി അത്ഥോ. **അഞ്ഞേസൂ**തി അഹേതുകപടിസന്ധിചിത്തതോ അഞ്ഞേസു. **കേസുചീ**തി ഏകച്ചേസു. ഉഭയേനപി മനോദ്വാരാവജ്ജനഹസിതുപ്പാദചിത്തം വദതി. **ഇധാ**തി അഹേതുകപടിസന്ധിചിത്തേ. **സമാധിവീരിയാനി ഇന്ദ്രിയപ്പത്താനി ച ന ഹോന്തീ**തി സമാധികിച്ചം പടിക്ഖിപതി, ന സമാധിമത്തം, ന വീരിയലേസസ്സ സബ്ഭാവതോതി യോജേതബ്ബം. തേനേവാഹ **“വിസേസനഞ്ഹി വിസേസിതബ്ബേ പവത്തതീ”**തി. യസ്മിം വീരിയേ സതി ഇന്ദ്രിയുപ്പത്തി സിയാ, തദേവ തത്ഥ നത്ഥീതി അത്ഥോ.

അപായേ ഓപപാതികവസേനാതി ഇദം സുഗതിയം ഓപപാതികോ വികലിന്ദ്രിയോ ന ഹോതീതി കത്വാ വുത്തം, “ലബ്ഭന്തേവ ഞാണവിപ്പയുത്താന”ന്തി പന വുത്തത്താ “ദുഹേതുകപടിസന്ധികാനം വസേനാ”തി അട്ഠകഥായം വുത്തം. **തേസ**ന്തി ഇത്ഥിപുരിസിന്ദ്രിയസന്താനാനം. ഇത്ഥിപുരിസിന്ദ്രിയാനം പന ഉപ്പാദനിരോധാ അഭിണ്ഹസോവ ഹോന്തീതി. **പഠമകപ്പികാദീന**ന്തി ഏത്ഥ **ആദി**-സദ്ദേന ഗഹിതാനം പരിവത്തമാനലിങ്ഗാനം വസേന ഉപ്പാദനിരോധഗ്ഗഹണം വേദിതബ്ബം. പഠമകപ്പികാനം പന വസേന ഉപ്പാദോ ഏവ ലബ്ഭതി. **“ചുതിഉപപത്തിവസേനേവ ദുതിയപുച്ഛാസുപി സന്നിട്ഠാനേഹി ഗഹണം വേദിതബ്ബ”**ന്തി ഇദം ഉപാദിന്നഇന്ദ്രിയേഹി നിയമിതത്താ വുത്തം.

൧൮൬. സന്താനുപ്പത്തിനിരോധദസ്സനതോതി സന്താനവസേന ഉപ്പാദനിരോധാനം ദിസ്സമാനത്താ. ഏതേന രൂപജീവിതിന്ദ്രിയസ്സ ചക്ഖുന്ദ്രിയാദിസമാനഗതികതം യുത്തിതോ സാധേതി. ആഗമതോ പന “വിനാ സോമനസ്സേനാ”തിആദിനാ

പരതോ സാധേസ്സതി. **ഛേദദോതി നാമം ദട്ഠബ്ബം** സരൂപദസ്സനേനേവ സംസയഛേദനതോ.

തസ്സാതി രൂപജീവിതിന്ദ്രിയസ്സ. **തേ ച** അസഞ്ഞസത്താ. നനു ച ഉപ്പാദോവ ജീവിതിന്ദ്രിയസ്സ ചുതിഉപപത്തിവസേന വത്തബ്ബോ, ന അനുപ്പാദോതി ആഹ **"അനുപ്പാദോ...പേ॰... ന പവത്തേ"**തി. അയഞ്ച നയോ ന കേവലം പുരിമകോട്ഠാസേ ഏവ, അഥ ഖോ ഇതരകോട്ഠാസേപി ഗഹിതോ ഏവാതി ദസ്സേന്തോ **"പച്ഛിമകോട്ഠാസേപീ"**തിആദിമാഹ.

"ഉപപത്തിചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ"തി കസ്മാ വുത്തന്തി യേനാധിപ്പായേന ചോദനാ കതാ, തമധിപ്പായം വിവരിതും **"നനു സുദ്ധാവാസ"**ന്തിആദി വുത്തം. **ന വത്തബ്ബ**ന്തി "ഉപപജ്ജന്താന"ന്തി ന വത്തബ്ബം, "ഉപപത്തിചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ"ഇച്ചേവ വത്തബ്ബന്തി അത്ഥോ. ഇദാനി യഥാ "ഉപപജ്ജന്താന"ന്തി ന വത്തബ്ബം, തം ദസ്സേതും **"യഥാ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **സോമനസ്സമനിന്ദ്രിയാന**ന്തി സോമനസ്സിന്ദ്രിയമനിന്ദ്രിയാനം, അയമേവ വാ പാഠോ. **തദാതി** പഠമസ്സ രൂപജീവിതിന്ദ്രിയസ്സ ധരമാനകാലേ. **തസ്മാതി** യസ്മാ രൂപാരൂപജീവിതിന്ദ്രിയാനം അത്ഥേവ കാലഭേദോ, ഉഭയഞ്ചേത്ഥ ജീവിതിന്ദ്രിയഭാവസാമഞ്ഞേന ഏകജ്ഝം കത്വാ ഗയ്ഹതി, തസ്മാ. **ഉഭയ**ന്തി സോമനസ്സിന്ദ്രിയജീവിതിന്ദ്രിയന്തി ഇദം ഉഭയം. **ഉപ്പാദക്ഖണേന നിദസ്സിത**ന്തി ഏതേന "ഉപപത്തിചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ"തി ഇദം നിദസ്സനമത്തന്തി ദസ്സേതി. ഇദാനി തമേവത്ഥം ഉദാഹരണേന പാകടതരം കാതും **"യഥാ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ യഥാ താദിസാനം അനേകേസം ചിത്താനം ഭങ്ഗക്ഖണേ ലബ്ഭമാനം തദേകദേസേന സബ്ബപഠമസ്സ ഉപപത്തിചിത്തസ്സ ഭങ്ഗക്ഖണേന നിദസ്സിതം, ഏവമിധാപി ഖണദ്വയേ ലബ്ഭമാനം തദേകദേസേന ഉപ്പാദക്ഖണേന നിദസ്സിതന്തി ഏവം നിദസ്സനത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

തേസന്തി ജീവിതിന്ദ്രിയാദീനം. **അഞ്ഞത്ഥാതി** പവത്തേ. **ഇധാതി** അനാഗതകാലഭേദേ. **ന ന സമ്ഭവതി** ഉപപത്തിക്ഖണസ്സ വിയ തതോ പരം പവത്തിക്ഖണസ്സപി അനാഗതകാലഭാവതോ. **തസ്മാതി** ഉപപത്തിതോ അഞ്ഞത്ഥാപി യഥാധിപ്പേതഉപ്പാദസമ്ഭവതോ. അയഞ്ച അത്ഥോ വാരന്തരേപി ദിസ്സതീതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ഏവഞ്ച കത്വാ"**തിആദി. **ന ഹീതി**ആദിനാ തമേവത്ഥം സമത്ഥേതി. തത്ഥ **അപി പച്ഛിമ...പേ॰... സന്ധികസ്സാതി** **അപി**-സദ്ദേന "കോ പന വാദോ അപച്ഛിമഭവികസ്സ സോമനസ്സസഹഗതപടിസന്ധികസ്സാ"തി ദസ്സേതി. അപച്ഛിമഭവികസ്സ ചുതിതോ പച്ഛാ "സോമനസ്സിന്ദ്രിയം നിരുജ്ഝിസ്സതീ"തി വത്തബ്ബമേവ നത്ഥീതി ആഹ **"ചുതിതോ പുബ്ബേവാ"**തി. **ഏത്ഥ ഹി പഠമപുച്ഛാസു സന്നിട്ഠാനത്ഥോതിആദീസു** അയം സങ്ഖേപത്ഥോ - ഏത്ഥ "യസ്സ ചക്ഖുന്ദ്രിയം ഉപ്പജ്ജിസ്സതീ"തി ഏവമാദീസു യമകേസു യാ പഠമപുച്ഛാ, താസു സന്നിട്ഠാനപദസങ്ഗഹിതോ അത്ഥോ. **പുച്ഛിതബ്ബത്ഥനിസ്സയോതി** "തസ്സ സോമനസ്സിന്ദ്രിയം ഉപ്പജ്ജിസ്സതീ"തിആദികസ്സ പുച്ഛിതബ്ബസ്സ അത്ഥസ്സ നിസ്സയഭൂതോ **മാദിസോവ** മയാ സദിസോ ഏവ അത്ഥോ **ഉപപത്തിഉപ്പാദിന്ദ്രിയവാ** ഉപപത്തിക്ഖണേ ഉപ്പാദാവത്ഥഇന്ദ്രിയസഹിതോ, **ഉഭയുപ്പാദിന്ദ്രിയവാ** പടിസന്ധിപവത്തീസു ഉപ്പാദാവത്ഥഇന്ദ്രിയസഹിതോ വാ. **പടിനിവത്തിത്വാപി പുച്ഛിതബ്ബത്ഥസ്സ നിസ്സയോതി** "യസ്സ വാ പനാ"തിആദിനാ പടിനിവത്തിത്വാ പുച്ഛിതബ്ബസ്സപി സംസയത്ഥസ്സ നിസ്സയോതി **ഏവം** ഇമിനാ വിയ അജ്ഝാസയേന "യസ്സ വാ പന സോമനസ്സിന്ദ്രിയം

ഉപ്പജ്ജിസ്സതീ’’തിആദീസു **ദുതിയപുച്ഛാസു സന്നിട്ഠാനത്ഥമേവ** സന്നിട്ഠാനപദസങ്ഗഹിതമേവ അത്ഥം നിയമേതി. **തഥേവ** താസു ഏവ പുബ്ബേ വുത്തപഠമപുച്ഛാസു ഏവ. **പുച്ഛിതബ്ബം** ‘‘തസ്സ സോമനസ്സിന്ദ്രിയം ഉപ്പജ്ജിസ്സതീ’’തിആദീസു **അനാഗതഭാവമത്തേന സരൂപതോ ഗഹിതം ഉപ്പാദം** ഉപ്പാദസങ്ഖാതം, ‘‘തസ്സ സോമനസ്സിന്ദ്രിയം നിരുജ്ഝിസ്സതീ’’തിആദീസു **അനാഗതഭാവമത്തേന സരൂപതോ ഗഹിതം നിരോധം വാ** നിരോധസങ്ഖാതം വാ സംസയത്ഥം ന നിയമേതീതി. **ഏവന്തി** വുത്തപ്പകാരേന സന്നിട്ഠാനത്ഥസ്സ നിയമോ ഹോതി, ന സംസയത്ഥസ്സ, തസ്മാ ‘‘യസ്സ വാ പന...പേ॰... ആമന്താ’’തി വുത്തം. **ഏസ നയോ**തി യ്വായം ഉപ്പാദവാരേ വിചാരോ വുത്തോ, നിരോധവാരേപി ഏസേവ നയോ. തഥാ ഹി ‘‘യസ്സ വാ പന സോമനസ്സിന്ദ്രിയം നിരുജ്ഝിസ്സതി, തസ്സ ചക്ഖുന്ദ്രിയം നിരുജ്ഝിസ്സതീതി? ആമന്താ’’തി വുത്തം.

ഏവം അവുത്തത്താതി ഉപ്പാദനിരോധാനം അനാഗതാനം സരൂപേന അവുത്തത്താ. ന ഹി തത്ഥ തേ സരൂപേന വുത്താ, അഥ ഖോ ‘‘നുപ്പജ്ജിസ്സതീ’’തി പടിക്ഖേപമുഖേന വുത്താ. **തഥാ**തി അനുലോമേ. **ന ഏവം യോജേതബ്ബാ** പടിലോമേ. തമേവ അയോജേതബ്ബതം **‘‘യഥാ ഹീ’’**തിആദിനാ വിവരതി. ഉപ്പാദനിരോധേ അതിക്കമിത്വാ ഉപ്പാദനിരോധാ സമ്ഭവന്തി യോജേതും, തഥാ ഉപ്പാദനിരോധേ അപ്പത്വാ ഉപ്പാദനിരോധാ സമ്ഭവന്തി യോജേതുന്തി യോജനാ. ഇദഞ്ച ദ്വയം യഥാനുലോമേ സമ്ഭവതി, ന ഏവം പടിലോമേ. തേനാഹ **‘‘ന ഏവം...പേ॰... സമ്ഭവന്തീ’’**തി. തത്ഥ കാരണമാഹ **‘‘അഭൂതാഭാവസ്സ...പേ॰... സമ്ഭവാനുപപത്തിതോ’’**തി. **അഭൂതാഭാവസ്സാ**തി അഭൂതസ്സ അഭാവസ്സ, അഭൂതസ്സ ഉപ്പാദസ്സ നിരോധസ്സ ച അഭാവസ്സാതി അധിപ്പായോ. തേനാഹ **‘‘അഭൂതുപ്പാദനിരോധാഭാവോ ച പടിലോമേ പുച്ഛിതോ’’**തി, തസ്മാ ‘‘ആമന്താ’’തി ച വുത്തം, ന വുത്തം വിസ്സജ്ജനന്തി സമ്ബന്ധോ. **അസ്സ വിസേസരഹിതസ്സ അഭൂതാഭാവസ്സാ**തി ഇമസ്സ യഥാവുത്തസ്സ യഥാ രൂപാഭാവോ വേദനാഭാവോതി കോചി അഭാവോപി വിസേസസഹിതോ, ന ഏവമയന്തി വിസേസരഹിതസ്സ അഭൂതാഭാവസ്സ.

കാലന്തരയോഗാഭാവതോതി കാലവിസേസയോഗാഭാവതോ. **യാദിസാനന്തി** യാനി ഭൂതാനി ന വത്തമാനാനി സതി പച്ചയേ ഉപ്പജ്ജനാരഹാനി, തേസം അനാഗതാനന്തി അത്ഥോ. **ഉപ്പാദനിരോധാഭാവേന പുച്ഛിതബ്ബസ്സാ**തി ‘‘നുപ്പജ്ജിസ്സതി ന നിരുജ്ഝിസ്സതീ’’തി ഏവം ഉപ്പാദസ്സ നിരോധസ്സ ച അഭാവേന പുച്ഛിതബ്ബസ്സ അത്ഥസ്സ. **സന്നിസ്സയോ** നിസ്സയഭൂതോ **സന്നിട്ഠാനേന സന്നിച്ഛിതോ** സന്നിട്ഠാനപദസങ്ഗഹിതോ. സോ യഥാവുത്തോ അത്ഥോ നിസ്സയോ ഏതേസന്തി **തന്നിസ്സയാ. താദിസാനംയേവ** അനാഗതാനംയേവ **ഉപപത്തിചുതിഉപ്പാദനിരോധാനം** ഉപപത്തിചുതിസങ്ഖാതഉപ്പാദനിരോധാനം അനുപ്പാദാനിരോധാനം പടിക്ഖേപവസേന. **ജീവിതാദീനമ്പി** ജീവിതമനിന്ദ്രിയാദീനമ്പി. **അനുപ്പാദാനിരോധാ സംസയപദേന പുച്ഛിതാ ഹോന്തി** ‘‘യസ്സ സോമനസ്സിന്ദ്രിയം നുപ്പജ്ജിസ്സതി, തസ്സ സോമനസ്സിന്ദ്രിയം ന നിരുജ്ഝിസ്സതീ’’തി. **‘‘ആമന്താ’’തി വുത്തം** വിഭജിത്വാ വത്തബ്ബസ്സ അഭാവതോ. തേനാഹ **‘‘ന വുത്തം...പേ॰... വിസ്സജ്ജന’’**ന്തി.

യേ സോപേക്ഖപടിസന്ധികാ ഭവിസ്സന്തി രൂപലോകേ, തേ സങ്ഗഹിതാതി യോജനാ. **തംസമാനലക്ഖണതായാ**തി തേന സോപേക്ഖപടിസന്ധികഭാവേന സമാനലക്ഖണതായ. **തം പമാദലിഖിതം** ധമ്മയമകേ താദിസസ്സേവ വചനസ്സ

അഭാവതോ. തത്ഥാപി യം വത്തബ്ബം, തം ചിത്തയമകേ വുത്തം "ന ഹി ഖണപച്ചുപ്പന്നേ ഉപ്പജ്ജിത്ഥാതി അതീതവോഹാരോ അത്ഥീ"തിആദിനാ.

പവത്തിവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. പരിഞ്ഞാവാരവണ്ണനാ

൪൩൭-൪൪൫. **ലോകിയഅബ്യാകതേഹീ**തി ഫലധമ്മനിബ്ബാനവിനിമുത്തേഹി അബ്യാകതേഹി. **താനി ഉപാദായാ**തി താനി ലോകിയഅബ്യാകതാനി ഉപാദായ. തംസമാനഗതികാനം മനിന്ദ്രിയാദീനം "സോ വേദനാക്ഖന്ധം പരിജാനാതീതി? ആമന്താ"തിആദിനാ (യമ॰ ൧.ഖന്ധയമക.൨൦൩) വേദനാക്ഖന്ധാദീനം വിയ പരിഞ്ഞേയ്യതാ വുത്താ. യഞ്ഹി പരിജാനിതബ്ബം, തദേവ പരിജാനാതീതിആദിനാ വുത്തം. ഏവമവിപരീതേ അത്ഥേ സിദ്ധേപി ചോദകോ "മിസ്സകത്താ"തി ഏത്ഥ ലബ്ഭമാനം ലേസം ഗഹേത്വാ ചോദേതി **"യദി പരിഞ്ഞേയ്യമിസ്സകത്താ"**തിആദിനാ. തസ്സത്ഥോ - യഥാ ഇധ പരിഞ്ഞേയ്യമിസ്സകാനം പരിഞ്ഞേയ്യതാ വുത്താ, ഏവമഞ്ഞത്ഥാപി സാ തേസം വത്തബ്ബാ, തഥാ ഭാവേതബ്ബമിസ്സകാനം ഭാവേതബ്ബതാതി. തേനാഹ **"കസ്മാ ധമ്മയമകേ"**തിആദി. **കുസലാകുസലേസു ഭാവനാപഹാനാഭിനിവേസോ ഹോതി,** യേന വുത്തം "സോ തം അകുസലം പജഹതി, കുസലം ഭാവേതീ"തിആദി. **ന അബ്യാകതഭാവന്തി** ഏകേന യഥാ ഫസ്സദ്വാരതോ വിയ വിഞ്ഞാണദ്വാരതോ കുസലാദീനം ഉപ്പത്തിപരിയായോ, ഏവം വേദനാക്ഖന്ധാദീനം വിയ ന അബ്യാകതാദീനം പരിഞ്ഞേയ്യതാപരിയായോതി ദസ്സേതി.

കുസലാകുസലഭാവേന അഗ്ഗഹിതാതി സമുദയസഭാവേന അഗ്ഗഹിതാതി അത്ഥോ. **കുസലാകുസലാപീ**തി കുസലാകുസലഭാവാപി സമാനാ. **ഭാവേതബ്ബപഹാതബ്ബഭാവേഹി വിനാപി ഹോതി,** യോ ന മഗ്ഗസമുദയസച്ചപക്ഖിയോ. യഥാ "അനിച്ചം രൂപ"ന്തി ഏത്ഥ "അനിച്ചമേവ രൂപം, ന നിച്ച"ന്തി പടിയോഗിവിനിവത്തനമേവ ഏവ-കാരേന കരീയതി, ന തസ്സ ദുക്ഖാനത്തതാദയോ നിവാരിതാ ഹോന്തി, ഏവം "പഹാതബ്ബമേവാ"തി ഏത്ഥ ഏവ-സദ്ദേന പടിയോഗിഭൂതം അപ്പഹാതബ്ബമേവ നിവത്തീയതി, ന തതോ അഞ്ഞവിസേസോതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ഏതേന പഹാതബ്ബമേവാ"**തിആദി. **ഭാവേതബ്ബഭാവോ ഏവ തസ്സ അഞ്ഞിന്ദ്രിയസ്സ ഗഹിതോ** ഉക്കംസഗതിവിജാനനതോ. **"പരതോ ലിഖിതബ്ബം ഉപ്പടിപാടിയാ ലിഖിത"**ന്തി കസ്മാ വുത്തം. **ദ്വേ പുഗ്ഗലാ**തി ഹി ആദി അനുലോമേ ആഗതം ഉദ്ധടം, **ചക്ഖുന്ദ്രിയം ന പരിജാനാതീ**തിആദി പന പടിലോമേ. **ദോമനസ്സിന്ദ്രിയം ന പജഹന്തി നാമാ**തി ഇദം "നോ ച ദോമനസ്സിന്ദ്രിയം പജഹന്തീ"തി പാളിപദസ്സ അത്ഥവചനം. യം പന "ചക്ഖുന്ദ്രിയമൂലകം അതിക്കമിത്വാ ദോമനസ്സിന്ദ്രിയമൂലകേ ഇദം വുത്ത"ന്തി വുത്തം, പടിലോമേ ആഗതം സന്ധായ വുത്തത്താ തം ന യുത്തം, ന തം അട്ഠകഥാചരിയാ പഠമം ആഗതം പദം ലങ്ഘിത്വാ താദിസസ്സേവ പച്ഛാ ആഗതപദസ്സ അത്ഥവണ്ണനം കരോന്തി. പദാനുക്കമതോ ഏവ ഹി അട്ഠകഥായം അത്ഥവണ്ണനാ ആരദ്ധാ, പരിയോസാപിതാ ച, തസ്മാ അനുപടിപാടിയാവ ലിഖിതം, ന ഉപ്പടിപാടിയാതി ദട്ഠബ്ബം "ദ്വേ പുഗ്ഗലാ"തിആദികസ്സ അനുലോമേ ആഗതസ്സ ഉദ്ധടത്താ.

ഏത്ഥാതി ഏതസ്മിം പരിഞ്ഞാവാരേ. **ഛ പുഗ്ഗലാ**തി പുഥുജ്ജനേന സദ്ധിം യാവ അനാഗാമിമഗ്ഗട്ഠാ ഛ പുഗ്ഗലാ. **അഭിന്ദിത്വാ ഗഹിതോ** തത്ഥ ഭബ്ബാഭബ്ബാനം കിച്ചവിസേസസ്സ അഗ്ഗഹിതത്താ. യത്ഥ പന സതി പുഥുജ്ജനഗ്ഗഹണസാമഞ്ഞേ ഭബ്ബാനം കിച്ചം ഗഹിതം, യത്ഥ ച അഭബ്ബാനം, തത്ഥ തേ ഏവ ഭിന്ദിത്വാ വുത്താ ഹോന്തീതി ദസ്സേന്തോ **"യേ ച പുഥുജ്ജനാ മഗ്ഗം പടിലഭിസ്സന്തി, യേ ച പുഥുജ്ജനാ മഗ്ഗം ന പടിലഭിസ്സന്തീ"**തി ച ആദിമാഹ. **അരഹാ**തി അരിയോ, അയമേവ വാ പാഠോ. **പഠമമഗ്ഗഫലസമങ്ഗീ**തി പുരിമമഗ്ഗഫലസമങ്ഗീ. **ഇതരോ**തി അരഹാ. **ഏവം പുഗ്ഗലഭേദം ഞത്വാ**തി ഇധ പുഥുജ്ജനോ സോ ച അഭബ്ബോതി ഗഹിതോ, ഇധ ഭബ്ബോ ഇധ അരിയാ, യേ ച പഠമമഗ്ഗഫലസമങ്ഗിനോ യാവ അഗ്ഗമഗ്ഗഫലസമങ്ഗിനോതി ഏവം യഥാവുത്തം പുഗ്ഗലവിഭാഗം ഞത്വാ. **തത്ഥ തത്ഥാ**തി തേസം ദ്വേ പുഥുജ്ജനാ അട്ഠ അരിയാതി ഇമേസം യഥാവുത്തപുഗ്ഗലാനം ഭേദതോ അഭേദതോ ച ഗഹണവസേന ആഗതേ തസ്മിം തസ്മിം പാഠപദേസേ. **സന്നിട്ഠാനേനാ**തി സന്നിട്ഠാനപദവസേന, നിച്ഛയവസേനേവ വാ. **നിദ്ധാരേത്വാ**തി നീഹരിത്വാ. **വിസ്സജ്ജനം യോജേതബ്ബ**ന്തി വിസ്സജ്ജനവസേന പവത്തപാളിയാ യഥാവുത്തഅത്ഥദസ്സനേന സമ്ബന്ധതോ വിഭാവേതബ്ബോതി.

പരിഞ്ഞാവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഇന്ദ്രിയയമകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

യമകപകരണ-അനുടീകാ സമത്താ.

നമോ തസ്സ ഭഗവതോ അരഹതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ

പട്ഠാനപകരണ-അനുടീകാ

ഗന്ഥാരമ്ഭവണ്ണനാ

കാമഗുണാദീഹീതി കാമഗുണഝാനാഭിഞ്ഞാചിത്തിസ്സരിയാദീഹി. **ലളന്തീ**തി ലളിതാനുഭവനവസേന രമന്തി. **തേസൂ**തി കാമഗുണാദീസു. **വിഹരന്തീ**തി ഇരിയാപഥപരിവത്തനാദിനാ വത്തന്തി. **പച്ചത്ഥികേ**തി ബാഹിരബ്ഭന്തരഭേദേ അമിത്തേ. **ഇസ്സരിയം** തത്ഥ തത്ഥ ആധിപതേയ്യം. **ഠാനം** സേട്ഠിസേനാപതിയുവരാജാദിട്ഠാനന്തരം. **ആദി**-സദ്ദേന പരിവാരപരിച്ഛേദാദി സങ്ഗയ്ഹതി. **പുഞ്ഞയോഗാനുഭാവപ്പത്തായാ**തി ദാനമയാദിപുഞ്ഞാനുഭാവാധിഗതായ സമഥവിപസ്സനാഭാവനാസങ്ഖാതയോഗാനുഭാവാധിഗതായ ച. **ജുതിയാ**തി സരീരപ്പഭായ ചേവ ഞാണപ്പഭായ ച. ഏത്ഥ ച ദേവ-സദ്ദോ യഥാ കീളാവിജിഗിസാവോഹാരജുതിഗതിഅത്ഥോ, ഏവം സത്തിഅഭിത്ഥവകമനത്ഥോപി ഹോതി ധാതുസദ്ദാനം അനേകത്ഥഭാവതോതി **"യദിച്ഛിതനിപ്ഫാദനേ സക്കോന്തീതി വാ"**തിആദി വുത്തം.

ഇദ്ധിവിധാദിതാമത്തേന ഭഗവതോ അഭിഞ്ഞാദീനം സാവകേഹി സാധാരണതാവചനം, സഭാവതോ പന സബ്ബേപി ബുദ്ധഗുണാ അനഞ്ഞസാധാരണായേവാതി ദസ്സേന്തോ **"നിരതിസയായ അഭിഞ്ഞാകീളായ, ഉത്തമേഹി ദിബ്ബബ്രഹ്മഅരിയവിഹാരേഹീ"**തി ആഹ. ചിത്തിസ്സരിയസത്തധനാദീനം ദാനസങ്ഖാതേന സമ്മാപടിപത്തിഅവേച്ചപ്പസാദസക്കാരാനം ഗഹണസങ്ഖാതേനാതി യോജനാ. ഗഹണഞ്ചേത്ഥ തേസു ഉപലബ്ഭമാനസമ്മാപടിപത്തിഅവേച്ചപ്പസാദാനം തേഹി ഉപനീയമാനസക്കാരസ്സ ച അഭിനന്ദനം അനുമോദനം സമ്പടിച്ഛനഞ്ച വേദിതബ്ബം. ധമ്മസഭാവാനുരൂപാനുസാസനീവചനേനേവ ച പന സിക്ഖാപദപഞ്ഞത്തിപി സങ്ഗഹിതാതി ദട്ഠബ്ബാ വീതിക്കമധമ്മാനുരൂപാ അനുസാസനീതി കത്വാ. **ഞാണഗതി** ഞാണേന ഗന്തബ്ബസ്സ ഞേയ്യസ്സ അവബോധോ. **സമന്നാഗതത്താ**തി ഇദം "അഭിഞ്ഞാകീളായാ"തിആദീസു പച്ചേകം യോജേതബ്ബം, തഥാ **സദേവകേന ലോകേനാ**തി ഇദം "ഗമനീയതോ"തിആദീസു. **തേ ദേവേ**തി സമ്മുതിദേവാദികേ ദേവേ. **തേഹി ഗുണേഹീ**തി അഭിഞ്ഞാദിഗുണേഹി. **പൂജനീയതരോ ദേവോ**തി ഇദം പൂജനീയപരിയായോ അയം അതി-സദ്ദോതി കത്വാ വുത്തം. **അതിരേകതരോ**തി അധികതരോ. **ഉപപത്തിദേവാനന്തി** ഇദം തബ്ബഹുലതായ വുത്തം. വിസുദ്ധിദേവാപി ഹി തത്ഥ വിജ്ജന്തേവ, തേസുപി വാ ലബ്ഭമാനം ഉപപത്തിദേവഭാവമത്തമേവ ഗഹേത്വാ തഥാ വുത്തം. **പടിപക്ഖാനം** ദുസ്സീല്യമുട്ഠസ്സച്ചവിക്ഖേപാനം, സീലവിപത്തിഅഭിജ്ഝാദോമനസ്സഅവസിട്ഠനീവരണാനം വാ.

ഇസീനം സത്തമോ, ഇസീസു സത്തമോതി ദുവിധമ്പി അത്ഥം യോജേത്വാ ദസ്സേന്തോ **"ചതുസച്ചാവബോധഗതിയാ…പേ॰… വുത്തോ"**തി ആഹ. സപരസന്താനേസു സീലാദിഗുണാനം ഏസനട്ഠേന വാ ഇസയോ, ബുദ്ധാദയോ അരിയാ. ഇസി ച സോ സത്തമോ ചാതി **ഇസിസത്തമോ**തി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. "നാമരൂപനിരോധ"ന്തി ഏത്ഥ യം നാമരൂപം നിരോധേതബ്ബം, തം ദസ്സേന്തോ **"യതോ വിഞ്ഞാണം പച്ചുദാവത്തതീ"**തി ആഹ. വട്ടപരിയാപന്നഞ്ഹി നാമരൂപം നിരോധേതബ്ബം. തസ്മിഞ്ഹി നിരോധിതേ സബ്ബസോ നാമരൂപം നിരോധിതമേവ ഹോതി. യഥാഹ "സോതാപത്തിമഗ്ഗഞാണേന അഭിസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണസ്സ നിരോധേന സത്ത ഭവേ ഠപേത്വാ അനമതഗ്ഗേ സംസാരേ യേ ഉപ്പജ്ജേയ്യും നാമഞ്ച രൂപഞ്ച, ഏത്ഥേതേ നിരുജ്ഝന്തി…പേ॰… അരഹതോ അനുപാദിസേസായ നിബ്ബാനധാതുയാ പരിനിബ്ബായന്തസ്സ ചരിമവിഞ്ഞാണസ്സ നിരോധേന പഞ്ഞാ ച സതി ച നാമഞ്ച രൂപഞ്ച, ഏത്ഥേതേ നിരുജ്ഝന്തി വൂപസമന്തി അത്ഥം ഗച്ഛന്തി പടിപ്പസ്സമ്ഭന്തീ"തി

(ചൂളനിഃ അജിതമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൩). **അതിഗമ്ഭീരനയമണ്ഡിതദേസനം** സാതിസയം പച്ചയാകാരസ്സ വിഭാവനതോ. സഭാവതോ ച പച്ചയാകാരോ ഗമ്ഭീരോ. യഥാഹ "അധിഗതോ ഖോ മ്യായം ധമ്മോ ഗമ്ഭീരോ"തിആദി (ദീഃ നിഃ ൨.൬൭; മഃ നിഃ ൧.൨൮൧; ൨.൩൩൭; സംഃ നിഃ ൧.൧൭൨; മഹാവഃ ൭, ൮), "ഗമ്ഭീരോ ചായം, ആനന്ദ , പടിച്ചസമുപ്പാദോ ഗമ്ഭീരാവഭാസോ"തി (ദീഃ നിഃ ൨.൯൫; സംഃ നിഃ ൨.൬൦) ച ആദി. തസ്സ ചായം അനന്തനയപട്ഠാനദേസനാ അതിഗമ്ഭീരാവ.

ഗന്ഥാരമ്ഭവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പച്ചയുദ്ദേസവണ്ണനാ

സമാനനേതി സമാനനയനേ, സമാഹരണേ, സമാനകരണേ വാ അട്ഠകഥാധിപ്പായം. തത്ഥ "ദ്വേ അനുലോമാനി ധമ്മാനുലോമഞ്ച പച്ചയാനുലോമഞ്ചാ"തിആദിനാ പരതോ വണ്ണയിസ്സന്തി.

പട്ഠാനനാമത്ഥോതി "പട്ഠാന"ന്തി ഇമസ്സ നാമസ്സ അത്ഥോ, തം പന യസ്മാ അവയവദ്വാരേന സമുദായേ നിരുള്ഹം, തസ്മാ യഥാ അവയവേസു പതിട്ഠിതം, തമേവ താവ ദസ്സേതും **"തികപട്ഠാനാദീനം തികപട്ഠാനാദിനാമത്ഥോ"**തി വുത്തം. അഥ വാ അവയവാനമേവ പട്ഠാനനാമത്ഥോ നിദ്ധാരേതബ്ബോ തംസമുദായമത്തത്താ പകരണസ്സ. ന ഹി സമുദായോ നാമ കോചി അത്ഥോ അത്ഥീതി ദസ്സേതും **"പട്ഠാനം... പേഃ... നാമത്ഥോ"**തി വുത്തം. തേനേവാഹ **"ഇമസ്സ പകരണസ്സ...പേഃ... സമോധാനതാ ചേത്ഥ വത്തബ്ബാ"**തി. വചനസമുദായത്ഥവിജാനനേന വിദിതപട്ഠാനസാമഞ്ഞത്ഥസ്സ വിത്ഥാരതോ പട്ഠാനകഥാ വുച്ചമാനാ സുഖഗ്ഗഹണാ ഹോതീതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ഏവഞ്ഹി...പേഃ... ഹോതീ"**തി. **തത്ഥാ**തി താസു നാമത്ഥയഥാവുത്തസമോധാനതാസു. **സബ്ബസാധാരണസ്സാ**തി സബ്ബേസം അവയവഭൂതാനം തികപട്ഠാനാദീനം സമുദായസ്സ ച സാധാരണസ്സ. **അത്ഥതോ ആപന്നം നാനാവിധഭാവ**ന്തി പകാരഗ്ഗഹണേനേവ പകാരാനം അനേകവിധതാ ച ഗഹിതാവ ഹോന്തീതി വുത്തം. പകാരേഹി ഠാനന്തി ഹി പട്ഠാനം, നാനാവിധോ പച്ചയോ, തം ഏത്ഥ വിഭജനവസേന അത്ഥീതി പട്ഠാനം, പകരണം, തദവയവോ ച. ഏതസ്മിഞ്ച അത്ഥനയേ സദ്ദതോപി നാനാവിധഭാവസിദ്ധി ദസ്സിതാതി വേദിതബ്ബാ. തത്ഥ നാനപ്പകാരാ പച്ചയതാ, നാനപ്പകാരാനം പച്ചയതാ ച നാനപ്പകാരപച്ചയതാതി ഉഭയമ്പി സാമഞ്ഞനിദ്ദേസേന ഏകസേസനയേന വാ ഏകജ്ഝം ഗഹിതന്തി ദസ്സേന്തോ **"ഏകസ്സപി...പേഃ... വേദിതബ്ബാ"**തി ആഹ. **അനേകധമ്മഭാവതോ**തി അനേകേ ധമ്മാ ഏതസ്സാതി അനേകധമ്മോ, തബ്ഭാവതോതി യോജേതബ്ബം. **നാനപ്പകാരപച്ചയതാ**തി നാനപ്പകാരപച്ചയഭാവോ, യോ അട്ഠകഥായം "നാനപ്പകാരപച്ചയട്ഠോ"തി വുത്തോ.

കാമം ധമ്മസങ്ഗഹാദീസുപി അത്ഥേവ പച്ചയധമ്മവിഭാഗോ, സോ പന തത്ഥ പച്ചയഭാവോ ന തഥാ തപ്പരഭാവേന വിഭത്തോ യഥാ പട്ഠാനേതി ദസ്സേന്തോ **"ഏതേന...പേഃ... ദസ്സേതീ"**തി ആഹ. **സാതിസയവിഭാഗതം** ഇമസ്സ പകരണസ്സ തഥാ തദവയവാനം.

സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസ്സ യഥാവുത്തഗമനം യദധികരണം, തം ദസ്സേതും **"ഏത്ഥാതി വചനസേസോ"**തി. **ഗമനദേസഭാവതോ**തി പവത്തിട്ഠാനഭാവതോ. **അഞ്ഞേഹി ഗതിമന്തേഹീ**തി തീസു കാലേസു അപ്പടിഹതഞ്ഞാണാദീഹി. **തസ്സ** സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസ്സ.

തിവിധേന പരിച്ഛേദേന ദേസിതേസു ധമ്മേസു തികവോഹാരോതി ആഹ **"തികാനന്തി തികവസേന വുത്തധമ്മാന"**ന്തി. തീണി പരിമാണാനി ഏതേസന്തി ഹി തികാ. സമന്താതി സമന്തതോ സബ്ബഭാഗതോതി വുത്തം ഹോതീതി ആഹ **"അനുലോമാദീഹി സബ്ബപ്പകാരേഹിപീ"**തി. **ഗതാനീ**തി പവത്താനി. **സമന്തചതുവീസതിപട്ഠാനാനീ**തി സമന്തതോ അനുലോമാദിസബ്ബഭാഗതോ

സമോധാനവസേന ചതുവീസതി പട്ഠാനാനി. **അനുലോമാദിസബ്ബകോട്ഠാസതോതി** അനുലോമാദിചതുകോട്ഠാസതോ. **തികാദിഛഛഭാവന്തി** തികാദിദുകദുകപരിയോസാനേഹി ഛഛഭാവം. **തേനാതി** യഥാവുത്തദസ്സനേന. **ധമ്മാനുലോമാദിസബ്ബകോട്ഠാസതോതി** പച്ചനീകാദിദുകാദിസഹജാതവാരാദിപച്ചയപച്ചനീയാദിആരമ്മണമൂലാദീനം ഗഹണം ദട്ഠബ്ബം. യഥാവുത്തതോ അഞ്ഞസ്സ പകാരസ്സ അസമ്ഭവതോ **"അനൂനേഹി നയേഹി പവത്താനീതി വുത്തം ഹോതീ"**തി ആഹ. **താനി പന** യഥാവുത്താനി സമന്തപട്ഠാനാനി. അയഞ്ച അത്ഥവണ്ണനാ അട്ഠകഥാവചനേന അഞ്ഞദത്ഥു സംസന്ദതീതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"തേനേവാഹ...പേ॰... വസേനാ"**തി.

ഹേതുനോതി ഹേതുസഭാവസ്സ ധമ്മസ്സ. സതിപി ഹേതുസഭാവസ്സ ആരമ്മണപച്ചയാദിഭാവേ സവിസേസേ താവ പച്ചയേ ദസ്സേന്തേന **"അധിപതിപച്ചയാദിഭൂതസ്സ ചാ"**തി വുത്തം. "ഹേതു ഹുത്വാ പച്ചയോ"തി വുത്തേ ധമ്മസ്സ ഹേതുസഭാവതാ നിദ്ധാരിതാ, ന പച്ചയവിസേസോതി തസ്സ അധിപതിപച്ചയാദിഭാവോ ന നിവാരിതോതി ആഹ **"ഏതേനപി സോ ഏവ ദോസോ ആപജ്ജതീ"**തി. **തേനാതി** ഹേതുഭാവഗ്ഗഹണേന. **ഇധാതി** "ഹേതുപച്ചയോ"തി ഏത്ഥ. **ധമ്മഗ്ഗഹണന്തി** അലോഭാദിധമ്മഗ്ഗഹണം. **സത്തിവിസേസോ** അത്തനോ ബലം സത്തികാരണഭാവോ, യോ രസോതിപി വുച്ചതി, സ്വായം അനഞ്ഞസാധാരണതായ ധമ്മതോ അനഞ്ഞോപി പച്ചയന്തരസമവായേയേവ ലബ്ഭമാനത്താ അഞ്ഞോ വിയ കത്വാ വുത്തോ. **തസ്സാതി** ഹേതുഭാവസങ്ഖാതസ്സ സാമത്ഥിയസ്സ. **ഹേതു ഹുത്വാതി** ഏത്ഥാപി ഹേതുഭാവവാചകോ ഹേതുസദ്ദോ, ന ഹേതുസഭാവധമ്മവാചകോതി ആഹ **"ഹേതു ഹുത്വാ പച്ചയോതി ച വുത്ത"**ന്തി.

ഏവഞ്ച കത്വാതിആദിനാ യഥാവുത്തമത്ഥം പാളിയാ സമത്ഥേതി. യദി ഏവം അട്ഠകഥായം ധമ്മസ്സേവ പച്ചയതാവചനം കഥന്തി ആഹ **"അട്ഠകഥായം പനാ"**തിആദി . തേനേവ ചേത്ഥ അമ്ഹേഹിപി "ധമ്മതോ അനഞ്ഞോപി അഞ്ഞോ വിയ കത്വാ"തി ച വുത്തം. യദി അട്ഠകഥായം "യോ ഹി ധമ്മോ, മൂലട്ഠേന ഉപകാരകോ ധമ്മോ"തി ച ആദീസു ധമ്മേന ധമ്മസത്തിവിഭാവനം കതം, അഥ കസ്മാ ഇധ ഹേതുഭാവേന പച്ചയോതി ധമ്മസത്തിയേവ വിഭാവിതാതി ചോദനം മനസി കത്വാ വുത്തം **"ഇധാപി വാ...പേ॰... ദസ്സേതീ"**തി. ധമ്മസത്തിവിഭാവനം പനേത്ഥ ന സക്കാ പടിക്ഖിപിതുന്തി ദസ്സേന്തോ **"ന ഹീ"**തിആദിമാഹ. അത്ഥോ ഏതസ്സ അത്ഥീതി അത്ഥോ, അത്ഥാഭിധായിവചനന്തി വുത്തം **"ഏതീതി ഏതസ്സ അത്ഥോ വത്തതീ"**തി, തസ്മാ അത്ഥോതി അത്ഥവചനന്തി വുത്തം ഹോതി. തേനാഹ **"തഞ്ച ഉപ്പത്തിട്ഠിതീനം സാധാരണവചന"**ന്തി. **തഞ്ചാതി** ഹി "വത്തതീ"തി വചനം പച്ചാമട്ഠം. അഥ വാ **ഏതീതി ഏതസ്സ അത്ഥോതി** "ഏതീ"തി ഏതസ്സ പദസ്സ അത്ഥോ "വത്തതീ"തി ഏത്ഥ വത്തനകിരിയാ. **തഞ്ചാതി** തഞ്ച വത്തനം. ഏതസ്മിം പനത്ഥേ **സാധാരണവചനന്തി** ഏത്ഥ **വചന**-സദ്ദോ അത്ഥപരിയായോ വേദിതബ്ബോ "വുച്ചതീ"തി കത്വാ. യദഗ്ഗേന ഉപ്പത്തിയാ പച്ചയോ, തദഗ്ഗേന ഠിതിയാപി പച്ചയോതി കോചി ആസങ്കേയ്യാതി തദാസങ്കാനിവത്തനത്ഥം വുത്തം **"കോചി ഹി...പേ॰... ഹേതുആദയോ"**തി. ഏത്ഥ ച യഥാ ഉപ്പജ്ജനാരഹാനം ഉപ്പത്തിയാ പച്ചയേ സതിയേവ ഉപ്പാദോ, നാസതി, ഏവം തിട്ഠന്താനമ്പി ഠിതിപച്ചയവസേനേവ ഠാനം യഥാ ജീവിതിന്ദ്രിയവസേന സഹജാതധമ്മാനന്തി ദട്ഠബ്ബം. യേ പന അരൂപധമ്മാനം ഠിതിം പടിക്ഖിപന്തി, യം വത്തബ്ബം, തം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ.

യഥാ അധികരണസാധനോ പതിട്ഠത്ഥോ ഹേതു-സദ്ദോ, ഏവം കരണസാധനോ പവത്തിഅത്ഥോപി യുജ്ജതീതി ദസ്സേന്തോ **"ഹിനോതീ"**തിആദിമാഹ. "ലോഭോ നിദാനം കമ്മാനം സമുദയായാ"തിആദിവചനതോ ഹേതൂനം **കമ്മനിദാനഭാവോ** വേദിതബ്ബോ.

ഏതേനാതി ഹേതുപച്ചയതോ അഞ്ഞേനേവ കുസലഭാവസിദ്ധിവചനേന. **ഏകേ** ആചരിയാ. **സഭാവതോവാതി** ഏതേന യഥാ അഞ്ഞേസം രൂപഗതം ഓഭാസേന്തസ്സ പദീപസ്സ രൂപഗതോഭാസകേന അഞ്ഞേന പയോജനം നത്ഥി സയം ഓഭാസനസഭാവത്താ, ഏവം അഞ്ഞേസം കുസലാദിഭാവസാധകാനം ഹേതൂനം അഞ്ഞേന കുസലാദിഭാവസാധകേന പയോജനം നത്ഥി സയമേവ കുസലാദിസഭാവത്താതി ദസ്സേതി. ന സഭാവസിദ്ധോ അലോഭാദീനം കുസലാദിഭാവോ ഉഭയസഭാവത്താ തംസമ്പയുത്തഫസ്സാദീനം വിയാതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി **"യസ്മാ പനാ"**തിആദിനാ. **സാ പന** അഞ്ഞപടിബദ്ധാ കുസലാദിതാ.

ന കോചി ധമ്മോ ന ഹോതീതി രൂപാദിഭേദേന ഛബ്ബിധേസു സങ്ഖതാസങ്ഖതപഞ്ഞത്തിധമ്മേസു കോചിപി ധമ്മോ ആരമ്മണപച്ചയോ ന ന ഹോതി, സ്വായം ആരമ്മണപച്ചയഭാവോ ഹേട്ഠാ ധാതുവിഭങ്ഗവണ്ണനായം വുത്തോയേവ.

പുരിമാഭിസങ്ഖാരൂപനിസ്സയന്തി "ഛന്ദവതോ"തിആദിനാ വുത്താകാരേന പുരിമസിദ്ധം ചിത്താഭിസങ്ഖാരകസങ്ഖാതം ഉപനിസ്സയം. **ചിത്തേ**തി ചിത്തസീസേനായം നിദ്ദേസോ ദട്ഠബ്ബോ. ന ഹി ചിത്തമേവ തഥാഭിസങ്ഖരീയതി, അഥ ഖോ തംസമ്പയുത്തധമ്മാപി. **സാധയമാനാ**തി വസേ വത്തയമാനാ. വസവത്തനഞ്ചേത്ഥ തദാകാരാനുവിധാനം. ഛന്ദാദീസു ഹി ഹീനേസു മജ്ഝിമേസു പണീതേസു തംതംസമ്പയുത്താപി തഥാ തഥാ പവത്തന്തി. തേനാഹ **"ഹീനാദിഭാവേന തദനുവത്തനതോ"**തി. **തേനാ**തി അത്തനോ വസേ വത്താപനേന, തേസം വാ വസേ വത്തനേന. **തേഹി** ഛന്ദാദയോ. **അധിപതിപച്ചയാ ഹോന്തി** അത്താധീനാനം പതിഭാവേന പവത്തനതോ. **ഗരുകാതബ്ബം ആരമ്മണം** മഹഗ്ഗതധമ്മലോഭനീയധമ്മാദി.

തദനന്തരുപ്പാദനിയമോതി തസ്സ തസ്സേവ ചിത്തസ്സ അനന്തരം ഉപ്പജ്ജമാനതം. **തംതംസഹകാരീപച്ചയവിസിട്ഠസ്സാ**തി തേന തേന ആരമ്മണാദിനാ സഹകാരീകാരണേന തദുപ്പാദനസമത്ഥതാസങ്ഖാതം വിസേസം പത്തസ്സ. **തായയേവാ**തി യാ വേഖാദാനേ പുപ്ഫനസമത്ഥതാ വേഖാപഗമേ ലദ്ധോകാസാ, തായമേവ.

ഉപസഗ്ഗവസേനപി അത്ഥവിസേസോ ഹോതീതി വുത്തം **"സദ്ദത്ഥമത്തതോ നാനാകരണ"**ന്തി. **വചനീയത്ഥതോ**തി ഭാവത്ഥതോ. ഭാവത്ഥോപി ഹി വചനഗ്ഗഹണാനുസാരേന വിഞ്ഞേയ്യത്താ "വചനീയോ"തി വുച്ചതി. **നിരോധുപ്പാദന്തരാഭാവതോ**തി പുരിമനിരോധസ്സ പച്ഛിമുപ്പാദസ്സ ച ബ്യവധായകാഭാവതോ. **നിരന്തരുപ്പാദനസമത്ഥതാ**തി ഏതേന നിരോധാനം നിരോധസമകാലുപ്പാദവാദം നിവാരേതി. സതി ഹി സമകാലത്തേ ബ്യവധാനാസങ്കാ ഏവ ന സിയാ സണ്ഠാനാഭാവതോ. ഇദമിതോ ഹേട്ഠാ ഉദ്ധം തിരിയന്തി വിഭാഗാഭാവാ അത്തനാ ഏകത്തമിവ ഉപനേത്വാതി യോജനാ. സണ്ഠാനാഭാവേന ഹി അപ്പടിഘഭാവൂപലക്ഖണേന വിഭാഗാഭാവം, തേന ഏകത്തമിവൂപനയനം സുട്ഠു അനന്തരഭാവം സാധേതി, സഹാവട്ഠാനാഭാവേന പന അനന്തരമേവ ഉപ്പാദനം.

വിഭാഗതോ ഞാണേന ആകരീയതീതി **ആകാരോ,** ധമ്മാനം പവത്തിഭേദോ. നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനഫലസമാപത്തീനം നിരോധുപ്പാദാനന്തരതായാതി യോജനാ. **പുരിമചുതീ**തി അസഞ്ഞസത്തുപ്പത്തിതോ പുരിമചുതി. യദി കാലന്തരതാ നത്ഥി, കഥമിദം "സത്താഹം നിരോധം സമാപജ്ജിത്വാ പഞ്ച കപ്പസതാനി അതിക്കമിത്വാ"തി വചനന്തി ആഹ **"ന ഹി തേസം...പേ०... വുച്ചേയ്യാ"**തി. നനു തേസം അന്തരാ രൂപസന്താനോ പവത്തതേവാതി അനുയോഗം സന്ധായാഹ **"ന ച...പേ०... അഞ്ഞസന്താനത്താ"**തി. യദി ഏവം തേസം അഞ്ഞഭിന്നസന്താനം വിയ അഞ്ഞമഞ്ഞൂപകാരേനപി ഭവിതബ്ബന്തി ചോദനായ വുത്തം **"രൂപാരൂപ...പേ०... ഹോന്തീ"**തി. തേനേതം ദസ്സേതി - യദിപി രൂപാരൂപധമ്മാ ഏകസ്മിം പുഗ്ഗലേ വത്തമാനാ വിസേസതോ അഞ്ഞമഞ്ഞൂപകാരകഭാവേന വത്തന്തി, അഞ്ഞമഞ്ഞം പന

വിസദിസസഭാവതായ വിസുംയേവ സന്താനഭാവേന പവത്തനതോ ബ്യവധായകാ ന ഹോന്തി സന്തതിവസേന മിഥു അപരിയാപന്നത്താ, യതോ "അഞ്ഞമഞ്ഞം വിപ്പയുത്താ, വിസംസട്ഠാ"തി ച വുത്തന്തി. ഉപകാരകോ ച നാമ അച്ചന്തം ഭിന്നസന്താനാനമ്പി ഹോതിയേവാതി ന താവതാ സന്താനാഭേദോതി ഭിയ്യോപി നേസം ബ്യവധായകതാഭാവോ വേദിതബ്ബോ. യഥാ സമാനജാതികാനം ചിത്തുപ്പാദാനം നിരന്തരതാ സുട്ഠു അനന്തരഭാവേന പാകടാ, ന തഥാ അസമാനജാതികാനന്തി അധിപ്പായേന **"ജവനാനന്തരസ്സ ജവനസ്സ വിയ ഭവങ്ഗാനന്തരസ്സ ഭവങ്ഗസ്സ വിയാ"**തി വുത്തം.

പച്ചയഭാവോ ചേത്ഥാതി ഏത്ഥ **ച**-സദ്ദോ ബ്യതിരേകോ. സോ യേന വിസേസേനേത്ഥ ഉപ്പാദക്ഖണം, തം വിസേസം ജോതേതി. **അനന്തരപച്ചയാദീന**ന്തി **ആദി**-സദ്ദേന സമനന്തരപച്ചയം സങ്ഗണ്ഹാതി. പുരേപച്ഛാഭാവാ, തദുപാദികാ വാ ഉപ്പാദനിരോധാ **പുബ്ബന്താപരന്തപരിച്ഛേദോ,** തേന **ഗഹിതാനം** ഖണത്തയപരിയാപന്നാനന്തി അത്ഥോ. തേനാഹ **"ഉപ്പജ്ജതീതി വചനം അലഭന്താന"**ന്തി. ഉപ്പാദക്ഖണസമങ്ഗീ ഹി "ഉപ്പജ്ജതീ"തി വുച്ചതി. തഥാ ഹി വുത്തം "ഉപ്പാദക്ഖണേ ഉപ്പജ്ജമാനം, നോ ച ഉപ്പന്നം, ഭങ്ഗക്ഖണേ ഉപ്പന്നം നോ ച ഉപ്പജ്ജമാന"ന്തി (യമ॰ ൨.ചിത്തയമക.൧൦൨). **സോ**തി അനന്തരാദിപച്ചയഭാവോ. **അപരിച്ഛേദ**ന്തി കാലവസേന പരിച്ഛേദരഹിതം. **യതോ**തി പുബ്ബന്താപരന്തവസേന പരിച്ഛേദാഭാവതോ. **തേനേവാ**തി കാലവസേന പരിച്ഛിജ്ജ ഏവ ധമ്മാനം ഗഹണതോ.

ഉപ്പത്തിയാ പച്ചയഭാവേന പാകടേനാതി ഇദം തസ്സ നിദസ്സനഭാവനിദസ്സനം. സിദ്ധഞ്ഹി നിദസ്സനം. **പച്ചയുപ്പന്നാന**ന്തി പച്ചയനിബ്ബത്താനം, അത്തനോ ഫലഭൂതാനന്തി അധിപ്പായോ. **സഹജാതഭാവേനാ**തി സഹ ഉപ്പന്നഭാവേന. അത്തനാ സഹുപ്പന്നധമ്മാനഞ്ഹി സഹുപ്പന്നഭാവേന ഉപകാരകതാ സഹജാതപച്ചയതാ. തേന ഠിതിക്ഖണേപി നേസം ഉപകാരകതാ വേദിതബ്ബാ. ഏവഞ്ഹി "പകാസസ്സ പദീപോ വിയാ"തി നിദസ്സനമ്പി സുട്ഠു യുജ്ജതി. പദീപോ ഹി പകാസസ്സ ഠിതിയാപി പച്ചയോതി.

അഞ്ഞമഞ്ഞതാവസേനേവാതി ഇമിനാ സഹജാതാദിഭാവേന അത്തനോ ഉപകാരകസ്സ ഉപകാരകതാമത്തം ന അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയതാ, അഥ ഖോ അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയഭാവവസേനാതി ലക്ഖണസങ്കരാഭാവം ദസ്സേതി, ന സഹജാതാദിപച്ചയേഹി വിനാ അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയസ്സ പവത്തി. തേനേവാഹ **"ന സഹജാതതാദിവസേനാ"**തി. യദിപി അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയോ സഹജാതാദിപച്ചയേഹി വിനാ ന ഹോതി, സഹജാതാദിപച്ചയാ പന തേന വിനാപി ഹോന്തീതി സഹജാതതാദിവിധുരേനേവ പകാരേന അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയസ്സ പവത്തീതി ദസ്സേന്തോ **"സഹജാതാദി…പേ॰… ന ഹോതീ"**തി വത്വാ തമേവത്ഥം പാകടതരം കാതും **"ന ച പുരേജാത…പേ॰… ഹോന്തീ"**തി ആഹ. **സഹജാതതാദീ**തി ച **ആദി**-സദ്ദേന നിസ്സയഅത്ഥിഅവിഗതാദീനം ഗഹണം വേദിതബ്ബം.

പഥവീധാതുയം പതിട്ഠായ ഏവ സേസധാതുയോ ഉപാദാരൂപാനി വിയ യഥാസകകിച്ചം കരോന്തീതി വുത്തം **"അധിട്ഠാനാകാരേന പഥവീധാതു സേസധാതൂന"**ന്തി. ഏത്ഥ **അധിട്ഠാനാകാരേനാ**തി ആധാരാകാരേന. ആധാരാകാരോ ചേത്ഥ നേസം സാതിസയം തദധീനവുത്തിതായ വേദിതബ്ബോ, യതോ ഭൂതാനി അനിദ്ദിസിതബ്ബട്ഠാനാനി വുച്ചന്തി. ഏവഞ്ച കത്വാ ചക്ഖാദീനമ്പി അധിട്ഠാനാകാരേന ഉപകാരകതാ സുട്ഠു യുജ്ജതി. ന ഹി യഥാവുത്തം തദധീനവുത്തിയാ വിസേസം മുഞ്ചിത്വാ അഞ്ഞോ ചക്ഖാദീസു അദേസകാനം അരൂപധമ്മാനം അധിട്ഠാനാകാരോ സമ്ഭവതി. യദിപി യം യം ധമ്മം പടിച്ച യേ യേ ധമ്മാ പവത്തന്തി, തേസം സബ്ബേസം തദധീനവുത്തിഭാവോ, യേന പന പച്ചയഭാവവിസേസേന ചക്ഖാദീനം പടുമന്ദഭാവേസു ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദയോ തദനുവിധാനാകാരേനേവ പവത്തന്തി,

സ്വായമിദം തേസം തദധീനവുത്തിയാ സിദ്ധോ വിസേസോതി വുത്തോ. ഏവഞ്ഹി പച്ചയഭാവസാമഞ്ഞേ സതിപി ആരമ്മണപച്ചയതോ നിസ്സയപച്ചയസ്സ വിസേസോ സിദ്ധോതി വേദിതബ്ബോ. സ്വായം ധാതുവിഭങ്ഗേ വിഭാവിതോയേവ. **ഖന്ധാദയോ തംതംനിസ്സയാനം ഖന്ധാദീനന്തി** "ഉപകാരകാ"തി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം.

യം കിഞ്ചി കാരണം നിസ്സയോതി വദതി, ന വുത്തലക്ഖണൂപപന്നമേവ. ഏതേന പച്ചയട്ഠോ ഇധ നിസ്സയട്ഠോതി ദസ്സേതി. **തത്ഥാ**തി നിദ്ധാരണേ ഭുമ്മം. തേന വുത്തം **"നിദ്ധാരേതീ"**തി.

സുട്ഠുകതത്തം ദീപേതി, കസ്സ? "അത്തനോ"തി വുത്തസ്സ പകതസദ്ദേന വിസേസിയമാനസ്സ പച്ചയസ്സ. കേന കതന്തി? അത്തനോ കാരണേഹീതി സിദ്ധോവായമത്ഥോ. **തഥാ**തി ഫലസ്സ ഉപ്പാദനസമത്ഥഭാവേന. അഥ വാ **തഥാ**തി നിപ്ഫാദനവസേന ഉപസേവനവസേന ച. തത്ഥ നിപ്ഫാദനം ഹേതുപച്ചയസമോധാനേന ഫലസ്സ നിബ്ബത്തനം, തം സുവിഞ്ഞേയ്യന്തി അനാമസിത്വാ ഉപസേവനമേവ വിഭാവേന്തോ **"ഉപസേവിതോ വാ"**തി ആഹ. തത്ഥ **അല്ലീയാപനം** പരിഭോഗവസേന വേദിതബ്ബം. തേനാഹ **"ഉപഭോഗൂപസേവന"**ന്തി. **വിജാനനാദിവസേനാ**തി വിജാനനസഞ്ജാനനാനുഭവനാദിവസേന. **തേനാ**തി യഥാവുത്തഉപസേവിതസ്സ പകതഭാവേന. **അനാഗതാനമ്പി...പേ॰... വുത്താ ഹോതി,** പഗേവ അതീതാനം പച്ചുപ്പന്നാനഞ്ചാതി അധിപ്പായോ. പച്ചുപ്പന്നസ്സപി ഹി "പച്ചുപ്പന്നം ഉതു ഭോജനം സേനാസനം ഉപനിസ്സായ ഝാനം ഉപ്പാദേന്തീ"തിആദിവചനതോ (പട്ഠാ॰ വ.ഫവ്വ.വ്വ) പകതൂപനിസ്സയഭാവേ ലബ്ഭതീതി.

യഥാ യേ ധമ്മാ യേസം ധമ്മാനം പച്ഛാജാതപച്ചയാ ഹോന്തി, തേ തേസം ഏകംസേന വിപ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതപച്ചയാപി ഹോന്തി, തഥാ യേ ധമ്മാ യേസം ധമ്മാനം പുരേജാതപച്ചയാ ഹോന്തി, തേ തേസം നിസ്സയാരമ്മണപച്ചയാപി ഹോന്തീതി ഉഭയേസു ഉഭയേസം പച്ചയാകാരാനം ലക്ഖണതോ സങ്കരാഭാവം ദസ്സേതും **"വിപ്പയുത്താകാരാദീഹി വിസിട്ഠാ, നിസ്സയാരമ്മണാകാരാദീഹി വിസിട്ഠാ"**തി ച വുത്തം. യഥാ ഹി പച്ഛാജാതപുരേജാതാകാരാ അഞ്ഞമഞ്ഞവിസിട്ഠാ, ഏവം പച്ഛാജാതവിപ്പയുത്താകാരാദയോ പുരേജാതനിസ്സയാകാരാദയോ ച അഞ്ഞമഞ്ഞവിഭത്തസഭാവാ ഏവാതി.

മനോസഞ്ചേതനാഹാരവസേന പവത്തമാനേഹീതി ഇമിനാ ചേതനായ സമ്പയുത്തധമ്മാനമ്പി തദനുഗുണം അത്തനോ പച്ചയുപ്പന്നേസു പവത്തിമാഹ. **തേനേവാ**തി ചേതനാഹാരവസേന ഉപകാരകത്താ ഏവ.

പയോഗേന കരണീയസ്സാതി ഏതേന ഭിന്നജാതി യം താദിസം പയോഗേന കാതും ന സക്കാ, തം നിവത്തേതി. അനേകവാരം പവത്തിയാ ആസേവനട്ഠസ്സ പാകടഭാവോതി കത്വാ വുത്തം **"പുനപ്പുനം കരണ"**ന്തി. ഏകസ്സ പന പച്ചയധമ്മസ്സ ഏകവാരമേവ പവത്തി. **അത്തസദിസസ്സാ**തി അരൂപധമ്മസാരമ്മണതാസുക്കകണ്ഹാദിഭാവേഹി അത്തനാ സദിസസ്സ. ഇദം പച്ചയുപ്പന്നവിസേസനം, **"അത്തസദിസസഭാവതാപാദന"**ന്തി ഇദം പന പച്ചയഭാവവിസേസനം, തഞ്ച ഭിന്നജാതിയതാദിമേവ വിസദിസസഭാവതം നിവത്തേതി, ന ഭൂമന്തരതാദി. ന ഹി പരിത്താ ധമ്മാ മഹഗ്ഗതഅപ്പമാണാനം ധമ്മാനം ആസേവനപച്ചയാ ന ഹോന്തീതി. **വാസനം** വാസം ഗാഹാപനം, ഇധ പന വാസനം വിയ വാസനം, ഭാവനന്തി അത്ഥോ. **ഗന്ഥാദീസൂ**തി ഗന്ഥസിപ്പാദീസു. വിസയേ ചേതം ഭുമ്മം, ന നിദ്ധാരണേ. തേന ഗന്ഥസിപ്പാദിവിസയാ പുരിമസിദ്ധാ അജ്ഝയനാദികിരിയാ **"ഗന്ഥാദീസു പുരിമാ പുരിമാ"**തി വുത്താ, സാ പന ആസേവനാകാരാ ഇധ ഉദാഹരണഭാവേന അധിപ്പേതാതി ആഹ **"പുരിമാ പുരിമാ ആസേവനാ വിയാതി അധിപ്പായോ"**തി. നിദ്ധാരണേ ഏവ വാ ഏതം ഭുമ്മം. ഗന്ഥാദിവിസയാ ഹി ആസേവനാ ഗന്ഥാദീതി വുത്താ യഥാ രൂപവിസയജ്ഝാനം

രൂപന്തി വുത്തം “രൂപീ രൂപാനി പസ്സതീ”തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൨.൨൪൮; ൩.൩൧൨; പടി॰ മ॰ ൧.൨൦൯; ധ॰ സ॰ ൨൪൮).

അത്തനോ വിയ സമ്പയുത്തധമ്മാനമ്പി കിച്ചസാധികാ ചേതനാ ചിത്തസ്സ ബ്യാപാരഭാവേന ലക്ഖീയതീതി ആഹ **“ചിത്തപയോഗോ ചേതനാ”**തി. **തായാ**തി തായ ചേതനായ. **ഉപ്പന്നകിരിയതാവിസിട്ഠേ**തി ചിത്തപയോഗസങ്ഖാതായ ചേതനാകിരിയായ ഉപ്പത്തിയാ വിസിട്ഠേ വിസേസം ആപന്നേ. യസ്മിഞ്ഹി സന്താനേ കുസലാകുസലചേതനാ ഉപ്പജ്ജതി, തത്ഥ യഥാബലം താദിസം വിസേസാധാനം കത്വാ നിരുജ്ഝതി, യതോ തത്ഥേവ അവസേസപച്ചയസമവായേ തസ്സാ ഫലഭൂതാനി വിപാകകടത്താരൂപാനി നിബ്ബത്തിസ്സന്തി. തേനാഹ **“സേസപച്ചയ…പേ॰… ന അഞ്ഞഥാ”**തി. **തേസ**ന്തി വിപാകകടത്താരൂപാനം. **തേനാ**തി ചിത്തകിരിയഭാവേന. **കിം വത്തബ്ബ**ന്തി അസഹജാതാനമ്പി ഭാവീനം ഉപകാരികാ ചേതനാ സഹജാതാനം ഉപകാരികാതി വത്തബ്ബമേവ നത്ഥീതി അത്ഥോ.

നിരുസ്സാഹസന്തഭാവേനാതി ഉസ്സാഹനം ഉസ്സാഹോ, നത്ഥി ഏതസ്സ ഉസ്സാഹോതി നിരുസ്സാഹോ, സോ ഏവ സന്തഭാവോതി നിരുസ്സാഹസന്തഭാവോ, തേന. ഉസ്സാഹോതി ച കിരിയമയചിത്തുപ്പാദസ്സ പവത്തിആകാരോ വേദിതബ്ബോ, യോ ബ്യാപാരോതി ച വുച്ചതി, ന വീരിയുസ്സാഹോ. സ്വായം യഥാ അസമുഗ്ഘാതിതാനുസയാനം കിരിയമയചിത്തുപ്പാദേസു സാതിസയോ ലബ്ഭതി, ന തഥാ നിരനുസയാനം. തതോ ഏവ തേ സന്തസഭാവാ വിപാകുപ്പാദനബ്യാപാരരഹിതാവ ഹോന്തി, കിരിയമയചിത്തുപ്പാദതായ പന സഉസ്സാഹാ ഏവാതി തതോപി വിസേസനത്ഥം “നിരുസ്സാഹസന്തഭാവേനാ”തി വുത്തം. **ഏതേനാ**തി നിരുസ്സാഹസന്തഭാവഗ്ഗഹണേന. **സാരമ്മണാദിഭാവേനാ**തി സാരമ്മണഅരൂപധമ്മചിത്തചേതസികഫസ്സാദിഭാവേന. **വിസദിസവിപാകഭാവം ദസ്സേതി** യഥാവുത്തഉസ്സാഹമത്തരഹിതസന്തഭാവസ്സ വിപക്കഭാവമാപന്നേസു അരൂപധമ്മേസു ഏവ ലബ്ഭനതോ. **സോ**തി വിപാകഭാവോ. **വിപാകാനം പയോഗേന അസാധേതബ്ബതായാ**തി “ഛന്ദവതോ കിം നാമന സിജ്ഝതീ”തിആദിനാ ചിത്താഭിസങ്ഖാരപയോഗേന യഥാ കുസലാകുസലാ നിപ്ഫാദീയന്തി, ഏവം വിപാകാനം പയോഗേന അനിപ്ഫാദേതബ്ബത്താ. **പയോഗേനാ**തി കമ്മഫലുപ്പത്തിമൂലഹേതുഭൂതേന പുരിമപയോഗേന. യം സന്ധായ വുത്തം “പയോഗസമ്പത്തിം ആഗമ്മ വിപച്ചന്തീ”തിആദി. **അഞ്ഞഥാ**തി പയോഗേന വിനാ. **സേസപച്ചയേസൂ**തി കമ്മസ്സ വിപാകുപ്പാദനേ സഹകാരീകാരണേസു. **കമ്മസ്സ കടത്തായേവ** പയോഗേ സതി അസതിപീതി വുത്തമേവത്ഥം അവധാരണേന ദസ്സേന്തോ വിപാകാനം നിരുസ്സാഹതം പാകടം കരോതി. **ന കിലേസവൂപസമസന്തഭാവോ** യഥാ തം സന്താനേസു ഝാനസമാപത്തീസൂതി അധിപ്പായോ. അയഞ്ച വിപാകാനം സന്തഭാവോ നാനുമാനികോ, അഥ ഖോ പച്ചക്ഖസിദ്ധോതി ദസ്സേന്തോ **“സന്തഭാവതോയേവാ”**തിആദിമാഹ. തത്ഥ അഭിനിപാതഗ്ഗഹണേന കിച്ചതോ പഞ്ചവിഞ്ഞാണാനി ദസ്സേതി. തേനേവാഹ **“പഞ്ചഹി വിഞ്ഞാണേഹി ന കിഞ്ചി ധമ്മം പടിജാനാതി അഞ്ഞത്ര അഭിനിപാതമത്താ”**തി. **തപ്പച്ചയവത**ന്തി വിപാകപച്ചയവന്താനം, വിപാകപച്ചയേന ഉപകത്തബ്ബാനന്തി അത്ഥോ. **അവിപാകാനം** രൂപധമ്മാനം. **വിപാകാനുകുലം പവത്തി**ന്തി സന്തസഭാവം പച്ചയഭാവമാഹ.

യഥാസകം പച്ചയേഹി നിബ്ബത്താനം പച്ചയുപ്പന്നാനം അനുബലപ്പദാനം ഉപത്ഥമ്ഭകത്തം, തയിദം ആഹാരേസു ന നിയതം തതോ അഞ്ഞഥാപി പവത്തനതോ. തഥാ സതി തദേവ തത്ഥ കസ്മാ ഗഹിതന്തി ചോദനം മനസി കത്വാ ആഹ **“സതിപി… പേ॰… ഉപത്ഥമ്ഭകത്തേനാ”**തി. തേന പധാനാപ്പധാനേസു പധാനേന നിദ്ദേസോ ഞായഗതോതി ദസ്സേതി. കാമഞ്ചേത്ഥ “രൂപാരൂപാനം ഉപത്ഥമ്ഭകത്തേനാ”തി അവിസേസതോ വുത്തം, സാമഞ്ഞജോതനാ പന വിസേസേ അവതിട്ഠതീതി യഥാരഹം പച്ചയഭാവോ നിദ്ധാരേതബ്ബോ. സ്വായം തേസം ഉപത്ഥമ്ഭകത്തസ്സ പധാനഭാവവിഭാവനേനേവ ആവി ഭവതീതി തമേവ ദസ്സേന്തോ

“ഉപത്ഥമ്ഭകത്തഞ്ഹീ”തിആദിമാഹ. ഫസ്സമനോസഞ്ചേതനാവിഞ്ഞാണാനി അത്തനാ സഹജാതധമ്മാനം സഹുപ്പാദനഭാവേന പച്ചയാ ഹോന്തീതി ആഹ **“സതിപി ജനകത്തേ അരൂപീനം ആഹാരാന”**ന്തി. **ഉപത്ഥമ്ഭകത്തം ഹോതി** ഉപ്പാദതോ പരമ്പി നേസം പച്ചയഭാവതോ. **അസതിപി ജനകത്തേ** ഉപത്ഥമ്ഭിയമാനസ്സ രൂപസ്സ അഞ്ഞേഹി യഥാസകം പച്ചയേഹി ജനിതത്താ. തേനാഹ **“ചതുസമുട്ഠാനികരൂപൂപത്ഥമ്ഭകരൂപാഹാരസ്സാ”**തി. യദഗ്ഗേന രൂപാരൂപാഹാരാ അത്തനോ ഫലസ്സ ഉപ്പത്തിയാ പച്ചയാ ഹോന്തി, തദഗ്ഗേന ഠിതിയാപി പച്ചയാ ഹോന്തിയേവാതി ഉപത്ഥമ്ഭകത്തം ജനകത്തം ന ബ്യഭിചരതി, തസ്മാ അനുപത്ഥമ്ഭകസ്സ ആഹാരസ്സ കുതോ ജനകതാ. തേനാഹ **“അസതി പന…പേ॰… നത്ഥീതി ഉപത്ഥമ്ഭകത്തം പധാന”**ന്തി. യസ്മാ ജനകോ അജനകോപി ഹുത്വാ ആഹാരോ ഉപത്ഥമ്ഭകോ ഹോതി, അനുപത്ഥമ്ഭകോ പന ഹുത്വാ ജനകോ ന ഹോതിയേവ, തസ്മാസ്സ ഉപത്ഥമ്ഭകത്തം പധാനന്തി അത്ഥോ. ഇദാനി ജനകത്തമ്പി ആഹാരാനം ഉപത്ഥമ്ഭനവസേനേവ ഹോതീതി ദസ്സേന്തോ **“ജനയമാനോപി ഹീ”**തിആദിമാഹ. **അവിച്ഛേദവസേനാ**തി സന്തതിയാ ഘട്ടനവസേന.

യദി അധിപതിയട്ഠോ ഇന്ദ്രിയപച്ചയതാ, ഏവം സന്തേ അധിപതിപച്ചയതോ ഇന്ദ്രിയപച്ചയസ്സ കിം നാനാകരണന്തി ചോദനം മനസി കത്വാ തം തേസം നാനാകരണം ദസ്സേന്തോ **“ന അധിപതിപച്ചയധമ്മാനം വിയാ”**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **പവത്തിനിവാരകേ**തി അത്തനോ അധിപതിപച്ചയപവത്തിയാ നിവാരകേ അഞ്ഞേ അധിപതിപച്ചയധമ്മേ. **അഭിഭവിത്വാ പവത്തനേനാ**തി പുരിമാഭിസങ്ഖാരസിദ്ധേന ധോരേയ്യഭാവേന അഭിഭുയ്യ പവത്തിയാ. **ഗരുഭാവോ**തി ജേട്ഠകഭാവോ. അയഞ്ഹേത്ഥ സങ്ഖേപത്ഥോ - യേന ജേട്ഠകഭാവേന ഛന്ദാദയോ അത്തനോ പവത്തിവിബന്ധകേ തുല്യയോഗീധമ്മേ തദഞ്ഞധമ്മേ വിയ അഭിഭുയ്യ പവത്തന്തി, ന സോ ഇന്ദ്രിയപച്ചയതായ അധിപതിയട്ഠോതി അധിപ്പേതോതി. അഥ കോ ചരഹീതി ആഹ **“അഥ ഖോ”**തിആദി. **ദസ്സനാദികിച്ചേസു** നിമിത്തഭൂതേസു **ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീഹി** ചക്ഖാദീഹി പച്ചയേഹി ചക്ഖാദീനം അനുവത്തനീയതാതി സമ്ബന്ധോ. **ജീവനേ** അനുപാലനേ **ജീവന്തേഹി** സഹജാതധമ്മേഹി ജീവിതസ്സ, **സുഖിതാദീഹി** സുഖിതദുക്ഖിതസോമനസ്സിതദോമനസ്സിതുപേക്ഖിതേഹി സഹജാതധമ്മേഹി സുഖാദീനം അനുവത്തനീയതാതി യോജനാ. **തംതംകിച്ചേസൂ**തി വുത്തമേവ ദസ്സനാദികിച്ചം പച്ചാമസതി. ചക്ഖാദയോ പച്ചയാ ഏതേസന്തി ചക്ഖാദിപച്ചയാ, ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദയോ. തേഹി **ചക്ഖാദിപച്ചയേഹി. ചക്ഖാദീന**ന്തി ചക്ഖാദിജീവിതസുഖാദിസദ്ധാദീനം.

തേസു കിച്ചേസൂതി ദസ്സനാദികിച്ചേസു. **ചക്ഖാദീനം ഇസ്സരിയം** അധിപതിയട്ഠോ, സാ ഇന്ദ്രിയപച്ചയതാതി അത്ഥോ. **തപ്പച്ചയാനം** ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം **തദനുവത്തനേന** തേസം ചക്ഖാദീനം അനുവത്തനേന. **തത്ഥ** ദസ്സനാദികിച്ചേ. **പവത്തീ**തി ച ഇദം തസ്സ അധിപതിയട്ഠസ്സ പാകടകരണം. അനുവത്തകേന ഹി അനുവത്തനീയോ അധിപതിയട്ഠോ പാകടോ ഹോതി. യഥാ ചക്ഖാദീനം കിച്ചവസേന അധിപതിയട്ഠോ, ന ഏവം ഭാവദ്വയസ്സ. തസ്സ പന താദിസേന കാരണതാമത്തേനാതി ദസ്സേന്തോ **“ഇത്ഥിപുരിസിന്ദ്രിയാനം പനാ”**തിആദിമാഹ. **പച്ചയേഹീ**തി കമ്മാദിപച്ചയേഹി. **തതോ**തി ഇത്ഥാദിഗ്ഗഹണപച്ചയഭാവതോ. **തംസഹിതസന്താനേ**തി ഇത്ഥിന്ദ്രിയാദിസഹിതസന്താനേ. **“സുഖിന്ദ്രിയദുക്ഖിന്ദ്രിയാനിപി ചക്ഖാദിഗ്ഗഹണേന ഗഹിതാനീ”**തി ഇദം ഇന്ദ്രിയപച്ചയമേവ സന്ധായ വുത്തം, പച്ഛാജാതാദീഹി പന താനി രൂപധമ്മാനമ്പി പച്ചയാ ഹോന്തിയേവ.

ലക്ഖണാരമ്മണൂപനിജ്ഝാനഭൂതാനന്തി അനിച്ചതാദിലക്ഖണസ്സ പഥവീകസിണാദിആരമ്മണസ്സ ച ഉപനിജ്ഝാനവസേന പവത്താനം. **വിതക്കാദീന**ന്തി വിതക്കവിചാരപീതിവേദനാചിത്തേകഗ്ഗതാനം. **ഉപഗന്ത്വാ നിജ്ഝാന**ന്തി ഉപനികച്ച നിജ്ഝാനജ്ഝാനാരമ്മണസ്സ ഝാനചക്ഖുനാ ബ്യത്തതരം ഓലോകനം അത്ഥതോ

ചിന്തനമേവ ഹോതീതി വുത്തം **“പേക്ഖനം ചിന്തനഞ്ചാ”**തി. തേനേവാഹ **“വിതക്കനാദിവസേനാ”**തി. **വിതക്കാദീനംയേവ സാധാരണോ,** യേന തേയേവ “ഝാനങ്ഗാനീ”തി വുച്ചന്തി. **സുഖദുക്ഖവേദനാദ്വയ**ന്തി സാമഞ്ഞവചനമ്പി ഉപനിജ്ഝായനട്ഠസ്സ അധികതത്താ അനുപനിജ്ഝാനസഭാവമേവ തം ബോധേതീതി ആഹ **“സുഖിന്ദ്രിയദുക്ഖിന്ദ്രിയദ്വയ”**ന്തി. തഞ്ഹി ഇധാധിപ്പേതബ്ബം, ന സോമനസ്സദോമനസ്സിന്ദ്രിയം. തേന വുത്തം **“അധിപ്പായോ”**തി. **അഝാനങ്ഗാ ഉപേക്ഖാചിത്തേകഗ്ഗതാ** പഞ്ചവിഞ്ഞാണസഹഗതാ ദട്ഠബ്ബാ വിതക്കപച്ഛിമകത്താ ഝാനങ്ഗാനം. **യദി ഏവ**ന്തി ഝാനങ്ഗവചനേനേവ അഝാനങ്ഗാനം നിവത്തനം കതം, ഏവം സന്തേ. **ഏകന്തേന** ന ഉപേക്ഖായ വിയ അനേകന്തേന. അനേകന്തികഞ്ഹി ഉപേക്ഖായ അഝാനങ്ഗത്തം. യദി ഏകന്തേന അഝാനങ്ഗം സുഖദുക്ഖിന്ദ്രിയം, അഥ കഥം പസങ്ഗോതി ആഹ **“ഝാനങ്ഗട്ഠാനേ നിദ്ദിട്ഠത്താ”**തി. അഥ വാ യദി ഏകന്തേന അഝാനങ്ഗതം വേദനാദ്വയം, കഥം ഝാനങ്ഗവോഹാരോതി ആഹ **“ഝാനങ്ഗട്ഠാനേ നിദ്ദിട്ഠത്താ”**തി. സതിപി...പേ॰... ദസ്സനത്ഥം “ഠപേത്വാ സുഖദുക്ഖിന്ദ്രിയദ്വയ”ന്തി വുത്തന്തി യോജനാ . യദി ഏവം യഥാവുത്തവേദനാദ്വയേന സദ്ധിം താദിസാ ഉപേക്ഖാചിത്തേകഗ്ഗതാ കസ്മാ ന ഠപിതാതി ആഹ **“ഉപേക്ഖാ...പേ॰... അത്ഥീ”**തി, പഞ്ചവിഞ്ഞാണസഹഗതാനം ഝാനപച്ചയഭാവോ പന നത്ഥി, ന ഇതരേസന്തി അധിപ്പായോ. ഗഹണം കതം ഉപേക്ഖാചിത്തേകഗ്ഗതാനന്തി ആനേത്വാ യോജനാ.

യതോ തതോ വാതി ദുഗ്ഗതിതോ വാ സുഗതിതോ വാ സംകിലേസതോ വാ വോദാനതോ വാ നിയ്യാനട്ഠോ, സ്വായം യഥാക്കമം സമ്മാ മിച്ഛാ വാ ഹോതീതി ആഹ **“സമ്മാ വാ മിച്ഛാ വാതി അത്ഥോ”**തി. **അഹേതുകചിത്തേസു ന ലബ്ഭന്തീ**തി ഏത്ഥ അഹേതുകചിത്തേസു ഏവ ന ലബ്ഭന്തീതി ഏവമവധാരണം ഗഹേതബ്ബം, ന അഹേതുകചിത്തേസു ന ലബ്ഭന്തി ഏവാതി. തസ്മാ പുരിമസ്മിഞ്ഹി അവധാരണേ അഹേതുകചിത്തേസു അലാഭോ നിയതോതി സോ പതിയോഗീസു നിവത്തിതോ ഹോതി. തേനാഹ **“സഹേതുകചിത്തേസു അലാഭാഭാവദസ്സനത്ഥം വുത്ത”**ന്തി. ദുതിയേ പന അഹേതുകചിത്താനി അലാഭേ നിയതാനീതി തേസു അനവസേസതോ അലാഭേന ഭവിതബ്ബം. തഥാ സതി യോ കേസുചി അഹേതുകചിത്തേസു ഝാനപച്ചയോ ലബ്ഭതി, സോപി നിവാരിതോ സിയാ. തേന വുത്തം **“ന അഹേതുകചിത്തേസൂ”**തിആദി. തത്ഥ **ലാഭാഭാവദസ്സനത്ഥ**ന്തി ലാഭാഭാവസ്സേവ ദസ്സനത്ഥം ന വുത്തന്തി അത്ഥോ. തേന ഏകച്ചാലാഭോ അപടിക്ഖിത്തോ ഹോതി. തേനേവാഹ **“കത്ഥചി കസ്സചി ലാഭോ ന നിവാരിതോ”**തി. **ഏവം അത്ഥേ ഗയ്ഹമാനേ**തി ഏവം വുത്തനയേന പഠമപദാവധാരണവസേന അത്ഥേ വിഞ്ഞായമാനേ. **ഏത്തകമേവ വിഞ്ഞായേയ്യാ**തി അഹേതുകചിത്തേസു കേസുചി ചിത്തേസു ഝാനമഗ്ഗപച്ചയേസു കസ്സചി പച്ചയസ്സ ലാഭോ ന നിവാരിതോതി ഏത്തകമേവ വിഞ്ഞായേയ്യ അവിസേസേന വുത്തത്താ. കിം പനേത്ഥ ഉപരി കാതബ്ബന്തി ആഹ **“ന സവിതക്ക...പേ॰... കത”**ന്തി. യദിപി ന കതം, അത്ഥതോ പന തം കതമേവാതി വേദിതബ്ബം.

അഹേതുകചിത്തേസു വാ ലാഭാഭാവദസ്സനത്ഥേതിആദി പച്ഛിമപദാവധാരണവസേന അത്ഥദസ്സനം. **തസ്മാ**തി യസ്മാ അഹേതുകചിത്തേസു ന ലബ്ഭന്തി ഏവാതി ഏവം നിയമേ കരിയമാനേ യഥാവുത്തോ അത്ഥോ സമ്ഭവതി, തസ്മാ. അയഞ്ച അത്ഥോ പാഠന്തരേനപി സംസന്ദതീതി ദസ്സേതും **“യേന അലാഭേനാ”**തിആദി വുത്തം. **തം അലാഭ**ന്തി തം ധമ്മസങ്ഗണിയം പകാസിതം അലാഭം. **ഏസാ**തി ഏസ ഇധ പട്ഠാനവണ്ണനായം “അഹേതുകചിത്തേസു ന ലബ്ഭന്തീ”തി അലാഭോ വുത്തോ. കീദിസോ പന അലാഭോതി തം ദസ്സേന്തോ **“യഥാ ഹീ”**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **സഹേതുകേസൂ**തി സഹേതുകചിത്തേസു. **സങ്കഡ്ഢിത്വാ**തി അവിസദേ കത്വാ. **ഏകത്തഗതഭാവകരണ**ന്തി ഏകഭാവാപാദനം. **ഇമസ്മിം പന പകരണേ ഝാനപച്ചയോ വുത്തോവ** യഥാലാഭപച്ചയാകാരവിഭാവനേ ദേസനായ തപ്പരഭാവതോ.

സമന്തി അവിസമം, സമ്മാ, സഹ വാ. **പകാരേഹീ**തി ഏകവത്ഥുകതാദിപ്പകാരേഹി. **യുത്തതായാ**തി സംസട്ഠതായ. സാ പന സംസട്ഠതാ യസ്മാ സഭാവതോ അനേകേസമ്പി സതം ഏകത്തഗമനം വിയ ഹോതി, തസ്മാ വുത്തം **"ഏകീഭാവോപഗമനേന വിയ ഉപകാരകതാ"**തി. ഏവം ഉപകാരകതാ ച തേസം ബഹൂനം സഹച്ച ഏകത്തകാരിതായ നിദസ്സേതബ്ബാ.

യുത്താനമ്പി സതന്തി വുത്തപ്പകാരേന സംസട്ഠതായ അഞ്ഞമഞ്ഞസമ്ബന്ധതായ യുത്താനമ്പി സമാനാനം. അയഞ്ച യുത്തതാ ന സമ്പയുത്തപച്ചയതായ വിയ പച്ചയധമ്മേസു പച്ചയുപ്പന്നധമ്മേസു ച വേദിതബ്ബാ, കേവലം തത്ഥ അരൂപസഭാവത്താ ഉഭയം സമധുരം, ഇധ രൂപാരൂപസഭാവത്താ വിധുരന്തി അയം വിസേസോ. **വിപ്പയുത്തഭാവേനാ**തി വിസംസട്ഠഭാവേന. തേന വുത്തം **"നാനത്തൂപഗമേനാ"**തി. ഇദഞ്ഹേത്ഥ വിപ്പയുത്തതായ വിസേസനം യാ നാനത്തൂപഗമനസങ്ഖാതാ വിപ്പയുത്തതാ, ന സാ "ഞാണവിപ്പയുത്ത"ന്തിആദീസു വിയ അഭാവമത്തന്തി, അയഞ്ച ഉപകാരകതാ വിനാ സംസഗ്ഗേന സഹാവട്ഠായിതായ കിച്ചകാരിതാദീഹി നിദസ്സേതബ്ബാ. **ന ഹീ**തിആദി "യുത്താന"ന്തി വുത്തസ്സ അത്ഥസ്സ സമത്ഥനം "താദിസേ യോഗേ സതിയേവ വിപ്പയുത്തപച്ചയതാ"തി. തേനാഹ **"ന ഹീ"**തിആദി. തസ്സത്ഥോ - യഥാ "വത്ഥു ഖന്ധാനം, സഹജാതാ കുസലാ ഖന്ധാ ചിത്തസമുട്ഠാനാനം രൂപാനം, പച്ഛാജാതാ കുസലാ ഖന്ധാ പുരേജാതസ്സ ഇമസ്സ കായസ്സ വിപ്പയുത്തപച്ചയേന പച്ചയോ"തിആദിവചനതോ (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൩) വത്ഥുസഹജാതപച്ഛാജാതവസേന യുത്താനം അത്ഥി വിപ്പയുത്തപച്ചയതാ, ന ഏവം അയുത്താനം വത്ഥുസഹജാത...പേ॰... അത്ഥീതി. യദി ഏവം രൂപാനം രൂപേഹി കസ്മാ വിപ്പയുത്തപച്ചയോ ന വുത്തോതി ആഹ **"രൂപാനം പനാ"**തിആദി. **വിപ്പയോഗോയേവ നത്ഥി** സമ്പയോഗാസങ്കായ അഭാവതോ. സമ്പയുജ്ജമാനാനഞ്ഹി അരൂപാനം രൂപേഹി, രൂപാനഞ്ച തേഹി സിയാ സമ്പയോഗാസങ്കാ, സമ്പയോഗലക്ഖണം പന നത്ഥീതി തേസം വിപ്പയോഗോ വുത്തോ. തേനാഹ **"ചതൂഹി സമ്പയോഗോ ചതൂഹി വിപ്പയോഗോ"**തി.

അത്ഥി മേ പാപകമ്മം കതന്തി കതഭാവവിസിട്ഠാ അത്ഥിതാ വുച്ചമാനാ കിരിയായ സിദ്ധഭാവമേവ ദീപേതി, ന സിജ്ഝമാനതന്തി ആഹ **"നിബ്ബത്തതാലക്ഖണം അത്ഥിഭാവ"**ന്തി. അത്ഥതോ പന കമ്മസ്സ അനിബ്ബത്തഫലതായ ഏവമേത്ഥ അത്ഥിതാ വേദിതബ്ബാ. **അത്ഥി പുഗ്ഗലോ**തി പനേത്ഥ തസ്സാ പഞ്ഞത്തിയാ ഗഹേതബ്ബതാ, തദുപാദാനസ്സ വാ പബന്ധാവിച്ഛേദോ ലബ്ഭതേവാതി വുത്തം **"ഉപലബ്ഭമാനതാലക്ഖണം അത്ഥിഭാവ"**ന്തി. പച്ചയധമ്മസ്സ യദിപി ഉപ്പാദതോ പട്ഠായ യാവ ഭങ്ഗാ ലബ്ഭമാനതാ അത്ഥിഭാവോ, തഥാപി തസ്സ യഥാ ഉപ്പാദക്ഖണതോ ഠിതിക്ഖണേ സാതിസയോ ബ്യാപാരോ, ഏവം പച്ചയുപ്പന്നേപീതി വുത്തം **"സതിപി ജനകത്തേ ഉപത്ഥമ്ഭകപ്പട്ഠാനാ അത്ഥിഭാവേന ഉപകാരകതാ"**തി. **വത്ഥാരമ്മണസഹജാതാദീന**ന്തി **ആദി**-സദ്ദേന പുരേജാതപച്ഛാജാതാദീനി സങ്ഗണ്ഹാതി. **അത്ഥിഭാവേനേവ** ന നിസ്സയാദിഭാവേനാതി "സാധാരണ"ന്തി വുത്തം ഉപകാരകത്തം വിഭാവേതി.

ഫസ്സാദീനം അനേകേസം സഹഭാവോ നത്ഥീതി ഇദം ന ഏകചിത്തുപ്പാദപരിയാപന്നേ സന്ധായ, അഥ ഖോ നാനാചിത്തുപ്പാദപരിയാപന്നേതി ദസ്സേന്തോ **"ഏകസ്മിം ഫസ്സാദിസമുദായേ സതി ദുതിയോ ന ഹോതീ"**തി ആഹ. സ്വായമത്ഥോ "സഹഭാവോ നത്ഥീ"തി സഹഭാവപടിക്ഖേപേനേവ വിഞ്ഞായതി. ഏത്താവതാ പന അനവബുജ്ഝന്താനം വസേന വിവരിത്വാ വുത്തോ. **തേനാ**തി അനേകേസം ഫസ്സാദീനം സഹഭാവാഭാവേന. യദി നത്ഥിതാമത്തേന ഉപകാരകതാ നത്ഥിപച്ചയതാ, അനാനന്തരാതീതവസേനപി സിയാതി ചോദനം സന്ധായാഹ **"സതിപീ"**തിആദി. **താനീ**തി പുരിമതരചിത്താനി. **ദദമാനം വിയാ**തി കസ്മാ വുത്തം, നനു ഓകാസം ദേതിയേവ. തഥാ ഹി വുത്തം "പവത്തിഓകാസദാനേന ഉപകാരകതാ"തി? സച്ചമേതം,

ഏവമജ്ഝാസയാ വിയ പച്ചയധമ്മാ അഭാവം ഗച്ഛന്തീതി ദസ്സനത്ഥം വിയ-സദ്ദഗ്ഗഹണം.

നത്ഥിതാവിഗമാനം സതിപി പച്ചയസ്സ ധമ്മസ്സ അനുപലദ്ധിതാസാമഞ്ഞേ നത്ഥിവിഗതപച്ചയേസു ലബ്ഭമാനം വിസേസമത്ഥം വിഭാവേതും **"ഏത്ഥ ചാ"**തിആദി വുത്തം. **അഭാവമത്തേനാ**തി ഹുത്വാ അഭാവമത്തേന. തേനേത്ഥ നിരോധാനന്തരം പച്ചയധമ്മസ്സ ഉപകാരകത്തം ആഹ, യഥാ തം **"ഓകാസദാന"**ന്തി വുത്തം. **സഭാവവിഗമേനാ**തി ഏതേന നിരോധതോ പരമ്പി യതോ "വിഗതതാ നിരോധപ്പത്തതാ"തി വുത്തം. പച്ചയധമ്മേ യാസം നത്ഥിതാവിഗതതാനം വസേന നത്ഥിവിഗതപച്ചയാ വുത്താ, താസം വിസേസേ ദസ്സിതേ നത്ഥിവിഗതപച്ചയാനം വിസേസോ ദസ്സിതോ ഹോതീതി **"നത്ഥിതാ ച നിരോധാനന്തരസുഞ്ഞതാ വിഗതതാ നിരോധപ്പത്തതാ"**തി വുത്തം, തത്ഥ നിരോധാനന്തരാ ന നിരോധസമകാലാതി അധിപ്പായോ. **തഥാ**തി ഇമിനാ യഥാ പച്ചയധമ്മാവിസേസേപി നത്ഥിവിഗതപച്ചയഭാവവിസേസോ നിദ്ധാരിതോ, തഥാ അത്ഥിഅവിഗതപച്ചയഭാവവിസേസോതി ഇമമത്ഥം ഉപസംഹരതി. യഥാ ഹി നിരോധാനന്തരനിരോധപ്പത്തീഹി നത്ഥിവിഗതതാനം ഭേദോ ലക്ഖിതോ, ഏവം പച്ചയധമ്മസ്സ ധരമാനതാനിരോധാനുപഗമേഹി അത്ഥിഅവിഗതതാനന്തി. കഥം പനായം ധമ്മാവിസേസേ പച്ചയഭാവവിസേസോ ദുവിഞ്ഞേയ്യരൂപേന ഠിതോ സമ്മാ വിഭാവിസ്സതീതി ആഹ **"ധമ്മാനഞ്ഹീ"**തിആദി. **തദഭിസമയായ** തേസം പച്ചയവിസേസാനം അധിഗമത്ഥം.

ചതൂസു ഖന്ധേസു ഏകസ്സപി അസങ്ഗഹിതത്താഭാവതോ അനന്തരാദീഹീതി വിഭത്തിം പരിണാമേത്വാ യോജനാ. **അഞ്ഞ**ന്തി സുഖുമരൂപം. ന ഹി തം പുരേജാതപച്ചയോ ഹോതി. നനു ച രൂപരൂപമ്പി പുരേജാതപച്ചയഭാവേന കുസലത്തികേ നാഗതന്തി ആഹ **"രൂപരൂപം പനാ"**തിആദി. **അഞ്ഞത്ഥ ആഗതമേവാ**തി യദിപി കുസലത്തികേ നാഗതം, സനിദസ്സനത്തികാദീസു പന ആഗതത്താ ന സക്കാ രൂപരൂപസ്സ പുരേജാതപച്ചയതം പടിക്ഖിപിതുന്തി അത്ഥോ.

പച്ചയുദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പച്ചയനിദ്ദേസോ

൧. ഹേതുപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧. ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയഭാവോ ഹേതുപച്ചയോതി ഉദ്ദിട്ഠോ, ന ഹേതുപച്ചയധമ്മോതി അത്ഥോ. **സോ**തി ഹേതുഭാവേന പച്ചയോ. ഏത്ഥ ച പഠമവികപ്പേ യോ ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയഭാവോ വുത്തോ, യോ ച ദുതിയവികപ്പേ ഹേതുഭാവേന പച്ചയോ വുത്തോ, സോ യസ്മാ അത്ഥതോ യഥാവുത്തസ്സ പച്ചയധമ്മസ്സ യഥാവുത്താനം പച്ചയുപ്പന്നാനം ഹേതുപച്ചയഭാവോയേവ, തസ്മാ വുത്തം **"ഉഭയഥാപി ഹേതുഭാവേന ഉപകാരകതാ ഹേതുപച്ചയോതി ഉദ്ദിട്ഠോതി ദസ്സിതം ഹോതീ"**തി. യഥാ ചേത്ഥ, ഏവം "ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയഭാവോ, ആരമ്മണഭാവേന വാ പച്ചയോ ആരമ്മണപച്ചയോ"തിആദിനാ ആരമ്മണപച്ചയാദീസു അത്ഥോ നേതബ്ബോതി ദസ്സേന്തോ **"ഏസ നയോ സേസപച്ചയേസുപീ"**തി ആഹ. **ധമ്മസഭാവോ ഏവ, ന ധമ്മതോ അഞ്ഞോ** ധമ്മസത്തി നാമ അത്ഥീതി. **ഉപകാരകം ധമ്മ**ന്തി പച്ചയധമ്മം ആഹ. **ഉപകാരകത**ന്തി പച്ചയതം.

പച്ചത്തനിദ്ദിട്ഠോതി പച്ചത്തവസേന നിദ്ദിട്ഠോ, പഠമായ വിഭത്തിയാ നിദ്ദിട്ഠോതി അത്ഥോ. **തേനാ**തി പച്ചയധമ്മനിദ്ദേസഭൂതേന പച്ചത്തനിദ്ദിട്ഠേന പഠമേന ഹേതുസദ്ദേന. **ഏതസ്സാ**തി ഹേതുസദ്ദാഭിധേയ്യമത്ഥമാഹ. സോ ഹി ഛബ്ബിധോ നവവിധോ ദ്വാദസവിധോതി അനേകഭേദേന ഭിന്നോപി ഹേതുഭാവസാമഞ്ഞേന ഏകജ്ഝം കത്വാ

ഏകവചനേന വുത്തോ. ദുതിയോ ഹേതുസദ്ദോതി ആനേത്വാ യോജനാ. **ഹേതുനാ സമ്പയുത്താനന്തി** അധികതത്താ വുത്തം "ഹേതു സമ്പയുത്താനം പച്ചയോ ഹോന്തോ ഹേതുനാ സമ്പയുത്താനമേവ പച്ചയോ ഹോതി, ന വിപ്പയുത്താന"ന്തി ഏവം പദമേതം. ന ഹി സബ്ബേന സബ്ബം ഹേതുവിപ്പയുത്തധമ്മാനം ഹേതുപച്ചയോ ന ഹോതീതി. സമ്പയുത്തസദ്ദസ്സ സമ്ബന്ധീസദ്ദത്താ **"സമ്പയുത്തസദ്ദസ്സ സാപേക്ഖത്താ"**തി വുത്തം. സമ്പയുത്തോതി ഹി വുത്തേ കേന സമ്പയുത്തോതി ഏകന്തതോ സമ്ബന്ധിഅന്തരം അപേക്ഖിതബ്ബം. തേനാഹ **"അഞ്ഞസ്സ...പേ॰... വിഞ്ഞായതീ"**തി. **നായം ഏകന്തോ**തി യ്വായം "ദുതിയേ ഹേതുസദ്ദേ അവിജ്ജമാനേ"തിആദിനാ വുത്തോ അത്ഥോ, അയമേകന്തോ ന ഹോതി, അഞ്ഞാപേക്ഖോപി സദ്ദോ അഞ്ഞസ്സ വിസേസനം ഹോതീതി ഇദം ന സബ്ബത്ഥേവ സമ്ഭവതീതി അത്ഥോ. "പച്ചത്തനിദ്ദിട്ഠോ"തി ഇമിനാ പഠമസ്സ ഹേതുസദ്ദസ്സ സമ്പയുത്തസദ്ദാനപേക്ഖതം ആഹ. തേന വുത്തം **"ഹേഹുപച്ചയേന പച്ചയോതി ഏത്ഥേവ ബ്യാവടോ"**തി. **അവിസിട്ഠാ**തി ന വിസേസിതാ. **ഏവന്തി** യഥാ ഹേതുസദ്ദേന അഞ്ഞത്ഥ ബ്യാവടേന സമ്പയുത്താ ന വിസേസിയന്തി കിച്ചന്തരപസുതത്താ, ഏവം സമ്പയുത്തസദ്ദേന ഹേതുസദ്ദവിസേസനരഹിതേന തദത്ഥമത്തബ്യാവടത്താ അവിസേസതോ സമ്പയുത്താനം ഗഹണം സിയാ. തേന വുത്തം **"സമ്പയുത്തസദ്ദേനാ"**തിആദി. **ആഹാരിന്ദ്രിയാസമ്പയുത്തസ്സ അഭാവതോ**തി ആഹാരേഹി ഇന്ദ്രിയേഹി ച നസമ്പയുത്തസ്സ ധമ്മസ്സ അഭാവതോ. ന ഹി ഫസ്സചേതനാവിഞ്ഞാണവേദനാജീവിതവിരഹിതോ ചിത്തുപ്പാദോ അത്ഥി. തേനാഹ **"വജ്ജേതബ്ബാ...പേ॰... തം ന കത"**ന്തി. **വജ്ജേതബ്ബം** ഹേതുവിപ്പയുത്തം.

ഏവമ്പീതി ദുതിയേന ഹേതുസദ്ദേന ഗയ്ഹമാനേപി നാപജ്ജതി. യദിപി ഹേതവോ ബഹവോ, സാമഞ്ഞനിദ്ദേസോ ചായം, തഥാപി സാമഞ്ഞജോതനായ വിസേസനിദ്ദിട്ഠത്താതി അധിപ്പായോ. തേന വുത്തം **"പച്ചത്ത...പേ॰... വുത്തത്താ"**തി. **വിനാപി ദുതിയേന ഹേതുസദ്ദേന ഹേതുസമ്പയുത്തഭാവേ സിദ്ധേപീ**തി ഇമിനാ യം വുത്തം "നായമേകന്തോ"തി, തമേവ ഉല്ലിങ്ഗേതി. **ന പന ഹേതൂനന്തി** ഇദം ഹേതുസ്സ പച്ചയഭാവേന ഗഹിതത്താ പച്ചയുപ്പന്നഭാവേന ഗഹണം ന യുജ്ജേയ്യാതി ആസങ്കമാനം സന്ധായ വുത്തം. തേനേവാഹ **"ഏവമ്പി ഗഹണം സിയാ"**തി. **സോതി** ദുതിയോ ഹേതുസദ്ദോ. അപരേ പന "ഹേതുസമ്പയുത്തകാന"ന്തി ഏത്ഥ ഹേതൂനഞ്ച സമ്പയുത്തകാനഞ്ചാതി സമാസം വികപ്പേന്തി. **പതിട്ഠാമത്താദിഭാവേന നിരപേക്ഖാ**തി ഹേതുഝാനമഗ്ഗധമ്മാ പതിട്ഠാനഉപനിജ്ഝാനനിയ്യാനമത്തേന അഞ്ഞധമ്മനിരപേക്ഖാ ഹേതുഝാനമഗ്ഗപച്ചയകിച്ചം കരോന്തി. **സാപേക്ഖാ ഏവാ**തി അഞ്ഞസാപേക്ഖാ ഏവ. **ആഹരിതബ്ബഇസിതബ്ബാ** ആഹാരിന്ദ്രിയപച്ചയേഹി ഉപകത്തബ്ബധമ്മാ. **തസ്മാ**തി യസ്മാ യേഹി സാപേക്ഖാ, തേ അത്തനോ പച്ചയുപ്പന്നധമ്മേ പച്ചയഭാവേനേവ പരിച്ഛിന്ദിത്വാ തിട്ഠന്തി, തസ്മാ. തേനാഹ **"തേ വിനാപി...പേ॰... ന കത"**ന്തി. **പരിച്ഛിന്ദന്തി** വിസേസേന്തി. **തന്തി** ദുതിയം ആഹാരിന്ദ്രിയഗ്ഗഹണം. **തത്ഥാ**തി ആഹാരിന്ദ്രിയപച്ചയനിദ്ദേസേ. ന കേവലഞ്ച തത്ഥേവ, **ഇധ ച** ഹേതുപച്ചയനിദ്ദേസേ **ദുതിയേന ഹേതുഗ്ഗഹണേന പച്ചയുപ്പന്നാനം പുന വിസേസനകിച്ചം നത്ഥി,** കസ്മാ? പച്ചയഭൂതേനേവ ഹേതുനാ സമ്പയുത്താനം അഞ്ഞേസഞ്ച ഹേതൂനം അവിച്ഛിന്നത്താ.

പുരിമവചനാപേക്ഖോ വുത്തസ്സേവ നിദ്ദേസോതി തം-സദ്ദസ്സ പടിനിദ്ദേസഭാവമാഹ. **പാകടീഭൂതേ ഏവ** അത്ഥേ പവത്തതി, പാകടീഭാവോ ച അഞ്ഞാനപേക്ഖേന സദ്ദേന പകാസിതത്താ വേദിതബ്ബോ. **അനപേക്ഖനീയോ** അത്ഥന്തരബ്യാവടത്താ. **അഞ്ഞോ**തി ഹേതുസദ്ദതോ അഞ്ഞോ. **നിദ്ദിസിതബ്ബപകാസകോ വുത്തോ നത്ഥി,** യോ തം-സദ്ദേന പടിനിദ്ദേസം ലഭേയ്യ.

യദി ഏവം "തംസമുട്ഠാനാന"ന്തി ഏത്ഥ കഥന്തി ആഹ **"ഹേതുസമ്പയുത്തകാനന്തി ഇമിനാ പനാ"**തിആദി. തത്ഥ **പന**-സദ്ദോ സതിപി ഹേതൂ ഹേതുസമ്പയുത്തകാനം നിദ്ദേസഭാവേ ഹേതുസമ്പയുത്തകസദ്ദേ ലബ്ഭമാനാനം നിദ്ദിസിതബ്ബാനം

പാകടീകരണസങ്ഖാതം ഹേതുസദ്ദതോ വിസേസം ജോതേതി. "ഹേതുസമ്പയുത്തകാന"ന്തി ഇമസ്സ സമാസപദസ്സ ഉത്തരപദത്ഥപ്പധാനത്തമാഹ **"പച്ചയുപ്പന്നവചനേനാ"**തി. തേന ച യഥാധിപ്പേതസ്സ അത്ഥസ്സ ഏകദേസോവ വുച്ചതി ധമ്മാനം വിസേസനഭാവതോതി ആഹ **"അസമത്തേനാ"**തി. വിസേസനം നാമ വിസേസിതബ്ബാപേക്ഖന്തി ആഹ **"പച്ചയുപ്പന്നവചനന്തരാപേക്ഖേനാ"**തി. വുത്തതായ വിനാ പടിനിദ്ദേസതാ നത്ഥീതി **"പുബ്ബേ വുത്തേനാ"**തി വുത്തം.

തം-സദ്ദേന നിദ്ദിസിതബ്ബന്തി "തംസമുട്ഠാനാന"ന്തി ഏത്ഥ തം-സദ്ദേന നിദ്ദിസിതബ്ബം ഹേതുസമ്പയുത്തകസദ്ദേ പാകടീഭൂതം കിം പനാതി പുച്ഛതി. തേ ഹേതൂ ചേവ...പേ॰... ഹേതുസമ്പയുത്തകാ ച തം-സദ്ദേന നിദ്ദിസിതബ്ബാ ഹേതുസമ്പയുത്തകസദ്ദേ പാകടീഭൂതാതി സമ്ബന്ധോ. **അഞ്ഞഥാ**തി "യേഹി ഹേതൂഹീ"തിആദിനാ വുത്തപ്പകാരതോ അഞ്ഞഥാ അഞ്ഞേന പകാരേന. തം അഞ്ഞം പകാരം ദസ്സേന്തോ **"തേ ഹേതൂ...പേ॰... സമ്ബന്ധേ സതീ"**തി ആഹ. **ഇധാ**തി അനന്തരം വുത്തസമ്ബന്ധനം ഭുമ്മനിദ്ദേസേന പരാമസതി. **തേനേവാ**തി പഠമേനേവ ഹേതുസദ്ദേന. **തം-സദ്ദേന നിദ്ദിസിതബ്ബാ**തി "തംസമുട്ഠാനാന"ന്തി ഏത്ഥ തം-സദ്ദേന നിദ്ദിസിതബ്ബാ യഥാ പാകടാ, ഏവം പുബ്ബേ "തംസമ്പയുത്തകാന"ന്തി വുത്തചോദനായമ്പി ഏവമേവ തേനേവ തം-സദ്ദേന നിദ്ദിസിതബ്ബാ പാകടാ ഭവിതും അരഹന്തി. തഥാ ച സതി നിദ്ദിസിതബ്ബസ്സ... പേ॰... ന യുജ്ജേയ്യ. **ദുവിധമ്പി വാ ഹേതുഗ്ഗഹണം അപനേത്വാ**തി "ഹേതൂ ഹേതുസമ്പയുത്തകാന"ന്തി ഏത്ഥ കതം ദ്വിപ്പകാരഹേതുഗ്ഗഹണം അവിചാരേത്വാ "തംസമ്പയുത്തകാനന്തി അവത്വാ"തിആദിനാ **തം-സദ്ദവചനീയതം ചോദേതി,** "നിദ്ദിസിതബ്ബസ്സ അപാകടത്താ"തിആദിനാ **പരിഹരതി ച. ഹേതൂ ഹി പച്ചയാ**തി ഇദം അയം ഹേതുപച്ചയകഥാതി കത്വാ വുത്തം.

തം ന വുത്തന്തി ചിത്തസമുട്ഠാനവചനം ന വുത്തം. **തസ്സാ**തി സഹജാതപച്ചയസ്സ. **കടത്താരൂപസ്സ പച്ചയഭാവോ ന വുത്തോ ഭവേയ്യ,** വുത്തോവ സോ "വിപാകാബ്യാകതോ ഏകോ ഖന്ധോ തിണ്ണന്നം ഖന്ധാനം കടത്താ ച രൂപാനം സഹജാതപച്ചയേന പച്ചയോ, തയോ ഖന്ധാ ഏകസ്സ ഖന്ധസ്സ കടത്താ ച രൂപാന"ന്തിആദിനാ, തസ്മാ ചിത്തചേതസികാനം കടത്താരൂപപച്ചയഭാവോ ന സക്കാ നിവാരേതും. **തത്ഥാ**തി സഹജാതപച്ചയനിദ്ദേസേ. തത്ഥ ഹി "ചിത്തചേതസികാ ധമ്മാ ചിത്തസമുട്ഠാനാനം രൂപാനം സഹജാതപച്ചയേന പച്ചയോ"തി ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപാനി ഏവ നിദ്ദിട്ഠാനി. **ഇധാപീ**തി ഇമസ്മിം ഹേതുപച്ചയനിദ്ദേസേപി. **ഏവം ഭവിതബ്ബ**ന്തി "ചിത്തസമുട്ഠാനാന"ന്തി നിദ്ദേസേന ഭവിതബ്ബം. യദി ഏവം കസ്മാ തഥാ ന വുത്തന്തി ആഹ **"ചിത്തസമുട്ഠാനാനന്തി പനാ"**തിആദി. **വിസേസിതം ഹോതി** സബ്ബചിത്തചേതസികാസമുട്ഠാനഭാവേന. **വചനേനാ**തി യഥാദസ്സിതേന സഹജാതപച്ചയനിദ്ദേസവചനേന. **ചിത്തചേതസികാനം പച്ചയഭാവോ ഏവ ഹി തത്ഥ പച്ചയനിദ്ദേസേ വുത്തോ,** ന ചിത്തചേതസികാനം സമുട്ഠാനഭാവോതി അധിപ്പായോ.

ഹേതുആദിപടിബദ്ധതഞ്ച ദസ്സേതി യദഗ്ഗേന താനി ചിത്തപടിബദ്ധവുത്തീനി, തദഗ്ഗേന തംസമ്പയുത്തധമ്മപടിബദ്ധവുത്തീനിപി ഹോന്തീതി. **ആരമ്മണമേതം ഹോതീ**തി യദേതം കുസലാകുസലചേതനാവസേന മനോദ്വാരേ ചേതനം സേസദ്വാരേസു കായവചീപയോഗവസേന സങ്കപ്പനം, യഞ്ച കാമരാഗാദീനം സന്താനേ അനുസയനം, ഏതം ആരമ്മണം ഏസോ പച്ചയോ കമ്മവിഞ്ഞാണസ്സ ഠിതിയാ പതിട്ഠാനായ. **പതിട്ഠിതേ**തി കമ്മം ജവാപേത്വാ പടിസന്ധിആകഡ്ഢനസമത്ഥതാപതിട്ഠാപത്തേ കമ്മവിഞ്ഞാണേ വിരുള്ഹേതി തതോ ഏവ കമ്മവിഞ്ഞാണതോ പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണബീജേ **വിരുള്ഹേ** വിരുഹന്തേതി അത്ഥോ. അഥ വാ **പതിട്ഠാ വിഞ്ഞാണസ്സ ഹോതീ**തി കിലേസാഭിസങ്ഖാരസങ്ഖാതേ കമ്മവിഞ്ഞാണസ്സ ഠിതിയാ പവത്തിയാ ആരമ്മണേ പച്ചയേ പടിസിദ്ധേ ആയതിപടിസന്ധിവിഞ്ഞാണസ്സ പതിട്ഠാ ഹോതി, **തസ്മിം** പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണേ പുനബ്ഭവാഭിനിബ്ബത്തിവസേന **പതിട്ഠിതേ** പതിട്ഠഹന്തേ **വിരുള്ഹേ** ബീജഭാവേന വിരുഹന്തേ നാമരൂപസ്സ അവക്കന്തി

ഹോതീതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. തേനാഹ **"പടിസന്ധിനാമരൂപസ്സ വിഞ്ഞാണപച്ചയതാ വുത്താ"**തി.

പുരിമതരസിദ്ധായാതി ഖേത്തഭാവനിബ്ബത്തിയാ പുരേതരമേവ സിദ്ധായ പഥവിയാ. അത്തലാഭോയേവ ചേത്ഥ പതിട്ഠാനം, ന പടിലദ്ധത്തഭാവാനം അവട്ഠാനന്തി ദസ്സേന്തോ **"പതിട്ഠാനം കമ്മസ്സ കടത്താ ഉപ്പത്തീതി വുത്തം ഹോതീ"**തി ആഹ.

സേസരൂപാനന്തി പടിസന്ധിക്ഖണേ പഥവീധാതുആദീനം സേസരൂപാനം, പവത്തേ പന തിസന്തതിരൂപാനമ്പി. **സഹഭവനമത്തം വാ ദസ്സേതി**. സഹഭാവേനപി ഹി അത്ഥി കാചി വിസേസമത്താ. **കത്ഥചി കത്ഥചീ**തി പകതികാലഭവവിസേസാദികേ. തതിയപകതിയഞ്ഹി പഠമകപ്പികകാലേ ച ഭാവകലാപോ നത്ഥി, രൂപഭവേ കായകലാപോപി. **ആദി**-സദ്ദേന തത്ഥേവ ഘാനജിവ്ഹാകലാപാ, കാമഭവേ ച അന്ധാദീനം ചക്ഖാദികലാപാ സങ്ഗയ്ഹന്തി. **കത്ഥചി അഭാവാഭാവതോ**തി നാമരൂപോകാസേ കത്ഥചിപി അഭാവാഭാവതോ.

തേസന്തി പവത്തിയം കടത്താരൂപാദീനം. ന ഹി ഹേതു പവത്തിയം കടത്താരൂപസ്സ പച്ചയോ ഹോതി, ഉതുആഹാരജാനം പന സമ്ഭവോയേവ നത്ഥി. തേന വുത്തം **"പച്ചയഭാവപ്പസങ്ഗോയേവ നത്ഥീ"**തി. **ന പന ലബ്ഭതി** പച്ചയപച്ചനീയേ താദിസസ്സ വാരസ്സ അനുദ്ധടത്താ. **ഇദ**ന്തി "പവത്തിയം കടത്താരൂപാദീനം പച്ചയഭാവപടിബാഹനതോ"തി ഇദം "ഹേതൂ സഹജാതാന"ന്തി അദേസനായ പരിഹാരവചനം, ഈദിസീ പന ചോദനാ അനോകാസാ ഏവാതി ദസ്സേതും **"ഭഗവാ പനാ"**തിആദി വുത്തം. യോ ഹി ധമ്മോ യഥാ ഭഗവതാ ദേസിതോ, സോ തഥേവ ഗഹേതബ്ബോതി.

ഹേതുപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ആരമ്മണപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨. **ഉപ്പജ്ജനക്ഖണേയേവാ**തി ഏത്ഥ ഉപ്പാദതോ പട്ഠായ യാവ ഭങ്ഗാ ഉദ്ധം പജ്ജനം ഗമനം പവത്തനം ഉപ്പജ്ജനം, തസ്സ ഖണോ, തസ്മിം ഉപ്പജ്ജനക്ഖണേതി ഏവം വാ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. ഏവഞ്ഹി സതി ഉപ്പജ്ജനസദ്ദേന ഉപ്പന്നസദ്ദേന വിയ സബ്ബേ പവത്തമാനഭാവാ സങ്ഗഹിതാ ഹോന്തി, ന ഉപ്പാദമത്തം. **തേനാ**തി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം വത്തമാനക്ഖണേയേവ രൂപാദീനം ആരമ്മണപച്ചയത്തേന. **അനാലമ്ബിയമാനാന**ന്തി സബ്ബേന സബ്ബം നാലമ്ബിയമാനാനന്തി അത്ഥോ. അഞ്ഞഥാ ഹി യഥാവുത്താനം രൂപാദീനം യദാ ആരമ്മണപച്ചയത്താഭാവോ, തദാ അനാലമ്ബിയമാനതാവാതി. **സബ്ബരൂപാനീ**തി സബ്ബാനി രൂപായതനാനി, യത്തകാനി താനി ആപാഥഗതാനി യോഗ്യദേസേ ഠിതാനി, താനി സബ്ബാനീതി അത്ഥോ. **സഹ ന ഹോന്തീ**തി ഏകജ്ഝം ആരമ്മണം ന ഹോന്തി. സതിപി ഹി അനേകേസം ഏകജ്ഝം ആപാഥഗമനേ യത്ഥ യത്ഥ പുബ്ബാഭോഗോ, തം തംയേവ ആരമ്മണം ഹോതി, ന സബ്ബം. നീലാദിസങ്ഘാതവസേന ചേതം വുത്തം, ന പച്ചേകം നീലാദിരൂപായതനമത്തവസേന. സമുദിതാനിയേവ ഹി രൂപായതനാനി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ ആരമ്മണം, ന വിസും വിസുന്തി ധാതുവിഭങ്ഗവണ്ണനായം ദസ്സിതോയം നയോ. യം പന അട്ഠകഥായം "തേ തേ വിസും വിസും ആരമ്മണപച്ചയോ ഹോന്തീ"തിപി വുത്തം, തമ്പി യഥാവുത്തമേവത്ഥം സന്ധായ വുത്തം. അഞ്ഞഥാ രൂപായതനം മനിന്ദ്രിയഗോചരം നാമ ന സിയാ. സദ്ദാദീസുപി ഏസേവ നയോ. തേനേവാഹ **"തഥാ സദ്ദാദയോപീ"**തി. "സഹ ന ഹോന്തീ"തി വുത്തമത്ഥം പാളിയാ വിഭാവേതും **"യം യന്തി ഹി വചനം രൂപാദീനി ഭിന്ദതീ"**തി ആഹ.

"യേ ഏതേ"തിആദികോ പുരിമോ അത്ഥോ, "ന ഏകതോ ഹോന്തീ"തിആദികോ പന പച്ഛിമോ, "സബ്ബാരമ്മണതാദിവസേന വാ ഇധാപി അത്ഥോ ഗഹേതബ്ബോ"തി

കസ്മാ വുത്തം. ന ഹി "യം യം വാ പനാരബ്ഭാ"തി ഇമിസ്സാ പാളിയാ വിയ "യം യം ധമ്മം ആരബ്ഭാ"തി ഇമസ്സ പാഠസ്സ പുരതോ മനോവിഞ്ഞാണസ്സ സബ്ബാരമ്മണതാ നാഗതാ. വുത്തഞ്ഹി "സബ്ബേ ധമ്മാ മനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ തംസമ്പയുത്തകാനഞ്ച ധമ്മാനം ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ"തി. ന ഹി അനന്തരമേവ പാളിയം സരൂപതോ ആഗതമത്ഥം ഗഹേത്വാ പദന്തരം സംവണ്ണേതബ്ബം. തത്ഥ ഹി "രൂപാരമ്മണം വാ"തിആദിനാ നിയമവസേന ഛ ആരമ്മണാനി വത്വാ "യം യം വാ പനാരബ്ഭാ"തി വചനം സബ്ബാരമ്മണതാദിദസ്സനന്തി യുത്തമേവേതന്തി, ഇധ പന സബ്ബാരമ്മണതം വത്വാ പുന "യം യം ധമ്മം ആരബ്ഭാ"തി വുച്ചമാനം സബ്ബാരമ്മണതാദസ്സനന്തി കഥമിദം യുജ്ജേയ്യ? കമാഭാവോപി "സബ്ബേ ധമ്മാ"തി അവിസേസവചനേനേവ സിദ്ധോ ആരമ്മണാനുപുബ്ബിയാവ അഗ്ഗഹിതത്താ. ന ഹി മനോധാതുയാ വിയ മനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ ഇധ ആരമ്മണാനി അനുപുബ്ബതോ ഗഹിതാനി, തത്ഥ വിയ വാ ഏതേനേവ നിയമാഭാവോപി സംവണ്ണിതോതി വേദിതബ്ബോ. തസ്മാ അട്ഠകഥായം വുത്തനയേനേവേത്ഥ അത്ഥോ ഗഹേതബ്ബോ.

പവത്തന്തി പവത്തനം. നദിയാ സന്ദനം പബ്ബതസ്സ ഠാനന്തി ഹി വുത്താ അവിരതമവിച്ഛേദനായം തഥാപവത്തികിരിയാവ. തേനാഹ **"അവിരതം അവിച്ഛിന്നം സന്ദന്തീ"**തി. **ഏവന്തി** യഥാ "സന്ദന്തീ"തി വത്തമാനവചനം വുത്തം, ഏവം "യേ യേ ധമ്മാ ഉപ്പജ്ജന്തീ"തി സബ്ബസങ്ഗഹവസേന ഉപ്പജ്ജനസ്സ ഗഹിതത്താ ആരമ്മണപവഗ്ഗതോ "ഉപ്പജ്ജന്തീ"തി വത്തമാനവചനം വുത്തന്തി അത്ഥോ. തേനാഹ അട്ഠകഥായം **"സബ്ബകാലസങ്ഗഹവസേനാ"**തിആദി. തഥാ ച വുത്തം **"അതീതാനാഗത... പേ... അധിപ്പായോ"**തി, അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നാനം ചിത്തചേതസികാനന്തി അത്ഥോ. **സമുദായവസേനാതി** ചിത്തേന രാസീകരണവസേന. **അധിപ്പായോതി** ഇമിനാ വത്തമാനുപചാരേന വിനാവ "യേ യേ ധമ്മാ ഉപ്പജ്ജന്തീ"തി ഏത്ഥ വത്തമാനത്ഥം സക്കാ യോജേതുന്തി ഇമമത്ഥം ഉല്ലിങ്ഗേതി. തേനാഹ **"ഇമേ പനാ"**തിആദി. യദിപി പച്ചയധമ്മാ കേചി അതീതാ അനാഗതാപി ഹോന്തി, പച്ചയുപ്പന്നധമ്മോ പന പച്ചുപ്പന്നോ ഏവാതി ആഹ **"അതീതാനാഗതാനം ന ഹോന്തീ"**തി. ഉപ്പാദേ വാ ഹി പച്ചയുപ്പന്നസ്സ പച്ചയേന ഭവിതബ്ബം ഠിതിയം വാതി. **തസ്മാതി** യസ്മാ അതീതാനാഗതാ പരമത്ഥതോ നത്ഥി, തസ്മാ. **തേസൂതി** പച്ചയുപ്പന്നേസു. **തംതംപച്ചയാതി** തം തം രൂപാദിആരമ്മണം പച്ചയോ ഏതേസന്തി തംതംപച്ചയാ. **അയമത്ഥോ ദസ്സിതോ ഹോതി** സമാനസഭാവത്താ. ന ഹി അത്ഥാഭേദേന സഭാവഭേദോ അത്ഥി. **ന പന തംതംപച്ചയവന്തതാ ദസ്സിതാ ഹോതി** അതീതാനാഗതേസു നിപ്പരിയായേന തദഭാവതോ. യസ്മാ **പച്ചയവന്തോ** പച്ചയുപ്പന്നായേവ, തേ ച **പച്ചുപ്പന്നായേവാ**തി.

യം യം ധമ്മം തേ തേ ധമ്മാതി യംനിമിത്തായംവചനഭേദോ, തം ദസ്സേതും **"ഏത്ഥ ചാ"**തിആദി ആരദ്ധം. രൂപാരൂപധമ്മാ ഹി കലാപതോ പവത്തമാനാപി ചിത്തചേതസികാനം കദാചി വിസും വിസും ആരമ്മണം ഹോന്തി, കദാചി ഏകജ്ഝം, ന ഏത്ഥ നിയമോ അത്ഥി, പുരിമാഭോഗോയേവ പന തഥാഗഹണേ കാരണം. തയിമം ദീപേതും ഭഗവതാ യംവചനഭേദോ കതോതി ച സക്കാ വത്തും, യസ്മാ പന ഏകകലാപപരിയാപന്നാനമ്പി ധമ്മാനം ഏകജ്ഝം ഗഹണേ ന സമുദായോ ഗയ്ഹതി തദാഭോഗാഭാവതോ, അഥ ഖോ സമുദിതാ ധമ്മാ ഏവാതി സഹഗ്ഗഹണമ്പി വിസുംഗഹണഗതികം, തസ്മാ വിസുംഗഹണസബ്ഭാവദീപനത്ഥം "യം യ"ന്തി വത്വാ സതിപി വിസുംഗഹണേ തേ സബ്ബേ ഏകജ്ഝം ആരമ്മണപച്ചയോ ഹോന്തീതി ദസ്സനത്ഥം "തേ തേ"തി വുത്തന്തി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"ചത്താരോ ഹി ഖന്ധാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **വേദനാദീസൂതി** വേദനാദീസു ചതൂസു ഖന്ധേസു അഭിന്ദിത്വാ ഗഹണവസേന, ഭിന്ദിത്വാ പന ഗഹണവസേന ഫസ്സാദീസു. **യോ ച രൂപാദികോതി** ഇദം വിഞ്ഞാണന്തരസ്സ സാധാരണാരമ്മണവസേന വുത്തം, **യേ ച അനേകേ ഫസ്സാദയോതി** ഇദം അസാധാരണാരമ്മണവസേന. **തേ സബ്ബേതി** തേ സാധാരണാസാധാരണപ്പഭേദേ സബ്ബേപി ആരമ്മണധമ്മേ. **ഏകേകമേവ ആരബ്ഭ ഉപ്പജ്ജന്തീതി** ഏത്ഥ യം വത്തബ്ബം, തം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ. **രൂപാരമ്മണധമ്മാ ച**

അനേകേ നീലാദിഭേദതോ. **തഥാതി** അനേകേ. തേന ഭേരിസദ്ദാദികേ, മൂലഗന്ധാദികേ, മൂലരസാദികേ, കഥിനസമ്ഫസ്സാദികേ, വേദനാദികേ ച സങ്ഗണ്ഹാതി. **അനേകേതി** ഹി ഇമിനാ അനേകകലാപഗതാനംയേവ വണ്ണാദീനം ഇന്ദ്രിയവിഞ്ഞാണാരമ്മണഭാവമാഹ. സാമഞ്ഞതോ ഹി വുത്തം യഥാരഹം ഭിന്ദിത്വാ നിദസ്സിതബ്ബം ഹോതീതി.

കുസലവിപാകസ്സാതി കുസലസ്സ വിപാകസ്സ ച. **ന ഹി നിബ്ബാനം പുബ്ബേ നിവുത്ഥന്തി** ഇദം "ദിട്ഠനിബ്ബാനോയേവാ"തിആദിനാ വക്ഖമാനമേവ അത്ഥം ഹദയേ ഠപേത്വാ വുത്തം. പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണേന ഹി നിബ്ബാനവിഭാവനം അദിട്ഠസച്ചസ്സ വാ സിയാ ദിട്ഠസച്ചസ്സപി വാ. തത്ഥ അദിട്ഠസച്ചേന താവ തം വിഭാവേതുമേവ ന സക്കാ അപ്പടിവിദ്ധത്താ, ഇതരസ്സ പന പഗേവ വിഭൂതമേവാതി തം തേന വിഭാവിതം നാമ ഹോതീതി അധിപ്പായോ. ഏത്ഥ ച **"ന ച തം വുത്ത"**ന്തി ഇമിനാ പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണസ്സ നിബ്ബാനാരമ്മണകരണാഭാവം ആഗമതോ ദസ്സേത്വാ **"ന ഹി നിബ്ബാന"**ന്തിആദിനാ യുത്തിതോ ദസ്സേതി. തത്ഥ **"ന പുബ്ബേ നിവുത്ഥം അസങ്ഖതത്താ"**തി കസ്മാ വുത്തം? ഗോചരാസേവനായ ആസേവിതസ്സപി നിവുത്ഥന്തി ഇച്ഛിതത്താ. ദിട്ഠസച്ചോയേവ ഹി പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണേന നിബ്ബാനം വിഭാവേതി, ന അദിട്ഠസച്ചോ. തം പന ഞാണം ഖന്ധേ വിയ ഖന്ധപടിബദ്ധേപി വിഭാവേതീതി നിബ്ബാനാരമ്മണഖന്ധവിഭാവനേ നിബ്ബാനമ്പി വിഭാവേതീതി സക്കാ വിഞ്ഞാതും. ഏതേന പയോജനാഭാവചോദനാ പടിക്ഖിത്താതി ദട്ഠബ്ബാ. **ഏവം അനാഗതംസഞാണേപി യോജേതബ്ബന്തി** യഥാ പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണസ്സ നിബ്ബാനാരമ്മണതാ ദസ്സിതാ, ഏവം അനാഗതംസഞാണേപി യഥാരഹം യോജേതബ്ബം. തത്ഥ പന "ഖന്ധപടിബദ്ധവിഭാവനകാലേ"തിആദിനാ യോജനാ വേദിതബ്ബാ. തേന വുത്തം **"യഥാരഹ"**ന്തി. **കസ്സചി** അഭിഞ്ഞാപ്പത്തസ്സപി രൂപാവചരസ്സ, പഗേവ ഇതരസ്സ.

ആരമ്മണപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. അധിപതിപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൩. ധുരസഹചരിയതോ ധോരേയ്യോ "ധുര"ന്തി വുത്തോതി ആഹ **"ധുരന്തി ധുരഗ്ഗാഹ"**ന്തി. ഛന്ദസ്സ പുബ്ബങ്ഗമതാസിദ്ധം പാസംസഭാവം ഉപാദായ അട്ഠകഥായം "ജേട്ഠക"ന്തി വുത്തന്തി തമേവത്ഥം ദീപേന്തോ **"സേട്ഠ"**ന്തി ആഹ. തഥാ ഹി വുത്തം **അട്ഠസാലിനിയം** "ഛന്ദം പുബ്ബങ്ഗമം കത്വാ ആയൂഹിത"ന്തി. **പുരിമഛന്ദസ്സാതി** "ഛന്ദാധിപതീ"തി പുരിമസ്മിം പദേ നിദ്ദേസവസേന വുത്തസ്സ ഛന്ദസദ്ദസ്സ **സമാനരൂപേന** സദിസാകാരേന. **തദനന്തരം നിദ്ദിട്ഠേനാതി** തസ്സ പുരിമസ്സ ഛന്ദസദ്ദസ്സ അനന്തരം നിദ്ദേസവസേന വുത്തേന. തതോ ഏവ ച തംസമാനത്ഥതായ ച **തംസമ്ബന്ധേന** "ഛന്ദസമ്പയുത്തകാന"ന്തി ഏത്ഥ ഛന്ദസദ്ദേനേവ അധിപതിസദ്ദരഹിതേനാതി അത്ഥോ. **പച്ചയഭൂതസ്സാതി** അധിപതിപച്ചയഭൂതസ്സ. **സമ്പയുത്തകവിസേസനഭാവോതി** അത്തനാ സമ്പയുത്തധമ്മാനം സോ ഏവ അധിപതിപച്ചയതാസങ്ഖാതോ വിസേസനഭാവോ. **ഏസ നയോതി** ഇമിനാ "വീരിയാധിപതി വീരിയസമ്പയുത്തകാനന്തിആദീസു പുരിമവീരിയസ്സ സമാനരൂപേനാ"തിആദിനാ വത്തബ്ബം അത്ഥവചനം അതിദിസതി.

കുസലാബ്യാകതാനം പവത്തിന്തി കുസലാബ്യാകതാനം അധിപതീനം പവത്തനാകാരം. **അലദ്ധം** ആരമ്മണം **ലദ്ധബ്ബം** ലബ്ഭനീയം, ലദ്ധും വാ സക്കുണേയ്യം, ദുതിയേ പന അത്ഥേ ലാഭമരഹതീതി **ലദ്ധബ്ബം. അവഞ്ഞാതന്തി** പഗേവ അനവഞ്ഞാതന്തി അത്ഥോ.

അപ്പനാപ്പത്താ കുസലകിരിയധമ്മാ മഹാബലാ സാധിപതികാ ഏവ ഹോന്തി, തഥാ മിച്ഛത്തനിയതാപീതി ആഹ **"അപ്പനാസദിസാ…പേ॰… നുപ്പജ്ജന്തീ"**തി. **അപ്പനാസദിസാതി**

അപ്പനാപ്പത്തസദിസാ. **കമ്മകിലേസാവരണഭൂതാ ച തേതി** തേ മിച്ഛത്തനിയതധമ്മാ കമ്മാവരണഭൂതാ, യേ ആനന്തരിയപ്പകാരാ കിലേസാവരണഭൂതാ, യേ നിയതമിച്ഛാദിട്ഠിധമ്മാ, സമ്പയുത്തചേതനായ പനേത്ഥ കിലേസാവരണപക്ഖികതാ ദട്ഠബ്ബാ ആനന്തരിയചേതനാസമ്പയുത്തസ്സ പടിഘസ്സ കമ്മാവരണപക്ഖികതാ വിയ. പച്ചക്ഖഗതി അനന്തരതായ വിനാ ഭാവിനീതി വുത്തം **"പച്ചക്ഖസഗ്ഗാനം കാമാവചരദേവാനമ്പീ"**തി. തേന തേസു ആനന്തരിയാ വിയ അസമ്ഭാവിനോ അഹേതുകാഭിനിവേസാദയോപീതി ദസ്സേതി.

തിവിധോപി കിരിയാരമ്മണാധിപതീതി ഏത്ഥ അയം കിരിയാരമ്മണാധിപതീതി അജ്ഝത്താരമ്മണോ അധിപ്പേതോ, ഉദാഹു ബഹിദ്ധാരമ്മണോതി ഉഭയഥാപി ന സമ്ഭവോ ഏവാതി ദസ്സേന്തോ **"കാമാവചരാദിഭേദതോ പനാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ പരസന്താനഗതാനം സാരമ്മണധമ്മാനം അധിപതിപച്ചയതാ നത്ഥീതി സമ്ബന്ധോ. **അഭാവതോ**തി അവചനതോ. അവചനഞ്ഹി നാമ യഥാധമ്മസാസനേ അഭിധമ്മേ അഭാവോ ഏവാതി ഏതേനേവ അനുദ്ധടതാപി അവുത്തതോ വേദിതബ്ബാ. അജ്ഝത്താരമ്മണബഹിദ്ധാരമ്മണദ്വയവിനിമുത്തസ്സ സാരമ്മണധമ്മസ്സ അഭാവതോ നത്ഥീതി വിഞ്ഞായതീതി വത്തബ്ബേ തമേവ വിഞ്ഞായമാനതം സമ്ഭാവേന്തോ **"നത്ഥീതി വിഞ്ഞായമാനേപീ"**തി ആഹ. തേന വുത്തം **"ബഹിദ്ധാ ഖന്ധേ"**തിആദി. **രൂപേ ഏവ ഭവിതും അരഹതി** ഏദിസേസു ഠാനേസു അരൂപേ അസമ്ഭവതോതി അധിപ്പായോ. അസമ്ഭവതോ ച യഥാവുത്തപാളിഅനുസാരതോതി വേദിതബ്ബന്തി. **"വിചാരിത"**ന്തി കസ്മാ വുത്തം, നനു "അതീതാരമ്മണേ അനാഗതേ ഖന്ധേ ഗരും കത്വാ അസ്സാദേതീ"തിആദിവചനതോ അരൂപേപി ഏദിസേസു ഠാനേസു ഖന്ധസദ്ദോ പവത്തതേവ. **ആവജ്ജനകിരിയസബ്ഭാവതോ പനാ**തി ഇദം യഥാദസ്സിതപാളിയാ വിരോധപരിഹരണാധിപ്പായേന വുത്തം, അവചനം പന കത്ഥചി വിനേയ്യജ്ഝാസയേന, കത്ഥചി നയദസ്സനേന ഹോതീതി കുതോ വിരോധാവസരോ.

അധിപതിപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. അനന്തരപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൪. യഥാവുത്താ നിരോധാനന്തരസുഞ്ഞതാ നിരോധപ്പത്തതാ **ഓകാസദാനവിസേസോ,** അത്തനോ അനുരൂപചിത്തുപ്പാദനസമത്ഥതാ ചിത്തനിയമഹേതുതാ, തത്ഥ അനന്തരുപ്പാദനസമത്ഥതാ ച സണ്ഠാനാഭാവതോ സുട്ഠുതരം നിരന്തരുപ്പാദനസമത്ഥതാ ച **ചിത്തനിയമഹേതുവിസേസോ** ദട്ഠബ്ബോ. **ധാതുവസേനാ**തി വിഞ്ഞാണധാതുമനോധാതുമനോവിഞ്ഞാണധാതുവസേന. ഏത്തകാ ഏവ ഹി ധാതുയോ ഭിന്നസഭാവാ അനന്തരപച്ചയതായ നിയമേത്വാ വത്തബ്ബാ, അഭിന്നസഭാവാ പന വിസേസാഭാവതോ പുരിമതാമത്തംയേവ വിസേസം പുരക്ഖത്വാ വത്തബ്ബാതി താ കുസലാദിഭേദേന തഥാ വുത്താ. തേനാഹ **"കുസലാദിവസേന ചാ"**തി. യാ പന മനോധാതുമനോവിഞ്ഞാണധാതുവസേന അനന്തരപച്ചയതാ വത്തബ്ബാ, തത്ഥ മനോവിഞ്ഞാണധാതു മനോധാതുയാ അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോതി വുച്ചമാനോ സമ്മോഹോ സിയാ, പുരേ മനോധാതുയാ അനന്തരപച്ചയഭാവേന വുത്താ, ഇദാനി മനോവിഞ്ഞാണധാതു മനോധാതുയാതി പച്ചയപച്ചയുപ്പന്നവിസേസാ ന വിഞ്ഞായേയ്യും, മനോധാതുയാ പന ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദിധാതൂനം അനന്തരപച്ചയഭാവേ വുച്ചമാനേ നിയമോ നത്ഥി. തേനാഹ **"മനോധാതു ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതുയാതി ചാ"**തി . **തഥേവാ**തി നിയമാഭാവതോ ഏവാതി അത്ഥോ. **തസ്മാ**തി യസ്മാ ഇതോ അഞ്ഞഥാ ദേസനായ പച്ചയപച്ചയുപ്പന്നാനം വിസേസാഭാവോ ചിത്തവിസേസദസ്സനവിച്ഛേദോ നിയമാഭാവോ ചാതി ഇമേ ദോസാ ആപജ്ജന്തി, തസ്മാ. **നിദസ്സനേനാ**തി ധാതുവസേന നിദസ്സനേന. **നയം ദസ്സേത്വാ**തി "മനോവിഞ്ഞാണധാതു തംസമ്പയുത്തകാ ച ധമ്മാ മനോധാതുയാ തംസമ്പയുത്തകാനഞ്ച ധമ്മാനം അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ"തി

ഏവമാദികസ്സ അനന്തരപച്ചയതാഗ്ഗഹണസ്സ നയം ദസ്സേത്വാ. **നിരവസേസദസ്സനത്ഥ**ന്തി നിരവസേസസ്സ അനന്തരപച്ചയഭാവിനോ ചിത്തുപ്പാദസ്സ ദസ്സനത്ഥം.

സദിസകുസലാനന്തി സമാനകുസലാനം, സമാനതാ ചേത്ഥ ഏകവീഥിപരിയാപന്നതായ വേദിതബ്ബാ. തേനേവാഹ **"ഭൂമിഭിന്നാനമ്പി പച്ചയഭാവോ വുത്തോ ഹോതീ"**തി. സമാനവീഥിതാ ച യസ്മാ സമാനവേദനാ സമാനഹേതുകാ ച ഹോന്തി, തസ്മാ **"വേദനായ വാ ഹേതൂഹി വാ സദിസകുസലാന"**ന്തി ആഹ. വാ-സദ്ദോ ചേത്ഥ അനിയമത്ഥോ. തേന ഞാണസങ്ഖാരാദിഭേദസ്സപി വികപ്പനവസേന സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. **ചുതിപി ഗഹിതാ** തംസഭാവത്താ. ഭവങ്ഗചിത്തമേവ ഹി പരിയോസാനേ "ചുതീ"തി വുച്ചതി. കുസലാകുസലാനന്തരഞ്ച കദാചി സാ ഉപ്പജ്ജതീതി **തദാരമ്മണമ്പി ഗഹിത**ന്തി ദട്ഠബ്ബം, കിരിയജവനാനന്തരം തദാരമ്മണുപ്പത്തിയന്തി അധിപ്പായോ.

കാമാവചരകിരിയായ ആവജ്ജനസ്സാതി അയമേത്ഥ അത്ഥോ അധിപ്പേതോതി ദസ്സേന്തോ **"ആവജ്ജനഗ്ഗഹണേന കാമാവചരകിരിയം വിസേസേതീ"**തി ആഹ. തമേവ ഹി അത്ഥം പാകടതരം കാതും **"കാമാവചരവിപാകോ"**തിആദി വുത്തം. **വോട്ഠബ്ബനമ്പി ഗഹിതം** സന്തീരണാനന്തരത്താതി അധിപ്പായോ.

അനന്തരപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. സഹജാതപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൬. പോരാണപാഠോതി പുരാതനോ അട്ഠകഥാപാഠോ. **ഇമസ്സാ**തി ഇമസ്സ പദസ്സ. **അവുത്തസ്സാ**തി പാളിയം അവുത്തസ്സ. യദിപി സഹഗതസദ്ദസ്സ അത്ഥസംവണ്ണനായം സംസട്ഠസദ്ദസ്സ വിയ സമാനത്ഥസ്സപി കത്ഥചി സദ്ദന്തരസ്സ അത്ഥോ വുച്ചതി പരിയായവിസേസബോധനത്ഥം, തഥാപി ന മൂലസദ്ദസ്സ അത്ഥോ വിഭാവിതോ ഹോതീതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ന ച...പേ... ഹോതീ"**തി. "അഞ്ഞമഞ്ഞ"ന്തി ച "അഞ്ഞഅഞ്ഞ"ന്തി വത്തബ്ബേ **മ**-കാരാഗമം കത്വാ നിദ്ദേസോ, കമ്മബ്യതിഹാരേ ചേതം പദം, തസ്മാ ഇതരേതരന്തി വുത്തം ഹോതി. പച്ചയപച്ചയുപ്പന്നാനം ഏകസ്മിംയേവ ഖണേ പച്ചയുപ്പന്നപച്ചയഭാവസ്സ ഇച്ഛിതത്താ യോ ഹി യസ്സ പച്ചയോ യസ്മിം ഖണേ, തസ്മിംയേവ ഖണേ സോപി തസ്സ പച്ചയോതി അയമേത്ഥ അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയതാ. തഥാ ഹി അട്ഠകഥായം "അഞ്ഞോ അഞ്ഞസ്സാ"തി വത്വാ "ഇമിനാ...പേ... ദീപേതീ"തി വുത്തം. **ഓക്കമനം** പവിസനന്തി അത്ഥോ. ആസനക്ഖണേ ഹി ധമ്മാ പുരിമഭവതോ ഇമം ഭവം പവിസന്താ വിയ ഹോന്തി. തേന വുത്തം **"പരലോകതോ ഇമം ലോകം ആഗന്ത്വാ പവിസന്തം വിയ ഉപ്പജ്ജതീ"**തി. തസ്മാ അവിസേസേന പടിസന്ധി ഓക്കന്തിസദ്ദാഭിധേയ്യാതി അധിപ്പായേന വുത്തം **"ഓക്കന്തി... പേ... അധിപ്പായേനാഹാ"**തി. **തംനിവാരണത്ഥ**ന്തി തസ്സ ഖണന്തരേ രൂപീനം സഹജാതപച്ചയഭാവസ്സ "കഞ്ചി കാലേ ന സഹജാതപച്ചയേന പച്ചയോ"തി നിവാരണത്ഥം. തേന പദദ്വയേന സമാനേസു പച്ചയപച്ചയുപ്പന്നധമ്മേസു പുരിമതോ പച്ഛിമസ്സ വിസേസമത്ഥം ദസ്സേതി.

ഏവഞ്ച "കഞ്ചി കാലേ"തി പദസ്സ "കേചി കാലേതി വാ, കിസ്മിഞ്ചി കാലേ"തി വാ വിഭത്തിവിപല്ലാസേന അത്ഥോ ഗഹേതബ്ബോതി അധിപ്പായേന പഠമവികപ്പം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി പകാരന്തരേന ദസ്സേതും **"കഞ്ചി കാലേതി കേചി കിസ്മിഞ്ചി കാലേതി വാ അത്ഥോ"**തി ആഹ. തേന "കഞ്ചീ"തി അയം സാമഞ്ഞനിദ്ദേസോതി ദസ്സേതി. യോ ഹി അയം "കേചീ"തി പച്ചത്തബഹുവചനാഭിധേയ്യോ അത്ഥോ, യോ ച "കിസ്മിഞ്ചീ"തി ഭുമ്മേകവചനാഭിധേയ്യോ, തദുഭയം സതി കാലവന്തകാലതാവിഭാഗേ കിം-സദ്ദസ്സ വചനീയതാസാമഞ്ഞേന പന ഏകജ്ഝം കത്വാ "കഞ്ചീ"തി പാളിയം വുത്തന്തി തം വിഭജിത്വാ ദസ്സേതും **"കേചി കിസ്മിഞ്ചീ"**തി വുത്തം. അട്ഠകഥായം പന "കിസ്മിഞ്ചീ"തി ഭുമ്മവസേനേവ വുത്തം. **തേന** യഥാവുത്തഅത്ഥവിഭാഗേന പദേന. **വത്ഥുഭൂതാ**തി വത്ഥുസഭാവാ. ഹദയരൂപമേവ സന്ധായ വദതി. **രൂപന്തരാന**ന്തി

ഹദയവത്ഥുതോ അഞ്ഞരൂപാനം. അരൂപീനം സഹജാതപച്ചയതം പുബ്ബേ "ഓക്കന്തിക്ഖണേ നാമരൂപ"ന്തി എത്ഥ അനിവാരിതം നിവാരേതീതി യോജനാ, തഥാ വത്ഥുസ്സ ച കാലന്തരേ പടിസന്ധികാലതോ അഞ്ഞസ്മിം കാലേ അരൂപീനം നിവാരേതീതി. **ഏവഞ്ച കത്വാ**തിആദിനാ യഥാവുത്തഅത്ഥവണ്ണനായ പാളിയം വിഭത്തിനിദ്ദേസസ്സ രൂപകഭാവമാഹ. പുനപി പുരിമതോ പച്ഛിമസ്സ ഉപചയേന വിസേസം ദസ്സേതും **"പുരിമേന ചാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **പുരിമേനാ**തി "ഓക്കന്തിക്ഖണേ നാമരൂപ"ന്തി ഇമിനാ പച്ചയനിദ്ദേസവചനേന. **"ഏകോ ഖന്ധോ വത്ഥു ച തിണ്ണം ഖന്ധാന"ന്തിആദിനാ** പടിച്ചവാരാദിപാഠേന. അത്ഥവിവരണഞ്ഹി പച്ചയനിദ്ദേസപാളിയാ സബ്ബേപി സത്ത മഹാവാരാ. വത്ഥുസ്സ വത്തബ്ബത്തേ ആപന്നേ കിന്തി പച്ചയോതി തസ്സ നാമസ്സാതി യോജനാ. **ഏതേനാ**തി "രൂപിനോ ധമ്മാ അരൂപീനം ധമ്മാന"ന്തി ഏതേന വചനേന. **കേവലസ്സാ**തി നാമരഹിതസ്സ വത്ഥുസ്സ. **തഥാ**തി നാമസ്സ പച്ചയഭാവേന.

കത്ഥചീതി "രൂപിനോ ധമ്മാ അരൂപീനം ധമ്മാനം കഞ്ചി കാലം സഹജാതപച്ചയേന പച്ചയോ"തി ഏതസ്മിം നിദ്ദേസേ. ഏത്ഥ ഹി അഞ്ഞമഞ്ഞസഹജാതപച്ചയഭാവോ ലബ്ഭതി. **വചനേനാ**തി "അഞ്ഞമഞ്ഞ"ന്തി ഇമിനാ വചനേന പാളിയം സഹജാതപച്ചയഭാവസ്സ **അസങ്ഗഹിതത്താ,** അത്ഥതോ പന ലബ്ഭതേവാതി. തേനാഹ **"ലബ്ഭമാനേപീ"**തി. **തസ്സാ**തി അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയത്തസ്സ. **ഏവ**ന്തി "ന അഞ്ഞമഞ്ഞവസേനാ"തി ഇമിനാ പകാരേന. **സമുദായേകദേസവസേന സാമിവചന**ന്തി അവയവാവയവിസമ്ബന്ധേ അവയവിനി സാമിവചനന്തി അത്ഥോ, **നിദ്ധാരണേ വാ** "കണ്ഹാ ഗാവീന"ന്തിആദീസു വിയ.

സഹജാതപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. നിസ്സയപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൮. **കിസ്മിഞ്ചി കാലേതി ഇദം ന ലബ്ഭതി** സബ്ബദാപി നിസ്സയപച്ചയതായ ലബ്ഭമാനത്താ. സഹജം പുരേജന്തി ഹി വിഭാഗം അനാമസിത്വാ നിസ്സയതാമത്തമേവ നിസ്സയപച്ചയതാ. **വത്ഥുരൂപം പഞ്ചവോകാരഭവേ**തി വത്ഥുരൂപം പഞ്ചവോകാരഭവേ ചാതി ച-സദ്ദോ ലുത്തനിദ്ദിട്ഠോ ദട്ഠബ്ബോ. **തസ്സാ**തി ആരുപ്പവിപാകട്ഠപനസ്സ. **പകാസേതബ്ബത്താ**തി ഇമിനാ അപാകടം പാകടം കത്വാ വചനേന ചോദനാ അനോകാസാതി ദസ്സേതി.

നിസ്സയപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ഉപനിസ്സയപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൯. **ഉപനിസ്സയേ തയോ**തി അനന്തരാരമ്മണപകതൂപനിസ്സയപ്പഭേദേ തയോ ഉപനിസ്സയേ. **അനേകസങ്ഗാഹകതായാ**തി അനേകേസം പച്ചയധമ്മാനം സങ്ഗഹണതോ. **ഏകന്തേനേവ ഹോന്തി** ചിത്തനിയമഹേതുഭാവേന പവത്തിനിയമതോ. **യേസു പദേസൂ**തി യേസു കുസലാദിപദേസു. **സങ്ഗഹിതോ**തി സങ്ഗഹം ഗതോ, കുസലാദിപദേസു യേസം പദാനംയേവ അനന്തരൂപനിസ്സയോ ലബ്ഭതീതി അത്ഥോ. **തേസു "കേസഞ്ചീ"തി ന വുത്തം**. കസ്മാ? **ന സക്കാ വത്തും** ഏകന്തേനേവ ഉപലബ്ഭനതോ. **തേസൂ**തി കുസലാകുസലപദേസു. ന ഹി കുസലോ അകുസലസ്സ അനന്തരൂപനിസ്സയോ ഹോതി, അകുസലോ വാ കുസലസ്സ, ആരമ്മണപകതൂപനിസ്സയാ പന അനേകന്തികാ, തസ്മാ തത്ഥ "കേസഞ്ചീ"തി വുത്തം. **സിദ്ധാനം പച്ചയധമ്മാന**ന്തി പച്ചയഭാവേന പുരിമനിപ്ഫന്നാനം കുസലാദീനം കുസലസ്സ അകുസലസ്സ വാതി അത്ഥോ. **അകുസലാദീഹീ**തി യഥാസങ്ഖ്യം അകുസലേന കുസലേന വാ. **അവിസേസേനാ**തി യഥാവുത്തവിസേസേ നിയമം അഗ്ഗഹേത്വാ അകുസലാദീസു അകുസലകുസലാനം "കേസഞ്ചീ"തിആദിനാ.

അനാരമ്മണത്താ ആരമ്മണൂപനിസ്സയം പുബ്ബാപരനിയമേന അപ്പവത്തിതോ അനന്തരൂപനിസ്സയം ന ലഭതീതി യോജനാ. **പകതസ്സാ**തി നിപ്ഫാദിതസ്സ, ഉപസേവിതസ്സ വാ. ന ഹി രൂപസന്താനസ്സ സദ്ധാദിനിപ്ഫാദനം അത്ഥി, ഉതുഭോജനാദിഉപസേവനം വാ സമ്ഭവതി. തേനാഹ **"യഥാ ഹി…പേ॰… രൂപസന്താനേനാ"**തി. നനു ച രൂപസന്താനേ പുബ്ബേനാപരം വിസേസോ ലബ്ഭതി , സോ ച ന വിനാ സമാനജാതിയേന കാരണേനാതി സ്വായം പകതൂപനിസ്സയലാഭോതി കദാചി ആസങ്കേയ്യാതി ആഹ **"യസ്മിഞ്ചാ"**തിആദി. തത്ഥ **തന്തി** ഉതുബീജാദികം കമ്മാദി ച **തേന** രൂപേന പുരിമനിപ്ഫന്നേന. **ഉപ്പാദനം** സാഭിസന്ധികം ദട്ഠബ്ബം. അധിപതീസു പുബ്ബാഭിസങ്ഖാരോ വിയ **പകപ്പനം** സംവിദഹനം. **പകരണം** വുത്തലക്ഖണേന കാരണഭാവേന അവട്ഠാനം, യതോ കാരണവിസേസോ "പകതീ"തി വുച്ചതി. യദി ഏവം കസ്മാ രൂപസ്സേവ തം പടിക്ഖിപീയതീതി ആഹ **"യഥാ ച…പേ॰… ദട്ഠബ്ബാ"**തി. ഏവമ്പി ഉതുബീജാദീനം അങ്കുരാദീസു കഥം പച്ചയവിസേസഭാവോതി ആഹ **"ഉതുബീജാദയോ പന…പേ॰… ഭാവതോ"**തി. ഉപനിസ്സയോതി ച യസ്മാ ബലവതാകാരണം അധിപ്പേതം, തസ്മാ ന ഏത്ഥ ഏകന്തേന പുരിമനിപ്ഫത്തി ഇച്ഛിതബ്ബാ. യദി ഏവം പാളിയം കഥം പുരിമഗ്ഗഹണന്തി ആഹ **"പുരിമപുരിമാനംയേവ പനാ"**തിആദി. തേപി വാ പരികപ്പനവസേന പുരിമനിപ്ഫന്നായേവ നാമ ഹോന്തി. ന ഹി അസംവിദിതാകാരേ വത്ഥുസ്മിം പത്ഥനാപവത്തീതി. തേനാഹ **"തംസമാനലക്ഖണതായാ"**തി.

ധമ്മേതി പുഗ്ഗലസേനാസനപഞ്ഞത്തീനം ഉപാദാനഭൂതേ ധമ്മേ. **അയം നയോ**തി പഞ്ഞത്തിമുഖേന പഞ്ഞപേതബ്ബാ തദുപാദാനഭൂതാ ധമ്മാ ഗയ്ഹന്തീതി യഥാവുത്തോ നയോ. **ഏത്ഥേവാ**തി "സേനാസനമ്പി ഉപനിസ്സയപച്ചയേന പച്ചയോ"തി ഏതസ്മിംയേവ വചനേ. കഥം പച്ചുപ്പന്നസ്സ പകതൂപനിസ്സയഭാവോതി ചോദനായ "വക്ഖതീ"തിആദിനാ ആഗമം ദസ്സേത്വാ യുത്തിം ദസ്സേതും **"പച്ചുപ്പന്നാനമ്പിച താദിസാനം പുബ്ബേ പകതത്താ"**തി വുത്തം. **താദിസാനന്തി** യാദിസാ ഉതുആദയോ പച്ചുപട്ഠിതാ, താദിസാനം തതോ **പുബ്ബേ** പുരേതരം **പകതത്താ** പകതൂപനിസ്സയയോഗ്യതായ ആപാദിതത്താ.

കസിണാദീനമ്പി ആരമ്മണൂപനിസ്സയതാ സമ്ഭവതീതി കത്വാ വുത്തം **"ഇമിനാ അധിപ്പായേന 'ഏകച്ചായാ'തി ആഹാ"**തി. തഥാ ഹി "കസിണമണ്ഡലം ദിസ്വാ"തിആദിനാ തസ്സ ഉപനിസ്സയഭാവോ അട്ഠകഥായം വുത്തോ.

അരൂപാവചരകുസലമ്പി ഉപനിസ്സയോ ഹോതി, പഗേവ കാമാവചരരൂപാവചരകുസലന്തി അധിപ്പായോ. തം പന യഥാ ഉപനിസ്സയോ ഹോതി, തം ദസ്സേതും **"യസ്മിം കസിണാദിമ്ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **അനുപ്പന്നഝാനുപ്പാദനേ**തി രൂപാവചരജ്ഝാനം സന്ധായാഹ, അരൂപാവചരജ്ഝാനേ പന വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി. **തദുപ്പാദകകുസലാനന്തി** തസ്സ രൂപാവചരവിപാകസ്സ ഉപ്പാദകകുസലാനം, രൂപാവചരകുസലാനന്തി അത്ഥോ. **പടിസന്ധിനിയാമകസ്സാ**തി രൂപാവചരപടിസന്ധിനിയാമകസ്സ. **ചുതിതോ**തി രൂപാവചരപടിസന്ധിയാ അനന്തരപച്ചയഭൂതായ ചുതിയാ. **പുരിമജവനസ്സ വസേനാ**തി ചുതിയാ ആസന്നജവനഭാവേന. **രൂപാവചരകുസലം അരൂപാവചരവിപാകസ്സാ**തി ഏത്ഥാപി "തദുപ്പാദകകുസലാന"ന്തിആദിനാ ആനേത്വാ യോജേതബ്ബം. യഥാ ച "രൂപാവചരകുസലം അരൂപാവചരവിപാകസ്സ ഉപനിസ്സയോ"തി വുത്തം, ഏവം "കാമാവചരകുസലമ്പി തദുപ്പാദകകുസലാന"ന്തിആദിനാ യോജേതബ്ബം. ലോകുത്തരവിപാകസ്സ തേഭൂമകകുസലാനമ്പി പാദകാദിവസേന ഉപനിസ്സയഭാവോ പാകടോയേവ, തഥാ തംതംഭൂമകകുസലാനം തംതംഭൂമകകിരിയാനം, കാമാവചരകുസലസ്സ രൂപാരൂപാവചരകിരിയാനം, രൂപാവചരകുസലസ്സ അരൂപാവചരകിരിയായ ഉപനിസ്സയഭാവോതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"ഏവം പച്ചേകം… പേ॰… വേദിതബ്ബോ"**തി ആഹ. "സദ്ധം ഉപനിസ്സായ ദാനം ദേതീ"തിആദിനാ

പകതൂപനിസ്സയോ ഉദ്ദേസവസേനേവ പാഠോ ആഗതോ, ന വിഭജനവസേനാതി ആഹ **"പാളിയമ്പി…പേ॰… വിസ്സജ്ജിതോ"**തി. കുസലത്തികാദീസു അനുലോമാദിഭേദഭിന്നത്താ **പഞ്ഹാവാരേസൂ**തി ബഹുവചനനിദ്ദേസോ.

ലോകുത്തരനിബ്ബത്തനം ഉപനിസ്സായ പരസ്സ സിനേഹുപ്പാദനേ ലോകുത്തരധമ്മാ ഉപനിസ്സയോ വിയ ഹോന്തീതി അയമേത്ഥ ലേസോ, ഭാവിനോ പന ലോകുത്തരസ്സ അകുസലാനം ഉപനിസ്സയതാ സമ്ഭവതീതി ആഹ **"ന ഇദം സാരതോ ദട്ഠബ്ബന്തി അധിപ്പായോ"**തി. **രൂപാവചരാദികുസലാന**ന്തി രൂപാരൂപാവചരലോകുത്തരകുസലാനം ഉപ്പാദിയമാനസ്സ രൂപാവചരകുസലസ്സാതി യോജനാ. രൂപാവചരകിരിയസ്സ ച അരൂപാവചരവിപാകോ ഉപനിസ്സയോ കഥന്തി ആഹ **"പുബ്ബേ നിവുത്ഥാദീസു…പേ॰… അരഹതോ"**തി . തം തം വിപാകം പത്ഥേന്തോ തസ്സ തസ്സ വിപാകസ്സ ഹേതുഭൂതം കുസലം നിബ്ബത്തേതീതി വിപാകാനം കുസലൂപനിസ്സയതാതി ആഹ **"ചതുഭൂമകാ…പേ॰… ഉപനിസ്സയോ"**തി. ലോകിയകുസലാനം പന ലോകുത്തരവിപാകാ ഉപനിസ്സയോ ന ഹോന്തീതി ദസ്സേന്തോ **"യദിപീ"**തിആദിമാഹ. തേനേവ ഹി "തഥാ തേഭൂമകവിപാകോ"തി തേഭൂമകഗ്ഗഹണം കതം. തത്ഥ **തേനാ**തി അനാഗാമിനാ. **ത**ന്തി അരഹത്തഫലം. **തസ്മാ**തി അദിട്ഠപുബ്ബത്താ. **താനി വിയാ**തി സോതാപത്തിഫലാനി വിയ. **തേസ**ന്തി പുഥുജ്ജനാദീനം. **ഇമസ്സാ**തി അനാഗാമിനോ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യഥാ പുഥുജ്ജനാദീനം സന്താനേ ഝാനാദീനം സോതാപത്തിഫലാദീനം ന ഉപനിസ്സയപച്ചയോ അനുപലദ്ധപുബ്ബത്താ, ഏവം അനാഗാമിനോ ഝാനാദീനം അഗ്ഗഫലം ഉപനിസ്സയപച്ചയോ അദിട്ഠപുബ്ബത്താ. തേനാഹ **"ഉപലദ്ധപുബ്ബസദിസമേവ ഹി അനാഗതമ്പി ഉപനിസ്സയോ"**തി. അട്ഠകഥായം പന ഹേട്ഠിമഫലാനം കുസലൂപനിസ്സയതാ വുത്താ ഏവ.

യഥാ വിപാകാ കുസലാനം, ഏവം കിരിയാപി തേസം ഉപനിസ്സയോ ഹോതീതി തം നയം ദസ്സേതും **"കിരിയം അത്ഥപടിസമ്ഭിദാദി"**ന്തിആദി വുത്തം. **യോനിസോമനസികാരേ വത്തബ്ബമേവ നത്ഥീ**തി ചതുഭൂമകകുസലസ്സപി യോനിസോമനസികാരോ ഉപനിസ്സയോ ഹോതീതി ഏത്ഥ വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി, തദത്ഥം യോനിസോമനസികാരം പവത്തേന്തസ്സാതി അത്ഥോ. **ത**ന്തി യോനിസോമനസികാരം. അകുസലസ്സ ച ചതുഭൂമകവിപാകസ്സ ഉപനിസ്സയോ യോനിസോമനസികാരോതി യോജനാ. **ഏവം കിരിയസ്സപീ**തി യഥാ കുസലസ്സ യോനിസോമനസികാരസ്സ വസേന ഉപനിസ്സയോ വുത്തോ, ഏവം കിരിയസ്സപി യോനിസോമനസികാരസ്സ വസേന യോജേതബ്ബന്തി അത്ഥോ. സോ ഹി തം ഉപനിസ്സായ രാഗാദിഉപ്പാദനേ അകുസലസ്സ വുത്തനയേന കുസലാകുസലൂപനിസ്സയഭാവമുഖേന ചതുഭൂമകവിപാകസ്സ ഉപനിസ്സയോ ഹോതിയേവ. യദി കിരിയസങ്ഖാതോ…പേ॰… ഹോതിയേവ, അഥ കസ്മാ പകതൂപനിസ്സയവിഭജനേ കിരിയാ ന ഗഹിതാ, ഉതുഭോജനസേനാസനാനിയേവ ഗഹിതാനീതി ആഹ **"നേവവിപാകനവിപാകധമ്മധമ്മേസു…പേ॰… നയദസ്സനമത്തമേവാ"**തി. **ഏവമാദിക**ന്തി **ആദി**-സദ്ദേന "കുസലം ധമ്മം സഹജാതോ അബ്യാകതോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി ന ഉപനിസ്സയപച്ചയാ"തി ഏവമാദികം സങ്ഗണ്ഹാതി. ഉപനിസ്സയപരിയായോ ഉപനിസസദ്ദോതി കത്വാ വുത്തം **"വിഞ്ഞാണൂപനിസം നാമരൂപം, നാമരൂപൂപനിസഞ്ച സളായതനന്തിആദികേനാ"**തി. ഏത്ഥ ഹി വിഞ്ഞാണസ്സ നാമരൂപാനം ഫസ്സരൂപാദീനം ചക്ഖായതനാദീനഞ്ച ഉപനിസ്സയഭാവോ വുത്തോതി.

ഉപനിസ്സയപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. പുരേജാതപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൦. ദസ്സിതമേവ നയദസ്സനവസേനാതി യോജനാ. യദി ദസ്സിതമേവ, കസ്മാ വുത്തം "സാവസേസവസേന ദേസനാ കതാ"തി ആഹ **"സരൂപേന അദസ്സിതത്താ"**തി. "യം യം

ധമ്മം പുരേജാതം ആരബ്ഭ യേ യേ ധമ്മാ ഉപ്പജ്ജന്തി ചിത്തചേതസികാ ധമ്മാ, തേ തേ ധമ്മാ തേസം തേസം ധമ്മാനം പുരേജാതപച്ചയേന പച്ചയോ''തി ഏവം **സരൂപേന** പാളിയം **അദസ്സിതത്താ. ഇദ്ധിവിധാഭിഞ്ഞായ** ചാതി ച-സദ്ദേന ചുതൂപപാതഞാണസ്സപി സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. തസ്സപി ഹി രൂപധമ്മാരമ്മണകാലേ **അട്ഠാരസസു യം കിഞ്ചി ആരമ്മണപുരേജാതം ഹോതി** പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണത്താ. ''ചവമാനേ ഉപപജ്ജമാനേ''തി ഹി വുത്തം. ദിബ്ബചക്ഖുദിബ്ബസോതഞാണേസു ച വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി.

ഇതരസ്സപി അഭാവാതി ആരമ്മണപുരേജാതസ്സപി അഭാവാ അഗ്ഗഹണം പടിസന്ധിഭാവിനോതി യോജനാ. സതിപി കസ്സചി പടിസന്ധിഭാവിനോ ആരമ്മണപുരേജാതേ വിഭൂതം പന കത്വാ ആരമ്മണകരണാഭാവതോ അവിജ്ജമാനസദിസന്തി കത്വാ വുത്തം **''ഇതരസ്സപി അഭാവാ''**തി. തേനേവാഹ **''പടിസന്ധിയാ വിയ അപരിബ്യത്തസ്സ ആരമ്മണസ്സ ആരമ്മണമത്തഭാവതോ''**തി. സന്തീരണഭാവിനോ മനോവിഞ്ഞാണധാതുയാപി ഏകന്തേനേവ പുരേജാതപച്ചയോ രൂപാദീനി പഞ്ചാരമ്മണാനീതി യോജനാ. ഏത്ഥ ച ''മനോധാതൂനഞ്ചാ''തിആദി ''തദാരമ്മണഭാവിനോ''തി പദസ്സ പുരതോ വത്തബ്ബോ, ഉപ്പടിപാടിയാ ലിഖിതം.

പുരേജാതപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൧. പച്ഛാജാതപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൧. നിരവസേസദസ്സിതപുരേജാതദസ്സനവസേനാതി ''ചതുസമുട്ഠാനികതിസമുട്ഠാനികരൂപകായസ്സാ''തി ഏവം നിരവസേസതോ ദസ്സിതസ്സ പുരേജാതസ്സ പച്ചയുപ്പന്നസ്സ ദസ്സനവസേന. പച്ചയാ ഹി ഇധ കാമാവചരരൂപാവചരവിപാകാ, തേസു കാമാവചരവിപാകോ ച ചതുസമുട്ഠാനികരൂപകായസ്സ പച്ചയോ, ന ഇതരോ. തേനേവാഹ **''രൂപാവചരവിപാകോ പന ആഹാരസമുട്ഠാനസ്സ ന ഹോതീ''**തി, തസ്മാ ''തസ്സേവാ''തി വുത്തേപി യഥാരഹമത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

പച്ഛാജാതപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൨. ആസേവനപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൨. പകാരേഹി ഗുണിതം **പഗുണം,** ബഹുക്ഖത്തും പവത്തിയാ ഭാവിതന്തി അത്ഥോ. അതിസയേന പഗുണം **പഗുണതരം,** തതോയേവ **ബലവതരം**. തസ്സ ഭാവോ, തേന പഗുണതരബലവതരഭാവേന **വിസിട്ഠം** വിസേസപ്പത്തം. സ്വായം വിസേസോ വിപാകേ നത്ഥീതി ആഹ **''ഏതേന വിപാകാബ്യാകതതോ വിസേസേതീ''**തി.

ആസേവനപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൩. കമ്മപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൩. ഏവംസഭാവാതി കമ്മപച്ചയേന ഉപകാരകസഭാവാ. **സമത്ഥതാ**തി ആനുഭാവോ. **തസ്സാ**തി വിപാകക്ഖന്ധകടത്താരൂപസങ്ഖാതസ്സ ഫലസ്സ. **കമ്മപച്ചയഭാവോ വുത്തോ**തി കമ്മപച്ചയേന പച്ചയഭാവോ വുത്തോ. **ഏകവോകാരേ രൂപമ്പീ**തി ഏകവോകാരേപി രൂപം ന ജനേതി, പഗേവ ചതുവോകാരേതി അത്ഥോ.

കമ്മപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൪. വിപാകപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൪. യഥാ ഹി രൂപഭവേ സഞ്ഞീനം തംനിബ്ബത്തിതപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരേനേവ രൂപുപ്പത്തി, ഏവം അസഞ്ഞീനമ്പീതി തത്ഥ കാമാവചരകമ്മുനാ യഥാ വിപാകാനുരൂപാനം പച്ചയോ ഹോന്തോ കേസഞ്ചിയേവ ഹോതി, ന സബ്ബേസം, കത്ഥചിയേവ ഹോതി, ന സബ്ബത്ഥ, ന ഏവം വിപാകാനന്തി ആഹ **"ഏകന്തേനാ"**തി. **തേസം വസേനാതി** തേസം വിപാകപച്ചയലാഭീനം വിപാകക്ഖന്ധാനം വസേന. **ന ഹീതി**ആദിനാ "ഏകന്തേനാ"തി വുത്തമത്ഥം ബ്യതിരേകതോ വിഭാവേതി. **ഭൂമിദ്വയവിപാകോതി** കാമാവചരരൂപാവചരവിപാകോ ആരുപ്പേ രൂപസ്സ ന ഹി പച്ചയോതി യോജനാ.

വിപാകപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൫. ആഹാരപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൫. കേവലായ ഓജായ അജ്ഝോഹരണസ്സ അഭാവാ **"അസിതപീതാദിവത്ഥൂഹി സഹ അജ്ഝോഹരിതോവാ"**തി വുത്തം. ഖാദനീയഭോജനീയപ്പഭേദേ അസിതേ താവ കബളീകാരതാ ഹോതു, പാതബ്ബാദികേ പന കഥന്തി ആഹ **"പാതബ്ബ...പേ॰... ഹോന്തീ"**തി. യേഭുയ്യവസേന വാ ഏവം വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം.

അനുപാലകോതി ഉപത്ഥമ്ഭകോ. **ചിത്തസമുട്ഠാനസ്സ** കായസ്സ **ആഹാരപച്ചയഭാവോ** കബളീകാരാഹാരസ്സ വിചാരേത്വാ ഗഹേതബ്ബോ. കസ്മാതി ചേ? ഏത്ഥ കാരണമാഹ **"ന ഹീ"**തിആദിനാ. സതി ഹി പച്ചയഭാവേ "ചിത്തസമുട്ഠാനോ കബളീകാരാഹാരോ ചിത്തസമുട്ഠാനസ്സ കായസ്സ ആഹാരപച്ചയേന പച്ചയോ"തിആദി വത്തബ്ബം സിയാ, ന പന വുത്തം, നോചിത്തസമുട്ഠാനസ്സ പന വുത്തം. തേനാഹ **"തിവിധോപി...പേ॰... വുത്തോ"**തി.

ആഹാരപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൬. ഇന്ദ്രിയപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൬. "മിസ്സകത്താ"തി ഇദം ഇന്ദ്രിയതായ രൂപാരൂപജീവിതിന്ദ്രിയാനം ഏകജ്ഝം കത്വാ ദേസിതത്തം സന്ധായ വുത്തം, തസ്മാ **മിസ്സകത്താതി** രൂപജീവിതിന്ദ്രിയമിസ്സകത്താതി അത്ഥോ. **ജീവിതിന്ദ്രിയ**ന്തി അരൂപജീവിതിന്ദ്രിയം. **ന സബ്ബേന സബ്ബം വജ്ജിതബ്ബ**ന്തി യഥാ പഞ്ഹാപുച്ഛകേ അരൂപജീവിതിന്ദ്രിയം മിസ്സകത്താ ന ഗഹിതം, ന ഏവമിധ അരൂപജീവിതിന്ദ്രിയം അഗ്ഗഹിതന്തി അത്ഥോ.

അരൂപാനം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം **പച്ചയന്തരാപേക്ഖാനി** ആവജ്ജനാരമ്മണാദിഅഞ്ഞപച്ചയസാപേക്ഖാനി **ഇന്ദ്രിയപച്ചയാ സിയും** ചക്ഖാദീനം രൂപാരൂപാനം അഞ്ഞമഞ്ഞം കദാചിപി അവിനിബ്ഭുത്തഭാവസ്സ അഭാവതോ, പച്ചയന്തരസമോധാനാപേക്ഖതായ ച. **യോ പന നിരപേക്ഖോതി** യഥാ ചക്ഖാദീനി പച്ചയന്തരേസു സാപേക്ഖാനി, ഏവം സാപേക്ഖോ അഹുത്വാ യോ തത്ഥ നിരപേക്ഖോ ഇന്ദ്രിയപച്ചയോ ഹോതി അവിനിബ്ഭുത്തധമ്മാനം യഥാ ദുവിധമ്പി ജീവിതിന്ദ്രിയം, സോ അത്തനോ...പേ॰... നത്ഥീതി യോജനാ. **അവിനിബ്ഭുത്താനം തേസമ്പി** ലിങ്ഗാദീനം **സിയും** വിനിബ്ഭുത്താനം പച്ചയുപ്പന്നാനം ഇന്ദ്രിയപച്ചയതാഭാവസ്സ അദിട്ഠത്താ. നനു ചക്ഖാദീനം വിനിബ്ഭുത്താനം ഇന്ദ്രിയപച്ചയഭാവോ ദിട്ഠോതി? സച്ചം ദിട്ഠോ, ന പന സോ സമാനജാതിയാതി ദസ്സേന്തോ **"ന ഹീ"**തിആദിമാഹ. **സതി ചേവന്തി** ഏവം വുത്തപ്പകാരേ സമാനജാതിയംയേവ അവിനിബ്ഭുത്തസ്സ ഇന്ദ്രിയപച്ചയഭാവേ സതി **ഇത്ഥിപുരിസിന്ദ്രിയേഹി** സദ്ധിം. സഹയോഗേ ഹി ഇദം കരണവചനം. യദിപി ഇത്ഥിപുരിസിന്ദ്രിയാനി ലിങ്ഗാദീനം കലലാദികാലേ ഇന്ദ്രിയപച്ചയതം ന ഫരേയ്യും തേസം തദാ അഭാവതോ. യേ പന രൂപധമ്മാ തദാ സന്തി, തേഹി അവിനിബ്ഭുത്താവ, തേസം കസ്മാ ന ഫരന്തീതി ആഹ **"അഞ്ഞേസം**

പനാ’’തിആദി. **അബീജഭാവതോ** അനിമിത്തഭാവതോ. **തദനുരൂപാനന്തി** കലലാദിഅവത്ഥാനുരൂപാനം **അത്ഥിതം ഇച്ഛന്തി,** യതോ ‘‘ഇത്ഥീ, പുരിസോ’’തി പകതിവിഭാഗോ വിഞ്ഞായതീതി തേസം അധിപ്പായോ.

കുസലജാതിയന്തി നിദ്ധാരണേ ഭുമ്മം. യേ പന ‘‘കുസലജാതിക’’ന്തി പഠന്തി, തേസം പച്ചത്തേകവചനം. **വിസും ഏകജാതി വാ ഭൂമി വാ ന ഹോതി** തദേകദേസഭാവതോ. **ഹേതുആദീസുപീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന ‘‘അകുസലാഹാരേസുപി ഏസേവ നയോ’’തി ഏവമാദികം സങ്ഗണ്ഹാതി. **ഏസ നയോ**തി യ്വായം ‘‘ഭൂമിവസേന വുത്തേസൂ’’തിആദിനാ അരൂപേ അലബ്ഭമാനസ്സ ഇന്ദ്രിയപച്ചയസ്സ അട്ഠപനേ അത്ഥനയോ വുത്തോ, ഏസ നയോ യോജേതബ്ബോതി. **തഥാ അപരിയാപന്നകുസലഹേതു, തഥാ അകുസലഹേതൂ**തി ഏത്ഥാപി പഠമാപരിയാപന്നകുസലഹേതു ദോമനസ്സസഹഗതാകുസലഹേതു ച വിസും ഏകജാതി ഭൂമി വാ ന ഹോന്തീതി ആരുപ്പേ അലബ്ഭമാനാപി വിസും ന ഠപിതാതി യോജേതബ്ബോ. ഏസ നയോ ‘‘അകുസലാഹാരേസുപി ഏസേവ നയോ’’തി ഏവമാദീസു.

സതി സഹജാതപച്ചയത്തേ ഉപ്പാദക്ഖണേപി ഇന്ദ്രിയപച്ചയതാ സിയാതി കത്വാ വുത്തം **‘‘സഹജാതപച്ചയത്താഭാവം സന്ധായാ’’**തി. വുത്തഞ്ഹി ‘‘ഉപ്പജ്ജമാനോ സഹ ഉപ്പജ്ജമാനഭാവേന ഉപകാരകോ ധമ്മോ സഹജാതപച്ചയോ’’തി (പട്ഠാ॰ അട്ഠ॰ പച്ചയുദ്ദേസവണ്ണനാ). തസ്സ പന സഹജാതപച്ചയത്താഭാവോ യദിപി അട്ഠകഥായം ‘‘സഹജാതപച്ചയതാ പന തസ്സ നത്ഥീ’’തി സരൂപേനേവ ദസ്സിതോ, തഥാപി തം അനനുജാനന്തോ **‘‘ഉപ്പാദ…പേ॰… നിവാരേതു’’**ന്തി വത്വാ **‘‘വക്ഖതീ’’**തിആദിനാ തമത്ഥം സമത്ഥേതി. **കമ്മപച്ചയസദിസ**ന്തി ഹി ഏതേന തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ പച്ചയഭാവോ പകാസിതോ. **പവത്തേ ചാ**തി **ച**-സദ്ദേന പടിസന്ധിയഞ്ച കടത്താരൂപസ്സ രൂപജീവിതിന്ദ്രിയതോ അഞ്ഞോ ഇന്ദ്രിയപച്ചയോ ന ഹി അത്ഥീതി യോജനാ. **പടിച്ചവാരാദയോ** സമ്പയുത്തവാരപരിയോസാനാ **ഛ** വാരാ **ഉപ്പാദക്ഖണമേവ ഗഹേത്വാ പവത്താ** ‘‘കുസലം ധമ്മം പടിച്ച കുസലോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി ഹേതുപച്ചയാ’’തിആദിനാ, ന ഠിതിക്ഖണന്തി അധിപ്പായോ. **ഏവഞ്ച കത്വാ**തി ഉപ്പാദക്ഖണമേവ ഗഹേത്വാ പവത്തത്താ. **ഏതേസൂ**തി യഥാവുത്തേസു ഛസു വാരേസു. കേചി പന ‘‘രൂപജീവിതിന്ദ്രിയസ്സ അനുപാലനം ഉപ്പാദക്ഖണേ ന പാകടം ബലവഞ്ച യഥാ ഠിതിക്ഖണേ പച്ഛാജാതാദിപച്ചയലാഭതോ ഥിരഭാവപ്പത്തിയാസ്സ തം പാകടം ബലവഞ്ച, തസ്മാ ‘ഠിതിക്ഖണേ’തി വുത്ത’’ന്തി വദന്തി.

ഇന്ദ്രിയപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൭. ഝാനപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൭. **സോമനസ്സദോമനസ്സസങ്ഖാതാനീ**തി സോമനസ്സദോമനസ്സപരിയായേന വുത്താനി, ഝാനങ്ഗഭാവവിസേസനതോ വാ സോമനസ്സദോമനസ്സഭൂതാനേവ സുഖദുക്ഖാനി ഝാനങ്ഗാനി, ന ഇതരസുഖദുക്ഖാനീതി ഝാനങ്ഗഭൂതാനംയേവ സുഖദുക്ഖാനം ഝാനങ്ഗഭാവദസ്സനത്ഥം **സോമനസ്സദോമനസ്സഗ്ഗഹണം കതം**. ഇദാനി യഥാവുത്തമേവ **‘‘ദ്വിപഞ്ചവിഞ്ഞാണേസൂ’’**തിആദിനാ വിത്ഥാരതോ വിഭാവേതി, തം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ. **തേനാ**തി വിസേസനഭൂതേന സോമനസ്സദോമനസ്സഗ്ഗഹണേന.

അഭിനിപാതമത്തത്താതി ആരമ്മണകരണമത്തഭാവതോ. **ചിന്തനാപവത്തിയാ** ഉപനിജ്ഝായനപവത്തിയാ. **യഥാവുത്തേനേവ കാരണേനാ**തി ‘‘ഉപനിജ്ഝാനാകാരസ്സ അഭാവതോ’’തി ഏതേന കാരണേന. **പുബ്ബേ**തിആദിതോ. **ചത്താരി അങ്ഗാനി വജ്ജിതാനീ**തി സത്തസു അങ്ഗേസു ദസ്സിയമാനേസു ചത്താരി അങ്ഗാനി വജ്ജിതാനി. **അട്ഠകഥാ ഹേസാ**തി ലേസേന അപകാസേതബ്ബതായ കാരണമാഹ. **തീസുപി ഏകമേവ വത്തബ്ബം സിയാ,** തംസമാനലക്ഖണതായ ഇതരേസം തിണ്ണമ്പി ഗഹണം ഹോതീതി.

തിണ്ണം പന വചനേനാതി ഉപേക്ഖാസുഖദുക്ഖാനം അഝാനങ്ഗതാദസ്സനത്ഥേന വചനേന. **തതോ** ഉപേക്ഖാദിതോ **അഞ്ഞസ്സ** ധമ്മസ്സ ചിത്തേകഗ്ഗതായ **ഝാനങ്ഗന്തി ഉദ്ധടഭാവോ ആപജ്ജതി** അഝാനങ്ഗേസു അഗ്ഗഹിതത്താ. **യഥാവുത്തകാരണതോതി** "ഉപനിജ്ഝാനാകാരസ്സ അഭാവതോ"തി വുത്തകാരണതോ **അഞ്ഞേന കാരണേന അനുദ്ധടഭാവോ വാ ആപജ്ജതി** അനുപനിജ്ഝായനസഭാവേഹി സദ്ധിം അഗ്ഗഹിതത്താ ഉപനിജ്ഝായനാകാരഭാവതോ അഞ്ഞേനേവ കാരണേന ചിത്തേകഗ്ഗതായ പാളിയം അനുദ്ധടഭാവോ ആപജ്ജതി. **തംദോസപരിഹരണത്ഥ**ന്തി യഥാവുത്തദോസവിനിമോചനത്ഥം.

യേ പനാതിആദി പദകാരമത്തദസ്സനം. **സോമനസ്സാദീഹീ**തി സോമനസ്സദോമനസ്സഝാനങ്ഗുപേക്ഖാഹി. **അവിഭൂതഭാവോ** ഉപേക്ഖനം. ഉപേക്ഖാ ഹി അവിഭൂതകിച്ചാ വുത്താ. **സമാനാനം കേസം? സുഖാദീനം,** കേഹി? **സോമനസ്സാദീഹി,** കഥം? **സുഖ…പേ॰… യുത്തതാതി** യോജനാ. **ന ചിത്തേകഗ്ഗതായാ**തി സുഖാദീഹി, തദഞ്ഞേഹി അഭിനിരോപനാദീഹി ച അനിന്ദ്രിയകിച്ചതായ ച അനുപനിജ്ഝായനകിച്ചതായ ച അസമാനതായ പഞ്ചവിഞ്ഞാണേസു ചിത്തേകഗ്ഗതായ ഝാനങ്ഗന്തി അനുദ്ധടഭാവേ കാരണം ന വത്തബ്ബന്തി. **സാതി** ചിത്തേകഗ്ഗതാ. **ഏത്ഥാ**തി "ഉപേക്ഖാസുഖദുക്ഖാനീ"തി ഏതസ്മിം അട്ഠകഥാവചനേ ന ഗഹിതാ. **വിചികിച്ഛായുത്തമനോധാതുആദീസൂ**തി വിചികിച്ഛാസമ്പയുത്തചിത്തേ മനോധാതുയാ സമ്പടിച്ഛനാദീസു ച. **തസ്സാപി** ചിത്തേകഗ്ഗതായപി.

ഝാനപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൮. മഗ്ഗപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൮. **ദുവിധമ്പി സങ്കപ്പന്തി** സമ്മാസങ്കപ്പോ മിച്ഛാസങ്കപ്പോതി ച ഏവം അനവജ്ജസാവജ്ജഭേദേന ദുവിധമ്പി. **വീരിയം സമാധി**ന്തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **സങ്ഗണ്ഹിത്വാ** വിതക്കാദിഭാവസാമഞ്ഞേന സഹ ഗഹേത്വാ, ഏകേകമേവ കത്വാ ഗഹേത്വാതി അത്ഥോ. **തേഹി** മിച്ഛാവാചാകമ്മന്താജീവേഹി. **ഇധാതി** ഇമസ്മിം മഗ്ഗപച്ചയനിദ്ദേസേ **ലബ്ഭമാനാനി ച** മഗ്ഗപച്ചയഭാവതോ, ച-സദ്ദേന **അലബ്ഭമാനാനി ച** മഗ്ഗപച്ചയത്താഭാവാ. യദി ഏവം കസ്മാ വുത്താനീതി ആഹ **"മഗ്ഗങ്ഗവചനസാമഞ്ഞേനാ"**തി. ഏവം പരിയായനിദ്ദേസോ ഇധ കിമത്ഥിയോതി ചോദനം സന്ധായാഹ **"ഏവഞ്ഹി സുത്തവോഹാരോപി ദസ്സിതോ ഹോതീ"**തി. **ഏവം പന ദസ്സേന്തേനാതി** പരമത്ഥതോ അമഗ്ഗങ്ഗാനിപി സുത്തേ മഗ്ഗങ്ഗവോഹാരസിദ്ധിയാ ഇധ മഗ്ഗങ്ഗേഹി സഹ ദസ്സേന്തേന. **ഉദ്ധരിത്വാതി** പദുദ്ധാരം കത്വാ. ഇദാനി മിച്ഛാവാചാദീഹി സദ്ധിം ദ്വാദസങ്ഗാനി ന ദസ്സേതബ്ബാനി, കസ്മാതി ചേതി ആഹ **"ന ഹി പാളിയം…പേ॰… വത്തബ്ബോ"**തി. **തപ്പടിപക്ഖഭാവതോയേവ മിച്ഛാമഗ്ഗങ്ഗാനി,** ന മിച്ഛാദിട്ഠിആദയോ വിയ സഭാവതോതി അധിപ്പായോ.

പരിയായനിപ്പരിയായമഗ്ഗങ്ഗദസ്സനത്ഥേപി അത്ഥവചനേ ഏവം ന വത്തബ്ബമേവാതി ദസ്സേന്തോ **"പരിയായ…പേ॰… അധികരണാനീ"**തി ആഹ. തസ്സത്ഥോ - യഥാ "അഞ്ഞഭാഗിയസ്സ അധികരണസ്സാ"തി ഏത്ഥ പാളിഗതഅധികരണസദ്ദപതിരൂപകോ അഞ്ഞോ അധികരണസദ്ദോ പാളിഗതതദഞ്ഞസാധാരണതായ ഉഭയപദത്ഥോ ഉദ്ധടോ "അധികരണം നാമ ചത്താരി അധികരണാനീ"തി, ഏവമിധാപി നിപ്പരിയായം ഇതരഞ്ച മഗ്ഗങ്ഗം ദസ്സേതുകാമേന പാളിഗതതദഞ്ഞസാധാരണോ മഗ്ഗങ്ഗസദ്ദോ ഉദ്ധരിതബ്ബോ സിയാ, തഥാ ന കതന്തി. **തസ്മാതി** യസ്മാ പാളിഗതോയേവ മഗ്ഗങ്ഗസദ്ദോ ഉദ്ധടോ, ന തദഞ്ഞസാധാരണോ, ന ച അത്ഥുദ്ധാരമുഖേന അധിപ്പേതത്ഥോ നിയമിതോ, തസ്മാ. **തേസൂതി** അഹേതുകചിത്തുപ്പാദേസു. "സമ്മാദിട്ഠി…പേ॰… സമാധയോ"തി ഏത്ഥ സങ്കപ്പവായാമസമാധയോ സമ്മാമിച്ഛാസദ്ദേഹി വിസേസേത്വാ വുത്താതി ആഹ **"സമ്മാദിട്ഠിആദയോ യഥാവുത്താ സന്തീ"**തി. സങ്കപ്പവായാമസമാധിപ്പത്താ പന തത്ഥ

കേചി സന്തിയേവാതി. അഥ വാ **സമ്മാദിട്ഠിആദയോ**തി വുത്തപ്പകാരേ സമ്മാദിട്ഠിആദികേ അനവസേസേ സന്ധായ വുത്തം. തേനാഹ **"യഥാവുത്താ"**തി. **ഉപ്പത്തിട്ഠാനനിയമനത്ഥത്താ** ന വിസേസനത്ഥത്താതി അധിപ്പായോ.

മഗ്ഗപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨൦. വിപ്പയുത്തപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൦. **സമ്പയോഗാസങ്കാവത്ഥുഭൂതോ**തി സമ്പയോഗാസങ്കായ അധിട്ഠാനഭൂതോ. തേനാഹ അട്ഠകഥായം "അരൂപിനോ ഹി ഖന്ധാ ചക്ഖാദീനം വത്ഥൂനം അബ്ഭന്തരതോ നിക്ഖമന്താ വിയ ഉപ്പജ്ജന്തീ"തി.

വിപ്പയുത്തപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨൧. അത്ഥിപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൧. യസ്മിം സതി യം ഹോതി, അസതി ച ന ഹോതി, സോ തസ്സ പച്ചയോതി യദിദം സമാസതോ പച്ചയലക്ഖണം യം സന്ധായ സുത്തേ വുത്തം "ഇമസ്മിം സതി ഇദം ഹോതി, ഇമസ്മിം അസതി ഇദം ന ഹോതീ"തി, തയിദം അത്ഥിപച്ചയേ യോജേത്വാ ദസ്സേന്തോ **"യോ ഹീ"**തിആദിം വത്വാ അയഞ്ച നയോ നിബ്ബാനേ ന ലബ്ഭതി, തസ്മാ നിബ്ബാനം അത്ഥിപച്ചയഭാവേന ന ഉദ്ധടന്തി ദസ്സേതും **"നിബ്ബാനഞ്ച… പേ॰… ഉപകാരകം ഹോതീ"**തി ആഹ. തേന പച്ചയധമ്മാനം പച്ചയഭാവോ വിസേസതോ ബ്യതിരേകമുഖേന പാകടോ ഹോതീതി ദസ്സേതി. **നത്ഥിഭാവോപകാരകതാവിരുദ്ധോ**തി നത്ഥിപച്ചയഭാവവിരുദ്ധോ. വിഗതാവിഗതപച്ചയാ വിയ ഹി അഞ്ഞമഞ്ഞം ഉജുപച്ചനീകഭാവേന ഠിതാ നത്ഥിഅത്ഥിപച്ചയാ. **ന നിബ്ബാനം അത്ഥിപച്ചയോ** നത്ഥിഭാവോപകാരകതാഅവിരോധതോ. യേ ഹി അത്ഥിപച്ചയധമ്മാ, തേ നത്ഥിഭാവോപകാരകതാവിരുദ്ധാ ഏവ ദിട്ഠാതി അധിപ്പായോ.

സതി ച ഉപ്പന്നത്തേതി സമ്ബന്ധോ. യേസം പച്ചയാ ഹോന്തി ആഹാരിന്ദ്രിയാതി യോജനാ. **ഏകതോ**തി സഹ. **സഹജാതാദിപച്ചയത്താഭാവതോ**തി സഹജാതപുരേജാതപച്ഛാജാതപച്ചയത്താഭാവതോ. **തദഭാവോ**തി സഹജാതാദിപച്ചയത്താഭാവോ. **ഏതേസ**ന്തി അത്ഥിപച്ചയതാവസേന പവത്തമാനാനം ആഹാരിന്ദ്രിയാനം. **ധമ്മസഭാവവസേനാ**തി ധമ്മതാവസേന. ധമ്മതാ ഹേസാ, യദിദം പച്ചയുപ്പന്നേഹി സഹ പുരേതരം പച്ഛാ ച ലബ്ഭമാനാ ആഹാരിന്ദ്രിയാ തേസം അത്ഥിപച്ചയാ ഹോന്തി, ന സഹജാതാദിപച്ചയാതി. യഥാ വാ ചക്ഖാദിദ്വാരാനം രൂപാദിആരമ്മണാനം സതിപി നിയതവുത്തിതായ ദ്വാരാരമ്മണതോ വിഞ്ഞാണസ്സ ഛബ്ബിധഭാവേ ആരമ്മണമനാമസിത്വാ, ദ്വാരതോ ദ്വാരമനാമസിത്വാ ആരമ്മണതോ ഛബ്ബിധതാ വുച്ചതി, ഏവമിധാപി ആഹാരിന്ദ്രിയാനം പച്ചയുപ്പന്നേഹി സതിപി സഹജാതാദിഭാവേ അരൂപക്ഖന്ധാദിവസേന സഹജാതാദിഭേദഭിന്നസ്സ അത്ഥിപച്ചയസ്സ ദസ്സിതത്താ പഞ്ഹാവാരേ ആഹാരിന്ദ്രിയാനം വസേന ആഗതേ ചതുത്ഥപഞ്ചമകോട്ഠാസഭൂതേ അത്ഥിപച്ചയവിസേസേ സഹജാതാദിഭേദം ആമസിതും ന ലബ്ഭതീതി ദസ്സേതും അട്ഠകഥായം "ആഹാരോ ഇന്ദ്രിയഞ്ച സഹജാതാദിഭേദം ന ലഭതീ"തി വുത്തം, ന പന ആഹാരിന്ദ്രിയേസു സഹജാതാദിഭാവസ്സ അഭാവതോ. ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

അത്ഥിപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨൨-൨൩-൨൪. നത്ഥിവിഗതഅവിഗതപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൨-൨൩. ഏത്ഥാതി നത്ഥിപച്ചയേ. **നാനന്തി** നാനത്തം. **ഏതേനാ**തി അനന്തരപച്ചയതോ നത്ഥിപച്ചയസ്സ വിസേസമത്തദീപനേനേ "പച്ചയലക്ഖണമേവ ഹേത്ഥ

നാന''ന്തി ഇമിനാ വചനേന. **അത്ഥോതി** ധമ്മോ. **ബ്യഞ്ജനസങ്ഗഹിതേതി** ''നത്ഥിപച്ചയോ വിഗതപച്ചയോ''തി ഏവമാദിബ്യഞ്ജനേന സങ്ഗഹിതേ. **പച്ചയലക്ഖണമത്തേതി** ഏത്ഥ പവത്തിഓകാസദാനേന ഉപകാരകാ അരൂപധമ്മാ, വിഗതഭാവേന ഉപകാരകാതി ഏവമാദികേ പച്ചയാനം ലക്ഖണമത്തേ.

നത്ഥിവിഗതഅവിഗതപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പച്ചയനിദ്ദേസപകിണ്ണകവിനിച്ഛയകഥാവണ്ണനാ

ആദിമപാഠോതി പുരിമപാഠോ. **തഥാ ച സതീതി** ദോസസ്സപി സത്തരസഹി പച്ചയേഹി പച്ചയഭാവേ സതി. അധിപതിപച്ചയഭാവോപിസ്സ അനുഞ്ഞാതോ ഹോതീതി ആഹ **''ദോസസ്സപി ഗരുകരണം പാളിയം വത്തബ്ബം സിയാ''**തി. ''സേസാന''ന്തി വചനേനേവ നിവാരിതോതി കദാചി ആസങ്കേയ്യാതി തംനിവത്തനത്ഥമാഹ **''ന ച സേസാന''**ന്തിആദി. **പുരേജാതാദീഹീതി** പുരേജാതകമ്മാഹാരഝാനിന്ദ്രിയമഗ്ഗവിപാകപച്ചയേഹി. **തന്നിവാരണത്ഥന്തി** തസ്സ യഥാവുത്തദോസസ്സ നിവാരണത്ഥം. **വിസുഞ്ച അഗ്ഗഹേത്വാതി** ലോഭമോഹാ വിപാകപച്ചയാപി ന ഹോന്തി, തഥാ ദോസോതി ഏവം വിസുഞ്ച അഗ്ഗഹേത്വാ. ഫോട്ഠബ്ബായതനം കായവിഞ്ഞാണധാതുയാ ആരമ്മണാദിപച്ചയോ ഹോന്തംയേവ പഥവീആദിസഭാവത്താ അത്തനാ സഹജാതാനം സഹജാതാദിപച്ചയാ ഹോന്തിയേവാതി വുത്തം **''ഫോട്ഠബ്ബായതനസ്സ സഹജാതാദിപച്ചയഭാവം ദസ്സേതീ''**തി. ''സബ്ബധമ്മാന''ന്തി ''സബ്ബേ ധമ്മാ മനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ തംസമ്പയുത്തകാനഞ്ച ധമ്മാനം ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ''തി ഏത്ഥ വുത്തേ സബ്ബധമ്മേ സന്ധായാഹ ''സബ്ബധമ്മാനം യഥായോഗം ഹേതാദിപച്ചയഭാവം ദസ്സേതീ''തി. **ന ഹി ഏതം...പേ॰... ഭാവദസ്സനം,** അഥ ഖോ ഏകധമ്മസ്സ അനേകപച്ചയഭാവദസ്സനം, തസ്മാ ''ഏതേന ഫോട്ഠബ്ബായതനസ്സാ''തിആദി വുത്തന്തി അധിപ്പായോ. **രൂപാദീനന്തി** രൂപായതനാദീനം.

ഭേദാതി വിസേസാ. **ഭേദം അനാമസിത്വാതി** ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതുആദിവിസേസം അഗ്ഗഹേത്വാ. **തേ ഏവാതി** യഥാവുത്തവിസേസാനം സാമഞ്ഞഭൂതേ ഖന്ധേ ഏവ. യം സന്ധായ ''ഏവം ന സക്കാ വത്തു''ന്തി വുത്തം, തം വിഭാവേതും **''ന ഹീ''**തിആദി വുത്തം. **പട്ഠാനസംവണ്ണനാ ഹേസാതി** ഏതേന സുത്തേ വുത്തപരിയായമഗ്ഗഭാവേനേത്ഥ ന സക്കാ മിച്ഛാവാചാദീനം മഗ്ഗപച്ചയം വത്തുന്തി ദസ്സേതി. **സേസപച്ചയഭാവോതി** മഗ്ഗപച്ചയം ഠപേത്വാ യഥാവുത്തേഹി സേസേഹി അട്ഠാരസഹി പച്ചയേഹി പച്ചയഭാവോ. **അധിപതിപച്ചയോ ന ഹോതീതി** ആരമ്മണാധിപതിപച്ചയോ ന ഹോതി. **തന്തി** വിചികിച്ഛം. **തത്ഥാതി** യഥാവുത്തേസു അഹിരികാദീസു.

ദസധാ പച്ചയാ ഹോന്തി, പുന തഥാ ഹദയവത്ഥുന്തി ഇദം അത്ഥമത്തവചനം. പാഠോ പന ''ഹദയവത്ഥു തേസഞ്ചേവ വിപ്പയുത്തസ്സ ച വസേന ദസധാ പച്ചയോ ഹോതീ''തി വേദിതബ്ബോ. **രൂപസദ്ദഗന്ധരസായതനമത്തമേവാതി** ഇദം രൂപാദീനം സഹജാതപച്ചയതായ വിയ നിസ്സയപച്ചയതായ ച അഭാവതോ, പുരേജാതപച്ചയതായ ച ഭാവതോ വുത്തം. **ഏതാനീതി** യഥാവുത്താനി രൂപസദ്ദഗന്ധരസാരമ്മണാനി. **സബ്ബാതിക്കന്തപച്ചയാപേക്ഖാതി** ''ഏകധമ്മസ്സ അനേകപച്ചയഭാവതോ''തി ഏതസ്മിം വിചാരേ ഹേതുആദിഅതിക്കന്തപച്ചയാപേക്ഖാ **ഏതേസം** രൂപാദീനം **അപുബ്ബതാ നത്ഥി,** അഥ ഖോ ആരമ്മണആരമ്മണാധിപതിആരമ്മണൂപനിസ്സയപച്ചയാപേക്ഖാ. ന ഹി രൂപാദീനി ഹേതുസഹജാതാധിപതിആദിവസേന പച്ചയാ ഹോന്തീതി. **തസ്സാതി** രൂപജീവിതിന്ദ്രിയസ്സ **പുരേജാതപച്ചയഭാവതോ അപുബ്ബതാ,** തസ്മാ തം ഏകൂനവീസതിവിധോ പച്ചയോ ഹോതീതി വുത്തം ഹോതി. **സത്തധാ പച്ചയഭാവോ യോജേതബ്ബോ,** ന ഹി ഓജാ പുരേജാതപച്ചയോ ന ഹോതീതി.

അത്ഥോതി വാ ഹേതുആദിധമ്മാനം സഭാവോ വേദിതബ്ബോ. സോ ഹി അത്തനോ പച്ചയുപ്പന്നേഹി അരണീയതോ ഉപഗന്തബ്ബതോ, ഞാണേന വാ ഞാതബ്ബതോ "അത്ഥോ"തി വുച്ചതി. **ആകാരോ**തി തസ്സേവ പവത്തിആകാരോ, യേന അത്തനോ പച്ചയുപ്പന്നാനം പച്ചയഭാവം ഉപഗച്ഛതീതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. **തം പന** വിപ്പയുത്തം. "സത്തഹാകാരേഹീ"തി പഠാനസ്സ കാരണമാഹ **"ഉക്കട്ഠപരിച്ഛേദോ ഹീ"**തിആദിനാ.

യം കമ്മപച്ചയോ…പേ॰… ദട്ഠബ്ബം ആസേവനകമ്മപച്ചയാനം പച്ചയുപ്പന്നസ്സ അനന്തരട്ഠാനതായ. സഹജാതമ്പി ഹി അനന്തരമേവാതി. **കോചി പനേത്ഥാ**തി ഏത്ഥ ഏതസ്മിം പകതൂപനിസ്സയസമുദായേ കോചി തദേകദേസഭൂതോ കമ്മസഭാവോ പകതൂപനിസ്സയോതി അത്ഥോ. **തത്ഥാ**തി "യദിദം ആരമ്മണപുരേജാതേ പനേത്ഥ ഇന്ദ്രിയവിപ്പയുത്തപച്ചയതാ ന ലബ്ഭതീ"തി വുത്തം, തസ്മിം, തസ്മിം വാ ആരമ്മണപുരേജാതഗ്ഗഹണേ. **വത്ഥുസ്സ വിപ്പയുത്തപച്ചയതാ ലബ്ഭതീതി ന വത്തബ്ബാ**. ന ഹി ആരമ്മണഭൂതം വത്ഥു വിപ്പയുത്തപച്ചയോ ഹോതി, അഥ ഖോ നിസ്സയഭൂതമേവാതി. **ഇതോ ഉത്തരീ**തി ഏത്ഥ **"ഇതോ"**തി ഇദം പച്ഛാമസനം പുരേജാതം വാ സന്ധായ ആരമ്മണപുരേജാതം വാ. തത്ഥ പഠമനയം അപേക്ഖിത്വാ വുത്തം **"പുരേജാതതോ പരതോപീ"**തി. തേന കമ്മാദിപച്ചയേസുപി വക്ഖമാനേസു ലബ്ഭമാനാലബ്ഭമാനം വേദിതബ്ബന്തി വുത്തം ഹോതി. ദുതിയം പന നയം അനപേക്ഖിത്വാ അട്ഠകഥായം ആഗതവസേന വുത്തം **"ഇതോ വാ ഇന്ദ്രിയവിപ്പയുത്തതോ"**തി, അത്തനാ വുത്തനയേന പന **"നിസ്സയിന്ദ്രിയവിപ്പയുത്തതോ വാ"**തി. തത്ഥ വത്തബ്ബം സയമേവാഹ **"ആരമ്മണാധിപതീ"**തിആദി. **കമ്മാദീസു ലബ്ഭമാനാലബ്ഭമാനം ന വക്ഖതി** "ഇതോ ഉത്തരീ"തിആദിനാ പഗേവ അതിദേസസ്സ കതത്താ, തസ്മാ പുരിമോയേവ പുരേജാതതോപീതി വുത്തഅത്ഥോയേവ അധിപ്പേതോ.

"മഗ്ഗപച്ചയതം അവിജഹന്തോവാ"തി ഇമിനാ ച മഗ്ഗപച്ചയോ വുത്തോതി "മഗ്ഗവജ്ജാനം നവന്ന"ന്തി വുത്തം **പച്ഛിമപാഠേ, പുരിമപാഠേ** പന "മഗ്ഗപച്ചയതം അവിജഹന്തോവാ"തി വുത്തത്താ ഏവ മഗ്ഗപച്ചയേന സദ്ധിം സഹജാതാദിപച്ചയാ ഗഹേതബ്ബാതി "ദസന്ന"ന്തി വുത്തം. തത്ഥ പച്ഛിമപാഠേ "ഏകാദസഹാകാരേഹീ"തി വത്തബ്ബം, പുരിമപാഠേ "ദ്വാദസഹീ"തി.

സമനന്തരനിരുദ്ധതായ ആരമ്മണഭാവേന ചാതി വിജ്ജമാനമ്പി വിസേസമനാമസിത്വാ കേവലം സമനന്തരനിരുദ്ധതായ ആരമ്മണഭാവേന, ന ച സമനന്തരനിരുദ്ധതാആരമ്മണഭാവസാമഞ്ഞേനാതി അത്ഥോ. "ഇമിനാ ഉപായേനാ"തി പച്ചയസഭാഗതാദസ്സനേന പച്ചയവിസഭാഗതാദസ്സനേന ച വുത്തം പദദ്വയം ഏകജ്ഝം കത്വാ പദുദ്ധാരോ കതോതി ദസ്സേന്തോ **"ഹേതുആദീനം സഹജാതാനം…പേ॰… യോജേതബ്ബാ"**തി ആഹ. ഹേതുആരമ്മണാദീനം സഹജാതാസഹജാതഭാവേന അഞ്ഞമഞ്ഞവിസഭാഗതാതി യോജനാ. **ഏവമാദിനാ**തി **ആദി**-സദ്ദേന പുരേജാതാനം ചക്ഖാദീനം രൂപാദീനഞ്ച പുരേജാതഭാവേന സഭാഗതാ, പവത്തിയം വത്ഥുഖന്ധാദീനം പുരേജാതപച്ഛാജാതാനം പുരേജാതപച്ഛാജാതഭാവേന വിസഭാഗതാതി ഏവമാദീനമ്പി സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. ഹേതുനഹേതുആദിഭാവതോപി ചേത്ഥ യുഗളകതോ വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ. ഹേതുപച്ചയോ ഹി ഹേതുഭാവേന പച്ചയോ, ഇതരേ തദഞ്ഞഭാവേന. ഏവമിതരേസുപി യഥാരഹം യുഗളകതോ വേദിതബ്ബോ.

ഉഭയപ്പധാനതാതി ജനനോപത്ഥമ്ഭനപ്പധാനതാ. **ഠാന**ന്തി പദസ്സ അത്ഥവചനം **കാരണഭാവോ**തി വിനാപി ഭാവപച്ചയം ഭാവപച്ചയസ്സ അത്ഥോ ഞായതീതി. **ഉപനിസ്സയം ഭിന്ദന്തേനാ**തി അനന്തരൂപനിസ്സയപകതൂപനിസ്സയവിഭാഗേന വിഭജന്തേന. **തയോപി ഉപനിസ്സയാ വത്തബ്ബാ** ഉപനിസ്സയവിഭാഗഭാവതോ. **ഉപനിസ്സയഗ്ഗഹണമേവ കാതബ്ബം** സാമഞ്ഞരൂപേന. **തത്ഥാ**തി ഏവമവട്ഠിതേ

അനന്തരൂപനിസ്സയപകതൂപനിസ്സയോതി **ഭിന്ദനം** വിഭാഗകരണം യദി **പകതൂപനിസ്സയസ്സ രൂപാനം പച്ചയത്താഭാവദസ്സനത്ഥം,** നനു ആരമ്മണൂപനിസ്സയഅനന്തരൂപനിസ്സയാപി രൂപാനം പച്ചയാ ന ഹോന്തിയേവാതി? സച്ചം ന ഹോന്തി, തേ പന ദസ്സിതനയാതി തദേകദേസേന ഇതരമ്പി ദസ്സിതമേവ ഹോതീതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"ആരമ്മണം...പേ॰... ദട്ഠബ്ബ"**ന്തി ആഹ. **തംസമാനഗതികത്താ**തി തേഹി അനന്തരാദീഹി സമാനഗതികത്താ അരൂപാനംയേവ പച്ചയഭാവതോ. **തന്തി** പുരേജാതപച്ചയം. **തത്ഥാ**തി അനന്തരാദീസു പഠിത്വാ.

പച്ചയനിദ്ദേസപകിണ്ണകവിനിച്ഛയകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പുച്ഛാവാരോ

൧. പച്ചയാനുലോമവണ്ണനാ

ഏകേകം തികം ദുകഞ്ചാതി കുസലത്തികാദീസു ബാവീസതിയാ തികേസു ഹേതുദുകാദീസു സതം ദുകേസു ഏകേകം തികം ദുകഞ്ച. **ന തികദുകന്തി** തുല്യയോഗീനം ന തികദുകന്തി അത്ഥോ. തികവിസിട്ഠം പന ദുകം, ദുകവിസിട്ഠഞ്ച തികം, തികവിസിട്ഠതികദുകവിസിട്ഠദുകേസു വിയ നിസ്സായ ഉപരി ദേസനാ പവത്താ ഏവാതി.

യേ കുസലാദിധമ്മേ പടിച്ചാതി വുത്താ "കുസലം ധമ്മം പടിച്ച കുസലോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി ഹേതുപച്ചയാ"തിആദീസു, **തേ** കുസലാദിധമ്മാ **പടിച്ചത്ഥം ഫരന്താ** ഹേതുആദിപച്ചയട്ഠം സാധേന്താ കുസലാദിപച്ചയാ ചേവാതി അത്ഥോ. **തേനേവാഹാ**തി യസ്മാ പച്ചയധമ്മാനം പച്ചയുപ്പന്നേസു പടിച്ചത്ഥഫരണം ഉഭയേസം തേസം സഹഭാവേ സതി, നാഞ്ഞഥാ. തേനേവ കാരണേനാഹ **"തേ ച ഖോ സഹജാതാവാ"**തി. **തേതി** ഹേതുആദിപച്ചയാ. തേസു ഹി ഹേതുസഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയാദയോ സഹജാതാ, അനന്തരസമനന്തരാദയോ അസഹജാതാ പച്ചയാ ഹോന്തീതി. ഏതേഹി ദ്വീഹി വാരേഹി ഇതരേതരത്ഥബോധനവസേന പവത്തായ ദേസനായ കിം സാധിതം ഹോതീതി ആഹ **"ഏവഞ്ച നിരുത്തികോസല്ലം ജനിതം ഹോതീ"**തി.

തേ തേ പഞ്ഹേ ഉദ്ധരിത്വാതി "സിയാ കുസലോ ധമ്മോ കുസലസ്സ ധമ്മസ്സ ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോ"തിആദയോ യേ യേ പഞ്ഹാ വിസ്സജ്ജനം ലഭന്തി, തേ തേ പഞ്ഹേ ഉദ്ധരിത്വാ. **പമാദലേഖാ ഏസാ**തി ഇദം "കുസലോ ഹേതു ഹേതുസമ്പയുത്തകാനം ധമ്മാന"ന്തി ലിഖിതം സന്ധായ വുത്തം. പടിച്ചസഹജാതവാരേസു സഹജാതപച്ചയോ, പച്ചയനിസ്സയവാരേസു നിസ്സയപച്ചയോ, സംസട്ഠസമ്പയുത്തവാരേസു സമ്പയുത്തപച്ചയോ ഏകന്തികോതി കത്വാ വുത്തോതി ആഹ **"പുരിമവാരേസു...പേ॰... നിയമേത്വാ"**തി. **തത്ഥാ**തി തേസു പുരിമവാരേസു ഛസു. **ന വിഞ്ഞായന്തി** സരൂപതോ അനുദ്ധടത്താ. **ഏവമാദീഹി** പഞ്ഹേഹി. **ഹേതാദിപച്ചയപച്ചയുപ്പന്നേസൂ**തി ഹേതുആദീസു പച്ചയധമ്മേസു സമ്പയുത്തക്ഖന്ധാദിഭേദേസു തേസം പച്ചയുപ്പന്നേസു. നിദ്ധാരണേ ചേതം ഭുമ്മം. **ഹേതാദിപച്ചയാനം നിച്ഛയാഭാവതോ**തി "ഇമേ നാമ തേ ഹേതുആദയോ പച്ചയധമ്മാ"തി നിച്ഛയാഭാവതോ സരൂപതോ അനിദ്ധാരിതത്താ. യഥാ ഹി നാമ നാനാജടാജടിതം ഗുമ്ബന്തരഗതഞ്ച തംസദിസം സരൂപതോ അദിസ്സമാനം ഇദം തന്തി ന വിനിച്ഛിനീയതി, ഏവം ഞാതും ഇച്ഛിതോപി അത്ഥോ സരൂപതോ അനിദ്ധാരിതോ നിജ്ജടോ നിഗുമ്ബോ ച നാമ ന ഹോതി നിച്ഛയാഭാവതോ, സരൂപതോ പന തസ്മിം നിദ്ധാരിതേ തബ്ബിസയസ്സ നിച്ഛയസ്സ വസേന പുഗ്ഗലസ്സ അസമ്ബുദ്ധഭാവാപത്തിയാ സോ പഞ്ഹോ നിജ്ജടോ നിഗുമ്ബോ ച നാമ ഹോതീതി ആഹ **"നിച്ഛയാഭാവതോ തേ പഞ്ഹാ നിജ്ജടാ നിഗുമ്ബാ ച കത്വാ ന വിഭത്താ"**തി, **"ന കോചി**

പുച്ഛാസങ്ഗഹിതോ…പേ॰… വിഭത്താ”തി ച. തന്തി പഞ്ഹാവിസ്സജ്ജനം **സന്ധായ നിജ്ജടതാ ന വുത്താ,** അഥ ഖോ നിച്ഛയുപ്പാദനന്തി അധിപ്പായോ.

ഠപനം നാമ ഇധ വിനേയ്യസന്താനേ പതിട്ഠപനം, തം പന തസ്സ അത്ഥസ്സ ദീപനം ജോതനന്തി ആഹ “**പകാസിതത്താ**”തി. **പകാരേഹീ**തി ഹേതുആദിപച്ചയപ്പകാരേഹി, കുസലാദിപച്ചയപച്ചയുപ്പന്നപ്പകാരേഹി വാ.

വ൧-൩൪. പരികപ്പനം വിദഹനന്തി കത്വാ ആഹ “**പരികപ്പപുച്ഛാതി വിധിപുച്ഛാ**”തി. **സിയാ**തി ഭവേയ്യാതി അത്ഥോ. **ഏസോ വിധി കിം അത്ഥീ**തി ഏതേന “സിയാ”തി വിധിമ്ഹി കിരിയാപദം. പുച്ഛാ പന വാക്യത്ഥസിദ്ധാ വേദിതബ്ബാ. തമേവ ഹി വാക്യത്ഥസിദ്ധം പുച്ഛം ദസ്സേതും അട്ഠകഥായമ്പി “**കിം സോ കുസലം ധമ്മം പടിച്ച സിയാ**”തി വുത്തം. **സംപുച്ഛനം പരികപ്പപുച്ഛാ**തി തസ്മിം പക്ഖേ ഹി കിരിയായ പദേനേവ പുച്ഛാ വിഭാവീയതീതി വുത്തം ഹോതീതി. “സിയാ കുസലം ധമ്മം പടിച്ച കുസലോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജേയ്യ ഹേതുപച്ചയാ”തി ഏത്ഥ “കുസലം ധമ്മം പടിച്ച ഹേതുപച്ചയാ”തി ഉഭയമിദം പച്ചയവചനം, “കുസലോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജേയ്യാ”തി പച്ചയുപ്പന്നവചനം. തേസു പച്ചയധമ്മസ്സ പച്ചയഭാവേ വിഭാവിതേ പച്ചയുപ്പന്നസ്സ ഉപ്പത്തി അത്ഥതോ വിഭാവിതായേവ ഹോതീതി പച്ചയധമ്മോവ പുച്ഛിതബ്ബോ. തത്ഥ ച പച്ചയധമ്മവിസിട്ഠോ പടിച്ചത്ഥോ വാ പുച്ഛിതബ്ബോ സിയാ പച്ചയവിസിട്ഠോ വാതി ദുവിധാ പുച്ഛിതബ്ബായേവ അത്ഥവികപ്പാ അട്ഠകഥായം വുത്താ. തേസു പഠമസ്മിം പുച്ഛാ സദോസാതി ദസ്സേന്തോ “**യോ കുസലോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജേയ്യാ**”തിആദിമാഹ. തത്ഥ **സബ്ബപുച്ഛാനം പവത്തിതോ**തി കുസലമൂലാദീനം സത്തസത്തപുച്ഛാനം പവത്തനതോ, **ഉപ്പജ്ജമാനം** കുസലം. **തേഹി പച്ചയേഹീ**തി പച്ഛാജാതവിപാകപച്ചയേഹി **ഉപ്പത്തി അനുഞ്ഞാതാതി ആപജ്ജതി,** ന ച തം യുത്തന്തി അധിപ്പായോ. **തംതംപച്ചയാ**തി തതോ തതോ യോനിസോമനസികാരാദിപച്ചയതോ. **ഭവനമത്ഥിതാ ഏത്ഥ ന ച പുച്ഛിതാ**തി “കിം സിയാ”തി വുത്തയോജനായ ദോസമാഹ. **ഏവഞ്ച കത്വാ**തി ഉപ്പത്തിയാ ഏവ പുച്ഛിതത്താ.

തത്ഥാതി “അഥ വാ”തിആദിനാ വുത്തേ അത്ഥന്തരേ. **ഉപ്പജ്ജേയ്യാതി ഉപ്പത്തിം അനുജാനിത്വാ**തി “ഉപ്പജ്ജേയ്യാ”തി ഏത്ഥ വുത്തം കുസലപച്ചയം ഉപ്പത്തിം അനുജാനിത്വാ. **തസ്സാ**തി ഉപ്പത്തിയാ. **ഭവനപുച്ഛന**ന്തി ഹേതുപച്ചയാ ഭവനപുച്ഛനം ന യുത്തന്തി സമ്ബന്ധോ. പുന **തസ്സാ**തി ഹേതുപച്ചയാ ഉപ്പത്തിയാ. **ഭവനപുച്ഛന**ന്തി കേവലം ഭവനപുച്ഛനം. **തസ്മാ**തി യസ്മാ വുത്തനയേന ഉഭയത്ഥാപി ഉപ്പത്തിഅനുജാനനമുഖേന ഭവനപുച്ഛനം അയുത്തം, തസ്മാ. അനുജാനനഞ്ച അട്ഠകഥായം വുത്തേ അത്ഥവികപ്പദ്വയേ അത്ഥതോ ആപന്നം, തം അനനുജാനന്തോ ആഹ “**അനനുജാനിത്വാവാ**”തിആദി. **സംപുച്ഛനമേവാ**തി ഇമിനാ സംപുച്ഛനേ “ഉപ്പജ്ജേയ്യാ”തി ഇദം കിരിയാപദന്തി ദസ്സേതി. യദി ഏവം “സിയാ”തി ഇദം കഥന്തി ആഹ “**സിയാതി…പേ॰… പുച്ഛതീ**”തി. **അയം നയോ**തി “സിയാ”തിആദിനാ അനന്തരവുത്തോ അത്ഥനയോ. **ന വിഞ്ഞായതീ**തി അനാമട്ഠവിസേസത്താ. **ദ്വേപി പുച്ഛാ**തി സമ്ഭവനപുച്ഛാ തബ്ബിസേസപുച്ഛാ ചാതി ദുവിധാപി പുച്ഛാ **ഏകായേവ പുച്ഛാ** സംപുച്ഛനഭാവതോ ഏകാധികരണഭാവതോ ച.

ഗമനുസ്സുക്കവചനന്തി ഗമനസ്സ ഉസ്സുക്കവചനം. ഗമനകിരിയായ യഥാ അത്തനോ കത്താ ഉപരി കത്തബ്ബകിരിയായ യോഗ്യരൂപോ ഹോതി, ഏവമേവ ഠാനം ഗമനുസ്സുക്കനം തസ്സ ബോധനം വചനം. ഏവംഭൂതാ ച കിരിയാ യസ്മാ അത്ഥതോ കിരിയന്തരാപേക്ഖാ നാമ ഹോതി, തസ്മാ വുത്തം “**ഗമനസ്സ…പേ॰… അത്ഥോ**”തി. കഥം പനേതസ്മിം സഹജാതപച്ചയപട്ഠാനേ പടിച്ചവാരേ പടിച്ചസദ്ദസ്സ പച്ഛിമകാലകിരിയാപേക്ഖതാതി ചോദനം മനസി കത്വാ ആഹ “**യദിപീ**”തിആദി. തേനേതം ദസ്സേതി “അസതിപി പടിഅയനുപ്പജ്ജനാനം കാലഭേദേ അഞ്ഞത്ര ഹേതുഫലേസു ദിസ്സമാനം പുരിമപച്ഛിമകാലതം ഹേതുഫലതാസാമഞ്ഞതോ ഇധാപി

സമാരോപേത്വാ രുള്ഹീവസേന പുരിമപച്ഛിമകാലവോഹാരോ കതോ"തി. തേനാഹ **"ഗഹണപ്പവത്തിആകാരവസേന...പേ॰... ദട്ഠബ്ബോ"**തി. തത്ഥ **അത്തപടിലാഭോ** ഉപ്പാദോതി അത്ഥോ.

ഗമനന്തി "പടിച്ചാ"തി ഏത്ഥ ലബ്ഭമാനം അയനകിരിയം പരിയായന്തരേനാഹ. സാ പനത്ഥതോ പവത്തി, പവത്തി ച ധമ്മാനം യഥാപച്ചയം ഉപ്പത്തിയേവ. സഭാവധമ്മാനഞ്ഹി ഉപ്പത്തിയം ലോകേ സബ്ബോ കിരിയാകാരകവോഹാരോ, തസ്മാ "പടിച്ചാ"തി ഏത്ഥ ലബ്ഭമാനം യം പടിഅയനം പടിഗമനം അത്ഥതോ പടിഉപ്പജ്ജമാനം, തഞ്ച ഗച്ഛന്താദിഅപേക്ഖായ ഹോതീതി ആഹ **"ഗച്ഛന്തസ്സ പടിഗമനം, ഉപ്പജ്ജന്തസ്സ പടിഉപ്പജ്ജന"**ന്തി. തയിദം ഗമനപടിഗമനം, ഉപ്പജ്ജനപടിഉപ്പജ്ജനം സമാനകിരിയാ. കഥം? യസ്മാ **പടികരണം പടിസദ്ദത്ഥോ. തസ്മാ**തി യസ്മാ സഹജാതപച്ചയഭൂതസ്സ ഉപ്പജ്ജന്തസ്സ പടിഉപ്പജ്ജനം "പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതീ"തി ഏത്ഥ അത്ഥോ, തസ്മാ. **തദായത്തുപ്പത്തിയാ**തി സഹയോഗേ കരണവചനം, കരണത്ഥേ, ഹേതുത്ഥേ വാ, തസ്മിം ഉപ്പജ്ജമാനേ കുസലധമ്മേ ആയത്തായ പടിബദ്ധായ ഉപ്പത്തിയാ സഹേവ പടിഗന്ത്വാതി അത്ഥോ. തേന പടിഅയനത്തലാഭാനം സമാനകാലതം ദസ്സേതി. തേനേവാഹ **"സഹജാതപച്ചയം കത്വാതി വുത്തം ഹോതീ"**തിആദി. നനു ച സമാനകാലകിരിയായം ഈദിസോ സദ്ദപ്പയോഗോ നത്ഥി, പുരിമകാലകിരിയായമേവ ച അത്ഥീതി? നായമേകന്തോ സമാനകാലകിരിയായമ്പി കേഹിചി ഇച്ഛിതത്താ. തഥാ ഹി -

> "നിഹന്ത്വാ തിമിരം ലോകേ, ഉദിതോ സതരംസമി;
> ലോകേകചക്ഖുഭൂതോയ-മത്ഥമേതി ദിവാകരോ.
>
> "സിരീവിലാസരൂപേന, സബ്ബസോഭാവിഭാവിനാ;
> ഓഭാസേത്വാദിതോ ബുദ്ധോ, സതരംസി യഥാ പരോ"തി. -

ച പയോഗാ ദിസ്സന്തി.

൩൭-൩൮. താസൂതി ദുകമൂലകനയേ ഹേതാരമ്മണദുകേ ഏകൂനപഞ്ഞാസപുച്ഛാ, താസു. **ഹേതാരമ്മണദുകേ**തി "ഹേതുപച്ചയാ ആരമ്മണപച്ചയാ"തി ഏവം ഹേതുപച്ചയആരമ്മണപച്ചയാനം വസേന ആഗതേ പച്ചയദുകേ. **ദ്വിന്നം പുച്ഛാനം ദസ്സിതത്താ**തി യസ്മിം വാചനാമഗ്ഗേ കുസലപദമൂലാ കുസലപദാവസാനാ , കുസലാദിപദത്തയമൂലാ കുസലാദിപദത്തയാവസാനാ ച ഏകൂനപഞ്ഞാസായ പുച്ഛാനം ആദിപരിയോസാനഭൂതാ ദ്വേ ഏവ പുച്ഛാ ദസ്സിതാ, തം സന്ധായ വുത്തം. **ഏത്ഥാ**തി ഏതസ്മിം പണ്ണത്തിവാരേ **പുച്ഛാനം വുത്തോ** ന പച്ചയാനന്തി അത്ഥോ. പുച്ഛായ ഹി വസേന ഹേതുപച്ചയേ ഹേതുപച്ചയസങ്ഖാതം ഏകമൂലം ഏതസ്സാതി ഏകമൂലകോ, നയസദ്ദാപേക്ഖായ ചായം പുല്ലിങ്ഗനിദ്ദേസോ. ഏവം ആരമ്മണപച്ചയമൂലകാദീസു. തഥാ ഹേതുആരമ്മണപച്ചയസങ്ഖാതാനി ദ്വേ മൂലാനി ഏതസ്സാതി ദ്വിമൂലകോതിആദിനാ യോജേതബ്ബാ. പച്ചയാനം പന വുച്ചമാനേ പഠമനയസ്സ ഏകമൂലകതാ ന സിയാ. ന ഹി തത്ഥ പച്ചയന്തരം അത്ഥി, യം മൂലഭാവേന വത്തബ്ബം സിയാ. തേനാഹ **"പച്ചയാനം പന വസേനാ"**തിആദി. **ഹേതാരമ്മണദുകാദീന**ന്തി അവയവേ സാമിവചനം, അധിപതിആദീനന്തി സമ്ബന്ധോ. **തതോ പരം മൂലസ്സ അഭാവതോ സബ്ബമൂലകം** അനവസേസാനം പച്ചയാനം മൂലഭാവേന ഗഹിതത്താ. ന ഹി മൂലവന്തഭാവേന ഗഹിതാ പച്ചയാ മൂലഭാവേന ഗയ്ഹന്തി. **പച്ചയഗമനം പാളിഗമനന്തി വിഞ്ഞായതി** അഭിധേയ്യാനുരൂപം ലിങ്ഗവചനാദീതി കത്വാ. **ഇധാ**തി അനുലോമേ. **ച**-സദ്ദോ ഉപചയത്ഥോ. സോ തേവീസതിമൂലസ്സ സബ്ബമൂലഭാവം ഉപചയേന വുച്ചമാനം ജോതേതി.

൩൯-൪൦. ഏവം സതീതി "ആരമ്മണപച്ചയാ ഹേതുപച്ചയാ"തി ആരഭിത്വാ "ആരമ്മണപച്ചയാ അവിഗതപച്ചയാ, ആരമ്മണപച്ചയാ ഹേതുപച്ചയാ"തി ഏവം

വാചനാമഗ്ഗേ സതി. ചക്കബന്ധനവസേന പാളിഗതി ആപജ്ജതു, കോ ദോസോതി കദാചി വദേയ്യാതി ആഹ **"ഹേട്ഠിമസോധനവസേന ച ഇധ അഭിധമ്മേ പാളി ഗതാ"**തി. തഥാ ഹി ഖന്ധവിഭങ്ഗാദീസുപി പാളി ഹേട്ഠിമസോധനവസേന പവത്താ. ഗണനചാരേന തമത്ഥം സാധേതും **"ഏവഞ്ച കത്വാ"**തിആദി വുത്തം. **ആരമ്മണാദീസൂ**തി ആരമ്മണമൂലകാദീസു നയേസു. **തസ്മിം തസ്മി**ന്തി തസ്മിം തസ്മിം ആരമ്മണാദിപച്ചയേ. **സുദ്ധികതോ**തി സുദ്ധികനയതോ. **തസ്മാ**തി ആരമ്മണമൂലകാദീസു സുദ്ധികനയസ്സ അലബ്ഭമാനത്താ. **ഏകമൂലകനയോ ദട്ഠബ്ബോ** ആരമ്മണമൂലകേതി അധിപ്പായോ. **"ആരമ്മണപച്ചയാ...പേ॰... അവിഗതപച്ചയാതി വാ"**തിആദി താദിസം വാചനാമഗ്ഗം സന്ധായ വുത്തം. യത്ഥ "ആരമ്മണപച്ചയാ ഹേതുപച്ചയാ, ആരമ്മണപച്ചയാ അധിപതിപച്ചയാ, ആരമ്മണപച്ചയാ...പേ॰... അവിഗതപച്ചയാ"തി ഏവം ആരമ്മണമൂലകേ അനന്തരപച്ചയമൂലഭൂതാ ആരമ്മണപച്ചയപരിയോസാനമേവ ഏകമൂലകം ദസ്സേത്വാ ഉപരി അവസിട്ഠഏകമൂലകതോ പട്ഠായ യാവ സബ്ബമൂലകേ വിഗതപച്ചയാ, താവ സംഖിപിത്വാ അവിഗതപച്ചയോവ ദസ്സിതോ. തേനാഹ **"ഏകമൂലകേസൂ"**തിആദി. ഇതോ പരേസുപി ഏദിസേസു ഠാനേസു ഏസേവ നയോ. **മൂലമേവ ദസ്സേത്വാ**തി അധിപതിമൂലകേ ഏകമൂലകസ്സ ആദിമേവ ദസ്സേത്വാ. **ന സുദ്ധികദസ്സന**ന്തി ന സുദ്ധികനയദസ്സനം. "സുദ്ധികനയോ ഹി വിസേസാഭാവതോ ആരമ്മണമൂലകാദീസു ന ലബ്ഭതീ"തി ഹി വുത്തം. **നാപി സബ്ബമൂലകേ കതിപയപച്ചയദസ്സനം** ഉപരി സബ്ബമൂലകേ ഏകമൂലകസ്സ ആഗതത്താ.

൪. **ഏകസ്മിഞ്ചാ**തി അവിഗതമൂലകാദികേ ച നയേ. **സങ്ഖേപന്തരഗതോ**തി സങ്ഖേപസ്സ സങ്ഖിപിതസ്സ അബ്ഭന്തരഗതോ, സങ്ഖിപിതബ്ബോതി അത്ഥോ. **മജ്ഝിമാനം ദസ്സന**ന്തി മജ്ഝിമാനം നയതോ ദസ്സനം, അഞ്ഞഥാ സങ്ഖേപോ ഏവ ന സിയാ. **ഗതിദസ്സന**ന്തി അന്തദസ്സനം അകത്വാ പാളിഗതിയാ ദസ്സനം, തഞ്ച ആദിതോ പട്ഠായ കതിപയദസ്സനമേവ. **തേന** വിഗതപച്ചയുദ്ധാരണേന **ഓസാനചതുക്കം ദസ്സേതി** അവിഗതമൂലകേ വിഗതപച്ചയസ്സ ഓസാനഭാവതോ. **സബ്ബമൂലകസ്സ അവസാനേന** "വിഗതപച്ചയാ"തി പദേന.

യഥാ ഹേതുആദീനം പച്ചയാനം ഉദ്ദേസാനുപുബ്ബിയാ ദുകതികാദിയോജനാ കതാ, ഏവം തത്ഥ ആരമ്മണാദിപച്ചയേ ലങ്ഘിത്വാപി സക്കാ യോജനം കാതും, തഥാ കസ്മാ ന കതാ? യദിപി അനവസേസതോ പച്ചയാനം മൂലഭാവേന ഗഹിതത്താ കേസഞ്ചി കേഹിചി യോജനേ അത്ഥവിസേസോ നത്ഥി, ആരമ്മണമൂലകാദീസു പന ആരമ്മണാധിപതിദുകാദീനം ഹേതുമൂലകേ ച ഹേതുഅധിപതിഅനന്തരതികാദീനം തംതംഅവസിട്ഠപച്ചയേഹി യോജനായ അത്ഥേവ വിസേസോ, ഏവം സന്തേപി യസ്മാ ഉപ്പടിപാടിയാ യോജനാ ന സുഖഗ്ഗഹണാ, സക്കാ ച ഞാണുത്തരേന പുഗ്ഗലേന യഥാദസ്സിതേന നയേന യോജിതുന്തി ഉപ്പടിപാടിയാ പച്ചയേ അഗ്ഗഹേത്വാ പടിപാടിയാവ തേ യോജേത്വാ ദസ്സിതാതി ഇമമത്ഥമാഹ **"ഏത്ഥ ചാ"**തിആദിനാ.

തഞ്ച ഗമനം യുത്തന്തി യം സബ്ബേഹി തികേഹി ഏകേകസ്സ ദുകസ്സ യോജനാവസേന പാളിഗമനം, തം യുത്തം തികേസു ദുകാനം പക്ഖേപഭാവതോ. **തത്ഥാ**തി ദുകേസു. **ഏകേകസ്മി**ന്തി ഏകേകസ്മിം ദുകതികേ. **നയാ**തി അനുലോമനയാദയോ വാരേ വാരേ ചത്താരോ നയാ, **പുച്ഛാ** പന സത്തവീസതി. യദി ഏവം കസ്മാ ഹേതുദുകേന സമാനാതി? തം തികപദേസു പച്ചേകം ഹേതുദുകസ്സ ലബ്ഭമാനസ്സ ഹേതുദുകഭാവസാമഞ്ഞതോ വുത്തം.

വുത്തനയേനാതി "ന ഹീ"തിആദിനാ ദുകതികേ വുത്തനയേന. തത്ഥ ഹി ന ദുകസ്സ യോജനാ അത്ഥി, അഥ ഖോ ദുകാനം ഏകേകേന പദേന തികസ്സ യോജനാ. തേനാഹ **"ഏകേകോ തികോ ദുകസതേന യോജിതോ"**തി. **ഏകേകസ്മി**ന്തി ഏകേകസ്മിം തികദുകേ.

തികാദയോ ച നയാതി "തികഞ്ച പട്ഠാനവര"ന്തിആദിനാ ഗാഥായം വുത്താ തികപട്ഠാനാദയോ ച നയാ. **സത്തവിധമ്പീ**തി വാരഭേദേന സത്തധാ ഭിന്ദിത്വാ വുത്തമ്പി. **അനുലോമ**ന്തി പച്ചയാനുലോമം അനുലോമഭാവസാമഞ്ഞേന **സഹ ഗഹേത്വാ**. തഥാ **ചതുബ്ബിധമ്പി തികപട്ഠാനം** തികപട്ഠാനതാസാമഞ്ഞേന, **ദുകപട്ഠാനാദീനി** ച ചത്താരി ചത്താരി തംസാമഞ്ഞേന **സഹ ഗഹേത്വാ. ഇമമത്ഥം ഗഹേത്വാ** "തികഞ്ച പട്ഠാനവര"ന്തി ഗാഥായ അധിപ്പായവിഭാവനവസേന **"അനുലോമമ്ഹീ"**തിആദിനാ വുത്തം ഇമമത്ഥം ഗഹേത്വാ. **സത്തപ്പഭേദേ**തി പടിച്ചവാരാദിവസേന സത്തപ്പഭേദേ. **ഛപി ഏതേ** തികാദിഭേദേന ചതുചതുപ്പഭേദാ ധമ്മാനുലോമാദിവസേന ഛ ഉദ്ധരിതബ്ബാതി ഇദം ദസ്സേതീതി യോജനാ. അയഞ്ഹേത്ഥ സങ്ഖേപത്ഥോ - ധമ്മാനുലോമാദിവിഭാഗഭിന്നാപി തികാദിഭാവസാമഞ്ഞേന ഏകജ്ഝം കത്വാ വുത്താ തികപട്ഠാനാദിസങ്ഖാതാ തികാദയോ ഛ ധമ്മനയാ പടിച്ചവാരാദിവസേന വിഭജിയമാനാ തത്ഥ തത്ഥ നിദ്ധാരിയമാനേ അനുലോമതാസാമഞ്ഞേന അനുലോമന്തി ഏകതോ ഗഹിതേ പച്ചയാനുലോമേ സുട്ഠു അതിവിയ ഗമ്ഭീരാതി. അട്ഠകഥായം പന "ഇധ പന അയം ഗാഥാ തസ്മിം ധമ്മാനുലോമേ പച്ചയാനുലോമം സന്ധായ വുത്താ"തി ധമ്മാനുലോമോ പച്ചയാനുലോമസ്സ വിസേസനഭാവേന നിയമേത്വാ വുത്തോ. ഏസ നയോ പച്ചനീയഗാഥാദീസുപി. തികപട്ഠാനസ്സ ദുകപട്ഠാനസ്സ ച പുബ്ബേ അത്ഥോ വുത്തോതി ആഹ **"ദുകതികപട്ഠാനാദീസൂ"**തി. **തികേഹി പട്ഠാന**ന്തി തികേഹി നാനപ്പകാരതോ പച്ചയവിഭാവനം, തികേഹി വാ ഞാണസ്സ പവത്തനട്ഠാനം. ദുകസമ്ബന്ധി തികപട്ഠാനം, ദുകവിസിട്ഠാനം വാ തികാനം പട്ഠാനം ദുകതികപട്ഠാനന്തി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"ദുകാന"**ന്തിആദിമാഹ. **ദുകാദിവിസേസിതസ്സാ**തി ദുകാദിപദവിസേസിതസ്സ **ദുകാദിഭാവോ ദട്ഠബ്ബോ** "ഹേതും കുസലം ധമ്മം പടിച്ച, നഹേതും കുസലം ധമ്മം പടിച്ചാ"തിആദിവചനതോ.

പച്ചയാനുലോമവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. പച്ചയപച്ചനീയവണ്ണനാ

൪൨-൪൪. **യാവാ**തി പാളിപദസ്സ അത്ഥവചനം **യത്തകോ**തി ആഹ **"പഭേദോ"**തി. **അത്ഥി** തേവീസതിമൂലകസ്സാതി അത്ഥോ. **താവ തത്തകം** പഭേദം. **തത്ഥാ**തി അനുലോമേ ആഗതന്തി അത്ഥോ. **നയദസ്സനവസേന ദസ്സിതം** , കിന്തി? **ഏകേകസ്സ പദസ്സ വിത്ഥാരം ദസ്സേതി. അവസേസസ്സ പച്ചയസ്സ** മൂലവന്തഭാവേന ഗഹിതസ്സ.

പച്ചയപച്ചനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. അനുലോമപച്ചനീയവണ്ണനാ

൪൫-൪൭. പുന **തത്ഥാ**തി അനുലോമേ. **പച്ചയപദാനീ**തി പച്ചയാ ഏവ പദാനി പച്ചയപദാനി. **ഇധാ**തി അനുലോമപച്ചനീയേ. **സുദ്ധികപച്ചയാന**ന്തി പച്ചയന്തരേന അവോമിസ്സാനം പച്ചയാനം, അനുലോമപച്ചനീയദേസനം വക്ഖമാനം സന്ധായാതി അത്ഥോ.

അനുലോമപച്ചനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പുച്ഛാവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧. കുസലത്തികം

൧. പടിച്ചവാരവണ്ണനാ

൧. പച്ചയാനുലോമം

(൧) വിഭങ്ഗവാരവണ്ണനാ

൩൩. തികപദാനം തികന്തരപദേഹി വിസദിസതാ പാകടായേവാതി വുത്തം **"തികപദനാനത്തമത്തേന വിനാ"**തി. **മൂലാവസാനവസേനാ**തി "ഏകമൂലേകാവസാനം നവാ"തിആദിനാ വുത്തമൂലാവസാനവസേന. "ന തായേവ വേദനാത്തികാദീസൂ"തി ഏത്ഥ യാ സദിസതാ പടിക്ഖിത്താ, തം ദസ്സേതും **"സദിസതം സന്ധായ 'ന തായേവാ'തി വുത്ത"**ന്തി ആഹ. **യാ**തി യാ പുച്ഛാ. **സബ്ബപുച്ഛാസമാഹരണ**ന്തി സബ്ബാസം ഏകൂനപഞ്ഞാസായ പുച്ഛാനം സമുച്ചയനം അനവസേസേത്വാ കഥനം. **ഇധ** ഇമസ്മിം പടിച്ചവാരുദ്ദേസേ **കത്തബ്ബം**. ആദിതോ ഹി അനവസേസതോ വുത്തേ പച്ഛാ യഥാരഹം തദേകദേസവചനം യുത്തം. **ന ഹി തത്ഥ ഏകൂനപഞ്ഞാസ പുച്ഛാ വിസ്സജ്ജനം ലഭന്തീ**തി തത്ഥ തസ്മിം ധമ്മാനുലോമപച്ചനീയേ പീതിത്തികേ ഏകൂനപഞ്ഞാസ പുച്ഛാ വിസ്സജ്ജനം ന ഹി ലഭന്തി, അട്ഠവീസേ പന ലഭന്തീതി അത്ഥോ.

തേന സഹജാതപച്ചയഭൂതേനാതി തേന വേദനാദിഭേദേന ഏകേന ധമ്മേന സഹജാതപച്ചയോ ഹോന്തേന, സഹജാതപച്ചയതം വാ പത്തേന പാപുണന്തേനാതി അത്ഥോ. **അനുഞ്ഞാതം വിയ ഹോതീ**തി യദിപി അട്ഠകഥായം "യാവ നിരോധഗമനാ"തിആദിവചനേഹി **ഖണത്തയസമങ്ഗീ** ഉപ്പജ്ജതീതി **അനുഞ്ഞാതം വിയ ഹോതി, ഉപ്പാദക്ഖണസമങ്ഗീയേവ പന ഉപ്പജ്ജതീതി വുത്തോ** പടിച്ചവാരാദീനം ഛന്നം വാരാനം ഉപ്പാദമേവ ഗഹേത്വാ പവത്തത്താ. തഥാ ഹി തേസു പച്ഛാജാതപച്ചയോ അനുലോമതോ ന തിട്ഠതി.

ഇധ കുസലവചനേന ഗഹിതേ ഖന്ധേ സന്ധായ വുത്തന്തി ഇമസ്മിം പടിച്ചവാരേ "കുസലം ധമ്മം പടിച്ച കുസലോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതീ"തി കുസലസദ്ദേന ഗഹിതേ ഖന്ധേ സന്ധായ വുത്തം ചതൂസുപി കുസലഖന്ധേസു ഏകതോ ഉപ്പജ്ജമാനേസു സാമഞ്ഞതോ വുത്തേസു സഹജാതാദിസാധാരണപച്ചയവസേന അവിസേസതോ സബ്ബേ സബ്ബേസം പച്ചയാതി അയമേവ ഇമസ്സ പച്ചയോ, ഇമസ്സേവ അയം പച്ചയോതി ച നിയമേത്വാ വത്തും ന സക്കാ. തേന വുത്തം അട്ഠകഥായം "ഏകസ്സേവ ദ്വിന്നംയേവ വാ"തിആദി. "സുഖായ വേദനായ സമ്പയുത്തം ധമ്മം പടിച്ചാ"തിആദീസു പന വിസേസനഭാവേന വേദനാദീനം വിസും ഗഹിതത്താ "ഏകം ഖന്ധം പടിച്ച ദ്വേ ഖന്ധാ"തിആദി വത്തും സക്കാ. തേന വുത്തം **"വേദനാത്തികാദീസു പനാ"**തിആദി. **തഥാ**തി ഇമിനാ "ഏകേകസ്സപി ദുകാദിഭേദാനഞ്ചാ"തി ഇമം അനുകഡ്ഢതി.

ഏതസ്മിന്തി "വിപാകാബ്യാകതം കിരിയാബ്യാകത"ന്തി ഏവം വിപാകകിരിയാബ്യാകതഗ്ഗഹണേ. **"സബ്ബസ്മിം ന ഗഹേതബ്ബ"**ന്തി വുത്തം, കത്ഥ പന ഗഹേതബ്ബന്തി ആഹ **"ചിത്തസമുട്ഠാനഞ്ച രൂപന്തി ഏത്ഥേവാ"**തി. ഏവം പഠമേ വാക്യേ അതിബ്യാപിതം പരിഹരിത്വാ ദുതിയേ അബ്യാപിതം പരിഹരിതും **"ന കേവല"**ന്തിആദി വുത്തം. **ഏത്ഥാ**തി "വിപാകാബ്യാകതം കിരിയാബ്യാകത"ന്തി ഏത്ഥ **ന ഗഹേതബ്ബം** തസ്സപി ആരുപ്പേ ഉപ്പജ്ജമാനസ്സ രൂപേന വിനാ ഉപ്പത്തിതോ. ഏത്ഥ ച യഥാ ഹേതുപച്ചയഗ്ഗഹണേനേവ അഹേതുകം നിവത്തിതം, ഏവം ചിത്തസമുട്ഠാനഞ്ച രൂപന്തി രൂപഗ്ഗഹണേനേവ ആരുപ്പേ വിപാകോപി തത്ഥ ഉപ്പജ്ജമാനേന ചിത്തുപ്പാദേന സദ്ധിം ന ഗഹിതോ. തം പനേതം അത്ഥസിദ്ധമേവ അകത്വാ സരൂപതോ പാകടതരം കത്വാ ദസ്സേതും അട്ഠകഥായം **"വിപാകാബ്യാകത"**ന്തിആദി വുത്തം. പടിസന്ധിപച്ഛിമചിത്താനി പനേത്ഥ സതിപി രൂപസ്സ അനുപ്പാദനേ വവത്ഥാനാഭാവതോ ന ഗഹിതാനീതി ദട്ഠബ്ബം.

പച്ചയഭൂതസ്സാതി ഖന്ധാനം പച്ചയഭൂതസ്സ വത്ഥുസ്സ **അഗ്ഗഹിതതാപത്തിം നിവാരേതും,** കഥം? **പച്ചയുപ്പന്നഭാവേന,** കത്ഥ? **"കടത്താ ച രൂപ"ന്തി ഏതസ്മിം സാമഞ്ഞവചനേ "ഖന്ധേ പടിച്ച വത്ഥൂ"തി വുത്തം,** ഏവഞ്ഹിസ്സ പച്ചയുപ്പന്നതാ ദസ്സിതാ ഹോതീതി. **അഞ്ഞമഞ്ഞാപേക്ഖം വചനദ്വയ**ന്തി "ഖന്ധേ പടിച്ച വത്ഥു,

വത്ഥും പടിച്ച ഖന്ധാ"തി പദദ്വയം സന്ധായ വുത്തം. **സാമഞ്ഞേന ഗഹിത**ന്തി "കടത്താ ച രൂപ"ന്തി ഇമിനാ സാമഞ്ഞവചനേന, കടത്താരൂപസാമഞ്ഞേന വാ ഗഹിതം.

ഉപാദാരൂപഗ്ഗഹണേന വിനാ "ഉപാദാരൂപ"ന്തി അഗ്ഗഹേത്വാ കേവലം ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപം "കടത്താരൂപം"ഇച്ചേവ ഗഹേത്വാതി അത്ഥോ. **ഏതസ്മിം പന ദസ്സനേ**തി "മഹാഭൂതേപി പടിച്ച ഉപ്പത്തിദസ്സനത്ഥ"ന്തി വുത്തേ ഏതസ്മിം അത്ഥദസ്സനേ. **ഖന്ധപച്ചയസഹിത**ന്തി പടിസന്ധിയം കടത്താരൂപം, പവത്തിയം ചിത്തസമുട്ഠാനം രൂപം വദതി. **അസഹിത**ന്തി പന പവത്തിയം കടത്താരൂപം ആഹാരസമുട്ഠാനം ഉതുസമുട്ഠാനം അനിന്ദ്രിയബദ്ധം അസഞ്ഞഭവസങ്ഗഹിതഞ്ച രൂപം. **പടിസന്ധിയമ്പീ**തി **പി**-സദ്ദേന പവത്തിയമ്പി കടത്താരൂപം അഞ്ഞഞ്ച തത്ഥ ഉപ്പജ്ജനകം ഉപാദാരൂപന്തി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. കഥം പനേത്ഥ ഭൂതേ പടിച്ച ഉപ്പജ്ജമാനസ്സ രൂപസ്സ ഹേതുപച്ചയാ ഉപ്പജ്ജതീതി? "ഖന്ധേ പടിച്ച ഹേതുപച്ചയാ ഉപ്പജ്ജമാനം രൂപം ഭൂതേപി പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതീ"തി ഏവം പദമേതം, ഭൂതാനം വാ ഹേതുപച്ചയതോ നിബ്ബത്തത്താ ഏവം വുത്തം. കാരണകാരണമ്പി ഹി കാരണന്ത്വേവ വുച്ചതി യഥാ "ചോരേഹി ഗാമോ ദഡ്ഢോ"തി.

ഭൂതേ പടിച്ച ഉപാദാരൂപന്തി പദുദ്ധാരോ കതോ, "മഹാഭൂതേ പടിച്ച ഉപാദാരൂപ"ന്തി പന പാഠോതി അട്ഠകഥായഞ്ച തമേവ വുത്തം. അയം ഹേത്ഥത്ഥോ - "മഹാഭൂതേ പടിച്ച ഉപാദാരൂപ"ന്തി ഇമസ്മിം പാഠേ വുത്തനയേന ഉപാദാരൂപമ്പി കുസലേ ഖന്ധേ മഹാഭൂതേ ച പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതീതി. കോ പന സോ നയോതി തം ദസ്സേതും **"മഹാഭൂതേ...പേ॰... സന്ധായാഹാ"**തി വുത്തം. തത്ഥ **അത്ഥതോ അയം നയോ വുത്തോ**തി "മഹാഭൂതേ പടിച്ച ചിത്തസമുട്ഠാനം രൂപം കടത്താരൂപം ഉപാദാരൂപ"ന്തി ഇമിനാ അബ്യാകതേ ഖന്ധേ മഹാഭൂതേ ച പടിച്ച ഉപാദാരൂപാനം ഉപ്പത്തിവചനേന കുസലേ ഖന്ധേ മഹാഭൂതേ ച പടിച്ച ഉപാദാരൂപാനം ഉപ്പത്തി അത്ഥതോ വുത്തോ ഹോതീതി അത്ഥോ.

൫. രൂപേന വിനാ പച്ചയുപ്പന്നം ന ലബ്ഭതീതി ഏതേന യാ പുച്ഛാ അരൂപമിസ്സകാവസാനാ, താപി ഇധ ന ഗയ്ഹന്തി, പഗേവ രൂപാവസാനാതി ദസ്സേതി.

൬. തായ സമാനലക്ഖണാതി പഞ്ചക്ഖന്ധപടിസന്ധിതായ ഗബ്ഭസേയ്യകപടിസന്ധിയാ സമാനലക്ഖണാ. **പരിപുണ്ണധമ്മാന**ന്തി പരിയത്തിവിഭാഗാനം പഞ്ചക്ഖന്ധധമ്മാനം. **ഏത്ഥാ**തി ഏതസ്മിം സഹജാതപച്ചയനിദ്ദേസേ.

ചിത്തകമ്മസമുട്ഠാനരൂപന്തി ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപം കമ്മസമുട്ഠാനരൂപഞ്ച. **പുന ആഹാരസമുട്ഠാന**ന്തി ഏത്ഥ പുനഗഹണം ഉതുസമുട്ഠാനാപേക്ഖം. ന ഹി തം പുബ്ബേ ബാഹിരഗ്ഗഹണേന അഗ്ഗഹിതം, ആഹാരസമുട്ഠാനം പന അഗ്ഗഹിതമേവ, ഉതുസമുട്ഠാനസ്സ കസ്മാ പുനഗഹണന്തി ആഹ **"ഏതേഹീ"**തിആദി. **തത്ഥാ**തി അസഞ്ഞസത്തേസു. **തസ്സാ**തി ഉതുസമുട്ഠാനസ്സ. **ആദിമ്ഹീ**തി ബാഹിരആഹാരസമുട്ഠാനഉതുസമുട്ഠാനഅസഞ്ഞസത്തവസേന ആഗതവാരേഹി പഠമവാരേ. **അവിസേസവചന**ന്തി ബാഹിരാദിവിസേസം അകത്വാ വുത്തവചനം, അരൂപമ്പി പച്ചയം ലഭന്തം അത്ഥം ഹേതാദികേ പച്ചയേ ലഭന്തം സഹ സങ്ഗണ്ഹിത്വാതി യോജനാ. **തസ്സാ**തി, **തത്ഥാ**തി ച പദദ്വയേന യഥാവുത്തം പഠമവാരമേവ പച്ചാമസതി. **തംസമാനഗതിക**ന്തി ചിത്തസമുട്ഠാനഗതികം. **ഇധാപീ**തി ഇമസ്മിം സഹജാതപച്ചയനിദ്ദേസേപി. **കമ്മപച്ചയവിഭങ്ഗേ വിയാ**തി നാനാക്ഖണികകമ്മപച്ചയനിദ്ദേസേ വിയ. തഥാ ഹി വുത്തം അട്ഠകഥായം "തംസമുട്ഠാനന്തി ഇമിനാ പടിസന്ധിക്ഖണേ കടത്താരൂപമ്പി സങ്ഗണ്ഹാതീ"തി. അയഞ്ച അത്ഥവിസേസോ ഏത്ഥ ഏകംസേന ഇച്ഛിതബ്ബോതി ദസ്സേന്തോ **"ന ഹി...പേ॰... അത്ഥീ"**തി ആഹ.

അവിസേസേത്വാതി "ഉതുസമുട്ഠാന"ന്തിആദിനാ വിസേസം അകത്വാ. ഉപാദാരൂപന്തി വിസേസേത്വാവ കസ്മാ പന വുത്താനീതി യോജനാ. **ഹേതുപച്ചയാദീസൂ**തി **ആദി**-സദ്ദേന സഹജാതപച്ചയാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി. **സഹാ**തി ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപം കടത്താരൂപന്തി ഏവം ഏകതോ. **വിസു**ന്തി ചിത്തസമുട്ഠാനം രൂപം കടത്താരൂപതോ വിസേസേത്വാ. **തത്ഥ ബാഹിരഗ്ഗഹണാദീഹി വിയാ**തി യഥാ "ബാഹിരം ഏകം മഹാഭൂത"ന്തിആദീസു ബാഹിരആഹാരസമുട്ഠാനഉതുസമുട്ഠാനഗ്ഗഹണേഹി മഹാഭൂതാനി വിസേസിതാനി, ഏവം **ഏത്ഥ** "മഹാഭൂതേ പടിച്ചാ"തി ഏതസ്മിം നിദ്ദേസേ **മഹാഭൂതാനം കേനചി** വിസേസനേന **അവിസേസിതത്താ** ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപഭാവകടത്താരൂപഭാവേഹി വിസേസേത്വാവ വുത്താനീതി യോജനാ.

ഇദാനി അഞ്ഞേനപി കാരണേന തേസം വിസേസിതബ്ബതം ദസ്സേതും **"അപിചാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ന കോചി പച്ചയോ**തി ഇദം പട്ഠാനേ ആഗതനിയാമേന രൂപം ഉപനിസ്സയപച്ചയം ന ലഭതീതി കത്വാ വുത്തം. തേനാഹ **"ഹേതാദീസൂ"**തി. തദവിനാഭാവതോ പന തസ്സ ചിത്തകമ്മാനം കാരണഭാവോ വേദിതബ്ബോ, യതോ ഇദ്ധിചിത്തനിബ്ബത്താനി കമ്മപച്ചയാനി ചാതി വുത്താനി. നനു ചിത്തം ആഹാരഉതുസമുട്ഠാനാനം പച്ചയോ ഹോതീതി? സച്ചം ഹോതി, സോ പന ഉപത്ഥമ്ഭകത്തേന, ന ജനകത്തേനാതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ആഹാര...പേ॰... ജനക"**ന്തി . കിം പന തേസം ജനകന്തി ആഹ **"മഹാഭൂതാനേവ...പേ॰... ജനകാനീ"**തി. **ചിത്തേന കമ്മുനാ ച വിനാ അഭാവേ** യഥാക്കമം ചിത്തകമ്മസമുട്ഠാനഉപാദാരൂപാനന്തി അത്ഥോ. **ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപകടത്താരൂപഭൂതാനേവാ**തി ചിത്തകമ്മസമുട്ഠാനമഹാഭൂതനിബ്ബത്താനേവ മഹാഭൂതാനം തേസം ആസന്നകാരണത്താ. **അഞ്ഞാനീ**തി ഉതുആഹാരസമുട്ഠാനാനി ഉപാദാരൂപാനി വദതി. **വിസേസനം കതം** "ചിത്തസമുട്ഠാനം രൂപം കടത്താരൂപം ഉപാദാരൂപ"ന്തി. **സമാനജാതികേന രൂപേന** ഉതുനാ ആഹാരേന ചാതി അത്ഥോ. **പാകടവിസേസനാനേവാ**തി ഇദം യേഹി മഹാഭൂതേഹി താനി നിബ്ബത്താനി, തേസം "ആഹാരസമുട്ഠാനം ഉതുസമുട്ഠാന"ന്തി വിസേസിതത്താ വുത്തം. **ന വിസേസനം അരഹന്തി** ന വിസേസിതബ്ബാനി കാരണവിസേസനേനേവ വിസേസസ്സ സിദ്ധത്താ, "മഹാഭൂതേ പടിച്ച ഉപാദാരൂപ"ന്തേ്വവ വത്തബ്ബന്തി അത്ഥോ. **ഏതാനി പന** ചിത്തജകമ്മജരൂപാനി.

സവിസേസേനാതി യേന വിസേസേന വിസേസിതാ, തം ദസ്സേന്തോ ചിത്തം സന്ധായാഹ **"സഹജാതാദിപച്ചയഭാവതോ"**തി, ഇതരം പന സന്ധായ **"മൂലകാരണഭാവതോ"**തി, കമ്മൂപനിസ്സയപച്ചയഭാവതോതി അത്ഥോ. **ഇതരാനീ**തി ആഹാരഉതുസമുട്ഠാനാനിപി ഉപാദാരൂപാനി. **മഹാഭൂതവിസേസനേനേവ വിസേസിതാനീ**തി "ആഹാരസമുട്ഠാനം ഏകം മഹാഭൂതം പടിച്ച ഉതുസമുട്ഠാനം ഏകം മഹാഭൂതം പടിച്ചാ"തി മഹാഭൂതവിസേസനേനേവ ജനകപച്ചയേന ആഹാരേന ഉതുനാ ച വിസേസിതാനി. **ഇധാ**തി "ചിത്തസമുട്ഠാനം രൂപം കടത്താരൂപം ഉപാദാരൂപ"ന്തി ഇമസ്മിം വചനേ. ഏത്ഥ ഹി ഉപാദാരൂപാനം ചിത്തകമ്മസമുട്ഠാനതാവചനേന തംനിസ്സയാനമ്പി തബ്ഭാവോ പകാസിതോതി. **അഞ്ഞതരവിസേസനം ഉഭയവിസേസനം ഹോതി** ഉഭയേസം അവിനിബ്ഭോഗേന പവത്തനതോ.

൨൯. പുബ്ബേതി ഹേതുപച്ചയാദീസു. **വിസും പച്ചയഭാവേനാ**തി "പടിസന്ധിക്ഖണേ വിപാകാബ്യാകതം ഏകം ഖന്ധം പടിച്ച തയോ ഖന്ധാ കടത്താ ച രൂപ"ന്തിആദിനാ വത്ഥുസ്സ വിസും പച്ചയഭാവേന. ഏത്ഥ ച വിസുംയേവ പച്ചയഭാവേന ദസ്സിതാനീതി ന സക്കാ വത്തും, "ഖന്ധേ പടിച്ച വത്ഥു, വത്ഥും പടിച്ച ഖന്ധാ"തി പച്ചയുപ്പന്നഭാവോ വിയ ഖന്ധാനം **ഏകതോപി പച്ചയഭാവോ ദസ്സിതോ**. തേനേവ ഹി തസ്മിം അത്ഥേ അത്തനോ അരുചിം വിഭാവേന്തോ ആഹ **"ഇമിനാ അധിപ്പായേനാഹാ"**തി. യോ പനത്ഥോ അത്തനോ രുച്ചതി, തം ദസ്സേതും **"ഖന്ധേ പടിച്ച**

വത്ഥൂതി ഇദം പനാ"തിആദി വുത്തം. **ഖന്ധാനം** പച്ചയഭൂതാനം പടിച്ചട്ഠഫരണതാദസ്സനം , **വത്ഥുസ്സ** പച്ചയഭൂതസ്സ പടിച്ചട്ഠഫരണതാദസ്സനം, ന ഖന്ധാനന്തി സമ്ബന്ധോ. **ഇധേവാതി** ഇമസ്മിം അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയേ ഏവ. **ഹേതുപച്ചയാദീസുപി അയമേവ നയോ,** തത്ഥ ഹി പടിച്ചട്ഠഫരണസ്സ സമാനതാ. **ദസ്സിതായ** പടിച്ചട്ഠദ്വയഫരണതായ. **ഖന്ധവത്ഥൂനഞ്ച ദസ്സിതായേവാതി** ഖന്ധവത്ഥൂനഞ്ച ഏകതോ പടിച്ചട്ഠഫരണതാ ദസ്സിതായേവ.

ഏവമാദീതി ആദി-സദ്ദേന "അകുസലം ധമ്മം പടിച്ചാ"തി ഏവമാദി സങ്ഗയ്ഹതി. നനു ഭവിതബ്ബന്തി യോജനാ. **ഹേതുപച്ചയാദീഹി വിയാതി** സദിസൂദാഹരണന്തി തം ദസ്സേന്തോ **"ന ഹീ"**തിആദിമാഹ. **യം "ഏകം, തയോ, ദ്വേ ച ഖന്ധേ പടിച്ചാ"തി വുത്തം** പച്ചയജാതന്തി അത്ഥോ. പച്ചയട്ഠോ ഹി പടിച്ചട്ഠോ. തേനാഹ **"തേ ഹേതുപച്ചയഭൂതാ ഏവ ന ഹോന്തീ"**തി. ഏതേന ന പടിച്ചട്ഠഫരണകസ്സ ഏകന്തികോ ഹേതുആദിപച്ചയഭാവോതി ദസ്സേതി. തേനാഹ **"ഏസ നയോ ആരമ്മണപച്ചയാദീസൂ"**തി. ന ഹി ആരമ്മണപച്ചയഭൂതോ ധമ്മോ പടിച്ചട്ഠം ഫരതി. വുത്തഞ്ച "കുസലം ധമ്മം പടിച്ച കുസലോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി ആരമ്മണപച്ചയാ"തി.

പച്ചയന്തരേനപി ഉപകാരകതാമത്തമ്പി ഗഹേത്വാ പടിച്ചവാരേ വാരന്തരേ ച ഹേതുആദിപച്ചയാ ദസ്സിതാതി ഉപചയേന യഥാവുത്തം വിഭാവേന്തോ **"പച്ചയവാരേ ചാ"**തിആദിമാഹ. **തംപച്ചയാതി** വത്ഥുപച്ചയാ, യഥാരഹം പച്ചയഭൂതം വത്ഥും ലഭിത്വാതി അത്ഥോ. **തേതി** കുസലേ ഖന്ധേ പടിച്ച. **തേസന്തി** മഹാഭൂതാനം ഖന്ധാനം. **പച്ചയഭാവാഭാവതോതി** ഇദം ഖന്ധാനം ഹേതുസഹജാതാദിപച്ചയഭാവസ്സ മഹാഭൂതേസു ദിട്ഠത്താ വുത്തം. യദി ഏവം അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയാപി തേ തേസം ഭവേയ്യുന്തി പരസ്സ ആസങ്കനിരാസങ്കം കരോന്തോ **"അഞ്ഞമഞ്ഞസദ്ദോ ഹീ"**തിആദിമാഹ. **നിരപേക്ഖോതി** അഞ്ഞനിരപേക്ഖോ. ന ഹി ഹേതുധമ്മോ ധമ്മന്തരാപേക്ഖോ ഹുത്വാ ഹേതുപച്ചയോ ഹോതി, സദ്ദസീസേനേത്ഥ അത്ഥോ വുത്തോ. **അഞ്ഞതരാപേക്ഖോതി** അത്തനാ സഹകാരികാരണഭൂതം, ഇതരം വാ യം കിഞ്ചി അഞ്ഞതരം അപേക്ഖതീതി അഞ്ഞതരാപേക്ഖോ. **യഥാവുത്തേതരേതരാപേക്ഖോതി** അരൂപക്ഖന്ധാദിഭേദം പാളിയം വുത്തപ്പകാരം ഇതരേതരം മിഥു പച്ചയഭൂതം അപേക്ഖതീതി ഇതരേതരാപേക്ഖോ. **പച്ചയപച്ചയുപ്പന്നാ ച ഖന്ധാ മഹാഭൂതാ ഇധ യഥാവുത്താ ഭവേയ്യുന്തി** കസ്മാ വുത്തം. ന ഹി ഖന്ധാ മഹാഭൂതാ അഞ്ഞമഞ്ഞം അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയഭാവേന വുത്താ, അഥ ഖന്ധാ ച മഹാഭൂതാ ചാതി വിസും വിസും ഗയ്ഹേയ്യും, ഏവം സതി "മഹാഭൂതാ ഖന്ധാനം ന കോചി പച്ചയോ"തി ന വത്തബ്ബം.

യസ്സ സയം പച്ചയോ, തതോ തേന തന്നിസ്സിതേന വാതി യസ്സ ധമ്മസ്സ സയം അത്തനാ പച്ചയോ ഹോതി, തതോ ധമ്മതോ സയം ഉപ്പജ്ജമാനം കഥം തേന ധമ്മേന തന്നിസ്സിതേന വാ അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയേന ഏവംഭൂതം തം ധമ്മജാതം അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയാ ഉപ്പജ്ജതീതി വത്തബ്ബതം അരഹതീതി വുത്തമേവത്ഥം ഉദാഹരണേന വിഭാവേതി **"യഥാ"**തിആദിനാ. തത്ഥ **"ഖന്ധേ പടിച്ച ഖന്ധാ"**തി ഇദം **"തേന അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയേന ഉപ്പജ്ജമാന"**ന്തി ഇമസ്സ ഉദാഹരണം, **"വത്ഥും പച്ചയാ ഖന്ധാ"**തി ഇദം പന **"തന്നിസ്സിതേന അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയേന ഉപ്പജ്ജമാന"**ന്തി ഏതസ്സ. **തസ്മാതി** വുത്തമേവ അത്ഥം കാരണഭാവേന പച്ചാമസതി. **അത്തനോ പച്ചയസ്സ പച്ചയത്താഭാവതോതി** അത്തനോ പച്ചയഭൂതസ്സ അരൂപക്ഖന്ധസ്സ പച്ചയഭാവാഭാവതോ. ന ഹി മഹാഭൂതാ യതോ ഖന്ധതോ ഉപ്പന്നാ, തേസം പച്ചയാ ഹോന്തി. **തദപേക്ഖത്താതി** ഇതരേതരപച്ചയഭാവാപേക്ഖത്താ. **ഖന്ധേ പടിച്ച പച്ചയാ ചാതി** പടിച്ചവാരേ വുത്തനിയാമേനേവ ഖന്ധേ പടിച്ച, പച്ചയവാരേ വുത്തനിയാമേന ഖന്ധേ പച്ചയാ ച. **നഅഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയാ ച വുത്താതി** അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയതോ അഞ്ഞസ്മാ നിസ്സയപച്ചയാദിതോ മഹാഭൂതാനം ഉപ്പത്തി വുത്താ ചാതി അത്ഥോ. **വത്ഥും പച്ചയാ ഉപ്പജ്ജമാനാതി** വത്ഥും പുരേജാതപച്ചയം കത്വാ ഉപ്പജ്ജമാനാ.

തന്നിസ്സിതേന ച അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയേനാതി തം വത്ഥും നിസ്സിതേന ഖന്ധേന അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയഭൂതേന ഉപ്പജ്ജന്തി, **തസ്മാ** യഥാവുത്തേന കാരണേന **വത്ഥും പച്ചയാ...പേ॰... വുത്താ,** ഇമിനാ പരിയായേന പന ഉജുകം പവത്തിയം വത്ഥുസ്സ അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയഭാവോതി അധിപ്പായോ.

൫൯. സാ ന ഗഹിതാതി യാ "ചക്ഖായതനം നിസ്സായാ"തിആദിനാ ചക്ഖായതനാദീനം നിസ്സയപച്ചയതാ വുത്താ, സാ ഇധ പടിച്ചവാരേ ന വുത്താതി അത്ഥോ സഹജാതത്ഥോ പടിച്ചത്ഥോതി കത്വാ. തേനാഹ **"ചക്ഖായതനാദീനി...പേ॰... അധിപ്പായോ"**തി. യേസം പന അരൂപക്ഖന്ധമഹാഭൂതനാമരൂപചിത്തചേതസികമഹാഭൂതരൂപിധമ്മാനം വസേന ഛധാ നിസ്സയപച്ചയോ ഇച്ഛിതോ, തേസം വസേന ഇധ വിഭത്തോ ഏവ. കഥം രൂപിവസേന വിഭത്തോതി ചേ? "വത്ഥും പടിച്ച ഖന്ധാ"തി ഹദയവത്ഥുവസേന സരൂപതോ ദസ്സിതോ ഏവ. ഇതരേസമ്പി വസേന "അബ്യാകതം ധമ്മം പടിച്ച അബ്യാകതോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി നിസ്സയപച്ചയാ"തി ഏത്ഥ ദസ്സിതോ. യഥാ ഹി "കുസലം ധമ്മം പടിച്ച കുസലോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി ആരമ്മണപച്ചയാ"തിആദീസു രൂപായതനാദീനം അസതിപി പടിച്ചട്ഠഫരണേ ആരമ്മണപച്ചയഭാവോ ദസ്സിതോ ഹോതി, ഏവമിധാപി ചക്ഖായതനാദീനം നിസ്സയപച്ചയഭാവോ ദസ്സിതോ ഹോതി. തേന വുത്തം **"നിസ്സയ...പേ॰... ന ഗഹിതാനീ"**തി.

൬൦. ദീസു ഉപനിസ്സയേസൂതി അനന്തരപകതൂപനിസ്സയേസു. **കുസലാപി പന മഹഗ്ഗതാതി പി**-സദ്ദേന അബ്യാകതേ മഹഗ്ഗതേ ആകഡ്ഢതി "കുസലാപി മഹഗ്ഗതാ ആരമ്മണൂപനിസ്സയം ന ലഭന്തി, പഗേവ അബ്യാകതാ"തി. **കദാചി ന ലഭന്തി,** യദാ ഗരും കത്വാ ന പവത്തന്തീതി അത്ഥോ.

൬൧. അഞ്ഞത്ഥ ഹേതുപച്ചയാദീസു. **പച്ചയം അനിദ്ദിസിത്വാ**തി പച്ചയം ധമ്മം സരൂപതോ അനിദ്ദിസിത്വാ. ന ഹി ഹേതുപച്ചയനിദ്ദേസാദീസു അലോഭാദികുസലാദിസരൂപവിസേസതോ ഹേതുആദിധമ്മാ ദസ്സിതാ. **കുസലാദീസൂ**തി ഇദം അലോഭാദിവിസേസനം. തേന യഥാ അലോഭാദീസു അയമേവ പച്ചയോതി നിയമോ നത്ഥി, ഏവം തബ്ബിസേസേസു കുസലാദീസൂതി ദസ്സേതി. **ഇധ പന** പുരേജാതപച്ചയേ. **വത്ഥുനവത്ഥുധമ്മേസൂ**തി നിദ്ധാരണേ ഭുമ്മം. **പുരേജാതപച്ചയാ ഉപ്പജ്ജമാനാനന്തി** ഇമിനാ പടിസന്ധിക്ഖണേ, ആരുപ്പേ ഉപ്പജ്ജമാനേ ച ഖന്ധേ നിവത്തേതി. കസ്മാ പനേത്ഥ വത്ഥുപുരേജാതമേവ ഗഹിതം, ന ആരമ്മണപുരേജാതന്തി ചോദനം മനസി കത്വാ ആഹ **"ആരമ്മണപുരേജാതമ്പി ഹി വത്ഥുപുരേജാതേ അവിജ്ജമാനേ ന ലബ്ഭതീ"**തി. **തസ്സാ**തി പടിസന്ധിവിപാകസ്സ. **ന ഉദ്ധടോ**തി വുത്തമേവത്ഥം പാകടം കാതും **"നേവവിപാക...പേ॰... തീണീതി വുത്ത"**ന്തി വുത്തം. **അലാഭതോ**തി യദി ലബ്ഭേയ്യ, "ചത്താരീ"തി വത്തബ്ബം സിയാതി ദസ്സേതി. **തത്ഥാ**തി വിപാകത്തികേ. **തീണീ**തി "വിപാകം ധമ്മം പടിച്ച വിപാകോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി പുരേജാതപച്ചയാ, വിപാകധമ്മധമ്മം, നേവവിപാകനവിപാകധമ്മധമ്മം പടിച്ചാ"തി ഇമാനി തീണി.

൬൨. തദുപാദാരൂപാനന്തി തേ മഹാഭൂതേ നിസ്സായ പവത്തഉപാദാരൂപാനം. **വദതീ**തി ഏകക്ഖണികനാനാക്ഖണികകമ്മപച്ചയം വദതി അവിനിബ്ഭോഗവസേന പവത്തമാനാനം തേസം പച്ചയേന വിസേസാഭാവതോ. **പവത്തിയം കടത്താരൂപാനന്തി** വിസേസനം പടിസന്ധിക്ഖണേ കടത്താരൂപാനം ഏകക്ഖണികസ്സപി കമ്മപച്ചയസ്സ ഇച്ഛിതത്താ. തേനേവ ഹി അട്ഠകഥായം "തഥാ പടിസന്ധിക്ഖണേ മഹാഭൂതാന"ന്തി ദുവിധോപി കമ്മപച്ചയോ വുത്തോ.

൬൩. യം യം പടിസന്ധിയം ലബ്ഭതീതി ചക്ഖുന്ദ്രിയാദീസു യം യം ഇന്ദ്രിയരൂപം പടിസന്ധിയം ലബ്ഭതി, **തസ്സ തസ്സ വസേന** ഇന്ദ്രിയരൂപഞ്ച വത്ഥുരൂപഞ്ച

“കടത്താരൂപ”ന്തി വുത്തം.

൩൬. **കേസഞ്ചീ**തി പഞ്ചവോകാരേ പടിസന്ധിക്ഖന്ധാദീനം. തേസഞ്ഹി വത്ഥു നിയമതോ വിപ്പയുത്തപച്ചയോ ഹോതി. **സമാനവിപ്പയുത്തപച്ചയാ**തി സദിസവിപ്പയുത്തപച്ചയാ. കുസലാകുസലാ ഹി ഖന്ധാ ഏകച്ചേ ച അബ്യാകതാ യസ്സ വിപ്പയുത്തപച്ചയാ ഹോന്തി, ന സയം തതോ വിപ്പയുത്തപച്ചയം ലഭന്തി ചിത്തസമുട്ഠാനാനം വിപ്പയുത്തപച്ചയാഭാവതോ വത്ഥുനാവ വിപ്പയുത്തപച്ചയേന ഉപ്പജ്ജനതോ. ഏകച്ചേ പന അബ്യാകതാ യസ്സ വിപ്പയുത്തപച്ചയാ ഹോന്തി, സയമ്പി തതോ വിപ്പയുത്തപച്ചയം ലഭന്തി യഥാ പടിസന്ധിക്ഖണേ വത്ഥുക്ഖന്ധാ. തേന വുത്തം **“കേസഞ്ചി ഖന്ധാ…പേ॰… നാനാവിപ്പയുത്തപച്ചയാപീ”**തി. **പച്ചയം പച്ചയം കരോതീ**തി പച്ചയധമ്മം വത്ഥും ഖന്ധേ ച അത്തനോ പച്ചയഭൂതം കരോതി, യഥാവുത്തം പച്ചയധമ്മം പച്ചയം കത്വാ പവത്തതീതി അത്ഥോ. **തംകിരിയാകരണതോ**തി വിപ്പയുത്തപച്ചയകിച്ചകരണതോ. **പടിച്ച ഉപ്പത്തി നത്ഥീ**തി പടിച്ചട്ഠഫരണം നത്ഥി സഹജാതട്ഠോ പടിച്ചട്ഠോതി കത്വാ. “പടിച്ച ഉപ്പജ്ജന്തീ”തി ഏത്തകമേവാഹ, കിം പടിച്ച? ഖന്ധേതി പാകടോയമത്ഥോതി. തേനാഹ **“കിം പന പടിച്ചാ”**തിആദി. പച്ചാസത്തിഞായേന അനന്തരസ്സ വിധി പടിസേധോ വാ ഹോതീതി ഗണ്ഹേയ്യാതി തം നിവാരേതും വുത്തന്തി ദസ്സേന്തോ **“അനന്തരത്താ…പേ॰… വുത്തം ഹോതീ”**തി ആഹ.

൩൭-൩൮. **സങ്ഖിപിത്വാ ദസ്സിതാനം വസേനേതം വുത്ത**ന്തി സങ്ഖിപിത്വാ ദസ്സിതാനം പച്ചയാനം വസേന ഏതം “ഇമേ തേവീസതി പച്ചയാ”തിആദിവചനം വാചനാമഗ്ഗം ദസ്സേന്തേഹിപി പാളിയം വുത്തന്തി അട്ഠകഥായം വുത്തം. **ഏകേനപീ**തി കുസലാദീസു ച പദേസു ഏകേനപി പദേന, തസ്മിം തസ്മിം വാ പച്ചയനിദ്ദേസേ വാക്യസങ്ഖാതേന ഏകേനപി പദേന. **തയോ പച്ചയാ**തി ഹേതുആരമ്മണാധിപതിപച്ചയാ. **തേ ചത്താരോ പച്ഛാജാതഞ്ച വജ്ജേത്വാ**തി ഏത്ഥ യഥാവുത്തേ ചത്താരോ പച്ചയേ വിത്ഥാരിതത്താ “വജ്ജേത്വാ”തി വുത്തം, പച്ഛാജാതം പന സബ്ബേന സബ്ബം അഗ്ഗഹിതത്താ. ഏത്തകാ ഹി ഏകൂനവീസതി പച്ചയാ യഥാവുത്തേ പച്ചയേ വജ്ജേത്വാ അവസിട്ഠാ. **യേ പനാ**തി പദകാരകേ വദതി. **സങ്ഖിപിത്വാ**തി പദസ്സ “പാളിയം വിത്ഥാരിതം അവിത്ഥാരിതഞ്ച സബ്ബം സങ്ഗഹേത്വാ വുത്ത”ന്തി അത്ഥം വദന്തി. **“തേവീസതി പച്ചയാ”തി പാഠേന ഭവിതബ്ബം** “സബ്ബം സങ്ഗഹേത്വാ”തി വുത്തത്താ. പച്ഛാജാതപച്ചയോയേവ ഹി വജ്ജേതബ്ബോതി. ഏവം വാദന്തരേ വത്തബ്ബം വത്വാ ഇദാനി പാളിയാ അവിപരീതം അത്ഥം ദസ്സേതും **“ആദിമ്ഹി പനാ”**തിആദി വുത്തം.

വിഭങ്ഗവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

(൨) സങ്ഖ്യാവാരവണ്ണനാ

൩൯. **യഥാ അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയേ വിസേസോ വിഭങ്ഗേ അത്ഥീ**തി ഇദം ഹേതുപച്ചയാദിവിഭങ്ഗതോ വിസേസഭാവസാമഞ്ഞേന വുത്തം. ന ഹി യാദിസോ അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയവിഭങ്ഗേ വിസേസോ, താദിസോ പുരേജാതപച്ചയവിഭങ്ഗേ. തഥാ ഹി അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയേ പടിസന്ധി ലബ്ഭതി, ന പുരേജാതപച്ചയേ. **“വിപാകാബ്യാകതം ഏകം ഖന്ധം പടിച്ചാ”തിആദികേ വിഭങ്ഗേ**തി ഇമിനാ യസ്മിം പച്ചയേ വിപാകാബ്യാകതം ഉദ്ധടം, തം നിദസ്സനവസേന ദസ്സേതി. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യഥാ ഹേതുപച്ചയാദീസു “വിപാകാബ്യാകതം ഏകം ഖന്ധം പടിച്ചാ”തിആദിനാ വിഭങ്ഗേ വിപാകാബ്യാകതം ഉദ്ധടം അത്ഥി, ഏവം വിപാകാബ്യാകതാഭാവം ആസേവനപച്ചയേ വിസേസം ദസ്സേതീതി.

൪൦. **ഏതസ്മിം അനുലോമേ**തി ഇമസ്മിം പടിച്ചവാരേ പച്ചയാനുലോമേ. **സുദ്ധികനയേ**തി പഠമേ നയേ. **ദസ്സിതഗണനതോ**തി “നവ, തീണി, ഏക”ന്തി ഏവം

സങ്ഖേപതോ ദസ്സിതഗണനതോ. **തതോ പരേസു നയേസൂ**തി തതോ പഠമനയതോ പരേസു ദുതിയാദിനയേസു. **അഞ്ഞിസ്സാ**തി നവാദിഭേദതോ അഞ്ഞിസ്സാ ഗണനായ. **അബഹുഗണനേന യുത്തസ്സ** ബഹുഗണനസ്സ പച്ചയസ്സ, **തേന** അബഹുഗണനേന. **സമാനഗണനതാ ചാ**തി **ച**-സദ്ദോ ബ്യതിരേകോ. തേന പച്ചനീയതോ അനുലോമേ യോ വിസേസോ വുച്ചതി, തം ജോതേതി. തേനാഹ **"അനുലോമേയേവ ദട്ഠബ്ബോ"**തി. **അനുലോമേയേവാ**തി അവധാരണേന നിവത്തിതം ദസ്സേതും **"പച്ചനീയേ...പേ॰... വക്ഖതീ"**തി വുത്തം.

൩൩-൩൫. തേ പന തേരസമൂലകാദികേ നയേ സാസേവനസവിപാകേസു ദ്വീസു ദ്വാവീസതിമൂലകേസു സാസേവനമേവ ഗഹേത്വാ ഇതരം പജഹന്തോ ആഹ **"പച്ഛാജാതവിപാകാനം പരിഹീനത്താ"**തി. **വിരോധാഭാവേ സതീ**തി ഇദം "സിയാ കുസലം ധമ്മം പടിച്ച അകുസലോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജേയ്യാ"തിആദീസു വിയ പരികപ്പവചനം സന്ധായ വുത്തം. തേനാഹ **"പുച്ഛായ ദസ്സിതനയേനാ"**തി. **തസ്സ ച** തേവീസതിമൂലകസ്സ. **നാമ**ന്തി തേവീസതിമൂലകന്തി നാമം. **ദ്വാവീസതി...പേ॰... വുത്ത**ന്തി ഏതേന ദ്വാവീസതിമൂലകോവ പരമത്ഥതോ ലബ്ഭതി, ന തേവീസതിമൂലകോതി ദസ്സേതി.

അഞ്ഞപദാനീതി ഹേതുഅധിപതിപദാദീനി. **സുദ്ധികനയോ**തി പഠമനയോ, യം അട്ഠകഥായം "ഏകമൂല"ന്തി വുത്തം. **ആരമ്മണമൂലകാദീസു ന ലബ്ഭതീ**തി ദുമൂലകാദീസു തം ന യോജീയതി. ഹേട്ഠിമം ഹേട്ഠിമം സോധേത്വാ ഏവ ഹി അഭിധമ്മപാളി പവത്താ, തസ്മാ "ആരമ്മണേ...പേ॰... പഞ്ഹാ"തി വുത്തന്തി സമ്ബന്ധോ. **തത്ഥാ**തി "തീണിയേവ പഞ്ഹാ"തി പാഠേ. "വത്ഥു അധിപ്പായാനുവിധായീ സദ്ദപ്പയോഗോ"തി കത്വാ അധിപ്പായം വിഭാവേന്തോ ആഹ **"തതോ ഉദ്ധം ഗണനം നിവാരേതി, ന അധോ പടിക്ഖിപതീ"**തി. ഗണനായ ഉപനിക്ഖിത്തപഞ്ഞത്തിഭാവതോ ഹേട്ഠാഗണനം അമുഞ്ചിത്വാവ ഉപരിഗണനാ സമ്ഭവതീതി ആഹ **"തീസു ഏകസ്സ അന്തോഗധതായ ച 'തീണിയേവാ'തി വുത്ത"**ന്തി. **അത്തനോ വചന**ന്തി "തത്രിദം ലക്ഖണ"ന്തിആദിനാ വുത്തം അത്തനോ വചനം.

൩൮-൩൯. **അവിഗതാ...പേ॰... വുത്തേപി** വിപല്ലാസയോജനം അകത്വാതി അധിപ്പായോ. **സാ ദസ്സിതാ ഹോതീ**തി സാ വിപല്ലാസയോജനം അകത്വാ ദസ്സിയമാനാ യദിപി ദസ്സിതാ ഹോതി, **ന ഏവം ആവികരണവസേന ദസ്സിതാ ഹോതി** താദിസസ്സ ലിങ്ഗനസ്സ അഭാവതോ യഥാ വിപല്ലാസയോജനായന്തി അധിപ്പായോ. തേനാഹ **"വിപല്ലാസ...പേ॰... ഹോതീ"**തി. **ഏവമേവ അധിപ്പായോ യോജേതബ്ബോ**തി "യേ...പേ॰... തം ദസ്സേതു"ന്തി ഏത്ഥ "യദിപി അവിഗതാനന്തര"ന്തിആദിനാ യഥാ അധിപ്പായോ യോജിതോ, ഏവമേവ "തേനേതം ആവികരോതീ"തി ഏത്ഥാപി അധിപ്പായോ യോജേതബ്ബോ. കിം വുത്തം ഹോതി? യഥാ തത്ഥ "ഊനതരഗണനേഹി സമാനഗണനേഹി ച സദ്ധിം സംസന്ദനേ ഊനതരാ സമാനാ ച ഗണനാ ഹോതീ"തി അയമത്ഥോ ഞാപനവസേന ദസ്സിതോ, ഏവമിധാപീതി. തേന വുത്തം അട്ഠകഥായം "ആരമ്മണപച്ചയോ യേന യേന ബഹുതരഗണനേന വാ സമാനഗണനേന വാ പച്ചയേന സദ്ധിം തികദുകാദിഭേദം ഗച്ഛതി, സബ്ബത്ഥ തീണേവ പഞ്ഹവിസ്സജ്ജനാനി വേദിതബ്ബാനീ"തി. ന കേവലമത്ഥവിസേസാവികരണത്ഥമേവേത്ഥ തഥാ യോജനാ കതാ, അഥ ഖോ ദേസനാക്കമോയേവ സോതി ദസ്സേതും **"പച്ചനീയാദീസുപി പനാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **മൂലപദ**ന്തി ആരമ്മണപച്ചയാദികം തസ്മിം തസ്മിം നയേ മൂലഭൂതം പദം. **തത്ഥാ**തി പച്ചനീയാദീസു. **ഏതം ലക്ഖണ**ന്തി "തത്രിദം ലക്ഖണ"ന്തിആദിനാ വുത്തലക്ഖണം. **തസ്മാ**തി യസ്മാ പുബ്ബേനാപരം പാളി ഏവമേവ പവത്താ, തസ്മാ ഏവ. തേന മൂലപദം ആദിമ്ഹിയേവ ഠപേത്വാ ദേസനാ ഞായാഗതാതി ദസ്സേതി. യദി ഏവം ലിങ്ഗനേന അത്ഥവിസേസാവികരണം കഥന്തി ആഹ **"ന ച വിഞ്ഞാതേ അത്ഥേ വചനേന ലിങ്ഗേന ച പയോജനം അത്ഥീ"**തി.

പച്ചയാനുലോമവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പടിച്ചവാരോ

പച്ചയപച്ചനീയവണ്ണനാ

൮൬-൮൭. രൂപസമുട്ഠാപകവസേനേവ വേദിതബ്ബന്തി ഇദം അട്ഠകഥാവചനം അനന്തരം "ചിത്തസമുട്ഠാനഞ്ച രൂപ"ന്തി പാളിയം ആഗതത്താ വുത്തം, പഞ്ചവിഞ്ഞാണാനം പന അഹേതുകപടിസന്ധിചിത്താനഞ്ച വസേന യോജനാ സമ്ഭവതീതി കത്വാ വുത്തം **"സബ്ബസങ്ഗാഹികവസേന പനേതം ന ന സക്കാ യോജേതു"**ന്തി.

൯൩. സഹജാതപുരേജാതപച്ചയാതി ഇദം പച്ചയേന പച്ചയധമ്മോപലക്ഖണന്തി ദസ്സേതും **"സഹജാതാ ച ഹേതുആദയോ…പേ॰… അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ"**തി വത്വാ **"ന ഹീ"**തിആദിനാ തമേവത്ഥം സമത്ഥേതി.

൯൪-൯൭. സോ പച്ചയോതി സോ പടിച്ചട്ഠഫരണകോ പച്ചയോ.

൯൯-൧൦൮. ചിത്തസമുട്ഠാനാദയോതി ആദി-സദ്ദേന ബാഹിരരൂപആഹാരസമുട്ഠാനാദയോ രൂപകോട്ഠാസാ സങ്ഗയ്ഹന്തി. **തസ്സാ**തി മഗ്ഗപച്ചയം ലഭന്തസ്സ രൂപസ്സ. **ഏവമേവ പനാ**തി ഇമിനാ യഥാ നമഗ്ഗപച്ചയേ വുത്തം, ഏവമേവ നഹേതുപച്ചയാദീസു യം ഹേതുപച്ചയം ലഭതി, തസ്സ പരിഹീനത്താതി ഇമമത്ഥം ഉപസംഹരതി. തേനാഹ **"ഏകച്ചരൂപസ്സ പച്ചയുപ്പന്നതാ ദട്ഠബ്ബാ"**തി.

൧൦൭-൧൩൩. സബ്ബത്ഥാതി പന്നരസമൂലകാദീസു സബ്ബേസു നയേസു. കാമം സുദ്ധികനയാദീസു വിസദിസവിസ്സജ്ജനാ, ഇധാധിപ്പേതത്ഥം പന ദസ്സേതും **"ഏകേസൂ"**തിആദി വുത്തം. **ഇധാ**തി ഏതേസു നാഹാരമൂലകാദിനയേസു. **ഗണനായേവ ന സരൂപദസ്സന**ന്തി സുദ്ധികനയേ വിയ ഗണനായ ഏവ ന സരൂപദസ്സനം അധിപ്പേതന്തി അത്ഥോ.

പച്ചയപച്ചനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പച്ചയാനുലോമപച്ചനീയവണ്ണനാ

൧൩൯-൧൯൬. തിണ്ണന്തി ഹേതു അധിപതി മഗ്ഗോതി ഇമേസം തിണ്ണം പച്ചയാനം. **സാധാരണാന**ന്തി യേ തേസം തിണ്ണം സാധാരണാ പച്ചയാ പച്ചനീകതോ ന ലബ്ഭന്തി, യസ്മാ തേസം സങ്ഗണ്ഹനവസേന വുത്തം, തസ്മാ. **മഗ്ഗപച്ചയേ**തി മഗ്ഗപച്ചയേ അനുലോമതോ ഠിതേ. **ഇതരേഹീ**തി ഹേതുഅധിപതിപച്ചയേഹി. **സാധാരണാ സത്തേവാ**തി മഗ്ഗപച്ചയവജ്ജേ സത്തേവ. **ഹേതുപച്ചയോപി പച്ചനീയതോ ന ലബ്ഭതീ**തി ഹേതുരഹിതേസു അധിപതിനോ അഭാവാ. **സോ പനാ**തി ഹേതുപച്ചയോ **അസാധാരണോതി കത്വാ ന വുത്തോ** സാധാരണാനം അലബ്ഭമാനാനം വുച്ചമാനത്താ. ന ഹി ഹേതുപച്ചയോ മഗ്ഗപച്ചയസ്സ സാധാരണോ. **യേഹീ**തി യേഹി പച്ചയേഹി. **തേ**തി അനന്തരപച്ചയാദയോ. **ഏകന്തികത്താ**തി അവിനാഭാവതോ. **അരൂപട്ഠാനികാ**തി അരൂപപച്ചയാ അരൂപധമ്മാനംയേവ പച്ചയഭൂതാ അനന്തരപച്ചയാദയോ. **തേനാ**തി "ഏകന്തികാനം അരൂപട്ഠാനികാ"തി ഇധാധിപ്പേതത്താ. **തേഹീ**തി പുരേജാതാസേവനപച്ചയേഹി. **തേസം വസേനാ**തി തേസം ഊനതരഗണനാനം ഏകകാദീനം വസേന. **തസ്സ തസ്സാ**തി പച്ചനീയതോ യോജിതസ്സ തസ്സ തസ്സ ദുകാദികസ്സ ബഹുഗണനസ്സ. **ഗണനാ**തി ഊനതരഗണനാ. **അനുലോമതോ ഠിതസ്സപീ**തി **പി**-സദ്ദേന അനുലോമതോ ഠിതോ വാ ഹോതു പച്ചനീയതോ യോജിതോ വാ, ഊനതരഗണനായ സമാനന്തി ദസ്സേതി. **നയിദം ലക്ഖണം ഏകന്തിക**ന്തി ഇമിനാ യഥാവുത്തലക്ഖണം യേഭുയ്യവസേന വുത്തന്തി ദസ്സേതി.

പച്ചയാനുലോമപച്ചനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പച്ചയപച്ചനീയാനുലോമവണ്ണനാ

൧൯. സബ്ബേസുപീതി പച്ഛാജാതം ഠപേത്വാ സബ്ബേസുപി പച്ചയേസു. സോ ഹി അനുലോമതോ അലബ്ഭമാനഭാവേന ഗഹിതോ "സബ്ബേസൂ"തി ഏത്ഥ സങ്ഗഹം ന ലഭതി. അരൂപാവചരവിപാകസ്സ ആരുപ്പേ ഉപ്പന്നലോകുത്തരവിപാകസ്സ ച പുരേജാതാസേവനാനം അലബ്ഭനതോതി **"കിഞ്ചി നിദസ്സനവസേന ദസ്സേന്തോ"**തി ആഹ.

അവസേസാനം ലാഭമത്തന്തി അവസേസാനം ഏകച്ചാനം ലാഭം. തേനാഹ **"ന സബ്ബേസം അവസേസാനം ലാഭ"**ന്തി . **പച്ഛാജാതേ പസങ്ഗോ നത്ഥീ**തി പച്ഛാജാതോ അനുലോമതോ തിട്ഠതീതി അയം പസങ്ഗോ ഏവ നത്ഥി. **പുരേജാ...പേ॰... ലബ്ഭതീ**തി ഇമിനാ വിപ്പയുത്തേ പച്ചനീയതോ ഠിതേ പുരേജാതോ ലബ്ഭതീതി അയമ്പി അത്ഥതോ ആപന്നോ ഹോതീതി തം നിദ്ധാരേത്വാ തത്ഥ യം വത്തബ്ബം, തം ദസ്സേതും **"പുരേജാതോ പന വിപ്പയുത്തേ പച്ചനീയതോ ഠിതേ അനുലോമതോ ലബ്ഭതീതി ഇദമ്പീ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **"അവസേസാ സബ്ബേപീതി അത്ഥേ ഗയ്ഹമാനേ ആപജ്ജേയ്യാ"**തി ഇദം തസ്സാ അത്ഥാപത്തിയാ സബ്ഭാവദസ്സനമത്തം ദട്ഠബ്ബം, അത്ഥോ പന താദിസോ ന ഉപലബ്ഭതീതി അയമേത്ഥ അധിപ്പായോ. തേനാഹ **"യമ്പി കേചീ"**തിആദി.

തത്ഥ **കേചീ**തി പദകാരേ സന്ധായാഹ. തേ ഹി "അരൂപധാതുയാ ചവിത്വാ കാമധാതും ഉപപജ്ജന്തസ്സ ഗതിനിമിത്തം ആരമ്മണപുരേജാതം ഹോതീതി ഞാപേതും 'നവിപ്പയുത്തപച്ചയാ പുരേജാതേ'തി അയമത്ഥോ നിദ്ധാരിതോ"തി വദന്തി, തം ന യുജ്ജതി ആരുപ്പേ രൂപം ആരബ്ഭ ചിത്തുപ്പാദസ്സ അസമ്ഭവതോ. തഥാ ഹേകേ അസഞ്ഞഭവാനന്തരസ്സ വിയ ആരുപ്പാനന്തരസ്സ കാമാവചരപടിസന്ധിവിഞ്ഞാണസ്സ പുരിമാനുപട്ഠിതാരമ്മണം ഇച്ഛന്തി. തേനേവാഹ **"തമ്പി തേസം രുചിമത്തമേവാ"**തിആദി. **യുജ്ജമാനകപച്ചയുപ്പന്നവസേന വാ**തി യസ്മിം യസ്മിം പച്ചയേ അനുലോമതോ ഠിതേ യം യം പച്ചയുപ്പന്നം ഭവിതും യുജ്ജതി, തസ്സ തസ്സ വസേനാതി അത്ഥോ. **ന വിചാരിതം** സുവിഞ്ഞേയ്യത്താതി അധിപ്പായോ. **നവാ**തി ആരമ്മണഅനന്തരസമനന്തരൂപനിസ്സയപുരേജാതാസേവനസമ്പയുത്തനത്ഥിവിഗതപച്ചയാ. **തമ്പി** തേസം നവന്നം പച്ചയാനം അനുലോമതോ അലബ്ഭമാനതം.

൧൯൧-൧൯൪. ന അഞ്ഞമഞ്ഞേന ഘടിതസ്സ മൂലസ്സാതി അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയേന പച്ചനീയതോ ഠിതേന യോജിതസ്സ സത്തമസ്സ മൂലസ്സ വിത്ഥാരിതത്താ. **സബ്ബം സദിസ**ന്തി സബ്ബപാളിഗമനം സദിസം.

ഇമസ്മിം...പേ॰... വേദിതബ്ബോതി ഏത്ഥ **ഇമസ്മിം ഏത്ഥാ**തി ദ്വേ ഭുമ്മനിദ്ദേസാ. തേസു പഠമസ്സ വിസയോ പച്ചനീയാനുലോമേതി അട്ഠകഥായമേവ ദസ്സിതോതി അദസ്സിതസ്സ വിസയം ദസ്സേതും **"ഏതേസൂ"**തിആദി വുത്തം. **പി-സദ്ദേനാ**തി "ഇമേസമ്പീ"തി ഏത്ഥ പി-സദ്ദേന. **കിസ്മിഞ്ചി** പച്ചയേ. കമ്മപച്ചയം ലഭന്താനിപി ചക്ഖാദീനി വിപാകവിഞ്ഞാണാദീനി ച ഇന്ദ്രിയം ന ലഭന്തീതി കത്വാ **"യേഭുയ്യേനാ"**തി വുത്തം, കതിപയം ന ലഭതീതി വുത്തം ഹോതി. **മഗ്ഗപച്ചയ**ന്തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ. **യഥാവുത്താനീ**തി പഞ്ചവോകാരപവത്തിഅസഞ്ഞഭവപരിയാപന്നാനി കടത്താരൂപാനേവ വദതി, ന ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപാനീതി അധിപ്പായോ. **യേ രൂപധമ്മാനം പച്ചയാ ഹോന്തീ**തി യേ ഹേതുഅധിപതിസഹജാതാദിപച്ചയാ രൂപധമ്മാനം പച്ചയാ ഹോന്തി, ഏതേയേവ ഹേതുഅധിപതിആദികേ ഛ പച്ചയേ ന ലഭന്തി. **ഏതേയേവാ**തി വചനേന അഞ്ഞേ കതിപയേ ലഭന്തീതി സിദ്ധം ഹോതീതി തം ദസ്സേന്തോ **"പച്ഛാജാതാ...പേ॰... ലഭതീ"**തി ആഹ. അയഞ്ച പച്ചയലാഭോ ന ജനകവസേന വേദിതബ്ബോതി ദസ്സേതും **"ലബ്ഭമാനാ... പേ॰... ദസ്സന"**ന്തി വുത്തം. **ധമ്മവസേനാ**തി പച്ചയുപ്പന്നധമ്മവസേന. **ഇന്ദ്രിയ**ന്തി

ഇന്ദ്രിയപച്ചയം. **യദി ഏവന്തി** കടത്താരൂപം യം യം ന ലഭതി, തം തം യദി വത്തബ്ബം, ഏവം സന്തേ രൂപധമ്മേസു ഭൂതരൂപാനിയേവ അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയം ലഭന്തീതി ആഹ **"ഉപാദാരൂപാനി...പേ॰... വത്തബ്ബ"**ന്തി. **തം പന** ഉപാദാരൂപാനം അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയാലാഭവചനം. **അരൂപിന്ദ്രിയാലാഭ**ന്തി അരൂപീനം ഇന്ദ്രിയാനം വസേന ഇന്ദ്രിയപച്ചയാലാഭം.

൧൬൧-൧൬൨. ബഹുഗണനമ്പി ഊനതരഗണനേന യോജിതം ഊനതരഗണമേവ ഹോതീതി കത്വാ വുത്തം **"യദിപി തികാദീസു 'ഹേതുയാ പഞ്ചാ'തി ഇദം നത്ഥീ"**തി. **അനുത്താനം** ദുവിഞ്ഞേയ്യതായ ഗമ്ഭീരം. യഥാ ച ഭൂതരൂപാനി നാരമ്മണപച്ചയാ അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയാ ഉപ്പജ്ജന്തി, ഏവം പടിസന്ധിക്ഖണേ വത്ഥുരൂപന്തി ആഹ **"വത്ഥുപി പന ലഭതീ"**തി. യഥാ ഹേട്ഠാ ഏകമൂലകം "ദുമൂലക"ന്തി വുത്തം, ഏവം **ഇധാപി ദുമൂലകം "തിമൂലക"ന്തി വദന്തി**.

൧൯൧-൧൯൯. ചേതനാമത്തസങ്ഗാഹകേതി ചേതനാമത്തംയേവ പച്ചയുപ്പന്നം ഗഹേത്വാ ഠിതേ പഞ്ഹേ. തത്ഥ ഹി "നകമ്മപച്ചയാ ഹേതുപച്ചയാ"തി വത്തും സക്കാ. **ഏവംപകാരേ**തി ഇദം "തീണീതിആദീസൂ"തി ഏത്ഥ ആദി-സദ്ദസ്സ അത്ഥവചനന്തി ദസ്സേന്തോ **"ആദി-സദ്ദോ ഹി പകാരത്ഥോവ ഹോതീ"**തി ആഹ. **രൂപമ്പി ലബ്ഭതി** ചേതനാമത്തമേവ അസങ്ഗണ്ഹനതോ.

പച്ചയപച്ചനീയാനുലോമവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പടിച്ചവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. സഹജാതവാരവണ്ണനാ

൨൧൪-൨൪൨. സഹജാതപച്ചയകരണന്തി സഹജാതം പച്ചയധമ്മം പച്ചയം കത്വാ പവത്തി. **സഹജാതായത്തഭാവഗമന**ന്തി സഹജാതേ പച്ചയധമ്മേ ആയത്തഭാവസ്സ ഗമനം പച്ചയുപ്പന്നസ്സ അത്തനാ സഹജാതപച്ചയായത്തവുത്തിതാ . ഏത്ഥ ച സഹജാതപച്ചയസങ്ഖാതം സഹജാതം കരോതീതി സഹജാതോ, തഥാപവത്തോ പച്ചയുപ്പന്നധമ്മോ. തത്ഥ പവത്തമാനോ സഹജാതസദ്ദോ യസ്മാ തസ്സ പച്ചയുപ്പന്നസ്സ അത്തനാ സഹജാതം പച്ചയധമ്മം പച്ചയം കത്വാ പവത്തിം തദായത്തഭാവൂപഗമനഞ്ച വദതീതി വുച്ചതി, തസ്മാ വുത്തം **"സഹജാതസദ്ദേന...പേ॰... വുത്ത"**ന്തി. **തസ്സ കരണസ്സ ഗമനസ്സ വാ**തി തസ്സ യഥാവുത്തസ്സ സഹജാതപച്ചയകരണസ്സ സഹജാതായത്തഭാവൂപഗമനസ്സ വാ. "കുസലം ധമ്മം സഹജാതോ"തി ഇമസ്സ കുസലം ധമ്മം സഹജാതം തംസഹഭാവിതഞ്ച പച്ചയം കത്വാതി അയമത്ഥോതി ആഹ **"കുസലാദീനം കമ്മഭാവതോ"**തി. സഹജാതപച്ചയസഹഭാവീനം പച്ചയാനം സങ്ഗണ്ഹത്ഥഞ്ഹേത്ഥ "സഹജാതായത്തഭാവഗമനം വാ"തി വുത്തം.

തംകമ്മഭാവതോതി തേസം യഥാവുത്തപച്ചയകരണതദായത്തഭാവഗമനാനം കമ്മഭാവതോ. അട്ഠകഥായം പന "കുസലം ധമ്മം സഹജാതോതി കുസലം ധമ്മം പടിച്ച തേന സഹജാതോ ഹുത്വാ"തി പടിച്ചസദ്ദം ആഹരിത്വാ അത്ഥോ വുത്തോ, തം "പടിച്ചത്ഥോ സഹജാതത്ഥോ"തി കത്വാ വുത്തം. സഹജാതസദ്ദയോഗേ കുസലം ധമ്മന്തി ഉപയോഗവചനസ്സ യുത്തി ന വുത്താ, "തേന സഹജാതോ ഹുത്വാ"തി പന വുത്തത്താ കരണത്ഥേ ഉപയോഗവചനന്തി ദസ്സിതന്തി കേചി. നിസ്സയവാരേ പന കുസലം ധമ്മം നിസ്സയത്ഥേന പച്ചയം കത്വാതി വദന്തേന ഇധാപി "കുസലം ധമ്മം സഹജാതത്ഥേന പച്ചയം കത്വാ"തി അയമത്ഥോ വുത്തോയേവ ഹോതി, പടിച്ചസദ്ദാഹരണമ്പി ഇമമേവത്ഥം ഞാപേതീതി ദട്ഠബ്ബം. ഉപാദാരൂപം കിഞ്ചി ഭൂതരൂപസ്സ അനുപാലകം ഉപത്ഥമ്ഭകഞ്ച ഹോന്തമ്പി സഹജാതലക്ഖണേന ന ഹോതി, തസ്മാ പടിച്ചത്ഥം ന ഫരതീതി ആഹ **"പടിച്ചാതി ഇമിനാ വചനേന ദീപിതോ പച്ചയോ ന ഹോതീ"**തി. **നിദസ്സനവസേന വുത്ത**ന്തി ഉദാഹരണവസേന വുത്തം, ന അനവസേസതോതി അത്ഥോ.

യഥാവുത്തോതി പടിച്ചത്ഥഫരണവസേന വുത്തോ. യഥാ ച ഉപാദാരൂപം ഭൂതരൂപസ്സ ഉപാദാരൂപസ്സ ച പച്ചയോ ന ഹോതി, ഏവം ഠപേത്വാ ഛ വത്ഥൂനി സേസരൂപാനി അരൂപധമ്മാനം പച്ചയോ ന ഹോതീതി ദസ്സേന്തോ **"വത്ഥുവജ്ജാനി രൂപാനി ച അരൂപാന"**ന്തി ആഹ.

സഹജാതവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. പച്ചയവാരവണ്ണനാ

൨൪൩. പതി-സദ്ദോ പതിട്ഠത്ഥം ദീപേതി "സാരേ പതിട്ഠിതോ"തിആദീസു, **അയ-സദ്ദോ ഗതിം ദീപേതി** "ഏതി ഏത്ഥാതി അയോ"തി.

ഭൂതുപാദാരൂപാനി സഹ സങ്ഗണ്ഹിത്വാ വുത്തം ഉപാദാരൂപാനം വിയ ഭൂതരൂപാനി നിസ്സയോ ഹോതീതി കത്വാ. യദി ഏവം കസ്മാ അട്ഠകഥായം "മഹാഭൂതേ നിസ്സായ ചിത്തസമുട്ഠാനം ഉപാദാരൂപ"ന്തി ഉപാദാരൂപംയേവ ദസ്സിതന്തി ആഹ **"അട്ഠകഥായം പനാ"**തിആദി.

൨൭. പടിച്ചവാരേ സഹജാതേതി പടിച്ചവാരേ സഹജാതപച്ചയവണ്ണനായം, **കമ്മഉതുജാന**ന്തി കമ്മജാനം ഉതുജാനഞ്ച വസേന അത്ഥോ വുത്തോതി യോജനാ. തഥാ ഹി തത്ഥ വുത്തം "ദ്വിസന്തതിസമുട്ഠാനഭൂതവസേന വുത്ത"ന്തി (പട്ഠാ॰ അട്ഠ॰ ൧.൫). **കമ്മേ ചാ**തി കമ്മേ ജനകകമ്മപച്ചയേ ഗഹിതേ. **ഏകന്താനേകന്തകമ്മജാന**ന്തി ഏകന്തേന കമ്മജാനം ന ഏകന്തകമ്മജാനഞ്ച. തത്ഥ അസഞ്ഞഭവേ ഏകന്തകമ്മജം നാമ ജീവിതിന്ദ്രിയം, ഇതരം ഉപാദാരൂപം ഭൂതരൂപഞ്ച ന ഏകന്തകമ്മജം, തദുഭയമ്പി തത്ഥ ഏകജ്ഝം കത്വാ വുത്തം, "മഹാഭൂതേ പടിച്ച കടത്താരൂപ"ന്തി ഇദം പന കമ്മസമുട്ഠാനവസേനേവ വുത്തന്തി. **സോ നാധിപ്പേതോ**തി യോ യഥാദസ്സിതോ പടിച്ചവാരേ സഹജാതപച്ചയേ അത്ഥോ വുത്തോ, സോ ഇധ ന അധിപ്പേതോ. കസ്മാതി ചേ, ആഹ **"കടത്താ…പേ॰… ഗഹിതത്താ"**തി. **തം പഹായാ**തി തം പടിച്ചവാരേ വുത്തമത്ഥം പഹായ അഗ്ഗഹേത്വാ. **യഥാഗഹിതസ്സാ**തി "അസഞ്ഞ…പേ॰… കടത്താരൂപം ഉപാദാരൂപ"ന്തി പാളിയം ഏവ ഗഹിതസ്സ. **പടിച്ച പച്ചയാ**തി ഇദം ദ്വിന്നം വാരാനം ഉപലക്ഖണം. പടിച്ചവാരേ ആഗതനയേന മഹാഭൂതേ പടിച്ച, പച്ചയവാരേ ആഗതനയേന മഹാഭൂതേ പച്ചയാ മഹാഭൂതാനം ഉപ്പത്തി ന നിവാരേതബ്ബാ, തസ്മാ "ഉപാദാരൂപസങ്ഖാതം കടത്താരൂപ"ന്തി ഏവം ഉപാദാരൂപഗ്ഗഹണേന കടത്താരൂപം അവിസേസേത്വാ ഉപാദാരൂപാനം നിവത്തേതബ്ബാനം ഉതുചിത്താഹാരസമുട്ഠാനാനം അത്ഥിതായ കടത്താ…പേ॰… വിസേസനം ദട്ഠബ്ബന്തി ഏവമേത്ഥ യോജനാ വേദിതബ്ബാ.

൨൮൭-൨൮൭. ഏകച്ചസ്സ രൂപസ്സാതി അഹേതുകചിത്തസമുട്ഠാനസ്സ. ഇതോ പരേസുപി ഏകച്ചരൂപഗ്ഗഹണേ ഏസേവ നയോ. **ചക്ഖാദിധമ്മവസേനാ**തി ചക്ഖായതനാദിരൂപധമ്മവസേന. **ചിത്തസമുട്ഠാനാദികോട്ഠാസവസേനാ**തി ചിത്തജാദിരൂപധമ്മഭാഗവസേന. **സബ്ബം ലബ്ഭതീ**തി സതിപി ഇമസ്സ നയസ്സ നഹേതുമൂലകത്തേ നോനത്ഥിനോവിഗതേസു ഏകന്തി ഗണനം സബ്ബം രൂപം സബ്ബസ്സ രൂപസ്സ വസേന ഗണനാ ലബ്ഭതി ചതുസന്തതിവസേന വത്തമാനേസു പഞ്ചവീസതിയാ രൂപധമ്മേസു വജ്ജിതബ്ബസ്സ അഭാവാ.

പച്ചയവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. നിസ്സയവാരവണ്ണനാ

൩൨൯-൩൩൭. നിസ്സയപച്ചയഭാവന്തി നിസ്സയവാരേ വുത്തസ്സ സഹജാതപുരേജാതസ്സ ച നിസ്സയട്ഠസ്സ ധമ്മസ്സ പച്ചയഭാവം പച്ചയവാരേന നിയമേതുന്തി യോജനാ. തഥാ പച്ചയവാരേ "പച്ചയാ"തി വുത്തസ്സ പച്ചയധമ്മസ്സ സഹജാതപുരേജാതഭാവം

നിസ്സയവാരേന നിയമേതുന്തി യോജനാ. നിയമനഞ്ചേത്ഥ പച്ചയട്ഠനിസ്സയട്ഠാനം പരിയായന്തരേന പകാസിതത്താ അത്ഥതോ ഭേദാഭാവദസ്സനന്തി വേദിതബ്ബോ. തേന വുത്തം **"പച്ചയത്തം നാമ നിസ്സയത്തം, നിസ്സയത്തം നാമ പച്ചയത്ത"**ന്തി.

നിസ്സയവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. സംസട്ഠവാരവണ്ണനാ

൩൫൧-൩൬൪. **സാ**തി സവത്ഥുകാ പടിസന്ധി. **ഇധാപീ**തി ഇമസ്മിം സംസട്ഠവാരേപി. **അധിപതിപുരേജാതാസേവനേസു** അനുലോമതോ **നകമ്മനവിപാകനഝാനനവിപ്പയുത്തേസു** പച്ചനീയതോ ഠിതേസു ന ലബ്ഭതി, **അഞ്ഞേസു** സഹജാതാദീസു **അനുലോമതോ** ഹേതുആദീസു **പച്ചനീയതോ ച** അനുലോമതോ ച ഠിതേസു ലബ്ഭതീതി. തേനാഹ **"ലബ്ഭമാനപച്ചയേസൂ"**തി. **ഇമസ്സ വിസേസസ്സാ**തി ഇമസ്സ യഥാവുത്തസ്സ വിസേസസ്സ ദസ്സനത്ഥം ഉദ്ധടാ, തസ്മാ താദിസസ്സ വിസേസസ്സ ദസ്സേതബ്ബസ്സ അഭാവതോ വത്ഥുവിരഹിതാ പടിസന്ധി അനുദ്ധടാ, ന വിപ്പയുത്തേ പച്ചനീയതോ ഠിതേ അഭാവതോതി അത്ഥോ. **ഹേതുപച്ചയവിരഹിതമത്തദസ്സനത്ഥ**ന്തി ഇമിനാ ഭൂതകഥനം അഹേതുകഗ്ഗഹണം ന ബ്യഭിചാരനിവത്തനന്തി ദസ്സേതി. **"അഹേതുകവിപാകകിരിയവസേനാ"തി ഭവിതബ്ബം** ഹേതുപരിയന്തത്താ മഗ്ഗസ്സ.

൩൬൫-൩൬൭. "ഹേതുമ്ഹി അനുലോമതോ ഠിതേ ഝാനമഗ്ഗാ പച്ചനീയതോ ന ലബ്ഭന്തീ"തിആദി യം ഇധ അട്ഠകഥായം വുത്തം, തം ഹേതുപച്ചയാദിവസേന ഉപ്പജ്ജമാനോ ധമ്മോ ചത്താരോ സബ്ബട്ഠാനികാ ആഹാരിന്ദ്രിയഝാനമഗ്ഗാ ചാതി ഇമേ അട്ഠ പച്ചയേ അലഭന്തോ നാമ നത്ഥീതി ഇമിനാ പടിച്ചവാരേ അനുലോമപച്ചനീയവണ്ണനായം വുത്തേന നയേന വേദിതും സക്കാതി ആഹ **"പടിച്ചവാരേ...പേ॰... നയേനാ"**തി. **സേസേസൂ**തി അഹേതുകമോഹവജ്ജാഹേതുകേസു **പഞ്ചവിഞ്ഞാണാ...പേ॰... ഝാനപച്ചയം ലഭന്തി,** തസ്മാ "അഹേതുകമോഹോവ ഝാനമഗ്ഗപച്ചയം ലഭതീ"തി ന സക്കാ വത്തും, കിഞ്ച **പച്ചനീയാനുലോമേ ദ്വിന്നം പച്ചയാനം അനുലോമേന** അനുലോമവസേന **സഹ യോജനാ നത്ഥി** ഏകേകസ്സേവ യോജനായ ആഗതത്താ, തസ്മാ അഹേതുകമോഹോവ മഗ്ഗപച്ചയം ലഭതീതി ഏവമേത്ഥ യോജനാ വേദിതബ്ബാ.

സംസട്ഠവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. സമ്പയുത്തവാരവണ്ണനാ

൩൬൮-൪൦൦. **സദിസം സമ്പയുത്ത**ന്തി "യം സദിസം, തം സംസട്ഠ"ന്തി വുച്ചമാനം സമ്പയുത്തം ന ഹോതി "സംസട്ഠാ യോജിതാ ഹയാ"തിആദീസു. **അസംസട്ഠം വോകിണ്ണ**ന്തി യം ന സംസട്ഠം അന്തരന്തരാ ഉപ്പജ്ജമാനേന വോകിണ്ണമ്പി വിമിസ്സതായ സമ്പയുത്തന്തി വുച്ചമാനം, തം സംസട്ഠം ന ഹോതി "യാ സാ വീമംസാ...പേ॰... കോസജ്ജസമ്പയുത്താ"തിആദീസു. ഏവം അസമ്പയുത്തസ്സപി സംസട്ഠപരിയായോ അസംസട്ഠസ്സ ച സമ്പയുത്തപരിയായോ അത്ഥീതി തദുഭയം ഇതരേതരം നിയമേതീതി ദസ്സനത്ഥം വാരദ്വയദേസനാതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ഉഭയം...പേ॰... നിയാമകം ഹോതീ"**തി, സംസട്ഠസദ്ദോ ഹി വോകിണ്ണട്ഠോ നത്ഥി, സമ്പയുത്തസദ്ദോ ച സദിസത്ഥോ, തസ്മാ യഥാ സംസട്ഠസദ്ദോ സമ്പയുത്തസദ്ദാപേക്ഖോ സദിസത്ഥതോ വിനിവത്തിത്വാ ഏകുപ്പാദാദിസഭാവമേവ അത്ഥം ബോധേതി, ഏവം സമ്പയുത്തസദ്ദോപി സംസട്ഠസദ്ദാപേക്ഖോ വോകിണ്ണട്ഠതോ വിനിവത്തിത്വാതി അഞ്ഞമഞ്ഞാപേക്ഖസ്സ സദ്ദദ്വയസ്സ അഞ്ഞമഞ്ഞനിയാമകതാ വേദിതബ്ബാ.

സമ്പയുത്തവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. പഞ്ഹാവാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ

൪൧൧-൪൧൨. തേ പച്ചയേതി തേ ഹേതുആദികേ പച്ചയേ. **പടിപാടിയാ**തി എത്ഥ പച്ചയപടിപാടിയാ കുസലാദിപദപടിപാടിയാ വാതി ആസങ്കായം ഉഭയവസേനപി അത്ഥോ യുജ്ജതീതി ദസ്സേന്തോ പഠമം താവ സന്ധായാഹ **"യഥാക്കമേനാ"**തിആദി. തസ്സത്ഥോ - ''ഹേതുപച്ചയോ ആരമ്മണപച്ചയോ''തിആദിനാ നയേന ദേസനാക്കമേന യായ പടിപാടിയാ പടിച്ചവാരേ പച്ചയാ ആഗതാ, തദനുരൂപം തേ ദസ്സേതുന്തി. ദുതിയം പന ദസ്സേതും **"കുസലോ കുസലസ്സാ"**തിആദി വുത്തം. സാ പനായം പദപടിപാടി യസ്മാ ന കുസലപദദസ്സനമത്തേന ദസ്സിതാ ഹോതി, തസ്മാ തം ഏകദേസേന സകലം നയതോ ദസ്സേന്തോ ആഹ **"കുസലോ കുസലസ്സാതി…പേ॰… ഹോതീ"**തി. **തേനാ**തി നിദസ്സനമത്തേന ''കുസലോ കുസലസ്സാ''തി പദേന. **സബ്ബോ പഭേദോ**തി യം തത്ഥ തത്ഥ പച്ചയേ ''കുസലോ കുസലസ്സാ''തിആദികോ യത്തകോ പഭേദോ വിസ്സജ്ജനം ലഭതി, സോ സബ്ബോ പഭേദോതി അത്ഥോ. **തേ പച്ചയേ പടിപാടിയാ ദസ്സേതു**ന്തി തേ ഹേതുആദിപച്ചയേ കുസലാദിപദപടിപാടിയാ ദസ്സേതും.

൪൧൪. ഫലവിസേസം ആകങ്ഖന്താ പടിഗ്ഗാഹകതോ വിയ ദായകതോപി യഥാ ദക്ഖിണാ വിസുജ്ഝതി, ഏവം ദാനം ദേന്തീതി ആഹ **"വിസുദ്ധം കത്വാ"**തി. **തേസന്തി വത്തബ്ബതാരഹ**ന്തി ഇമിനാ വോദാനസ്സ സകദാഗാമിആദീനം ആവേണികതം ദസ്സേതി. കാമം അഗ്ഗമഗ്ഗപുരേചാരികമ്പി വോദാനമേവ, അസേക്ഖോ പന ഹുത്വാ തം പച്ചവേക്ഖതീതി ന തം ഇധ ഗഹിതം. **ത**ന്തി വോദാനം. **ഗോത്രഭുചിത്ത**ന്തി അട്ഠമകസ്സ ഉപ്പജ്ജനകാലേ ''ഗോത്രഭൂ''തി വത്തബ്ബതാരഹം ചിത്തം. ഗോത്രഭുസദിസന്തി വാ സോതാപന്നാദിഗോത്രാഭിഭാവീതി വാ **ഗോത്രഭുചിത്ത**ന്തി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **പച്ചയുപ്പന്നം ഭൂമിതോ വവത്ഥപേതി,** ''തേഭൂമകകുസലമേവാ''തി ഏത്ഥ വിയ ന പച്ചയധമ്മന്തി അത്ഥോ. **ദേസനന്തരത്താ**തി ''കുസലചിത്തസമങ്ഗിസ്സാ''തിആദിനാ പുഗ്ഗലാമസനദേസനതോ അഞ്ഞത്താ, അഞ്ഞഥാ ഗഹിതം പുന ന ഗണ്ഹേയ്യാതി അധിപ്പായോ.

൪൧൭. രാഗരഹിതസ്സ വിയ സോമനസ്സരഹിതസ്സ ച രാഗസ്സ ന ആരമ്മണേ അസ്സാദനവസേന പവത്തി അജ്ഝുപേക്ഖനതോതി വുത്തം **"അസ്സാദനം…പേ॰… കിച്ച"**ന്തി. സഹസാകാരപ്പവത്തായ ഉപ്പിലാവിതസഭാവായ പീതിയാ ആഹിതവിസേസായ തണ്ഹായ തം തണ്ഹാഭിനന്ദനന്തി വുച്ചതീതി തം സന്ധായാഹ **"പീതികിച്ചസഹിതായ തണ്ഹായ കിച്ച"**ന്തി. യഥാ ച യഥാവുത്തകിച്ചവിസേസായ പീതിയാ ആഹിതവിസേസാ തണ്ഹാ തണ്ഹാഭിനന്ദനാ, ഏവം ദിട്ഠാഭിനന്ദനാ വേദിതബ്ബാ. യസ്മാ പന സാ അത്ഥതോ പച്ചയവിസേസവിസിട്ഠാ ദിട്ഠിയേവ, തസ്മാ വുത്തം **"ദിട്ഠാഭിനന്ദനാ ദിട്ഠിയേവാ"**തി. **ഏത്ഥ പനാ**തി ''അഭിനന്ദതീ''തി പദസ്സ തണ്ഹാദിട്ഠിവസേന വുത്തേസു ഏതേസു പന ദ്വീസു അത്ഥേസു. **അഭിനന്ദന്തസ്സാ**തി ഇദം ദിട്ഠാഭിനന്ദനംയേവ സന്ധായ വുത്തന്തി അധിപ്പായേന **"പച്ഛിമത്ഥമേവ ഗഹേത്വാ"**തി വുത്തം. **അഭിനന്ദന്തസ്സാ**തി പന അവിസേസതോ വുത്തത്താ തണ്ഹാവസേന ദിട്ഠിവസേന അഭിനന്ദന്തസ്സാതി അയമേത്ഥ അത്ഥോ അധിപ്പേതോ, തസ്മാ **"അഭിനന്ദനാ…പേ॰… ന സക്കാ വത്തു"**ന്തി ഇദമിധ വചനമനോകാസം. കസ്മാ? ദിട്ഠിരഹിതേപി സന്താനേ അഭിനന്ദനസ്സ വുത്തത്താ. **തണ്ഹാവസേന നന്ദതീ**തി തണ്ഹാഭിനന്ദനവസേനേവ വുത്തോ അത്ഥോ പുരിമോ അത്ഥോ. **ദ്വീസു പന സോമനസ്സസഹഗതചിത്തുപ്പാദേസൂ**തി ദിട്ഠിരഹിതാനി സോമനസ്സസഹഗതചിത്താനി സന്ധായാഹ. **യഥാവുത്തേനാ**തി ''സരാഗസ്സ സോമനസ്സസ്സാ''തിആദിനാ വുത്തേന സോമനസ്സേന അസ്സാദേന്തസ്സ, രാഗേന ച തേസുയേവ യഥാവുത്തേസു ദ്വീസു ചിത്തേസു അസ്സാദേന്തസ്സ, ചതൂസുപി സോമനസ്സസഹഗതചിത്തേസു സപ്പീതികതണ്ഹായ അഭിനന്ദന്തസ്സ, ചതൂസുപി ദിട്ഠിസമ്പയുത്തേസു ദിട്ഠാഭിനന്ദനായ അഭിനന്ദന്തസ്സ ദിട്ഠി ഉപ്പജ്ജതീതി ഏവമേത്ഥ യോജനാ വേദിതബ്ബാ. തേന വുത്തം **"ഇതിപി സക്കാ യോജേതു"**ന്തി. യഥാ ദിട്ഠൂപനിസ്സയതോ ദിട്ഠാഭിനന്ദനാ സമ്ഭവതി,

ഏവം തണ്ഹൂപനിസ്സയതോ തണ്ഹാഭിനന്ദനാപി സമ്ഭവതീതി ദട്ഠബ്ബം. "അഭിനന്ദതി രാഗോ ഉപ്പജ്ജതീ"തി വചനതോ സപ്പീതികതണ്ഹായ അഭിനന്ദന്തസ്സ രാഗുപ്പത്തിപി വത്തബ്ബാ, ന വാ വത്തബ്ബാ തണ്ഹാഭിനന്ദനായ ഏവ രാഗുപ്പത്തിയാ വുത്തത്താ.

൪൦൩. "തദാരമ്മണതായാ"തി വത്തബ്ബേ **"തദാരമ്മണതാ"**തി വുത്തന്തി ആഹ **"വിഭത്തിലോപോ ഹേത്ഥ കതോ"**തി. **തദാരമ്മണതാ**തി ഏത്ഥ താ-സദ്ദാഭിധേയ്യോ അത്ഥോ ഭാവോ നാമ, സോ പന തദാരമ്മണസദ്ദാഭിധേയ്യതോ അഞ്ഞോ നത്ഥീതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ഭാവവന്തതോ വാ അഞ്ഞോ ഭാവോ നാമ നത്ഥീ"**തി. ഏതേന സകത്ഥേ അയം താ-സദ്ദോതി ദസ്സേതി. തേനാഹ **"വിപാകോ തദാരമ്മണഭാവഭൂതോതി അത്ഥോ"**തി. ഏതസ്മിഞ്ചത്ഥേ "തദാരമ്മണതാ"തി പച്ചത്തേകവചനം ദട്ഠബ്ബം. **വിഞ്ഞാണഞ്ചായതന...പേ॰... ന വുത്ത**ന്തി യദിപി കാമാവചരവിപാകാനമ്പി കമ്മം ആരമ്മണം ലബ്ഭതി, തം പന വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനനേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനവിപാകാനം വിയ ന ഏകന്തേന ഇമസ്സ വിപാകചിത്തസ്സ ഇദം കമ്മം ആരമ്മണന്തി വവത്ഥിതം കാമാവചരവിപാകചിത്താനം ബഹുഭേദത്താ, തസ്മാ തം ലബ്ഭമാനമ്പി ന വുത്തന്തി അത്ഥോ. യദി ഏവം കിം തം ലബ്ഭമാനമ്പി ന ദസ്സിതമേവാതി ആസങ്കായം ആഹ **"തദാരമ്മണേന പനാ"**തിആദി. **അനുലോമതോ സമാപജ്ജനേ യേഭുയ്യേന ആസന്നസമാപത്തിയാ ആരമ്മണഭാവോ ദസ്സിതോ,** അഞ്ഞഥാ "പടിലോമതോ വാ ഏകന്തരികവസേന വാ"തി വചനം നിരത്ഥകം സിയാതി അധിപ്പായോ. **ഭവേയ്യാ**തി അനാസന്നാപി സമാപത്തി ആരമ്മണം ഭവേയ്യ, ന സക്കാ പടിക്ഖിപിതുന്തി അത്ഥോ. തേനേവ ഹി **"യേഭുയ്യേനാ"**തി വുത്തം. **ഏവം സതീ**തി യദി ആവജ്ജനായ ഏവ ആരമ്മണഭാവേന കുസലാനം ഖന്ധാനം അബ്യാകതാരമ്മണതാ അധിപ്പേതാ, ഏവം സന്തേ. **വത്തബ്ബം സിയാ**തി "ഇദ്ധിവിധഞാണസ്സാ"തി ച പാളിയം വത്തബ്ബം സിയാ തസ്സാപി ആവജ്ജനായ ആരമ്മണഭാവതോ. **തം ന വുത്ത**ന്തി തം അബ്യാകതം ഇദ്ധിവിധഞാണം "കുസലാ ഖന്ധാ ഇദ്ധിവിധഞാണസ്സാ"തി ന വുത്തം. **ഹോന്തീ**തി ആരമ്മണം ഹോന്തി. **താനീ**തി ചേതോപരിയഞാണാദീനി. **യായ കായചീ**തി ചേതോപരിയഞാണാദീനം അഞ്ഞേസഞ്ച കുസലാനം ആരമ്മണകരണവസേന ആവജ്ജന്തിയാ.

൪൦൭-൪൦൯. ആദീനവദസ്സനേന സഭാവതോ ച അനിട്ഠതാമത്തവസേന ച ദോമനസ്സസ്സ ഉപ്പത്തി വേദിതബ്ബാതി യോജേതബ്ബം. ആഘാതവത്ഥുആദിഭേദേന **അക്ഖന്തിഭേദോ** വേദിതബ്ബാ.

൪൧൪. **സബ്ബസ്സാ**തി പകരണപരിച്ഛിന്നേ ഗയ്ഹമാനേ സബ്ബസ്സ അബ്യാകതസ്സ, അത്ഥന്തരവസേന പന ഗയ്ഹമാനേ സബ്ബസ്സ ഞേയ്യസ്സാതി അത്ഥോ. **അസക്കുണേയ്യത്താ**തി ഇദം വത്തബ്ബസ്സ അനന്താപരിമേയ്യതായ വുത്തം, ന അഞ്ഞാണപടിഘാതതോ.

൪൧൭. വോദാനസങ്ഖാതം വുട്ഠാനം അപുബ്ബതോ ന ഹോതീതി വുത്തം **"അപുബ്ബതോ ചിത്തസന്താനതോ വുട്ഠാനം ഭവങ്ഗമേവാ"**തി. തഞ്ഹി യഥാലദ്ധസ്സ വിസേസസ്സ വോദാപനം പഗുണഭാവാപാദനം അപുബ്ബം നാമ ന ഹോതി. തഥാ ഹി വുത്തം "ഹേട്ഠിമം ഹേട്ഠിമഞ്ഹി പഗുണജ്ഝാനം ഉപരിമസ്സ ഉപരിമസ്സ പദട്ഠാനം ഹോതി, തസ്മാ വോദാനമ്പി വുട്ഠാനന്തി വുത്ത"ന്തി. **അവജ്ജേതബ്ബത്താ വത്തബ്ബം നത്ഥീ**തി കുസലഭാവേന സമാനത്താ വജ്ജേതബ്ബതായ അഭാവതോ വിഭജിത്വാ വത്തബ്ബം നത്ഥി, തസ്മാ യദേത്ഥ വിസേസനം ലബ്ഭതി, തം ദസ്സേന്തോ **"നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം...പേ॰... സമാപത്തിയാ"**തി ആഹ. **ചിത്തുപ്പാദകണ്ഡേ വുത്തമേവാ**തി പട്ഠാനേ പന "കുസലേ നിരുദ്ധേ വിപാകോ തദാരമ്മണതാ ഉപ്പജ്ജതീ"തിആദിനാ "കിരിയാനന്തരം തദാരമ്മണഭാവേ"തി യം വത്തബ്ബം, തം ചിത്തുപ്പാദകണ്ഡവണ്ണനായം വുത്തമേവ.

താ ഉഭോപീതി യാ "കുസലവിപാകാഹേതുകസോമനസ്സസഹഗതാ ഉപേക്ഖാസഹഗതാ ചാ"തി ദ്വേ മനോവിഞ്ഞാണധാതുയോ വുത്താ, താ ഉഭോപി സോമനസ്സസഹഗതമനോവിഞ്ഞാണധാതുവസേന വുത്താ. കസ്മാ? ദസന്നം കാമാവചരഭവങ്ഗാനം അത്തനോ തദാരമ്മണകാലേ സന്തീരണകാലേ ച വോട്ഠബ്ബനസ്സ അനന്തരപച്ചയഭാവതോ. ഉപേക്ഖാസഹഗതാ പന യഥാവുത്താനം ദസന്നം വിപാകാനം മനോവിഞ്ഞാണധാതൂനം അത്തനോ തദാരമ്മണാദികാലേ വോട്ഠബ്ബനകിരിയസ്സ സന്തീരണകാലേ മനോധാതുകിരിയസ്സ ഭവങ്ഗകാലേതി യോജേതബ്ബം.

൪൨൩. പടിവിജ്ഝിത്വാതി ജാനിത്വാ. **ദള്ഹം ന ഗഹേതബ്ബ**ന്തി ദള്ഹഗ്ഗാഹം ന ഗഹേതബ്ബം. **ബലവതോ...പേ... വിപച്ചനതോ**തി ഏതേന ബലവതാ ദുബ്ബലതാ ച അപ്പമാണം, കതോകാസതാ പമാണന്തി ദസ്സേതി. കതോകാസതാ ച അവസേസപച്ചയസമവായേ വിപാകാഭിമുഖതാതി ദട്ഠബ്ബം. **യം കിഞ്ചീ**തി ച ബലവം ദുബ്ബലം വാതി അത്ഥോ. **വിപാകജനകമ്പി കിഞ്ചി കമ്മം ഉപനിസ്സയപച്ചയോ ന ഹോതീതി സക്കാ വത്തും**. സതി ഹി കമ്മഉപനിസ്സയപച്ചയാനം അവിനാഭാവേ വിപാകത്തികേ ഉപനിസ്സയപച്ചയേ ഗഹിതേ കമ്മപച്ചയോ വിസും ന ഉദ്ധരിതബ്ബോ സിയാ, വേദനാത്തികേ ച ഉപനിസ്സയേ പച്ചനീയതോ ഠിതേ കമ്മപച്ചയേന സദ്ധിം അട്ഠാതി ന വത്തബ്ബം സിയാതി അധിപ്പായോ. പച്ചയദ്വയസ്സ പന ലബ്ഭമാനതപ്പരായ ദേസനായ ഉപനിസ്സയേ ഗഹിതേപി കമ്മപച്ചയോ ഉദ്ധരിതബ്ബോയേവാതി സക്കാ വത്തും. ലബ്ഭമാനസ്സ ഹി ഉദ്ധരണം ഞായാഗതം, തഥാ ഉപനിസ്സയേ പച്ചനീയതോ ഠിതേപി കമ്മപച്ചയോ വത്തബ്ബോവ ഉപനിസ്സയസ്സ അനേകഭേദത്താ, വിപാകം ജനേന്തം കമ്മം വിപാകസ്സ ഉപനിസ്സയോ ന ഹോതീതി ന വത്തബ്ബമേവാതി വേദിതബ്ബം.

പരസ്സ പവത്തം ഓമാനന്തി പരസന്താനേ അത്താനം ഉദ്ദിസ്സ പവത്തം അവമാനം. **തേസൂ**തി യോ അനേന പുബ്ബേ ഹതോ, തസ്സ ഞാതിമിത്തേസു. മാതുഘാതനത്ഥം പവത്തിതതായ പുരിമചേതനായ **മാതുഘാതകമ്മേന സദിസതാ,** യഥാ ച **ആണത്തിയം പഹാരേപി** ഏസേവ നയോ. തേന വുത്തം **"ഏസ നയോ ദ്വീഹി പകാരേഹീതി ഏത്ഥാപീ"**തി.

വട്ടനിസ്സിതോ ദാനാദിവസേന സദ്ധം ഉപ്പാദേന്തോ രാഗം ഉപനിസ്സായ ദാനാദിവസേന സദ്ധം ഉപ്പാദേതി നാമ, ന വിവട്ടനിസ്സിതോ അവിസേസേന വുത്തത്താതി ആഹ **"ഇമിനാ അധിപ്പായേന വദതീ"**തി. **ഏതേസ**ന്തി കായികസുഖദുക്ഖാനം. **ഏകതോപീ**തി ഇദം യദിപി ഏകസ്മിം സന്താനേ സുഖദുക്ഖാനം ഏകസ്മിം ഖണേ ഉപ്പത്തി നത്ഥി, പച്ചയസമായോഗോ പന തേസം ഏകജ്ഝമ്പി ഹോതീതി കത്വാ വുത്തം.

൪൨൪. പുരിമവാരേസു വിയാതി പടിച്ചവാരാദീസു പുരിമേസു വിയ. **ഇമസ്മി**ന്തി പഞ്ഹാവാരേ. **പച്ചയേന ഉപ്പത്തി വുച്ചതീ**തി ഹേതുആദിനാ തേന തേന പച്ചയേന തംതംപച്ചയുപ്പന്നസ്സ ഉപ്പത്തി ന വുച്ചതി . **തേസം തേസം ധമ്മാന**ന്തി ഹേതുആദീനം തേസം തേസം പച്ചയധമ്മാനം. **തംതംപച്ചയഭാവോ**തി ഹേതുആദീനം തംതംപച്ചയഭാവോ വുച്ചതി. തേനേവ പുരിമേസു ഛസു വാരേസു "കുസലോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതീ"തിആദിനാ തത്ഥ തത്ഥ ഉപ്പാദഗ്ഗഹണം കതം, ഇധ പന "കുസലസ്സ ധമ്മസ്സ ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോ"തിആദിനാ പച്ചയഭാവോ ഗഹിതോ. **തേനാ**തി ഉപത്ഥമ്ഭകത്തേന പച്ചയഭാവേന. **ഇധാ**തി പഞ്ഹാവാരേ.

൪൨൭. പതിട്ഠാഭൂതസ്സാതി നിസ്സയഭൂതസ്സ. **കമ്മപച്ചയോ**തി സഹജാതകമ്മപച്ചയോ. **ദുകമൂലകദുകാവസാനാ**തി "കുസലോ ച അബ്യാകതോ ച ധമ്മാ കുസലസ്സ ച അബ്യാകതസ്സ ച ധമ്മസ്സാ"തി ഏവം ദുകമൂലകദുകാവസാനാ കത്വാ വുത്തപഞ്ഹാ. **തത്ഥാ**തി പച്ചയവാരേ. **കുസലോ ച അബ്യാകതോ ച ധമ്മാ**തി കുസലാബ്യാകതപ്പഭേദാ പച്ചയുപ്പന്നാ ധമ്മാ. **യതോ തതോ വാ**തി പച്ചയധമ്മനിയമം അകത്വാ യതോ തതോ

വാ കുസലാബ്യാകതവസേന **ഉഭയപച്ചയതോ ഉപ്പത്തിമത്തമേവ തത്ഥ** പച്ചയവാരേ **അധിപ്പേതം, ഉഭയസ്സ** യഥാവുത്തസ്സ പച്ചയുപ്പന്നസ്സ **ഉഭിന്നം** യഥാവുത്താനംയേവ പച്ചയധമ്മാനം **പച്ചയഭാവോ ന അധിപ്പേതോ** ഉപ്പാദപധാനത്താ തസ്സാ ദേസനായാതി അധിപ്പായോ. **നിസ്സയാദിഭൂതാ**തി നിസ്സയഅത്ഥിഅവിഗതഭൂതാ പച്ചയധമ്മാ ന ലബ്ഭന്തി, തസ്മാ കുസലോ ച...പേ॰... ന വുത്തന്തി യോജനാ.

പഞ്ഹാവാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പഞ്ഹാവാരസ്സ ഘടനേ അനുലോമഗണനാ

൪൩൯. **ഏത്ഥാ**തി അബ്യാകതമൂലകേ. **യദി ഏവന്തി** യദി കുസലാകുസലമൂലേഹി അലബ്ഭമാനമ്പി ലബ്ഭതി, ഏവം സന്തേ. **ഗണനമത്തസാമഞ്ഞതോ, ന** പച്ചയസാമഞ്ഞതോതി അധിപ്പായോ.

൪൪൦. **നിദസ്സനവസേന ദട്ഠബ്ബോ** യേഭുയ്യേന ഇന്ദ്രിയമഗ്ഗപച്ചയാനഞ്ച ഹേതുപച്ചയസ്സ വിസഭാഗത്താ. **ഇന്ദ്രിയമഗ്ഗപച്ചയാ ച വിസഭാഗാ**തി വിസേസനേന യോ തത്ഥ സഭാഗഭാവോ, തം നിവത്തേതി. **തഥാ ഭാവാഭാവതോ**തി തസ്മിം ഹേതുപച്ചയാകാരേ സതി ഭാവതോ, ഹേതുധമ്മാനം ഹേതുപച്ചയഭാവേ സതി സഹജാതാദിപച്ചയഭാവതോതി അത്ഥോ. **അധിപതിപച്ചയാദീനന്തി** അധിപതിന്ദ്രിയമഗ്ഗപച്ചയാനം. **വിസഭാഗതാ** ഹേതുപച്ചയസ്സ. **കുസലാദിഹേതൂനന്തി** കുസലാകുസലകിരിയാബ്യാകതഹേതൂനം. **ഹേതുപച്ചയഭാവേ**തി ഹേതുപച്ചയത്തേ ഹേതുഭാവേന ഉപകാരകത്തേ. **വിപാകപച്ചയഭാവാഭാവതോ**തി വിപാകപച്ചയഭാവസ്സ അഭാവതോ. ന ഹി വിപാകാനം വിപാകപച്ചയതാ അത്ഥി. വിപാകഹേതൂനം ഇതരഹേതൂഹി ഹേതുപച്ചയതായ അത്ഥി സഭാഗതാതി ആഹ **"ഹേതുവജ്ജാന"**ന്തി. **വിപാകാനം വിസഭാഗതായ ഭവിതബ്ബം,** ന ഹി വിപാകധമ്മധമ്മനേവവിപാകനവിപാകധമ്മധമ്മാനം വിപാകേഹി സഭാഗതാ അത്ഥി രാസന്തരഭാവതോതി അധിപ്പായോ. **ഉഭയപച്ചയസഹിതേ**തി ഹേതുവിപാകപച്ചയസഹിതേ. **ഹേതുപച്ചയഭാവേ വിപാകമ്ഹീ**തി ഹേതുപച്ചയഭാവേന വത്തമാനേ വിപാകധമ്മേ. **വിപാകപച്ചയത്താഭാവാഭാവതോ**തി വിപാകപച്ചയഭാവാഭാവസ്സ അഭാവതോ. ന ഹി വിപാകോ വിപാകസ്സ വിപാകപച്ചയോ ന ഹോതി, തസ്മാ നത്ഥി ഹേതുവിപാകപച്ചയാനം വിസഭാഗതാതി അധിപ്പായോ.

ഇദാനി വുത്തമേവത്ഥം ഉദാഹരണേന സമത്ഥേന്തോ **"യഥാ ഹീ"**തിആദിമാഹ. **ഹേതുസഹജാതപച്ചയസഹിതേ**തി ഹേതുപച്ചയസഹജാതപച്ചയസഹിതേ, ഉഭയപച്ചയയുത്തേതി അത്ഥോ. **ഹേതൂനന്തി** ഇദം "സഹജാതപച്ചയത്താഭാവോ"തി ഇമിനാപി സമ്ബന്ധിതബ്ബം. ഹേതൂനഞ്ഹി ഹേതുപച്ചയസഹിതേ രാസിമ്ഹി ഹേതുപച്ചയഭാവോ വിയ സഹജാതപച്ചയഭാവോപി അത്ഥീതി. തത്ഥ ഹേതുവജ്ജാനം സഹജാതധമ്മാനം ഹേതുധമ്മസ്സ ച ന സഭാഗതാ വുച്ചതി സഹജാതപച്ചയേന സഭാഗഭാവതോ. **ഏവമിധാപീ**തി യഥാ ഹേതുസഹജാതപച്ചയേസു വുത്തപ്പകാരേന നത്ഥി വിസഭാഗതാ, ഏവമിധാപി ഹേതുവിപാകപച്ചയേസു നത്ഥി വിസഭാഗതാതി അത്ഥോ. **ഏസ നയോ വിപ്പയുത്തപച്ചയേപീ**തി യ്വായം നയോ ഹേതുസഹജാതപച്ചയേസു വിസഭാഗതാഭാവോ വുത്തോ, ഏസ നയോ ഹേതുസഹിതേ വിപ്പയുത്തപച്ചയേപീതി അത്ഥോ. തത്ഥാപി ഹി "ഹേതുവിപ്പയുത്തപച്ചയസഹിതേ രാസിമ്ഹീ"തിആദി സക്കാ യോജേതുന്തി. പച്ചുപ്പന്നോ ഏവ പച്ചയുപ്പന്നോ, പച്ചയോ പന അതീതോപി അനാഗതോപി കാലവിനിമുത്തോപി ഹോതീതി പച്ചുപ്പന്നക്ഖണേ ഹേതുപച്ചയഭാവേ സഹജാതാദിപച്ചയഭാവം സന്ധായ തഥാഭാവാഭാവവസേന സഭാഗതായ വുച്ചമാനായ നാനാക്ഖണികാനം കുസലാദീനം ഹേതൂനം വിപാകാനഞ്ച വസേന വിസഭാഗതാ തസ്സേവ ഹേതുസ്സ ന വത്തബ്ബാതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി **"അപിചാ"**തിആദിനാ.

അഗ്ഗഹിതവിസേസതോ സാമഞ്ഞതോ വിസേസോ ന സുവിഞ്ഞേയ്യോ ഹോതീതി അധിപ്പായേനാഹ **"കുസലാ വീമംസാധിപതീതി ഏവം വത്തബ്ബ"**ന്തി.

൪൭-൪൮. **"ഇതരാനി ദ്വേ ലഭതീ"**തി ഏവം വത്തും ന സക്കാ, ഹേതാധിപതിദുകേഹി ദസ്സിതാനി യാനി "കുസലോ ധമ്മോ കുസലസ്സ ധമ്മസ്സ, കുസലോ ധമ്മോ അബ്യാകതസ്സ, കുസലോ ധമ്മോ കുസലസ്സ ച അബ്യാകതസ്സ ച, അബ്യാകതോ ധമ്മോ അബ്യാകതസ്സാ"തി ചത്താരി വിസ്സജ്ജനാനി, തേസു ഹേതുസഹജാതനിസ്സയഅത്ഥിഅവിഗതഇന്ദ്രിയമഗ്ഗപച്ചയേസു സമ്പയുത്തപച്ചയേ പവിട്ഠേ "കുസലോ ധമ്മോ കുസലസ്സ, അബ്യാകതോ ധമ്മോ അബ്യാകതസ്സാ"തി ഇമാനി ദ്വേ ലഭതി. യം സന്ധായ അട്ഠകഥായം വുത്തം "സചേ തേഹി സദ്ധിം…പേ॰… താനേവ ദ്വേ ലഭതീ"തി, തേഹി പന ഇതരാനി നാമ "കുസലോ ധമ്മോ അബ്യാകതസ്സ, കുസലോ ധമ്മോ കുസലസ്സ ച അബ്യാകതസ്സ ചാ"തി ഇമാനി ദ്വേപി സിയും. ന ഹി കുസലോ ധമ്മോ കുസലസ്സ വിപ്പയുത്തപച്ചയേന പച്ചയോ ഹോതി. തേന വുത്തം **"ഇതരാനി ദ്വേ ലഭതീതി പുരിമപാഠോ"**തിആദി. **ഇതരാനി ദ്വേ**തി വാ അഞ്ഞാനി ദ്വേ, യാനി സമ്പയുത്തപച്ചയവസേന ദ്വേ വിസ്സജ്ജനാനി, വിപ്പയുത്തപവേസേ പന തതോ അഞ്ഞാനി അഞ്ഞഥാഭൂതാനി ദ്വേ വിസ്സജ്ജനാനി. യാനി സന്ധായ വുത്തം **"കുസലോ അബ്യാകതസ്സ, അബ്യാകതോ അബ്യാകതസ്സാതി ദ്വേ ലഭതീതി പഠന്തീ"**തി. **തേസൂ**തി ഊനതരഗണനാഹേതൂസു വിപാകഅഞ്ഞമഞ്ഞാദീസു.

അനാമട്ഠവിപാകാനീതി അഗ്ഗഹിതവിപാകപച്ചയാനി, ഘടനം അപേക്ഖിത്വാ അയം നപുംസകനിദ്ദേസോ. **ന വിപാകഹേതുരഹിതാനി** സാധാരണവസേന വുത്തത്താ. തേന വുത്തം അട്ഠകഥായം "സാമഞ്ഞതോ നവന്നമ്പി ഹേതൂനം വസേന വുത്താനീ"തി, "വിപാകഹേതുപി ലബ്ഭതീ"തി ച.

തത്ഥാതി പഞ്ചമഘടനതോ പട്ഠായ പഞ്ചസു ഘടനേസു. തേന വിപാകേന സഹ, സമം വാ ഉട്ഠാനം ഏതസ്സാതി **സമുട്ഠാന**ന്തി അയമ്പി അത്ഥോ സമ്ഭവതീതി വുത്തം **"പടിസന്ധിയം കടത്താരൂപമ്പി തംസമുട്ഠാനഗ്ഗഹണേനേവ സങ്ഗണ്ഹാതീ"**തി. **ഏസേവ നയോ**തി ഇമിനാ കടത്താരൂപമ്പി തംസമുട്ഠാനഗ്ഗഹണേനേവ സങ്ഗണ്ഹാതീതി ഇമമേവത്ഥം അതിദിസതി.

ഏവമ്പീതി "ഏതേസു പനാ"തിആദിനാ സങ്ഖേപതോ വുത്തപ്പകാരേപീതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"ഏതേസു പന…പേ॰… വുത്തനയേനപീ"**തി. **യോ യോ പച്ചയോ**തി യോ യോ ഹേതുആദിപച്ചയോ **മൂലഭാവേന ഠിതോ** പരേസം പച്ചയാനം. **തപ്പച്ചയധമ്മാന**ന്തി തേഹി ഹേതുആദിപച്ചയേഹി പച്ചയഭൂതാനം ഹേതുആദിധമ്മാനം. **നിരവസേസഊനഊനതരഊനതമലാഭക്കമേനാ**തി തേ ധമ്മാ യേസു വിസ്സജ്ജനേസു യഥാരഹം നിരവസേസാ ലബ്ഭന്തി , യേസു ഊനാ ഊനതരാ ഊനതമാ ച ലബ്ഭന്തി, തേന കമേന ഘടനാവചനതോ പച്ചയുപ്പന്നാപി യഥാക്കമം നിരവസേസാദിക്കമേനേവ ലബ്ഭന്തി. തേനാഹ **"നിരവസേസലാഭേ ച…പേ॰… വേദിതബ്ബോ"**തി.

ഹേതുമൂലകം നിട്ഠിതം.

൪൯. **പഞ്ചമേ ഏകന്തി സനിസ്സയതോ അബ്യാകതമൂലം അകുസല**ന്തി ഇദം സന്ധായാഹ **"വത്ഥുവസേന സനിസ്സയം വക്ഖതീ"**തി. **ന ഇദ**ന്തി ഇദം ചതുത്ഥം ഘടനം ലബ്ഭമാനസ്സപി വത്ഥുസ്സ വസേന ഘടനം ന ഹോതി തസ്സ വക്ഖമാനത്താ, തസ്മാ "ആരമ്മണവസേനേവാ"തി ഏകംസോ ഗഹിതോതി അത്ഥയോജനാ.

൪൯. **സഹജാതപുരേജാതാ ഏകോ നിസ്സയപച്ചയോ**തി ഇമിനാ സതിപി പച്ചയധമ്മഭേദേ പച്ചയഭാവഭേദോ നത്ഥീതി ദസ്സേതി, തഥാ **"അത്ഥിപച്ചയോ"**തി ഇമിനാപി. അവിഗതപച്ചയോപേത്ഥ അത്ഥിപച്ചയേനേവ സങ്ഗഹിതോതി ദട്ഠബ്ബോ. "അത്ഥിഅവിഗതപച്ചയോ"തി പാഠോ. സഹജാതാരമ്മണാധിപതി പന ന കേവലം

പച്ചയധമ്മപ്പഭേദോവ, അഥ ഖോ പച്ചയഭാവഭേദോപി അത്ഥേവാതി ആഹ **“ഏവം… പേ॰… അഭാവതോ”**തി. വുത്തമേവത്ഥം പാകടതരം കാതും **“നിസ്സയഭാവോ ഹീ”**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **സഹജാതപുരേജാതനിസ്സയാദീന**ന്തി സഹജാതനിസ്സയപുരേജാതനിസ്സയാദീനം. **ആദി**-സദ്ദേന സഹജാതപുരേജാതഅത്ഥിഅവിഗതഭാവേ സങ്ഗണ്ഹാതി. **ന പനേവ**ന്തിആദിനാ വുത്തമേവത്ഥം വിവരന്തോ **“സഹജാതോ ഹീ”**തിആദിമാഹ. **ഭിന്നസഭാവാ**തി സമാനേപി അധിപതിസദ്ദവചനീയഭാവേ പച്ചയഭാവവിസിട്ഠേന സഭാവേന ഭിന്നസഭാവാ, ന ഹേതുപച്ചയാദയോ വിയ സഭാവമത്തേന. **തേനേവാ**തി ഭിന്നസഭാവത്താ ഏവ. അഞ്ഞഥാ “കുസലോ കുസലസ്സ സഹജാതവസേന, അബ്യാകതോ ആരമ്മണവസേന അധിപതിപച്ചയേന പച്ചയോ ഹോതീ”തി തദുഭയം ഏകജ്ഝം കത്വാ വത്തബ്ബം സിയാ, ന ച വുത്തന്തി ദസ്സേന്തോ ആഹ **“പഞ്ഹാവാരവിഭങ്ഗേ…പേ॰… ന വുത്ത”**ന്തി.

൪൪൭-൪൪൮. സാധാരണവസേനാതി അധിപതിന്ദ്രിയഭാവസാമഞ്ഞേന. തഥാ ചേവ ഛ ഘടനാനി യോജേത്വാ ദസ്സേതി **“അധിപതീ”**തിആദിനാ. **ദ്വേ പച്ചയധമ്മാ**തി വീരിയവീമംസാനം വസേന ദ്വേ പച്ചയധമ്മാ, **ഏകോയേവ** ചിത്താധിപതിവസേന. **സമഗ്ഗകാനി പുബ്ബേ വത്തബ്ബാനി സിയും** അധിപതിപടിപാടിയാതി അധിപ്പായോ. പഠമഞ്ഹി വീരിയാധിപതി പച്ഛാ ചിത്താധിപതീതി. **തേസം** ആഹാരമഗ്ഗപച്ചയാനം **പച്ഛാ വുത്താനി** സമഗ്ഗകാനി. **സദിസത്താ**തി ഇദം പരതോ “ഹേതുവസേന വുത്തഘടനേഹി സദിസത്താ”തിആദിവചനം സന്ധായ വുത്തം.

൪൪൯-൪൫൦. ദുമൂലകന്തി കുസലാബ്യാകതമൂലകം. തം കുസലമൂലകേസു കസ്മാ വുത്തന്തി ചോദനായം ആഹ **“അബ്യാകതസഹിതസ്സ കുസലസ്സ പച്ചയഭാവദസ്സനവസേനാ”**തി. **ഏത്ഥാ**തി അനുലോമഗണനേ. **യഥാവുത്തേസൂ**തി “സഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയവിപാകസമ്പയുത്തവിപ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതമൂലകേസൂ”തി ഏവം വുത്തേസു സഹജാതാദിമൂലകേസു. **അത്ഥിഅവിഗതമൂലകവജ്ജേസൂ**തി അത്ഥിഅവിഗതമൂലകാനി ഠപേത്വാ അവസേസേസു **ആഹാരേന** ആഹാരപച്ചയേന ഘടനാനി ന യോജിതാനീതി സമ്ബന്ധോ. അധിപതിന്ദ്രിയേഹി ച നിസ്സയാദിവജ്ജേസു സഹജാതാദീസു ഘടനാനി ന യോജിതാനീതി യോജനാ. **തേസൂ**തി ഹേതുകമ്മഝാനമഗ്ഗേസു ആഹാരേ അധിപതിന്ദ്രിയേസു ച തംതംഘടനവസേന യഥാവുത്തേസു യോജിയമാനേസു. **തേനാ**തി ഹേതുആദിഅരൂപധമ്മാനംയേവ ലബ്ഭനതോ. **തേഹി ഘടനാനീ**തി ഹേതുആദീഹി യോജിയമാനാനി ഘടനാനി. **രൂപമിസ്സകത്താഭാവേനാ**തി ഇദം വുത്തസദിസതായ കാരണവചനം. കസ്മാ പനേത്ഥ അത്ഥിഅവിഗതമൂലകാനി നിസ്സയവിപ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതാനി തേഹി വജ്ജിതാനീതി ആഹ **“അത്ഥിഅവിഗതേഹി പനാ”**തിആദി. നിസ്സയാദീഹി യോജിയമാനാനി അധിപതിന്ദ്രിയാനി രൂപമിസ്സകാനി ഹോന്തീതി ന വുത്താനീതി സമ്ബന്ധോ. യദി ഏവം കസ്മാ അത്ഥിഅവിഗതമൂലകേസു ആഹാരേന, നിസ്സയാദിമൂലകേസു ച അധിപതിന്ദ്രിയേഹി യോജനാ കതാതി ചോദനം സന്ധായാഹ **“അധിപതാഹാരിന്ദ്രിയമൂലകേസൂ”**തിആദി.

൪൫൧-൪൫൨. ഏദിസേസു ഠാനേസു ഖന്ധ-സദ്ദോ അരൂപേസ്വേവ നിരുള്ഹോതി കത്വാ വുത്തം **“ന പവത്തേ വിയ ഖന്ധായേവ പച്ചയുപ്പന്നഭാവേന ഗഹേതബ്ബാ”**തി. **കടത്താരൂപമ്പി പന ലബ്ഭതീ**തി ഇമിനാ “ഏകക്ഖണികകമ്മവസേന വുത്താനീ”തി വചനം പടിക്ഖിപതി. യമത്ഥം സന്ധായ **“കസ്മാ ന വുത്ത”**ന്തി വുത്തം, തം പാകടതരം കരോന്തോ **“നനൂ”**തിആദിം വത്വാ പുന തം ഉദാഹരണേന വിഭാവേതും **“യഥാചാ”**തിആദി വുത്തം. **ആരമ്മണനിസ്സയപച്ചയഭാവേനാ**തി ആരമ്മണപച്ചയഭാവേന നിസ്സയപച്ചയഭാവേന ച. കമ്മസ്സ ച പച്ചയഭാവോ പാകടോയേവാതി ആഹ **“കമ്മമ്പി ആരമ്മണപച്ചയഭാവേന വത്തബ്ബ”**ന്തി. **ദ്വിന്നം പച്ചയഭാവാന**ന്തി കമ്മാരമ്മണപച്ചയഭാവാനം. **അഞ്ഞമഞ്ഞപടിക്ഖേപതോ**തി ഇമിനാ ദ്വിന്നം

പച്ചയഭാവാനം ഭിന്നത്താ പവത്തിആകാരസ്സ ഏകക്ഖണേ ഏകസ്മിം പച്ചയധമ്മേ അയുജ്ജമാനതം ദസ്സേതി. യഥാദസ്സിതസ്സ നിദസ്സിതബ്ബേന അസമാനതം ദസ്സേന്തോ **"പച്ചുപ്പന്നഞ്ഹി…പേ॰… യുത്തം വത്തു"**ന്തി ആഹ. **കമ്മം പ**നാതിആദിനാ കമ്മാരമ്മണപച്ചയാനം പവത്തിആകാരസ്സ ഭിന്നത്താ ഏകജ്ഝം ഹുത്വാ അപ്പവത്തിമേവ വിഭാവേതി. യതോ തേ അഞ്ഞമഞ്ഞം പടിക്ഖേപകാ വുത്താ, കസ്മാ പന തംയേവ വത്ഥു ആരമ്മണപച്ചയോ ഹോതി നിസ്സയപച്ചയോ ച, ന തംയേവ കമ്മം ആരമ്മണപച്ചയോ ച കമ്മപച്ചയോ ചാതി? ന ചോദേതബ്ബമേതം, ധമ്മസഭാവോ ഏസോതി ദസ്സേന്തോ **"ഏസ ച സഭാവോ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **വത്തമാനാന**ന്തി പച്ചുപ്പന്നാനം. **യ**ന്തി ഇദം ''വത്തബ്ബതാ''തി ഇമിനാ സമ്ബന്ധിയമാനം **"യാ"**തി ഇത്ഥിലിങ്ഗവസേന വിപരിണാമേതബ്ബം. **യഥാ**തിആദിനാ തമേവത്ഥം ഉദാഹരണദസ്സനേന വിഭാവേതി.

൪൭൮-൪൭൯. യം വിഞ്ഞാണം അധിപതിപച്ചയോ ന ഹോതി, തം **അനാമട്ഠാധിപതിഭാവം** ദട്ഠബ്ബം. **വത്ഥുസ്സ വസേനാ**തി ഹാപേതബ്ബസ്സ വത്ഥുസ്സ വസേന.

൪൮൪-൪൮൬. അരൂപിന്ദ്രിയാനി രൂപാനം പച്ചയത്തേന ലബ്ഭന്തീതി യോജനാ. യദിപി ഏവം വുത്തം രൂപിന്ദ്രിയാനം അരൂപാനം പച്ചയത്തഞ്ച ലബ്ഭതീതി ആഹ **"ചക്ഖാദീനി ച പന ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം ലബ്ഭന്തീ"**തി. **തംസമാനഗതികാ**തി വീരിയേന സമാനഗതികാ മഗ്ഗപച്ചയതായ.

൫൧൧-൫൧൪. വിപ്പയുത്തമൂലകേ ''ദസമേ കുസലാദയോ ചിത്തസമുട്ഠാനാന''ന്തി ഇദം പവത്തിവസേന അട്ഠകഥായം വുത്തന്തി ആഹ **"പടിസന്ധിയം പന 'ഖന്ധാ കടത്താരൂപാനം വത്ഥു ച ഖന്ധാന'ന്തി ഇദമ്പി ലബ്ഭതീ"**തി. **തസ്സ ദസ്സനവസേനാ**തി തസ്സ വത്ഥുസ്സ ദസ്സനവസേന, ന അനവസേസതോ പച്ചയധമ്മസ്സ ദസ്സനവസേന. തേനാഹ **"ഖന്ധാ ച വത്ഥുസ്സാതി ഇദമ്പി പന ലബ്ഭതേവാ"**തി. **ന വജ്ജേതബ്ബാനീ**തി തേസമ്പി പച്ചയുപ്പന്നഭാവേന യോജേതബ്ബത്താ.

൫൧൭-൫൧൯. അരൂപവത്ഥാരമ്മണമഹാഭൂതഇന്ദ്രിയാഹാരാനം പച്ചയധമ്മാനന്തി അത്ഥോ. **"ആഹാരിന്ദ്രിയപച്ചയാ ചാ"തിപി പന വത്തബ്ബം**. കസ്മാ? **ന ഹി ഇന്ദ്രിയാഹാരാനം വസേന സഹജാതാദയോ ലബ്ഭന്തി,** ഇന്ദ്രിയാഹാരാനം പന വസേന ഇന്ദ്രിയാഹാരപച്ചയാവ ലബ്ഭന്തി. ''സഹജാതം പുരേജാതം പച്ഛാജാതം ആഹാരം ഇന്ദ്രിയ''ന്തി ഹി ഉദ്ദിസിത്വാ അത്ഥിപച്ചയോ വിഭത്തോതി. കേചി പനേത്ഥ ''ആഹാരഗ്ഗഹണേന കബളീകാരോ ആഹാരോവ ഗഹിതോ, ഇന്ദ്രിയഗ്ഗഹണേന ച രൂപജീവിതിന്ദ്രിയമേവ, സേസാഹാരിന്ദ്രിയാനി സഹജാതാദീസ്വേവ അന്തോഗധാനി കതാനി. യാനി തദന്തോഗധാനി, തേ സന്ധായ അട്ഠകഥായം 'അരൂപവത്ഥാരമ്മണമഹാഭൂതഇന്ദ്രിയാഹാരാനം വസേനാ'തി ഏത്ഥ ഇന്ദ്രിയാഹാരഗ്ഗഹണം കതന്തി 'സഹജാതപുരേജാതപച്ഛാജാതപച്ചയാ ലബ്ഭന്തീ'തി വുത്ത''ന്തി വദന്തി.

തത്ഥ അരൂപാനം സഹജാതപച്ഛാജാതാഹാരിന്ദ്രിയപച്ചയഭാവോ യഥാരഹം വേദിതബ്ബോ. വത്ഥു സഹജാതം പുരേജാതഞ്ച, ആരമ്മണം പുരേജാതമേവ, അഭിഞ്ഞാഞാണസ്സ പന കദാചി സഹജാതമ്പി ആരമ്മണപച്ചയോ ഹോതിയേവ. സഹജാതഗ്ഗഹണേന പനേത്ഥ സഹജാതപച്ചയഭൂതോവ ഗയ്ഹതി, സോ ച ഏകുപ്പാദാദിലക്ഖണയുത്തോവാതി യോ ധമ്മോ സഹജാതോ ഹുത്വാ ആരമ്മണം ഹോതി, ന സോ ഇധ അധിപ്പേതോ. യദി സഹജാതോപി ആരമ്മണം ഹോതി, കസ്മാ പാളിയം തഥാ ന വിഭത്തന്തി? ഏകകലാപപരിയാപന്നസ്സ ഏകുപ്പാദാദിലക്ഖണയുത്തസ്സ ഭിന്നകലാപപരിയാപന്നതോ സങ്കരമോചനത്ഥം. അപിച അപ്പചുരഭാവതോ അപാകടഭാവതോ ച തം ന ഗഹിതം . **തതോ**തി നവമതോതി അത്ഥോ, ന ദസമതോതി അധിപ്പായോ. ന ഹി ഏകാദസമേ അധിപതി അത്ഥീതി.

തഥാ ചുദ്ദസമേതി ഏത്ഥ **തഥാ**-സദ്ദേന വത്ഥുഗ്ഗഹണേന ചക്ഖാദിവത്ഥൂനിപി ഗഹിതാനീതി ഇമമത്ഥം ഉപസംഹരതി. **തദേവാതി** ആരമ്മണമേവ.

൫൯. സഹജാതാനി വിയാതി സഹജാതപച്ചയസഹിതാനി വിയ ഘടനാനി. **സഹജാതേനാതി** സഹജാതപച്ചയേന. **താനീതി** "പകിണ്ണകഘടനാനീ"തി വുത്തഘടനാനി. യാനി ഹി സഹജാതപച്ചയേന ന യോജിതാനി, താനേത്ഥ പകിണ്ണകഘടനാനീതി വുത്താനി. **പുരേജാത...പേ॰... വസേനാതി** ഏത്ഥ അയം യോജനാ - പുരേജാതസ്സ പച്ഛാജാതസ്സ ആഹാരസ്സ ഇന്ദ്രിയസ്സ ച സഹജാതേന അഞ്ഞമഞ്ഞഞ്ച സാമഞ്ഞവസേന, തേസംയേവ സഹജാതേന അഞ്ഞമഞ്ഞഞ്ച അസാമഞ്ഞവസേന ചാതി വുത്തം ഹോതി. യഥാ പുരേജാതസ്സ പച്ഛാജാതസ്സ ച സഹജാതേന അസാമഞ്ഞം ഭിന്നസഭാവത്താ, തതോ ഏവ ആഹാരിന്ദ്രിയാനമ്പി തേന അസാമഞ്ഞം, ഏവം പുരേജാതാദീനം ചതുന്നമ്പി അഞ്ഞമഞ്ഞം അസാമഞ്ഞം ഭിന്നസഭാവത്താ. ഏവം അസാമഞ്ഞവസേന അസമാനതാവസേന യഥാവുത്താനി ഘടനാനി വിപ്പകിണ്ണാനി. യഥാ പന സഹജാതപച്ചയധമ്മാ അരൂപക്ഖന്ധാദയോ തേനേവ സഹജാതപച്ചയതാസങ്ഖാതേന മിഥുനം സമാനഭാവേന അഞ്ഞേഹി അസംകിണ്ണാ അത്തനോ പച്ചയുപ്പന്നാനം പച്ചയോ ഹോന്തീതി അസാമഞ്ഞവസേന തേസം പവത്തി, ഏവം പുരേജാതാദിപച്ചയധമ്മാപീതി തേസം സഹജാതേന അഞ്ഞമഞ്ഞേ യഥാവുത്തസ്സ സാമഞ്ഞസ്സ അസാമഞ്ഞസ്സ ച വസേന താനി ഘടനാനി വിപ്പകിണ്ണാനീതി പകിണ്ണകാനി വുത്താനി. ഏവം സന്തേ സഹജാതാനമ്പി ഘടനാനം പകിണ്ണകഭാവോ ആപജ്ജതീതി? നാപജ്ജതി, തേസം സഹജാതതായ ഏവ അവിപ്പകിണ്ണഭാവസിദ്ധിതോ. തേന വുത്തം **"സഹജാതം അഗ്ഗഹേത്വാ വുത്താനി പകിണ്ണകാനി നാമാ"**തി.

താനീതി പകിണ്ണകഘടനാനി. **കുസലവിപാകാതി** കുസലാ ച വിപാകാ ച, യേ അഭിന്നലക്ഖണാ ഹുത്വാ കുസലസഭാവാ വിപാകസഭാവാ ചാതി അത്ഥോ. ഏവംസഭാവഞ്ച ഏകം അഞ്ഞിന്ദ്രിയമേവാതി ആഹ **"ഇദം...പേ॰... ലബ്ഭതീ"**തി. നനു ച സദ്ധിന്ദ്രിയാദിവസേനപി അയമത്ഥോ ലബ്ഭതീതി? തേസം കിരിയസഭാവതാപി അത്ഥേവാതി. **ദുക്ഖന്തി** ചേതസികദുക്ഖം. തേനാഹ **"അകുസലമേവാ"**തി. വിപാകസ്സ ദുക്ഖസ്സാതി യോജനാ. തേന വുത്തം **"അഝാനങ്ഗത്താ"**തി. **അകുസലവിപാകകിരിയാതി** വിചികിച്ഛാചിത്തപഞ്ചവിഞ്ഞാണകിരിയാമനോധാതൂസു പവത്തനതോ അകുസലവിപാകകിരിയാവ ഹോതി ചിത്തട്ഠിതീതി അത്ഥോ. യസ്മാ അകുസലവിപാകാതി ഏവമത്ഥേ ഗയ്ഹമാനേ ദുക്ഖസ്സ ചിത്തട്ഠിതിയാ ച വസേന യഥാ ഝാനേസു, ഏവം അഞ്ഞേസം വസേന അഞ്ഞേസു ച ന ലബ്ഭതി, തസ്മാ അകുസലസ്സ വിപാകാതി ഏവമത്ഥേ ഗയ്ഹമാനേ ദുക്ഖിന്ദ്രിയസ്സ വസേന ഇന്ദ്രിയേസു ലബ്ഭതീതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"അകുസലസ്സ...പേ॰... ലബ്ഭേയ്യാ"**തി. ഇമസ്മിം കുസലത്തികേ വിപാകോ വിപാകാബ്യാകതമിച്ചേവ ഗയ്ഹതി, ന അകുസലാദിപദേഹി വിസേസേത്വാതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"കുസലവിപാകാ...പേ॰... നത്ഥീ"**തി ആഹ.

പഞ്ഹാവാരസ്സ ഘടനേ അനുലോമഗണനാ നിട്ഠിതാ.

പച്ചനീയുദ്ധാരവണ്ണനാ

൭൩. നഹേതുപച്ചയേനാതി ഏത്ഥ ന-കാരോ അഞ്ഞത്ഥോതി ദസ്സേന്തോ **"ഹേതുപച്ചയതോ അഞ്ഞേന പച്ചയേനാ"**തി ആഹ. **അഗ്ഗഹിതഗ്ഗഹണേനാഹി** സഹജാതാദിസങ്ഗഹവസേന അഗ്ഗഹിതാനം ഗഹണേന. **അട്ഠ ഹോന്തീതി** ഇമിസ്സാ പാളിയാ ആഗതാ ആരമ്മണാദയോ അട്ഠ പച്ചയാ ഹോന്തി. **തേസൂതി** അട്ഠസു പച്ചയേസു. **തീഹീതി** ആരമ്മണസഹജാതഉപനിസ്സയപച്ചയേഹി. **ദ്വീഹീതി** ആരമ്മണപച്ചയഉപനിസ്സയപച്ചയേഹി. **തസ്മിം തസ്മിം പച്ചയേതി** തസ്മിം തസ്മിം ഹേതുആദികേ പച്ചയേ. **തതോ** ഹേതുആദിപച്ചയതോ. **യഥായോഗം യോജേതബ്ബാതി**

യസ്മിം പച്ചയേ പച്ചനീയതോ ഠിതേ യേ പച്ചയാ അനുലോമതോ യോജനം ലഭന്തി, തേ യോജേതബ്ബാതി അത്ഥോ.

ഭിന്നന്തി അനന്തരൂപനിസ്സയസ്സ പകതൂപനിസ്സയസ്സാതി ഇമേസം ഭിന്നം. **വത്ഥുപുരേജാതസ്സ വസേന പുരേജാതം** ആരമ്മണപുരേജാതസ്സ ആരമ്മണേന സങ്ഗഹിതത്താ. **അഞ്ഞിസ്സാ ചേതനായാ**തി നാനാക്ഖണികകമ്മപച്ചയഭാവേനേവ പവത്തായ ചേതനായ. അരൂപാഹാരാ അപരിച്ചത്തസഹജാതഭാവാ ഏവ ആഹാരപച്ചയോ ഹോന്തി, രൂപാഹാരോ ഠിതിപ്പത്തോയേവാതി വുത്തം **"സഹജാതതോ അഞ്ഞസ്സ കബളീകാരാഹാരസ്സ വസേന ആഹാരോ"**തി. **സഹജാതതോ അഞ്ഞസ്സാ**തി ച ഇദം അരൂപാഹാരനിവത്തനത്ഥം വുത്തം, ന കബളീകാരാഹാരവിസേസനിവത്തനത്ഥം താദിസസ്സേവ തസ്സ അഭാവതോ. ന ഹി രൂപാഹാരോ സഹജാതപച്ചയോ ഹോതി, നാപി പുരേജാതപച്ചയോ ഹോതി . യഥാ സഹജാതാനം സഹജാതപച്ചയോ ന ഹോതി, ഏവം പുരേജാതാനം പച്ഛാജാതപച്ചയോ ന ഹോതി, പച്ഛാജാതാനഞ്ച പുരേജാതപച്ചയോ ന ഹോതി. കസ്മാ? താദിസസ്സ പച്ചയലക്ഖണസ്സ അഭാവതോ. യേസഞ്ഹി യോ ജനകോ, ന തേഹി തസ്സ സഹജാതതാ അത്ഥി, നാപി പുരേജാതതാ പുരേജാതപച്ചയലക്ഖണയുത്താ, പച്ഛാജാതപച്ചയതായ പന വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി രൂപധമ്മത്താ. ഉപത്ഥമ്ഭകത്തേപി ഏസേവ നയോ, തസ്മാ സഹജാതാദിവിധുരോ ഏവ തസ്സ പച്ചയഭാവോ വേദിതബ്ബോ. തേനേവ ഹി "സഹജാതം പുരേജാതം പച്ഛാജാതം ആഹാരം ഇന്ദ്രിയ"ന്തി ഏത്ഥ രൂപജീവിതിന്ദ്രിയം വിയ രൂപാഹാരോ വിസും ഗഹിതോ. തഥാ ചാഹ **"രൂപാഹാരോ...പേ॰... ആഹാരപച്ചയോവ ഹോതീ"**തി. **സഹജാതതോ പുരേജാതതോ ച അഞ്ഞസ്സ രൂപജീവിതിന്ദ്രിയസ്സാ**തി ഏത്ഥ രൂപാഹാരേ വുത്തനയേനേവ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

ഏവഞ്ച കത്വാതി പുരിമപുരിമേഹി അസങ്ഗഹിതസങ്ഗണ്ഹനവസേന പച്ഛിമപച്ഛിമാനം ഗഹിതത്താ തഥാ രൂപാഹാരസ്സ ജീവിതിന്ദ്രിയസ്സ ച വസേന ഇധ ആഹാരിന്ദ്രിയപച്ചയാനം ഗഹിതത്താതി അത്ഥോ, അഞ്ഞഥാ "ആഹാരപച്ചയേന പച്ചയോ, ഇന്ദ്രിയപച്ചയേന പച്ചയോ"തി വത്തബ്ബം സിയാതി അധിപ്പായോ. തേനേവാഹ **"ആരമ്മണ...പേ॰... ഇച്ചേവ വുത്ത"**ന്തി. **തദഞ്ഞാഭാവാ**തി തതോ ആരമ്മണാദിപച്ചയതോ അഞ്ഞസ്സ ഇധാധിപ്പേതകമ്മാദിപച്ചയസ്സ കുസലേ അഭാവാ. **തസ്മാ**തി യസ്മാ ആരമ്മണതോ അഞ്ഞേസം ഭിന്നം വസേന ഉപനിസ്സയോ വുത്തോ, തസ്മാ "ആരമ്മണാധിപതി ആരമ്മണപച്ചയേ സങ്ഗഹം ഗച്ഛതീ"തി വത്തബ്ബം, ന ആരമ്മണൂപനിസ്സയേതി അധിപ്പായോ. യദി ഏവം കസ്മാ പരിത്തത്തികപഞ്ഹാവാരപച്ചനീയേ ആരമ്മണം ന വുത്തം. ഉപനിസ്സയേന ഹി അസങ്ഗഹിതത്തേ തം വത്തബ്ബമേവ സിയാതി ചോദനം സന്ധായാഹ **"യം പനാ"**തിആദി. തത്ഥ **പുരിമേഹി അസങ്ഗഹിതവസേന വുത്താനന്തി** പുരിമേഹി പച്ചയേഹി അസങ്ഗഹിതവസേന വുത്താനം പച്ഛിമാനം പച്ചയാനം. **സങ്ഗഹിതവിവജ്ജനാഭാവതോ**തി അത്തനാ സമാനലക്ഖണതായ സങ്ഗഹിതസ്സ പച്ചയസ്സ വിവജ്ജനാഭാവതോ, വിവജ്ജനേ കാരണം നത്ഥീതി അത്ഥോ. **ഉപനിസ്സയതോ അഞ്ഞാരമ്മണാഭാവതോ**തി അപ്പമാണോ ധമ്മോ അപ്പമാണസ്സ ധമ്മസ്സ ആരമ്മണം ഹോന്തോ ആരമ്മണൂപനിസ്സയോവ ഹോതി ആരമ്മണാധിപതിഭാവതോതി അത്ഥോ. യഥാ ആരമ്മണേ ഗഹിതേ ആരമ്മണൂപനിസ്സയോ ഗഹിതോവ ഹോതി ബലവാരമ്മണഭാവതോ , ഏവം ആരമ്മണൂപനിസ്സയേ ഗഹിതേ ആരമ്മണം ഗഹിതമേവ ഹോതി തംസഭാവത്താതി തത്ഥ തം വിസും ന ഉദ്ധടന്തി ദട്ഠബ്ബം. തേനാഹ **"ന പന ആരമ്മണൂപനിസ്സയസ്സ ആരമ്മണേ അസങ്ഗഹിതത്താ"**തി.

പച്ഛാജാതആഹാരാനന്തി അത്തനോ പച്ചയുപ്പന്നതോ പുരേജാതകായതോ പച്ഛാജാതാനം അരൂപാഹാരാനം. തേ ഹി അത്തനാ സഹജാതഅരൂപധമ്മാനം തംസമുട്ഠാനരൂപധമ്മാനമ്പി സഹജാതഅത്ഥിപച്ചയാ ഹോന്തി, പുരേജാതാനം പന

വത്ഥൂനം പച്ഛാജാതഅത്ഥിപച്ചയോ. **പച്ഛാജാതിന്ദ്രിയാനന്തി** പച്ഛാജാതാനം അരൂപിന്ദ്രിയാനം. സേസം ആഹാരേ വുത്തനയേന യോജേതബ്ബം. യസ്മാ ഏതേ ആഹാരിന്ദ്രിയാ യസ്മിം ഖണേ പുരേജാതഅത്ഥിപച്ചയം ലഭന്തി, തസ്മിംയേവ ഖണേ തംതംപച്ചയുപ്പന്നാനം സഹജാതഅത്ഥിപച്ചയോ പച്ഛാജാതഅത്ഥിപച്ചയോ ച ഹോന്തി, തസ്മാ വുത്തം **"സഹാപി അത്ഥിഅവിഗതപച്ചയഭാവോ ഹോതീ"**തി. **തിണ്ണന്തി** സഹജാതാദീനം തിണ്ണം. **ഛഹി ഭേദേഹീ**തി വിസും ഗഹിതേഹി സഹജാതാദീഹി പഞ്ചഹി യഥാരഹം ഏകജ്ഝം ഗഹിതഭേദേന ചാതി ഛഹി അത്ഥിപച്ചയഭേദേഹി. **ഏകേകം സങ്ഗഹേത്വാതി** അത്ഥിപച്ചയലക്ഖണം അവിഗതപച്ചയലക്ഖണഞ്ച വിസും വിസും ഛഹി ഭേദേഹി സങ്ഗഹേത്വാ വുത്തം.

അജ്ഝത്തികബാഹിരഭേദതോതി വത്തബ്ബം ചക്ഖാദീനം ജീവിതിന്ദ്രിയസ്സ ച അധിപ്പേതത്താ, സപരസന്താനികാനഞ്ച ഇന്ദ്രിയാനം അനധിപ്പേതത്താ. **നിസ്സയപുരേജാതവിപ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതാനം** പുരേജാതഭൂതാനന്തി അധിപ്പായോ. തേസഞ്ഹി പുരേജാതേ സങ്ഗഹോ. **തദേകദേസസ്സാതി** ആരമ്മണേകദേസസ്സ, ആരമ്മണാധിപതിആരമ്മണൂപനിസ്സയാനന്തി അത്ഥോ. **തേസന്തി** നിസ്സയാദീനം. **ഉപനിസ്സയാദീസൂതി** ഉപനിസ്സയപുരേജാതപച്ചയാദീസു. **തം പന** പുരേജാതഭൂതം ആരമ്മണം. **തത്ഥാതി** ഉപനിസ്സയപച്ചയസങ്ഗഹേ. യഥാവുത്തനയോ ചേത്ഥ ഏകന്തേന ഗഹേതബ്ബോതി ദസ്സേതും **"അഥ പനാ"**തിആദി വുത്തം.

ഏവ-സദ്ദോ ആനേത്വാ യോജേതബ്ബോ, അഞ്ഞഥാ തേസു പഞ്ഹേസു ഏകസഭാവതോവ പച്ചയസ്സ ആഗമനം വുത്തം സിയാ. **തേനാതി** "ഏകോവാ"തി അവധാരണേന അഗ്ഗഹിതേന. **തേസൂതി** സഹജാതപുരേജാതപച്ചയേസു. **ഉക്കട്ഠവസേനാതി** "ഏകോ ദ്വേ"തിആദിനാ വുത്തഉക്കംസവസേന. **തേ തേ പച്ചയേ സങ്ഗഹേത്വാതി** തേ ഹേതുആദിപച്ചയേ സഹജാതാദിപച്ചയേഹി സങ്ഗഹേത്വാ. **ദസ്സിതപച്ചയപരിച്ഛേദോതി** സോളസാദിഭേദേന സങ്ഗഹേത്വാ ദസ്സിതപച്ചയപരിച്ഛേദോ.

പഭേദപരിഹാനീസൂതി സഹജാതപച്ചയാദീഹി സങ്ഗഹിതപച്ചയപ്പഭേദേ തംതംപച്ചയപടിക്ഖേപേ പഞ്ഹാപരിഹാനിയഞ്ചാതി അത്ഥോ. **നഹേതുപച്ചയാതി** ഇമിനാ ഹേതുപച്ചയതോ അഞ്ഞേ പച്ചയാ ഗഹിതാതി കത്വാ വുത്തം **"നഹേതുപച്ചയാതി ഏത്ഥ ലബ്ഭമാനപച്ചയേ സന്ധായ വുത്ത"**ന്തി. **ഏവഞ്ച കത്വാതി** സബ്ബപച്ചനീയസാധാരണലക്ഖണവസേന വുത്തത്താ ഏവ **ന വത്തബ്ബം സിയാ,** ന ഹി ഹേതുപച്ചയേ പച്ചനീയതോ ഠിതേ ഹേതുധമ്മോ ഹേതുസ്സ ധമ്മസ്സ സഹജാതപച്ചയേന പച്ചയോതി സക്കാ വത്തും. **വീസതി പച്ചയാതി** ഹേതുപച്ചയേന സദ്ധിം വീസതി പച്ചയാ. പരിഹാനീയം വിത്ഥാരകഥം ദസ്സേന്തോതി യോജനാ.

൧൯൧. **തേഹി തേഹി പച്ചയേഹീതി** സഹജാതപച്ചയാദീഹി തേഹി തേഹി സങ്ഗാഹകഭൂതേഹി പച്ചയേഹി. **തേ തേ പച്ചയാതി** സങ്ഗഹേതബ്ബാ അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയാദയോ ഹേതുപച്ചയാദയോ വാ തേ തേ പച്ചയാ. **അഞ്ഞേസം അഭാവം സന്ധായ വുത്തം,** ന തേസം സബ്ബേസം സമ്ഭവന്തി അധിപ്പായോ. തേനാഹ **"ന ഹീ"**തിആദി. തത്ഥ **ദ്വേയേവാതി** ആരമ്മണാധിപതിം അപനേത്വാ ആഹ. **അബ്യാകതസ്സപീതി** പി-സദ്ദേന ന കേവലം കുസലസ്സേവ, അഥ ഖോ അബ്യാകതസ്സപീതി കുസലം സമ്പിണ്ഡേതി.

൧൯൨. **തേന സദ്ധിന്തി** വത്ഥുനാ സദ്ധിം. **സുദ്ധാനന്തി** കേവലാനം വത്ഥുനാ വിനാ ച ഗഹിതാനം കുസലക്ഖന്ധാനം. യദിപി വത്ഥുനാ സദ്ധിം സഹജാതട്ഠോ നത്ഥി, നിസ്സയാദിഭാവോ പന അത്ഥേവാതി ദസ്സേന്തോ **"വത്ഥുനാ പനാ"**തിആദിമാഹ.

സഹജാതപുരേജാതപച്ഛാജാതആഹാരിന്ദ്രിയാനം അത്ഥിപച്ചയേന സങ്ഗഹേതബ്ബത്താ സഹജാതാദീഹി സങ്ഗഹേതബ്ബാനം തംസങ്ഗഹോ സുകരോതി ദസ്സേതും ഉപനിസ്സയേന സങ്ഗഹേതബ്ബാനം സങ്ഗഹോ വുത്തനയോ ഏവാതി വുത്തം

“ചതൂസു സബ്ബപച്ചയേ സങ്ഗണ്ഹിത്വാ”തി. കമ്മം പന സഹജാതൂപനിസ്സയേഹി അസങ്ഗഹേതബ്ബതാപി അത്ഥീതി സരൂപതോ ഗഹിതം, അഞ്ഞഥാ “തീസു പച്ചയേസൂ”തി വത്തബ്ബം സിയാ. **മിസ്സകാമിസ്സകസ്സാ**തി സഹജാതപുരേജാതാദിഭാവേഹി മിസ്സകസ്സ തഥാ അമിസ്സകസ്സ ച. വുത്തമേവത്ഥം വിത്ഥാരതോ ദസ്സേതും **“ന ഹീ”**തിആദി വുത്തം. **തേനാ**തി അത്ഥിപച്ചയവിഭാഗസങ്ഗാഹകാനം സഹജാതാദീനം ഗഹണേന. **സബ്ബപച്ചയാനം...പേ॰... ഹോതീ**തി ഇമിനാ “ഇമസ്മിം പന പച്ചയുദ്ധാരേ”തിആദിനാ വുത്തോപി പച്ചയസങ്ഗഹോ ഇധ അത്ഥതോ ദസ്സിതോയേവാതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി.

നിസ്സയോ കസ്മാ ന വുത്തോ? സഹജാതനിസ്സയോ പുരേജാതനിസ്സയോതി ഹി സക്കാ വിഭജിതുന്തി അധിപ്പായോ. **വിപ്പയുത്തോ വാ കസ്മാ ന വുത്തോ?** പുരേജാതവിപ്പയുത്തോ പച്ഛാജാതവിപ്പയുത്തോതി വിഭജിതും സക്കാതി അത്ഥോ. യം മിസ്സകാമിസ്സകഭാവം മനസി കത്വാ “അവത്തബ്ബത്താ”തി വുത്തം, തം ദസ്സേന്തോ **“നിസ്സയോ താവാ”**തിആദിമാഹ. **വിസേസിതബ്ബോ** “വിപ്പയുത്തപച്ചയേന പച്ചയോ”തി അവിസേസേന പാളിയം വുത്തത്താ. **സോ വിയാ**തി അത്ഥിപച്ചയോ വിയ, നിസ്സയപച്ചയോ വിയ വാ അത്ഥിപച്ചയവിസേസാഭാവേന വിപ്പയുത്തപച്ചയോ ന വത്തബ്ബോവ. ഭിന്നം പച്ചയാനം വിയ പഭേദസബ്ഭാവതോതി ദസ്സേന്തോ **“സഹജാതപുരേജാതാനഞ്ചാ”**തിആദിമാഹ. **തഥാ**തിആദിനാ വുത്തമത്ഥം പാളിയാ സമത്ഥേതും **“വക്ഖതീ”**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ മഗ്ഗഫലധമ്മാനം മഗ്ഗഫലതംസമുട്ഠാനരൂപവസേന സഹജാതഅത്ഥിപച്ചയോ തേസംയേവ പുരേജാതചതുസന്തതിരൂപവസേന പച്ഛാജാതഅത്ഥിപച്ചയോ വുത്തോ, ന പന വിപ്പയുത്തപച്ചയഭാവോ വക്ഖതീതി യോജനാ. **സോ**തി വിപ്പയുത്തപച്ചയോ.

ഹേതുആദീനം സഹജാതന്തോഗധത്താ ഹേതുആദയോ തബ്ബിസേസാ ഹോന്തീതി കത്വാ വുത്തം **“സഹജാതപച്ചയോ ച ഹേതുആദീഹി വിസേസേതബ്ബോ”**തി. **സോ**തി സഹജാതപച്ചയോ. **വിരുദ്ധപച്ചയേഹീ**തി സഹജാതപുരേജാതസ്സ സഹജാതാദിഭാവേന വിരുദ്ധേഹി പച്ചയേഹി. തേനാഹ **“ഉപ്പത്തികാലവിരുദ്ധേഹി പച്ചയേഹീ”**തി.

പച്ചനീയുദ്ധാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പച്ചനീയഗണനവണ്ണനാ

നഹേതുമൂലകവണ്ണനാ

൭൯. **അധിപതിപച്ചയാദിഭൂതോ ആരമ്മണപച്ചയോ**തി ആരമ്മണആരമ്മണാധിപതിആരമ്മണൂപനിസ്സയേ വദതി. തേ ച യസ്മാ ആരമ്മണസഭാവാ ഏവ, തസ്മാ വുത്തം **“പരിഹായതിയേവാ”**തി. **പന്നരസസൂ**തി ദുതിയേ സഹജാതപച്ചയേ “ഹേതുപച്ചയോ”തിആദിനാ വുത്തേസു പന്നരസസു. **ഏകാദസന്നം വസേനാ**തി സഹജാതപച്ചയോ, സഹജാതതാവിസിട്ഠാ അധിപതിനിസ്സയകമ്മാഹാരിന്ദ്രിയത്ഥിഅവിഗതഹേതുഝാനമഗ്ഗാ ചാതി ഇമേസം ഏകാദസന്നം വസേന. **സഹജാതേ അന്തോഗധാ** ഹേതുആദയോ. **തസ്മിം പടിക്ഖിത്തേ**തി തസ്മിം സഹജാതേ പടിക്ഖിത്തേ പച്ചനീയതോ ഠിതേ. **അനന്തോഗധാ** സഹജാതേ , കേ പന തേതി ആഹ **“ആരമ്മണാധിപതിപുരേജാതനിസ്സയാദയോ”**തി. **ആരമ്മണാദിആകാരേനാ**തി ആരമ്മണപുരേജാതനിസ്സയനാനാക്ഖണികകമ്മാദിആകാരേന.

തസ്മിം പടിക്ഖിത്തേതി തസ്മിം സഹജാതപച്ചയേ പടിക്ഖിത്തേ. **ഇമേ വാരാ**തി സഹജാതം പുരേജാതന്തി വിസ്സജ്ജിതവാരാ. **ഏതേ നിസ്സയാദയോ**തി സഹജാതതാവിസിട്ഠേ നിസ്സയാദികേ വദതി, ന ഇതരേ. തേനാഹ **“യസ്മാ ച...പേ॰... പടിക്ഖേപേന പടിക്ഖിത്താ”**തി.

നിസ്സയാദിഭൂതഞ്ച സഹജാതപച്ചയം ഠപേത്വാതി ഏതേന "ഠപേത്വാ സഹജാതപച്ചയ"ന്തി ഏത്ഥ അന്തോഗധനിസ്സയാദിഭാവോയേവ സഹജാതപച്ചയോ ഗഹിതോതി ദസ്സേതി. **നിസ്സയാദീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന ഹേതുആദീനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. **അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയധമ്മവസേന പവത്തിസബ്ഭാവതോ**തി അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയധമ്മവസേന സഹജാതാദീഹി പവത്തിസബ്ഭാവതോ അഞ്ഞമഞ്ഞേ പടിക്ഖിത്തേ "കുസലോ കുസലാബ്യാകതസ്സാ"തി വാരോ പരിഹായതി. **തേസം തേസം പച്ചയുപ്പന്നാന**ന്തി ഇദം സാമഞ്ഞവചനമ്പി "അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയസങ്ഗഹം ഗതാ"തി വചനതോ അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയലാഭീനംയേവ ഗഹണം സിയാതി ആസങ്കം നിവത്തേതും **"കുസലോ ച കുസലസ്സാ"**തിആദി വുത്തം. **സമുദായഭൂതോ**തി ചതുക്ഖന്ധസമുദായഭൂതോ. **ഏകദേസഭൂതേഹീ**തി തസ്സേവ ഏകദേസഭൂതേഹി. **"കുസലോ പനാ"**തിആദി "നഅഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയേന...പേ॰... പരിഹായതീ"തി ഇമസ്സ അട്ഠകഥാവചനസ്സ സമാധാനവചനം.

രൂപക്ഖന്ധേകദേസോവ ഹോന്തി രൂപാഹാരരൂപിന്ദ്രിയവസേന, "ഏകന്തേന വിപ്പയുത്തപച്ചയധമ്മേഹീ"തി വുത്തധമ്മാ "തേ"തി പച്ചാമട്ഠാതി ആഹ **"തേതി തേ വിപ്പയുത്തപച്ചയധമ്മാ"**തി.

൩൯൩. പച്ചനീയഗണനം ദസ്സേതുന്തി വുത്തേപി നനു പച്ചയഗണനമേവ ദസ്സിതം ഹോതീതി കസ്സചി ആസങ്കാ സിയാതി തം നിവത്തേന്തോ ആഹ **"പച്ചനീയവാരഗണനാ ഹി ദസ്സിതാ"**തി. ബലവകമ്മം വിപാകസ്സ ഉപനിസ്സയോ ഹോതി, ഇതരം കമ്മപച്ചയോ ഏവാതി ആഹ **"വിപാകസ്സപി പന...പേ॰... കമ്മപച്ചയോ ഹോതീ"**തി.

നഹേതുമൂലകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩൯൮. പരിച്ഛിന്നഗണനാനീതി ഇദം ന ഗണനാപേക്ഖം, അഥ ഖോ വിസ്സജ്ജനാപേക്ഖന്തി ആഹ **"പരിച്ഛിന്നഗണനാനി വിസ്സജ്ജനാനീ"**തി. പച്ചനീയതോ ഠിതോപി ഹേതു നയാനം മൂലഭാവേനേവ ഠിതോതി ആഹ **"ഹേതുമൂലകേ"**തി, അട്ഠകഥായം പന "നഹേതുമൂലക"മിച്ചേവ വുത്തം.

൩൯൯. മൂലം സങ്ഖിപിത്വാതി സത്തമൂലകം അട്ഠമൂലകം നവമൂലകഞ്ച സങ്ഖിപിത്വാ. **ദ്വീസൂ**തി "തീണീ"തി വുത്തേസു തീസു വിസ്സജ്ജനേസു പുരിമേസു ദ്വീസു "കുസലോ ധമ്മോ അബ്യാകതസ്സ, അകുസലോ ധമ്മോ അബ്യാകതസ്സാ"തി ഇമേസു. തേനാഹ **"വിപാകോ പച്ചയുപ്പന്നോ ഹോതീ"**തി. **തതിയേ**തി "അബ്യാകതോ ധമ്മോ അബ്യാകതസ്സാ"തി ഇമസ്മിം. **തേസമുട്ഠാനികകായോ**തി ഉതുചിത്താഹാരാനം വസേന തേസമുട്ഠാനികകായോ.

൪൦൬. ഏതം ദ്വയം സന്ധായ വുത്തം, യഥാ അരൂപം അരൂപസ്സ, ഏവം രൂപമ്പി രൂപസ്സ വിപ്പയുത്തപച്ചയോ ന ഹോതീതി. **രൂപാബ്യാകതോ അരൂപാബ്യാകതസ്സാ**തി ഇദം വത്ഥുഖന്ധേ സന്ധായ വുത്തം. **അരൂപാബ്യാകതോ രൂപാബ്യാകതസ്സാ**തി ഇദം പന ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപഞ്ചാതി തേസം ഏകന്തികോ വിപ്പയുത്തപച്ചയഭാവോതി ആഹ **"സഹജാത...പേ॰... ഹോതിയേവാ"**തി. **സഹജാതാഹാരിന്ദ്രിയവസേനാ**തി സഹജാതഅരൂപാഹാരിന്ദ്രിയവസേന.

൪൧൫. ഏകമൂലകേകാവസാനാ അനന്തരപകതൂപനിസ്സയവസേന ലബ്ഭന്തീതി ഇദം യഥാരഹവസേന വുത്തന്തി തം യഥാരഹം പടിക്ഖേപാപടിക്ഖേപവസേനാപി ദസ്സേതബ്ബന്തി **"അത്ഥിപച്ചയേ പനാ"**തിആദി വുത്തം. **പുരിമേസൂ**തി നാരമ്മണാദീസു. **നവാ**തി ഏകമൂലകാവസാനാ നവ. **ദ്വേയേവാ**തി "കുസലോ ധമ്മോ അബ്യാകതസ്സ, അകുസലോ ധമ്മോ അബ്യാകതസ്സാ"തി ഇമേ ദ്വേയേവ.

പച്ചനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അനുലോമപച്ചനീയവണ്ണനാ

൭൦. **ഇമേഹേവാ**തി "കുസലോ കുസലസ്സ, അകുസലോ അകുസലസ്സാ"തി ഇമേഹി ഏവ **സമാനാ ഹോന്തി** കുസലാദിതാസാമഞ്ഞേന. തേന വുത്തം **"അത്ഥാഭാവതോ പന ന അനുരൂപാ"**തി. "കുസലോ കുസലസ്സാ"തിആദിനാ സതിപി ഉദ്ദേസതോ സാമഞ്ഞേ യേഭുയ്യേന സിയാ വിഭങ്ഗേ വിസേസോതി ആഹ **"യഥായോഗം നിദ്ദേസതോ ചാ"**തി.

൭൧. **ഹേതുനാമ**ന്തി ഹേതു ച തം നാമഞ്ചാതി ഹേതുനാമം. **പച്ചയ**ന്തി തമേവ പച്ചയഭൂതം സന്ധായാതി യോജനാ.

൭൨. **ദ്വിന്നമ്പി അധിപതീന**ന്തി സഹജാതാരമ്മണാധിപതീനം വസേന, തം "കുസലം കുസലസ്സ സഹജാതതോ ചേവ ആരമ്മണതോ ചാ"തിആദിനാ അട്ഠകഥായം വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. **നാരമ്മണേ സത്താ**തി സഹജാതാധിപതിസ്സ വസേന വുത്തം, **ന സഹജാതേ സത്താ**തി ആരമ്മണാധിപതിസ്സ വസേന വുത്തന്തി യോജനാ. **ഏവ**ന്തി യഥാ അധിപതിമ്ഹി വുത്തം, ഏവം സബ്ബത്ഥ സബ്ബപച്ചയേസു. **"തസ്മിം തസ്മിം…പേ॰… ഉദ്ധരിതബ്ബാ"**തി വത്വാ തസ്സ ഗണനുദ്ധാരസ്സ സുകരതം ഉപായഞ്ച ദസ്സേന്തോ **"അനുലോമേ…പേ॰… വിഞ്ഞാതു"**ന്തി ആഹ.

അനുലോമപച്ചനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പച്ചനീയാനുലോമവണ്ണനാ

൧൩൧. **പരിഹാപനഗണനായാ**തി പരിഹാപേതബ്ബഗണനായ **സമാനത്തഞ്ച ന ഏകന്തികം** ഊനതമഭാവസ്സപി സമ്ഭവതോതി അധിപ്പായോ. തേനാഹ **"നഹേതുനാരമ്മണദുകസ്സാ"**തിആദി. തത്ഥ സദ്ധിം യോജിയമാനേന ഊനതരഗണനേന അധിപതിപച്ചയേന പരിഹീനാപീതി യോജനാ. **സദ്ധിം പരിഹീനാപീ**തി വാ ഇമസ്മിം പക്ഖേ "അധിപതിപച്ചയേനാ"തി ഇത്ഥമ്ഭൂതലക്ഖണേ കരണവചനം. **ഏത**ന്തി ലക്ഖണം.

അട്ഠാനന്തി അനുലോമതോ അട്ഠാനം അതിട്ഠനം. **തിട്ഠന്തീ**തി അനുലോമതോതി യോജനാ. **തേസ**ന്തി ഹേതുആദീനം. **ഇതരേസൂ**തി യാദിസാ അധിപ്പേതാ, തേ ദസ്സേതും **"അധിപതീ"**തിആദി വുത്തം. **ഇമാനി ദ്വേ**തി "കുസലാബ്യാകതാ അബ്യാകതസ്സ, അകുസലാഅബ്യാകതാ അബ്യാകതസ്സാ"തി ഇമാനി ച ദ്വേ.

നഹേതുമൂലകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൩൩. **ഹേതുയാ വുത്തേഹി തീഹീ**തി ഹേതുപച്ചയാ വുത്തേഹി തീഹി വിസ്സജ്ജനേഹി സദ്ധിം. **വാരസാമഞ്ഞമേവ വദതി,** ന അത്ഥസാമഞ്ഞന്തി അധിപ്പായോ. **തഥാ കമ്മേ തീണീതി ഹേതുയാ വുത്താനേവാതി ചാ**തി "കമ്മേ തീണീ"തി ഏത്ഥ "ഹേതുയാ വുത്താനേവാ"തി ഇമസ്മിം അത്ഥവചനേപി തഥാ വാരസാമഞ്ഞമേവ സന്ധായ വദതീതി അത്ഥോ.

൧൩൪. **ഏകേകമേവാ**തി ഏകേകമേവ വിസ്സജ്ജനം.

൧൩൭. **സകട്ഠാനേ**തി അത്തനാ ഠിതട്ഠാനേ. **തതോ പരേതരാ**തി തതോ അഗ്ഗഹിതപച്ചയതോ പരേതരാ പച്ചനീയതോ. **നാഹാരേ…പേ॰… ലാഭോ ഹോതീ**തി ആഹാരപച്ചയേ പച്ചനീയതോ ഠിതേ ഇന്ദ്രിയപച്ചയം, അനുലോമതോ ഇന്ദ്രിയപച്ചയേ ച പച്ചനീയതോ ഠിതേ ആഹാരപച്ചയം അനുലോമതോ യോജേത്വാ യഥാ പഞ്ഹോ ലബ്ഭതീതി അത്ഥോ. **തേസൂ**തി ആഹാരിന്ദ്രിയേസു. **ദ്വിധാ ഭിന്നാനി** പച്ചനീയതോ അനുലോമതോ ച യോജേതബ്ബഭാവേന.

പച്ചനീയാനുലോമവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

കുസലത്തികവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. വേദനാത്തികവണ്ണനാ

൧. വേദനാത്തികേ **പടിച്ചാദിനിയമ**ന്തി തികപദസമ്ബന്ധവസേന പടിച്ചവാരാദീസു വത്തബ്ബം പടിച്ചസഹജാതട്ഠാദിനിയമനം **ന ലഭന്തി** വേദനാരൂപനിബ്ബാനാനി. കസ്മാ? തികമുത്തകത്താ. തഥാ **പച്ചയുപ്പന്നവചനം**. ന ഹി സക്കാ വത്ഥും വേദനം രൂപം നിബ്ബാനഞ്ച സന്ധായ "സുഖായ വേദനായ സമ്പയുത്തം ധമ്മം പടിച്ച സുഖായ വേദനായ സമ്പയുത്തോ ഉപ്പജ്ജതീ"തി. **തികധമ്മാന**ന്തി വേദനാത്തികധമ്മാനം. **തത്ഥാ**തി ഹേതുപച്ചയാദീസു. **യഥാനുരൂപതോ**തി വേദനാദീസു യോ യസ്സ വേദനായ സമ്പയുത്തധമ്മസ്സ ആരമ്മണാദിപച്ചയോ ഭവിതും യുത്തോ, തദനുരൂപതോ. **ആരമ്മണാദീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന ആരമ്മണാധിപതിആരമ്മണൂപനിസ്സയാദികേ സങ്ഗണ്ഹാതി.

൨. **കുസലത്തികേപി പരിഹീന**ന്തി ഇദം പച്ചനീയം സന്ധായ വുത്തം. **രൂപാരൂപധമ്മപരിഗ്ഗാഹകത്താ**തി ഇദം അനാദിഭൂതസ്സപി സഹജാതസ്സ ആദിമ്ഹി ഠപനേ കാരണവചനം. **ആദി-സദ്ദേനാ**തി "സഹജാതാദയോ"തി ഏത്ഥ ആദി-സദ്ദേന. യഥാരഹം ആരബ്ഭ ഉപ്പത്തിവസേന സബ്ബേ അരൂപധമ്മാ ആരമ്മണാദീനം പച്ചയുപ്പന്നാ ഹോന്തീതി വുത്തം **"പച്ചയുപ്പന്നവസേന സബ്ബാരൂപധമ്മപരിഗ്ഗാഹകാനം ആരമ്മണാദീന"**ന്തി. **ആദി**-സദ്ദേന ആരമ്മണാധിപതിആരമ്മണൂപനിസ്സയാദികേ സങ്ഗണ്ഹാതി. **തേനാ**തി "സബ്ബാരൂപധമ്മപരിഗ്ഗാഹകാ പനാ"തിആദിവചനേന. **സബ്ബട്ഠാനികാനം...പേ... ദസ്സിതാ ഹോതി** സഹജാതദസ്സനേനാതി അത്ഥോ. ഏകദേസപരിഹാനിദസ്സനേനേവ ഹി സമുദായപരിഹാനി ദസ്സിതാ ഹോതീതി. **സഹജാതാദയോ**തി വാ ആദി-സദ്ദേന സബ്ബട്ഠാനികാ ചത്താരോപി ദസ്സിതാ ഹോന്തീതി. **സഹജാതമൂലകാ**തി സഹജാതപച്ചയേ സതി ഭവന്താ ന സഹജാതം പുരതോ കത്വാ പാളിയം ആഗതാ. തേനാഹ **"സഹജാതനിബന്ധനാ...പേ... വുത്തം ഹോതീ"**തി. സോ പച്ഛാജാതോ കസ്മാ പന ന പരിഹായതീതി സമ്ബന്ധോ. **തത്ഥാ**തി യഥാവുത്തായ പരിഹാനിയം അപരിഹാനിയഞ്ച. **സഹജാതനിബന്ധനേഹീ**തി സഹജാതധമ്മനിമിത്തേഹി പച്ചയഭാവേഹി ഇധ പച്ചയധമ്മഹേതുകോ വുത്തോ. **ഏത്ഥേവാ**തി പരിഹാനിയംയേവ. സാ ഹി ഇധ അധികതാ. സഹജാതനിബന്ധനാനമേവ പരിഹാനീതി വുത്തേ "കിം സബ്ബേസംയേവ നേസം പരിഹാനീ"തി ആസങ്കായ ആഹ **"സഹജാത...പേ... ദസ്സിതമേത"**ന്തി.

൩. **നയദസ്സനമേവ കരോതീ**തി യഥാ അഹേതുകകിരിയചേതനം സന്ധായ "നഹേതുപച്ചയാ നകമ്മപച്ചയാ"തി വത്തും ലബ്ഭാ, ഏവം നവിപാകപച്ചയാതിപി ലബ്ഭാ. അഹേതുകമോഹം പന സന്ധായ "നഹേതുപച്ചയാ നവിപാകപച്ചയാ"തി ലബ്ഭാ, ന "നകമ്മപച്ചയാ"തി. തേനാഹ **"ന ച പച്ചയപച്ചയുപ്പന്നധമ്മസാമഞ്ഞദസ്സന"**ന്തിആദി.

൨൭-൩൩. യഥാ കുസലത്തികം, ഏവം ഗണേതബ്ബന്തി ഇദം യം സന്ധായ പാളിയം നിക്ഖിത്തം, തം ദസ്സേതും വുത്തം **"ഹേതുമൂലകാനം...പേ... നഗണനസാമഞ്ഞ"**ന്തി. ന ഹി കുസലത്തികേ അനുലോമപച്ചനീയേ ഗണനാഹി വേദനാത്തികേ താ സമാനാ. **പരിവത്തേത്വാപി യോജിതാ**തി ഏത്ഥ "നഹേതുപച്ചയാ നപുരേജാതപച്ചയാ ആരമ്മണേ ഏക"ന്തി ആരമ്മണം പഠമം വത്വാ വത്തബ്ബമ്പി പുരേജാതം പരിവത്തേത്വാ പഠമം വുത്തന്തി വദന്തി. തഥാ **നഹേതുപച്ചയാ കമ്മേ തീണീ**തി ഇദമേവ പദം പരിവത്തേത്വാ "നകമ്മപച്ചയാ ഹേതുയാ തീണീതി വുത്ത"ന്തിപി വദന്തി.

൩൯. തംസമ്പയുത്തേതി തേന ദോമനസ്സേന സമ്പയുത്തേ. ദോമനസ്സസീസേന സമ്പയുത്തധമ്മാ വുത്താ. **സദ്ധാപഞ്ചകേസൂ**തി സദ്ധാസീലസുതചാഗപഞ്ഞാസു. **കത്തബ്ബ**ന്തി വാ യോജനാ കാതബ്ബാതി അത്ഥോ. **അവസേസേസൂ**തി രാഗാദീസു. **പാളിഗതിദസ്സനത്ഥ**ന്തി "ഏവം പാളി പവത്താ"തി പാളിയാ പവത്തിദസ്സനത്ഥം. **രാഗാദീഹി** ഉപനിസ്സയഭൂതേഹി. **അനുപ്പത്തിതോ**തി ന ഉപ്പജ്ജനതോ. തം പാളിഗതിം തികന്തരപാളിയാ ദസ്സേന്തോ **"കുസലത്തികേപിഹീ"**തിആദിമാഹ. **ഇധാപീ**തി ഇമസ്മിം വേദനാത്തികേപി.

൫൨. അനഞ്ഞത്തന്തി അഭേദം. സുഖവേദനാസമ്പയുത്തോ ഹി ധമ്മോ സുഖവേദനാസമ്പയുത്തസ്സേവ ധമ്മസ്സ ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോ, ന ഇതരേസം. ഏസ നയോ സേസപദേസു സേസേസു ച "തീണീ"തി ആഗതട്ഠാനേസു. തേന വുത്തം **"സബ്ബാനി തീണി സുദ്ധാനം തിണ്ണം പദാനം വസേന വേദിതബ്ബാനീ"**തി. "പച്ഛാജാതാ അരൂപധമ്മാനം പച്ചയോ ന ഹോന്തീ"തി യുത്തമേതം, പുരേജാതാ പന അരൂപധമ്മാനം പച്ചയാ ന ഹോന്തീതി കഥമിദം ഗഹേതബ്ബന്തി ചോദനം സന്ധായാഹ **"പുരേജാതാ"**തിആദി, പുരേജാതാ ഹുത്വാ പച്ചയോ ന ഹോന്തീതി അത്ഥോ. പുരിമതരം ഉപ്പജ്ജിത്വാ ഠിതാ ഹി രൂപധമ്മാ പച്ഛാ ഉപ്പന്നാനം അരൂപധമ്മാനം പുരേജാതപച്ചയോ ഹോന്തി, ന ചായം നയോ അരൂപധമ്മേസു ലബ്ഭതി. തേന വുത്തം **"പുരേജാതത്താഭാവതോ"**തി. **തഥാ പച്ഛാജാതത്താഭാവതോ**തി യഥാ ഇമസ്മിം തികേ കസ്സചി ധമ്മസ്സ പുരേജാതത്താഭാവതോ പുരേജാതപച്ചയോ ന ഹോന്തീതി വുത്തം, തഥാ പച്ഛാജാതത്താഭാവതോ പച്ഛാജാതാ ഹുത്വാ പച്ചയോ ന ഹോന്തി, പച്ഛാജാതപച്ചയോ ന ഹോന്തീതി അത്ഥോ. ന ഹി ഏകസ്മിം സന്താനേ കേസുചി അരൂപധമ്മേസു പഠമതരം ഉപ്പജ്ജിത്വാ ഠിതേസു പച്ഛാ കേചി അരൂപധമ്മാ ഉപ്പജ്ജന്തി, യതോ തേ തേസം പച്ഛാജാതപച്ചയോ ഭവേയ്യും.

൮൩-൮൭. അവസേസേസു അട്ഠസൂതി "സുഖായ വേദനായ സമ്പയുത്തോ ധമ്മോ"തിആദിനാ ഏകമൂലകേകാവസാനാ യേ നവ നവ വാരാ ആരമ്മണപച്ചയാദീസു ലബ്ഭന്തി, തേസു യഥാവുത്തമേകം വജ്ജേത്വാ സേസേസു അട്ഠസു. **തീസ്വേവാ**തി സുദ്ധേസു തീസ്വേവ സഹജാതകമ്മപച്ചയോ ലബ്ഭതി.

വേദനാത്തികവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. വിപാകത്തികവണ്ണനാ

൧-൨൩. സോയേവാതി അകതസമാസേഹി പദേഹി യോ അത്ഥോ വുച്ചതി, സോയേവ അത്ഥോ വുത്തോ ഹോതി.

൨൪-൬൨. തന്തി തം വചനം, **തം** വാ കടത്താരൂപം. യസ്മാ ചിത്തസമുട്ഠാനസ്സ ഉപാദാരൂപസ്സ യഥാ ഖന്ധേ പടിച്ച ഉപ്പത്തി, തഥാ മഹാഭൂതേ ച പടിച്ച ഉപ്പത്തി. ന ഹി തസ്സ തദുഭയം വിനാ ഉപ്പത്തി അത്ഥി, ന ഏവം കടത്താരൂപസ്സ. തഞ്ഹി കമ്മസ്സ കടത്താ ഉപ്പജ്ജമാനം മഹാഭൂതേ പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതി, തസ്മാ ചിത്തസമുട്ഠാനം രൂപം ഉപാദാരൂപസ്സ തം വിസേസം ദസ്സേതും തദേവ വുത്തം, ന കടത്താരൂപം വുത്തന്തി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതും **"ഖന്ധേ പടിച്ചാ"**തിആദിമാഹ. യദിപി കടത്താരൂപം "മഹാഭൂതേ പടിച്ച ചിത്തസമുട്ഠാനം രൂപം ഉപാദാരൂപ"ന്തി ഏത്ഥ ന ഗഹിതം, വചനന്തരേന പന ഗഹിതമേവാതി ദസ്സേന്തോ **"പവത്തിയം പനാ"**തിആദിമാഹ. **ഏവഞ്ച കത്വാ**തി ഖന്ധേ പടിച്ച ഉപ്പത്തിയാ അഭാവതോയേവ. **നാഹാരപച്ചയേ**തി ആഹാരപച്ചയേ പച്ചനീയതോ ഠിതേ. **തമ്പീ**തി കടത്താരൂപമ്പി. ഠിതിക്ഖണേ കടത്താരൂപസ്സ ആഹാരോ ഉപത്ഥമ്ഭകോ ഹോതീതി കത്വാ വുത്തം **"ഉപ്പാദക്ഖണേ"**തി.

വിപാകത്തികവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. ഉപാദിന്നത്തികവണ്ണനാ

൧൮. അധിപതിധമ്മോയേവ ലോകുത്തരധമ്മേസു നാധിപതിപച്ചയാ ഉപ്പജ്ജതീതി ആഹ **"നാധിപതിപച്ചയാതി സയം അധിപതിഭൂതത്താ"**തി. നനു അധിപതിധമ്മോപി ആരമ്മണാധിപതിവസേന അധിപതിപച്ചയേന ഉപ്പജ്ജതീതി ചോദനം സന്ധായാഹ **"അവിരഹിതാ…പേ॰… ദസ്സേതീ"**തി. **അവിരഹിതാരമ്മണാധിപതീസൂ**തി ലോകുത്തരേ സന്ധായാഹ. തേ ഹി നിബ്ബാനാരമ്മണത്താ ഏവം വുച്ചതി. **പി**-സദ്ദേന കോ പന വാദോ വിരഹിതാരമ്മണാധിപതിഅനേകന്താരമ്മണാധിപതീസൂതി ദസ്സേതി.

൩൨. **അനുപാലനുപത്ഥമ്ഭനവസേനാ**തി ജീവിതിന്ദ്രിയം വിയ കടത്താരൂപാനം അനുപാലനവസേന ഓജാ തസ്സേവ കമ്മജകായസ്സ ഉപത്ഥമ്ഭനവസേന പച്ചയോ ഹോതി, ന ജനകവസേനാതി യോജനാ. **ഏതസ്മിം പന അത്ഥേ സതീ**തി കമ്മജകലാപേ ഓജാ തസ്സേവ കമ്മജകായസ്സ ഉപത്ഥമ്ഭകവസേന പച്ചയോ ഹോതീതി ഏതസ്മിം അത്ഥേ ലബ്ഭമാനേ. **ആഹാരന്തിപി വത്തബ്ബ**ന്തി യഥാ ജീവിതിന്ദ്രിയവസേന "ഉപാദിന്നുപാദാനിയോ ധമ്മോ ഉപാദിന്നുപാദാനിയസ്സ ധമ്മസ്സ അത്ഥിപച്ചയേന പച്ചയോ"തി വുത്തം, ഏവം യഥാവുത്തആഹാരസ്സപി വസേന വത്തബ്ബന്തി അത്ഥോ. ഏത്ഥ ച യസ്മിം കലാപേ കമ്മജാ ഓജാ കദാചി തസ്സേവ ഉപത്ഥമ്ഭനപച്ചയോ ഹോതീതി അയമത്ഥോ അട്ഠകഥായം ദസ്സിതോ. യദി കമ്മജാ ഓജാ ഏകംസതോ സകലാപരൂപൂപത്ഥമ്ഭനവസേനേവ പവത്തതി, തഥാ സതി ഇമായ പാളിയാ വിരോധോ സിയാതി ദസ്സേന്തോ **"യദി ച…പേ॰… ഹോതീ"**തി അട്ഠകഥാവചനം ഉദ്ധരിത്വാ തത്ഥ ദോസം വിഭാവേന്തോ **"ഏവം സതീ"**തി ആഹ. തത്ഥ **ത**ന്തി തം വചനം. **അനജ്ഝോഹടായ** അത്തനോ പച്ചയതോ നിബ്ബത്തായ, പച്ചയോ ചേത്ഥ കമ്മംയേവ. തേനാഹ **"സസന്താനഗതായ ഉപാദിന്നോജായാ"**തി.

അയമ്പി പഞ്ഹോ, ന കേവലം പുബ്ബേ വുത്തആഹാരോയേവാതി അധിപ്പായോ. **ഉദ്ധരിതബ്ബോ സിയാ,** ന ച ഉദ്ധടോ. **തസ്മാ**തി ഏതസ്സ "വാദോ ബലവതരോ"തി ഏതേന സമ്ബന്ധോ. കസ്മാ പന യഥാവുത്തേസു ദ്വീസു പഞ്ഹേസു ആഹാരോ ന ഉദ്ധടോതി ആഹ **"അജ്ഝോഹടസ്സാ"**തിആദി. തത്ഥ **ദുതിയപഞ്ഹോ**തി ദുകമൂലകേ ദുതിയപഞ്ഹോതി യോജനാ. **ദുതിയപഞ്ഹോ ച ന ഉദ്ധടോ**തി ഏത്ഥാപി "അജ്ഝോഹടസ്സ…പേ॰… അഭാവതോ"തി ഇദം ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം. **ഇതരസ്സാ**തി അനജ്ഝോഹടസ്സ. **അജ്ഝോഹടമേവ** ന അനജ്ഝോഹടം, യഥാവുത്തോജന്തി അധിപ്പായോ. **"ബലവതരോ"**തി വത്വാ തസ്സ ബലവതരഭാവം ദസ്സേന്തോ **"ന ഹീ"**തിആദിമാഹ. കതിപയാലോപേ അജ്ഝോഹരിത്വാ വസിത്വാ ഠിതസ്സ വിയ അജ്ഝോഹടമത്താഹി മണ്ഡൂകാദീഹി അജ്ഝോഹാരകസ്സ സരീരേ വിസേസാധാനം വേദിതബ്ബം.

ഇധ വുത്തേഹീതി ഇമസ്മിം ഉപാദിന്നത്തികേ വുത്തേഹി. **ഏകമൂലകദുകതികാവസാനപഞ്ഹവിസ്സജ്ജനേഹീ**തി ഏകപദമൂലകേഹി ദുകാവസാനേഹി തികാവസാനേഹി ച പഞ്ഹവിസ്സജ്ജനേഹി. തേ പന "അനുപാദിന്നുപാദാനിയോ ധമ്മോ ഉപാദിന്നുപാദാനിയസ്സ അനുപാദിന്നുപാദാനിയസ്സ ച ധമ്മസ്സ അത്ഥിപച്ചയേന പച്ചയോ, അനുപാദിന്നഅനുപാദാനിയോ ധമ്മോ ഉപാദിന്നുപാദാനിയസ്സ അനുപാദിന്നുപാദാനിയസ്സ അനുപാദിന്നഅനുപാദാനിയസ്സ ച ധമ്മസ്സ അത്ഥിപച്ചയേന പച്ചയോ"തി ഏവം വേദിതബ്ബോ. **ഇധാ**തി ഇമസ്മിം ഉപാദിന്നത്തികേ. **ദുതിയദുകാവസാനേ വിയാ**തി ദുതിയദുകാവസാനേ പഞ്ഹവിസ്സജ്ജനേ വിയ, "അനുപാദിന്നുപാദാനിയോ ധമ്മോ ഉപാദിന്നുപാദാനിയസ്സ അനുപാദിന്നുപാദാനിയസ്സ ച ധമ്മസ്സ അത്ഥിപച്ചയേന പച്ചയോ, സഹജാതം പച്ഛാജാത"ന്തി ഏതസ്സ വിസ്സജ്ജനേ വിയാതി അത്ഥോ. അയഞ്ച അത്ഥോ തതിയപദമൂലകേസു ദുകതികാവസാനപഞ്ഹേസുപി ലബ്ഭതേവ . യദി പന തേ പഞ്ഹാ കുസലത്തികേപി ലബ്ഭന്തി, അഥ കസ്മാ തത്ഥ ന ഉദ്ധടാതി ആഹ

“സുഖാവബോധനത്ഥം പന തത്ഥ സഹജാതവസേനേവ വിസ്സജ്ജനം കത”ന്തി. **സഹജാതവസേനേവാ**തി സഹജാതഅത്ഥിപച്ചയവസേനേവ. **ഏകമൂലകദുകാവസാനാ**തി “കുസലോ ധമ്മോ കുസലസ്സ ച അബ്യാകതസ്സ ചാ”തി ഏവംപകാരാ പഞ്ഹാ. **തത്ഥ** കുസലത്തികേ ഉദ്ധടാ. **ഇധ പന** ഇമസ്മിം ഉപാദിന്നത്തികേ. **ഏതേഹി** യഥാവുത്തേഹി വിസ്സജ്ജനേഹി. **ഏകോ ധമ്മോ**തി ഏകോ വേദനാദികോ പച്ചയധമ്മോ. **അനേകേഹീ**തി സഹജാതപച്ഛാജാതാദീഹി അനേകേഹി അത്ഥിപച്ചയവിസേസേഹി. **അനേകേസം ധമ്മാന**ന്തി അനേകേസം പച്ചയുപ്പന്നധമ്മാനം. **ഏകോ അത്ഥിപച്ചയോ**തി ഇദം അത്ഥിപച്ചയതാസാമഞ്ഞതോ വുത്തം.

ഇദാനി യഥാവുത്തം അവുത്തഞ്ച അത്ഥിപച്ചയേ ലബ്ഭമാനം വിസേസം വിത്ഥാരതോ ദസ്സേന്തോ **“ഏകോ ഹീ”**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഏകോ**തി അത്ഥിപച്ചയവിസേസേസു ഏകോ. **ഏകസ്സാ**തി താദിസസ്സേവ ഏകസ്സ. അഞ്ഞഥാ ഹി ഏകോ ധമ്മോ ഏകസ്സ ധമ്മസ്സ പച്ചയോ നാമ നത്ഥി. **ഏകേനേവാ**തി സഹജാതഅത്ഥിപച്ചയേനേവ യഥാ ഓക്കന്തിക്ഖണേ വത്ഥു. തഞ്ഹി അത്തനാ സഹജാതസ്സ നാമസ്സ സഹജാതഅത്ഥിപച്ചയേനേവ പച്ചയോ ഹോതി, ന പുരേജാതാദിനാ. **ഏകോ** സഹജാതഅരൂപക്ഖന്ധോ **അനേകേസം** അത്തനാ സഹജാതാനം അരൂപക്ഖന്ധാനം **ഏകേന** സഹജാതഅത്ഥിപച്ചയേന, **അനേകേഹി** സഹജാതപച്ഛാജാതഅത്ഥിപച്ചയേഹി യഥാക്കമം അത്തനാ സഹജാതാനം ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപാനം പുരേജാതാനം തേസമുട്ഠാനികരൂപാനം. **അനേകോ** പുരേജാതവത്ഥുരൂപഞ്ചേവ സഹജാതഅരൂപക്ഖന്ധാ ച **ഏകസ്സ** അരൂപക്ഖന്ധസ്സ യഥാക്കമം പുരേജാതസഹജാതഅത്ഥിപച്ചയേഹി. **അനേകോ** അരൂപധമ്മോ **അനേകേസം** സഹജാതഅരൂപധമ്മാനം പുരേജാതരൂപധമ്മാനഞ്ച സഹജാതപച്ഛാജാതഅത്ഥിപച്ചയേഹി. **അനേകോ** വാ ആഹാരിന്ദ്രിയപ്പകാരോ **അനേകേസം** രൂപധമ്മാനം യഥാരഹം സഹജാതപുരേജാതപച്ഛാജാതാഹാരിന്ദ്രിയവസേന അത്ഥിപച്ചയേന പച്ചയോ ഹോതി. ഏവം പച്ചയുപ്പന്നാനം അസമാനത്തേപി അയമത്ഥോ സമ്ഭവതി, സമാനത്തേ പന വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി. തേനാഹ **“സമാനത്തേ പച്ചയുപ്പന്നധമ്മാന”**ന്തി. **സഹജാതം പുരേജാതേനേവ സഹ അത്ഥിപച്ചയോ ഹോതീ**തി സഹജാതഅത്ഥിപച്ചയധമ്മോ പുരേജാതഅത്ഥിപച്ചയധമ്മേന സഹേവ അത്ഥിപച്ചയോ ഹോതി. യഥാ വത്ഥുനാ പുരേജാതഅത്ഥിപച്ചയം ലഭന്താ ഏവ കുസലാദിധമ്മാ സഹജാതാനം ഖന്ധാനം ചിത്തസമുട്ഠാനാനഞ്ച രൂപാനം സഹജാതഅത്ഥിപച്ചയോ ഹോന്തി, തഥാ തേ പുരേജാതസ്സ കായസ്സ പച്ഛാജാതപച്ചയോപി ഹോന്തിയേവ. തേനാഹ **“പച്ഛാജാതേന ചാ”**തി. അത്ഥിപച്ചയോ ഹോതീതി സമ്ബന്ധോ. അയം സഹജാതപച്ഛാജാതാനം അത്ഥിപച്ചയഭാവോ പച്ചയധമ്മാനം അഭേദേ ഏവ ഇച്ഛിതോ, ന ഭേദേ. തേനാഹ **“അനഞ്ഞധമ്മത്തേന...പേ॰... നാനാധമ്മത്തേ”**തി.

ഇദാനി തസ്സ നാനാധമ്മത്തേ അഭാവം പാളിയാ വിഭാവേന്തോ **“യദി സിയാ”**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഏകോ അത്ഥിപച്ചയഭാവോ നത്ഥീ**തി ഏകസ്സേവ പച്ചയധമ്മസ്സ വസേന ലബ്ഭമാനോ ഏകോ അത്ഥിപച്ചയഭാവോ നത്ഥി. കസ്മാ? വിരോധതോ. തേന വുത്തം **“സഹജാത...പേ॰... ന വുത്ത”**ന്തി. **ഏവഞ്ച കത്വാ**തി സഹജാതപച്ഛാജാതാനം ഏകധമ്മവസേന സഹ അലാഭതോ ഏവ. **ഏകധമ്മവസേനാ**തി ഏകസ്സേവ പച്ചയധമ്മസ്സ വസേന. തേനാഹ **“നാനാധമ്മാനം വിരുദ്ധസഭാവത്താ”**തി. വിരുദ്ധസഭാവതാ ച സഹജാതപച്ഛാജാതവസേന വേദിതബ്ബാ, ഇധ പന ലോകിയലോകുത്തരാദിഭാവതോതി. **അഞ്ഞഥാ**തി തേസം സഹജാതപച്ഛാജാതാനം ഏകജ്ഝം ലാഭേ. **ഇന്ദ്രിയപടിക്ഖേപേപീ**തി ഇന്ദ്രിയപച്ചയേ പച്ചനീകതോ ഠിതേപി. **തസ്സ പഞ്ഹസ്സ ലാഭതോ**തി “ഉപാദിന്നുപാദാനിയോ ച അനുപാദിന്നുപാദാനിയോ ച ധമ്മാ ഉപാദിന്നുപാദാനിയസ്സ ധമ്മസ്സ അത്ഥിപച്ചയേന പച്ചയോ”തി ഏതസ്സ പഞ്ഹസ്സ ലാഭതോ. **ബാവീസാ**തി ഏകമൂലകാവസാനാ നവ, ഏകമൂലകദുകാവസാനാ പഞ്ച, ഏകമൂലകതികാവസാനമേകം, ദുകമൂലകേകാവസാനാ

ചത്താരോ, ദുകമൂലകാവസാനാ ദ്വേ, ദുകമൂലകതികാവസാനമേകന്തി ഏവം ബാവീസതി. യഥാ പുബ്ബേ സഹജാതം പുരേജാതേന സഹേവ അത്ഥിപച്ചയോ ഹോതീതി വുത്തം, ഏവം പുരേജാതമ്പി തേനാതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"പുരേജാതം സഹജാതേനേവ സഹ അത്ഥിപച്ചയോ ഹോതീ"**തി. തത്ഥ **സഹജാതേനേവ സഹാ**തി സഹജാതേന സഹേവ. അട്ഠാനപ്പയുത്തോ ഹി അയം ഏവ-സദ്ദോ, സഹജാതേന ന വിനാ പുരേജാതഅത്ഥിപച്ചയോതി അത്ഥോ. ഇതരേസു പന അത്ഥിപച്ചയധമ്മേസു നിയമോ നത്ഥി തേഹി സഹാപി വിനാപി ഭാവതോ. തേനാഹ **"ന ഇതരേഹീ"**തി. **തമ്പി വത്ഥു തംസഹിതപുരേജാതമേവാ**തി യം "പുരേജാതം സഹജാതേനേവ സഹ അത്ഥിപച്ചയോ ഹോതീ"തി വുത്തം, തമ്പി വത്ഥുപുരേജാതഞ്ചേവ തംസഹിതാരമ്മണപുരേജാതമേവ ച, ന കേവലം ആരമ്മണപുരേജാതം. തേനാഹ **"ന ഇതര"**ന്തി.

ഇദാനി യഥാവുത്തമത്ഥം പാഠന്തരേന വിഭാവേതും **"കുസലത്തികേ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. യദി പുരേജാതം തംസഹജാതേന വിനാപി അത്ഥിപച്ചയോ സിയാ, "നവിപ്പയുത്തപച്ചയാ അത്ഥിയാ പഞ്ചാ"തി വത്തും ന സക്കാ, വുത്തഞ്ചേതം, തസ്മാ വിഞ്ഞായതി "പുരേജാതം സഹജാതേന സഹേവ അത്ഥിപച്ചയോ ഹോതീ"തി. **നവിപ്പയുത്തേ ബാവീസാ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **തത്ഥാ**തി സനിദസ്സനത്തികേ. **അത്ഥിവിഭങ്ഗേ**തി അത്ഥിപച്ചയസ്സ വിഭജനേ. **തികമൂലകേകാവസാന**ന്തി "സനിദസ്സനസപ്പടിഘോ ച അനിദസ്സനസപ്പടിഘോ ച അനിദസ്സനഅപ്പടിഘോ ച ധമ്മാ അനിദസ്സനസപ്പടിഘസ്സ ധമ്മസ്സ അത്ഥിപച്ചയേന പച്ചയോ"തി ഏവം തികമൂലകോ ഏകാവസാനോ പഞ്ഹോ ഉദ്ധടോ. **പച്ചയുദ്ധാരേ**തി ച തത്ഥേവ പച്ചയുദ്ധാരേ. തഥാ ച സോ പഞ്ഹോ ഉദ്ധടോ. തയിദം കഥം, യദി പുരേജാതം സഹജാതേനേവ സഹ അത്ഥിപച്ചയോ ഹോതീതി ചോദനായം ആഹ **"തം വത്ഥുസഹിതസ്സ...പേ॰... പച്ചയഭാവതോ"**തി. തസ്സത്ഥോ - യദിപി തത്ഥ സനിദസ്സനസപ്പടിഘഗ്ഗഹണേന ആരമ്മണപുരേജാതസ്സ അത്ഥിപച്ചയഭാവോ വുത്തോ, തഥാപി അനിദസ്സനഅപ്പടിഘഗ്ഗഹണതോ വത്ഥുമ്പി ഗഹിതന്തി വത്ഥുസഹിതസ്സ ആരമ്മണപുരേജാതസ്സ സഹജാതേന സഹേവ അത്ഥിപച്ചയഭാവോ വുത്തോതി. **പച്ഛാജാതം ആഹാരിന്ദ്രിയേഹേവ സഹ അത്ഥിപച്ചയോ ഹോതി,** ന പുരേജാതേനാതി അധിപ്പായോ. **അനഞ്ഞധമ്മത്തേ**തി പച്ചയധമ്മസ്സ അനഞ്ഞത്തേ. സഹജാതേന സഹ അത്ഥിപച്ചയോ ഹോതീതി യോജനാ. സേസപദദ്വയേപി ഏസേവ നയോ. തഥാപി പടിയോഗിപുരേജാതംയേവ ദട്ഠബ്ബം. "അത്ഥിപച്ചയവിസേസേസു പനാ"തിആദിനാ അത്തനാ ദസ്സിതം വിചാരം **"ഏവമേത"**ന്തി നിഗമനവസേന പച്ചാമസതി.

ഉപാദിന്നത്തികവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. വിതക്കത്തികവണ്ണനാ

൨൨. വിതക്കത്തികേ **സത്തസു മൂലകേസൂ**തി "സവിതക്കസവിചാരം ധമ്മം പടിച്ചാ"തിആദിനാ ആഗതാനി തീണി ഏകകാനി, തീണി ദുകാനി, ഏകം തികന്തി ഏവം ഏകമൂലകാനി യാനി സത്തമൂലകാനി, തേസു. **യഥാക്കമ**ന്തി പാളിയം ആഗതാനുക്കമേന. **സത്താ**തി പഠമേ ഏകകേ സത്ത. **പഞ്ചാ**തി ദുതിയേ പഞ്ച. താനിമാനി ഹേതുപച്ചയേ വുത്തനയേന വേദിതബ്ബാനി. ഇധ പന പവത്തിവസേനേവ യോജേതബ്ബം. **തീണീ**തിആദീസു തതിയേ തീണി, ചതുത്ഥേ ഏകം, പഞ്ചമേ തീണി, ഛട്ഠേപി തീണി, സത്തമേ ഏകം. താനി പന യഥാക്കമം തതിയപദം പടിച്ച തതിയപദദുതിയപദതദുഭയവസേന, പഠമപദതതിയപദാനി പടിച്ച തതിയപദവസേന, പഠമപദദുതിയപദാനി പടിച്ച പഠമപദതതിയപദതദുഭയവസേന, ദുതിയപദതതിയപദാനി പടിച്ച പഠമപദതതിയപദതദുഭയവസേന, പഠമദുതിയതതിയപദാനി പടിച്ച തതിയപദവസേനേവ വേദിതബ്ബാനി. **അഞ്ഞമഞ്ഞേ അട്ഠവീസാ**തിആദീസുപി ഇമിനാവ നയേന ഗണനാ വേദിതബ്ബാ. **ഏവന്തി**

യഥാവുത്തം ഗണനം പച്ചാമസതി. **ദുതിയതതിയമൂലകേസു ഏകം ഏകന്തി** ദുതിയമൂലകേ ഏകം, തതിയമൂലകേ ഏകന്തി യോജേതബ്ബം. **തഥാ ആസേവനേതി** യഥാ പുരേജാതേ ഏകാദസ, തഥാ ആസേവനേതി അത്ഥോ. **അഞ്ഞാനീതി** അധിപതിഅഞ്ഞമഞ്ഞപുരേജാതാസേവനതോ അഞ്ഞേസു പച്ചയേസു ഗണനാനി. **ഹേതുആരമ്മണസദിസാനീതി** ഹേതുആരമ്മണപച്ചയേസു ഗണനാസദിസാനി.

൩൧. **അവിസേസേനാതി** "വിപാക"ന്തി വിസേസനം അകത്വാ ന പന വിസ്സജ്ജനം കതന്തി യോജനാ. തത്ഥ കാരണം വത്തും **"കസ്മാ"**തിആദിമാഹ. **ഇതരേസന്തി** ലോകിയവിപാകാനം. **തേ വിസും നിദ്ധാരേത്വാ വുത്താതി** തേ യഥാവുത്തലോകിയവിപാകാ അവിതക്കവിചാരമത്തസാമഞ്ഞതോ വിസും നീഹരിത്വാ വുത്താ. "അവിതക്കവിചാരമത്തേ ഖന്ധേ പടിച്ച അവിതക്കവിചാരമത്താ അധിപതീ"തി വുത്തരാസി **പുരിമകോട്ഠാസോ**.

൩൨. **ഏതന്തി** "അവിതക്കവിചാരമത്തം അവിതക്ക...പേ॰... സഹ ഗച്ഛന്തേനാ"തി ആഗതപാളിപദം. തസ്സ അത്ഥം ദസ്സേതും **"മൂലം...പേ॰... വുത്തം ഹോതീ"**തി ആഹ. തത്ഥ **അവിതക്ക...പേ॰... യോജേന്തേനാതി** അവിതക്കേഹി അവിതക്കപരിയായേന വുത്തേഹി അവിതക്കവിചാരമത്തഅവിതക്കഅവിചാരപദേഹി സഹ മൂലപദം , ആസേവനമൂലകമേവ വാ ഗച്ഛന്തേന യോജേന്തേന **നപുരേജാതസദിസം** നാസേവനേ **പാളിഗമനം കാതബ്ബം,** പഠിതബ്ബന്തി അത്ഥോ. പോത്ഥകേസു പന "അവിതക്കവിചാരമത്തം വിപാകേന സഹ ഗച്ഛന്തേനാ"തി ദിസ്സതി, വിപാകേന വിസേസനഭൂതേന സഹ യോജേന്തേനാതി അത്ഥോ. തേനേവാഹ **"വിപാകം അവിതക്കവിചാരമത്തന്തിആദി യോജേതബ്ബ"**ന്തി.

ഏകമൂലകേ പാളിയം യോജിതമേവാതി **"ദുമൂലകേസു പഠമേ"**തി വുത്തം.

൪൯. **മൂലപദമേവ അവസാനഭാവേനാതി** "സവിതക്കസവിചാരം ധമ്മം പച്ചയാ സവിതക്കസവിചാരോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി നഹേതുപച്ചയാ"തിആദിനാ മൂലപദമേവ അവസാനഭാവേന യോജിതം. **സത്ത മോഹാ ഉദ്ധരിതബ്ബാതി** ഇദം നഹേതുപച്ചയം സന്ധായ വുത്തം. പടിച്ചവാരേ ഹി അഹേതുകമോഹോ തിക്ഖത്തുമേവ ആഗതോ. ഇധ പന **"വത്ഥും പച്ചയാ"**തിആദിനാ ചതൂസുപി മൂലകേസു ആഗതോ, തസ്മാ സത്തക്ഖത്തും ആഗമനം സന്ധായ "സത്ത മോഹാ"തി വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം.

ഉപനിസ്സയേന സങ്ഗഹിതത്താതി ഉപനിസ്സയപച്ചയേനേവ കമ്മപച്ചയസ്സ സങ്ഗഹിതത്താ. സബ്ബസ്സപി രൂപാരൂപാവചരകമ്മസ്സ ബലവഭാവതോ ഉപനിസ്സയത്താഭാവോ നത്ഥി, യതോ തം "ഗരൂ"തി വുച്ചതി, കമ്മക്ഖയകരസ്സ പന കമ്മസ്സ ബലവഭാവേ വത്തബ്ബമേവ നത്ഥീതി ഇമമത്ഥം പാളിയാ ഏവ വിഭാവേതും വുത്തം **"ഉപാദിന്നത്തികപഞ്ഹാവാരപച്ചനീയേ ഹി...പേ॰... വിഞ്ഞായതീ"**തി.

വിതക്കത്തികവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. ദസ്സനേനപഹാതബ്ബത്തികവണ്ണനാ

പടിച്ചസമുപ്പാദവിഭങ്ഗേ വിചാരിതനയേന വിചാരേതബ്ബന്തി ഇദം "ന ച പുഥുജ്ജനാനം ദസ്സനേന പഹാതും സക്കുണേയ്യോ, ഇതരേസം ന കേനചി പച്ചയേന പച്ചയോ ന ഹോന്തീതി സക്കാ വത്തു"ന്തിആദിനാ അത്തനാ ആനീതം അമതഗ്ഗപഥവിനിച്ഛയം സന്ധായ വുത്തം. തത്ഥ യം വത്തബ്ബം, തമ്പി പടിച്ചസമുപ്പാദടീകായ അത്ഥവിവരണേ വുത്തമേവ, തസ്മാ തത്ഥ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം.

ദസ്സനേനപഹാതബ്ബത്തികവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പട്ഠാനപകരണ-അനുടീകാ സമത്താ.

ഇതി പഞ്ചപകരണമൂലടീകായ ലീനത്ഥവണ്ണനാ

അനുടീകാ സമത്താ.

അഭിധമ്മസ്സ അനുടീകാ സമത്താ.